

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

ISSN 1811-2668

E-ISSN 2345-1009

Categoria B

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE

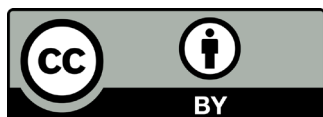
SERIA

Științe
umaniste

- Istorie și Arheologie
- Filologie
- Filosofie

Fondată în anul 2007

Revistă științifică cu acces deschis,
supusă unui proces de dublă recenzare

Chișinău
CEP USM 2024

Nr. 10(200)
2024

Redactor-șef

MATVEEV Sergiu, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

Redactori-șefi adjuncți

CONDREA Iraida, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

SAHARNEANU Eudochia, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

ȘAROV Igor, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

ZBANȚ Ludmila, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

Consiliul academic

ARDELEANU Sanda-Maria, profesor universitar, doctor (Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, România), Doctor Honoris Causa al USM, Doctor Honoris Causa al Universității „Iu. Fedkovič” din Cernăuți (Ucraina)

BOCHMANN Klaus, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea din Leipzig, Germania), Doctor Honoris Causa al USM

CAZACU Adriana, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

CREANGĂ Oxana, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

CIMPOI Mihai, academician, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Membru de Onoare al Academiei Române, membru al Uniunii Scriitorilor din România, membru al Organizației Mondiale a Scriitorilor

CIOCOI Tatiana, conferențiar universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

GRĂDINARU Angela, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

GUȚU Ioan, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

DOKHTOURICHVILI Mzaro, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat Ilia din Tbilisi, Georgia)

LIFARI Viorica, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

MOLEA Viorica, conferențiar universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

MUNTEANU Eugen, profesor universitar, doctor (Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, România)

PATRAȘ Roxana, conferențiar universitar, doctor (Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, România)

POPEANGA-CHELARU Eugenia, profesor universitar, doctor (Universitatea Complutense din Madrid, Spania)

VARZARI Elena, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

BOLOVAN Ioan, profesor universitar, doctor (Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, România), membru corespondent al Academiei Române

EREMIA Ion, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

GUMENĂI Ion, conferențiar universitar, doctor habilitat (Institutul de Istorie)

PASAT Valeriu, doctor habilitat, academician (Institutul de Istorie)

PĂDUREAC Lidia, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți)

POP Ioan Aurel, profesor universitar, doctor, membru titular și președinte al Academiei Române

ROȚARU Liliana, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

ȘIPOȘ Sorin, profesor universitar, doctor (Universitatea din Oradea, România)

TOMULEȚ Valentin, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

BEJAN Petru, profesor universitar, doctor (Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, România)

DUMITRU Mircea, profesor universitar, doctor (Universitatea din București, România), Doctor Honoris Causa al USM, membru corespondent al Academiei Române

GAVRILUȚĂ Nicu, profesor universitar, doctor (Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, România)

VIZUREANU Viorel, profesor universitar, doctor (Universitatea din București, România)

VUILLEMENOT Anne-Marie, profesor universitar, doctor (Université Catholique de Louvain, Belgia)

Grupul de lucru

STEPANOV Georgeta, doctor habilitat, profesor universitar, prorector pentru activitate științifică - coordonator

ȚURCANU Carolina doctor, conferențiar cercetător - responsabil de ediție

PAȘNIC Ana-Laura - executor responsabil

VLADÎCA Sergiu - redactare literară (limba română, limba rusă)

BODEAN-VOZIAN Olesca, doctor - redactare literară (limba engleză)

CHIRILENCO Tatiana - corectare tehnică

PASTUH Marina - design grafic

Biblioteca Centrală a USM - atribuire index CZU

SÎRBU Ghenadie, doctor - responsabil de indexare în bazele de date

CHISELIOV Anton - responsabil de site

Indexată în bazele de date

Open Academic
Journals Index

Universal Impact Factor
Scientifically derived Journal Impact Factor

CZU: 930.1:39(=135.1) + 929

[https://doi.org/10.59295/sum10\(200\)2024_01](https://doi.org/10.59295/sum10(200)2024_01)

ALEXANDRU IAȚIMIRSCHI – PROMOTOR AL ROMÂNISMULUI ÎN IMPERIUL RUS

Igor ȘAROV,

Universitatea de Stat din Moldova

Studiul lui Al. Iațimirschi din anul 1903 prezintă o examinare excelentă a investigațiilor celor mai notabili cercetători de la sfârșitul secolului al XVIII-lea – secolul al XIX-lea, care s-au preocupat de problema etnogenezei românilor. Subliniem – etnogeneza poporului român. Autorul nu amintește niciodată falsa sintagmă, „etnogeneza poporului moldovenesc” introdusă ca sintagmă „științifică” în perioada sovietică și atunci când se încerca demonstrarea existenței „poporului moldovenesc”, deosebit de poporul român. Al. Iațimirschi a demonstrat lumii savante ruse, inclusiv intelectualității din Basarabia, care mai apela la sintagma „popor moldovenesc” și căuta originea lui, că savanții europeni investigau problema etnogenezei poporului român, nu a „poporului moldovenesc”, era clar exprimată unitatea lingvistică și etnică a locuitorilor din Moldova, Țara Românească și Transilvania, inclusiv Basarabia. În acest context, moldovenismul actual, de după anul 1991, este o consecință a politicii imperiale rusești promovate în Basarabia, continuată în epoca sovietică, dar și în Republica Moldova, de anumite forțe politice.

Cuvinte-cheie: Al. Iațimirschi, români, romanizare, Moldova, Valahia, Dunărea, Balcani.

ALEXANDRU YATYMIRSCHI – PROMOTER OF ROMANIANISM IN THE RUSSIAN EMPIRE

The study of Al. Yatymirschi from 1903 presents an excellent examination of the investigations of the most notable researchers from the end of the 18th century - the 19th century, who were concerned with the problem of the ethnogenesis of the Romanians. We emphasize - the ethnogenesis of the Romanian people. The author never mentions the false phrase, „ethnogenesis of the Moldavian people” introduced as a „scientific” phrase during the Soviet period, and when trying to prove the existence of the „Moldovan people”, especially the Romanian people. Al. Yatymirschi demonstrated to the Russian scholarly world, including the Bessarabian intelligentsia, who still used the phrase „Moldovan people” and sought its origin, that European scholars were investigating the ethnogenesis of the Romanian people, not the „Moldovan people”, the linguistic and ethnic unity of residents of Moldova, Wallachia and Transylvania, including Bessarabia. In this context, the current Moldovanism, after 1991, is a consequence of the Russian imperial policy promoted in Bessarabia, continued in the Soviet era, but also in the Republic of Moldova, by certain political forces.

Keywords: Al. Yatymirschi, Romanians, Romanization, Moldova, Wallachia, Danube, Balkans.

Introducere

În anul 1903 în trei numere consecutive ale ziarului *Monitorul Guvernului* (Правительственный Вестник) era publicat articolul lingvistului și istoricului Alexandru I. Iațimirschi (1873-1925) cu titlul *Teorii vechi și noi despre originea românilor* (Старые и новые теории о происхождении румын) [1].

Al. Iațimirschi s-a născut în gubernia Basarabia, în satul Bairamcea, în familia unui nobil sărăcit din gubernia Podolia [2, pp. 37-48; 3, pp. 16-24; 4, cc. 89-99; 5, c. 36; 6, cc. 88-89], ajuns învățător rural. Școala primară o face în localitatea „pur românească” din localitatea Hâncești, unde, după propriile mărturisiri făcute în autobiografia scrisă în anul 1899, a făcut cunoștință cu „limba română, cu modul de viață, obiceiurile și creația populară a românilor basarabeni” [7, c. 416]. Studiile gimnaziale le-a făcut la Chișinău. Așa dar, Al. Iațimirschi cunoștea viața și activitatea românilor din Basarabia nu din auzite, nu doar din cărți, el s-a născut în Basarabia, și-a făcut studiile în Basarabia și a locuit printre locuitorii români moldoveni de aici. Al. Iațimirschi și-a continuat studiile superioare la Universitatea din Moscova pe care a absolvit-o cu mențiune în anul 1899.

În anul 1903 Al. Iațimirschi s-a mutat cu traiul la Sankt Petersburg, unde a predat limba rusă la un gimnaziu, apoi la o școală reală din capitala Imperiului Rus și, conform cercetătoarei Marina V. Domosilețkaia,

a colaborat activ cu revistele Русская мысль, Исторический вестник, Славянские известия, Вестник иностранной литературы și Русская старина, unde a publicat o serie de articole și recenzii la lucrările apărute în statele din Balcani [6, c. 90].

Dar, întâmplător sau nu, ceva din creația lui Al. Iațimirschi a scăpat nu numai autoarei nominalizate, dar și altor specialiști, care au investigat opera științifică a savantului. Este vorba de articolul amintit mai sus *Teorii vechi și noi despre originea românilor*, publicat în oficiosul *Monitorul Guvernului*, menționat mai sus.

Ziarul Monitorul Guvernului (Правительственный Вестник)

Ce prezenta în sine acest ziar? Pe 9 noiembrie 1868 ministrul afacerilor interne al Imperiului Rus Alexandr E. Timașev (1818-1893) [8, cc. 170-177; 9, c.103] anunța Senatul înalta poruncă a țarului Alexandru al II-lea (1818-1881) din 27 octombrie același an, *Despre editarea ziarului „Monitorul Guvernului”* («Правительственный вестник»), poruncă care a fost publicată pe 22 noiembrie același an. Ziarul a fost fondat și a început să fie editat la inițiativa ministrului afacerilor interne începând cu 1 ianuarie 1869 pe lângă Direcția principală pentru problemele de presă, care era **cea mai înaltă autoritate de cenzură din cadrul Ministerului Afacerilor Interne al Imperiului Rus** (subl.-I.Ș.). Noua publicație trebuia să fie unicul ziar oficial pentru toate Ministerele și Direcțiile principale, ulterior urma să fie anulat caracterul oficial al altor publicații de pe lângă diferite Ministere și Direcții, și acestea trebuiau să se conducă în activitatea lor de legile generale din imperiu referitoare la presă [10, c. 385].

Scopul noului organ de presă a fost formulat deosebit de clar de șeful cancelariei ministrului afacerilor interne Leo S. Makov (1830-1883)¹, care afirma că de acum înainte toate Departamentele vor trebui să-și promoveze ideile, viziunile și opiniile numai prin intermediul noului organ de presă. „Această măsură, conchidea el, trebuie să stabilească până la un anumit grad unitatea în diferitele părți ale conducerii noastre” [8, cc. 170, 175].

Istoricul Marina E. Apon din Petersburg menționează că politica de stat în Imperiul Rus în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a inclus o selecție atentă a personalului pentru serviciile ideologice ale statului, inclusiv pentru munca în presa oficială guvernamentală [11, c. 144]. Ziarul *Monitorul Guvernului* (Правительственный Вестник) avea și secția de informații externe, care reflecta cele mai importante evenimente din viața internațională, publica diferite telegramele străine, dar și articole, care caracterizau ordinea socială și moravurile din alte state [9, 104].

Conform autoarei nominalizate, principalul cititor al ziarului era în provincie, abonații permanenți erau reprezentanți ai intelectualității și ai mediului birocratic, care ocupau diferite poziții în ierarhia administrativă și managerială a Imperiului Rus. Ziarul era nu numai un simplu distribuitor al diverselor tipuri de mesaje guvernamentale de sus până jos, ci a servit simultan ca instrument spiritual al politicii de stat, un mijloc de modelare a opiniilor și pozițiilor oamenilor. Astfel, *Monitorul Guvernului*, fiind o parte importantă a administrației publice, în același timp era și o verigă, un intermediar, între guvern și societate [9, c. 105].

În formele de promovare a liniei politice era exprimată dorința redactorilor ziarului de a-și spori influența asupra intelectualității, ceea ce atestă înțelegerea de către editori a nivelului politic și cultural crescut al populației și dorința de gândire liberă. Apariția unor articole de evaluare și analiză aprofundată a evenimentelor a contribuit la formarea opiniilor și pozițiilor cititorilor în spiritul liniei politice urmărite de ziar [12, cc. 125-127].

Așa dar, din aceste concluzii ale autoarei se poate conchide că numitul ziar era destul de răspândit și în Basarabia – el era necesar în primul rând administrației locale din regiune, dar, evident, nu putea rămâne necunoscut și intelectualității locale.

Rezultatele științifice ale istoriografiei problemei etnogenezei românilor în aprecierea lui Al. Iațimirschi

Să purcedem acum la examinarea articolului lui Al. Iațimirschi. Autorul scria că în prezent, adică la momentul când studiul său era tipărit, românii locuiesc practic pe aceleași teritorii care în perioada secolelor

¹ Din noiembrie 1878 până în august 1880 a fost ministru de interne al Imperiului Rus

I-III au constituit provincia romană Dacia Traiană, care, preciza el, a inclus teritoriul actualelor Valahia, Transilvania și Banat, și, cel mai probabil, spre sfârșitul secolului al III-lea românii au făcut cunoștință cu slavii [1]. Așa dar, Al. Iațimirschi reieșea din conceptul că după retragerea aureliană din Dacia (anul 271), pe teritoriile indicate de el, era format deja poporul român, care se întâlnește cu migratorii slavi spre sfârșitul secolului al III-lea. Conform lui Iațimirschi, mișcarea slavilor mai departe peste Dunăre în Balcani, era însoțită și de mișcarea în masă a românilor peste Dunăre, în Serbia și Bulgaria. Din acest considerent, explica Al. Iațimirschi, istoria veche a poporului român prezintă un mare interes și pentru studiile slave [1, c. 3].

Referindu-se la istoria cercetării problemei originii românilor, Al. Iațimirschi sublinia că singuri românii în cronicile lor și în scrierile istorice de până la începutul secolului al XIX-lea, se considerau romani curați, urmașii romanilor aduși de Traian în Dacia și nu admiteau că acești locuitori și-ar fi părăsit vreodată noua lor patrie. Dar Al. Iațimirschi are o atitudine foarte sceptică față de cronicile românești: în opinia sa, ele nu pot să aibă însemnătate științifică pe problema originii poporului român.

Evident apare întrebarea, de ce consideră el așa? Răspunsul este oferit de următoarea frază a lui Iațimirschi: nimeni dintre savanți nu a putut admite că strămoșii românilor actuali să fi rămas în văile dunărene în timpul invaziilor barbarilor. De aceea cercetătorii au început să caute patria poporului român fie în Balcani, fie în Carpați și în felul acesta, conchidea el, au apărut două teorii care explică originea românilor: teoria balcanică și teoria carpatică.

Așa dar, Al. Iațimirschi explica cititorului destul de limpede că literatura istorică examinată de el investiga problema **originii românilor** (subl.-I.Ș.). Ulterior, istoriografia sovietică a falsificat total acest concept. Spre exemplu, în studiul publicat în anul 1964, N. A. Mohov realiza o examinare a „teoriilor genezei popoarelor moldovenesc și valah” [13, cc. 90-94], iar în altul, special consacrat problemei formării „poporului moldovenesc”, avea un compartiment numit Literatura istorică despre originea poporului moldovenesc [14, cc. 10-25]. Este de menționat că nici Al. Iațimirschi, nici alți specialiști de până la anul 1918 nu au investigat problema originii „poporului moldovenesc”, ci originea poporului român.

În continuare, Al. Iațimirschi prezenta opinia lingvistului suedez² Johann Erich Thunmann (1746-1778), profesor de retorică și filosofie de la Universitatea din Halle, apreciat drept primul istoric care s-a preocupat serios de problema istoriei românilor, lucrarea căruia, consacrată istoriei popoarelor din Europa de Est, a apărut în anul 1774 [15]. Al. Iațimirschi redă pe scurt conținutul *Introducerii* lucrării lui Thunmann, în care acesta relatează despre aceea că a cunoscut un român macedonian, care l-a familiarizat pe profesor cu limba sa natală. Graiul macedonian al limbii române, apropiat de latină, scrie în continuare Al. Iațimirschi, l-a impresionat pe Thunmann și a constituit un imbold important pentru o cercetare serioasă a istoriei românilor. Thunmann, sublinia Al. Iațimirschi, a fost primul dintre istoricii occidentali, care a expus opinia conform căreia românii macedonieni sunt urmașii coloniștilor romani, amestecați cu vechea populație tracică, care locuia acolo până la venirea romanilor. Cât privește românii din Dacia Traiană, explica Al. Iațimirschi în continuare, Thunmann îi considera frații românilor macedonieni, urmașii tracilor, care, sub numele de geți sau daci, au jucat un rol important în nordul peninsulei Balcanice. Sub stăpânirea romană, ei au înșușit limba și obiceiurile cuceritorilor, iar când Caracala (212-217) a extins dreptul cetățenilor romani și asupra lor³, ei au început să se numească romani [16, p. 106].

Thunmann, ține să sublinieze Al. Iațimirschi, nu credea că împăratul Aurelian (270-275) a transferat peste Dunăre întreaga populație a Daciei, este înafară de orice îndoială, afirma Thunmann, că mulți dintre ei au rămas la locurile de baștină, dar în epoca invaziilor vandalilor, gepizilor, slavilor, avarilor și bulgarilor, ei au căutat refugiu în munți, unde însă au devenit nomazi. Invazia maghiarilor, continua Thunmann, i-a găsit pe români în Transilvania și în Ungaria actuală, dar cu mult timp înainte de aceasta, românii ocupau Valahia și Moldova, așa că venirea lor în aceste țări în secolul al XIII-lea și al XIV-lea cu Radu Negru și Bogdan, nu trebuie considerate prima venire a lor.

² După cum am menționat, studiul lui Al. Iațimirschi a fost publicat în ziar și desigur, titlurile lucrărilor savanților pe care Al. Iațimirschi le-a consultat, nu au fost indicate. De aceea pe parcursul cercetării noastre noi am identificat aceste lucrări și le-am indicat în referințe.

³ Este vorba despre edictul lui Marcus Aurelius Antoninus (Caracala) din anul 212 prin care s-a acordat cetățenia romană oamenilor liberi din provincii.

Și aici Al. Iațimirschi face referință la istoricul român A.D. Xenopol (1847-1920), care a apreciat destul de înalt efortul savantului suedez, demersul științific al căruia îl împărtășea întrutotul.

Peste câțiva ani însă, menționează în continuare Al. Iațimirschi, apăsând o opinie diametral opusă, „nefavorabilă pentru mândria românească”, expusă de austriacul Franz Josef Sulzer (1727-1791), care ocupa în acel timp funcția de judecător în orașul Brașov și invoca opinia lui A. D. Xenopol, care considera că opinia principală a lui Sulzer era determinată de ura națională față de românii pe care el îi cunoștea destul de bine în virtutea îndeplinirii funcției sale de judecător în orașul româno-maghiar Brașov, dar, ține să sublinieze Al. Iațimirschi, Sulzer „nu era liber de **șovinismul** maghiar”. Probabil, considera Al. Iațimirschi, Sulzer nu odată a auzit plângerile românilor că aceste locuri sunt ale lor, dar acum sunt ocupate de unguri, că românii întregii peninsule Balcanice trebuie să se unească etc. Totuși, sublinia Al. Iațimirschi, A. D. Xenopol trebuie să recunoască că Sulzer nu a ascuns acele fapte istorice, care nu conveneau teoriei sale, anume acelea care indică la două surse medievale, ce atestă faptul că românii se aflau în Transilvania înainte de venirea ungurilor. Este vorba de *Cronica anonimă maghiară* [17] și relatarea letopisețului rusesc a lui Nestor [18].

În lucrarea publicată în anul 1781 cu titlul *Istoria Daciei Transalpine* [19], Sulzer exprima opinia că românii actuali au provenit de la amestecul romanilor cu careva popoare slave, cel mai probabil cu bulgarii și acest lucru s-a întâmplat în regiunea Balcanilor. Românii, continua Sulzer, au pătruns în Valahia și Moldova abia în secolul al XIII-lea, ceea ce, în opinia lui Sulzer, este demonstrat de următoarele argumente, pe care Al. Iațimirschi le prezintă destul de detaliat:

- Este greu de admis că românii au ținut piept numeroșilor migratori și nu au luat nimic de la ei în domeniul limbii.

- Este incredibil că românii, poporul cel mai numeros și cel mai vechi din Transilvania, nu are în prezent nici libertate, nici drepturi civile, nici proprietate funciară, într-un cuvânt, nici un fel de priorități față de unguri, ceea ce ne face să credem că nici anterior românii nu au avut aceste drepturi și că le-ar fi pierdut ulterior, deoarece nici un document nu vorbește despre acest lucru.

- Strămoșii românilor au primit creștinismul, cel mai probabil, în primele secole după Hristos, dar în timpul multiplelor invazii și migrații ale populațiilor semisălbătice de la est la vest, ei ar fi trebuit să uite religia creștină. Dar, menționează Al. Iațimirschi, Sulzer își dădea întrebarea, cum au putut românii să-și mențină ortodoxia printre popoarele vecine catolice și protestante din Austro-Ungaria? Rămâne de presupus că ei au primit ortodoxia împreună cu slavii, undeva în regiunile de la sud de Dunăre.

- Unitatea graiurilor macedonian și dacic al limbii române confirmă idea că întreg poporul român s-a format undeva în unul și același loc, iar acest lucru a putut avea loc numai în Balcani.

Prezentând aceste argumente, Al. Iațimirschi conchidea că în comparație cu concluziile lui Sulzer, teoria lui Rösler în esența ei, este puțin originală și meritul ultimului este că el a ajuns la aceste concluzii, cel mai probabil, în mod independent, adică Iațimirschi bănuia că Rösler nu ar fi cunoscut studiile lui Sulzer.

În continuare, Al. Iațimirschi expune teoria unui alt istoric austriac, Johann Christian von Engel (1770–1814), formulată într-o lucrare publicată în anul 1794 referitoare la expedițiile lui Traian și originea românilor [20]. Dar Al. Iațimirschi nu ne spune concret ce a scris Engel în această lucrare referitor la originea românilor, menționează doar că Engel s-a interesat mai profund de istoria românilor, a învățat limba română și în anul 1804 a publicat studiul *Istoria Moldovei și Valahiei* [21].

În această lucrare, pe problema originii românilor, Engel s-a pronunțat în sensul că Aurelian, convingându-se că nu poate apăra Dacia de invazia goților, a retras legiunile sale dincolo de Dunăre, în Moesia, unde a creat două Dacii noi – *Dacia ripensis* – dealungul Dunării și *Dacia mediterranea* – în centrul Balcanilor. Strămoșii românilor, considera Engel, au fost supuși invaziei în primul rând a slavilor, care s-au așezat temeinic pe pământurile ocupate de români și în rezultatul acestei vecinătăți, în limba și etnografia românilor au rămas urme importante ale influenței slavilor. Românii slavizați s-au supus ulterior bulgarilor, care inițial locuiau pe Volga și chiar au dat numele *Wolah* poporului roman, de la numele râului Wolga. Mai târziu, atunci când stăpânirea bulgarilor s-a răspândit în fosta Dacie Traiană, Banat și Transilvania, țarul lor Krum (796/803-814) a colonizat cu români aceste teritorii. Al. Iațimirschi observa că teoria lui Engel aproape coincide cu teoria lui Sulzer, deosebirea fiind doar de timpul când românii au trecut la nord de Dunăre: Sulzer data evenimentul cu secolul al XIII-lea, Engel cu secolul al IX-lea (anul 813).

În continuare Al. Iațimirschi atenționa cititorul că ulterior problema originii românilor a fost abordată și de către slaviști, dar, sublinia el, opiniile primilor slaviști erau aproape de teoriile emise de Sulzer și Engel. Un punct de vedere cât de cât original a fost emis de către slavistul ceh Josef Šafařík (1795-1861), unde el demonstra, în temeiul unor denumiri geografice, urmele vădite ale slavilor în Transilvania, care ar fi fost acolo deja în secolul I era noastră. Aceasta, concluziona Al. Iațimirschi, era un reproș evident în adresa istoricilor germani, care nicidecum nu vroiau să admită că românii au împrumutat anumite trăsături de la slavi în nordul Dunării, nu pe teritoriile din sudul râului.

În ce privește românii, Al. Iațimirschi atenționa că Josef Šafařík observa că ambele ramuri ale românilor – carpatică și de la sud de Dunăre – trebuiau să aibă condiții de apariție, dacă nu identice, atunci foarte apropiate. Națiunea română, scria Josef Šafařík, îi are la origine pe traci și goți, care s-au amestecat cu romanii. În perioada din secolul al VII-lea și până în secolul al X-lea, ei s-au consolidat pe teritoriile actuale ale românilor, în Valahia, Moldova, Macedonia, Albania și Tesalia. Atunci când invaziile pustiitoare ale nomazilor s-au încheiat, românii au coborât din munții Balcani și Carpați în văi. Opinia este susținută, afirma în continuare Al. Iațimirschi și de slavistul Konstantin Josef Jireček (1854-1918).

Cu vreo zece ani înaintea lucrării lui Rösler, era publicat studiul, apreciat de Al. Iațimirschi, „foarte prețios” al savantului sloven Franc Miklosich (1813-1891) – *Elementele slave în limba română* [22]. Al. Iațimirschi era convins că acest studiu a confirmat teoria lui Sulzer cu date lingvistice. Miklosich credea în trecerea totală a dacilor romanizați în Moesia în anul 271, dar trecerea lor înapoi, la nord de Dunăre, ar fi fost cauzată de cuceririle slave a regiunilor de răsărit ale peninsulei Balcanice, cuceriri care au avut lor la sfârșitul secolului al V-lea. Aceasta este confirmat de faptul că limba românilor macedonieni și dacici s-a dezvoltat în aceleași condiții. În secolul al V-lea, considera Miklosich, o parte din românii din Moesia au plecat în Macedonia, alții au trecut la nordul Dunării, alții au mers în Serbia, Croația, Dalmația și Istria. Al. Iațimirschi examinează și o altă lucrare a lui Miklosich, *Despre peregrinările românilor în Alpii dalmatini și Carpați* [23], publicată în anul 1879. În *Anexele* la lucrare, a fost plasată *Nota* lui Emil Kałuźniacki (1845—1914), care conține informații evidente despre urmele vechilor așezări ale românilor în Galiția, dar, sublinia Al. Iațimirschi, deoarece în acel timp domina încă teoria lui Rösler, nimeni nu a atras atenție la concluziile prețioase ale lui Emil Kałuźniacki [24, c. 3].

Al. Iațimirschi prezintă și opinia lui Eduard Robert Rösler (1836-1874) exprimată de acesta în studiul de sinteză *Cercetări în domeniul istoriei vechi a românilor* [25], publicat în anul 1871. Rösler considera că din secolul al III-lea (271) românii au locuit la sud de Dunăre și au trecut la nord de Dunăre la sfârșitul secolului al XII-lea, în timpul războaielor bulgaro-române împotriva bizantinilor, teritorii care erau acum libere de nomazi [26, c. 2].

Dintre argumentele lui Rösler, Al. Iațimirschi evidențiază trei, pe care le considera cele mai „ingenioase”, dar, evident, nu științifice

- Dacă populația romanică a Daciei Traiane ar fi rămas pe loc și nu ar fi trecut la sud de Dunăre în secolul al III-lea, atunci ea ar fi pierit în timpul migrațiilor pustiitoare ale nomazilor, așa dar, conchidea Rösler, coloniștii romani fie că au fost șterși de pe fața pământului, fie au trecut pe teritoriile actualei Bulgarii.

- Nu există surse documentare sau informații autentice despre români în perioada din secolul al III-lea până la sfârșitul secolului al XII – lea.

- Coloniștii romani deprinși cu bunurile culturii, puțin probabil că puteau ușor schimba viața comodă din orașe cu viața de păstor în munții Carpați, în timp ce aveau posibilitatea să treacă în Moesia, unde ei au primit moșii.

Al. Iațimirschi făcea o apreciere distrugătoare acestor „argumente”: „De la toate aceste dovezi emană o asemenea artificialitate de cabinet, încât nici nu pare necesar să-l respingem pe Rösler”. În continuare, Iațimirschi scrie că în uliul timp s-au descoperit foarte multe urme ale așezărilor romane la sud de Carpați.

Conform lui Iațimirschi, prima lovitură teoriei lui Rösler a fost dată de istoricul ceh Wilhelm Tomaschek (1841-1901), la un an de la apariția studiului lui Rösler. Istoricul ceh a folosit exact aceleași surse pe care le-a folosit Rösler și a atenționat la faptul că asemănarea dintre graiul macedonian al limbii române și graiul dacic, mai degrabă vorbește de condiții comune sau despre unele și aceleași elemente din care s-a format națiunea română, decât despre originea românilor din zona Carpaților și a românilor macedonieni din unul

și același element. Ulterior însă, anume în anul 1877, când examinează lucrarea istoricului german Jakob Ernst Rudolf Jung (1859-1922), Tomaschek renunță la opinia sa referitoare la asemănarea graiurilor macedonien și dac și aderă la teoria lui Rösler, dar nu este de acord numai cu:

- locul de formare a națiunii române - dacă Rösler afirma că este vorba de Moesia, Tomaschek credea că e vorba de regiunile din centrul Balcanilor, de unde românii s-au îndreptat spre Pind și spre Dacia Traiană;
- coloniștii români nu au nimic comun cu provincialii romani din Dacia, aduși la sud de Dunăre de către Aurelian, ei provin din populația romanizată a regiunilor centrale ale peninsulei Balcanice;

- Tomaschek, de asemenea mai considera că o parte a coloniștilor romani și a băștinașilor (daci - ? – I.Ș.) a rămas în Dacia, dar în vremea năvălirilor barbare a fost atrasă spre vest, a intrat în componența trupelor, care năvăleau în regiunile de la sud de Dunăre și aici s-a amestecat cu masa principală a românilor din Balcani;

- Bizantinii nu i-au amintit pe români fiindcă pe ei îi interesau în primul rând dușmanii lor – slavii, în cazul concret – bulgarii și, preciza Iațimirschi, întradevăr, numai după căderea primului țarat Bulgar (1018) încep să fie amintiți de către bizantini și vlahii.

Tomaschek mai invoca și unele cuvinte de origine latină care țin de religie, noțiuni abstracte (credință, sfânt, biserică, cruce, păcat etc.) și ce țin de ritualul religios, ce au o origine slavă, ceea ce, în opinia autorului, trădează originea slavă a ortodoxiei la români. Dar, specifica Iațimirschi, deoarece Tomaschek dispunea de date despre propovăduirea creștinismului doar în Dardania⁴ și în țara bessilor, în care trăiau dacii aduși de Aurelian, el considera că leagănul națiunii române au fost regiunile Rodop și Dardania, de unde românii au migrat spre Serbia, Dalmația și Istria, iar urmașii bessilor din Rodop, au migrat spre nord în Dacia sau spre sud, în Grecia.

Iațimirschi preciza că ultimul cuvânt al lui Tomaschek în problema originii românilor a fost că el a acceptat teoria lui Rösler, cu deosebirea că dacă ultimul credea că trecerea românilor peste Dunăre a avut loc în secolul al XIII-lea, Tomaschek considera că acest proces a avut loc în segmentul cronologic cuprins între anii 1076 și 1144.

Conform lui Al. Iațimirschi, la opinia lui Rösler a aderat și profesorul Hermann Ignaz Bidermann (1831-1892), care în studiul *Românii și răspândirea lor în Austria* [27], publicat în anul 1877 afirma că românii nu provin de la tracii romanizați, dar de la careva popoare celto-ligurice (*кельто-лигурийских*), anume de la ele au pornit cele două ramuri ale românilor – dacică și macedoniană, această delimitare referindu-se, cel mai probabil, la o vreme târzie. Al. Iațimirschi observa că ideea lui Bidermann este foarte importantă, fiindcă, considera el, elementul celtic nu poate fi ignorat în cercetarea problemei date.

Al. Iațimirskii îi amintește și pe unii dintre istoricii din Imperiul Rus, care au abordat problema originii românilor. Referindu-se la lucrarea lui Marin S. Drinov (1838-1906) [28], profesor la Universitatea din Harkov, Al. Iațimirschi aducea un citat în care acesta punea la îndoială procesul de romanizare (*ороманение*) a băștinașilor într-un timp atât de scurt de dominație a romanilor în Dacia și că opinia despre originea românilor de la dacii romanizați este un vis pustiu, care nu se întemeiază pe nimic. Nu sunt temeiuri de a crede că românii provin de la coloniștii romani în Dacia, deoarece repede ei au fost nevoiți să plece din Dacia. Cel mai probabil, susținea Drinov, ei provin de la tracii romanizați din peninsula Balcanică, care apoi au trecut la nord de Dunăre într-o perioadă mai târzie. Este cert, prezenta Al. Iațimirschi concluziona lui Drinov, că românii sunt veniți pe aceste teritorii și că nu s-au format aici.

La toate acestea, Al. Iațimirschi observa că nu este greu să ne convingem că această opinie pe problema formării poporului român se află în strânsă legătură cu teoria lui Drinov despre mișcările slavilor și punctul lui de vedere referitor la originea românilor, ar fi, chiar în aprecierea lui Drinov, o nouă confirmare a opiniei că slavii locuiau în Dacia Traiană încă din timpul stăpânirii romane. Din argumentele invocate de Drinov, Al. Iațimirschi se oprește doar la termenul colindă (*коляда, calendae*), termen care, în opinia lui Drinov, ar fi fost împrumutat de slavi numai în Dacia și teritoriile limitrofe, anume în acel timp, când triburile slave s-au aflat în dependență temporară față de romanii lui Traian.

În continuare, Al. Iațimirschi prezenta conceptul lui Jakob Ernst Rudolf Jung (1859-1922) pe problema

⁴ Dardania – provincie romană în partea centrală a peninsulei Balcanice.

originii românilor [29]. Istoricul german reieșea din conceptul că în Dacia elementul roman prelua asupra elementului local. Admițând plecarea în masă a populației la sud de Dunăre în anul 271, Jung considera că populația dacică a rămas pe loc și plătea noilor cuceritori aceleași impozite pe care le plătea romanilor. În cele din urmă, conchidea el, la ei nu au mai rămas alte urme decât limba latină, strămoașa limbii române de astăzi. Dar, concluziona Al. Iațimirschi, în pofida erudiției lui Jung și adevărul deplin al multor concluzii ale sale, teoria sa nu a găsit nici urmași, nici comentatori serioși.

Al. Iațimirschi examinează și punctul de vedere al istoricului ceh Iosif Ladislav Pič (1847-1911), expus în studiul publicat în anul 1880[30]. Conform opiniei sale, elementul daco-roman din Dacia nu a putut căuta salvarea sa în Moesia, fiindcă aceasta a fost pustiită de către barbari nu mai puțin decât Dacia. Cercetând surse mai noi, Iosif L. Pič, în opinia lui Al. Iațimirschi, a găsit mai multe dovezi incontestabile a urmelor vechi ale românilor în Dacia, de unde nu era greu de concluzionat continuitatea populației romanizate în provincia de la nord de Dunăre. În așa fel, concluziona Al. Iațimirschi, Iosif L. Pič a găsit posibilitatea să nege teoria născocită de savanți referitoare la plecarea populației romanizate din Balcani spre nord în secolul al XIII-lea sau mai înainte.

Al. Iațimirschi prezenta și opinia filologului-slavist Konstantin Iakovlevich Grot (1853-1934) [31; 32; 33], care, în aprecierea sa, era înclinat să recunoască teoria conform căreia națiunea română s-a format în munții Carpați, nu în Balcani. De asemenea, Grot recunoștea succesul semnificativ al romanizării în Dacia, dar accepta opinia lui Rösler că în timpul retragerii aureliene, coloniștii au fost duși pe malul drept al Dunării și au putut să se întoarcă înapoi în secolul al IX-lea sau poate mai înainte, proces care a fost cauzat de mărirea numărului populației slave în Balcani, dar și de răspândirea stăpânirii bulgare asupra regiunilor din nordul Dunării. Concomitent, Grot amintea și posibilitatea menținerii populației romanizate în Carpați, care au prezentat o forță atractivă pentru românii din Balcani de a trece pe teritoriile din nordul Dunării [26, c. 3].

În continuare Al. Iațimirschi prezenta opinia lingvistului și etnografului ungur Paul Hunfalvi (1810-1891) pe problema etnogenezei românilor și ajungea la concluzia că conform acestuia, unicul popor care ar putea prezenta anumite pretenții asupra vechimii în Ungaria sunt slavii, dar ei au fost înghițiți de români, care au apărut aici mult mai târziu. Al. Iațimirschi aprecia cercetările istoricului ungur în sensul că el promova idei șoviniste extreme, situație exprimată clar chiar și în denumirea uneia dintre lucrările sale publicate în anul 1883 cu titlul *Românii și pretențiile lor*, denumire care, în opinia lui Al. Iațimirschi, foarte mult spune, care ar putea fi concluziile savantului maghiar. Cartea lui Paul Hunfalvi, scria în continuare Al. Iațimirschi trebuia să distrugă iluziile românilor, trebuia să demonstreze pe cale istorică că visurile românilor despre independența acestei provincii ungare, e vorba de Transilvania, nu sunt altceva decât niște pretenții nelegitime. Al. Iațimirschi indica și la unele observații ale specialistului maghiar, care erau chiar jignitoare pentru români, că chipurile românii nu au avut niciodată nobile, de aceea toate cuvintele care semnifică „serviciu”, „supunere”, „robie”, sunt de origine românească, iar celelalte cuvinte, opuse celor de mai sus, ar fi împrumutate [26, c. 2].

Al. Iațimirschi prezenta și realizările istoriografiei românești, printre aceștia fiind Bogdan Petriceicu Hașdeu (1838-1907), Eudoxiu de Hurmuzaki (1812-1874), Alexandru D. Xenopol (1847-1920) și aprecia că după acesta, în istoriografia românească lucrări serioase pe problema dată nu au mai apărut. Al. Iațimirschi aprecia foarte înalt competența științifică a lui A.D. Xenopol și scria că teoria acestuia privind procesul de formare a națiunii române își rezervă toate drepturile pentru autenticitate deplină. Al. Iațimirschi nu uită să indice că la opinia lui A. D. Xenopol a aderat și el.

Concomitent cu aceasta, Al. Iațimirschi nominaliza și câțiva istorici români și unguri care împărtășeau opiniile lui Rösler și Hunfalvi, printre aceștia fiind Radu Roseti (1853-1926) și Ladislav Rethy (1851-1914), acesta fiind acuzat de „șovinism maghiar”. Al. Iațimirschi evidențiază și opinia lui Ovidiu Densusianu (1873-1938), care prezenta o nouă teorie privitor la patria națiunii românilor, acestea fiind teritoriile situate la apus de Dunăre, între Tisa și Marea Adriatică. În sfârșit, Al. Iațimirschi amintește teoria juristului și arheologului, profesorului D.Ia. Samokvasov (1843-1911) care vedea în daci strămoșii direcți ai slavilor[34; 35], dar, sublinia Iațimirschi, profesorul de la Universitatea din Moscova D.A. Anucin (1843-1923), într-un răspuns[36] dat lui Samokvasov, „se pare, a pus capăt teoriei lui”, încheia Al. Iațimirschi.

Relativ recent, istoricul din Federația rusă A. N. Golotvin a examinat destul de detaliat conceptul lui D. Samokvasov și menționa că unul dintre cei mai îndârjiți oponenți era D. N. Anucin, care a publicat în revistele *Вестник Европы* și *Русские Ведомости* mai multe recenzii în care a supus unei critici dure teoria lui Samokvasov privind originea slavilor [37, c. 141].

Încheind investigația sa, Al. Iațimirschi era convins că nimeni nu mai crede că românii ar proveni din amestecul slavilor cu romanii, împrumuturile slave în limba română pot să vorbească numai despre aceea că românii au fost în relații strânse cu slavii, iar problema tipului etnic al românilor poate fi rezolvată numai în temeiul cercetărilor antropologice, care, sublinia el, se află abia la început de cale [26, c. 2-3].

Concluzii

- Articolul lui Al. Iațimirschi a fost tipărit în cel mai oficial ziar al Imperiului Rus, Monitorul Guvernului, în cadrul Direcției principale pentru problemele de presă, care reprezenta cea mai înaltă autoritate de cenzură din cadrul Ministerului Afacerilor Interne al Imperiului Rus și reprezenta o examinare științifică obiectivă a opiniilor privitoare la etnogeneza românilor. Studiul lui Al. Iațimirschi atestă limpede că specialiștii străini și români au fost preocupați de problema originii poporului român, nu de originea unui imaginar „popor moldovenesc”. În general, sintagma „popor moldovenesc” lipsește cu desăvârșire în studiul lui Al. Iațimirschi. Prin acest studiu, Al. Iațimirschi a demonstrat clar că acele încercări, care aveau loc și pe timpul său, inclusiv în Basarabia, de a demonstra existența unui „popor moldovenesc”, sunt în întregime manifestări ale abordării politice și nu științifice a problemei.

- Este clar exprimată unitatea lingvistică și etnică a locuitorilor din Moldova, Țara Românească și Transilvania.

- Este exprimată unitatea etno-lingvistică a românilor din stânga și din dreapta Dunării.

- Din perspectiva studiului lui Al. Iațimirschi, problema strict științifică este problema etnogenezei poporului român, iar problema originii „poporului moldovenesc” apare ca o problemă inventată de istorici, care a atins apogeul în perioada sovietică. Din această perspectivă și moldovenismul actual din Republica Moldova este o consecință a politicii imperiale rusești promovată în Basarabia țaristă, continuată în epoca sovietică în fostele RASSM și RSSM, dar și în actuala Republica Moldova de anumite forțe politice.

Referințe:

1. Яцимирский, А. В. *Старые и новые теории о происхождении румын*. В: *Правительственный Вестник*, 1903, №№ 124-125-126.
2. Матковски, А. *Контрибуций документаре привинд вяца ши активитатя луй А. И. Яцимирский*. În: *Лимба ши Литература Молдовеняскэ* (în continuare ЛЛИМ), 1972, № 2.
3. Матковски, А. *Ной контрибуций документаре привинд вяца ши активитатя луй А. И. Яцимирский*. În: *ЛЛИМ*, 1973, № 4.
4. Матковски, А. *Документальные данные о жизни и деятельности А. И. Яцимирского*. В: *Советское славяноведение*, 1979, № 1.
5. Колин, А. И., Стыкалин, А. С. *Выходцы из Молдавского княжества и Бессарабии — профессора и студенты московских высших учебных заведений (XVIII — начало XX вв.)*. Disponibil: https://inslav.ru/sites/default/files/2018_slavjane_v_moskve_kolin_stykalin.pdf (Accesat: 14.03.2023).
6. Домосилецкая, М. В. *Изучение румынского языка и культуры румын в России (XIX - начало XX вв.)*. В: *Acta Linguistica Petropolitana*. Труды Института лингвистических исследований РАН. Том V. Часть 1. СПб., 2009.
7. Колин, А. И., Стыкалин, А. С. *Автобиография А. И. Яцимирского в фонде Московского университета (1899 г.)*. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/avtobiografiya-a-i-yatsimirskogo-v-fonde-moskovskogo-universiteta-1899-g/viewer> (Accesat: 14.03.2023).
8. Апон, М. Е. *Власть и пресса: история создания и становления газеты «Правительственный вестник»*. В: *Управленческое консультирование*, № 9, 2017.
9. Апон, М. Е. *Официальная печать как инструмент взаимодействия власти и общества в пореформенной России*. В: *Власть: Общественно-политический журнал*, 2010, № 4.

10. Полное собрание законов Российской империи. Собрание II (1825 - 1881). Том 43(1868). Часть 2. СПб.: В Типографии II Отделения Е. И. В. Канцелярии, 1873.
11. Апон, М. Е. Работа Г. П. Данилевского по изданию газеты «Правительственный вестник» (1869 - 1881 гг.). В: Власть: Общественно-политический журнал, 2011, № 2.
12. Апон, М. Е. Формирование редакционного состава газеты «Правительственный вестник». В: Власть: Общественно-политический журнал, 2010, № 10.
13. Мохов, Н. А. Молдавия эпохи феодализма. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1964.
14. Мохов, Н. А. Очерки истории формирования молдавского народа. Кишинев: Издательство Картя Молдовеняскэ, 1978.
15. Thunmann, Johann Erich. *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker*. Leipzig: 1774.
16. Bejan, Adrian. *Dacia Felix. Istoria Daciei Romane*. Timișoara: 1998.
17. Anonimus Notarius. *Gesta Hungarorum, Faptele ungurilor*. Traducere, prefață, introducere și note de G. Popa-Lisseanu. București: Editura Mentor, 2001.
18. *Повесть временных лет*. Сост., примеч. и ук. А. Г. Кузьмина, В. В. Фомина. Вступ. ст. и перевод А. Г. Кузьмина. М.: Институт русской цивилизации, Родная страна, 2014.
19. Sulzer, Franz Joseph. *Geschichte des Transalpinischen Daciens, das ist der Walachey, Moldau und Bessarabiens in zusammenhange mit der Geschichte des übrigen Daciens... Des ersten oder geographischen Theils Erster Band*. Wien: I, bey Rudolph Gräffer [gedruckt bey Matthias Andreas Schmidt], 1781.
20. Engel, Johann Christian Engel. *Commentatio de expeditionibus Traiani ad Danubium et origine Valachorum Vindobonæ*. Camesina & Compag: 1794.
21. Engel, Johann Christian. *Geschichte der Moldau und Walachey*. Halle: 1804.
22. Miklosich, Franc. *Die slavischen Elemente im Rumunischen*. Wien: 1861.
23. Miklosich, Franc. *Über die Wanderungen der Rumunen in den dalmatinischen Alpen und den Karpaten*. Wien: C. Gerold's Sohn, 1879.
24. Яцимирский, А. В. *Старья и новья теории о происхождении румынъ*. В: *Правительственный Вестникъ*, 1903 г. № 124.
25. Rösler, Eduard Robert. *Romänische Studien. Untersuchungen zur älteren Geschichte Rumäniens*. Leipzig: 1871.
26. Яцимирский, А. В. *Старья и новья теории о происхождении румынъ*. В: *Правительственный Вестникъ*, 1903 г., № 125, с. 2.
27. Bidermann, Hermann Ignaz. *Die Romanen und ihre Verbreitung in Oesterreich*. Graz: 1877.
28. Дринов, М. С. *Заселение Балканского полуострова славянами*. М.: Изд. имп. о-ва Истории и древностей Российских при Моск. ун-те, 1873.
29. Jung, Jakob Ernst Rudolf. *Römer und Romanen in den Donauländer: Historisch-ethnographische Studien*. Innsbruck: 1877.
30. Pič, Iosif Ladislav. *Ueber die Abstammung der Rumänen*. Leipzig: 1880.
31. Грот, К.Я. *Моравия и мадьяры с половины IX до начала X века*. СПб.: Типография Императорской академии наук, 1881;
32. Грот, К. Я. *Новый немецкий труд чешского слависта (J. L. Pic. Zur rumänisch-ungarischen Steitfrage. 1886)*. Критические заметки К. Я. Грота. СПб.: тип. В.С. Балашева, 1886.
33. Грот, К. Я. *Из истории Угрии и славянства в XII веке (1141–1173)*. Варшава: тип. М. Земкевич, 1889.
34. Самоквасов, Д. Я. *Основания хронологического распределения этнографических материалов, открытых в могилах южной и центральной России*. В: *Труды Большого [восьмого] АС в Москве*, 1890. Т. III. М.: 1897.
35. Самоквасов, Д. Я. *История русского права*. Вып. 2. *Происхождение Славян. Происхождение Русских Славян*. Варшава: 1884.
36. Анучин, Д. Н. *Кто вводит в науку большие недоразумения? Вопрос и ответ г-ну профессору Д. Я. Самоквасову*. М.: Тип. «Рус. Вед.», 1888.
37. Голотвин, А. Н. Д. Я. *Самоквасов и изучение славяно-русских древностей*. Воронеж: Издательско-полиграфический центр «Научная книга» 2014.

Date despre autor:

Igor ȘAROV, doctor în istorie, profesor universitar, rector, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0009-0008-5349-2332

E-mail: igor.sarov@usm.md

Prezentat la 15.09.2024

CZU: 94(498.7)“18”:336.226.3

[https://doi.org/10.59295/sum10\(200\)2024_02](https://doi.org/10.59295/sum10(200)2024_02)

EVOLUȚIA SISTEMULUI DE ACCIZE ÎN BASARABIA (1863-1893)

*Andrei EMILCIUC,**Universitatea de Stat din Moldova*

În studiul de față ne propunem să analizăm ce impact a avut sistemul de accize introdus în Imperiul Rus de la 1 ianuarie 1863 asupra evoluției în Basarabia a ramurilor industriale de fabricare a băuturilor alcoolice, a produselor din tutun, a zahărului și de extragere a sării. Importanța problemei formulate constă în faptul că la mijlocul secolului al XIX-lea industria de producere a băuturilor alcoolice se plasa în regiune pe primul loc după volumul valoric al producției, urmată de cea de producție a sării. Industria tutunului și a zahărului, pe de altă parte, erau ramuri care abia se formau. Odată cu impunerea noului sistem de accize, aceste ramuri industriale au avut o evoluție diferită, dar în general cu puține progrese, unele intrând chiar în declin. Acest lucru era acutizat și de faptul că unele regiuni ale imperiului beneficiau de privilegii în privința plății accizelor.

Cuvinte-cheie: *Basarabia, accize, băuturi alcoolice, tutun, sare, zahăr, industrie.*

THE EVOLUTION OF THE EXCISE SYSTEM IN BASSARABIA (1863-1893)

In the present study we aim to analyze the impact that the excise system introduced in the Russian Empire on January 1, 1863 had on the evolution in Bessarabia of the industrial branches of manufacturing of alcoholic beverages, tobacco products, sugar and salt. The importance of the formulated problem lies in the fact that in the middle of the 19th century, the alcoholic beverage production industry ranked first in the region in terms of production value, followed by salt production. The tobacco and sugar industries, on the other hand, were branches that were just being formed. With the imposition of the new excise system, these industrial branches had a different evolution, but in general with little progress, some even going into decline. This was also exacerbated by the fact that some regions of the empire enjoyed privileges regarding the payment of excise duties.

Keywords: *Bessarabia, excise, alcoholic beverages, tobacco, salt, sugar, industry.*

INTRODUCERE

Accizele au o istorie îndelungată, fiind utilizate încă din antichitate. Începând cu secolele XVII-XVIII, odată cu răspândirea relațiilor capitaliste în Europa, sistemul de accize devine tot mai sofisticat și mai cuprinzător. Accizele sunt extinse la o gamă mai largă de produse, inclusiv tutun, cafea și alcool. În secolul al XIX-lea, industrializarea și creșterea comerțului internațional au condus la o standardizare a sistemelor de accize în multe țări. Accizele au început să fie utilizate nu numai ca sursă de venit, ci și ca instrument de politică economică, pentru a descuraja consumul anumitor produse considerate dăunătoare pentru societate (cum ar fi alcoolul și tutunul) și pentru a proteja producătorii locali.

În Rusia primele accize a fost introduse încă la sfârșitul secolului al XVII-lea. La început accizele au fost impuse pentru un număr mic de bunuri, dar au fost extinse treptat pentru a include o gamă mai largă de produse și servicii. Perceperea accizelor, dar și a altor impozite, practic până la începutul anilor '60 ai sec. al XIX-lea era concesionată unor antreprenori privați prin licitație. Aceasta se făcea din motivul că statul considera întreținerea unui aparat propriu de funcționari fiscali mai costisitoare, dar și mai puțin eficientă.

MATERIAL ȘI METODĂ

Materialul utilizat la elaborarea acestui studiu provine în special din surse oficiale, precum anuarele statistice publicate de Ministerul rus al Finanțelor și rapoartele anuale ale guvernatorului Basarabiei, prezentate autorităților imperiale de la Sankt Petersburg. Pentru realizarea obiectivelor trasate am aplicat metodele clasice din domeniul istoriei. Pentru analiza documentelor am apelat la metoda analitică și cea a sistematizării, pentru stabilirea legăturilor dintre evenimentele, fenomenele și procesele din trecut am recurs la metoda istorică, comparativă, cronologică, a inducției și deducției. În lucrare am utilizat activ metodele matematice de analiză a datelor statistice pentru a putea oferi aprecieri ale impactului accizelor asupra

prețului de comercializare a produselor accizabile și a competitivității acestora pe piața internă și externă.

În istoriografie, problema accizelor impuse de autoritățile imperiale ruse în Basarabia la începutul anilor '60 ai secolului al XIX-lea a fost abordată doar tangențial în studiile cu o tematică de istorie economică mai generală. În lucrările dedicate dezvoltării agriculturii și industriei în spațiul dintre Prut și Nistru, istoricii I. S. Grossul, I. G. Budak, V. I. Jucov, N. V. Babilunga [1-4] au examinat doar în treacăt cum s-au răsfrânt accizele asupra evoluției diferitelor ramuri economice. De aceea, în studiul de față ne-am propus să analizăm mai complex ce repercursiuni au avut politicile fiscale ale guvernului rus asupra dezvoltării principalelor ramuri industriale ale Basarabia în perioada 1863-1893, mai ales prin prisma faptului că unele regiuni ale Imperiului Rus au fost scutite de anumite accize. De asemenea, printre intențiile trasate se numără și stabilirea faptului în ce măsură autoritățile țariste și-au adaptat politica fiscală în privința accizelor în funcție de conjunctura de pe piața externă și politicile vamale. Noutatea științifică a studiului constă astfel într-o abordare comparativă, ce vine să ofere, față de studiile anterioare, o imagine mai obiectivă cu privire la impactul accizelor asupra principalelor ramuri industriale din Basarabia în perioada anilor '60-'90 ai sec. al XIX-lea.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Cercetările noastre anterioare au arătat că în Basarabia, către mijlocul secolului al XIX-lea, din punct de vedere al volumului valoric al producției principalele ramuri industriale erau cele de producere a băuturilor alcoolice și de extragere a sării, în pofida unui regim fiscal excesiv la care erau supuse. Un avânt important îl cunoaște industria tutunului, susținută de guvernul țarist și scutită față de alte regiuni de accize [5, p. 250, 294, 328]. Basarabia oferea premise și pentru apariția industriei zahărului, datorită faptului că județele de nord aveau un potențial înalt pentru cultivarea sfeclii de zahăr. Însă, după Războiul Crimeii (1853-1856), guvernul rus își revede cardinal politicile fiscale, iar teritoriul dintre Prut și Nistru își pierde ultimele rămășițe ale statutului preferențial de care s-a bucurat după anexarea la Imperiul Rus în anul 1812.

Începând cu anii '30 ai sec. al XIX-lea, producerea și comercializarea băuturilor spirtoase în Basarabia era controlată de o camarilă de concesionari din afara regiunii, extrem de bogați și influenți. Achitând visteriei o sumă fixă, stabilită prin licitație, aceștia primeau dreptul de monopol la producerea și comercializarea țării în localitățile de stat. În localitățile aflate în proprietate privată, pe de altă parte, producerea și comercializarea băuturilor alcoolice se afla în mâna moșierilor, iar statul nu obținea mai nimic din profiturile acestora. Situația în cauză, dar și veniturile exorbitante ale concesionarilor au convins în anii '50 guvernul rus în privința necesității unei schimbări majore în întreg sistemul de impozitare a băuturilor alcoolice. Aceasta deși, veniturile statului au crescut și ele substanțial. Dacă la începutul secolului al XIX-lea guvernul rus obținea de la concesionarea dreptului de comercializare a băuturilor spirtoase în medie 12 milioane de ruble anual, ceea ce constituia circa 25% din veniturile de stat, în perioada 1859-1863 – deja 128 de milioane de ruble anual, ceea ce reprezenta circa 40% din veniturile de stat. Dar profiturile concesionarilor au crescut și mai mult, ajungând să depășească 200 de milioane de ruble anual. În plus, concesionarii în cauză provocau indignarea la scară largă a populației din cauza abuzurilor și a încurajării alcoolismului în rândul populației, care au condus în anii '50 la izbucnirea a numeroase revolte („mișcarea abstinenților”) [6-7].

Decizarea definitivă de sistemul de concesiune era una logică, dar avea să survină în Imperiul Rus abia de la 1 ianuarie 1863, în conformitate cu Regulamentul din 4 iulie 1861, privitor la instituirea unei accize unice de stat la producerea băuturilor spirtoase [8, № 37197, p. 39]. Acciza venea nu doar să crească veniturile statului, ci și să reducă fenomenul alcoolismului.

Potrivit Regulamentului din 4 iulie 1861, taxele pe băuturi tari se compuneau din: 1) patenta pentru fabrici și spații comerciale de profil, și 2) accize, care se percepeau de pe: 1) alcool și băuturi alcoolice produse din cereale, cartofi și sfeclă de zahăr; 2) vodcă; 3) porter, bere și mied; 4) bragă; 5) băuturi alcoolice preparate din alcoolul supus accizei (acciză suplimentară). Nu erau supuse impozitării: 1) alcoolul și băuturile tari exportate în străinătate; 2) vinul de struguri, oțetul și cvasul din miere; 3) produsele din alcoolul supus accizei, care nu făceau parte din categoria băuturilor; 4) alcoolul pentru iluminat, și 5) vinul din stafide evreiesc. Distilarea era permisă numai în fabricile și uzinele care erau deschise cu respectarea tuturor regulilor stabilite de lege, cu permisiunea administrației accizelor. Fabricile urmau a avea o capacitate minimă de distilare de 540 vedre la o fermentare de patru zile, adică trebuiau să dispună de cel puțin patru cuve

de fermentație a câte 135 de vedre fiecare [8, p. 53]. Acciza se stabilea în baza unei norme de producere în funcție de materia primă folosită, tăria băuturii alcoolice respective și capacitatea de producție. Industriașul își alegea norma minimă sau superioară și era obligat să o respecte pe parcursul întregii perioade fiscale de distilare. Industriașul înainta o cerere în privința termenului și materiei prime pe care urma să o folosească și primea aprobare de la organul fiscal pentru producerea cantității calculate conform normei alese. În baza normei se calcula anticipat și suma accizei. Chiar dacă industriașul nu reușea să distileze cantitatea stabilită de normă el urma să achite acciza calculată. Dacă distila mai mult – el nu achita acciza pe cantitatea supra, dacă alegea norma superioară, sau o achita în jumătate, dacă alegea norma inferioară. Industriașul nu putea elibera produsele alcoolice de la fabrică decât după achitarea accizei. Industriașul era scutit de plata accizei doar dacă producția se pierdea din cauza unui incendiu, cu condiția că nu se demonstra că incendiul a fost provocat de industriaș intenționat. În cazul staționării din cauza unor accidente de producție, funcționarul fiscal urma să fie informat imediat pentru a înregistra întreruperea procesului de producere și a sigila instalațiile de fabricare până la remedierea cauzei. La exportul țării, statul restituia acciza achitată de industriaș. Perioada fiscală pentru distilarea alcoolului se începea la 1 iulie și dura până la 1 iulie a anului următor [8, p. 60-61].

Impactul accizei asupra prețului de vânzare a băuturilor alcoolice a fost unul însemnat, mai ales că cota acesteia a fost majorată în continuu. Dacă în 1860 acciza de pe fiecare grad de alcool dintr-o vadră [9] a fost fixată la 4 copeici, din 1864 aceasta a fost ridicată la 5 copeici, de la 1 ianuarie 1876 – la 7 copeici, de la 1 ianuarie 1881 – 8 copeici, de la 1 ianuarie 1885 – 9 copeici, de la 1 ianuarie 1892 – 10 copeici [10]. Astfel, acciza pentru o vadră de votcă, cu un conținut de alcool de 40%, a crescut de la 2 ruble în 1864 la 4 ruble în 1892. Chiar și acciza inițială era foarte substanțială. Pe parcursul anului 1867, spre exemplu, la producătorii din Basarabia, prețul unei vedre de rachiu de 45°, până la achitarea accizei, a variat între 0,6 și 2,8 ruble [11, p. 102], cu un preț mediu lunar agregat de 1,2 ruble [12]. După aplicarea accizei de 2,25 ruble, prețul de vânzare de producători creștea la între 2,85 și 5,05 ruble per vadră, sau dacă luăm în calcul media lunară agregată – 3,45 ruble. Ponderea accizei în prețul de vânzare a rachiuului de la fabricanți constituia, astfel între 44,6% și 79% sau, în cazul mediei lunare agregate – 65,2%. Astfel, acciza avea o pondere tot mai mare în prețul de desfacere a băuturilor alcoolice, depășind cu mult tendințele de creștere a costului materiei primei și a altor costuri de producție.

În Basarabia se crease o situație destul de complicată în ajunul reformei. Datorită faptului că până la aplicarea reformei, concesionarii preferau să aducă băuturi alcoolice în Basarabia din guberniile învecinate, unde costurile de producție erau mai reduse, în orașe (mai ales în acelea aflate în proprietatea statului stat) practic nu exista o industrie de producere a băuturilor alcoolice. Practic toate uzinele de acest tip funcționau în mediul rural, în virtutea faptului că boierii/nobilii din regiune și-au păstrat privilegiul de a produce și comercializa țările, însă doar în cuprinsul propriilor moșii. Acest ultim factor i-a limitat și pe aceștia să-și dezvolte capacitățile de producție, descurajând concurența. În condițiile proclamării libertății de producere și comercializare a băuturilor spirtoase, golul lăsat de concesionari s-a lăsat cu un deficit substanțial. Comitetul de Miniștri a fost nevoit să permită negustorilor din Chișinău Perper, Șor și Berdanosov importul în Basarabia a 50 mii de vedre de spirt din Moldova, pentru a nu admite diminuarea încasărilor fiscale [8, №37366, p. 247]. În mod obiectiv cererea trebuia să stimuleze creșterea producției și apariția unor întreprinderi noi de producere a spirtului și băuturilor spirtoase. Însă creșterea a fost destul de modestă, iar cauzele erau multiple și complexe.

Astfel, în 1862, până la aplicarea reformei accizei, în Basarabia funcționau 29 de uzine de distilare a alcoolului, dintre care doar una în târgul Otaci, iar restul în mediul rural. Încă patru uzine erau înregistrate, dar nu au activat. În anul 1864 funcționau 35 de uzine de distilare a alcoolului. Patru dintre acestea 35 au avut o producție de până la 50 mii grade (în unele surse două sunt indicate chiar inactive), una – între 100 și 250 mii grade, nouă – între 500 și 1 milion grade, 18 – între 1 și 2 milioane grade, iar trei – între 2 și 5 milioane grade [13, p. 63]. Numărul întreprinderilor a rămas relativ constant până în 1870, iar ulterior a început chiar să se reducă, în virtutea procesului de concentrare a producției. Pe lângă acestea funcționau în Basarabia în anii '60 între 7-8 fabrici de bere și între 2-4 fabrici și de producere a votcii. Acestea din urmă foloseau în procesul de producție alcool etilic achiziționat de la fabricile de distilat locale, dar mai ales adus din guberniile Podolia și Volînia [11, p. 76, 102-104].

Până la sfârșitul anilor '60, producția fabricilor de distilare a rămas aproape neschimbată, oscilând în jurul unei valori medii de 400 mii de vedre de alcool pur [14]. Sistemul de aplicare a accizei, prin care era supusă accizei nu cantitatea produsă, ci cea potențială, conform materiei prime pregătite, putea aduce atât pierderi financiare pentru producători, cât și cantități nesupuse accizei. Situația era determinată de calitatea materiei prime, care putea diferi de la regiune la regiune, și nu întotdeauna era la nivelul prevăzut de legiuitor. Din acest motiv, datele anuale statistice cu privire la cantitatea de alcool produsă nu corespund celor cu privire la cantitatea supusă accizei. În plus, perioada fiscală nu coincidea cu cea calendaristică, iar plata accizei era acceptată până la sfârșitul acesteia, cât timp tăria rămânea în depozitele producătorului. Astfel, spre exemplu, în anul 1863 a fost calculată acciza pentru producerea a 422.970 vedre de spirt, producția reală fiind mai mică – de 413.791 vedre, iar cantitatea de pe care s-a achitat acciza (adică a fost pusă în vânzare) – 376.036 vedre. În anul 1867 cantitatea de băuturi alcoolice produsă, în echivalent de spirt, s-a ridicat la 410.961 vedre [11, p. 102], venitul acumulat din accizele de pe băuturi spirtoase în Basarabia ridicându-se la 1.789.415 ruble, adică doar pentru 357.883 vedre de spirt. În plus, încasările de pe bere și mied, calculate separat, s-au ridicat la doar 1.684 ruble. Patenta de producere a băuturilor spirtoase a generat venituri suplimentare statului în sumă de 151.408 ruble [15, nr. I, p. 11-14].

În schimb, odată cu liberalizarea comerțului cu băuturi alcoolice a cunoscut o ascensiune remarcabilă numărul localurilor de vânzare a băuturilor. Dacă în anul 1862 fusese eliberate 3.539 patente pentru activitatea unor astfel de localuri, atunci în 1863 – 3.809, în 1864 – 4.387, în 1865 – 4.467. Numărul de patente eliberate pentru depozite angro de vânzare a spirtului, care s-a ridicat în 1863 la 78, inclusiv 38 în mediul urban și 40 în mediul rural, în 1864 – era deja de 138, inclusiv 62 în mediul urban și 76 în mediul rural. Numărul prăvăliilor de vânzare cu ștoful, care se ridica în 1863 la 182, inclusiv 30 în mediul urban, în 1864 – s-a dublat, atingând 386, inclusiv 73 în mediul urban. Numărul de cârciumi, beciuri vinicole și expoziții temporare de vânzare la păhar a crescut de la 3.436 în 1863 (738/2698 în mediul urban/rural) la 3.814 în 1864 (973/2.841 în mediul urban/rural) respectiv [16, p. 181, 184, 188, 195, 197, 199-201, 203].

În mod obiectiv, producția industriei de băuturi alcoolice a necesitat mai mult timp pentru înregistrarea progrese notabile, fiind necesare investiții pentru a crește capacitățile de producție, prin achiziționarea cazanelor de fermentare a alcoolului, a spațiilor de producție, a capacități de stocare etc. Dar ratele înalte la credite, de peste 12%, determinau o creștere foarte lentă a capacităților de producție. În perioada 1862-1867 numărul cazanelor folosite în procesul de fermentare a crescut de la 163 la 193, iar capacitatea acestor de la 230.451 la 294.890 vedre [11, p. 76-77]. Ponderea cazanelor pe abur chiar dacă era și ea în creștere, rămânea încă relativ mică. De la 24 în anul 1859 numărul acestora a ajuns la 31 în 1869. În procesul de producție încep a fi aplicate și mașinării pe abur, dar numărul acestora se dublează de la 14 în 1870 la 29 abia în 1885. Puterea mașinăriilor era încă una destul de redusă, la toate întreprinderile din județul Chișinău ea alcătuind în acest ultim an doar 24 cai putere, la cele din județul Orhei – 29 c.p., Hotin – 168 c.p., Soroca – 18 c.p. Crește în schimb numărul muncitorilor încadrați în procesul de producție, de la 300 în anii '60, numărul acestora ajunge la circa 800 de muncitori în anii '90. La majoritatea fabricilor de distilare a alcoolului activau câte 10-20 de muncitori, dar la cele mai mari numărul muncitorilor ajungea și la 50 [1, p. 473, 476, 483-484].

Doar odată cu depășirea acestei faze de adaptare, producția de alcool în Basarabia cunoaște o creștere cantitativă, ea atingând 768.629 vedre în 1870 și 2.989.771 vedre în 1886, bineînțeles cu fluctuații determinate de recolta de cereale și conjunctura pieței. Majoritatea fabricilor se concentrău în județele Hotin, Soroca și Orhei. Astfel, spre exemplu, în anul 1870 din 768.629 vedre de alcool etilic produs în Basarabia, 318.980 de vedre, sau 41,5%, fusese produse în județul Hotin, 178.810 vedre, sau 23,3% – în județul Orhei și 138.701, sau 18,0% în județul Soroca. Adică peste $\frac{3}{4}$ din întreaga producție a revenit acestor trei județe. Majoritatea fabricilor erau vechi, singurele trei întreprinderi noi fiind cele deschise la Chișinău, printre care cea mai mare a negustorului A. Zaharin – în 1863 [17, p. 10; 18, Ведомость №7].

Acciza înaltă la tărie reprezenta o problemă majoră nu doar pentru consumatori, ci și pentru vinificația din Basarabia. Deoarece vinurile din regiune avea un conținut de alcool de doar 5-7% ele nu puteau fi păstrate pe termen lung și nu puteau fi transportate la distanțe mari. Întărirea acestora cel puțin până la 10% era o condiție necesară pentru comercializarea lor înafara Basarabiei. În Crimeea și Transcaucazia producerea spirtului din struguri pentru fortificarea vinurilor era scutită de plata accizei, fapt care avea un efect pozitiv

asupra industriei vinicole. În pofida numeroaselor petiții ale producătorilor din Basarabia, autoritățile imperiale ruse nu au acceptat scutirea în regiune a spirtului de struguri de accize. De aceea fortificarea vinului ducea la creștere exagerată a prețului acestuia, fapt ce constituia un dezavantaj major. În anul 1884, Ministerul de Finanțe, respingând demersul producătorilor locali în acest sens, afirma că o astfel de permisiune nu putea fi emisă, deoarece putea să afecteze producerea spirtului din grâu și să determine în consecință reducerea veniturilor statului [1, p. 365-366].

La începutul anilor '80 ritmul de dezvoltare a industriei de producere a băuturilor alcoolice încetinește. Cauza principală a reprezentat-o creșterea accizei de la 5 la 7 copeici de pe fiecare grad de băuturi alcoolice comercializate. Creșterea impozitării a stimulat concentrarea capitalurilor, prin excluderea producătorilor mici și mijlocii, sau înghițirea lor de către marii producători. Totodată, în Basarabia, acest lucru a generat înțepirea comerțului de contrabandă de peste Prut. Necesitatea creșterii veniturilor statului a impus până la urmă guvernul imperial să restabilească prin Legea din 5 mai 1892 (cu aplicare de la 1 ianuarie 1894) monopolul de stat la vânzarea băuturilor tari, anulat în 1863. Acestea puteau fi vândute numai în magazinele deținute de stat, indiferent de întreprinderea (de stat sau privată) care le-a produs și la un preț fixat de guvern [19, №8576, p. 329-332].

Încasările în regiune de pe alte accize, introduse sau revizuite la începutul anilor '60 erau mult mai mici, după cum se poate observa din datele Tabelului 1.

Tabel 1. Veniturile de pe accize în Basarabia și ponderea produselor accizabile, în ruble argint (1867-1877).

Anul	Total	Inclusiv:									
		Băuturi alcoolice	În %	Bere și mied	În %	Produse de tutun	În %	Sare	În %	Zahăr	În %
1867	1871202	1769415	94,6	1684	0,1	65458	3,5	26091	1,4	8554	0,5
1868	1751242	1642119	93,8	2167	0,1	61832	3,5	28912	1,7	16212	0,9
1869	1420719	1335638	94,0	3307	0,2	55808	3,9	24479	1,7	1487	0,1
1870	2051299	1942305	94,7	3911	0,2	62299	3,0	24964	1,2	17820	0,9
1871	2692329	2555305	94,9	6776	0,3	80712	3,0	24286	0,9	25250	0,9
1872	2515258	2390971	95,1	7313	0,3	79157	3,1	26528	1,1	11289	0,4
1873	2876368	2751665	95,7	9447	0,3	73565	2,6	28828	1,0	12863	0,4
1874	2526379	2407792	95,3	8997	0,4	72775	2,9	22815	0,9	14000	0,6
1875	1972661	1874120	95,0	8402	0,4	55128	2,8	21496	1,1	13515	0,7
1876	2113342	2020894	95,6	6647	0,3	57881	2,7	25188	1,2	2732	0,1
1877	3265487	3122459	95,6	9715	0,3	86968	2,7	23493	0,7	22852	0,7
Total	25056286	23812683	95,0	68366	0,3	751583	3,0	277080	1,1	146574	0,6

Sursa: 15, p. 11-69.

Datele Tabelului 1 indică că în perioada 1867-1877 guvernul rus a obținut în Basarabia venituri din accize de peste 25 milioane ruble argint, ceea ce constituie, în medie, circa 2,28 milioane ruble anual. Ponderea cea mai însemnată a veniturilor în cauză era constituită din acumulările din acciza pe băuturi alcoolice, circa 23,9 milioane ruble, sau 95,3% dacă sumăm și veniturile parvenite din acciza pe bere și mied. Urmau acumulările din acciza pe produsele de tutun, reprezentând circa 751,5 mii ruble, sau 3,0% și cele de pe sare – circa 277 mii ruble, sau 1,1%. Încasările din acciza pe zahăr erau cele mai mici, de circa 146,5 mii ruble și alcătuiau doar 0,6%. Diferența era dictată în mod evident de diferențele în volumele de producție.

Prima acciză la tutun a fost introdusă în Imperiul Rus în 1838, fiind percepută prin timbre de acciză (banderole), al căror preț trebuia să fie egal cu cel puțin 20% din prețul de vânzare. Regulamentul din 1848

a crescut accizele la 25% din prețul tutunului. Prepararea casnică a tutunului a fost interzisă, fiind impusă pentru producători achiziția obligatorie de timbre de acciză în valoare de cel puțin 500 de ruble pe an [20, vol. III, p. 55-58].

În Basarabia și alte gubernii de hotar, primul Regulament al accizei pe producția de tutun a fost aplicat, față de guberniile interne ruse, abia la 4 iulie 1861. În virtutea acestuia fapt, cultivarea tutunului în regiune a cunoscut o ascensiune rapidă în anii '40-'60 ai sec. al XIX-lea, guvernul rus aplicând și politica de sprijinire activă a creșterii plantațiilor de tutun. Regulamentul din 4 iulie 1861 a stabilit, însă, în Basarabia controlul statului asupra producerii, vânzării și distribuției de tutun brut. Costul timbrului de acciză a fost fixat de la 3 la 36 copeici per pfund pentru tutunul de fumat în funcție de cinci categorii de calitate, de la 4 la 30 copeici – pentru tutunul de prizat, în funcție de patru categorii de calitate, și de la 2,25 până la 25 copeici – pentru un pachet de 25 de țigări, în funcție de cinci categorii de calitate [8, №37196, p. 11, Штаты и Табели, p. 251-253].

Regulamentul din 4 iunie 1871 a majorat acciza la 30-33% din prețul de vânzare a produselor din tutun. Prețul unui timbru de acciză pentru tutunul de fumat și prizat a fost fixat între 4 și 52 copeici per pfund, în funcție de cinci categorii de calitate, pentru țigarete – între 7,5 și 25 copeici pentru un pachet de 25 de bucăți, în funcție de trei categorii de calitate. A fost stabilit un eșantion obligatoriu de timbre de acciză pentru fabrici: în capitale, Riga, Odesa și orașele din Rusia Centrală – de minimum 10.000 de ruble, iar în alte orașe – de minimum 6.000 de ruble, cu posibilitatea de a achita în rate, garantate prin gaj [21, отд. 1, №49702, p. 773-795, отд. 3, Штаты и Табели, p. 215-216].

Chiar și după aplicarea accizei majorate, suprafața cultivată cu tutun în Basarabia crește de la 10 mii desetine în anii '60, la 26,7 mii desetine în a doua jumătate a anilor '70, fiind stimulată și de procesul de împrăștiere a țăranilor. Numărul întreprinderilor specializate a crescut și el de la 12 în 1870 la 20 în 1881, producția acestora ajungând în 1875-1879 la 1.150.772 puduri. În virtutea prohibiției la importul de tutun din Imperiul Otoman, impusă în timpul războiului ruso-turc din 1877-1878, care a condus la o creștere substanțială a prețului, la sfârșitul anilor '70 – începutul anilor '80 ai sec. XIX industria de prelucrare a tutunului din Basarabia cunoaște un apogeu al dezvoltării sale, în pofida creșterii accizei [22, p. 3-4, 6; 23, p. 6-7].

Regulamentul din 18 mai 1882 a desființat prețul fixat prin lege al produselor din tutun. De asemenea a fost stabilit un timbru de acciză doar pentru trei categorii de tutun de fumat, față de cinci anterior, între 12 și 60 copeici per pfund. Era menținut un timbru de acciză redus doar pentru produsele din tutun de calitate joasă (mahorcă), de 3 copeici per pfund. Timbrul de acciză pentru tutunul de prizat era fixat la 36 copeici per pfund, iar pentru 25 de țigarete – la 20 copeici pentru cele de calitate I și 7,5 copeici – pentru cele de calitate a doua, celelalte categorii fiind excluse [24, №895, p. 223, Штаты и Табели, p. 269-270].

Cum în Basarabia tutunul de calitate superioare alcătuia doar 23% din cantitatea cultivată, industria locală a fost afectată substanțial, iar produsele de tutun din Basarabia nu mai erau atractive pentru cumpărătorii din afara regiunii. În consecință, industria tutunului din Basarabia a intrat într-un declin pronunțat, iar producția a scăzut la 683.402 puduri în 1880-1884, 452.650 puduri în 1885-1889 și 380.419 puduri în 1890-1894. Numărul întreprinderilor s-a redus la 7 în anul 1890, iar numărul de muncitori încadrați a scăzut de la 500 la 200. Scăderea era determinată și de faptul că industria tutunului din Basarabia a resimțit concurența crescândă din partea producătorilor din Taurida, Transcaucazia și Kuban, unde accizele la tutun au fost aplicate mult mai târziu. O altă cauză era faptul că marii fabricanții de tutun din imperiu s-au unit în corporații și și-au sugrumat concurența. Astfel, spre sfârșitul sec. XIX, întreprinderile din Basarabia prelucrau doar o mică parte a tutunului produs în gubernie, iar cea mai mare parte a acestuia era transportată spre întreprinderile din gubernia Herson [3, p. 101].

Cunoaște un declin și ramura de cultivare a tutunului. Suprafețele cultivate s-au diminuat de la 20,5 mii desetine în prima jumătate a anilor '80, la 16,8 mii desetine în a doua jumătate a anilor '80, 9,7 mii desetine în prima jumătate a anilor '90 și sub o mie desetine către anul 1900. Producția medie anuală scade și ea de la peste 1,15 milioane puduri în a doua jumătate a anilor '70, la sub 40 de mii în anii 1899-1900. Se diminuează și ponderea Basarabiei în producția de tutun la nivelul imperiului. Dacă în 1876 în Basarabia se producea 55% din volumul total de tutun din imperiu, iar în 1875 – 25%, regiunea ocupând încă primul loc la acest capitol, atunci deja în 1883 – 23,1%, cedând locul fruntaș regiunilor transcaucaziene, în 1896 – circa 20%, fiind devansată și de Crimeea [1, p. 393, 397, 400, 406]. Totuși, chiar și către sfârșitul secolului, când

industria deja se afla în regres, în procesul de producere a tutunului, la recoltarea și prelucrarea primară a tutunului erau încadrate în Basarabia 202.530 de persoane, inclusiv 118.808 lucrători năimiți [25, p. 28].

Acciza de stat pe sare a fost introdusă în Basarabia încă de la 1 decembrie 1830, fiind fixată la 0,6 ruble asiguate per pud [26, № 4049, p. 237]. Prețul de comercializare a sării de la lacurile sărate din Bugeac fusese stabilit la 0,66 ruble asiguate per pud [26, № 4196, p. 511], adică acciza reprezenta 90,9% din prețul de vânzare a sării de la producător. După aplicarea reformei monetare din 1839, acciza a fost fixată la 0,25 ruble argint, la care se adăuga prețul de producere de 0,02 ruble per pud. Ulterior acesta a fost mărit la 0,29 ruble argint per pud [27, № 22816, p. 226]. Fiind un produs vital la acel moment, atât pentru necesitățile de consum și conservare, cât și pentru sănătatea vitelor, o acciză atât de mare era destul împovărătoare pentru populația de rând. În perioada anilor 1841-1850 guvernul rus percepea din acciza de pe sarea comercializată de la lacurile sărate din Bugeac în medie câte 630.079 ruble argint anual. În pofida veniturilor importante, guvernul rus nu aloca mai nimic pentru asigurarea amenajării lacurilor și protejării acestora de furia mării. Ca urmare, în 1850 lacurile sărate din județul Akkerman au fost inundate și devastate complet. După Războiul Crimeii partea din sudul Basarabiei unde se aflau lacurile sărate a fost retrocedată de către Imperiul Rus Principatului Moldovei, prin Tratatul de Pace de la Paris din 18/30 martie 1856. În scurt timp, funcționarul de clasa a V-a Novoselski a primit ordinul să organizeze urgent extracția de sare din limanurile Kuyalnik și Hadjibei, situate lângă orașul Odesa [5, p. 324-326]. Totuși, o anumită cantitate de sare a continuat să fie extrasă și în Basarabia, din lacul sărat Șabalat (limanul Budachi), situat pe moșia lui Arseniev-Karolinski, la 20 de verste de Akkerman [28, p. 144].

Prin legea din 14 mai 1862, guvernul rus renunță la monopolul său pe extragerea și comercializarea angro a sării și introduce pe întreg teritoriul imperiului o acciza de 30 copeici per pud, cu anumite excepții. Totodată era adoptate și schimbări în ceea ce privește taxa de import a sării, care până la acel moment varia în diferite vămi de la 18 la 40 copeici. Taxa de import era stabilită la valoarea accizei normale, dar ca măsură temporară de protejare a producătorilor, pe perioada transferului în proprietate privată a salinelor, era stabilită la 35 copeici per pud, cu posibilitatea de a fi redusă pentru regiunile care resimțeau un deficit al sării. [29, № 38280, c. 439-443.].

Valoarea accizei și prețul sării la principalele saline erau publicate anual. Cât privește sarea extrasă în județul Akkerman, în mod expres se indica că de pe acestea se percepea o acciză normală de 30 copeici per pud [30, Штаты и Табели, № 40428, p. 364-365]. Reieșind din datele Tabelului 1, făcând un calcul simplu, putem calcula că perioada 1867-1877 s-au extras în Basarabia 923.600 cetverturi de sare, sau în medie circa 83,9 mii puduri anual.

În 1882, după ce în 1878 Imperiul Rus a reanexat teritoriile pierdute în 1856, guvernatorul Basarabiei a pledat pentru restaurarea industriei sării în gubernie, susținând că renașterea acesteia nu avea să afecteze industria sării din Odesa [31, f. 8 verso]. Doar că, între timp, prin rescriptul din 23 noiembrie 1880 acciza la sare a fost anulată definitiv [20, vol. II, p. 274]. Odată cu anularea accizei, autoritățile imperiale nu mai erau interesate de această chestiune, ea rămânând la cheremul antreprenorilor privați. În consecință, chiar și la începutul secolului XX autoritățile guberniale raportau despre o producție de sare modestă din lacurile sărate din Bugeac, care era foarte departe de cantitățile ce erau extrase până la 1850.

Acciza la zahăr în Basarabia a fost introdusă prin Regulamentul din 26 noiembrie 1863. Cultivarea sfeclei de zahăr și altor plante pentru producerea zahărului nu era impozitată pe întreg cuprinsul imperiului. Producerea zahărului era, însă, supusă taxei pentru patentă și accizei pentru zahărul produs. Taxa pentru patentă era fixată în funcție de zahărul produs câte 10 ruble pentru fiecare 1.000 de puduri. Acciza de pe zahărul produs era fixată de la 1 mai 1864 până 1 august 1866 la 20 copeici per pud, iar de la 1 august 1866 – la 30 copeici per pud. Acciza era calculată nu în funcție de cantitatea de zahăr real produsă, ci de capacitatea de producție zilnică înmulțită la numărul total de zile pe an, cu excepția zilelor de sărbătoare. Zilele de inactivitate a fabricii erau exceptate de plata accizei doar în urma unor cazuri de forță majoră (incendiu, inundație, etc), neprevăzute de fabricant. Cazul de stopare a producției în astfel de condiții, nu mai mic de 7 zile, urma să fie înregistrat la organele de poliție, iar organul fiscal trebuia informat nu mai târziu de următoarea zi după ce a avut loc. Reluarea activității fabricii era admisă doar prin notificarea organului fiscal cu cel puțin o săptămână înainte. Acciza trebuia depusă anual până la 1 mai. Pentru achitarea accizei după

acest termen era o prevăzută o penalitate de 0,5% în primele trei luni și 2% în următoarele. Dacă acciza nu era achitată până la data de 1 mai a anului următor, bunurile fabricii (inclusiv construcția și pământul pe care se afla) erau puse sub sechestru și scoase la vânzare publică, până la recuperarea deplină a datoriei [30, №40313, p. 233-236].

Deja în 1867, guvernul rus a luat decizia de a crește acciza la zahărul granulat autohton la 50 de copeici per pud, pentru a crește veniturile bugetare din veniturile fiscale indirecte, dar așteptarea nu s-a materializat. Din acest motiv, s-a decis majorarea accizei la zahărul granulat autohton la 70 de copeici per pud de la 1 august 1870. Din lipsa de venituri scontate la bugetul de stat, acciza la zahăr a fost majorată la 80 de copeici din 1875. Creșterea continuă a accizei a generat nemulțumirea industriașilor. Ca urmare a petițiilor parvenite, pentru a redresa situația complicată a industriașilor, Consiliul de Stat a luat decizia ca din august 1881, acciza la zahăr să fie percepută pe baza contabilizării zahărului produs, determinată prin cântărire, și nu prin capacitatea de producție a fabricii. Din 1881 până în 1883 aceasta era stabilită la 50 de copeici, iar din 1883 până în 1886 – la 65 copeici per pud [32, p. 35-36].

În Basarabia, primele fabrici de zahăr au fost înființate în anul 1866 pe moșia Zarojeni, județul Hotin, de către negustorul de gilda I din Odesa, și totodată moșier și bancher în Basarabia F. Rafalovici. În anul 1871 la aceste fabrici munciau 700 de muncitori, dispunând de mașinării pe abur de 88 cai putere și realizând o producție de 63 mii puduri. În anul 1874 una din fabrici, din cauza inactivității, a fost transformată în fabrică de producere a alcoolului, producția de zahăr scăzând la 20 mii puduri. După moartea patronului în 1882, fabrica revine fiilor săi, care pentru a gestiona veniturile formează Societatea industrială (pe acțiuni) din Zarojeni, a cărei statut este aprobat de împărat la 15 iunie 1890. În anii '90 ai sec. al XIX-lea producția medie anuală a fabricii a alcătuit 109.964 puduri de zahăr granulat și 40.311 puduri de sirop de zahăr. Fabrica dispunea de 800 desetine de pământ, pe care se cultiva sfecla de zahăr, iar pentru necesitățile de producție arenda anual încă până la 200 desetine. La fabrică activau anual între 360 și 425 de muncitori [33, p. 16].

În perioada de referință în Imperiul Rus existau și alte produse accizabile, precum chibriturile, uleiul lampant și cărțile de joc, dar cum acestea nu se produceau în Basarabia, accizele respective nu apar în statisticile oficiale ale regiunii.

CONCLUZII

Ca urmare, putem concluziona că sistemul de accize impus de guvernul rus la începutul anilor '60 ai sec. al XIX-lea a avut un impact serios asupra principalelor ramuri industriale ale Basarabiei, precum și acelea care erau încă în proces de formare. Acestea au avut o evoluție diferită, dar în general foarte similară, cu un răspuns pronunțat la fiecare ridicare a cotelor accizelor. Acest lucru era acutizat și de faptul că unele regiuni ale imperiului, precum Crimeea și Transcaucazia, beneficiau de privilegii în privința plății accizelor. Cum necesitatea creșterii veniturilor statului creștea, iar industriașii protestau tot mai mult împotriva unor noi majorări, revizuirea sistemului de accize la începutul anilor '90 a fost de fapt o formă mascată de creștere a accizelor. Această schimbare venea odată cu revenirea din 1891 la politicile vamale protecționiste, pentru prima oară după introducerea tarifului vamal din 1857.

Ponderea principală în acumulările accizelor în Basarabia revenea industriei de producere a băuturilor alcoolice. Libertatea acordată la fabricarea acestora nu a adus, însă, la o creștere apreciabilă a numărului de întreprinderi industriale și a capacităților de producție. De vină era nu doar mărimea accizelor, ci și sistemul de aplicare a accizelor, pe capacitatea de producție, nu producția propriu-zisă. Același lucru este valabil și în privința industriei zahărului. În privința industriei produselor de tutun, o limitare importantă a constat în impunerea unui eșantion obligatoriu de timbre de accize pentru fabrici, fapt ce practic a exclus micile întreprinderi din Basarabia, care activau în funcție de conjunctura pieței. Formal, industria de extragerii a sării, care era cea mai afectată de cota accizei și durata aplicării ei, urma să ofere un răspuns pozitiv la decizia guvernului rus de a anula acciza la sare în anul 1880. Cu atât mai mult că în 1878 Imperiul Rus a reanexat teritoriului Bugeacului, unde se aflau principalele lacuri sărate ale Basarabiei. Dar revigorarea mult așteptată a acestei ramuri industriale nu s-a produs. Concurența guberniilor învecinate, care au avut mai puțin de suferit din cauze non-economice, a fost în acest sens determinantă.

Referințe:

1. ГРОССУЛ, Я.С., БУДАК, И. Г. *Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1861-1905)*, Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1972, 604 с.
2. ЖУКОВ, В. И. *Города Бессарабии 1861-1900 годов. Очерки социально-экономического развития*, Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1975, 292 с.
3. АНЦУПОВ, И. А. *Сельскохозяйственный рынок Бессарабии в XIX в.* Кишинев: Штиинца, 1981. 252 с.
4. БАБИЛУНГА, Н. В., *Промышленность Бессарабии в конце XIX-начале XX в: Очерк капиталистической эволюции*, Кишинев: Штиинца, 1985. 152 с.
5. EMILCIUC, A. *Basarabia în procesul de integrare a Imperiului Rus în sistemul comerțului european (1812 – anii ‘60 ai sec. al XIX-lea)*. Chișinău: Lexon-Prim, 2021, 756 p.: tab. ISBN 978-9975-3291-7-0.
6. КРИСЧН, Д. *Забываемая реформа: отмена винных откупов в России, Великие реформы в России*, Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1992, с. 126-139.
7. КОЗЛОВСКИЙ, Е. С. *Винные откупа и их место в первоначальном накоплении капитала в России, Труды Ленинградского финансово-экономического института*, Ленинград: В.З.Л., 1947, с. 280-292.
8. ПСЗРИ, собр. 2, том XXXVI, 1861, отд. 2, СПб., 1863.
9. *Vadră - Veche unitate de măsură a capacității, folosită pentru lichide, echivalentă în Imperiul Rus cu 12,299 litri. Se diviza în 10 ștofuri.*
10. АРТЕМЬЕВА Л. В.. «Этапы и механизм введения в России акцизной системы на алкоголь во второй половине XIX века», *Транспортное дело России*, по. 5, Москва: Российский университет транспорта, 2011, с. 122-125.
11. Сведения о винокуренном производстве, *Ежегодник Министерства Финансов*, Вып. 1, отд. 3, Промышленность и торговля, СПб. 1869. Din cauza particularităților de aplicare a accizei, numărul fabricilor și capacitatea cazanelor declarate depindea de volumul de alcool pe care producătorul intenționa să-l distileze, de aceea numărul indicat în statistici nu reflecta numărul real al acestora și varia de la an la an, în funcție de conjunctura pieței și prețul materiei prime disponibile.
12. *Calculat în baza mediei lunare între prețul minim și cel maxim și media mediilor lunare.*
13. Сведения о числе и силе винокуренных заводов в 1864 году, *Сборник сведений и материалов по ведомству Министерства Финансов*, Т. II, Кн. V, ч. 2, Промышленность и торговля, СПб., 1866.
14. *Calcululele se făceau pentru o vadră de spirt, indiferent de tăria reală a băuturilor alcoolice produse. Aceasta echivala cu 2,5 vedre de votcă de 40°, sau 2,2 vedre de rachiu de 45°.*
15. Сведения о государственных доходах, *Ежегодник Министерства Финансов*, Вып. I-X, отд. 1, СПб., 1869-1879.
16. Статистические сведения о винокурении и торговля вином по Европейской России за три последние периода винокурения, *Сборник сведений и материалов по ведомству Министерства Финансов*, Т. II, №6, СПб., 1865.
17. *Обзор Бессарабской Губернии за 1870 год*, Кишинев, 1871. 56 с.
18. *Обзор Бессарабской Губернии за 1886 год*, Кишинев, 1887. 42 с.
19. ПСЗРИ, собр. 3, том XII, 1892, СПб., 1895.
20. БЛИОХ, И. С. *Финансы России XIX столетия. История – Статистика*. Том II-III. СПб., 1882.
21. ПСЗРИ, собр. 2, том XLVI, 1871, СПб., 1873.
22. *Обзор Бессарабской Губернии за 1879 год*, Кишинев, 1880. 32 с.
23. *Обзор Бессарабской Губернии за 1881 год*, Кишинев, 1882. 30 с.
24. ПСЗРИ, собр. 3, том II, 1882, СПб., 1885.
25. БЕРГ, Л. С. *Бессарабия. Страна – Люди – Хозяйство*, Петроград, 1918, 244 с.
26. ПСЗРИ, собр. 2, том V, 1830, отд. 2, СПб., 1831.
27. ПСЗРИ, собр. 2, том XXIII, 1848, отд. 2, Штаты и Табели, СПб., 1849.
28. ЗАЩУК, А. *Материалы для географии и статистики России*, Бессарабская область, т. I, СПб., 1862.
29. ПСЗРИ, собр. 2, том XXXVII, 1862, отд. 1, СПб., 1865.
30. ПСЗРИ, собр. 2, том XXXVIII, 1863, отд. 2, Штаты и Табели, СПб., 1866.
31. *Agenția Națională a Arhivelor, Fondul Arhivistic Guvernamental*, F. 241, inv. 1, d. 43.

32. ГОРОБЕЦ, Э. А. Особенности государственного регулирования производства и торговли сахаром во второй половине XIX века в Российской империи, Развитие таможенного дела Российской Федерации: дальневосточный вектор, 2022, №3, с. 32-38.
33. EMILCIUC, A. Evoluția ramurii industriale în Basarabia (1868-1914): provocări și realizări, *Studia Universitatis Moldaviae*, Nr. 10(180) 2023, Seria „Științe umaniste” Istorie, Chișinău (CEP USM), pp. 13-20. ISSN 1811-2668.

Notă: *Articol elaborat în cadrul Proiectului instituțional Coordonatele modernizării social-economice, politice, administrative și culturale în Moldova, Basarabia, RASSM, RSSM și Republica Moldova în context regional și european (studii, documente, sinteze). Subprogram 010401*

Date despre autor:

Andrei EMILCIUC, Institutul de Istorie al Universității de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0003-0634-5002

E-mail: andrei.emilciuc@sti.usm.md

Prezentat la 13.09.2024

CZU: 930.25(478):57(092)

[https://doi.org/10.59295/sum10\(200\)2024_03](https://doi.org/10.59295/sum10(200)2024_03)**FONDUL PERSONAL AL MEMBRULUI CORESPONDENT****SERGHEI M. IVANOV (1904–1980),****DIN FOSTA ARHIVĂ ȘTIINȚIFICĂ A AȘM*****Lidia PRISAC, Ion Valer XENOFONTOV, Iulian SALAGOR,****Universitatea de Stat din Moldova*

Studiul reprezintă un material de informare a comunității științifice privind structura și conținutul fondului personal al membrului corespondent (1965) al Academiei de Științe a RSS Moldovenești Serghei M. Ivanov (1904–1980), biolog, specialist în domeniul științific al fiziologiei plantelor, doctor habilitat în științe biologice (1963), profesor universitar (1964). Ca urmare a prelucrării științifice și tehnice, Fondul 56 (atribuit membrului corespondent Serghei M. Ivanov) a fost constituit din nouă unități de păstrare, datate cu anii 1929–1977. Fondul include informații și rapoarte ale lui S.M. Ivanov referitoare la istoria fiziologiei plantelor din Moldova sovietică, jurnalul de serviciu, corespondența personală, cultivarea lămiei în Moldova sovietică etc.

Cuvinte-cheie: *Serghei M. Ivanov, biolog, istoria științei, arhivistică, biografie științifică, Academia de Științe a RSS Moldovenească, RSS Moldovenească.*

PERSONAL FUND OF THE CORRESPONDING MEMBER**SERGHEI M. IVANOV (1904–1980),****FROM THE FORMER SCIENTIFIC ARCHIVES OF AȘM**

The study is an information material for the scientific community regarding the structure and content of the personal fund of the corresponding member (1965) of the Academy of Sciences of the Moldovan SSR Serghei M. Ivanov (1904–1980), biologist, specialist in the scientific field of plant physiology, PhD in biological sciences (1963), university professor (1964). As a result of the scientific and technical processing, Fund 56 (attributed to the corresponding member Serghei M. Ivanov) was made up of nine storage units, dated 1929–1977. The fund includes information and reports of S.M. Ivanov concerning the history of plant physiology in Soviet Moldova, service diary, personal correspondence, lemon cultivation in Soviet Moldova, etc.

Keywords: *Serghei M. Ivanov, biologist, history of science, archivist, scientific biography, Academy of Sciences of the Moldavian SSR, Moldavian SSR.*

Preliminarii

Fondul personal al membrului corespondent Serghei M. Ivanov, specialist în domeniul fiziologiei plantelor¹, constă, în principal, din documente și materiale despre activitatea sa profesională, inclusiv un număr mai mic de materiale ce relevă creația și biografia acestuia (9 unități de păstrare). Este dificil de spus cui i-a aparținut inițiativa de a transmite materialele arhivei, însă acestea au fost aprobate spre predare la 12 septembrie 2011 de către administrația Arhivei Academiei de Științe a Moldovei. De menționat că atât activitatea, cât și realizările membrului corespondent Serghei M. Ivanov sunt reflectate în dosarul personal al acestuia [2].

¹ În cadrul Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS, cercetările cu privire la fiziologia plantelor au început în anul 1947 în cadrul Sectorului botanic al Bazei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS și au căpătat amploare odată cu organizarea, în 1952, a Secției de Fiziologie și Biochimie a Plantelor. Cercetările aveau drept scop studierea rezistenței viței-de-vie la temperaturi scăzute și geruri, a procesului de creștere și formare a fructelor; a naturii bolilor fiziologice a plantelor agricole și dezvoltării bazei fiziologice în stimularea creșterii plantelor prin efectul tratării semințelor înainte de semănat. În 1957, odată cu extinderea cercetării, sectorul a fost împărțit în două laboratoare: fiziologie vegetală (condus de Serghei M. Ivanov) și biochimie vegetală, în baza cărora, în 1961, în urma înființării Academiei de Științe a RSSM, a fost creat Institutul de Fiziologie și Biochimia Plantelor. Vezi: [1, ff. 50-54; 5, pp. 216-217].

Repere biografice

Serghei M. Ivanov (1904–1980), cercetător consacrat în domeniul fiziologiei plantelor, s-a născut în s. Mihalevo, reg. Smolensk, Imperiul Rus. Tatăl acestuia, Mihail Ivanov, a lucrat până în 1930, în gospodăria țărănească ocupându-se cu agricultura, în paralel lucrând ca zețar la tipografia lui Sîtin (Moscova, 1905), ulterior la exploatarea forestieră (1905–1915) și muncitor la calea ferată din Bielorussia (Moscova, 1915–1940). Mama biologului, la fel, a fost implicată în lucrările agricole, cel mai mult timp fiind casnică [3].

După absolvirea școlii medii din localitate de baștină (1920), Serghei M. Ivanov a devenit membru al Ligii Tineretului Comunist Leninist din toată Uniunea, 1920–1930 (VLKSM) și a lucrat în Comitetul Silvic al Căii Ferate din Aleksandrovsk, unde a fost acceptat ca membru al sindicatului de prelucrare a lemnului. În 1922, Serghei M. Ivanov a fost trimis la Moscova să studieze la Facultatea de Agronomie al Institutului Practic Precistenskii, ulterior fiind transferat la Facultatea Agricolă a Academiei Agricole „K.A. Timireazev”. În perioada studiilor, din numele Ligii Tineretului, acesta a participat la o serie de activități sociale, organizând lecții privind organizarea producției agricole (1924–1925); a fost învățător al Școlii Sovietice de Partid de nivel I la Fabrica „P. Alekseev” (1926–1927); din 1926–1928 a intrat în consiliul de conducere al cercului studențesc de organizare a producției agricole [3]. În 1928, după absolvirea Academiei Agricole „K.A. Timireazev”, Serghei M. Ivanov a urmat studiile de doctorat la specialitatea agrofiziologia plantelor în cadrul Institutului Unional de Fitotehnie (1930–1932). Între 1931 și 1934 a activat în calitate de cercetător științific superior al aceleiași instituții, iar între 1936 și 1940 - cercetător științific superior al Institutului de Fiziologie a Plantelor a Academiei de Științe a URSS, titlul științific fiindu-i conferit fără susținerea tezei de doctor. Între 1940 și 1949, a fost director al Stațiunii experimentale zonale din or. Suhumi, RSS Gruzină.

Referindu-se la conducătorul său științific Serghei M. Ivanov, academicianul Gheorghe Șișcanu ne-a confirmat următoarele: „Gruzinilor nu le-au plăcut anumite considerente, de aceea el a fost nevoit într-o noapte de acolo să se retragă la Moscova și de unde să-l trimită? L-au trimis în Moldova” [4]. Din 1949, Serghei M. Ivanov și-a continuat activitatea în calitate de secretar științific al Prezidiului Filialei Moldovenești a AȘ a URSS, apoi, între 1950 și 1952, de vicepreședinte al Prezidiului Filialei. În urma înființării Academiei de Științe a RSS Moldovenească (1961), a condus Secția de fiziologie și biochimie a plantelor, apoi Laboratorul de fiziologie a nutriției, creșterii și dezvoltării plantelor din cadrul Institutului de Fiziologie a Plantelor al Academiei de Științe a RSS Moldovenești (1961–1980) [3, ff. 8, 11-12.].

Realizări științifice

Fiind șef al Laboratorului de nutriție, creștere și dezvoltare a plantelor (1961), Serghei M. Ivanov a explorat fiziologia, nutriția rădăcinilor plantelor agricole, natura tulburărilor funcționale, cauzate de malnutriția plantelor; a dezvoltat baza pentru optimizarea nutriției minerale a plantelor și a modalităților de depășire a tulburărilor funcționale și a bolilor plantelor [1, f. 52].

Împreună cu cercetătorul științific M.V. Mihailov a studiat procesele fiziologice legate de rezistența plantelor de cultură la temperaturi scăzute și geruri, comportarea acestora în funcție de devierea temperaturilor. A cercetat cauzele degradării butucilor de viță-de-vie în perioada de iarnă, precum și gradul de rezistență a soiurilor europene de viță-de-vie la geruri fără acoperirea cu sol pe parcursul iernii. A contribuit la elaborarea măsurilor agrotehnice de combatere a bolilor butucilor viței-de-vie și implementarea lor în agricultura republicii. A stabilit natura și cauza bolilor funcționale ale pomilor fructiferi și a elaborat metode eficiente de combatere a acestora [1, f. 53].

A publicat cca 120 de lucrări științifice, inclusiv 10 culegeri și monografii: Причины усыхания деревьев косточковых плодовых пород (1961); Предупреждение преждевременного отмирания косточковых плодовых деревьев (1977); Функциональные заболевания плодовых деревьев и меры их предупреждения (1978); Оптимизированные подкормки сахарной свеклы (1981, în colab.) ș.a. A pregătit opt doctori și trei doctori habilitați în științe biologice. A fost președinte al Consiliului științific specializat de conferire a gradelor științifice de doctor și doctor habilitat în științe biologice la specialitatea fiziologia plantelor (1979–1980).

Prezidiul Sovietului Suprem al URSS i-a conferit în octombrie 1944 medalia „Pentru apărarea Caucazului”, iar în aprilie 1947, pentru efectuarea lucrărilor de cercetare științifică și a misiunii speciale în cel de-al Doilea Război Mondial a fost distins cu medalia „Pentru munca curajoasă în cel de-al Doilea Război Mondial”. Lui Serghei M. Ivanov i s-a mai conferit titlul onorific de „Om Emerit”.

Structura și conținutul Fondului personal Serghei M. Ivanov

Ca urmare a prelucrării științifice și tehnice, fondul personal Serghei M. Ivanov (F. 56) a fost constituit din nouă unități de păstrare (1929–1977) ce includ:

1. *Справки и доклады С. М. Иванова по истории развития физиологии растений в Молдавской ССР (1956–1967).*

Dosarul conține informații privind constituirea Sectorului de fiziologie și biochimie a plantelor a Filialei Moldovenești (1952), reorganizat ulterior în Institutul de Fiziologie și Biochimie a Plantelor (1961), fiind menționată activitatea acestuia, prezentate planurile și rapoartele de activitate. Au fost determinate bolile funcționale ale plantelor. Unele dintre aceste rezultate sunt rezumate și publicate în următoarele lucrări: С. М. Иванов, О функциональных заболеваниях растений вызываемых неблагоприятными условиями произрастания (1952); С. М. Иванов, К вопросу о взаимодействии листьев и корней у многолетних растений (1953); С. М. Иванов, Л. А. Васильев, О характере функционального расстройства у деревьев яблони при заболевании хлорозы, вызываемым неблагоприятными условиями почвы (1955); С. М. Иванов, С. П. Раик и Л. А. Каракаш, Розеточная болезнь яблони, причины ее проявления в Молдавской ССР и пути предупреждения (1955); С. М. Иванов, Как предупредить преждевременное усыхание плодовых деревьев (1955); С. М. Иванов, Причины усыхания сливовых деревьев в молодых орошаемых садах (1956); И.И. Канивец, С. М. Иванов, Г. А. Патерного, Причины преждевременного усыхания плодовых деревьев и меры и устранения (1956); С. М. Иванов, Г. В. Шишкану, Нарушение функций листьев у яблони при расстройстве деятельности корневой системы (1962). În total, dosarul conține 67 de file.

2. *Внутренние причины непаразитарного некроза молодой древесины у сливовых деревьев, 1957.*

Dosarul conține studii privind apariția bruscă a necrozei neparazitare a lemnului tânăr la pruni, stabilite condițiile și cauzele care contribuie la perturbarea activității normale a sistemului radicular înainte de manifestarea necrozei lemnului, studii cu privire la biochimia plantei în urma infectării acesteia, identificată perioada de manifestare a bolii în ramuri și frunze, determinată natura și metodele de combatere a acesteia. În total, dosarul conține 60 de file.

3. *Функциональное заболевание саженцев яблони в питомниках, 1957.*

Dosarul conține cercetări privind bolile funcționale a răsadurilor de măr în pepiniere și anume: studii privind scăderea calității și a randamentului puieților de măr cauzată de infecția cu ciuperca *Fusarium*, boală care duce la slăbirea plantelor, contribuind la deteriorarea portaltoilor; identificate simptomele cauzate de ciuperca *Fusarium*; cercetări privind compatibilitatea a puiețului și portaltoiului, determinate condițiile de creștere care contribuie la creșterea slăbită și la perturbarea funcțiilor vitale sistemul radicular; observații privind dereglarea funcțională a puieților de măr crescuți în pepinieră cât și pe teren deschis; recomandări privind tratarea puieților. În total, dosarul conține 62 de file.

4. *Дневник учета работы С. М. Иванова, 1972–1974.*

Dosarul a păstrat doar coperta, pe interior fiind lăsat mesajul precum că ar fi o agendă de lucru a lui Serghei M. Ivanov eliberată colaboratorului științific V. P. Ponomariov la data de 26 septembrie 1983.

5. *Копии и оригиналы личных и служебных документов С. М. Иванова, 1929–1971.*

Dosarul conține copii și originale ale documentelor personale și oficiale ale lui Serghei M. Ivanov, printre care: o adeverință de confirmare a studiilor obținute în anii 1922–1928, autobiografii scrise în diferiți ani, fișe personale, ordine și certificate ce atestă identitatea și ascensiunea sa în carieră; diplome de onoare, diverse diplome și felicitări; programe tehnico-științifice și evenimente culturale, invitații; stenograme, procese-verbale și extrase din acestea ale discuțiilor despre lucrările sale; recenzii, concluzii și comentarii asupra lucrărilor sale, corespondența personală și materialele ilustrative. În total dosarul conține 28 de file.

6. *Личная переписка С. М. Иванова, 1936–1977.*

Dosarul conține scrisori de corespondență a lui Serghei M. Ivanov cu colegi de breaslă, printre care: acad. N. A. Maximov (Moscova), acad. Iu. A. Ovcinikov (Moscova), acad. T. K. Kvarațelia (Suhumi), memb. cor. P. A. Baranov (Moscova), prof. M. S. Dunin (Moscova), prof. F. E. Reimers (Irkutsk), prof. A. T. Lîsenko (Dnipro), dr. M. V. Ivanovici (fosta Iugoslavie), prof. S. A. Paunović (fosta Iugoslavie), prof. J. Gazda (fosta Cehoslovacie), prof. Rossi-Fanelli (Italia), colab. șt. L. M. Pahomova (Bașchiria) etc. Sunt abordate deferite subiecte cu privire la anumite realizări, tendințe și perspective. În total, dosarul conține 68 de file.

7. *Материалы государственных экзаменационных комиссиях высших учебных заведений МССР, 1969.*

Dosarul include metodologia privind elaborarea și susținerea tezelor anuale de către studenți la Catedra de fiziologie a plantelor, fiind identificate principalele probleme privind pregătirea cadrelor științifice în special al studenților. Este menționat nivelul de pregătire, cunoștințele studenților atât despre fiziologia plantelor, cât și despre microbiologie. În total, dosarul conține 34 de file.

8. *Итоги первого года культурных лимона в Молдавии, 1950.*

În profilul implementării „Marele plan stalinist al transformării naturii” [6, p. 344-345], dosarul prezintă rezultatele primului an de cultivare a lămâii în tranșeele din colhozurile și sovhozurile RSS Moldovenească și anume: câte plante au supraviețuit fără să le cadă frunzele; câte plante au supraviețuit căroră le-au căzut 50% din frunze; câte plante au supraviețuit căroră le-au căzut 90% din frunze; câte plante au supraviețuit în total; cum au fost distribuite plantele între aceste patru grupuri, în funcție de înrădăcinarea lor; ce temperaturi au fost înregistrate iarna; cu ce și când erau acoperite și deschise tranșeele; care era adâncimea optimă a tranșeelelor pentru cultivarea lămâii; care au fost factorii ce au determinat supraviețuirea sau din contra pierderea plantelor². În total, dosarul conține 63 de file.

9. *Журнал учета работы С. М. Иванова, 1971–1974.*

Dosarul prezintă de fapt un caiet în care este descrisă agenda zilei de muncă a savantului Serghei M. Ivanov atât în laborator, cât și pe terenurile experimentale, menționate deplasările de serviciu, dialogurile științifice cu specialiștii din domeniu, schimbul de experiență, analizată starea fiziologică a plantelor pe teritoriul RSS Moldovenească. Dosarul conține 26 de file.

Considerații finale

Cercetarea fondului personal al membrului corespondent Serghei M. Ivanov (F. 56) relevă existența unui număr insignifiant de dosare. Cu toate acestea, materialele expuse în dosare relevă activitatea științifico-pedagogică a cercetătorului Serghei M. Ivanov și fac referire la documente personale, adeverințe și alte acte privind activitatea sa științifică, diplome de merit, certificate de studii și diplome, certificate de onoare și recunoștință, felicitări, telegrame. Printre cele mai însemnate lucrări ale acestuia consemnăm:

Итоги первого года культурных лимона в Молдавии, 1950;

Внутренние причины непаразитарного некроза молодой древесины у сливовых деревьев, 1957;

Функциональное заболевание саженцев яблони в питомниках, 1957.

Materialul analizat ne permite să constatăm un fond personal relativ valorificat, care a început a fi adunat însă nu completat.

Referințe:

1. *Архива Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei* (infra: AȘCAȘM), F. 56, inv. 1, d. 1, ff. 50-54.
2. AȘCAȘM, F. 1, inv. 3, d. 6562.
3. AȘCAȘM, F. 56, inv. 1, d. 5, f. 10.
4. *Interviu realizat de Ion Valer Xenofontov cu academicianul Gheorghe Șișcanu la 30 noiembrie 2023. Arhivă privată.*

² Cercetări similare privind creșterea lămâii în tranșee erau efectuate și în sudul Crimeii, fiind o inițiativă a Academiei de Științe a URSS de creștere a culturilor subtropicale în republicile sovietice.

5. *Ivanov, Serghei*. În: *Membrii Academiei de Științe a Moldovei. Dicționar (1961–2006)*, Chișinău, Știința, 2006, pp. 216-217.
6. *Dragnev Demir, Xenofontov Ion Valer*. *Includerea instituțiilor științifice din RSS Moldovenească în campaniile ideologice staliniste din Uniunea Sovietică (1946–1953)*. În: *Reconstituiri istorice: Civilizație, valori, paradigme, personalități: In honorem academician Valeriu Pasat*. Chișinău, Biblioteca Științifică (Institut) „A. Lupan”, 2018, pp. 344-345.

Date despre autori:

Lidia PRISAC, doctor în istorie, Biblioteca Științifică (Institut) „A. Lupan”, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3406-3670>

E-mail: lidiaprisac@yahoo.com

Ion Valer XENOFONTOV, doctor în istorie, Facultatea de Istorie și Filosofie /Institutul de Istorie, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5993-1235>

E-mail: ion.xenofontov@usm.md

Iulian SALAGOR, cercetător științific, Biblioteca Științifică (Institut) „A. Lupan”, Universitatea de Stat din Moldova.

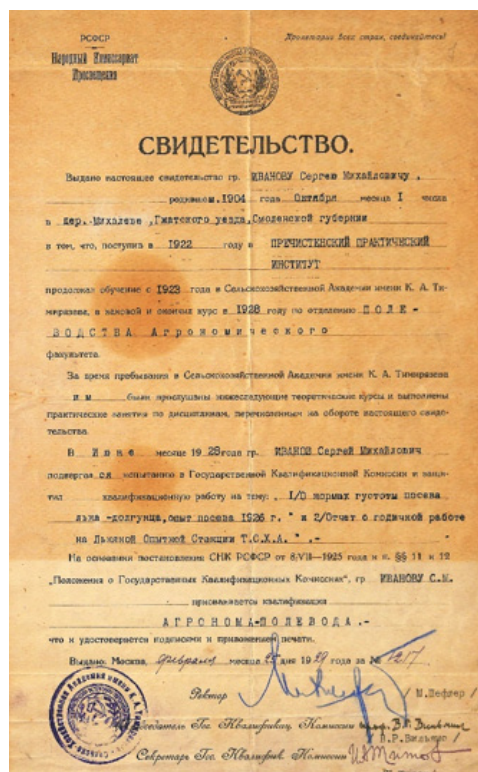
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-4601-6950>

E-mail: salagur@yahoo.com

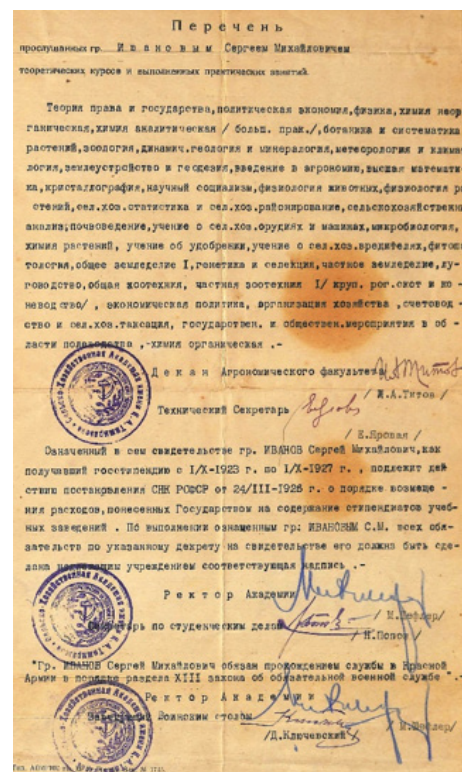
Prezentat la 30.09.2024

ANEXE.**Surse iconografice**

Serghei M. Ivanov, biolog, doctor habilitat în științe biologice (1963), profesor universitar (1964), membru corespondent al Academiei de Științe a RSS Moldovenești (1965). *Sursa: Fondul fotografic al AȘCAȘM.*

Adeverință oferită lui Serghei M. Ivanov de confirmare a studiilor obținute în anii 1922–1928. *Sursa: [3, ff.1-2].*

CZU: 929:631.51(478)

[https://doi.org/10.59295/sum10\(200\)2024_04](https://doi.org/10.59295/sum10(200)2024_04)

VLADIMIR IVANOVICI TALITȚKII (1906–199?) – UN PSEUDO SAVANT SOVIETIC INFILTRAT ÎN STRUCTURA MINISTERULUI AGRICULTURII DIN RSSM

*Asea M. TIMUȘ,**Universitatea de Stat din Moldova*

În articol se prezintă date biografice al entomologului sovietic Vladimir Ivanovici Talițkii (n.1906, Imperiul Rus – decedat 199?, Republica Moldova), stabilit în RSS Moldovenească din 1945. Prin cercetarea dosarului din arhiva Ministerului Agriculturii se suspectează pregătirea profesională a savantului la o facultate din Leningrad; doctoratul în biologie din Odessa și activitatea în RSS Ucrainească, fiind colegul și adeptul pseudo savantului T. D. Lysenko din URSS. V. I. Talițkii a fost un entomolog cu o pregătire profesională precară, fiindcă a produs mai mult agro propagandă sovietică. A elaborat metode și condus implementarea găinilor în combaterea ploșnițelor dăunătoare cerealelor în Uzbekistan, posibil și în RSS Moldovenească. V. I. Talițkii a declarat un fenomen natural ca metodă științifică pentru combaterea biologică a aceluiași ploșnițe. Pe baza cercetării materialelor de arhivă și a altor surse istorice se dorește cercetarea activității unor pseudo savanți infiltrați în structurile de stat și științifice din RSS Moldovenească.

Cuvinte cheie: *Vladimir I. Talițkii, agronom sovietic, biolog, entomolog, RSS Moldovenească.*

VLADIMIR IVANOVICH TALITSKII (1906–199?) – A SOVIET PSEUDO-SCIENTIST INFILTRATED INTO THE STRUCTURE OF THE MINISTRY OF AGRICULTURE OF THE RSSM

The article presents biographical data of the Soviet entomologist Vladimir Ivanovich Talitskii (born 1906, Russian Empire – died 199?, Republic of Moldova), settled in the Moldavian SSR since 1945. By researching the file in the archive of the Ministry of Agriculture, it is suspected that the scholar's professional training was at a college in Leningrad; the doctorate in biology from Odessa and the activity in the Ukrainian SSR, being the colleague and follower of the pseudo-scientist T. D. Lysenko from the USSR. V. I. Talitskii was an entomologist with a poor professional training, because he produced more Soviet agro-propaganda. He developed methods and led the implementation of chickens in combating grain bugs in Uzbekistan, possibly also in the Moldavian SSR. V. I. Talitskii declared a natural phenomenon as a scientific method for the biological control of the same bed bugs. Based on the research of archival materials and other historical sources, it is desired to research the activity of some pseudo-scientists infiltrated into the state and scientific structures of the Moldavian SSR.

Key words: *Vladimir I. Talitskii, soviet agronomist, biologist, entomologist, Moldavian SSR.*

Introducere

Într-o monografie anterioară din 2017 [11, p.77-79] am expus esența unei fapte reprobabile depistate într-un foileton din ziarul republican „Moldova Socialistă” (1957), autor V. Subotin. O faptă săvârșită de un „savant” sovietic cu numele Vladimir Ivanovici Talițkii în raport cu soții Rușcinschi – Alexandru, savant entomolog român decedat în Al Doilea Război Mondial și văduva lui, Raisa – bibliotecară la Institutul Agricol „M. V. Frunze” din Chișinău (în continuare, Institutul Agricol), apoi și directoarea Bibliotecii Academiei de Științe din RSS Moldovenească (în continuare, RSSM). În prezent – de la crearea unei distanțe istorice de la evenimentul abordat – a apărut momentul pentru a analiza integral foiletonul în care Talițkii este descris pe scurt și comprimat, dar fiind foarte clar imprimare faptele lui nedemne de savant, după cum se considera și declara. Apoi, prin completările secvențelor din foileton cu date biografice din dosarul lui Talițkii [4, ff. 2-38], se va confirma încă o dată calitatea profesională a unor specialiști sovietici care veneau din întregul spațiu sovietic în RSSM să „ridice” cultura și economia RSSM.

Momentul este potrivit, deoarece între timp s-a mai descoperit un pseudo savant din RSSM, din

domeniul istoric – Naum A. Narțov [7, p. 49-57], din care am înțeles după lecturarea itinerarului că nivelul de pregătire în domeniul istoric era, posibil, similar cu a lui Talițkii. Aceste biografii din domeniul științei se încadrează în dimensiunea deontologiei profesionale, domeniu important pentru ținuta și etica în formarea unui specialist.

Rezultate obținute și discuții

Presupun că, materialul publicistic critic de V. Subotin cu referință la V. I. Talițkii a fost posibil să apară în presă după recăsătoria văduvei Raisa Rușcinski, în 1955, cu arheologul Gheorghii Dmitrievici Smirnov, care a avut curajul să organizeze un „complot colegial” pentru a-l demasca pe „savantul” Talițkii, care „în anul trecut”, după cum scria ziaristul V. Subotin în foileton, adică în 1956, „încă încerca să obțină de la Raisa Gh. un certificat compromițător al soțului ei Rușcinski, căzut eroic pe frontul sovietic”. Văduva, și tot ea mama celor doi copii a lui Rușcinski, fiind susținută de al doilea ei soț a fost mai curajoasă, fiindcă a scris că Subotin „s-a încăpățânat și nu a semnat nimic lui Talițkii”.

În grupul de demascare au fost cercetătorii: Iacov Prinț – coleg cu Talițkii la Stațiunea de protecția plantelor de pe lângă Institutul Agricol (1946-1950), apoi VASHNIL (Academia de Științe Agricole din Uniunea Sovietică „V. I. Lenin”) ca cercetător științific la Institutul de Pomicultură, Viticultură și Vinificație (1950-1956) când Talițkii îi era unul din șefii de la Ministerul de Agricultură din RSSM. Al doilea a fost Dmitrii Verderevski – șeful Stațiunii sus-numite (adică, șeful lui Talițkii), și cel care l-a invitat pe Talițkii să vină să activeze la Chișinău [16, p.28]. Acești profesori erau cei mai indicați în 1957, ca într-un sfârșit, să-l constrângă pe Talițkii ca să returneze la catedră arhiva lui Rușcinski preluată de el prin măgulire, și cu această ocazie să-i scoată în evidență publică și alte încălcări grave ale lui, cunoscându-i deja potențialul lui de „savant”.

Materialul publicistic a lui Talițkii a fost vizat de un șef astfel: „Tov. Savițkaia L. A., în dosarul personal al tov. Talițkii. Acest foileton trebuie să fie discutat de organizația de partid al Institutului de Pomologie, Viticultură și Vinificație. 9.IX.1957”. Articolul tradus din limba rusă, tehnic, nu se încadrează în acest articol și va fi expus publicului cu altă ocazie.

Pentru a suplimenta epizodul lui Rușcinski expun ideea principală de la Subotin: „Nu fiecareia îi este dat să devină un Lobacevski sau Miciurin”. Ziaristul a accentuat corect, fiindcă V. I. Talițkii a fost un lysenkovist, adică adeptul și descendentul dubioaselor științe ale lui Trofim Denisovici Lysenko – recunoscut ca pseudo savant încă în perioada sovietică [17]. În confirmare, Talițkii a scris în fișa personală [4, ff. 36-37] și autobiografie din 1950 [4, ff. 38-39], că în perioada IX.1938–IV.1945 a lucrat în Laboratorul de metode biologice de la Institutul Unional de Selecție și Genetică al Academiei de Științe din Odessa, în care director era T. D. Lysenko (1936-1940) și a întocmit metodele biologice de combatere a ploșniței dăunătoare spicoaselor. În lista lucrărilor [4, ff. 39-40], a introdus denumirea articolelor din anii 1942 și 1943 și pe 12 pagini a prezentat instrucțiunile de aplicare a gănelor în combaterea ploșnițelor în condițiile din Uzbekistan.

Metoda cu gănele dezvoltată și de Talițkii, evident susținut de Lysenko, a fost un adevărat analfabetism din toate punctele de vedere ale științelor agricole și a avut succes doar în domeniul anecdotic și nicicum în cel agrar. Doar că Talițkii, dorind probabil să devină un al doilea Lysenko, în „biometod-ul sovietic”, metoda „gănelor” a preluat-o de bună și s-a lăudat în autobiografia din 1950 că a fost premiat de mai multe ori la institutul pentru noua metodă de combatere biologică a ploșnițelor dăunătoare spicoaselor, inclusiv a primit o medalie de argint.

La remarcă lui Subotin: „S-a început războiul, Alexandr Rușcinski imediat s-a înrolat voluntar în Armata Sovietică și a căzut în luptele de sub Smolensk”, accentuez unele aspecte pe baza informațiilor din patru surse originale: o carte de comemorare a militarilor căzuți în Al Doilea Război Mondial dintr-o regiune din Federația Rusă și expusă on-line [13]; dosarul sovietic al soției lui Al. Rușcinski – Raisa Gh. Smirnov [3, 15 file]; cartea despre viața lui D. Verderevski [15, p. 19]; o altă constatare din dosarul lui V. Talițkii [4, f. 51].

• Nașterea (1903) și „disparația” lui Rușcinski (X.1944) s-au aflat din lista militară sovietică de pe site-ul „Pamyati-Naroda.ru” [6] și cartea citată mai sus, încadrat în Armata Roșie din raionul Tatișcev. În 1904 s-a născut Verderevski și peste trei Talițkii (1906), astfel ei de ce nu se aflau la „apărarea patriei”, în special

Talițkii, înscris într-o caracteristă ca „ofițer în rezervă”, sau ambii fiind de naționalitate rusă, într-un fel, erau protejați. Am sesizat pe baza mărturisirii ex marinărului sovietic din satul Bravicea – Vasile Ciobanu, care a explicat că în navele submarine sovietice dominau bărbați de alte naționalități, dar ruși de loc sau extrem de rar, fiindcă submarinele se scufundau și exista o politică nedeclarată prin care se protejau bărbații de naționalitate rusă.

• Rușcinski, ca membru al colectivului Institutului Agricol, în VI.1941, a fost evacuat în reg. Saratov din Federația Rusă, orașul Octiabrski și repartizat ca lector la Tehnicumul Agricol „K. A. Timireazev”, dar instantaneu recrutat și mobilizat pe front de Armata Roșie. Însă Institutul Agricol tot în VI.1941 a fost evacuat în orașul Frunze din RSS Kârgâzstan. Prin urmare, din aceleași motive suspecte Rușcinski a fost îndepărtat de colectiv și imediat trimis pe front. Se confirmă, astfel, mărturia marinărului sovietic Vasile Ciobanu.

• Talițkii, a scris în autobiografia sa că, în perioada războiului a lucrat în Odessa (1938-1945) și s-a evacuat cu institutul în reg. Tașkent (RSS Uzbekistan), după care în X.1944 s-au întors la Odessa. În cca 9 luni, sau în 13.VI.1945, deci când soldații sovietici reveneau din Germania, Talițkii susținea teza de doctor (candidat) în științe biologice [4, f. 49] pe subiectul „Telenomus / *Micropronurus semistriatus* / biologia și aplicarea lui în combaterea ploșniței asiatice a cerealelor” [4, f. 4]. Astfel, dacă într-adevăr Talițkii a susținut teza de candidat la Odessa și nu a primit-o din oficiu ca și D.D. Verderevski de la VASHNIL (fără întocmire și susținere publică la vârsta de doar 32 de ani), sesizăm că nu i s-a recunoscut „geniala” metodă de combatere biologică a ploșnițelor prin lansarea găinilor, dar prin „metoda” viespii micro-scopice – *telenomusul*. Însă „aplicarea în combaterea ploșniței” – scrisă de Talițkii, este o altă „găinărie lysenkovistă” de-a „savantului” ajuns și la Chișinău, fiindcă viespea parazitează ouăle de ploșnițe absolut natural, este foarte prolifică și cosmopolită. Metoda de aplicare în combaterea biologică înseamnă creșterea viespilelor în laboratoare speciale și lansarea lor în câmp după modelul trihogramei (o altă viespe care parazitează alte ouă de insecte). Literatură sovietică referitoare la creșterea telenomusului „talițkiiian” în laboratoare nu există, astfel „aplicarea telenomusului”, nu corespunde temei și realității. Corect ar fi fost cel puțin „prolificitatea viespii și influența densității populaționale ale ploșnițelor etc.”. Talițkii, însă, a preluat un fenomen natural și l-a declarat ca metodă de combatere. Critica o expun din propria experiență, fiind responsabilă de cursul „Protecția biologică a plantelor” la UASM și practica didactică cu studenții în câmp deschis, unde ploșnițe existau în fiecare an și pontele parazitare de telenomus erau subiecte preferate la tema „Dăunătorii cerealelor”, fiindcă erau multe (ploșnițe adulte și ponte), accesibile (pe superioara frunzelor unde razele solare le asigurau dezvoltarea), evidente (ponta din două rânduri câte șapte ouă, total 14).

• În perioada 1936-1944, Verderevski s-a aflat în Tașkent ca șef al unui sector de la Stațiunea centrală de protecție a plantelor al Institutului Unional pentru Bumbac (adică, pe parcursul războiului). Presupun din aceasta că ambii „savanți lysenkovisti” s-au cunoscut în Tașkent și așa apare, în aprilie 1945, Talițkii la Chișinău, sau doar cu 5 luni după Verderevski. Atenție, la un alt aspect din parcursul biografic a lui Verderevski. De îndată ce a ajuns la Tașkent, instantaneu i s-a oferit gradul de doctor (candidat) în științe agricole din oficiu, având publicate în 1931-1936 doar 11 articole, dintre care 2 pe cultura sfeclei de zahăr publicate în Kiev și 9 pe cultura bumbacului, publicate în Uzbekistan și în alte regiuni asiatice [15, p. 132-133]. Cu alte cuvinte, exista în URSS o categorie de cetățeni care deveneau „savanți” încâlcând astfel principiul meritocrației.–

Comentarii asupra altei remarci de-a lui Subotin: „V. I. Talițkii nu iubește să muncească, dar să aprecieze munca altuia în măsura cunoscută poate”. Din articolele publicate de Talițkii în RSS Ucraineană, adică cele anterioare tezei de candidat în științe biologice la Odessa, îmi expun părerea despre nivelul pregătirii profesionale ale lui Talițkii în domeniul biologiei. Din motive tehnice, am efectuat decodificarea doar la nivel de insectă sau plantă, pe care le expun ca subiect cu mici explicații [4, ff. 39-40]: 1927 – metodă nouă de colorare a omizilor (informație inclusă pe 1 pagină și dificil de analizat la ce s-a referit); 1928 – inelarul (1 pag., un fluture dăunător pomilor fructiferi în stadiul de omidă); 1931, 1932 și 1934 – omida de stepă (câte 4 pag.); 1932 – fauna ploșnițelor din Donbas (30 pag.); 1932 – tăblițe pentru determinarea dăunătorilor și daunelor la porumb (72 pag.); 1933 – instrucția pentru evidența dăunătorilor la porumb (16 pag.); 1934 – principalele boli și dăunători ai porumbului și măsurile de combatere (96 pag.); 1936

– fauna gândacilor pocnitori din nord-vestul regiunii Donbas (20 pag., *Elateridae*, *Coleoptera*); 1937 – dezvoltarea telenomusului care parazitează ouăle de ploșnițe (32 pag.); 1938 – metodele de combatere biologică a buhei semănăturilor și ploșnițelor cerealelor (6 pag.); 1940, 1941 și 1942 – metode biologice de combatere a ploșniței cerealelor (câte 6 pag.); 1942 și 1943 – succinte instrucțiuni pentru aplicarea găinelor în combaterea ploșnițelor cerealelor în condițiile din Uzbekistan. Astfel, doar câteva articole despre *telenomus* (subiectul tezei de candidat în științe biologice), celelalte în funcție de apariția dăunătorilor, înscriind că a mai publicat și cca 120 de articole în ziare, 25 de pliante și placate pentru combaterea dăunătorilor. Întrebarea, în context ar fi, dacă la Odessa era necesitate urgentă de candidați în științe, sau și Talițkii a găsit metoda potrivită pentru a obține acest grad științific. Devine suspectă elaborarea tezei lui, fiindcă imediat a plecat din Odessa (împreună cu perioada de activitate în evacuare a lucrat șapte ani, 1938-1945) și a venit la Chișinău. Transferul sau trimiterea pe linie de partid se exclude, fiindcă Talițkii a devenit membru de partid doar în 1947, la „Krasnoarmeiskii raikom” din Chișinău [4, f. 36]. Atunci, de ce a plecat din Odessa, oraș incomparabil de prestigios în acele timpuri față de Chișinău? Sau poate ca să suporte mai ușor criticile de la distanță despre metoda lui „genială”: „telenomusul din Natură declarat ca nouă metodă biologică de combatere”. În acest fel, se confirmă cele scrise de Subotin: „Nu-și găsește loc în viață”.

Prin comentariile anterioare se confirmă un alt „compliment” a lui Subotin în adresa lui Talițkii : „Nu mai știu care anume greutatea a pus știința în domeniul lui entomologic pe culturile cerealiere, dar el la un moment dat a făcut o fentă, a ocolit cerealierele și s-a declarat entomolog pe livezi și podgorii”. Jurnalistul Subotin a intuit sau a fost informat de grupul de acțiune, fiindcă primul articol publicat de Talițkii în RSSM a început nu de la porumb (studiat în Ucraina) sau cereale (studiate în evacuare), dar total alte insecte și gamă de culturi, mai exact din pomicultură. Am tradus din rusă denumirea articolelor: dăunătorii livezilor și metodele de combatere (1946, 3 pag.); măsurile principale din primăvară împotriva bolilor și dăunătorilor (1947, 30 pag.); lupta cu rozătoarele (1948, 15 pag.); elaborarea măsurilor de combatere împotriva principalilor dăunători din livezi (1949, 10 pag.). În această perioadă (1946-1949) Talițkii lucra în calitate de șef al Secției de entomologie [16, pag. 28], dar șeful Stațiunii – Verderevski nu i-a acceptat „noua metodă” de combatere a ploșnițelor cu telenomusul faunistic, cu atât mai mult că cereale nici nu prea au rodit în RSSM din cauza secetelor istorice. Totodată, nu se cunoaște personalul pe care îl conducea, respectiv cu cine ar fi colaborat în interesul lui, ca să se confirme încă o expresie a lui Subotin: „El este capabil nu doar să evalueze o muncă străină, dar totodată să și-o asume”.

În articolul lui Subotin, după Rușcinski, urmează o relatare despre conflictul și intriga lui Talițkii cu F. P. Polivțev, fitopatolog, din care se concluzionează că acest pseudo savant sovietic era cunoscut în RSSM, dar toate-i treceau cu bine, fiindcă a continuat să avanseze în posturi și să se mențină până la adânci bătrânețe, ultima lucrare fiind publicată în 1990 [19]. Am concluzionat avansarea lui pe baza câtorva ordine emise pe numele lui Talițkii: 1950 – șeful Secției de propagandă în Departamentul de propagandă agricolă al Ministerului de Agricultură din RSSM [4, f. 64]; șeful Secției în Departamentul de cercetare științifică și adjunctul șefului Departamentului de propagandă în agricultură [4, f. 48]; șef al instituțiilor de cercetări științifice din 4.II.1954 [4, p. 53]; șef al Secției științifice pentru agricultură [4, f. 58]; șeful Secției de protecția plantelor [4, p. 63]; colaborator științific principal în Secția protecția plantelor din 4.V.1964 [4, f. 65].

Am dorit să aflu colaborarea lui Talițkii cu entomologii din RSSM pe baza articolelor în coautorat. Astfel, menționez că este foarte modestă în comparație cu alții, spre exemplu B.V. Vereșchiaghin [23]; V. Gh. Ostaficiuc [8]; D. D. Verderevski [10] și alții studiați anterior, găsind doar câteva articole în coautorat, și anume: cu Valentina V. Vereșchiaghina [12], un articol cu șeful ei de la Institutul de Pomicultură și cu Kostiukov un articol [14]. Alte trei articole cu entomologi extra RSSM dar publicate în Chișinău, ei fiind Korenev [20], Legotai [21] și Kuslițkii [19]. Cu fiica lui Nina Vl. Talițkaia a publicat doar un articol [22]. Posibil să mai existe lucrări semnate de V.I. Talițki de singur autor și în coautorat, dar studiul lor va face subiectul altui articol.

În continuare, consider important să descriu cum am descoperit dosarul pseudo savantului V. I. Talițkii din RSSM, care a călătorit prin URSS după genericul din popor: „unde-i mai bine, hop și el”. Prima sesizare a fost în articolul lui M. Busuioc despre crearea și evoluția Catedrei de Entomologie la Chișinău [1, p. 119],

fiind introdus și numele lui V. I. Talițkii, ca șef al Laboratorului de entomologie de la Stațiunea de cercetări științifice în protecția plantelor de pe lângă Institutul Agricol, însă nimic nu releva faptul că ar fi fost cadru didactic prin cumul la catedră. Probabil, entomologul M. Busuioc a știut ceva mai bine, fiind și el student (1960–1965), apoi doctorandul lui D. D. Verderevski (1965–1968), ulterior, cadru didactic la Catedra de entomologie și pe timpul cand „savantul emerit” și în propaganda agricolă încă se considera specialist în entomologie. Totodată, M. Busuioc l-a citat doar cu un articol în manualul pentru studenții instituțiilor de învățământ superior agronomic – „Entomologie agricolă” [2, p. 635].

Următoarea sursă în care am depistat numele lui V.I. Talițkii, a fost cartea despre viața și activitatea științifică a lui D. D. Verderevski [4, p. 19], fiind menționat doar o singură dată, și anume: „candidatul în științe agricole invitat în RSS Moldovenească din aprilie 1945”.

De la aceste două surse am început căutarea dosarului din responsabilitatea de rigoare, în sens să nu ezit biografia unui entomolog sovietic. Căutările au fost dificile, fiindcă în cele cinci arhive (UASM, Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Pomicultură, Institutul de Protecția Plantelor, Institutul de Zoologie) nu-l aveau în depozitoriu. Regretatul B. V. Vereșciaghin și-a amintit că Talițkii a lucrat inclusiv la Ministerul Agriculturii și, într-adevăr, dosarul se afla în arhiva ministerului, iar din cele aflate se confirmă încă o dată pregătirea profesională suspectă a unor „savanți”, care au venit să „salveze” și „dezvolte” RSSM.

Din materialul de arhivă am aflat că Vladimir Ivanovici Talițkii a fost de naționalitate rus și s-a născut în 25.VIII.1906 în orașul Murom din reg. Vladimir, Imperiul Rus. Ar fi absolvit Institutul de Zoologie Aplicată și Fitopatologie din Leningrad (1925–1930), specialitatea agronom [4, f. 58], informația prelută din autobiografie și fișa personală. Repetăm, a susținut teza de candidat în științe biologice la Universitatea de Stat în numele lui Mecinikov din Odessa (13.VI.1945) și în 9.III.1946 la Moscova i s-ar fi eliberat diploma cu seria BL, nr. 000569 [4, f. 44].

Coroborând anii de studii menționați de Talițkii la Leningrad (copia diplomei lipsă) și ca angajat (1925–1930), am sesizat coincidența, din care concluzionez că „savantul” a studiat la secția cu frecvență redusă, înscriind că și anterior studiilor a lucrat în domeniul protecției plantelor.

Noi aspecte despre activitatea lui V. I. Talițkii în RSSM ne indicate în dosarul lui, descoperite în sursa contemporană „Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM. Studiu, documente și materiale” [9], în care tov. Talițkii apare în documentul cu nr. 195, un proces-verbal cu nr. 11 din 16.XI.1945 al ședinței deschise a adunării organizației primare de partid de la Institutul Agricol din Chișinău, și în care se discută o singură problemă: „Despre mersul lucrărilor de restabilire a blocurilor didactice și fondului locativ al Institutului Agricol din Chișinău”, raportor fiind tov. Talițkii. Astfel, Talițkii – recent candidat în științe biologice (13.VI.1945) se ocupa de restaurarea imobilelor instituției respective distruse parțial în timpul războiului, și nu de activitatea didactică sau cercetare.

Am formulat câteva comentarii pe baza micro cronologiei activității lui Talițkii din anul venirii la Chișinău: în IV.1945 s-a angajat director adjunct pe gospodăria comunală la Institut (aspect ce nu este indicat în dosarul lui personal). Însă înființarea Stațiunii lui Verderevski s-a aprobat în III.1945, dar până la funcționare a durat un an de zile, fiind preluată în subordinea VASHNIL-lui [16, f. 28]; în VI.1945 – i s-ar fi conferit titlul de candidat în științe în Odessa; în XI.1945 – raportează ca director adjunct pe gospodărie comunală [9, p. 415], având în responsabilitate băile, spălătoriile, căminele, cantinele etc. din gestiunea Institutului de la Chișinău; în III.1946 – i s-ar fi emis la Moscova diploma de candidat în științe biologice. Prin urmare, Talițkii fizic și tehnic nu a avut cum să întocmească o câtuși de modestă teză de candidat în condițiile postbelice de la Chișinău și cu toate problemele de serviciu pe care le avea de îndeplinit. Probleme enumerate cu lux de amănunte în toate cuvântările de la ședința de partid, pe care Talițkii le-a raportat și tot el acceptat critica în adresa lui [9, p. 114-116].

O dovadă care îmi aparține și pe care o consider la fel de exactă este că, în prezent pe site-urile instituțiilor și bibliotecilor din Federația Rusă și țările noi formate din republicile URSS, nu apare nici o sursă în care să fie trecute anumite informații referitoare la Vladimir Ivanovici Talițkii, care în 1945 a susținut teza de candidat în biologie la Universitatea de Stat în numele lui Mecinikov din Odessa. Am găsit, însă, pe numele lui Fiodor Petrovici Polivțev [18], fitopatolog din echipa lui Verderevski [16, p. 55], concurentul și reclamatorul lui la CC PC din RSSM, dar fără rezultate (a se vedea detaliile în foileton). Un alt exemplu și

mai convingător în acest context este doctoratul lui Eduard Eduardovici Miller [11, p. 20-22] din 1897, care apare în Catalogul Electronic Informativ al Bibliotecilor din Belarus cu autorii disertațiilor.

Posibil că nu toate bibliotecile au digitalizat fondurile într-un catalog după actualele cerințe, respectiv accept un reproș și critică pe baza unui document doveditor că acest personaj a susținut teza indicată în dosar. Dovada căutărilor mele insistente și dorința de-a expune toate informațiile descoperite este articolul aniversar pe numele lui V. I. Talițkii cu ocazia celor 70 de ani împliniți la Chișinău [5]. Am depistat articolul din internet de la o redacție de revistă, dar scanată numai pagina cu el, astfel nu se poate preciza revista și anul, presupun 1976. În materialul respectiv la fel se subliniază succesele lui mari: propaganda metodei biologice; participarea lui activă printre primii la organizarea bio-laboratoarelor colhoznice din țară; și că ar fi întocmit o colecție unică de entomofagi din livezile Moldovei etc. Despre colecție nu se știe nimic (dacă a existat, apoi la sigur și-a păstrat-o, ca din ironia sorții să nu i se întâmple și lui la fel cum a procedat el cu arhivele lui Rușcinski), iar catalogul publicat se află în bibliotecile din Chișinău.

În sfârșit, menționez că V. I. Talițkii ar merita o critică dură și pe baza altei constatări din același foileton a lui Subotin: „Nu a contribuit cu nimic serios în știință și niciodată nu s-a ocupat serios de ea, dar șefează o secție într-un institut științific”. Închei, însă, cercetările mele proprii cu o altă frază de-a lui Subotin: „În inimele savanților cu atitudini serioase și altor lucrători creativi, vecinătatea Talițkiilor induce sentimentul de amărăciune”. Doar că amărăciunea mea personală se reflectă asupra întregului domeniu entomologic din Republica Moldova, anterior RSSM, fiindcă lysenkoviști, „găinari”, sau „ploșnițari”, mulți din ei coautori fără merite și remușcări, încă mai continuă să existe printre noi. Și spre exemplu tineretul suportă grandomaniiile unor șefi exact cum a fost și Talițkii, șef cu școală suspectă, dar mare șef pe instituțiile de cercetători științifici.

Considerații finale și recomandări

Vladimir Ivanovici Talițkii (n. 1906, Federația Rusă – d.?) a fost un lucrător din domeniul protecției plantelor din URSS (1920-1945): Federația Rusă, RSS Ucraineană și RSS Uzbekistan. A fost absolvent al unei facultăți de agronomi din Leningrad, dar fără dovezi și a obținut titlul de candidat în științe biologice la Universitatea de Stat din Odessa (1945), diploma în prezent fiindu-i suspectată de-a fi fost originală.

În RSSM a lucrat în perioada 1945-?, iar în 1990 a publicat ultima lucrare în coautorat. Funcțiile deținute în RSSM: Institutul Agricol „M. V. Frunze” din Chișinău (1945-?) – director adjunct pe gospodăria comunală și șeful Secției de entomologie, Stațiunea Protecția plantelor de pe lângă Institut (IV.1945-1950); Ministerul Agriculturii (1950-1958) – șef la secțiile de propagandă în agricultură și a științelor; Institutul de Pomicultură, Viticultură și Vinificație (1958-?) – șeful Laboratorului de entomologie; protecția plantelor; cercetător științific superior.

V. I. Talițkii a urmat concepțiile lui T. D. Lysenko, după care a declarat și propagat aplicarea găinilor și a unei insecte cu dezvoltare faunistică (*telenomus* și pe acest subiect ar fi susținut teza de candidat) ca metode noi de combatere biologică a ploșnițelor dăunătoare plantelor de cereale.

Calitatea și veridicitatea informațiilor publicate de V.I. Talițkii în articolele lui în toți ani de activitate ca entomolog, cum se declara, necesită o expertiză profesională ca să se confirme sau respingă statutul lui de „savant” din RSSM.

Referințe:

1. BUSUIOC, M. *Catedra Entomologie la 65 de ani ai Universității Agrare de Stat din Moldova*. În: *Lucrări științifice*, volumul 6, Horticultura, Chișinău, 1998, pp. 119-123.
2. BUSUIOC, M. *Entomologia agricolă*. Chișinău, Centrul Editorial al UASM, 2006, 639 p.
3. Dosarul din arhiva Institutului Agricol „M. V. Frunze”/UASM nr. 106/206, inv. 3, deschis la 9.XI.1944 și închis la 31.XII.1946, 15 file.
4. *Dosarul nr. 23, tomul 21, „Dosarele personale ale angajaților în toată sistemul Ministerului Agricol din RSS Moldovenească, 361 file.*
5. *O pagină în pdf și fără denumirea revistei, cu titlul articolului „Entuziast al metodei biologice”, p. 13.* https://www.zin.ru/animalia/coleoptera/addpages/Andrey_Ukrainsky_Library/Specialistsfiles/Talitsky76b.pdf (accesat: 12.11.2024).

6. RUȘCINSCHI la nr. 12. *Lista militară cu nr. 50681 din 25.06-1.07.1947*. <https://pamyat-naroda.ru/heroes/person-hero/Русинский> (accesat: 13.11.2024).
7. DRAGNEV, Demir; XENOFONTOV, Ion Valer. „Profesorul Naum A. Narțov (1894-1978) sau itinerarul unui istoric aventurier. În: *Studia Universitatis Moldaviae. Seria Științe umaniste*, 2023. nr. 10(180), pp. 49-57.
8. MIHAILOV, Irina V.; TIMUȘ Asea M. *Entomologul Vasile Ostaficiuc și activitatea lui ca cercetător științific la Institutul de Zoologie al Academiei de Științe a Moldovei*. În: *Revista „Probleme actuale ale istoriei științei”*. Partea III – Biografii științifice în context național și internațional. Chișinău, Secția editorial-poligrafică a BȘC, 2017, nr. 1, pp. 140-170.
9. ROTARU Liliana (ed.). *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM. Studiu, documente și materiale*. Chișinău, Editura „Lexon-Prim”, vol. 1, 2021, 1012 p.
10. TIMUȘ Asea. *Verderevski Dm. Personalitate ilustră în domeniul protecției plantelor*. În: *Revista Sănătatea plantelor*, SRL „Alcedo”, București, 2004, nr. 11, p. 25.
11. TIMUȘ, Asea; CROITORU, Nichita; MIHAILOV, Irina. *Cadre didactice din domeniul entomologiei agricole. Istorie și contemporaneitate*. Chișinău, Tipografia „Ilise”, 2017, 380 p.
12. ВЕРЕЦАГИНА, В. В., ТАЛИЦКИЙ, В. И. *Кровянная тля и борьба с ней*. Из-во МСХ МССР, Кишинев, 1958, 12 с.
13. *Книга памяти. Саратовская область*. Том 7, с. 395. https://www.rasl.ru/e_editions/Chel-na-voyne_1.pdf (accesat: 10.1.2023).
14. КОСТЮКОВ, Б. Б., ТАЛИЦКИЙ, В. И. *Методические указания повреждению и определению паразитов нижне и верхнесторонние минующие молей*. VASHNIL, BNII Biol. В кн.: *Методы защиты растений*. Кишинев, 1979, с. 12.
15. МОЛДОВАН, М. Я., К. Н., ДАШКЕЕВА, Д. Д. *Вердеревский. Страницы и творчества*. Кишинев, Штиинца, 1979, 158 с.
16. НАЗАРЕНКО Назар. *Материалы: «ЧЕРНОЕ» ПЯТНО «КРАСНОЙ БИОЛОГИИ»? – полемические заметки о Т. Д. Лысенко*. <http://fibusta.site/b/514585/read> (accesat: 10.11.2024).
17. *Российская государственная библиотека*. <https://search.rsl.ru/ru/record/01006457320> (accesat: 09.11.2024).
18. ТАЛИЦКИЙ, В. И. *Щитовки и ложнощитовки – вредители плодовых культур в Молдавии*. Кишинев, Гос. из-во Молдавии, 1954, 45 с.
19. ТАЛИЦКИЙ, В. И., КУСЛИЦКИЙ В. С. *Паразитические перепончатокрылые (Hymenoptera) Молдавии* (каталог). Кишинев, 1990. 304 с.
20. ТАЛИЦКИЙ, В. И., КОРЕНЕВ А. А. *Тахины (Diptera:Tachinidae) паразиты американской белой бабочкой (Hyphantria cunea Drury) в Молдавии*. В кн.: *Фауна и экология энтомофагов*. Кишинев, Штиинца, 1982, с. 19-25.
21. ТАЛИЦКИЙ, В. И., М. В., ЛЕГОТАЙ. *Пауки (Aranei) в плодовых насаждениях Молдавии*. В кн.: *Фауна и экология энтомофагов*. Кишинев, Штиинца, 1982, с. 25-31.
22. ТАЛИЦКИЙ, В. И., Н. В., ТАЛИЦКАЯ. *Эколого-трофическая характеристика жуков-кокциnellид (Coccinellidae, Coleoptera), типичных для плодовых насаждений Молдавии*. В кн.: *Хищники и паразиты вредителей растений*. Кишинев, 1977, с. 43-50.
23. ТИМУШ, Ася М., ЛИВИЯ Р., КАЛЕСТРУ, Елена В., БАБАН. *Биография и творчество советского ученого энтомолога – Верещагина Бориса Викторовича*. În: *Probleme actuale ale istoriei științei* / Ed. red șt.: Constantin Manolache; resp. ed.: Ion Valer Xenofontov. Chișinău, Bibl. Șt. (Inst.) „Andrei Lupan”, 2017, pp. 171-208.

Date despre autor:

Asea M. TIMUȘ, doctor în agricultură, conferențiar universitar, Școala Doctorală de Științe Umanistice și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova

ORCID: 0009-0008-0031-6546

E-mail: asea_timus@yahoo.com

Prezentat la 30.09. 2024

PIEȚELE DIN CHIȘINĂUL INTERBELIC

Ion Valer XENOFONTOV,

Universitatea de Stat din Moldova

Pe baza surselor istorice și a literaturii de specialitate se abordează piețele din cel de-al doilea oraș al României interbelice, Chișinău. Viața economică și socială a cetățenilor chișinăueni a fost marcată de locuri special amenajate unde se desfășura comerțul cu mărfuri cu amănuntul, mai ales cu produse agroalimentare. S-au analizat tipurile de piață, problemele edilitare și organizatorice, situațiile conflictuale cu care se confruntau comercianții din aceste spații economice. Se prezintă geografia amplasării piețelor, logistica, starea sanitară. Din vizor nu a fost scăpat atât comerciantul, cât și consumatorul. În studiu se prezintă și percepțiile administrației municipale vizavi de piețele din capitala Basarabiei.

Cuvinte-cheie: *piețe, comerț, activitate edilitară, interbelic, Chișinău, Basarabia.*

THE MARKETS IN INTERWAR CHISINAU

On the basis of historical sources and specialized literature, the markets of the second city of interwar Romania, Chisinau, are approached. The economic and social life of the citizens of Chisinau was marked by specially arranged places where the retail trade was carried out, especially with agro-food products. Market types, building and organizational problems, conflicting situations faced by merchants in these economic spaces were analyzed. The geography of the location of the markets, the logistics, the sanitary condition are presented. Both the trader and the consumer were not left out of sight. The study also presents the perceptions of the municipal administration opposite the markets in the capital of Bessarabia.

Keywords: *markets, trade, building activity, interwar, Chisinau, Bessarabia.*

În epocă se considera că „piața Chișinăului e promiscuă, nedisciplinată și grotescă. Dimineața arhitectura ei meschină se animă” [1, p. 1], iar „gălăgia orientală a târgului lovește timpanul cu stridențele ei” [2, p. 1]. Prin piețele orașului Chișinău se scurgeau cea mai mare parte din bogățiile agricole și pomicole ale provinciei [3, p. 237]. Capitala Basarabiei „absorbea” comercianții din zona rurală. De exemplu, din satul Butuceni, din zona Orheiului Vechi, „au plecat provizoriu la Chișinău două familii cu un număr de 11 membri”, cauza plecării fiind negoțul [4, p. 24].

În 1919, capitala Basarabiei dispunea de 13 piețe diferite [5, p. 5]. Activitatea pieței era conformată realităților de epocă, a legii de asediu. La 30 septembrie 1926, colonelul Bălășescu, comandantul Pieței Chișinău, a informat patronii de cârciumi categoria a III-a din Chișinău că a expirat autorizația de a ține localurile deschise până la ora 23:00. Drept urmare, începând din 1 octombrie 1926, toate aceste structuri comerciale urmau să fie închise la ora 22:00 [6, p. 4].

Autoritățile se luptau cu depistarea și înlăturarea de pe piață a falsificatorilor de produse alimentare. Astfel, după război s-a micșorat numărul de animale în contextul unei majorări a cererii de produse lactate pe piață. Au fost depistate fraude directe (hrănirea animalelor cu alimente exclusiv apoase pentru a mări cantitatea de lapte; hrănirea cu alimente alterate etc.) și indirecte (lapte smântânit, lapte amestecat de la diferite specii de animale, lapte adăugat cu apă, lapte adăugat cu conservanți, smântână amestecată cu lapte acru și făină, untul se amesteca cu său de vacă sau cu cartofi). În 1923, Primăria a organizat un serviciu special ce se ocupa cu verificarea calității laptelui, având drept personal un medic veterinar și doi agenți sanitari. În 1926 a fost stabilită lista celor 26 de proprietari ai fermelor de lapte, a lăptăriilor și a brânzăriilor. Cele mai multe capete de vaci – în total 170 – le avea Șrail și Iacob Radomistechi de la Bariera Sculeni nr. 109-110. Proprietari de brânzărie erau Ravici Zavadiosehi (str. P. Movilă, nr. 3) și Ghsrș Molocinic (str. Nicolaevscaia, nr. 41). Matea Zelțer (str. Popovschi, nr. 17) era proprietar de lăptărie. În anul 1926, au fost realizate 307 analize de laborator. Drept urmare, s-a stabilit că: a) toți fermierii din oraș ofereau în vânzare doar lapte smântânit; b) lăptăresele de prin mahalale aduceau în oraș lapte întreg, iar aici îi adăugau lapte smântânit, cumpărat de la fermieri, reducând prin aceasta procentul de unt până la unu și chiar mai jos de unu; c) s-a

mai constatat și adăogirea apei la laptele smântânit, cumpărat de la ferme. Șeful Serviciului de control al laptelui din orașul Chișinău era medicul veterinar Ștefan Usinevici (1881, Trebujeni, jud. Orhei –1934) [7, pp. 1-2], fiu de preot, memorialist [7].

La Piața Veche¹ și la Piața Sf. Ilie² se comercializau doar produse alimentare. Piața Sf. Ilie a funcționat până în anii 1950.

Piețele erau animate de diferite scandaluri. De exemplu, la 8 martie 1921 pe adresa ministrului delegat al Guvernului Român în Basarabia a parvenit o scrisoare anonimă, în care era notat: „În ziua de 6 martie 1921 în Piața *Ilinscaia* am văzut cum sergentul de stradă cu Nr. 9, turmentat de băutură, bătea pe un civil invalid. Dându-i vreo trei-patru palme, civilul a căzut. Sergentul a sărit la dânsul din nou și iar a început a-l bate, dându-i pumni în piept. Cu mare greutate lumea care s-a strâns a scos pe nevinovat din mâinile bărbatului îmbrăcat în uniformă de sergent. Când populația a început a bănuși pentru procedura polițistului dânsul a scos revolverul și a început a amenința că trage foc în populație. După aceasta tot cu revolverul ținându-l în mâini s-a dus spre circumscripție. Avem în Poliție chemări foarte frumoase. Cred că tipul acesta nu a primit educație de la șefii lor cum trebuie să se poarte cu lumea. Dacă aici în oraș se procedează bătaia ziua în fața populației unde avem atât autorități, dar ce se face în peretele circumscripțiilor sau în comunele județelor?” [9, f. 55]. Acest demers a fost transmis Prefecturii Poliției Chișinău, care la 23 martie 1921, în baza a trei declarații a constatat că acest denunț anonim este neîntemeiat și sergentul cu Nr. 9, Iacob Chirca, nu și-a făcut decât datoria fiind un vechi și bun element în corpul sergenților de oraș de pe lângă această Prefectură de Poliție [9, f. 54]. Sergentul Iacob Chirca a declarat că a fost chemat de domnișoara Riza Grinburg, în vârstă de 18 ani, domiciliată pe str. Poșta Veche, nr. 38. Acolo l-a depistat pe Grigore Topor, beat, care făcea scandal deoarece nu dorea să plătească pentru consumația de băutură. Fiind îndemnat de polițist să achite, acesta a refuzat, inducând că este invalid și deține toate drepturile, iar pentru această încălcare a fost dus la Circumscripția III.

În inima Chișinăului se afla Piața Nouă. Aici se vindeau produse alimentare, dar mai mult mărfuri industriale. În martie 1918, piața din Chișinău era descrisă ca fiind una aglomerată, „lumea se mișcă în toate părțile cu pași grăbiți spre a-și târgui cele necesare hranei zilnice, căci cine întârzie peste orele 9 1/2 – 10 nu mai găsește aproape nimic, cele mai multe prăvălii fiind închise peste această oră”. Specula era una extremă. Intermediarii vindeau produsele producătorilor cu 2–3 prețuri [10, p. 2].

Harta pieței cuprindea spații în perimetrul străzilor Alexandru cel Bun (sus), mareșalul Badoglio (Armenescă), general Dragalina (Bulgară), Tighina, Carol Schmidt (Mitropolit Varlaam). Suprafața pieței era de cca 6 ha. Teritoriul Pieței Noi a fost conceput ca două cartiere ale orașului. Piața era încinsă cu o centură de forturi, de chioșcuri construite din scânduri și în ele se practica micul negoț de mărunțișuri. În anii 1920, putea fi numită lejer și piață de lemn, deoarece în edificarea (în interiorul pieței) ei prelua acest material de construcție. „Lemnul fasonat, adică scânduri, lăuteți, bârne, șindrilă, predomină. Toată piața este presărată cu construcții în lemn, căci, după cum sună vechea zicătoare „toate sunt trecătoare [...] prin foc și, deci, de ce să se cheltuiască zadarnic banii pe construcții de hale și magazine în beton, ciment, zid și fier?” [11, p. 2].

În iunie 1926, Piața Nouă – piața „de lemn” – a suferit în urma unui incendiu. O delegație din partea comercianților s-a prezentat la Primărie și a solicitat ca să se transfere barăcile de lemn ce se aflau în fața prăvăliilor de piatră pe str. Alexandru cel Bun între str. Cetatea-Albă și Tighina. S-au adus următoarele argumente: barăcile construite în pripă și *ad-hoc*, fără vreun plan sistematic, perturbă aspectul edilitar al orașului; negustorii ce comercializau mărfuri în aceste barăci, prin calitatea inferioară a mărfii ce posedau, provoacă o concurență dăunătoare comerțului sănătos și închid vederea marilor prăvălii; barăcile fiind construite în fața prăvăliilor mari de piatră, chiar în locul rezervat pavajului împiedică circulația normală a publicului. Cel mai important motiv evocat consta în faptul că barăcile erau din materiale ce provocau incendii, amenințând prin aceasta și o bună parte a prăvăliilor mari. Delegația a specificat faptul că doar în cursul aceluși an au avut loc trei mari incendii în urma cărora au ars și multe prăvălii de piatră. Primarul a numit o comisie specială, dându-i însărcinarea de a studia chestiunea mutării acestor barăci în alt loc al orașului [12, p. 3].

În piață era un han. Majoritatea clădirilor din piatră era construite pe la marginea pieței. Aveau beciuri,

¹ Se afla pe locul actualei maternități nr. 2, de pe bd. Gr. Vieru.

² Se afla pe actuala str. Cosntantin Tănase.

unele căptușite cu scândură, existau crame, unde se vindea vin la pahar, dar și la butoi. În anul 1938, prăvălii de piatră erau în proprietatea lui Ițec Barac, Slava Vainștoc, Sifra Alta Fridman, Ion Diacov. În anii 1939–1940 s-a făcut inventarierea întregului imobil de la Piața Nouă. S-au dat indicații privitoare la proprietatea primăriei. Afară de obiectivele comerciale includea baia populară comunală (str. Tighina). În interiorul pieței se aflau prăvălii din piatră în interiorul cărora se aflau pavilioane, prevalau cele din scândură, acoperite cu șindrilă. Fiecare pavilion avea un oblon simplu din lemn și deasupra fiecărei uși se aflau câte trei ferestre mici, fără geamuri, având doar grilaje de fier. În 1939, exista un laborator cu pardoseală de pământ și pereți de scânduri. Pretutindeni existau camere de subsol. Multe din subsoluri aveau pardoseală de pământ [13, pp. 30, 40, 54-70].

În anul 1933 s-a decis de a construi în Piața Nouă un sistem de canalizare în locul unde se comercializa peștele. Acest spațiu devenise „cu desăvârșire insalubru”. Atmosfera era insuportabilă în mod special în timpul verii. După ce se topea gheața din lăzile de pește se producea mizerie și un miros insuportabil. Astfel, oamenii tindeau să ocolească acea piață. Pentru remedierea acestei situații, Primăria Chișinău a decis să aloce o sumă de 29 000 lei [14, f. 39].

Potrivit unui proiect de modernizare din anul 1934, în piață a fost proiectată o hală centrală. Urma să cuprindă în interior cu 250 de compartimente/prăvălii pentru vânzarea și distribuirea cărnii și a diverselor produse alimentare. În mijlocul halei urma să rămână loc liber, astfel încât să poată intra vehiculele ce trebuiau să descarce și să încarce alimente, chiar la compartimente. Subsolul halei urma să includă instalații frigorifice moderne, precum și o fabrică modernă de gheață artificială utilată și cu o capacitate de fabricare de cca 15 000 kg de gheață pe zi. Exteriorul edificiului trebuia să includă compartimente pentru alimente mai ușor de conservat și compartimente pentru lucruri casnice. Se prevedea înlăturarea tuturor compartimentelor și gheretelor existente, fiind înlocuite cu artere de circulație pe platouri mari de asfalt pentru piețele volante, canalizate și instalate cu apă în scopuri igienice, precum și grădinițe la fel în acel scop. Materialele rezultate din dărâmare puteau fi reciclate. Lucrările au fost evaluate la cca 28 mil. lei [15, f. 4].

Limbile de comunicare în piață erau româna, rusa și ebraica.

După Unire, în Piața Nouă cel mai renumit negustor era moldoveanul Mihail Cantâr, proprietar a două băcănii și depozite de alimente, amplasate chiar în zona centrală. În același târg activau alți doi negustori români: Băcănia Vasile Condrea și Băcănia Zaharia M. Ciobanu. Pe str. Bender la marginea târgului nou, o serie de diferite prăvălii erau ale mai multor macedoneni, care vorbeau în limba română. Sârbul macedonean Apostol Guliotis avea pe prăvălie fixată următoarea firmă „Lăptăria ci Berăria pa Ploești” [16, p. 1].

Vânzarea-cumpărarea în piață începea de la orele 09:00, atunci când apăreau „gospodinele harnice sau gospodinele cari au delegație de femeie de la scumpele lor soții. Până la ora 9 dimineata le e rușine să-și facă apariția în piață, după un vechiu obicei rusesc” [17, p. 2]. Atmosfera de bălci, îmbulzeala era la ordinea zilei: „Trageri de mănecă, îmbrânceli, lipsă la cântar, arșin degenerat, portofolii sustrate și țipete infernale de minori negustori, te făcea să uiți ce trebuia să cumperi și să cumperi ceea ce trebuia să uiți” [17, p. 2].

Este necesar să menționăm faptul că denumirea de Piață Centrală și Piața Nouă apare, în paralel, în documentele din anii 1938–1939.

Talcioacul sau târgul de vechituri, considerat „o podoabă a Chișinăului”, avea două vaduri comerciale. Unul era de dimineată și se desfășura la Piața Nouă și altul de după amiază – în târgul vechi.

La *talcioac* se vindea și se cumpără de negustori ambulanți, de-a dreptul în stradă, lucruri de ocazie, „în special haine și rufărie veche, purtând în ele germenii tuturor boalelor închipuite și neînchipuite și unde se plasează lucrurile casnice furate de prin oraș” [17, p. 2]. La fel, în acele spații comerciale se putea cumpăra de toate și pentru toți: „Fel de fel de cărți: și rusești, și românești, și nemțești, și franțuzești. Sute de tacâmuri și mii de unelte și mărunțișuri. Samovare, farfurii, tăvi, lighene, ibrice, ceainice, paturi, scaune, țeale, mese, dulapuri, saltele, sfeșnice, pahare, linguri, cuțite, perii, belciuge, furculițe, patefoane, gulere, cravate, nasturi, oglinzi, sfredele, brice, foarfece, ochelari, beschii, schițelnice, sticle goale, topoare, bărdițe, icoane, cățui, mutelce, sule, candelă, dălți, lămpi, ghitare, vioare, ceasornice, inele, cercei, piepteni și așa mai departe, până și oale de alte nevoi se vând” [18, p. 144]. Folcloristul Gheorghe V. Madan relatează o situație hazlie cu un produs achiziționat fără a-i cunoaște destinația exactă: „Am să povestesc cum am mâncat eu odată, la o cumătrie de țară, sarmale făcute și fierte într-o oală de acelea, de alte trebuințe. Gospodarul

cu botezul, țăran de la țară, nu știa care-i rostul adevărat al unei asemenea oale și pentru care trebuințe le fabrică fabricile. De unde să-i treacă lui prin minte? Că țăranii au o vorbă că: *Numai cei nebuni se spurcă în ceaun*. Dânsul a văzut că oala-i pântecoasă și joasă și s-a gândit că-i bună și potrivită pentru sarmale: încap multe și fierb ușor. S-a nimerit, ca sarmalele de la cumătria aceea să fie gustoase: micuțe, unsuroase, orezoase, cu mărăraș în ele și bine coapte, așa cum știu să le facă moldovencele noastre. Am poftit dar, să ne mai aducă. Și mă pomenesc că vine moașa cu o nevoie de aceasta de oală în brațe și ne răstoarnă din ea sarmale în farfuria cea mare [...] Ba moașa încă zice: – *Vă dau, cucoane Gheorghieș, sărmăluțe din oală boierească, nu din cele de lut*. Dar eu în gândul meu: – *Bătu-te-ar Dumnezeu, cu oala ta cea boierească*. Eu de felul meu nu sunt scarandiu la mâncare, dar când am văzut una ca aceasta, mi s-a întors rânza pe dos și am simțit că sarmalele din stomacul meu încep a se mișca și a se opinti, să facă drumul înapoi. Am întrebat îndată pe gazdă: de unde a cumpărat această oală? Și numai după ce mi-a spus cu nevinovăție că a cumpărat-o nou-nouță dintr-o dugheană de tacâmuri, mi-a mai trecut greața. Bietul țăran nu știa care-i rostul unei asemenea oale la oraș, ce fac cu dânsa boierii și orășenii” [18, pp. 144-145].

Cumpărătorii din *talcioc* erau din lumea săracă a urbei. A existat însă și o „perioadă de aur” a talciocului. Este vorba de foștii ofițeri ruși și proprietari cărora li se expropriase proprietățile funciare și care vindeau la talcioc articole de aur și argint, pietre scumpe, covoare persiene, de Niva și Buhara [18, p. 145].

În 1940, administratorul piețelor din Chișinău era S. Boldur.

Așadar, piața a constituit un element esențial în viața cotidiană a orășenilor. A marcat componenta stilului de viață, nivelul de dezvoltare socială, economică, administrativă. A fost diversă din punct de vedere al amplasamentului și destinației, a tipologiei mărfurilor, a comercianților, a culturii consumatorilor.

Referințe:

1. *Gazeta Basarabiei (Chișinău)*, nr. 390, aprilie 1936, p. 1.
2. *Ibidem*, nr. 415, decembrie 1936, p. 1.
3. Ion Agrigoroaiei, Gheorghe Palade, *Basarabia în cadrul României întregite (1918–1940)*, Chișinău, Universitas, 1993, p. 237.
4. Isache Bejan, Butuceni. *Monografia satului*, Chișinău, S. n., 2022, p. 24.
5. Cincinat I. Sfîntescu, *Orașele Basarabiei (din punct de vedere edilitar)*. Comunicare prezentată Congresului de la Iași din 9–12 octombrie 1921, București, 1921, p. 5.
6. *Comenduirea Pieței Chișinău. Publicițiune*. În: *România Nouă (Chișinău)*, an. III, nr. 97(320), 1926, p. 4.
7. S. Usinevici, *Controlul laptelui și a produselor lui în orașul Chișinău*. În: *România Nouă (Chișinău)*, anul IV, nr. 22, 31 ianuarie 1927, pp. 1-2.
8. Ștefan Gh. Usinevici, *Nostalgii basarabene*. Mărturii autobiografice, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 1996, 182 p.
9. *Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală a Arhivelor Naționale* (infra: ANA, DGAN. F. 723, inv. 1, d. 48, f. 55).
10. *Cronica economică. Piața Chișinăului*. În: *România Nouă (Chișinău)*, an. II, nr. 68, marți, 10 aprilie 1918, p. 2.
11. Alexandru Rupă, *Bazarul*. În: *România Nouă (Chișinău)*, an. III, nr. 29, 5 iulie 1926, p. 2.
12. *Mutarea barăcilor de lemn din Piața Nouă*. În: *România Nouă (Chișinău)*, an III, nr. 6 (229), 6 iunie 1926, p. 3.
13. Ion Stici, *Piața Centrală: 175 de ani*, Chișinău, Editura Basarabia, 2000, pp. 30, 40, 54-70.
14. ANA, DGAN. F. 1404, inv.1, d. 947, f. 39.
15. *Ibidem*, d. 1467, f. 4.
16. *Naționalizarea Basarabiei*. În: *România Nouă (Chișinău)*, an. II, nr. 81, 29 aprilie 1918, p. 1.
17. Alexandru Rupă, *Bazarul*. În: *RN*, an. III, nr. 29, 5 iulie 1926, p. 2.
18. Gheorghe V. Madan, *Scrieri*, vol. 1-2, Proză. Traduceri, Publicistică. Corespondență). Vol. 1, /Studiu introductiv de Iordan Datcu; text ales și îngrijit de Mihai Papuc, Tamara Apostol-Macovei și Grigore Botezatu; repere cronologice, note, comentarii și referințe critice de Mihai Papuc, Chișinău, Editura Știința, 2011, Chișinău, Editura „Știința”, 2011, p. 144.
19. *Activitatea edilitară a Consiliului municipal din Chișinău. Campaniile 1934–1935–1936 sub primariatul d-lui I. T. Costin*, Chișinău, 1937, 228 p.

Date despre autor:

Ion Valer XENOFONTOV, doctor în istorie, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0002-5993-1235

E-mail: ion.xenofontov@usm.md

Prezentat la 30.09.2024

ANEXĂ

Surse iconografice

Lucrări de modernizare la Piața Nouă, 1935 [19, p. 62].

Piața de zarzavat după asfaltare [19, p. 65].

CZU: 930.1(498.7)“19/20”

[https://doi.org/10.59295/sum10\(200\)2024_06](https://doi.org/10.59295/sum10(200)2024_06)

ASPECTE ISTORIOGRAFICE PRIVIND VIAȚA COTIDIANĂ ÎN BASARABIA INTERBELICĂ

Aurel FONDOS,*Universitatea de Stat din Moldova*

În studiul de față se prezintă o analiză a gradului de cercetare a vieții cotidiene din cadrul Basarabiei interbelice. S-au analizat problemele enunțate în discursul științific, autorii relevanți ai temei abordate, școlile științifice. Istoriografia a fost caracterizată din perspectiva mai multor spații socio-politice: istoriografia românească interbelică, istoriografia sovietică, istoriografia din România, istoriografia Occidentală și istoriografia din Republica Moldova. Au fost scoase în evidențe particularități generale și specifice ale vieții de zi cu zi a populației din Basarabia. Autorul a constatat că, în funcție de epocă și context politic, discursul științific a fost diferit. În perioada sovietică, demersul științific a fost puternic ideologizat, distorsionat, creând imagini false a realității istorice. Istoriografia sovietică a distorsionat în mod intenționat narațiunea istorică pentru a crea imagini false asupra vieții cotidiene în Basarabia.

Cuvinte-cheie: *viața cotidiană, istoriografie, politică, ideologie, societate, Basarabia, România întregită, interbelic.*

HISTORIOGRAPHICAL ASPECTS REGARDING DAILY LIFE IN INTERWAR BESSARABIA

The present study presents an analysis of the degree of research into everyday life in interwar Bessarabia. The problems stated in the scientific discourse, the relevant authors of the addressed topic, the scientific schools were analyzed. Historiography has been characterized from the perspective of several socio-political spaces: interwar Romanian historiography, Soviet historiography, historiography from Romania, Western historiography and historiography from the Republic of Moldova. General and specific features of the daily life of the population of Bessarabia were highlighted. The author found that depending on the era and political context, the scientific discourse was different. During the Soviet period, the scientific approach it was strongly ideologized, distorted, creating false images of historical reality. Soviet historiography intentionally distorted the historical narrative to create false images of everyday life in Bessarabia.

Keywords: *daily life, historiography, politics, ideology, society, Bessarabia, entire Romania, interwar.*

Preliminarii

În funcție de percepțiile de epocă și de spațiile socio-culturale, de influența regimului politic, turbulențele marcate de turnurile sec. XX, distanța istorică față de evenimentul istoric descris, perspectiva gradului de cercetare a subiectului referitor la evoluția vieții cotidiene în Basarabia în anii < 20 – 30 ai sec. al XX-lea o putem segmenta din falia următoarelor componente temporale și areale istoriografice: istoriografia românească interbelică, istoriografia sovietică, istoriografia din România, istoriografia Occidentală și istoriografia din Republica Moldova.

Istoriografia românească interbelică

În istoriografia românească studierea problemelor legate de dinamica vieții de zi cu zi din cadrul României întregite, ca unul din factorii decisivi ai modernizării statului, a început să fie abordată încă în perioada cuprinsă între cele două conflagrații mondiale. Firul roșu care a traversat subiectul privind viața cotidiană a românilor basarabeni a reprezentat sistemul educațional – factor decisiv și generator în schimbarea modului de gândire al românilor, în mod special în mediul rural, unde locuiau majoritatea cetățenilor statului întregit. Ca urmare a experienței acumulate în Vechiul Regat și, în mod special, luându-se în considerație interesele și necesitățile noilor provincii, a prevalat paradigma ideatică exprimată într-o formă concisă de Șt. Bârsănescu, unul din cei mai mari îndrumători ai corpului didactic din anii ' 20-30 ai sec. XX, care făcea o legătură inseparabilă între activitatea învățătorului nemijlocit în școală și acțiunile de culturalizare și educație

a populației rurale, ca parte componentă a vieții cotidiene. În una din conferințele sale, intitulată sugestiv „Învățătorul român și destinul Neamului nostru”, el atenționa asupra faptului că pedagogul în procesul de instruire „e dator să se inspire mereu din ideea mare că el, instruind copiii, face educația neamului” [1, 183], țărânimii române. Or, toate aceste deziderate se puteau realiza, în viziunea sa, „prin lecții și teme, prin convorbiri și lecturi, prin cântece și serbări, prin tot ce reprezintă activitatea pedagogică și activitatea rurală” [1, 183]. Astfel, se pune accentul pe o nouă formă și modalitate de gândire – cea de formare a personalității prin sistemul educațional, direcție esențială în conturarea și modelarea noii identități românești puternic marcate de noile realități istorice.

Totodată, cercetătorii români din perioada interbelică identificau cât mai multe similitudini cotidiene ale spațiului românesc, inclusiv pe perimetrul gastronomic. De exemplu, Ioan Clăduș a studiat alimentația poporului român în cadrul evoluției economico-sociale, scoțând în evidență structura economică și alimentația țăranilor, identificând tipologii regionale

Schimbările radicale din viața cotidiană traversată de românii din Basarabia după Marea Unire din 1918 au fost fixate și abordată plastic în opera *istoricilor Unirii*, ale celor care au „scris și au făcut istorie”, autori de narațiuni științifice aflate la unison cu noile realități istorice, „militând pentru acțiuni concrete în ideea unificării și integrării spațiului românesc” [3, pp. 81-85], inclusiv în unificarea vieții cotidiene, ținând cont, evident, și de particularitățile socio-regionale. O caracteristică a autorilor din perioada interbelică rezidă în faptul că aceștia au fost martori oculari la evenimentele descrise. În acest context, s-au impus o serie de autori prodigioși ale unor lucrări științifice, monografii, articole, culegeri de documente, participanți activi la procesele din viața socială basarabească. În acest sens, putem clasifica două categorii de autori, unii erau din spațiul vizat și în virtutea pregătirii profesionale au prezentat lucrări originale (Ștefan Ciobanu, Petre V. Cazacu, Gheorghe Bezviconi, Alexandru Boldur ș.a.), iar alții, dornici să afle câte mai multe despre Basarabia s-au documentat vizitând provincia românească (Aurel I. Gheorghiu, Ion Mateiu, Ion Nistor ș.a.). Cel de-al doilea grup de persoane îl prezentăm din ipostază dublă: de autori (cercetători ai fenomenului abordat), dar reprezintă și o autentică sursă istorică, de documentariști ai evenimentelor prezentate.

Istoricul Ștefan Ciobanu, membru titular al Academiei Române, avea să conchidă faptul că „Soarta Basarabiei este legată de soarta întregului popor român” [4, p. 92]. Or, prin acest enunț, constatăm o percepție identică la nivelul reflecțiilor identitare ale vieții cotidiene ale basarabenilor integrați în componența României. Era o abordare emisă din constatarea realităților create de Imperiul Rus în urma anexării Basarabiei la 1812, prin ruperea românilor basarabeni de spațiul european, implicit cel românesc.

Doctorul Petre V. Cazacu, bazându-se pe date statistice, a analizat și cercetat primul deceniu al vieții Basarabiei de după Marea Unire (1918–1928) [5]. În *Introducere* la volum, autorul ține să specifice faptul că „În viața unui popor zece ani sunt o clipă scurtă. Totuși însemnătatea acestor zece ani, a acestei clipe scurte este dintre cele mai mari, cu mult mai mare ca a altor perioade, chiar îndelungate” [5, p. 11]. Impactul perioadei analizate a fost considerat ca unul cu efecte majore și asupra evenimentelor ulterioare, implicit al celui de-al doilea deceniu al Unirii: „Această însemnătate mare izvorăște din faptul că așezările și întocmirile, făcute în acest răstimp, în mijlocul unor mari greutăți, sunt fundamentale și se vor resimți adânc și mult timp” [5, p. 11].

În „Românul printre străini sau străinul printre români” [6, pp. 218-243], Gheorghe Bezviconi a elaborat o serie de studii în care prezintă, prin profiluri de personalitate, transformările din diverse domenii (muzică, educație, economie, filantropie etc.) ale Basarabiei interbelice [7]. În linii generale, cercetătorii apreciază opera științifică și literară (aflată „sub semnul ideii de sincronizare” [8, p. 157], a lui Gh. Bezviconi ca fiind una „tratată ca un patrimoniu cultural, ce conține importante valori etnice, ce marchează particularitatea sa istorică și etno-culturală” [9, p. 70]. Descrierile fotografice, pline de nuanțări estetice, bine argumentate din punct de vedere al factologiei istorice sunt foarte valoroase pentru descifrarea modului de viață în spațiul basarabean.

Juristul și istoricul Alexandru Boldur, stabilit în 1922 la Moscova, fiind consilier juridic la Comisariatul Poporului pentru comerț exterior, s-a repatriat în 1924 în România, desfășurând o prodigioasă activitate științifico-didactică [10, pp. 542-543], ulterior în calitate de conferențiar la Catedra de istorie a românilor, de la Facultatea de Teologie din Chișinău, extensie a Universității din Iași, prezintă atmosfera refractară din

provincie în preajma Unirii din 1918, situație percepută la nivelul diferențierii dezvoltării socio-economice: „Atunci domnea printre cei mai buni intelectuali idealisti ai Basarabiei, o prejudecată împotriva României. Toți o socoteau din punct de vedere social și politic o țară foarte înapoiată. Toți își închipuiau că, România este o țară semi-feudală” [11, p. 214]. În argumentarea acestei poziții, universitarul ținea să specifice: „Actul Unirii e cea mai bună dovadă a dreptății mele. Acei care au înfăptuit Unirea, se temeau de regimul social-politic înapoiat al României și pentru a-l imuniza, au formulat câteva condiții, ce e drept, neasigurate juridicește prin nimic, condițiuni mai mult de caracter moral” [11, p. 214]. Cu alte cuvinte, Alexandru Boldur ne prezintă percepții dihotomice ale felului de percepții ale românilor basarabeni aflați sub influența Imperiului Rus, atunci când au fost ruși de românii din dreapta Prutului. În noiembrie 1938, la prelegerea de deschidere a cursului de Istoria românilor la Facultatea de Filosofie și Litere din Iași, Alexandru Boldur nota: „Dragostea de naționalitate este un fel de chemare a pământului pe care stăm așezați, care ne hrănește și de care suntem în permanență atrași. Influența pământului este adânc înfiripată în cugetul și simțirile noastre” [12, p. 149, Anexa 1]. Astfel, deja la sfârșitul deceniului patru, Al. Boldur ne prezintă percepții identice ale românilor reîntregiți în cadrul României.

Căpitanul Aurel I. Gheorghiu a vizitat Basarabia a doua zi după Unire, publicând cu această ocazie o carte aprobată de Marele Stat Major [13]. Lucrarea începe cu următorul mesaj: „autorul acestei modeste lucrări, la care nu a adăugat nimic de la dânsul în afară de cele petrecute și văzute cu adevărat, vă închină această lucrare vouă, Moldovenilor din Basarabia, în mijlocul cărora și-a petrecut zile de cea mai frumoasă luptă pentru descătușarea conștiinței voastre naționale din temnița rusismului” [13, p. 3]. Ofițerul român a constatat faptul că în Basarabia, țărănimea a fost „crescută în cel mai desăvârșit întuneric sub raportul conștiinței naționale” [13, p. 5]. În opinia noastră, era o opinie impertinentă, or, anume sătenii au fost cei care au conservat limba română în provincie, menținând, în acest fel vie conștiința națională românească. Probabil, autorul a rămas perplex de utilizarea limbajului românesc împletit de cel rusesc în vocabularul țăranilor, de aici și impresia generală de pierdere a identității.

Doctorul Ion Mateiu, prim-redactor la ziarul „România Nouă” din Chișinău, constata o deschidere a basarabenilor spre cultura românească, absorbită de un public lacom „de lucruri frumoase” [14, p. 103]. Cu alte cuvinte, autorul, participant la mișcarea de emancipare a românilor basarabeni, vorbea de o deschidere spre un nou mod de viață, culturală, în primul rând, aflat la unison pe ambele maluri ale Prutului.

Istoricul bucovinean Ion Nistor, autorul lucrării „Istoria Basarabiei”, prezintă contextul istoric general al Basarabiei înainte și după Unirea din 1918. Drept punct de lansare a identității românești, Ion Nistor scoate în evidență educația și cultura. Într-o provincie agrară, cum era Basarabia, Legea agrară din anul 1919, a constituit o altă realitate a vieții cotidiene românești, cu urmări radicale în toate aspectele vieții socioeconomice [15, pp. 223-225, 248-276]. În acest sens, Ion Nistor accentua: „În condițiile create prin noua reformă agrară, Basarabia, pe care încă la 1799 rușii o numeau „țara făgăduinței”, iar țarul Alexandru I, „țară de aur”, merge cu pași repezi spre înflorirea economică” [15, p. 225]. Făcând o sinteză a importanței reîntregirii teritoriale asupra destinului populației românești basarabene, istoricul a conchis „reintrarea Basarabiei în unitatea românească trebuie înțeleasă nu ca un act de putere, ci ca un act de cea mai înaltă echitate, ca ultima etapă a unui proces complex de restabilire a dreptății călcate în picioare de țarismul rus în scurgere lentă de 106 ani” [15, p. 225]. Cu ocazia aniversării a două decenii de la Unirea Basarabiei cu România, Ion Nistor a publicat o broșură „din care se poate vedea, că reîncadrarea Basarabiei în viața politică, economică și culturală românească înseamnă începutul unei noi ere de prosperitate și progres pentru regiunea Moldovei dintre Prut și Nistru” [16, p. 4]. În 1941, oripilat de anexarea Basarabiei de către URSS, Ion Nistor, bazându-se pe datele oficiale statistice constata că „sub gospodăria românească de 22 de ani, Basarabia a făcut reale progrese pe toate tărâmurile și în toate ramurile de îndeletnicire administrativă, culturală, socială și economică” [16, p. 68]. Era o constatare referitoare la o perioadă contrastantă cu anul fatidic 1940, generator de anexări teritoriale și schimbarea radicală a modului de viață din Basarabia.

Din perspectivă instituțională, menționăm activitatea Institutului Social Român din Basarabia (1934–1940), filiala regională a Institutului Social Român din București (1918/1921–1948), care a monitorizat investigații sociologice în mediul rural. Institutul Social Român din Basarabia a fost condus de politicianul și publi-

cistul Pan Halippa, iar secretar general a fost folcloristul Petre Ștefănuță. Această instituție de investigații științifice a vizat două direcții de activitate: organizarea de conferințe științifice și cercetări monografice. Rezultatele activității Institutului a focusat mai multe dimensiuni ale vieții cotidiene din Basarabia în anii '30 ai sec. XX: cultură, agricultură, economie, juridică, sociologie, educație națională, tehnică și urbanistică etc. [17, pp. 28-33; 18, pp. 40-44; 19, pp. 209-214; 20, pp. 133-134].

Prin urmare, constatăm faptul că în perioada interbelică istoricii au prezentat parcursul unei provincii românești puternic marcate de influența imperială răsăriteană, totuși cu un pronunțat marcaj identitar românesc, explicat prin conservarea identitară (drept strategie de supraviețuire în fața politicilor naționale imperiale), revenit la o includere tot mai accentuată spre finalul deceniului patru.

Istoriografia sovietică

Crearea autonomiei moldovenești în partea stângă a Nistrului, cu scopuri geopolitice de extindere a revoluției bolșevice în Balcani și de anexare a Basarabiei, a generat în mod implicit fabricarea unui discurs istoriografic justificator al politicilor expansioniste ale Rusiei bolșevice (din 1922, a URSS). Drept urmare, a fost creată o narațiune istoriografică referitoare la „poporul moldovenesc”, concept urmărit cu mare tenacitate de regimul leninist-stalinist. Totodată, argumentarea „științifică” de creare artificială a acestui popor s-a dovedit dificilă din cauza sărăciei de surse istorice și a lipsei lucrărilor istorice fundamentale. Din acest punct de vedere, prioritar, s-a acordat atenție istoriei contemporane a Basarabiei și RASSM, mișcării ilegale, loviturii de stat bolșevice din octombrie 1917, a războiului civil, „a ocupației românești a Basarabiei” etc. Or, prin enunțarea acestor lozinci de esență militantă comunistă se urmărea prezentarea unei imagini cât mai sumbre a vieții cotidiene din Basarabia, aflată în antiteză cu cea a populației din RASSM, amplasată pe malul stâng al fluviului Nistru [21].

În unison cu documentele emise de partid, se solicita autorilor prezentarea unei critici dure la adresa tezelor istoriografiei „reacționar-șoviniste burgheze românești”, care nega dreptul „poporului moldovenesc la autodeterminare, la crearea și dezvoltarea statalității sale socialiste”. Prin prisma acestei abordări, erau vizati „istoricii români burghezi” Nicolae Iorga, Ion Nistor, Onisifor Ghibu ș.a., și, în unison cu ei, „naționaliștii burghezi moldoveni” Dimitrie Bogos, Petre Cazacu, Ion Pelivan, Pan. Halippa, Ștefan Ciobanu ș.a., care „justificând ocuparea ilegală a Basarabiei de către România regală”. Istoriografia sovietică imputa versiunea „antiștiințifică” a autorilor români, potrivit căreia moldovenii de pe ambele maluri ale Nistrului sunt români, că „masele truditoare moldovene nu au participat alături de muncitorii, soldații, țăranii ruși și ucraineni la lupta pentru instaurarea Puterii Sovietice” sau „că ocuparea Basarabiei în 1918 nu ar fi fost un act de agresiune” etc. În vederea promovării acestor teze de esență propagandistică s-a ajustat discursul oficial emis de autoritățile bolșevice, la comanda Comitetului Moldovenesc Regional de Partid, autorii ideologi din RASSM au trasat drept direcții de cercetare trecutul „poporului moldovenesc”, istoria mișcării muncitorești și țărănești din ținut, participarea oamenilor muncii din Moldova în pregătirea și desfășurarea revoluției din octombrie, în războiul civil, „lupta împotriva ocupanților români”, totodată, era scoasă în evidență „generalizarea experienței construcției socialiste în RASSM în contrast cu decăderea economică, socială, culturală, demografică a Basarabiei” [22, p. 96]. În decembrie 1926 a fost instituit Comitetul Științific Moldovenesc de pe lângă Comisariatul Norodnic al Învățămintului din RASSM, în cadrul căruia cercetătorii urmau să acorde „o atenție specială ideologiei marxist-leniniste. Să țină cont de lupta de clasă în perioada de construcție a socialismului” etc. [23, pp. 265-275]. Drept urmare a acestei instituționalizări, la sfârșitul anilor '20 – '30 au fost editate o serie de publicații care abordau, pe baza exemplului RASSM, „realizările” construcției socialiste în industrie, agricultură, cultură. Această abordare venea în unison cu cea a etnografului sovietic Nicolai M. Matorin (1898–1936), care la sfârșitul anilor '20 a enunțat dezideratul politic al cercetărilor științifice, specificând că abordarea vieții cotidiene este una necesară „în politica noastră națională, în toată construcția noastră sovietică” [24, p. 141].

O terminologie specifică stilului agresiv utilizat de către bolșevici, rezidă în cazul denunțării și blamării regimului „burghezo-moșieresc” din perioadă 1918–1940. România era considerată un stat agresiv care a invadat, „printr-o aventură” Basarabia [25, pp. 38-83], iar poporul muncitor din regiune era apreciat ca fi-

ind unul „asuprit de boierii români” [26]. Toate aceste enunțuri aveau drept scop formarea unei animozități a românilor din Moldova sovietică față de România. Astfel, perioada „ocupației” Basarabiei (1918–1940), denunțarea regimului instaurat în ținut, „lupta neîncetată a oamenilor muncii împotriva administrației românești” a reprezentat o constantă a obiectului de cercetare.

În dihotomie cu destinul moldovenilor din Basarabia, „căzuți în jugul burgheziei și moșierilor români”, situație „sumbră” prezentată prin „decăderea” și „românizarea” culturii din provincie a fost expusă în scopul atragerii simpatiiilor țăranilor și muncitorilor din spațiul Pruto-nistean față de „patria socialismului”, de a accentua dihotomia dintre cele „două sisteme și a suscitât spiritul lor revoluționar”. „Asuprirea moșierului” și a „jandarmului român” era obsesiv reprezentată și repetată în lucrările propagandistice pentru a accentua lupta de clasă [27; 28; 29]. Sau, prin instituirea republicii autonome în componența RSS Ucrainene se prezentau „succese grandioase în construcția socialistă”, fapt marcat prin „înflorirea Republicii Autonome Moldovenești în familia frățească a popoarelor URSS” [30; 31; 32]. Astfel, istoriografia sovietică aborda procesul de formare și de evoluție a RASSM, a „modului de viață socialist” având astfel drept obiectiv major argumentarea existenței separate a „poporului moldovenesc” prin conceptul de „stat-națiune”, tinzând, în acest fel să justifice anexarea Basarabiei.

Una din puținele lucrări editate de sovietici bazate pe date statistice, a fost cea apărută în anul 1940, în care se prezintă dinamica pozitivă a numărului populației în Basarabia: 2 867 564 de locuitori în 1930; 3 110 654 – 1938 și 3 263 128 – 1939 [33, pp. 100-107]. Ulterior, istoriografia sovietică a tins să prezinte tendințele negative ale proceselor demografice din spațiul Pruto-nistean în perioada interbelică, situație aflată în contrast cu perioada sovietică, în care numărul populației s-ar fi majorat.

În urma anexării (1940) și reanexării Basarabiei (1944), istoriografia sovietică a preluat integral enunțuri de esență propagandistică întocmite în RASSM perpetuându-le în discursul său științific. Potrivit aprecierilor realizate de istoricul american Ch. King: „istoriografia sovietică era destinată justificării anexării ilegale a teritoriilor românești în 1940 și inducerii unei amnezii colective printre moldoveni în legătură cu adevărata lor cultură și identitate națională” [34, pp. 15-16]. Într-adevăr, în istoriografia sovietică anii 1918 (Unirea Basarabiei cu România) și 1940 (anexarea Basarabiei de către URSS) au fost analizați ca jaloane importante ale perioadei contemporane [35; 36]. În lucrarea de sinteză „Istoria Moldovei” (Vol. II, 1955) se afirmă că în ianuarie 1918 în Basarabia au învins autoritățile sovietice, putere înlăturată însă de „România burghezo-moșierească”, iar în vara anului 1940 a fost „eliberată” de către Uniunea Sovietică [37, p. 215].

Din perspectiva ideologiei marxist-leniniste, perioada interbelică a fost prezentată prin prisma antagonismelor sociale și a „problemei basarabene”, ultima reprezentând nrecunoașterea Unirii Basarabiei cu România. În anul 1945, A. Dolnik (Kaț) a susținut teza de doctorat [38] și a editat lucrarea cu titlul „Basarabia sub conducerea moșierilor români (1918–1940)” [39]. În programul cursului „Istoria Moldovei” semnat în toamna anului 1945 de Naum A. Narțov, șeful Catedrei de istorie a Institutului Pedagogic Moldovenesc, unicul doctor (habilitat) în istorie și profesor universitar din RSS Moldovenească [40, pp. 49-57], erau incluse următoarele capitole ce redau percepția oficialităților vizavi de evenimentele din Basarabia interbelică: „Răpirea Basarabiei – prima intervenție împotriva Rusiei sovietice”, „Regimul militar polițienesc în Basarabia”, „Totalurile jugului român în Basarabia” [41, pp. 504-505].

Așa cum demonstrează cercetătorul Valentin Burlacu, în Moldova sovietică știința istorică a plătit tribut sistemului de propagandă de sorginte comunistă [42]. A fost legitimată anexarea Basarabiei recurgându-se la stratagema referitoare la „lupta oamenilor muncii din Basarabia pentru eliberarea lor și reunirea cu Patria sovietică (1918–1940)” [43]. Activitatea administrației românești a fost calificată ca fiind una „reaționară” și apreciată drept tentativă de „românizare” forțată a „moldovenilor”, de „întunecare” a populației ținutului [44; 45].

În linii generale, lucrările publicate de istoriografia sovietică au un pronunțat caracter stereotipic, de reiterare a unor informații tipizate. Procesele vieții social-economice și culturale din Basarabia interbelică, implicit viața cotidiană, au fost interpretate prin prisma ideologiei comuniste, a conceptului despre existența celor două popoare – cel român și „moldovenesc”. Scrierile întocmite în acest spirit au dezaprobat orice realizare înregistrată în provincia românească între cele două conflagrații mondiale.

Istoriografia din România post-decembristă

Cercetarea vieții cotidiene în spațiul românesc a apărut într-o perioadă relativ recentă. A venit mai mult prin filiera școlilor științifice occidentale. Autori consacrați în mediul academic occidental au fost traduși în limba română [46; 47], oferind astfel o platformă teoretico-metodologică a subiectului vizat. Din perspectivă teoretico-metodologică, de o importanță majoră a vieții cotidiene ne servește monografia filosofului român Ion Militaru [48]. Unele aspecte ale vieții cotidiene au fost prezentate în cadrul altor domenii decât cele ale istoriei, cum ar fi antropologiei și etnografiei [49; 50; 51], istoriei mentalităților [52; 53].

Conturarea vieții cotidiene a românilor în perioada interbelică, ca domeniu distinct al cercetărilor științifice îl asociem cu numele istoricului Ioan Scurtu. Cercetătorul consideră că „viața cotidiană – adică viața de fiecare zi – constituie cea mai importantă parte a existenței umane” [54, p. 7]. Pentru studiul nostru, sunt importante liniile de subiect abordate de Ioan Scurtu. Acestea sunt: populația și mediul de locuire, ocupațiile și condițiile de muncă, veniturile și cheltuielile, familia, locuința, îmbrăcăminte, moda, alimentația, igiena și sănătatea, școala, Biserica, presa, timpul liber, marginalii, politica în cotidian. Or, aceste direcții sunt relevante în definirea identității conceptuale ale cercetării de față. Ioan Scurtu a continuat studierea subiectului referitor la diversitatea caracteristicilor esențiale ale vieții de zi cu zi ale românilor și în lucrări de sinteză [55].

Începând din anii 1990, cercetătorii din România redescopereau o Basarabie interbelică ce se integra gradual în componența statului unitar românesc [56, pp. 67-71; 57]. Istoricul ieșean de origine basarabească Ion Agrigoroaei a publicat o serie de materiale referitoare la identitatea românească a Basarabiei în componența României întregite. În acest sens, a fost studiat procesul de Unire, presa de epocă, componentele vieții cotidiene [58, pp. 26-34; 59, pp. III-XXIII].

Ulterior, constatăm cercetări ale vieții cotidiene specializate, cum ar fi cele de gender [60], socio-urban [61], elitist [62; 63] etc.

În perioada recentă, în România, constatăm astfel faptul că știința istorică acordă un loc aparte vieții cotidiene în intervalul dintre cele două războaie mondiale.

Istoriografia Occidentală

Cercetările științifice realizate în spațiul Occidental au diversificat gama de subiecte referitoare la viața cotidiană în cadrul României în general, și cel basarabean, în mod special.

Irina Livezeanu, istoric american de origine română, a cercetat subiectul naționalismului și politicile de unificare în cadrul României întregite, cu constatări referitoare la periferia României Mari. Autoarea a semnalat faptul că România a depus eforturi substanțiale în Basarabia pentru a „soluționa gravele curențe ale sistemului educațional” [64, pp. 120-139].

Istoricul american Keith Hitchins, membru de onoare al Academiei Române, considera că România a ajuns la zenit în anii 1919–1940, menționând totodată că Basarabia a constituit un spațiu al tensiunilor interne și externe ale statului român [65, pp. 422-451].

Istoricul italian Alberto Basciani menționează că în primii ani după Unirea Basarabiei cu România „era cu siguranță dificilă atingerea unei situații de normalitate în viața culturală, economică și socială din noua provincie, ba chiar documentele prezintă din nou un tablou sumbru, în care lipsa de ordine care domină aproape fiecare aspect ale vieții cotidiene este evident” [66, p. 193].

Un alt cercetător italian, Francesco Guida, a studiat componentele vieții românești de la „democrația mimată” la „democrația ghidată” [67, pp. 109-154]. Referindu-se la Basarabia, cercetătorul vorbește despre un spațiu marcat de „tentative insurecționale”, acestea având, evident un impact direct asupra vieții cotidiene din provincia românească [67, pp. 118-122].

Cercetătoarea Andreea Kaltenbrunner a studiat în arhivele forțelor de ordine traseul discursului referitor la credincioșii de stil vechi de la unul loial până la unul stigmatizant și acerb, redând astfel epizoade de violență în spațiul basarabean [68, pp. 247-271].

În linii generale, considerăm că viața cotidiană în deceniul patru din Basarabia a suscitat interes pentru istoriografia occidentală prin prisma a două aspecte: a relațiilor interetnice și cel al relațiilor internaționale, centrate, în mod special pe configurarea „problemei basarabene”.

Istoriografia din Republica Moldova

Subiectul de cercetare referitor la Basarabia în perioada interbelică în general, și a vieții cotidiene în mod special a suscitat un interes aparte în istoriografia din Republica Moldova.

Istoricul Ion Țurcanu, în baza materialelor de arhivă, a studiat relațiile agrare din Basarabia, implicit a realităților cotidiene din mediul rural din provincia românească [69].

Una din primele lucrări dedicate Basarabiei în cadrul României a fost elaborată de istoricii Ion Agridoroei și Gheorghe Palade [70]. În lucrarea sintetică s-au scos în evidență particularitățile vieții cotidiene a basarabenilor în componența statului întregit. S-a pus accentul pe dimensiunile geografice, economice, sociale, culturale. Gh. Palade a scos în relief rolul intelectualității din provinciile românești asupra proceselor majore din Basarabia [71, pp. 85-99].

Într-o serie de studii, Vasile Dumbravă a abordat subiectul vieții cotidiene din perspectiva culturii populare românești din Basarabia interbelică [72, pp. 65-79; 73, pp. 86-99]. Cercetătorul Gheorghe Cojocaru a prezentat dimensiunile sociale, administrative, economice ale Basarabiei în prima etapă a Unirii Basarabiei cu România [74].

Cercetătoarea Svetlana Suveică a elaborat o monografie, întocmită în baza tezei de doctorat, în care prezintă reformele electorale, agrare și administrative din Basarabia, triadă esențială în viața cotidiană a provinciei în primul deceniu după unire [75, p. 360].

Doctorul în istorie Larisa Noroc este un specialist consacrat al vieții culturale din Basarabia dintre cele două războaie mondiale. Autoarea a demonstrat elocvent că grație renașterii culturale din provincie a avut loc o turnură a stilului de viață al populației [76; 77].

În studiile realizate de profesorul universitar Anatol Petrencu se accentuează realizările benefice ale unirii Basarabiei cu România [78, pp. 101-105]. Autorul specifică faptul că „Datorită îmbunătățirii condițiilor de trai și a sistemului de ocrotire a sănătății, în Basarabia a sporit natural numărul populației” [79, p. 245].

O abordare complexă a perioadei interbelice, din perspectivă social-demografică, având la bază o bogată literatură de specialitate și surse istorice inedite, ne este oferită de cercetătorul științific Nicolae Enciu [80, pp. 795-806; 81, pp. 55-75; 82; 83]. Autorul prezintă o panoramă complexă de la Unire la dezmembrarea teritorială a provinciei românești [84].

Recent, istoricii Ion Valer Xenofontov [85, pp. 131-139; 86, pp. 127-137; 87, pp. 75-81; 88, pp. 286-290; 90, pp. 118-123] și Lidia Prisac [90, pp. 111-123; 91, pp. 35-42], pe baza surselor inedite de arhivă, au publicat mai multe studii referitoare la diverse aspecte ale vieții cotidiene din Chișinăul interbelic.

Așadar, istoriografia din Republica Moldova referitoare la modul de viață interbelic relevă o revenire la valorile naționale, o redescoperire a propriei identități profund marcată de ingerința factorului politic în perioada sovietică.

Considerații finale

Materialul analizat ne permite să constatăm un interes aparte în istoriografie pentru viața cotidiană a Basarabiei în perioada interbelică. Dacă istoriografia românească de epocă a tins să identifice „punți de legătură” a modului de viață identic în întregul areal românesc (scoțând, totodată, în evidență și particularitățile locale), atunci istoriografia sovietică vorbea despre realități cotidiene diferite, cu un profund substrat de antagonism social și mesaj propagandistic. Istoriografia occidentală are un discurs la macro nivel a subiectului abordat, insistând, totodată, pe dreptul populației minoritare. În Republica Moldova constatăm un interes sporit vizavi de diverse aspecte ale vieții cotidiene în perioada dintre cele două războaie mondiale. În linii generale, constatăm un interes aparte pentru dimensiunile vieții materiale ale cotidianului din Basarabia interbelică și una mai puțin abordată din perspectiva vieții cultural-spirituale. Nu există un studiu de specialitate dedicat istoriografiei vieții cotidiene în Basarabia din perioada cuprinsă între cele două războaie mondiale.

Referințe:

1. BÂRSĂNESCU, Șt. *Învățătorul român și destinul Neamului*. Lecțiuni academice. Iași, 1939, p. 183.
2. CLAUDIN, Ioan. *Alimentația poporului român în cadrul antropogeografiei și istoriei economice*. București, 1939, pp. 60-143.

3. XENOFONTOV, Ion Valer. *Istoricii Unirii*. În: *Akados*. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, nr. 4 (59), 2020, pp. 81-85.
4. CIOBANU, Șt. *Basarabia. Populația. Istoria. Cultura*. Ediția a II-a / Ediție îngrijită de Cornel I. Scafeș. Chișinău, Știința, 2018, 326 p.
5. CAZACU, Petre V. *Moldova dintre Prut și Nistru. Zece ani de unire* / Ediție îngrijită de Anatol Petrencu. Chișinău, Știința, 2019, 292 p.
6. LISNIC, Angela. *Gheorghe Bezdviconi – „un român printre străini sau un străin printre români”*. În: *Analele Asociației Naționale a Tinerilor Istorici din Moldova*. Revistă de Istorie, București-Chișinău, nr. 9, 2010, pp. 218-243.
7. BEZVICONI, Gheorghe. *Profiluri basarabene*. Vol. 1-2. Chișinău, Știința, 2017, p. 326
8. BURLACU, Alexandru. *Literatura basarabească din anii '20-'30. Ideea sincronizării*. În: *Metaliteratură*, nr. 1, 2001, p. 157.
9. IJBOLDINA, Irina. *Problema studierii și clasificării fenomenului patrimoniului literar-științific al lui Gh. Bezdviconi în lucrările cercetătorilor din Republica Moldova*. În: *Tradiții și procese etnice*. Ediția a II-a, Chișinău, Fox Trading SRL, 2021, pp. 70-80.
10. BOLDUR, Alexandru. *Istoria Basarabiei*. București, Editura Victor Frunză, 1992, pp. 542-543.
11. BOLDUR, Alexandru. *Arabescuri revoluționare*. În: *Viața Basarabiei*, an. IV, nr. 3, martie 1935, p. 214
12. LUNGU, Polina. *Profesorul Alexandru Boldur: repere biografice*. În: *Analele științifice ale Universității de Stat „B. P. Hasdeu” din Cahul*, Vol. X, 2014, Cahul, 2014, p. 149. Anexa 1.
13. GHEORGHIU, Aurel I. *Pe drumuri basarabene. (A doua zi după unire)*. București, Tip. Dimitrie Ionescu, 1923, 123 p., il.
14. MATEIU, Ion. *Renașterea Basarabiei. Pagini din lupta pentru unitatea națională*, București, 1921, p. 103.
15. NISTOR, Ion. *Istoria Basrabiei* / Ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe. București, Editura Humanitas, 1991, pp. 223-225, 248-276.
16. NISTOR, Ion. *Basarabia sub dominațiunea românească. La 20 de ani dela Unire*. Cernăuți, Ed. Glasul Bucovinei, 1938, p. 4.
17. ENCIU, Nicolae. *Aspecte din activitatea Institutului Social Român din Basarabia (1934–1940)*. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 1996, nr. 4, pp. 28-33.
18. BOTEZATU, Gr. *Institutul Social Român din Basarabia*. În: *Cugetul*, nr. 4, 2005, pp. 40-44.
19. CHICIUC, Liudmila. *Despre contribuția istoricului Alexandru V. Boldur la constituirea Institutului Social Român din Basarabia*. În: *Știința istoriei – formă fundamentală de cunoaștere a trecutului. In onorem Ion Țișcanu – 70*. Galați, Editura Galați University Press, 2022, pp. 209-214.
20. XENOFONTOV, Ion Valer. *Știința în Chișinăul interbelic*. În: *Akados*. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, nr. 3 (70), 2023, pp. 133-134.
21. BURLACU, Valentin. *Formarea și evoluția RASS Moldovenești (1924–1940)*. Chișinău, S.n., 2021, 462 p.
22. АНТОНЮК, Д. *Динамизм культурного строительства в Советской Молдавии*, Кишинев, Cartea Moldovenească, 1984, p. 96.
23. XENOFONTOV, Ion Valer. *Istorie și ideologie în RASS Moldovenească (1924–1940)*. În: *Declarația de autodeterminare de la Oradea din 12 octombrie 1918*. Coord.: Gabriel Moisa, Sorin Șipoș, Ion Eremia. București, Editura Academiei Române, 2018, pp. 265-275.
24. *От классиков к марксизму: Сопровождение этнографов Москвы и Ленинграда (5–11 апреля 1929 г.)* / Под ред. Д. В. Арзютова, С. С. Алымова, Д. Дж. Андерсона. Санкт-Петербург, МАЭ РАН, 2014, 511 с.
25. УСТИНОВ, Г. *Современная Румыния*. Москва, Государственное изд., 1923, с. 38-83.
26. СТЕЖАРУ, Д. *Под гнетом румынских бояр*. Москва, Воениздат, 1932, 48 с.
27. БАНТКЕ [РУБАН], Самуил С., *10 лет борьбы против румынских бояр. К десятилетию оккупации Бессарабии. 26 января 1918-26 января 1928 гг.* Ленинград-Москва, Изд. Московский рабочий, 1928, 95 с.
28. БАНТКЕ [РУБАН], Самуил С., *Бессарабская молодежь под сапогом румынского жандарма*. Балта, Госиздат Молдавии, 1928, 62 с.
29. ДИМИР, В. *Под гнетом румынских бояр*. Москва, Воениздат, 1932, 48 с.

30. ДЬЯЧЮК М. *Две системы – два мира. Хозяйственное строительство в Бессарабии и в АМССР*. În: *Красная Бессарабия*, 1931, вып. 3.
31. ЕРМАКОВ, И. *Растет и крепнет социалистическая культура (в МАССР)*. În: *Красная Бессарабия*, 1931, вып. 5-6.
32. ВОРОНОВИЧ, Е. П. *Десяти лет строительства МАССР*. În: *Красной Бессарабии*, 1934, вып. 8.
33. *Бессарабия. Военно-географический справочник*. Ч. 1: Краткий военно-географический обзор Бессарабии. Ч. 2: Социально-экономический обзор Бессарабии. Народный комиссариат обороны. Москва, Оперативное управление Генерального штаба Красной Армии, 1940, pp. 100-107.
34. KING, Ch., *Moldovenii. România, Rusia și politica culturală*. Chișinău, Arc, 2002, 314 p.
35. *Торжество исторической справедливости. 1918 и 1940 годы в судьбах молдавского народа*. Кишинев, Изд. Картя Молдовеняскэ, 1969, 223 с.
36. *Триумф аdevăрулуй историк. Аний 1918 ши 1940 ын дестинул попорулуй молдовенеск*. Кишинэу, Ед. Картя Молдовеняскэ, 1970, 240 п.
37. *Academia de Științe a Moldovei: istorie și contemporaneitate, 1946–2006*. Coord. Ed.: Demir Dragnev, Ion Jarcuțchi, Chșinău, Știința, 2006, 492 p.
38. ДОЛЬНИК [КАЦ], А. *Бессарабия под властью румынских бояр (1918–1940 гг.)*. Автореф. дисс. канд. ист. наук. Москва, 1945.
39. ДОЛЬНИК [КАЦ], А. *Бессарабия под властью румынских бояр (1918–1940 гг.)*. Москва, Госполитиздат, 1945, 175 с.
40. DRAGNEV, Demir; XENOFONTOV, Ion Valer. *Profesorul Naum A. Narțov (1894–1978) sau itinerarul unui istoric aventurier*. În: *Studia Universitatis Moldaviae*. Seria „Științe umaniste”, nr. 10(180), 2023, pp. 49-57.
41. DEMIR, Dragnev; XENOFONTOV, Ion Valer. *Istoricul din RSS Moldovenească între știință, politică și ideologie*. În: Liliana Corobca (ed.). *Panorama comunismului în Moldova sovietică. Context, surse, interpretări*. Iași, Polirom, 2019, pp. 504-505.
42. BURLACU, Valentin. *Știința istorică în sistemul de propagandă din RSSM*. Chișinău, Tipogr. „Cavaioli”, 2014, 365 p.
43. *Борьба трудящихся Бессарабии за свое освобождение и воссоединение с Советской Родиной (1918–1940 гг.)*. Кишинев, Изд. Картя Молдовеняскэ, 1970, 735 с.
44. ЛАЗАРЕВ, А. М. *Молдавская советская государственность и бессарабский вопрос*. Кишинев, Картя Молдовеняскэ, 1974, 912 с.
45. BRĂSEAKIN, S. K.; SÂTNIC, M. C. *Triumful adevărului istoric*. Chișinău, Editura Cartea Moldovenească, 1970.
46. BRAUDEL, F. *Structurile cotidianului: posibilul și imposibilul*. Vol. II / Traducere și postfață de Adrian Riza. București, Editura Meridiane, 1984, 311 p.
47. ARIÉS, Philippe; DUBY, Georges (coord.). *Istoria vieții private*. Vol. I / Trad. Ion Herdan, București Meridiane, 1994.
48. MILITARU, Ion. *Filosofia vieții cotidiene*. Cluj-Napoca, Ed. Grinta, 2005, 305 p.
49. ALEXIANU, A. *Mode și veșminte din trecut*. Vol. I–II. București, 1971.
50. ENĂCHESCU, A. *Portul popular românesc*. București, 1971, 19 p.
51. PATRULIUS, R. *Locuința în timp și spațiu*. București, 1975, 215 p.
52. DUȚU, A. *Ce aduce nou istoria mentalităților*. În: *România literară*, XIII, nr. 14 (3 aprilie), 1980, pp. 20-21.
53. NICOARĂ, Toader. *Introducere în istoria mentalităților colective. Antologie*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1998, 400 p.
54. SCURTU, Ioan. *Viața cotidiană a românilor în perioada interbelică*. București, Editura Rao, 2001, 280 p.
55. SCURTU, Ioan. *Istoria civilizației românești. Perioada interbelică (1918–1940)*. București, Editura Enciclopedică, 2012, 376 p.
56. VULTUR, Marcela. *The Integration of Bessarabia into Great Romania*. RC, tom III, nr. 2, 1994, pp. 67-71.
57. ALMAȘ, Dumitru. *Istoria Basarabiei. De la începuturi până în 1994*. București, Ed. Semne, 1998, 367 p.
58. AGRIGOROAIE, Ion. *Unirea Basarabiei cu România: relatări și atitudini în presa de la Iași (1918)*. În: *Des-tin românesc*, nr. 2, 1999, pp. 26-34.

59. AGRIGOROAIE, Ion. *Sub semnul Marii Uniri*. În: *Basarabia*. Recurs la identitate. Iași, Ed. Agora, 2000, pp. III-XXIII.
60. CRISTINA, Sircuța. *Viața femeilor în România interbelică*. București, Editura Oscar Print, 2017, 375 p.
61. PÂRVULESCU, Ioana. *Întoarcere în Bucureștiul interbelic*. București, Editura Humanitas, 2006, 348 p.
62. ȘTEFANIA, Ciubotaru. *Viața cotidiană la Curtea Regală a României (1914–1947)*. București, Editura Cartex, 2011, 552 p.
63. BOIA, Lucian. *Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950*. București, Editura Humanitas, 2013, 360 p.
64. LIVEZEANU, Irina. *Cultură și nationalism în România Mare (1918–1930)*. București, 1998, pp. 120-139.
65. HITCHINS, Keith. *Desăvârșirea națiunii române*. În: *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1999, pp. 422-451.
66. BASCIANI, Alberto. *Dificila Unire. Basarabia și România Mare, 1918–1940*. Prefață de Keith Hitchins, Chișinău, Cartier, 2018, 428 p.
67. GUIDA, Francisco. *România în secolul XX / Traducere din italiană de Dragoș Cojocaru, Chișinău, Cartier, 2019, pp. 109-154.*
68. KALTENBRUNNER, Andreea. *Biserică și statalitate la periferia României Mari. Stiliștii în arhivele forțelor de ordine*. În: Sorin Radu, Oliver Jens Schmitt (coord.). *România interbelică. Modernizarea politico-instituțională și discurs național*. Iași, Polirom, 2023, pp. 247-271.
69. ȚURCANU, I. *Relații agrare din Basarabia în anii 1918–1940*. Chișinău, Cartea Moldovenească, 1991, 356 p.
70. AGRIGOROAIE, I., PALADE, Gh. *Basarabia în cadrul României întregite 1918–1940*. Chișinău, Editura Universitas, 1993.
71. PALADE, Gh., *Din activitatea intelectualilor din Vechiul Regat, Ardeal și Bucovina în Basarabia anilor Unirii (1918–1920)*. În: *Destin Românesc*, 1997, nr. 1, pp. 85-99.
72. DUMBRAVĂ, Vasile. *Cultura populară românească în Basarabia, 1918–1941 (I)*. *Destin Românesc*, nr. 3, 1995, pp. 65-79.
73. DUMBRAVĂ, Vasile. *File din istoria culturii populare românești în Basarabia (1918-1940) (II)*. În: *Destin Românesc*, nr. 4, 1995, pp. 86-99.
74. COJOCARU, Gh. *Integrarea Basarabiei în cadrul României (1918–1923)*. București, Fundația culturală „Onisifor și Octavian Ghibu”, Editura „Semne”, 1997.
75. SUVEICĂ, S. *Basarabia în primul deceniu interbelic (1918–1928). Modernizare prin reforme*. Chișinău: Editura Pontos, 2010, 360 p.
76. NOROC, Larisa. *Cultura Basarabiei în perioada interbelică (1918–1940)*. Chișinău [s.n.], 2011.
77. NOROC, Larisa. *Cultura Basarabiei 1918–1940. Repere istoriografice*. În: *Enciclopedia*. Revista de istorie a științei și studii enciclopedice nr. 1-2 (6-7) 2014. Editura Institutului de Studii Enciclopedice al AȘM, Chișinău, 2014, pp. 25-39.
78. PETRENCU, Anatol. *Unirea Basarabiei în România. Lumini și umbre*. În: *Xenopoliana*, Iași, VI, nr. 3–4, 1998, pp. 101-105.
79. PETRENCU, Anatol. *Basarabenii în cadrul României întregite*. În: *Limba română*, nr. 1-2(243-244), 2018, pp. 240-248.
80. ENCIU, N. *Populația Basarabiei în anul Marii Uniri (1918)*. În: *Revista de Istorie*, nr. 9-10, 1995, pp. 795-806.
81. ENCIU, N. *Populația Basarabiei interbelice. Aspecte demografice*. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2013, nr. 1, (93), pp. 55-75.
82. ENCIU, N. *Tradiționalism și modernitate în Basarabia anilor 1918-1940. Populația Basarabiei interbelice. Aspecte demografice*. Chișinău, Editura Lexon-Prim, 2013, 424 p.
83. ENCIU, Nicolae. *O istorie social-economică a Basarabiei interbelice*. Chișinău, Editura USM, 2023, 440 p.
84. ENCIU, Nicolae. *În componența României Întregite. Basarabia și basarabenii de la Marea Unire la notele ultimative sovietice*. București–Brăila, Editura Academiei Române: Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2018, 544 p.
85. XENOFONTOV, Ion Valer. *Activitatea Uzinei Electrice din Chișinău în perioada postbelică*. În: *Akados*. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, nr. 2 (69), 2023, pp. 131-139.

86. XENOFONTOV, Ion Valer. *Știința în Chișinăul interbelic*. În: *Akados*. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, nr. 3 (70), 2023, pp. 127-137.
87. XENOFONTOV, Ion Valer. *Chișinău: orașul celor trei conservatoare*. În: *Dialogica*. Revistă de studii culturale și literare, an V, nr. 3, septembrie-decembrie, 2023, pp. 75-81.
88. XENOFONTOV, Ion Valer. „Foc și pară” în *Chișinăul interbelic*. În: *Perspectivelor și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației*. Vol. XI, Partea 2. Cahul, Tipografia „CentroGrafic” SRL, 2024, pp. 286-290.
89. XENOFONTOV, Ion Valer. *Aviația în Chișinăul interbelic*. În: *Dialogica*. Revista de studii culturale și literare. nr. 3, 2024, pp. 118-123.
90. PRISAC, Lidia. *Identitate și alteritate în Chișinăul interbelic*. În: *Dialogica*. Revista de studii culturale și literatură, nr. 1, 2024, pp. 111-123.
91. PRISAC, Lidia. *Modă și vestimentație în Chișinăul interbelic*. În: *Studia Universitatis Moldaviae* (Seria Științe Umanistice), nr 10 (180), 2023, pp. 35-42.

Date despre autor:

Aurel FONDOS, Școala Doctorală Științe Umanistice și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0001-8405-2745

E-mail: aurelfondos1965@gmail.com

Prezentat la 30.09.2024

EXPLOATAREA FONDULUI FORESTIER ÎN RASS MOLDOVENEASCĂ (1924-1940)

Cătălina FRANGOPOL,

Universitatea de Stat din Moldova

Perioada 1924-1940 a fost una crucială pentru RASS Moldovenească, marcată de politicile sovietice care au avut un impact semnificativ asupra pădurilor din regiune. Înființată în 1924 ca parte a Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene, RASSM a fost supusă unui regim strict de exploatare și gestionare a resurselor naturale, inclusiv a pădurilor. Politicile promovate în această perioadă reflectă atât strategii economice, cât și ideologice, având consecințe directe asupra biodiversității și echilibrului ecologic al regiunii. Politicile sovietice privind gestionarea pădurilor în RASSM erau orientate în principal către satisfacerea nevoilor economice ale statului sovietic. În acest sens, pădurile erau privite ca o resursă esențială pentru industria lemnului și construcții, dar și pentru dezvoltarea infrastructurii agricole și energetice. Resursele forestiere au fost exploatate intensiv în contextul colectivizării și industrializării forțate. Pe lângă tăierea masivă a copacilor, au existat campanii de desecare a mlaștinilor pentru a le transforma în terenuri agricole, ceea ce a dus la o reducere semnificativă a suprafețelor împădurite.

Cuvinte-cheie: fondul forestier, pădurile, Basarabia, politicile sovietice, exploatare.

FOREST EXPLOITATION IN THE MOLDAVIAN ASSR (1924-1940)

The period 1924-1940 was a crucial one for the Moldavian ASSR marked by Soviet policies that had a significant impact on the region's forestry. Established in 1924 as part of the Ukrainian Soviet Socialist Republic, the Moldavian ASSR was subject to a strict regime of exploiting and managing natural resources, including forests. The policies promoted during this period reflect both economic and ideological strategies, with direct consequences for the biodiversity and ecological balance of the region. Soviet policies in the Moldavian ASSR on forest management were mainly oriented towards meeting the economic needs of the Soviet state. In this regard, forests were seen as an essential resource for the timber industry, and construction, but also for the development of agricultural and energy infrastructure. Forest resources were intensively exploited in the context of collectivization and forced industrialization. In addition to the massive cutting down of trees, there were campaigns to clear swamplands to turn them into agricultural land, which led to a significant reduction in forested areas.

Keywords: forest fund, forest, Bessarabia, Soviet policies, exploitation.

Introducere

Perioada 1924-1940 a fost una crucială pentru Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească (RASSM), o entitate creată de Uniunea Sovietică în contextul reorganizării teritoriale și ideologice din Europa de Est. Înființată în 1924 ca parte a Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene, RASSM a reprezentat nu doar o structură politică și administrativă, ci și un experiment ideologic menit să consolideze influența sovietică în regiune [3, p. 24]. În acest context, politicile sovietice privind gestionarea și exploatarea resurselor naturale, inclusiv a fondului forestier, au jucat un rol esențial.

Aceste politici nu au fost dictate doar de necesitățile economice imediate, ci și de obiectivele pe termen lung ale regimului sovietic, care urmăreau transformarea rapidă a unei regiuni preponderent agricole într-o zonă integrată în economia planificată centralizat. În vederea atingerii acestor obiective, autoritățile sovietice au implementat strategii agresive de exploatare a pădurilor, văzute în principal ca o resursă pentru susținerea industrializării și agriculturii colectivizate.

Totuși, aceste strategii au avut consecințe majore asupra mediului. Pădurile, care dețineau un rol crucial în menținerea echilibrului ecologic și a biodiversității, au fost exploatate intensiv, fără a se ține cont de ritmul natural de regenerare sau de impactul pe termen lung asupra ecosistemelor. Politicile sovietice au dus la transformări peisagistice drastice, cu efecte negative asupra calității solului și a resurselor de apă.

Astfel, politicile sovietice promovate în RASSM între 1924 și 1940 reflectă o abordare unilaterală, centrată pe exploatarea maximă a resurselor naturale pentru atingerea obiectivelor economice și ideologice ale regimului, ignorând în mare măsură aspectele ecologice și de sustenabilitate. Acest articol își propune să analizeze strategiile de gestionare a fondului forestier în RASSM, impactul acestor politici asupra biodiversității și echilibrului ecologic, măsurile de protecție a pădurilor, precum și schimbările în compoziția și sănătatea pădurilor din această perioadă critică.

Metode și materiale aplicate

Studiul acestui subiect s-a bazat pe cercetarea materialelor teoretice, documentelor, articolelor, lucrărilor de sinteză și a materialelor din presa vremii care au servit drept suport pentru aplicarea metodelor de cercetare în investigația inițială pentru cunoașterea modului de implementare a politicilor sovietice privind fondul forestier în RASSM în perioada 1924 -1940. Principalele metode utilizate în cercetare au fost: metoda analizei istorice, metoda comparativ-istorică, metoda inducției și deducției, metoda analizei și sintezei, metoda analizei critice, metoda abordării interdisciplinare, metoda retrospectivă, care au contribuit la asigurarea unui suport metodologic coerent al articolului.

Rezultate obținute și discuții

Politicile sovietice din RASSM privind gestionarea fondului forestier au fost strâns legate de nevoile economice urgente ale statului sovietic, care prioritiza industrializarea rapidă și colectivizarea agriculturii. În acest context, pădurile au fost considerate o resursă strategică vitală, menită să susțină diverse sectoare economice, precum industria lemnului, construcțiile și dezvoltarea infrastructurii agricole și energetice. Această viziune a dus la implementarea unor politici de exploatare intensivă, cu efecte semnificative asupra ecosistemelor forestiere din regiune.

O caracteristică esențială a politicilor sovietice în RASSM a fost accentul pus pe exploatarea resurselor naturale, inclusiv a pădurilor [7, p. 11]. În contextul colectivizării forțate și al industrializării rapide, care au definit perioada interbelică și cea imediat postbelică, pădurile au fost exploatate la scară largă. Tăierile masive de arbori au devenit o practică obișnuită, având ca scop furnizarea de materie primă pentru construcția de locuințe, infrastructură industrială și agricolă, precum și pentru producerea de energie [2, p. 16]. Lemnul era de asemenea utilizat pentru alimentarea rețelelor feroviare și pentru construcția de echipamente agricole, esențiale pentru dezvoltarea colhozurilor și sovhozurilor.

Pe lângă exploatarea forestieră directă, politicile sovietice au inclus și campanii agresive de desecare a terenurilor mlăștinoase, cu scopul de a le transforma în terenuri agricole. Aceste măsuri au dus la reducerea semnificativă a suprafețelor împădurite, afectând în mod negativ echilibrul ecologic al regiunii [9, p. 24]. Pădurile, care anterior aveau un rol important în menținerea stabilității solului și a regimului hidrologic, au fost sacrificate pentru a satisface cerințele unui sistem agricol centralizat și ineficient [1, p. 83].

Desecarea terenurilor a avut consecințe ecologice severe, ducând la pierderea habitatelor pentru numeroase specii de plante și animale, precum și la creșterea riscului de eroziune a solului. De asemenea, aceste practici au afectat capacitatea naturală a regiunii de a reține apă, amplificând astfel problemele legate de secetă și degradarea solurilor. Un element central al politicilor sovietice în RASSM a fost centralizarea strictă și planificarea resurselor naturale prin intermediul planurilor cincinale [1, p. 87]. Aceste planuri, care dictau obiective de producție și cote stricte de exploatare forestieră, erau implementate fără a ține cont de realitățile ecologice sau de capacitatea naturală a pădurilor de a se regenera. Lipsa de flexibilitate a acestor planuri și accentul pus pe atingerea țăntelor economice au dus la o exploatare excesivă și nesustenabilă a pădurilor, contribuind la deteriorarea accelerată a ecosistemelor forestiere din regiune.

Planificarea centralizată a ignorat, de asemenea, nevoile locale și specificul ecologic al regiunii. Resursele forestiere erau percepute uniform ca o resursă economică națională, ceea ce a dus la implementarea unor politici de exploatare care nu țineau cont de diversitatea și fragilitatea ecosistemelor locale. Această abordare a avut consecințe devastatoare asupra compoziției speciilor și structurii pădurilor, acestea devenind din ce în ce mai vulnerabile la boli, dăunători și alte amenințări ecologice.

Strategiile și politicile sovietice de gestionare și exploatare a fondului forestier în RASSM au fost orientate în mod predominant spre satisfacerea cerințelor economice și industriale ale statului [7, p. 7], fără a ține cont de consecințele pe termen lung asupra mediului. Exploatarea intensivă a pădurilor și transformarea terenurilor au dus la reducerea semnificativă a suprafețelor împădurite și la deteriorarea biodiversității și a echilibrului ecologic al regiunii. Planificarea centralizată și rigiditatea acesteia au agravat aceste probleme, rezultând într-o degradare rapidă a ecosistemelor forestiere și pierderea capacității naturale a acestora de a susține viața și de a contribui la stabilitatea ecologică a regiunii [8, p.76].

Politicile sovietice aplicate în RASSM în perioada 1924-1940 au avut un impact devastator asupra biodiversității și echilibrului ecologic al regiunii. Implementarea strategiilor de industrializare forțată și de agricultură colectivizată a dus la o exploatare intensă și nesustenabilă a resurselor naturale, în special a fondului forestier [2, p. 11]. Această abordare a avut consecințe negative pe termen lung asupra diversității biologice și a stabilității ecologice, contribuind la o degradare semnificativă a mediului înconjurător.

Unul dintre cele mai evidente efecte ale politicilor sovietice asupra RASSM a fost reducerea drastică a suprafețelor forestiere. Defrișările masive, cauzate de nevoia de terenuri agricole și de materie primă pentru industrie, au dus la pierderea habitatelor naturale pentru numeroase specii de plante și animale. Pădurile din regiune, care adăposteau o biodiversitate bogată, au fost reduse la suprafețe fragmentate și izolate, incapabile să susțină populații viabile de specii sălbatice.

Fragmentarea peisajului forestier a avut efecte devastatoare asupra ecosistemelor locale. Specii care anterior aveau teritorii vaste și interconectate au fost forțate să trăiască în insule de habitat din ce în ce mai mici, ceea ce a dus la izolarea genetică și la un declin al populațiilor. Reducerea continuă a suprafețelor forestiere a limitat capacitatea speciilor de a se adapta la schimbările de mediu, accentuând riscul de extincție pentru anumite specii endemice.

Exploatarea intensivă a fondului forestier în RASSM a fost marcată de o abordare uniformizatoare, centrată pe extragerea maximă a valorii economice din resursele forestiere [7, p. 9]. Această abordare a dus la preferința pentru anumite specii de arbori valoroși, cum ar fi stejarul și frasinul, în detrimentul altor specii. Pe măsură ce aceste specii erau exploatate intensiv, biodiversitatea forestieră a fost grav afectată, iar diversitatea genetică a acestor specii a fost redusă semnificativ [2, p. 8].

Uniformizarea exploatării pădurilor a avut, de asemenea, un impact negativ asupra capacității acestor ecosisteme de a rezista la boli și dăunători. Într-un peisaj forestier diversificat, prezența mai multor specii și varietăți genetice asigură o mai mare rezistență la amenințări externe. Însă, odată cu scăderea diversității genetice, pădurile din RASSM au devenit mai vulnerabile la boli și epidemii, ceea ce a contribuit la o degradare accelerată a ecosistemelor.

Pe lângă exploatarea directă a pădurilor, politicile sovietice de agricultură și transformare a terenurilor au avut un impact profund asupra echilibrului ecologic al regiunii. Defrișările masive pentru crearea de terenuri agricole, în special în cadrul colectivizării forțate, au alterat dramatic peisajul natural al RASSM. Transformarea terenurilor forestiere în câmpuri agricole a dus la pierderea capacității solurilor de a reține apa, amplificând procesele de eroziune și degradare [8, p. 118].

Aceste practici au subminat calitatea solului, reducând fertilitatea naturală a terenurilor și exacerband problemele legate de secetă și aridizare. Pe măsură ce terenurile agricole deveneau din ce în ce mai neproductive, presiunea asupra resurselor naturale restante, inclusiv a pădurilor, a crescut, alimentând un ciclu vicios de degradare ecologică.

În ansamblu, politicile sovietice implementate în RASSM au subminat profund echilibrul ecologic al regiunii. Reducerea biodiversității, pierderea habitatelor naturale și degradarea solurilor au destabilizat ecosistemele locale, creând condiții nefavorabile pentru regenerarea naturală și pentru menținerea sănătății pe termen lung a mediului. Fragmentarea pădurilor și uniformizarea exploatării au condus la o vulnerabilitate crescută a ecosistemelor, iar impactul negativ al politicilor agricole a accelerat degradarea mediului înconjurător.

Deși aceste politici au avut succes pe termen scurt în ceea ce privește atingerea obiectivelor economice ale statului sovietic [7, p. 6], ele au lăsat o moștenire de probleme ecologice pe termen lung, care au afectat profund capacitatea regiunii de a susține biodiversitatea și echilibrul ecologic. Efectele acestor politici

continuă să se resimtă și astăzi, subliniind importanța unei gestionări mai echilibrate și durabile a resurselor naturale.

În perioada 1924-1940, măsurile de protecție a pădurilor în RASSM au fost, în mare parte, simbolice și lipsite de eficiență, în ciuda retoricii oficiale a regimului sovietic care sublinia importanța conservării resurselor naturale [2, p. 42]. În contextul unei economii planificate centralizat, axată pe industrializare și colectivizare rapidă, pădurile au fost considerate mai degrabă resurse economice de exploatat decât ecosisteme de protejat [2, p. 44]. Acest paradox între retorica de protecție și realitatea exploatarei intensive a dus la o serie de măsuri de conservare care, deși adoptate, au fost slab implementate și ineficiente.

Printre măsurile oficiale de protecție a pădurilor adoptate de autoritățile sovietice s-au numărat înființarea de păduri de protecție, instituirea de zone de conservare și aplicarea unor interdicții temporare de tăiere în anumite regiuni. De asemenea, existau reglementări care prevedeau reîmpădurirea anumitor terenuri defrișate și protecția pădurilor riverane, menite să prevină eroziunea solului și să asigure stabilitatea hidrologică a regiunii. În teorie, aceste măsuri ar fi trebuit să contribuie la conservarea fondului forestier și la protejarea biodiversității.

Cu toate acestea, în practică, eficiența acestor măsuri a fost serios compromisă de presiunile economice și industriale. Planurile cincinale și obiectivele economice ale regimului sovietic dictau cote stricte de exploatare a resurselor naturale, inclusiv a pădurilor, iar nevoile industriei și agriculturii aveau prioritate față de considerentele ecologice. În acest context, reglementările de protecție erau adesea ignorate sau aplicate superficial, iar tăierile ilegale și exploatarea excesivă au continuat, subminând eforturile oficiale de conservare.

O altă cauză a ineficienței măsurilor de protecție a pădurilor în RASSM a fost lipsa de resurse și voință politică pentru a implementa în mod adecvat politicile de conservare. Regimul sovietic era concentrat pe atingerea obiectivelor economice și industriale pe termen scurt, ceea ce a dus la subfinanțarea și neglijarea programelor de protecție a mediului. Birocrația rigidă și centralizarea extremă a deciziilor au făcut dificilă aplicarea efectivă a măsurilor de protecție la nivel local, unde resursele erau și mai limitate.

De asemenea, educația ecologică era la un nivel scăzut în perioada respectivă, ceea ce a contribuit la o conștientizare redusă a populației locale cu privire la importanța conservării pădurilor. Această lipsă de educație și implicare a comunităților locale a avut un impact negativ asupra eficienței măsurilor de protecție, deoarece populația nu era motivată sau echipată pentru a participa activ la protejarea mediului înconjurător. În absența unei voințe politice clare și a unor resurse adecvate, măsurile de protecție au rămas în mare parte pe hârtie, nefiind capabile să oprească degradarea rapidă a fondului forestier.

Politicile de colectivizare și industrializare au dus la schimbări economice și sociale semnificative [7, p. 11], care au afectat negativ eforturile de protecție a pădurilor. Transformarea terenurilor pentru agricultură și dezvoltarea industrială au creat o presiune constantă asupra resurselor forestiere, în timp ce migrația populației din mediul rural în centrele urbane a contribuit la o pierdere a legăturii tradiționale cu pădurile și la diminuarea rolului comunităților locale în gestionarea resurselor naturale [5, p. 76]. Aceste schimbări au slăbit și mai mult capacitatea regiunii de a proteja și conserva pădurile.

Măsurile de protecție a pădurilor implementate în RASSM între 1924 și 1940 au fost profund ineficiente, fiind subminate de prioritățile economice ale regimului sovietic, de lipsa de resurse și de voință politică, precum și de nivelul scăzut de educație ecologică [2, p. 14]. Deși au existat reglementări și inițiative menite să protejeze fondul forestier, acestea au fost adesea ignorate sau aplicate superficial, în condițiile în care presiunile industriale și agricole dominau agenda politică. Eșecul acestor măsuri a contribuit la degradarea accelerată a pădurilor din regiune, afectând negativ biodiversitatea și echilibrul ecologic pe termen lung.

Comparativ cu alte regiuni sovietice, politicile de conservare a fondului forestier din RASSM în perioada 1924-1940 au fost mai puțin riguroase și mai slab implementate [8, p. 224]. Această discrepanță se explică prin faptul că RASSM nu avea aceeași importanță strategică pentru regimul sovietic ca alte regiuni, precum Siberia sau Caucazul, unde resursele forestiere erau cruciale pentru economia și infrastructura sovietică.

În Siberia și Caucaz, pădurile aveau o valoare economică și strategică semnificativă, fiind surse majore de lemn, care alimenta atât industria sovietică, cât și construcțiile de infrastructură militară [7, p. 4]. Aceste regiuni erau esențiale pentru planurile de industrializare și militarizare ale Uniunii Sovietice, motiv pentru

care autoritățile sovietice au alocat mai multe resurse pentru protecția pădurilor și reîmpădurirea zonelor exploatate. În aceste regiuni, planurile cincinale includeau obiective specifice de reîmpădurire și protecție, iar reglementările de conservare erau mai stricte, deși și aici eficiența lor era limitată de presiunile economice și de exploatarea intensivă impusă de regim.

În contrast, în RASSM, politicile de conservare au fost tratate cu mult mai puțină seriozitate. Regiunea era percepută mai mult ca o sursă de resurse agricole și ca o zonă tampon strategică la granița de vest a Uniunii Sovietice, decât ca un furnizor esențial de lemn [5, p. 118]. Astfel, pădurile din RASSM nu au beneficiat de aceeași atenție și protecție ca cele din Siberia sau Caucaz. Reglementările privind conservarea erau superficiale, iar reîmpădurirea era adesea neglijată, ceea ce a permis o exploatare agresivă și nesustenabilă a fondului forestier.

În perioada antebelică, când Basarabia făcea parte din Regatul României, gestionarea fondului forestier era caracterizată de o preocupare mai mare pentru conservarea resurselor naturale [6, p. 94]. Deși existau exploatări forestiere, acestea erau gestionate mai prudent, iar politica de protecție era mai clar definită. Codul Silvic Românesc, adoptat în perioada interbelică, includea reglementări stricte privind tăierile de arbori, reîmpădurirea și protecția mediului. În Basarabia, autoritățile românești au încercat să mențină un echilibru între exploatarea resurselor și conservarea pe termen lung a pădurilor, chiar dacă resursele financiare și tehnologice erau limitate [5, p. 120].

În comparație cu perioada sovietică, exploatarea pădurilor din Basarabia era mult mai puțin intensivă. Regimul românesc nu avea aceleași obiective industriale și militare agresive ca Uniunea Sovietică, ceea ce a permis o abordare mai echilibrată a gestionării fondului forestier. De asemenea, pădurile din Basarabia aveau o importanță ecologică și economică recunoscută de autoritățile române, ceea ce a dus la eforturi mai susținute de conservare [5, p. 124].

Analizând comparativ politicile de conservare din RASSM, alte regiuni sovietice și Basarabia antebelică, devine evident că politicile sovietice din RASSM au fost mai puțin riguroase și eficient implementate [5, p. 125]. În regiunile cu o importanță strategică mai mare, cum ar fi Siberia și Caucazul, autoritățile sovietice au depus eforturi mai consistente pentru protejarea pădurilor, însă aceste eforturi erau în continuare limitate de presiunile economice ale regimului [8, p. 94]. În schimb, în Basarabia antebelică, gestionarea fondului forestier reflecta o preocupare mai profundă pentru conservarea resurselor naturale, ceea ce a contribuit la menținerea unui echilibru ecologic mai sănătos în comparație cu perioada sovietică [7, p. 12].

Această comparație scoate în evidență impactul devastator al politicilor sovietice asupra mediului și subliniază importanța unor politici de conservare bine fundamentate și implementate, pentru a asigura protecția pe termen lung a resurselor naturale.

Între 1924 și 1940, pădurile din RASSM au trecut prin transformări profunde, marcate de schimbări drastice în compoziția, extinderea și sănătatea lor. Politicile sovietice aplicate în această perioadă, concentrate pe exploatarea intensivă a resurselor naturale, au ignorat în mare măsură considerentele ecologice, ceea ce a dus la un declin semnificativ al fondului forestier din regiune. Evaluarea acestor schimbări dezvăluie efectele devastatoare ale gestionării centralizate și neglijenței față de mediu, contribuind la deteriorarea pe termen lung a ecosistemelor forestiere din RASSM.

Una dintre cele mai vizibile schimbări în pădurile din RASSM în această perioadă a fost pierderea diversității compoziționale. Exploatarea selectivă a speciilor valoroase, cum ar fi stejarul (*Quercus robur*) și frasinul (*Fraxinus excelsior*), a fost dictată de nevoile economice ale regimului sovietic [6, p. 124]. Aceste specii, apreciate pentru lemnul lor de calitate, au fost vizate în mod special în cadrul campaniilor de tăiere, ducând la o reducere semnificativă a diversității arborilor. Pe măsură ce pădurile au fost golite de speciile valoroase, compoziția lor a devenit tot mai uniformă, dominată de specii cu valoare economică mai mică și cu capacitate redusă de a susține ecosistemele complexe.

Această uniformizare a pădurilor a avut efecte ecologice negative. În loc să susțină o gamă largă de specii de plante, animale și microorganisme, pădurile fragmentate și sărăcite în diversitate au devenit mai puțin reziliente la schimbările climatice și la perturbările externe. Pierderea speciilor de arbori cu rol crucial în structura ecosistemului a dus la modificarea dinamicii ecosistemelor, afectând procesele naturale, cum ar fi ciclurile nutrienților și reîmpădurirea naturală.

În perioada 1924-1940, suprafața pădurilor din RASSM s-a redus drastic din cauza exploatării excesive și a defrișărilor masive. Politicile sovietice de transformare a terenurilor, inclusiv desecarea terenurilor mlăștinoase pentru a crea terenuri agricole, au redus în mod semnificativ suprafețele împădurite. Exploatarea intensivă a dus la o fragmentare severă a peisajului forestier. Pădurile rămase au fost împărțite în insule mici, separate de zone defrișate, ceea ce a dus la pierderea continuității habitatelor forestiere.

Fragmentarea pădurilor a avut consecințe ecologice deosebit de grave. Ea a redus conectivitatea dintre populațiile de specii sălbatice, limitând schimbul genetic și crescând vulnerabilitatea acestora la extincție locală. De asemenea, fragmentarea a amplificat efectele de margine, ceea ce a făcut ca pădurile rămase să fie mai expuse la factori de stres externi, cum ar fi vântul, incendiile și invazia speciilor dăunătoare [6, p. 132].

Sănătatea pădurilor din RASSM a fost puternic afectată de exploatarea intensivă și de lipsa unor măsuri adecvate de reîmpădurire și protecție. Tăierile extensive, fără respectarea ritmului natural de regenerare, au dus la epuizarea resurselor forestiere. Pădurile au devenit tot mai puțin vitale, iar acest lucru s-a manifestat printr-o creștere a susceptibilității la boli și dăunători. Speciile de arbori slăbite de exploatarea continuă au devenit ținte ușoare pentru infestările cu insecte, precum și pentru diverse boli fungice care au contribuit la declinul lor [8, p. 116].

Mai mult, măsurile de reîmpădurire au fost insuficiente și prost coordonate. În timp ce unele zone au fost reîmpădurite cu specii rapide, acestea nu au reușit să recreeze structura complexă și reziliența pădurilor naturale. Monoculturile plantate pentru a înlocui pădurile naturale au fost mult mai vulnerabile la perturbări, amplificând astfel degradarea ecosistemelor.

Concluzii

Acest studiu asupra politicilor sovietice privind fondul forestier în RASSM între 1924 și 1940 evidențiază impactul profund și adesea ireversibil pe care aceste politici l-au avut asupra mediului și resurselor naturale din regiune. Perioada a fost caracterizată de o exploatare agresivă și necontrolată a pădurilor, determinată de prioritățile economice și industriale ale regimului sovietic, care au neglijat complet considerentele ecologice și necesitatea conservării biodiversității.

Compoziția pădurilor din RASSM s-a uniformizat semnificativ ca urmare a exploatării selective a speciilor valoroase, precum stejarul și frasinul. Această uniformizare a dus la pierderea diversității genetice și ecologice a pădurilor, făcându-le mai vulnerabile la boli și dăunători și diminuându-le capacitatea de a susține ecosisteme complexe. În același timp, suprafețele împădurite s-au redus drastic, iar fragmentarea pădurilor rămase a afectat grav continuitatea habitatelor forestiere, cu consecințe negative asupra faunei și florei locale.

Sănătatea pădurilor a fost compromisă în mod ireversibil de exploatarea intensivă și de măsurile inadecvate de reîmpădurire și protecție. Pădurile slăbite au devenit mai susceptibile la diverse forme de degradare, inclusiv atacurile dăunătorilor și bolilor, amplificând degradarea mediului și accelerând declinul ecologic al regiunii. Politicile de reîmpădurire, când au existat, au fost ineficiente și au contribuit mai degrabă la problemă decât la soluție, prin promovarea monoculturilor care nu au putut recrea structura și funcțiile pădurilor naturale.

Impactul devastator al acestor politici asupra biodiversității și echilibrului ecologic al regiunii a fost resimțit mult timp după încheierea perioadei analizate. Pădurile din RASSM au rămas profund afectate, iar procesul de regenerare naturală a fost îngreunat de condițiile create de politicile sovietice. Declinul biodiversității și degradarea ecologică subminează nu doar integritatea ecosistemelor forestiere, ci și capacitatea regiunii de a susține comunitățile umane care depind de aceste resurse.

În ansamblu, politicile sovietice privind fondul forestier din RASSM în perioada 1924-1940 oferă un exemplu elocvent al modului în care neglijarea criteriilor ecologice în favoarea celor economice poate conduce la distrugerea ireversibilă a resurselor naturale. Consecințele acestor politici subliniază importanța dezvoltării unor strategii de gestionare a resurselor naturale care să asigure sustenabilitatea pe termen lung și să protejeze biodiversitatea, elemente esențiale pentru menținerea echilibrului ecologic și a bunăstării umane.

Referințe:

1. BRAIN S. *Song of the Forest: Russian Forestry and Stalinist Environmentalism, 1905-1953*. University of Pittsburgh Press, 2011.
2. BURAC T. *Despre începuturile ocrotirii naturii*. În: „Agricultura Moldovei”, 1987, nr. 6.
3. BURLACU V. *Formarea RASSM: context intern și extern*. În: Probleme ale științelor socioumanistice și modernizării învățământului, Ed. 22, 8-9 octombrie 2020, Chișinău. Chișinău: CEP UPS „I. Creangă”, 2020, Seria 22, Vol. 3 Disponibil: https://revcurentjur.ro/old/arhiva/attachments_201201/recjurid121_13FR.pdf
4. DOGARU L. *Analiză istorică evolutivă a codificărilor silvice*. În: *Curentul Juridic*. Anul X. Nr. 1(48). 2012. Disponibil: https://revcurentjur.ro/old/arhiva/attachments_201201/recjurid121_13FR.pdf
5. SOFRONI D. *Istoria silviculturii în Basarabia*. Editura Universității din București, 1998.
6. SOLONARI V. *Purifying the Nation: Population Exchange and Ethnic Cleansing in Nazi-Allied Romania*. Woodrow Wilson Center Press / Johns Hopkins University Press, 2010.
7. VIZER B. *Economia și starea socială a populației din Moldova, anii 40-80, sec. XX*. Chișinău: Știința, 2012.
8. ПОКРОВСКИЙ В., *V-e Всесоюзное совещание по охране природы*. În: „Зоологический журнал”, 1963, том. 42, вып. 3.
9. CAPCELEA A. *Istoria ecologică a Republicii Moldova. Evoluția interacțiunilor omului și naturii*. Vol. 2. Chișinău: [S.n.] Bons Offices, 2024, 500 p.

Date despre autor:

Cătălina FRANGOPOL, doctorand, Universitate de Stat din Moldova.

ORCID:0000-0001-5864-9521

E-mail: catalina.tudor@mail.ru

Prezentat la 30.09.2024

CZU: 94:327.57(498)“1939” + 327(498:438)

[https://doi.org/10.59295/sum10\(200\)2024_08](https://doi.org/10.59295/sum10(200)2024_08)

POLAND’S PERSPECTIVE ON ANGLO-FRENCH SECURITY ARRANGEMENTS FOR ROMANIA (APRIL-AUGUST 1939)

Mihai ȚURCANU,

History Institute of the Moldova State University

The study analyzes the diplomatic dynamics surrounding Romanian-Polish relations and British-French guarantees to Romania in 1939, as Europe approached World War II. Poland was hesitant to include Romania in the broader Anglo-French security architecture, fearing this might push Hungary further into Germany’s sphere of influence. Despite British and French efforts to forge a stronger military alliance between Poland and Romania, these initiatives largely failed. Poland’s foreign minister, Józef Beck, argued against formal security guarantees for Romania, citing concerns about maintaining good relations with Hungary and the weakness of Romania’s military. Additionally, Beck believed that Poland did not need to be bound by additional obligations, as its focus was on its own security. Romanian officials, led by Foreign Minister Grigore Gafencu, initially supported a westward reorientation of their alliance but hesitated to provoke Germany. Despite discussions about transforming the Romanian-Polish alliance into a broader defense pact against all aggressors (*erga omnes*), no concrete actions were taken. Both Romania and Poland were reluctant to commit to mutual defense against Germany, leading to the collapse of Western efforts to establish a stronger security framework in Eastern Europe. The failure to implement this strategy contributed to the vulnerabilities both nations faced in the early stages of the war.

Keywords: *Poland, Romania, Anglo-French guarantees, Józef Beck, Grigore Gafencu, Hungary, Germany, erga omnes, alliance, security architecture, World War II.*

ATITUDINEA POLONIEI FAȚĂ DE IMPLICAREA ROMÂNIEI ÎN SECURITATEA EUROPEANĂ (APRILIE-AUGUST 1939)

Studiul analizează dinamica legăturii dintre relațiile româno-polone, pe de o parte, și garanțiile anglo-franceze acordate României în 1939, pe măsură ce Europa se apropia de al Doilea Război Mondial. Polonia a ezitat să includă România în arhitectura de securitate anglo-franceză, temându-se că acest lucru ar putea împinge Ungaria și mai mult în sfera de influență a Germaniei. În ciuda eforturilor britanice și franceze de a consolida o alianță militară între Polonia și România, aceste inițiative au eșuat în mare parte. Ministrul polonez de externe, Józef Beck, s-a opus acordării unor garanții formale de securitate pentru România, invocând necesitatea de a menține bunele relații cu Ungaria și slăbiciunea armatei române. De asemenea, Beck considera că Polonia nu avea nevoie de noi obligații suplimentare, din perspectiva intereselor sale naționale. Oficialii români, conduși de ministrul de externe Grigore Gafencu, au susținut inițial reorientarea alianței cu Polonia către Vest, dar au ezitat să provoace Germania. Deși au existat discuții despre transformarea alianței româno-poloneze într-un pact de apărare mai larg împotriva tuturor agresorilor (*erga omnes*), nu s-au luat măsuri concrete. Atât România, cât și Polonia au fost reticente să își asume angajamente reciproce de apărare împotriva Germaniei, ceea ce a dus la eșecul eforturilor occidentale de a stabili un cadru de securitate mai puternic în Europa de Est. Eșecul implementării acestei strategii a contribuit la vulnerabilitățile cu care cele două națiuni s-au confruntat în primele etape ale războiului.

Cuvinte-cheie: *Polonia, România, garanții anglo-franceze, Józef BECK, Grigore Gafencu, Ungaria, Germania, erga omnes, alianță, arhitectură de securitate, Al Doilea Război Mondial.*

Poland’s perspective on its relations with Romania on the eve of the Second World War, was never thoroughly approached by researchers as a distinct topic, although many historians have attempted to integrate its understanding into a more general picture of the circumstances of the outbreak of the war, or of the British and French efforts to set up a security architecture.

Beyond the attitude of Romania itself, in relation to the possibility of becoming an integral part of the security architecture that the French, but especially the British, undertook to build in Europe after the occupation of Prague, an important obstacle to the inclusion of Romania in the system proposed by the British

at the end of March 1939, was Poland's attitude. The Poles were not happy with the indicated format of the guarantees proposed by the British for Romania, despite the assurances given to his Romanian colleagues by the Polish ambassador in London, Edward Raczyński, that Poland wanted its alliance with Romania to be also directed against the threats coming from the west [1]. The Poles opposed the British initiative for Romania to be granted security guarantees in exchange for the latter's acceptance of the British request for an *erga omnes* reorientation of the Polish-Romanian Alliance from 1921, citing, first of all, the concern that it does not, in this way, push Hungary into the arms of the Germans. Even though, during his visit to London from April 4-6, undertaken to translate into precise provisions the guarantees offered to the Poles by the British on March 31, Beck tried to convince Tilea that Poland's attitude towards the revisionist claims the Hungarian government was that of total support for the territorial integrity of Romania [2], British diplomatic documents confirm the fact that the foreign minister of Poland sought to inoculate the British government with the perception that the granting of security guarantees to Romania, or the establishment of an Anglo-French-Polish agreement to support military forces of Romania in case of necessity, could have the effect of definitively pushing Hungary into the arms of Germany, in the circumstances in which Beck imagined that there existed chances that Budapest could remain outside the orbit of Berlin, and „the Polish government did not want to lose the political capital it had in Budapest. Beck's attitude towards the dilemma of the weight of the Polish-Romanian relations against the Polish-Hungarian ones was expressively summarized by him when he showed the British that, while „Romania was Poland's ally, Hungary was her friend” [3].

Romanian diplomats were informed that Beck had let the British understand that he was not willing to give aid to Romania against a threat from the West, motivating this decision by the fact that such a step would have harmed his very good relations with Hungary [4], with which he had just had participated in the partition of Czechoslovakia by contributing to the promotion of those methods of action to which, in a short time, Poland itself would fall victim [5]. In fact, Beck did not give Chamberlain any concrete answer to the latter's question of whether or not Poland wanted „Romania to be left, for the time being, out of any arrangement”, referring to the fact that such an answer could not be given it only after having consulted with the Romanian government in this regard and mentioning only that he was against „a too rigid system... in this part of the world” which „[referring to Hungary] could have closed the door favorable developments and compromises future possibilities” [6]. However, it should be added, in relation to these observations, the fact that Beck declared himself ready to „support” Romania if it would have rejected a German ultimatum and would have been, as a consequence, attacked, but he spoke against the pre-establishment of what exactly this „support” should have meant and how it should be have been granted. The British argument that, without the pre-establishment of these aspects, the chances of Romania rejecting a German ultimatum decreased considerably, did not move Beck, who emphasized that, in this Bucharest alone was the one to decide, and his concern was to take into account, concerning this issue, the fact that in the event of a German attack against Poland, the help that Romania could have given to the latter was „negligible” but also because, if the Germans had occupied Romania, the situation would not have changed much for the Poles, who anyway had nothing to fear from the Hungarians, nor did they need Romanian oil that much to carry on the war, having made enough supplies of fuel [7]. It is no wonder why the Romanian government considered that it would not have been prudent to ask Warsaw officially the question regarding the assistance it could hope for from its Polish Allies in the event of a German attack, given that the Romanian ambassador, Franasovici he shared with his French counterpart from that capital his opinion that Poland would not have come to Romania's aid [8].

During his visit to London, Beck also discussed the issue with A. Eden, the latter being left with the impression that the Polish statesman was „far from being impatient to see Romania treated on an equal footing with Poland”, an attitude that the British attributed partly to „Poland's predilection for the role of a great power”, and partly to the concern to ensure its own security rather than that of its neighbors. Eden suspected (and these suspicions were also shared by Halifax with his colleagues in the government [9]) the fact that the Poles refused to include Romania in a system like the one proposed by the British, based upon the calculation that, in the event that Romania would have remained outside an arrangement of security, Germany's attack would most likely have been directed against her and not theirs [10].

Beck's visit to London ended with a preliminary Polish-British agreement on mutual assistance that left open the possibility that, in the future official agreement, a clause would be inserted stipulating the obligatory Polish support to Romania in case it was threatened, although the Poles insisted on the fact that they considered it „premature to comment on the desirability of including Romania in the official agreement” [11]. Another interesting clause of this preliminary agreement was that Poland reserved the right not to consider itself bound in any way by any other obligations that Great Britain might assume in Eastern Europe [12], and although this provision applied primarily to the British initiative of rapprochement with the USSR, it could equally be applied to the proposal made by the British to the Romanians on March 31 (of joining the system of guarantees), but also to London's intention to attract to its side the member states of the Balkan Entente that, through Romania, the British hoped to be able to link to Poland [13] and thus implement a new European security system that would act as a chain stretched from the Baltic Sea to the Mediterranean and Black Seas and to the Straits.

French diplomatic documents confirm the fact that in London, Beck expressed his desire that the issue of the Romanian-Polish alliance be discussed by Romania „directly” with Poland (indeed, even the Romanians had not authorized him to discuss the issue with the English) and showed himself to be „hostile” to the connection, in one way or another, of Romania to the British guarantee Poland received on March 31, on the grounds that this step would have pushed Hungary into Germany's arms. Even though Beck was referring to the fact that the issues related to the Romanian-Polish alliance had to be discussed primarily between London and Bucharest, his attempts to avoid broadening the scope of this discussion betrayed his desire to see Bucharest deal with the Western Powers through Warsaw in an attempt to subordinate the Romanian foreign policy to the goals of the Polish one [14]. The conclusion of the French foreign minister, Bonnet, following Beck's visit to London, was that the Poles would not have offered a security guarantee to Romania except at its express request and as a result of direct Romanian-Polish negotiations. Thus, given the „capital importance” that the French foreign minister attached to the updating of Romanian-Polish security relations, on April 10, 1939, Bonnet asked Bucharest to proceed to direct negotiations in this regard with Warsaw [15].

Forced by the French and contrary to their resolution to grant security guarantees to Romania only in the event of the transformation of the Romanian-Polish Alliance into an *erga omnes* to integrate, in this way, Bucharest into a quadripartite Anglo-French-Polish-Romanian security system and in which they hoped to later attract other Eastern European countries, mainly Turkey and, in the most favorable case, the USSR, the British finally agreed to unilaterally grant guarantees Romania's security, a gesture that contradicted the entire reasoning just outlined. Through an official statement given the very next day, the Polish Government noted that they „observed with friendly interest the position adopted by Great Britain” but did not hesitate to dissociate themselves from this gesture, emphasizing that the Franco-British guarantees offered to Romania did not create for Poland either some kind of new obligations under the already existing arrangements with France and Great Britain [16]. The Romanian Embassy in Warsaw also transmitted to the R.M.F.A that the Polish official sources „specified that the Franco-English guarantee granted to Romania does not create new commitments for Poland” [17]. That Poland distanced itself (and perhaps even felt offended by the Franco-British guarantees which the Poles seem to have regarded almost as an intrusion into the sphere of their interests) is clear from the note sent on the same day by the Polish Ambassador to the French Ministry of Foreign Affairs and in which it was shown that although the Polish government „did not see an inconvenience” in the declaration stating the guarantees, it nevertheless emphasized that „the declaration did not in any way affect the current obligations of Poland towards Romania” and concluded pointedly that „it will be of the duty of the Romanian Government to contact the Polish Government” [18]. This attitude was due to the fact that Beck considered, as he also declared to Kennard (British Ambassador in Warsaw), the granting of security guarantees to Romania as a „tactical” mistake and an „eminently platonic” gesture, since he believed that, in any case, the Romanians were not capable of finding the strength to oppose the aggression [19]. Thus, the official reaction of the Poles to the Franco-British guarantees offered to Romania was rather negative, and, in particular, Beck did not shy away from stating to the British that the respective step had been „a mistake”, accusing the latter of compromising the chances of Polish stratagems to prevent Hungary from definitively entering the Axis orbit.

Under these conditions, the British embassy in Warsaw was right to estimate that it would be very difficult to convince Beck of the opportunity to transform the Romanian-Polish alliance into an *erga omnes* one, the Polish statesman considering that the British reasoning according to which Romania was „the vital point within the system we are trying to create” and the element that bound Poland to the Balkan Entente, was too little compatible with Poland’s national interests [20]. The French Embassy in Warsaw shared the British opinion in this regard, which the French also reached after Beck confirmed to Léon Noël (the French ambassador) on April 12, 1939, that he had refused to discuss, during his visit to London, the question of interpretation of the Romanian-Polish treaties; the head of the French diplomatic mission reporting home (based on information collected from the Polish ruling circles), that Beck was already aware at that time that “he had nothing more to expect from Hungary”, but that pride prevented the Polish statesman to recognize the fact that he had been mistaken in the high expectations it had tied the objective of establishing a common border with Hungary, which he had persistently pursued in the process of dismembering Czechoslovakia.

The fact that not only Poland, but also Romania, was in absolutely no hurry to follow through on the British project of transforming the Romanian-Polish alliance into an *erga omnes* one can be traced easily, Thierry reproaching Gafencu in this regard, the very next day after the announcement of the guarantees, that Romania, „more than anyone” should have understood the importance of this project for the security architecture that the Western Allies sought to put in place after the occupation of Czechoslovakia and Albania, and that „the reluctance of Bucharest to to engage in consultations with Warsaw was not only likely to produce the worst effect in the Western capitals’ but to endanger this whole scaffold which the French and English were endeavoring to build; Thierry did not exaggerate the importance of the westward reorientation of the Polish-Romanian alliance as a link in this chain which Paris and London were trying to forge, from the Baltic to the Black Sea, to deter Axis aggression in that direction. Gafencu gave in to these arguments, informing him that he intended to instruct Franassovici to invoke in Warsaw, in the context of the escalation of Romanian-Hungarian tensions in those days, Article 1 of the Romanian-Polish Alliance Treaty of 1921 which stipulated that Poland and Romania undertook to respect and support each other, against any external aggression, territorial integrity and political independence; on the other hand, article 2, par. 4 of the same treaty stipulated that the modalities for the execution of these provisions will be the subject of technical arrangements; et at that time the respective technical arrangements only concerned the Soviet threat. Gafencu’s argument, to take that step, was that it was necessary to put the matter in formal terms, to force Beck to react so that the updating of these technical arrangements could somehow be kicked off and, in the end, to reach a common understanding concerning the method of action against the German threat [21].

Although, upon his return from London, Beck communicated to the French that he had instructed the Polish ambassador in Bucharest to raise the issue of the Romanian-Polish Alliance in the sense desired by the British and French [22], the French ambassador in Warsaw had the impression that Beck’s reaction to the official Romanian approach to update the military convention that accompanied the alliance treaty betrayed the fact that he did not want to engage Poland in relation to the possibility of a Hungarian aggression against Romania [23]. Léon Noël’s impression was confirmed by Franassovici, who conveyed to Gafencu that Beck’s answer to his approach was that, although Article I of the treaty of alliance had a general character, it was nevertheless, by virtue of the military convention accompanying it, directed only against the Soviet danger; Beck also told the Romanian that he considered that the Romanian approach created a new situation that „required a more extensive political and military study and could not be reduced to a technical arrangement” and that he was willing to discuss the issue with Gafencu, but that the policy followed by Poland would continue to be one of avoiding the „provocation” or „encirclement” of Germany[24]. Curiously, in exactly the same days, the Polish embassy in Paris accused the Romanian government was the one delaying the Romanian-Polish negotiations and declared that the Polish government was prepared, on the basis of reciprocity, to accept the Anglo-French request on the reorientation of the Romanian-Polish alliance [25].

The discussions initiated in this way were very anemic from the beginning, the French noting that Beck was not very interested in their suggestions and those of the English regarding the Romanian-Polish alliance, suggestions which he countered with observations from which it followed that his opinion was that Romania would not have found the courage to defend itself or that the Romanian response would have

been insignificant in any case. The French diplomats in Warsaw believed that Beck's concern was actually to justify to the Polish public opinion the failure of the attempt to prevent Hungary's alignment with Hitler's policy, a failure that he did not hesitate to portray as the inevitable result of the Anglo-French guarantees offered to Romania[26]. The Secretary General of the French MFA, Alexis Léger, was of the opinion that Poland's reluctance to transform the Romanian alliance into an *erga omnes* was dictated by a hidden motive, namely Beck's intention to channel the German threat „to the south of Poland, i.e. on Romania” [27]. On the other hand, the British ambassador in Warsaw, Kennard, observed the fact that the Poles were „probably” right when they treated with skepticism the capacity of the Romanian army, this being one of the reasons why they did not want to further deepen and broaden the Polish-Romanian alliance that they had long considered as one of unequal benefits and reported to the Foreign Office the opinion of his French counterpart that the Allies should send a strong military mission to Bucharest to help the Romanians put their house in order in this regard [28].

The information regarding subsequent Romanian-Polish contacts to discuss the possibility of a westward reorientation of their alliance is often confusing and even contradictory. The conclusion we can draw in this regard was that none of the parties sincerely wanted to take this step, even if, in their contacts with the Western Allies, both the Poles, and especially the Romanians, avoided displaying their true intentions. British documentary sources attest to the fact that during Gafencu's visit to Poland on April 17 (as part of the European tour undertaken by the Romanian minister that spring [29]), he could not reach any important conclusion with Beck on the issue of the functioning of the Romanian-Polish Alliance, as the two only managed to agree on the fact that the Alliance only targeted Russia as a potential aggressor, but that, in the event of the appearance of signs of German aggression “or other aggression”, Warsaw and Bucharest would immediately proceed to discussions to determine the actions to be undertaken jointly; at the same time, and this also reflects Romania's reluctance to move forward on the path of solving this problem, Beck and Gafencu had agreed „not to insist for the moment too much on the matter in order not to publicize it” so as not to antagonize Germany in this way [30].

Despite these modest results of the April 17 meeting, the Romanian embassy in Warsaw reported to the RMFA Gafencu's message that Beck had accepted, in principle, his thesis that the Romanian-Polish alliance already had an *erga omnes* character, and that „a technical agreement would be discussed and concluded at the appropriate time” [31]. The French embassy in Warsaw also confirms that, during his transit through Warsaw to Berlin and the capitals of the Western Allies, Gafencu discussed with Beck on April 17 the problem of interpreting the Romanian-Polish alliance, but that the mentioned discussion was ultimately summed up in an agreement in principle on the fact that, theoretically, that alliance had an *erga omnes* character, without any of the two foreign ministers showing the desire to proceed with the implementation of the desired [32]. On April 20, the problem was discussed by Thierry with the General Secretary of RMFA, Al. Cretzianu, the French ambassador stated that the Western Allies, even if they had offered guarantees to Romania, were still concerned with the need to integrate the Romanian-Polish alliance into the system focused on deterring German aggression, but Cretzianu told him that he considered that „it is too much importance to this formal matter, given the fact that, as he [Thierry] must know, by the fact that Poland and Romania each benefit from Franco-British guarantees, which means that an attack against one of them would trigger the general war, and we cannot imagine a hypothesis in which Poland or Romania would be the victim of an aggression, without being brought to fight side by side”. However, the situation that Cretzianu declared in April that he could not imagine, would become a desired one by the Romanian government, which proves that the English and French were right not to trust the assurances of the Romanians and to insist on the need to formalize the reorientation towards the west of the Romanian-Polish alliance [33].

During his visit to London from April 23-26, however, Gafencu gave, to Halifax's satisfaction, the assurance that Romania agreed that the Romanian-Polish alliance should become one *erga omnes* one, informing the Secretary of State that he had reached an agreement in principle with Beck (in the framework of his aforementioned meeting with the Polish minister), only remaining for the military to establish the technical details for this purpose, without the need to modify the alliance treaty of 1921 in order not to give the Germans additional reasons to complain that they are „surrounded”. What is remarkable is that a time-

table for this process had not been agreed upon by the two statesmen [34], and to Halifax's question in this regard, Gafencu replied that his opinion was that Beck would have let the negotiations begin when he was convinced that, as far as Germany was concerned, „all was lost”; As for the possibility of a Hungarian attack against Romania, it was not clear whether Beck considered it covered by the new Polish-Romanian verbal agreement, but the answer to this question seems rather to be negative, as the Polish statesman communicated to Gafencu his opinion that, in that event, Romania could manage on its own, but also the fact that he believed (and subsequent events proved him right) that, in the event that Germany attacked Poland, Romania would have been more concerned with securing borders against his other revisionist neighbors and could not have done much to come to the aid of his ally, which is why Beck rhetorically wondered in front of Gafencu what could be the real purpose of reorienting their alliance to the west.

Thus, although Gafencu assured Halifax that his verbal agreement with Beck on April 17 was „a definite step towards achieving what Paris and London wanted” [35], the British remained with the more correct impression that „nothing concrete had come out of that meeting” [36]. The correctness of this impression is also confirmed by the sources that reflect the almost immediate contacts of the Polish embassy in Bucharest, its secretary - Poninski, informing Cretzianu on April 21 that Beck and Gafencu „... have agreed on the following points: 1) the technical part of the treaty should not be touched 2) the political aspect of the treaty must also remain unchanged”; therefore, from all the above it can be concluded that, apart from the verbal understanding that Gafencu and Beck agreed that, theoretically, the Romanian-Polish alliance was one *erga omnes*, there could have also been a second tacit agreement, which assumed that the two parties will not undertake concrete actions for the practical realization of the first agreement. The French ambassador in London was of the opinion that, even if, in his discussions with Gafencu, Halifax showed the latter that Romania should not consider, in the event that Poland became the target of Germany's determined threat, that it could avoid the danger, however, the Secretary of state „had not made too much of an effort” to convince his interlocutor of the necessity of preparing the Romanian-Polish alliance for any eventuality [37].

During his stays in Paris and London, Gafencu promised Halifax and Bonnet to let them know when the expected Romanian-Polish military convention was to be concluded, on the condition that they would keep the signing of that act a secret. When Bonnet stated that keeping such a convention strictly secret would have been an inconvenience to Anglo-French policy, referring to the fact that Turkey had announced that she would not enter into commitments until the scope of the Polish-Romanian alliance had been extended to West, Gafencu promised to notify the Turks himself when the military convention would have been signed [38].

Despite Gafencu's assurances, Romanian diplomats confirm the fact that after the meeting between Beck and Gafencu in April, no negotiations took place between the General Staff of the Romanian Army and that of the Polish Army to set up those „technical arrangements” by virtue of which the Polish-Romanian Alliance could, in fact, become an *erga omnes* one, Beck still remaining of the opinion that this would not have been necessary since he considered that against Hungary, Romania could defend itself and the support that the latter could render to Poland in the event of a German attack was illusory, especially since Bucharest would have to permanently maintain troops on the western and southern borders [39]. The lack of desire to proceed to concrete steps was characteristic of both parties, however, this being showcased by Romanian Prime Minister, Călinescu, who, at Thierry's insistence on the need to sign the additional military convention to the alliance treaty with the Poles and which would have broadened its scope in the western direction, communicated to the French ambassador that he was satisfied with the „agreement in principle” between Beck and Gafencu (from April 17) on the *erga omnes* character of that alliance, the Romanian Prime Minister stating to Thierry on April 27, 1939 that the relations between the Romanian General Staff and the Polish were so close that such a convention could have been agreed upon and signed, in case of necessity, within 24 hours, and the signing of such a convention would sooner or later have become known to the Germans, and could have provoked the aggression that both the Poles and the Romanians sought to avoid [40].

A significant detail related to the desire of England and France to see the reinvention of the Romanian-Polish alliance is related to the fact that Gafencu had instructed Tătărescu (Romanian Ambassador in Paris) to inform Bonnet that, during his recent meeting with Beck on the way to Berlin, not only the two foreign

ministers had agreed, in principle, that the Romanian-Polish alliance was directed against any aggressor but also on the fact that it would be activated, concretely, if Germany attacked Romania or Poland, Beck and Gafencu giving their mutual assurances of military aid in that eventuality, an understanding that was to maintain a character of „rigorous strictness”; the Polish ambassador to France presented the matter to Bonnet in similar terms. At the beginning of May 1939, however, Beck would deny the existence of such an agreement, suggesting to the French ambassador that the verbal agreement of April 17 was limited only to the provision that „in case of necessity, Poland and Romania would immediately agree on the measures that they had to be taken”; until then, however, Beck „continued to refuse” the signing of a new convention implementing the Romanian-Polish Treaty of Alliance. Learning of this, Bonnet decided to make use of the „right” conferred by France’s military commitments in relation to Poland to ask Beck to clarify his position, conveying to him that it was important that in London, Paris, Moscow and Ankara there should be no doubt about regarding the Romanian-Polish decision to interpret their alliance in an „essential” sense for the security architecture that England and France were aiming to build [41]. On May 11, Beck specified that Poland refused „at least for the moment” to supplement the Romanian-Polish alliance treaty with a convention applicable in the event of a German aggression, motivating this decision by „the difficulty of foreseeing, in advance, the conditions of intervention of Polish troops south of the Carpathians”. Apart from this, Beck also concretized Poland’s position by showing that, in the event that Hungary attacked Romania alone, the Poles would not have intervened in the conflict since, according to Beck, the Romanians, who (again, according to Beck) considered themselves able to defend against the Hungarians, they did not ask them to do so. Therefore, it is clear that the objective of the *erga omnes* character for the Romanian-Polish alliance was failing. At the same time, Beck pointed out to the French ambassador that, if Germany attacked Romania, then, by virtue of the Anglo-Polish, and Franco-Polish commitments and those assumed by London and Paris on April 13, such an attack would result in a generalized conflict in which Poland would have fought on Romania’s side, thus also insisting on this path that a Romanian-Polish military convention was unnecessary [42]. However, Beck made no mention of the possibility of Romania’s intervention in support of Poland, England and France in the event of a German attack against the Poles, which shows that the Polish statesman did not consider such a possibility. Therefore, things were very far from the colors in which Gafencu tried to paint them to the French and the English and in which the latter would have liked to see them, that is, that Romania and Poland would have committed, even informally, to support each other in the event of a German attack. But despite the stagnation of the Romanian-Polish negotiations regarding the issue of a new interpretation of the alliance in question, in the Anglo-French discussions from the beginning of May 1939, the objective of ensuring the westward orientation of the Polish-Romanian alliance appears in the Western documentary sources as having been achieved, the French being of the opinion that it was „extremely plausible” that, in the event of a German attack against Poland or Romania, the two countries would provide each other with military aid [43].

Anglo-French sources continued to emphasize during this period the fact that an essential reason why the Poles were reluctant to strengthen their political-military ties with the Romanians was the bad opinion they had of the capabilities of the Romanian army, the Poles valuing the combative abilities of the Romanian peasants, but not those of the officer corps and being, at the same time, concerned about the technical and material endowment of the Romanian armed forces[44]. But this attitude of the Poles, such as it was, should have suited the Romanians perfectly, or, at least, that’s what they thought at the time - that it suited them. Indeed, in this regard, Călinescu pointed out to the French (in a discussion in which Carol had also participated) from the first days of May 1939 that a military intervention by the Romanians in support of the Poles, in the event of a German attack, had to be regarded as undesirable due to the weakness of the Romanian army and the probable consequence of drawing Hungary into the conflict on the side of Germany. The French, however, responded (anticipating correctly the events) that in such a situation, the price of maintaining neutrality could only be that of sacrificing sovereignty and ceding to the Germans total control over Romanian oil and grain, without which Berlin could not hope to win the war [45].

The issue of the Romanian-Polish alliance returned to the agenda of the Anglo-Romanian discussions on May 23, 1939, in Geneva, during Cretzianu’s negotiations with Halifax, on which occasion the Romanian

informed the Secretary of State about the fact that the Poles had already given signs to the Romanians that they didn't intend to implement the verbal agreement between Gafencu and Beck, which recognized the general nature of the Romanian-Polish Alliance Agreement and undertook to add, „at a convenient time”, those technical amendments that would have made it operable in the event of a German attack. In fact, Gafencu instructed Cretizanu to show the French and English that on May 19, 1939, the Polish ambassador in Bucharest had delivered a note to the Romanian government expressing concern that the „widening” of the Polish-Romanian alliance might have as an effect „definitively influencing Hungary's attitude”, but that he, Gafencu, had rejected that approach on the grounds that Hungary was already „one hundred percent included in the Axis, but also because that approach „did not correspond to what was agreed upon by the Gafencu and Beck when they agreed that the Romanian-Polish treaty is a general treaty and that therefore the question of its enlargement cannot be raised, but only the question of concluding some technical arrangements that can be negotiated in secret outside of any political arrangements” [46], [47]. It seems to be obvious, at this stage, that the Romanians did not want to make commitments in relation to Poland against Germany, but they excused themselves in this sense, referring to the even more obvious reluctance, in this regard, of the Poles to assume the same commitments to the Romanians.

Despite Beck's clarifications or the reluctance expressed by Călinescu and Carol, the French continued in January 1940 to refer to the conversation between Beck and Gafencu on April 17 that took place on the train between Krakow and Katowice, in which the two agreed that the Romanian-Polish alliance was „in principle” an *erga omnes* one, as an achievement equivalent to the de facto westward orientation of that framework of Polish-Romanian political-military collaboration [48]. Equally interesting is the fact that the researched sources show that, during the months of June and July, the French and the British almost did not make any additional efforts to reform the Polish-Romanian alliance, and although it seems difficult to imagine that, considering the importance of the topic, that could have simply have been a proof of negligence on the part of the Western diplomacy, it seems that, essentially, that was the situation. The reason why Bonnet and Halifax let the situation „get out of hand” in this regard is that they were misled by assurances that the Beck-Gafencu verbal agreement of 17 April 1939 would have been sufficient, although Halifax and Bonnet still bear the responsibility of having let themselves be deceived in this respect.

Regarding the possibility of transforming the Romanian-Polish alliance into an *erga omnes* one, through its reorientation towards the West, it can be said that Romania's position changed significantly towards August 1939, and this is attested not only in Romanian sources but also in Western ones. In the context of the escalation of international tension, Gafencu communicated to the diplomatic representations of France, England, and Turkey in Bucharest on August 10, 1939, that the information he had from Berlin indicated a potential German aggression against Poland, as well as towards the south-east, with Romania as the main objective. He stated, at the same time, that Romania, despite the precarious situation of the endowment of its military forces, had the intention to defend itself „to the end”, although Gafencu admitted that he had doubts about the ability of the Romanian state to resist successfully, and the French ambassador from Bucharest estimated that these „disclosures” by Gafencu had the actual role of conveying to the Western Allies the feeling that Romania wanted to know how and under what specific conditions it could count on the materialization of the guarantees of April 13, 1939 [49]. During that period, military tensions on Romania's border with Hungary increased significantly, and Carol's government saw the issue of reinterpreting the Romanian-Polish alliance as an opportunity to strengthen its position in relation to the increasingly aggressive Hungarians, but this initiative had, in those circumstances, even less chance of success, considering the Polish-Hungarian relations. But when, at the beginning of August 1939, Halifax would ask de Tilea about the progress made in terms of upgrading the Romanian-Polish alliance, the Romanian minister was forced to inform the Secretary of State that it was null, and laid the responsibility for that on Beck, „who had not made any move in this direction” out of the desire not to upset Hungary [50]. From other British sources, we learn that the argument put forward by the Poles in those days for their refusal to convert the Polish-Romanian alliance into one directed against any aggressor, was that the Poles were of the opinion that such an action was not necessary, for, in their assessment, Hungary would not have allowed Wehrmacht to transit its territory in the direction of Romania. The British did not agree with this reasoning and considered that such

a possibility could not be excluded [51], and in the instructions sent to the British mission in Moscow from August 1939, the British noted that they were putting „pressure on the Poles to take steps to coordinate their defense with that of Romania” [52].

The fact that the Turks were also interested in a western reorientation of the Romanian-Polish Alliance is confirmed by the diplomatic documents of the British embassy in Ankara that reflect Carol’s visit to Turkey in August 1939, on which occasion the Turkish president İsmet İnönü insisted that Romania sign an agreement with Poland to provide for the „automatic” activation of the alliance in the event of a German aggression, while Carol avoided making any commitment in this regard, referring to the old pretext of the need to avoid antagonizing the Germans, but also to the fact that the Poles did not want such a convention that could draw them into a Romanian-Hungarian conflict [53];

Therefore, the objective of British foreign policy to reorient the Romanian-Polish Alliance remained unfulfilled. The French Embassy in Bucharest acknowledged this situation on August 12, 1939, but the French Chargé d’Affaires also signaled that, since Romania „felt militarily isolated”, and Polish-German relations were becoming more and more tense, favorable conditions had been created for a new attempt in this regard. The problem was, however, that Poland had rejected a Romanian proposal (made, however, with reference to the Hungarian danger) in this regard a few weeks earlier and therefore it was unlikely that, under those conditions, that effort would have been resumed on the Romanian side, which is why the French in Bucharest had taken the initiative in this regard, probing the position of the Polish ambassador - Count Raczynski - who had declared himself in agreement with the fact that „Poland no longer had any reason to appease Germany” and that Warsaw and Bucharest had to overcome that „paradoxical” situation for them as, military allies [54]. It is unclear whether this initiative had any follow-up. On the other hand, there is documentary confirmation that Carol did not want, in August 1939, the expansion of the Romanian-Polish alliance to cover the possibility of German aggression. The Romanian documents that reflect Carol’s visit to Turkey in August 1939, show that when Turkish President İsmet İnönü asked if he, Carol, did not intend to reorient the Polish-Romanian alliance to the west, the latter replied that the Poles did not want this in order to not attract the antipathy of the Hungarians, but that he, himself, did not want it either, considering «the extension of the treaty...disadvantageous and superfluous. Disadvantageous, because contrary to Romania’s will to maintain an impartial attitude, it would associate it with anti-German policy, precipitating a German-Hungarian aggression against itself. Superfluous, since any German-Italian attack will henceforth lead to a general war in which the play of guarantees and existing alliances will force in the same camp all the powers opposed to the German-Italian aggressive policy”. İsmet İnönü warned Carol on that occasion that his tendency to avoid upsetting Germany at any cost could not protect Romania from Nazi aggression, but Carol replied that his strategy was to ensure that, in the event of the outbreak of hostilities, Romania entered war as late as possible, adding that he was worried about a scenario in which, deprived of the possibility of successes in the heavily armed and fortified west, Germany would throw itself with overwhelming forces on a belligerent Romania [55].

These late efforts did not bring any results. Even around the conclusion of the Polish-British Mutual Assistance Agreement in London of August 25, 1939, Halifax noted the fact that the Poles did not want to include Romania in the list of states listed as potential victims of German aggression and in support of which the signatories (i.e. the British and the Poles) were committing themselves to war against Germany under Articles 1 and 2 of the treaty [56], [57]. On August 18, during the Anglo-Polish negotiations for the signing of the future politico-military treaty, the Polish embassy admitted that, although there was no reason why the technical arrangements to which we referred could not be worked out „if necessary”, that had not been done since „the Polish government was concerned not to provoke Germany, not to lose its influence in Hungary and not to risk throwing Hungary into Germany’s arms”. The Poles also asserted that the inclusion of Romania in the future Polish-British treaty would have created new unilateral obligations for Poland towards Romania, without Bucharest also assuming obligations towards Warsaw; the Poles also assured the British of the fact that the mention of Romania in the future Romanian-British treaty was not necessary since „it was self-evident that, if Romania had been attacked and had defended itself, Poland would have come to the rescue [but that] Poland did not want to insert any provision of this kind in a treaty to which Romania was not a party” [58].

The final text of the secret protocol of the Treaty of Mutual Assistance signed on August 25 in London between Britain and Poland, point 2.(a), specified that „with regard to Romania, the United Kingdom government refers to the guarantee given to this country, and the Polish government refers to the mutual commitments of the Romanian-Polish alliance which Poland has never considered incompatible with its traditional friendship for Hungary”. We, therefore, see that it cannot be said that, through the final text of the Agreement, Poland assumed any concrete obligation towards Romania, since in it the Poles referred to the Polish-Romanian alliance, which, in the absence of a military convention, would not assume an *erga omnes* orientation, and remained directed exclusively against the USSR. At the same time, the Poles continued to insist on their friendly attitude towards Hungary even during those late days when the Allies and the Romanians were sure that it could be used as a base for a German attack against Romania.

In conclusion, regarding the problem of the reorientation of the Romanian-Polish alliance towards the West, we can say that, despite the persistent efforts made for this purpose by the Western Allies - to whom the initiative in this regard belonged (more precisely, to the British) - this objective it remained unrealized due to the fact that neither Poland nor Romania believed that such a step could be in their respective national interests. As such, both Warsaw and Bucharest showed great reluctance towards the possibility of aligning with the belatedly-adopted Anglo-French policy of containing Nazi expansion. However, it must be pointed out here that, in August 1939, against the background of military tensions on the Romanian-Hungarian border, Romania initiated discussions with a view to signing a military convention through which the Romanian-Polish alliance could have acquired a westward orientation. Therefore, the British project came, due to the force of the circumstances, quite close to realization, although here we should specify that, from the consulted sources, we could not determine how exactly the Romanians envisaged that military convention, and therefore, we cannot know, if such step would have corresponded to the expectations of the Western Allies, but most probably not, for we have also shown that, at exactly the same time, Carol did not want that convention to be applicable against Germany. In any case, the Poles also refused to take that step and, for this reason, that late proposal made by Romania did not have any results and, in fact, we were not able, from the analyzed sources, to learn anything specific about it.

References:

1. Florescu to RMFA, no. 643 of March 31, 1939, Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României, (AMA-ER), fund E.9 Second World War, v. 314, f. 153-154.
2. *Ibidem*, Tilea to RMFA, no. 667 of April 7, 1939, f. 178.
3. *Visit of the Polish Foreign Ministry. First Meeting, April 4*, in *Documents on British Foreign Policy, (DBFP)*, Third Series, v. 5, London, 1952, pp. 1,2,8,9.
4. Tătărescu to RMFA, no. 201 of April 6, 1939, AMAER, fund E.9 Second World War, v. 314, f. 174.
5. *Illustrative in this sense is a remark by Beck, made in front of Chamberlain during his visit to London on April 4, when the former expressed the opinion that only the „recent actions [of Germany] were unjustifiable”, while, „until in 1938, German policy, although it put other countries in difficult situations, could be justified”; Chamberlain declared himself totally in agreement with this point of view: Visit of the Polish Foreign Minister. Second Meeting, April 4*, in *DBFP*, Third Series, v. 5, London, 1952, p. 9.
6. *Ibidem*, p. 14-15.
7. *Ibidem*, p. 15-16.
8. Léon Noël (French Ambassador to Poland) to Georges Bonnet, T. n° 514 of 29 March 1939, vol. 15, in *Documents diplomatiques français (DDF)*, 2e série, 1936-1939, Paris, 1981, p. 267.
9. *Minutes of the meeting of the British government of April 5, 1939*. Cabinet 18(39), Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), Microfilme Anglia fund, r. 6.
10. *Eden to Halifax, 5 April 1939*, in *DBFP*, Third Series, v. 5, London, 1952, pp. 36-38.
11. *Ibidem*, *Visit of the Polish Foreign Minister, April 4-6, 1939 Record of Conversations*. Fourth Meeting, p. 49.
12. *Ibidem*.
13. *Ibidem*, Halifax to Knatchbull-Hugessen, no. 76 of April 7, 1939, p. 57-58.

14. *George Bonnet to Léon Noël, T. nos 312, 313 of 10 April 1939*, in *DDF*, 2e série, 1936-1939, vol. 15, Paris, 1981, p. 528.
15. *Ibidem, Bonnet to Thierry, T. n° 228 of April 10, 1939*, p. 531
16. *Kennard to Halifax, no. 107 of 14 April 1939*, in *DBFP, Third Series*, v. 5, London, 1952, p. 198; Anna J. Pazmowska, *Britain, Poland and the Eastern Front*, Cambridge, 1987, p. 63.
17. *Franassovici to RMFA, no. 1511 of April 15, 1940, AMAER*, fund 71/Special files, v. 347, f. 196.
18. *Note du Directeur politique adjoint, Avril 13, 1939*, in *DDF*, 2e série, 1936-1939, vol. 15, Paris, 1981, p. 603.
19. *Ibidem, Léon Noël to Bonnet, T. nos 606 à 608 in April 15, 1939*, p. 657.
20. *Kennard to Halifax, no. 108 of 14 April 1939*, in *DBFP, Third Series*, v. 5, London, 1952, pp. 200-201.
21. *Ibidem, Thierry to Bonnet, T. nos 431 à 435 of 14 April 1939*, pp. 624-625
22. *Léon Noël to Bonnet, T. nos 576 à 580 of 12 April 1939*, in *DDF*, 2e série, 1936-1939, vol. 15, Paris, 1981, pp. 574-575
23. *Ibidem, Léon Noël to Bonnet, T. nos 606 à 608 of 15 April 1939*, p. 657
24. *Franassovici to RMFA, no. 1499 of April 14, 1939, AMAER*, fund 71/Special files, v. 347, f. 132-133.
25. *Ibidem, Note of Cretzianu's conversation with Spitzmuller, dated April 14 from RMFA*, f. 13.
26. *Kennard to Halifax., no. 116 of 18 April 1939*, in *DBFP, Third Series*, v. 5, London, 1952, p. 231.
27. *Ibidem, Phipps to Sargent, April 20, 1939*, pp. 261-261.
28. *Kennard to Cadogan of 2 May 1939*, in *DBFP, Third Series*, v. 5, London, 1952, pp. 397-398.
29. *Regarding that trip, the fact that Gafencu had first moved to Berlin and only after that to the capitals of the Western powers had been interpreted by the Germans as additional proof of the ascendancy they were gaining, in Romania, in relation to the English and the French: Доклад главы германской экономичный миссии в Румания Х. Волтата ополномоченному по четырелетнему план Германии Г. Geringu February 27, 1939*, in *Год кризиса. 1938-1939: Doc. and materials in 2 t. T. 1. 29 September 1938 - 31 May 1939 / М-во иностр. дел СССР*. — М.: Politizdat, 1990, doc. 162.
30. *Ibidem, Kennard to Halifax., no. 118 of April 18, 1939*, p. 233.
31. *Franassovici to RMFA, no. 1513 of April 17, 1939, AMAER*, fund 71/Special files, v. 347, 242.
32. *Léon Noël to Bonnet, T. nos 624, 625 of 18 April 1939*, in *DDF*, 2e série, 1936-1939, vol. 15, Paris, 1981, p. 699.
33. *Note on Cretzianu's conversation with Thierry on April 20, 1939, AMAER*, fond 71/Special files, v. 347, f. 334.
34. *Thus, according to the Polish ambassador in London, Raczynski, „further technical arrangements would be negotiated at the appropriate time” without any additional details: Visit of the Roumanian Foreign Minister, April 23-26, 1939. Third Meeting, on April 25*, in *DBFP, Third Series*, v. 5, London, 1952, p. 324.
35. *Ibidem, Visit of the Romanian Foreign Minister, April 23-26, 1939. First Meeting, on April 24*, p. 298-299. *Gafencu to RMFA, fn of April 25, 1939*, in *AMAE, Fond 71/Anglia*, v. 10, f. 235-240
36. *Minues of the meeting of the British government on April 26, 1939*, ANIC, Mcf. Anglia, r. 6.
37. *Corbin to Bonnet, T. nos 1328 à 1331 of 25 April 1939*, in *DDF*, 2e série, 1936-1939, vol. 15, Paris, 1981, p. 793 (see also footnote).
38. *Compte rendu d'une conversation entre M. Georges Bonnet et M. Gafencu, April 27, 1939*, in *DDF*, 2e série, 1936-1939, vol. 15, Paris, 1981, p. 840.
39. *Romania's security within international commitments, August 25, 1939 AMAER*, Fund 71/Romania, vol. 7, f. 144-145.
40. *Ibidem, Thierry to Bonnet, T. nos 494 à 496 of April 27, 1939*, pp. 825-826.
41. *Léon Noël to Bonnet, T. nos 703, 704, 2 May 1939*, in *DDF*, 2e série, 1936-1939, vol. 16, Paris, 1983, p. 4 (see the footnote); *Ibidem, Bonnet to Léon Noël, T. nos 404 à 407, 4 May 1939*, p. 108-109.
42. *Ibidem, Léon Noël to Bonnet, T. n° 765, 11 May 1939*, p. 298.
43. *Ibidem, Communication du Département à l'ambassade de Grande-Bretagne à Paris, mai 3, 1939*, p. 50; *Idem, Compte rendu de la liaison hebdomadaire aux Affaires étrangères du 3 mai 1939*, p. 61; *Ibidem, Bonnet to the diplomatic missions of France in Bucharest, Belgrade, Moscow, Berlin and Warsaw, May 5, 1939*, pp. 143-144.
44. *Ibidem, Léon Noël to Bonnet, T. n° 711 of May 7, 1939*, p. 116-117.

45. *Ibidem*, Thierry to Bonnet, T. n° 538 of May 6, 1939, p. 202.
46. Gafencu's instructions to Cretzianu in view of the talks to be held with Halifax and Bonnet during the May session of the Council, ANIC, fond Grigore Gafencu, i. 2106, v. 14, f. 4-5.
47. Extract from record of conversation between the Secretary of State and M. Cretzianu at Geneva on 23 May 1939, in DBFP, Third Series, v. 5, London, 1952, p. 658.
48. Thierry to Bonnet, D. n° 382 of 19 June 1939, in DDF, 2e série, 1936-1939, vol. 16, Paris, 1983, p. 899
49. Spitzmuller to Bonnet, T. nos 731 à 734 of 10 August 1939, in DDF, 2e série, 1936-1939, vol. 17, Paris, 1984, p. 792; *Ibidem*, M. Meyer, deuxième secrétaire interprète à l'Ambassade de France à Ankara, à M. RMFAsigli, ambassadeur de France à Ankara, août 10, 1939, p. 794; *Ibidem*, RMFAsigli to Bonnet, T. nos 1249 à 1252 of August 10, 1939, p. 795.
50. Halifax to Le Rougetel (British Chargé d'affaires in Bucharest), no. 399 of 3 August 1939, DBFP, Third series, vol. VI, 1939, London, 1953, pp. 582-585.
51. Appendix V. Instructions to the British Military Mission to Moscow. Staff conversations with Russia. Memorandum for the guidance of the UK Delegation, in DBFP, third series, vol. VI, 1939, London, 1953, p. 772.
52. Instructions to the British Military Mission to Moscow August 1939. Staff Conversations With Russia. Memorandum for the Guidance of the United Kingdom Delegation [C10801/3356/18], in DBFP. Third Series, v. 6, London, 1953, p. 772.
53. RMFA sigli to Bonnet, T. nos 1269 à 1274 of 12 August 1939, in DDF, 2e série, 1936-1939, vol. 17, Paris, 1984, pp. 880-881.
54. *Ibidem*, Spitzmuller to Bonnet, D. n° 521 of August 12, 1939, p. 884
55. Notes on the meeting of His Majesty King Carol II with HE the President of the Turkish Republic, İsmet İnönü, August 14, 1939, ANIC, V. Stoica fund, v. I/70, f. 68-69.
56. Halifax to the Polish Ambassador in London, (c1141/27/55) of 14 August 1939, in DBFP, Third Series, vol. VI, 1939, London, 1953, pp. 699-700.
57. The documents of the French Embassy in London also confirm that, in the context of the negotiations to finalize the Polish-British Mutual Assistance Treaty, the Poles refused to include Romania in the list of states with military support whose Allies were to intervene, in the event of an indirect aggression; in the middle was probably the same objective of Polish foreign policy to maintain a neutral course in the event of a Romanian-Hungarian conflict: Cambon to Bonnet, T. nos 2665, 2666 of 22 August 1939, in DDF, 2nd series, 1936-1939, vol. 18, Paris, 1985, p. 286.
58. Foreign Office Minutes. Negotiations for Anglo-Polish Treaty, August 18, 1939, DBFP. Third Series, v. 7, London, 1954, pp. 64-65.

Date despre autor:

Mihai ȚURCANU, cercetător științific, coordonator al Institutului de Istorie, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0009-0007-5033-127X

E-mail: mihai.turcanu@live.com

Prezentat la 15.09.2024

CZU: 94(478)“1944/1947”:322:272

[https://doi.org/10.59295/sum10\(200\)2024_09](https://doi.org/10.59295/sum10(200)2024_09)

SITUAȚIA BISERICII ROMANO-CATOLICE DIN SPAȚIUL PRUTO-NISTREAN ÎN RAPOARTELE ÎMPUTERNICITULUI PENTRU PROBLEMELE CULTELOR DE PE LÂNGĂ SCN AL URSS PENTRU RSSM (1944-1947)

Ion GUMENĂI,*Universitatea de Stat din Moldova*

Materialul propus spre atenția cititorului are ca subiect problema legată de constituirea raporturilor dintre cultul romano-catolic din spațiul pruto-nistean cu puterea sovietică. Se face o analiză a datelor din ultimii ani ai războiului și primii ani postbelici a situației Bisericii Romano-Catolice din restaurata Republică Sovietică Socialistă Moldovenească.

Ca sursă principală documentară sunt utilizate documentele emise de către nou creată instituție a împuternicitului pentru problemele cultelor de pe lângă Sovietul Comisarilor Narodnici al URSS pentru URSS, instituție ce a existat între 1944 și 1965.

Pe lângă actele cu caracter de instrucție sau dispoziție, ce veneau din partea organelor centrale, rapoartele împuternicitului pentru problemele cultelor conțin și o serie de informații importante precum numărul comunităților romano-catolice, numărul de enoriași, personalitatea feței bisericești ce deservea acest cult etc., care contribuie la reconstituirea istoriei acestui cult într-o perioadă extrem de dificilă.

Documentele analizate denotă că la etapa respectivă instituția responsabilă de raporturile dintre diferite culte și stat a avut ca prerogativă luarea la evidență a comunităților romano-catolice, etapă premergătoare și pregătitoare închiderii ulterioare a acestora.

Cuvinte-cheie: *împuternicit, Biserica Romano-Catolică, RSSM, Chișinău, Bender, Soroca.*

THE SITUATION OF THE ROMAN CATHOLIC CHURCH IN THE PRUTO-NISTREAN SPACE IN THE REPORTS OF THE POWER OF AUTHORITY FOR THE PROBLEMS OF CULTS NEAR THE SCN OF THE USSR FOR THE SSRM (1944-1947)

The material proposed for the attention of the reader has as its subject the problem related to the establishment of relations between the Roman Catholic cult in the Pruto-Dniester area and the Soviet power. An analysis is made of the data from the last years of the war and the first post-war years of the situation of the Roman Catholic Church in the restored Moldavian Soviet Socialist Republic.

As the main documentary source, the documents issued by the newly created institution of the plenipotentiary for religious issues under the Soviet of People's Commissars of the USSR for the SSRM, an institution that existed between 1944 and 1965, are used.

In addition to the acts of instruction or disposition, which came from the central bodies, the reports of the representative for the problems of cults also contain a series of important information such as the number of Roman Catholic communities, the number of parishioners, the personality of the ecclesiastic who served this cult, etc. which contributes to the reconstruction of the history of this cult in an extremely difficult period.

The analyzed documents show that at that stage the institution responsible for the relations between different religions and the state had the prerogative of taking into account the Roman Catholic communities, a preliminary and preparatory stage for their subsequent closure.

Keywords: *empowered, Roman Catholic Church, RSSM, Chisinau, Bender, Soroca.*

Introducere

Dacă în perioada anilor 1940-1941, teritoriul pruto-nistean a fost ocupat pentru o perioadă scurtă de timp, puterea sovietică fiind concentrată cu precădere asupra problemelor de ordin politic, social și economic,

segmentul religios fiind puțin afectat, fiind imposibil de a prognoza evoluția ulterioară a evenimentelor, odată cu anexarea Basarabiei în 1944 și reîncorporarea ei URSS-ului, situația se schimbă, Instituția Bisericii intrând și ea sub „îngrijirea” și organizarea conceptuală sovietică.

Deci, situația se va schimba radical odată cu anul 1944, cu înaintarea Armatei Roșii spre vest și reocuparea spațiului pruto-nistean. Mai mult, în acest sens este necesar de luat în considerație și problema legată de schimbarea la nivel de stat a politicilor față de Biserica Ortodoxă și față de alte culte [5]¹, materializate prin constituirea sau modificarea anumitor structuri menite să asigure controlul puterii ateiste față de curentele religioase.

În anul 1940, în momentul anexării Basarabiei URSS-ului, din punct de vedere al politicii confesionale, statul sovietic, după o perioadă de aproximativ zece ani de atacuri fără de compromise asupra religiei, trecea la o „ameliorare”, pe cât se poate aceasta de închipuit în relațiile dintre statul sovietic și cultele religioase. Acest lucru poate fi confirmat prin anularea celui de al treilea cincinal „fără de Dumnezeu”, dizolvarea organizației „Uniunea militanților celor fără de Dumnezeu” sau lichidarea revistei „Безбожник” [5, 488].

Totodată, începutul celui de-al Doilea Război Mondial, dar cu precădere transferarea acțiunilor militare pe teritoriul URSS-ului și înfrângerile suferite de Armata Roșie, au făcut ca poziția față de instituția Bisericii, indiferent de haina sa cultică, să fie reevaluată de către administrația sovietică.

Formarea de noi instituții în raportul Stat – Instituția Bisericii

Cotitura radicală are loc în 1943. În urma întâlnirii lui I. Stalin cu ierarhii Patriarhiei Moscovei, s-a hotărât alegerea Patriarhului, redeschiderea bisericilor și a școlilor teologice, editarea revistei „Журнал Московской Патриархии”. La propunerea lui Stalin, în septembrie 1943, se organizează Consiliul pentru problemele Bisericii Ortodoxe Ruse de pe lângă *Consiliul Comisarilor Poporului* sub conducerea colonelului Securității Gheorghe Karpov.

Consiliul pentru problemele Bisericii Ortodoxe Ruse a fost înființat prin hotărârea *Consiliului Comisarilor Poporului* nr. 993 din 14 septembrie 1943, și avea drept scop, controlul activității cultelor, atribuindu-i-se pe viitor, după terminarea războiului, un rol special în implementarea politicii religioase [4, 249].

Pe moment, constituirea acestui organ era considerat suficient pentru organizarea și reglementarea problemelor religioase de pe teritoriul URSS-ului. Totuși, la scurt timp, la 19 mai 1944, guvernul sovietic a adoptat hotărârea despre organizarea unui organ unional – „Consiliul pentru problemele cultelor religioase”. Acesta urma să realizeze legătura dintre guvern și conducătorii cultelor religioase: armeanogregorian, catolic, greco-catolic, luteran, musulman, iudeu, budist și ai cultelor neoprotestante în problemele care cereau intervenția statului. Noua instituție avea propriul Statut. Deciziile luate de Consiliu erau traduse în viață de către împuterniciți în teritorii, care făceau parte din nomenclatura comunistă republicană [6, 267].

În conformitate cu punctul 3 al acelei hotărâri se stipula că C.A. Zaițev urma să pregătească în decursul a zece zile proiectul statutului Consiliului. Pe data de 29 mai 1944 „Statutul” a fost examinat de *Consiliul Comisarilor Poporului* și aprobat prin hotărârea nr. 628. Din motive neelucidate, C.A. Zaițev nu și-a mai început activitatea, iar în locul lui, pe data de 6 iunie, a fost numit I.V. Poleanski [6, 267].

Împuternicitul Consiliului pentru Problemele Bisericii Ortodoxe Ruse pe lângă SCN al URSS pentru RSSM, și-a început activitatea în luna august 1944, aproximativ în aceeași perioadă începându-și activitatea și Împuternicitul Sovietului Consiliului pentru Problemele Cultelor pe lângă SCN al URSS pentru RSSM. Din 1946 (odată cu reorganizarea Sovietului Comisarilor Norodnici a URSS în Consiliul de Miniștri al URSS) aceștia devin Împuternicitul pentru Problemele Bisericii Ortodoxe Ruse de pe lângă CM a URSS pentru RSSM și Împuternicitul Consiliului pentru Problemele Cultelor pe lângă CM al URSS pentru RSSM. În decembrie 1965, Sovietul pentru probleme a Bisericii Ortodoxe Ruse, de pe lângă Consiliul de Miniștri

¹ Referitor la periodizarea raporturilor dintre statul sovietic și cultele religioase a se vedea: N. Fuștei, Istoria relațiilor dintre statul sovietic și cultele religioase pe perioade, În: Conferința "Reconstituiri istorice : Civilizație, valori, paradigme, personalități. În onoare academician Valeriu Pasat", Chișinău, Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan”, 2018, p. 476-501. Cu toate că autorul afirmă că este de acord cu periodizarea cercetătorului rus M.I. Odințov, propune totuși o periodizare proprie, care, după părerea noastră, necesită la rândul său unele corectări.

al URSS și a problemelor privind cultele religioase de pe lângă CM al URSS au fost unificate în Consiliul pentru problemele religiilor de pe lângă CM al URSS [1; 4].

Ambii împuterniciți urmau să îndeplinească următoarele funcții: a) controlul privind activitatea legală în domeniul cultelor efectuate de către organele locale și de către slujitorii de cult, și, de asemenea, de organele locale sovietice și toți cetățenii; b) efectua decizii cu referire la problemele religioase, informând organele superioare și locale; c) informa Sovietul despre activitatea organizațiilor religioase, a încălcării legislației cu privire la culte și a acțiunilor și hotărârilor întreprinse de către organele sovietice pe acest segment ș.a.

Drepturile acestor funcționari se axau pe următoarele: a) de a controla activitatea organizațiilor religioase locale privind respectarea legislației cu privire la culte; b) primea informații de la organele sovietice locale cu referire la diferite probleme religioase; c) efectua explicații pentru diferite organe sovietice republicane cu privire la aplicarea legislației; d) anula în consultație cu Sovietul pentru problemele BOR și Problemele Cultelor anumite acte considerate ilegale; e) putea dispune tragerea la răspundere disciplinară, administrativă, sau penală pentru încălcarea legislației cu referire la culte [1; 5]².

Din punct de vedere cronologic ne vom referi la perioada imediat următoare anului 1944, deci a reanexării Basarabiei URSS-ului.

Acte emise sau primite pe numele ambilor împuterniciți, fie din cauza schimbărilor la nivel de conducere superioară, după cum am arătat mai sus, fie din cauza desfășurării acțiunilor militare și a „restaurării” organelor sovietice pe teritoriul RSSM, nu avem până la începutul anului 1945.

Referindus-se la primii reprezentanți ai Consiliului pentru problemele cultelor religioase, cercetătorul N. Fuștei arată că primii reprezentanți ai acestuia în RSSM au fost: Desatnikov Stepan Kondratievici, împuternicitul Consiliului și Șapovnkova Tatiana Vasilievna, secretar-dactilograf. Acesta continuă, arătând că din 1950 Desatnikov este înlocuit cu Simon Lvovici. Dar tot el este cel care câteva rânduri mai jos afirmă că pentru început în funcția de împuternicit pentru problemele cultelor religioase a fost numit de către împuternicitul pentru problemele Bisericii Ortodoxe Volcopianov, Desatnikov venind în funcție abia în 1947 [6, 274-275]³.

Analiza documentelor ce le avem la dispoziție ne permit să emitem o altă ipoteză, sau să fim parțial de acord cu prima afirmație a lui N. Fuștei.

Așa, unul dintre primele documente emise de Consiliul pentru problemele cultelor religioase ce cuprindea și teritoriul RSSM datează din 23 martie 1945 și se referă la Hotărârea comisiei de pe lângă SCN al URSS privind eliberarea și amânarea la apelul pentru mobilizare din 26 februarie 1945 nr. 43s care este discutată telefonic de Poleanskii cu președintele Sovietului Comisarilor Norodnici din RSSM T. A. Constantinov, fiindu-i remisă și dispoziția scrisă. Acest lucru ne facem să credem că la acel moment împuterniciții pentru problemele Bisericii Ortodoxe și a cultelor religioase nu se aflau încă în RSSM. În hotărârea nr. 513 privind salarizarea cadrelor superioare din cadrul SCN, Prezidiului Sovietului Suprem a SCN și a instituțiilor centrale a RSSM, sunt menționați și ambii împuterniciți care erau remunerați cu câte 1 600 rub. Lunar [2, 3].

² Dacă este să comparăm cu perioadele anterioare a relațiilor dintre culte și statul sovietic, putem afirma că acești funcționari de fapt combinau activitatea anterioară a două organe ce au acționat în perioada interbelică în URSS. În primul rând a Comisei Permanente pentru problemele cultelor de pe lângă Prezidiul Comitetului Executiv Central al RSFSR care se conducea în activitatea sa de: Instrucțiunea NKVD nr. 238 din 1 octombrie 1929 „Cu privire la drepturile și îndatoririle asociațiilor religioase”, instrucțiunea CEC din 20 iulie 1930 „Instrucțiune la Hotărârea din 8 aprilie 1929 „Cu privire la asociațiile religioase”⁵³, cea din 16 ianuarie 1931 „Cu privire la ordinea punerii în viață a legislației cultelor”, Instrucțiunea Secretariatului Prezidiului CEC „Cu privire la procedura de organizare, activitate și lichidarea organizațiilor religioase și sistemului de evidență a organelor administrative ale asociațiilor religioase și slujitorilor cultelor” din 28 iunie 1932. Apoi este vorba de Comisei pentru problemele cultelor de pe lângă Prezidiul CEC al URSS (1934-1938), formată în aprilie 1934. Comisia a pregătit un regulament pentru procedura de examinare a materialelor cu privire la închiderea lăcașurilor de cult, și examinarea plângerilor din partea credincioșilor. Dreptul deciziei finale despre închiderea lăcașurilor de cult îi revenea Prezidiului CEC al URSS, la propunerea Comisei cultelor.

³ Același autor arată că împuterniciții au fost repartizați în felul următor: RSFSR – 41; Ucraina – 25; Kazahstan – 17; Uzbekistan – 11; Bielorusia – 11; Turkmenistan – 7; Kirghizia – 6; Tadjikistan – 6; Gruzia – 3; Azerbaidjan – 2; Armenia, Letonia, Lituania, Moldova și Estonia câte unul.

Pe de altă parte, la 20 iulie 1945 este emisă scrisoarea secretă cu caracter de instrucțiune privind activitatea împuternicitorului pentru problemele cultelor religioase adresată de data aceasta lui S. Deseatnikov [2, 4].

Prin urmare, considerăm că reprezentantul Consiliului pentru problemele cultelor religioase și-a început activitatea între 23 martie și 20 iulie 1945.

Raporturile dintre stat și Biserica romano-catolică

Dacă este să ne reîntoarcem la Hotărârea SCN din URSS cu privire la eliberarea de mobilizare a slujitorilor cultelor religioase din 23 martie 1945, credem că de fapt anume aceasta a stat la baza activității ulterioare a împuterniciților speciali. În primul rând, aceasta își avea efectul asupra următorilor slujitori ai cultelor: armeano-gregoriană și ortodocșilor de rit vechi popoviști - diaconii, preoții și episcopii; romano-catolic și greco-roman - părinții și episcopii; luterană - pastorii și ajutorii acestora; musulman - mulii și mufdii; iudaic - rabinii; ortodocșii de rit vechi nepopiști - îndrumătorii spirituali; creștinii evangheliști și baptiștii - presbiterii; adventiștii de ziua a șaptea - presbiterii și propovăduitorii.

Nota bene. Eliberarea acestora de serviciul militar putea fi efectuată în baza actelor emise de împuterniciții pentru cultele religioase, care le vor elibera dacă respectivii făceau parte din comunitățile religioase înregistrate sau care urmau în timpul apropiat să fie înregistrate [2, 2].

De fapt, activitatea numărul unu al aceluiași împuternicitor rezultă și din scrisoarea instrucțiunii amintită anterior, care pe lângă modul de păstrare a acesteia, care prevedea, ca sub nici o formă să nu se facă referință la ea în discuțiile cu reprezentanții diferitor culte religioase, în primul rând, stabilea „de a trece la înregistrarea tuturor clădirilor de cult și organelor administrative a comunităților religioase, precum și a slujitorilor cultelor” [2, 4].

Nu ne vom opri amănunțit asupra acestei instrucțiuni, netrecând însă cu vederea cerințele înaintate pentru a înregistra o comunitate religioasă, printre care se cerea obligativitatea de a avea cel puțin 20 de credincioși maturi cu drept de vot ce nu erau lipsiți de acesta de către judecată și, de asemenea, aveau în posesie clădiri sau case de cult ce corespundeau cerințelor tehnice, anti incendiere și sanitare [2, 4-5]⁴.

În scrisoarea adițională instrucțiunii se mai aduceau o serie de specificări. Așa, primindu-se tot pachetul de documente, inclusiv listele „celor douăzeci”, înregistrarea fiecăreia din comunitățile religioase nu se va face până când acestea nu vor avea slujitorul său de cult, întărit sau numit de către centrul religios corespunzător, fiind primite și actele necesare.

Pentru biserica romano-catolică, greco-catolică și luterană aceste centre se aflau sub administrarea episcopilor - administratori de eparhii. În cazul lipsei slujitorului de cult acesta urma să fie identificat în decurs de trei luni [2, 6].

Primele scrisori emise de către împuternicitorul Deseatnikov, sunt din 18 și 21 septembrie 1945 dar aceasta se refer doar la cultul evangheliștilor și iudeu, fără a aminti alte culte religioase [2, 7-7v.; 15-16v.].

În corespondența inițiată la 15 octombrie 1945, este trimisă cea de a doua scrisoare secretă a instrucțiunilor privind relațiile cu comunitățile religioase, care, însă, era însoțită și de o notificare prin care împuternicitorul era atenționat că până la primirea de noi instrucțiuni este obligat să se abțină de la înregistrarea comunităților romano-catolice și greco-catolice [2, 18]. Notificarea nu conține însă explicarea acestor acțiuni cum, de altfel, romano-catolicii nu sunt amintiți nici în cea de a doua scrisoare-instrucțiune, care de fapt accentuează o dată în plus necesitatea de strictă evidență a comunităților religioase [2, 25-28]⁵.

Cultul romano-catolic reapare în scrisoarea din 7 decembrie 1945, prin care se aducea la cunoștință că Consiliul pentru problemele cultelor religioase studiază problema ce urmează a fi discutată în cadrul Prezidiului Sovietului Suprem privind educația religioasă a copiilor ce se petrece sub „pretextul” confirmării în comunitățile romano-catolice și luterane, existând semnale conform cărora în unele localități educația copiilor primește o formă organizată și se desfășoară pe larg. „Sunt cazuri când copiii, după terminarea lecțiilor în școală, de două-trei ori pe săptămână în mod organizat se îndreaptă spre biserică (ко́ртел) și acolo învață „legea Domnului, pe ușile bisericilor fiind afișat inclusiv orarul lecțiilor”.

⁴ Primul raport informațional privind numărul comunităților religioase urma să fie prezentat până la 10 octombrie 1945.

⁵ De fapt, încă la 22 octombrie 1944, Consiliului pentru problemele cultelor religioase solicita președintelui SCN al RSSM datele privind numărul clădirilor de cult din RSSM.

În acest sens, se solicitau informații legate de numărul de copii și de ce vârstă sunt cuprinși în sistemul educațional romano-catolic și luteran, care sunt formele de educație, cine predă, ce anume și în ce perioadă, cum reacționează la aceasta copiii și părinții lor, dacă au fost efectuate careva măsuri de interdicție a acestor lecții, care sunt reacțiile și ce reacții au stârnit? Urmându-se ca rapoartele să fie prezentate până la data de 15 ianuarie 1946 [2, 23].

Ca răspuns la solicitare, Deseatnikov, răspundea că pe teritoriul RSSM la moment astfel de acțiuni în comunitățile romano-catolice și luterane nu au fost depistate, arătând însă că acest lucru în trecut se practica, fiind îndeplinit fie de către părintele bisericii romano-catolice din Chișinău sau de persoanele desemnate de către el [2, 24-24v.].

Cea de a treia scrisoare de instrucțiuni a Consiliului pentru problemele cultelor religioase este emisă la 29 aprilie 1946. Cu referire la teritoriul nemijlocit al RSSM, este punctul trei în care împuterniciților din Republicile Letonia, Lituania, Estonia, Moldova, regiunile de vest a Republicii Ucraina și Belarus li se recomandă ca activitățile legate de închiderea școlilor duminicale, a fondurilor de ajutor reciproc, a cercurilor pentru tineret și copii a adunărilor religioase a femeilor și tinerilor, să se efectueze treptat, tacticos, reieșind în fiecare din cazuri din realitățile nemijlocite de pe loc [2, 38]⁶.

La solicitarea Președintelui Consiliului pentru problemele cultelor religioase, S. Deseatnikov va elabora o scrisoare informativă cu referire la cultele religioase din RSSM. Punctul IV al scrisorii face analiza comunităților romano-catolice, arătându-se că în republică de fapt activează opt comunități, dintre care trei înregistrate și 5 neînregistrate și anume: **a)** În satul Stârcea, r-nul Glodeni, RSSM, care activează din 1840, numărul de enoriași fiind de 500, amplasată la 105 km de cea mai apropiată comunitate înregistrată – Soroca, clădirea de cult este adaptată cerințelor, părinte nu are; **b)** În localitatea Rașcov, r-nul Camenca, RSSM, care activează din 1846, numărul de enoriași fiind de 300, amplasată la 75 km de cea mai apropiată comunitate înregistrată – Soroca, dispune de biserică, slujitor de cult nu are; **c)** satul Csenzovca, raionul Camenca, RSSM, care activează din 1846, numărul enoriașilor este de 350, amplasată la 90 km de cea mai apropiată comunitate înregistrată – Soroca, clădirea de cult este adaptată cerințelor, slujitor de cult nu are; **d)** În localitatea Râbnița, r-nul Râbnița, RSSM, care activează din 1846, numărul de enoriași fiind de 300, amplasată la 90 km de cea mai apropiată comunitate înregistrată – Chișinău, clădirea de cult este adaptată cerințelor, slujitor de cult nu are; **e)** În or. Bălți, r-nul Bălți, RSSM, care activează din 1860, numărul de enoriași fiind de 200, amplasată la 75 km de cea mai apropiată comunitate înregistrată – Soroca, dispune de biserică, slujitor de cult nu are.

Raportul mai menționează: „Toate susnumitele comunități romano-catolice nu sunt înregistrate conform scrisorii Dumneavoastră nr. 305 din 15.10.45.

Luând în considerare numărul enoriașilor a fiecărei comunități în parte și distanța de la comunitățile înregistrate precum și dintre ele, consider că prin răspunsul pozitiv la întrebare acestea pot fi înregistrate ca comunități funcționale independente cu condiția ca fiecare comunitate să aibă slujitorul său de cult.

În RSSM există un singur preot care deservește toată Moldova” [2, 56-57].

În scrisoarea de răspuns din 28 iunie 1946, președintele Consiliului pentru problemele cultelor religioase arată că comunitățile romano-catolice din Stârcea, Roșcova (*conform originalului*) (Rașcov) Csenzovka, Râbnița și Bălți urmează a fi luate la evidență, iar credincioșilor să li se permită oficierea adunărilor de rugăciune în lipsa slujitorilor de cult [2, 68].

Referindu-ne la rapoartele împuternicitului pentru culte vom analiza datele din ultimul semestru și situația generală către 1 ianuarie 1946. Așa, în raportul anchetă se arată că în ultimul semestru al anului au fost primite 12 cereri de înregistrare a comunităților religioase dintre care doar una din partea comunității romano-catolice (cele mai multe, patru și patru din partea comunității iudaice și lipovenești). Totodată, au fost respinse 40 de cereri, explicându-se că situația se datorează controlului slujitorilor de cult sau a pachetului incomplet de documente ce urmează a fi prezentate. În continuare se menționează că au fost depuse 51 de cereri de înregistrare a clădirilor comunităților religioase, dintre care au fost examinate 21, fiind acceptate 21 dintre care trei ale comunității romano-catolice [3, 6-6v; 7v].

⁶ De fapt aceleași instrucțiuni arată că în afară de comunitățile romano-catolice și luterane, practic au fost culese toate datele cu referire la înregistrarea celorlalte culte religioase. (punctul 6 a scrisorii).

Referindu-se la datele generale, raportul consemnează că la începutul anului 1946 erau înregistrate 22 slujitori ai cultelor religioase, dintre care doar un singur preot romano-catolic (cei mai mulți reprezentau ortodoșii de rit vechi, adepți ai ierarhiei de la Fântâna Albă: un episcop, doi protoierei, un egumen și zece preoți). Referindu-se la numărul clădirilor de cult, aceiași sursă indică existența a 23 de clădiri, iar pentru cultul romano-catolic sunt arătate patru construcții, care au funcționat anterior și care sunt amplasate în incinta clădirilor naționalizate [3, 7-8].

Rapoartele semestriale pentru anii 1946-1947 denotă o serie de neclarități ce pot fi explicate prin anumite argumente. Astfel, conform raportului pentru I semestru al anului 1946, printre cele 123 de comunități religioase înregistrate în RSSM, comunități romano-catolice se numărau trei, care erau amplasate în Soroca, Bender și Chișinău. Cu referire la numărul de clădiri de cult ale acestui cult sunt indicate patru unități. Diferența credem că se explică prin faptul că una dintre comunități, era încă în proces de autorizare de către autoritățile sovietice [3, 13-17].

Pentru data de 20 septembrie 1946 în una din statisticile cu referire la cultele religioase din RSSM sunt enumerate: Comunitatea romano-catolică din Chișinău, întemeiată în 1816 cu 815 enoriași, având adresa pe str. Schmidt 137, înregistrată la 9 septembrie 1945, cu nr. de înregistrare 11; cea din Bender întemeiată în 1870 cu 100 enoriași, având adresa pe str. Stalin 120, cu nr. de înregistrare 12; și cea din Soroca întemeiată în 1880 cu 378 de enoriași, având adresa 28 iunie 1, cu nr. de înregistrare 13. Toate cele trei comunități avându-l ca preot pe Șcurec (Ильек) Mihail Nicolae care își avea reședința la Chișinău pe str. M. Gorkii 58 [3, 75]⁷.

Deci, în continuare sunt enumerate doar trei comunități romano-catolice. Abia în următorul raport pentru primul semestru al anului 1947 găsim informația potrivit căreia în conformitate cu scrisoarea Consiliului pentru problemele cultelor religioase din 20 ianuarie 1947 cu nr. 52 – S, a fost înregistrată, ca una ce anterior era cunoscută comunitatea romano-catolică din Bălți. Totodată, raportul semnală și existența unei alte comunități catolice ce exista în s. Crețoaia, r-n Bulboaca din județul Bender. Respectiva comunitate era în pregătirea pachetului de documente în vederea înregistrării [3, 77].

În planul de activitate pentru următorul semestru constituit din zece puncte ultimul punct prevedea finisarea înregistrărilor comunităților religioase a cultului romano-catolic, până la 1 mai 1947. Iar în tabelul însoțitor al clădirilor ce aparțin diferitor culte, se indicau 4 clădiri a comunităților înregistrate ce erau amplasate în clădiri naționalizate și două încăperi a două comunități neînregistrate, una ocupând o clădire cu caracter cultural-educativ și una amplasată în clădire cu funcție de depozit sau alte unități de producere.

În raportul informativ al împuternicitului pentru cultele religioase Deseatnikov pentru cel de al doilea semestru al anului 1947 cu referire la romano-catolici se consemna că comunitatea din Bălți numără o mie de enoriași, care dispun de casa sa de rugăciuni/biserică (костел) (conform originalului), un slujitor al cultului, neavând preot; Comunitatea din Soroca numără 400 de enoriași, biserică, un slujitor al cultului, neavând preot; Comunitatea din Bender numără 120 de enoriași, biserică, slujitor al cultului, fără preot; Comunitatea din Chișinău ce numără 850 de enoriași, biserică și un slujitor al cultului, neavând preot. Comunitățile enumerate sunt deservite de un singur preot înregistrat pe lângă comunitatea din Chișinău, deoarece respectivul este unicul pentru întreaga RSSM [3, 91-92].

În afară de comunitățile nominalizate s-au mai constatat existența a încă două comunități ale bisericii romano-catolice: în satul Crețoaia, Raionul Bulboaca, județul Bender ce număra aproximativ 60 de enoriași și în localitatea Rașcov, raionul Camenca ce număra aproximativ 300 de enoriași, având și biserică, dar fără slujitori de cult, acestea fiind deservite de către preotul din Chișinău.

În baza scrisorii nr. 52-S din 20 ianuarie 1947 reprezentanții acestor două comunități au fost invitați pentru a depune documentele de înregistrare. Au fost preîntâmpinați și de către comitetul executiv raional și de către preotul cultului. În luna august 1947 au fost din nou preîntâmpinați de către Comitetul Executiv, că dacă până la 1 septembrie 1947 nu vor înregistra clădirea bisericii, atunci aceasta va fi închisă din propria lor vină [3, 91-94].

⁷ Anii constituirii comunităților sunt conform documentului.

În darea de seama pentru anul 1947 împluternicitul pentru problemele cultelor în raportul său pe lângă datele deja consemnate mai sus cu referire la numărul de comunități romano-catolice (indicând și un număr de aproximativ 3000 de enoriași) mai consemna: „Este necesar de subliniat că, necăutând la multiplele preîntâmpinări din partea Consiliului de conducere, reprezentanții/staroștii bisericilor catolice din satele Crețoaia și Rașcov nu doresc să inițieze procedura privind demersul de punere la evidență și se opun înverșunat înregistrării.

Refuzul său, reprezentanții comunității din Rașcov, unde sunt în jur de 400 de catolici, îl motivează prin aceea că ei există încă înainte de începutul Războiului pentru apărarea Patriei, și că ei sunt deja înregistrați în comitetul executiv al raionului Camenca, iar biserica reprezintă proprietatea lor personală și nu există nici un motiv de a încheia un contract tip.

Credincioșii din satul Crețoaia, unde se numără aproximativ 60 de enoriași, refuzul său îl motivează prin faptul că ei nu sunt în stare să întrețină biserica. Preotul Șciurec le-a propus de a se alipi comunității catolice din or. Chișinău, care se află la aproximativ 25-30 km, dar reprezentanții comunității încă nu și-au dat acordul, continuând să nu fie înregistrați” [3, 110-111].

Referindu-se la M. Șciurec, raportul consemnează că acesta este înregistrat la Chișinău și, fiind singurul preot romano-catolic, deservește cele șase comunități din punct de vedere al săvârșirii ritualurilor și necesităților religioase. Fiind în condițiile respective, acesta propunea ca, trecând peste tradiția catolică în care preotul este stăpânul deplin al bisericii, ultimele să fie trecute din punct de vedere administrativ-gospodăresc în grija credincioșilor și a organelor sale executive, el ocupându-se doar de activitatea de cult.

De asemenea, M. Șciurec vorbea despre faptul că s-a conturat și întrebarea privind supunerea tuturor comunităților catolice unui singur episcop dintre cei mai influenți și competenți, văzându-l în această postură pe Antonie Spiringovici, către care din informațiile sale s-au adresat mai multe comunități după ajutor. În acest sens s-au adresat și enoriașii catolici din Odesa, solicitându-i să le trimită un preot [3, 111-112]⁸.

Prima împărtășanie în biserici, în anul 1947, din cauza lipsei de preoți, practic nu s-a petrecut, cu toate că pregătirile nemijlocite au fost efectuate de către părinți. Prima împărtășanie au primit-o în Chișinău 35 de persoane, iar în Bălți 50 și au fost efectuate de preotul Șciurec [3, 112].

Raportorul confundă în raportul său Biserica armeano-catolică cu cea armeano-gregoriană, efectuând de fapt descrierea celei de a doua care era constituită din aproximativ 60-70 de enoriași, și care aveau la dispoziția sa două biserici: una în oraș și una la cimitirul armenesc (Biserica familiei Bogdasarov), altul decât cel care poartă acest nume astăzi. Ce ne interesează este faptul că S. Deseatnikov arăta că această comunitate nu poate să se înregistreze, deoarece nu are preot și nu au suficiente finanțe pentru întreținerea bisericilor [3, 117].

În cele din urmă, pentru anul 1948 fiind stabilite acțiunile, în legătură cu biserica catolică se propunea: a) Comunitatea catolică din satul Crețoaia să nu mai fie înregistrată, aceasta fiind numeric mică și se află la aproximativ la 25-30 km. de Chișinău unde exista deja o comunitate romano-catolică înregistrată. Cât privește comunitatea din Rașcov, aceasta să fie înregistrată preventiv, nu înainte de a destitui conducerea acesteia, dat fiind opoziția respectivei față de înregistrarea comunității; b) Conducerea consiliului de pe lângă împluternicitul pentru culte pune întrebarea privind studierea formelor și metodelor ce sunt luate de către catolici pentru pregătirea copiilor pentru prima împărtășanie în condițiile RSSM, în legătură cu necesitatea de a lua o atitudine față de acestea [3, 117].

Concluzie

Urmare a expunerii și analizei documentelor de mai sus devine clar că, către mijlocul celui de-al Doilea Război Mondial și în perioada imediat următoare raporturile dintre cultele religioase și statul totalitar comunist au suferit o serie de modificări, inclusiv cu biserica dominantă – cea ortodoxă, și cu celelalte confesiuni minoritare.

Ca instituție de legătură dintre organele centrale și cele republicane devin împluterniciții pentru problemele Bisericii Ortodoxe/ problemele cultelor de pe lângă Sovietul Comisarilor Norodnici al URSS.

⁸ Ibidem, f. 111-112.

Controlul asupra Bisericii Romano-Catolice din RSSM intra în competența împuternicitului pentru problemele cultelor de pe lângă Sovietul Comisarilor Norodnici al URSS pentru RSSM, alături de alte culte minoritare în raport cu biserica dominantă.

În perioada de după reanexarea teritoriului pruto-nistean URSS-ului se profilează clar activitatea principală a acestor împuterniciți, care aveau ca scop în primul rând înregistrarea tuturor organizațiilor de cult de pe teritoriul RSSM, în conformitate cu cerințele de pe restul teritoriului URSS.

Aceasta a fost etapa incipientă, dar credem importantă, a constituirii raporturilor dintre culte și statul sovietic, urmate ulterior de limitarea drepturilor confesionale și în cele din urmă a închiderii definitive a comunităților religioase, cu atât mai mult cu cât în rândul conducerii sovietice se profilase o ierarhizare a cultelor care au fost considerate ca fiind mai loiale față de autoritățile sovietice, și cele care s-a considerat că au colaborat cu ocupanții.

Pentru perioada discutată cultul romano-catolic din spațiul pruto-nistean era constituit din opt comunități, care toate erau deservite de către un singur slujitor al cultului, fiind înregistrate de către autoritățile sovietice adunările enoriașilor din Chișinău, Bender, Soroca și Bălți.

Referințe:

1. *Agencia Națională a Arhivelor*, Dosarele Fondurilor: R-3046, Împuternicitul Consiliului pentru Problemele Bisericii Ortodoxe Ruse pe lângă SCN al URSS pentru RSSM și R-3305, Împuternicitul Sovietului Consiliului pentru Problemele Cultelor pe lângă SCN al URSS pentru RSSM.
2. *Agencia Națională a Arhivelor*, Fond 3305, inventar 2a, d. 1.
3. *Agencia Națională a Arhivelor*, Fond 3305, inventar 2a, d. 2.
4. Fuștei N., *Consiliul pentru problemele Bisericii Ortodoxe ruse de pe lângă Consiliul de miniștri al URSS (1943-1965) – un organ de legătură dintre stat și biserică*, În: „Tyragetia”, s.n., vol. IX [XXIV], nr. 2, 2015, p. 249.
5. Fuștei N., *Istoria relațiilor dintre statul sovietic și cultele religioase pe perioade*, În: Conferința „Reconstituiri istorice: Civilizație, valori, paradigme, personalități. În onoare academician Valeriu Pasat”, Chișinău, Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan”, 2018, p. 476-501. Ibidem, p. 488.
6. Fuștei N., *O instituție de legătura între guvernul sovietic și cultele religioase – „Consiliul pentru problemele cultelor religioase de pe lângă Consiliul de Miniștri al URSS” (1944-1965)*, În: „Tyragetia”, s.n., vol. X [XXIV], nr. 2, 2016, p. 267.

Notă: *Articolul a fost elaborat în cadrul proiectului Valorizarea prin editare și digitizare a patrimoniului național documentar (documente istorico-confesionale) al Republicii Moldova. cifru: 24800012.0807.11SE.*

Date despre autor:

Ion GUMENĂI, doctor habilitat, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID:0000-0002-1979-9807

E-mail: gumenai@gamil.com

Prezentat la 15.09.2024

CZU: 94(478)“1970/1980”:37.01:008

[https://doi.org/10.59295/sum10\(200\)2024_10](https://doi.org/10.59295/sum10(200)2024_10)

INSTITUȚII ȘI PROCESE EDUCAȚIONAL-CULTURALE ÎN VIAȚA COTIDIANĂ DIN RSSM (ANII 1970-1980)

*Anatolie NOSATÎI,**Universitatea de Stat din Moldova*

În anii 1970 și 1980, educația, cultura, religia și sportul în RSS Moldovenească au fost profund impregnate de propaganda sovietică, modelând aproape fiecare aspect al vieții de zi cu zi. Perioada respectivă este marcată de promovarea forțată a conceptului de „moldovenism” ca identitate etnică, impusă de autoritățile sovietice pentru întărirea controlului asupra populației. În timp ce elita culturală a adus contribuții semnificative la literatură, artă și educație, aceste eforturi au fost sub strictă supraveghere a Partidului Comunist. Religia a fost puternic suprimată, statul lucrând activ pentru a-i diminua influența. Educația, sportul, alte activități sociale au fost utilizate ca instrumente atât pentru dezvoltarea fizică, cât și pentru îndobânzirea ideologică. În ciuda controlului generalizat de stat, a existat un acces tot mai mare la realizările culturale, atât interne, cât și internaționale. Această epocă a marcat un apogeu în participarea culturală însă constrângerile regimului autoritar au dus la o scădere a calității educației și la restrângerea libertății creative.

Cuvinte-cheie: RSS Moldovenească, moldovenism, educație, cultură, propagandă, religie, sport.

EDUCATIONAL-CULTURAL INSTITUTIONS AND PROCESSES IN THE MSSR EVERYDAY LIFE (1970s-1980s)

During the 1970s and 1980s, education, culture, religion, and sports in the Moldovan SSR were deeply permeated by Soviet propaganda, shaping nearly every aspect of daily life. The period saw the enforced promotion of the concept of “Moldovenism” as an ethnic identity, imposed by the Soviet authorities to strengthen control over the population. While the cultural elite made significant contributions to literature, art, and education, these efforts were under strict Party supervision. Religion was heavily suppressed, with the state actively working to diminish its influence. Education, sports, other social activities were used as tools for both physical development and ideological indoctrination. Despite pervasive state control, there was an increasing access to cultural achievements, both domestic and international. This era marked a peak in cultural participation, yet the authoritarian regime’s constraints led to a decline in educational quality and restricted creative freedom.

Keywords: Moldovan SSR, Moldovenism, education, culture, propaganda, religion, sports.

În ultimele decenii de existență a Uniunii Sovietice se constată o intensificare a propagandei și a ideologiei în toate domeniile de activitate cotidiană a cetățeanului sovietic. Deși perioada a fost denumită oficial „socialism dezvoltat”, istoricii și sociologii au început să utilizeze ulterior termenul „perioada stagnării”. În această perioadă, procesul educațional a fost influențat atât de susținerea financiară oferită școlilor de către stat, cât și de intensificarea propagandei sovietice în învățământ [1, pp. 389-396]. Una dintre directivele Partidului Comunist promovate cu insistență în această perioadă a fost impunerea „moldovenismului” drept concept etnic. Acest concept s-a reflectat în cultura RSSM prin publicarea de cărți, organizarea de spectacole și producerea de filme artistice. Viața cotidiană a populației era constant influențată de ideologia comunistă, prezentă în toate aspectele educației, culturii și mijloacelor de informare în masă [2, pp. 710-730].

Conform legii RSS Moldovenești din 24 decembrie 1975 *Cu privire la învățământul public*, sistemul educațional din republică includea: educația preșcolară, învățământul mediu de cultură generală, educația extrașcolară, învățământul profesional tehnic, studiile medii de specialitate și învățământul superior [3, p. 10].

Scopul declarat al educației preșcolare era sprijinirea familiilor în creșterea și educarea copiilor de vârstă preșcolară. Instituțiile preșcolare colaborau strâns cu părinții, stabilind demersuri comune pentru asigurarea sănătății și dezvoltării fizice, educarea deprinderilor practice elementare și pregătirea copiilor pentru școală. Pentru înscrierea unui copil într-o instituție preșcolară, părinții trebuiau să prezinte un act de repartizare, un

certificat medical privind starea de sănătate a copilului, o adeverință de salariu și certificatul de naștere al copilului. Prioritate la înscriere aveau copiii ai căror părinți erau în serviciul militar, cei proveniți din familii afectate de tuberculoză, de invalizi din grupele I-II, copiii orfani sau care proveneau din familii cu condiții locative nesatisfăcătoare etc. Instituțiile preșcolare erau deschise în orașe și în centre raionale [4, p. 89], având în general patru grupe de copii, împărțite pe categorii de vârstă: grupa de vârstă fragedă (de la 2 luni până la 1 an; de la 1 an până la 2 ani); grupa mică (de la 2 la 3 ani; de la 3 la 4 ani); grupa mare (de la 4 la 5 ani); grupa pregătitoare pentru școală (de la 5 la 7 ani). Durata aflării copiilor în instituțiile preșcolare varia între 9 și 24 de ore, în funcție de programul de lucru al părinților. Pentru copiii cu deficiențe intelectuale sau fizice erau create grupe speciale. Grădinițele funcționau pe tot parcursul anului, cu excepția zilelor de sărbătoare [3, p. 88]. În 1970 existau 901 instituții preșcolare, iar până în 1989 numărul acestora a crescut la 2.309 [4, p. 110].

În conformitate cu legislația sovietică, următoarea etapă după învățământul preșcolar era școala medie de cultură generală. Statutul școlii medii de cultură generală, aprobat prin hotărârea Sovietului de Miniștri al RSSM din 8 septembrie 1970, stabilea că anul școlar începea la 1 septembrie și se finaliza, incluzând examenele și practica, la date diferite în funcție de clasă: 30 mai, pentru clasele I-VII; 10 iunie, pentru clasa a VIII-a; 25 iunie, pentru clasele IX-X. Înscrierea elevilor la școală avea loc de obicei pe 25 august. În clasa întâi erau acceptați copiii care împlineau vârsta de șapte ani până la 1 septembrie sau în cursul lunii septembrie a anului de studiu. Pentru înscriere, părinții sau tutorele prezentau certificatul de naștere al copilului și o adeverință medicală. Fiecare elev avea un dosar personal și un tabel de note, care era folosit și pentru transferul la alte școli.

Elevii purtau uniformă școlară aprobată de Sovietul Miniștrilor al RSSM [3, p. 122], iar cei care aveau nevoie de sprijin material îl primeau din fondul învățământului general obligatoriu. În școli erau organizate cercuri, cluburi și alte asociații ale elevilor, menite, cel puțin la nivel declarativ, să susțină autoconducerea și să promoveze disciplina, inițiativa creativă și implicarea în activități social-utile, adaptate vârstei și capacităților fizice ale elevilor. Un rol important în propaganda comunistă printre copii și tineri îl aveau organizațiile pionerești și comsomoliste, care își desfășurau activitatea în școli conform regulilor stabilite de Uniunea Sovietică, cultivând un comportament obedient și dezirabil din punctul de vedere al conducerii.

Se acorda o atenție deosebită respectării normelor sanitar-igienice și siguranței tehnice [3, p. 126], pentru care erau responsabili administrația școlii și personalul medical. În cazul nerespectării acestor norme sau a măsurilor de prevenire a bolilor contagioase, aceștia purtau răspunderea. Elevii nu puteau fi eliberați de la ore pentru activități care nu erau legate de educație, iar excursiile se desfășurau conform unui program aprobat de directorul școlii [3, p. 127].

O altă componentă a sistemului de educație din RSSM era reprezentată de școlile profesional-tehnice, care jucau un rol esențial în viața cotidiană prin formarea forței de muncă necesare economiei planificate sovietice. Aceste școli pregăteau elevii pentru diverse meserii și activități tehnice, asigurând astfel continuitatea în sectoare esențiale precum industrie, construcții și agricultură. În aceste instituții erau admiși elevi care absolviseră școala de opt ani de cultură generală și care satisfăceau condițiile de sănătate necesare. Pentru admiterea la specializări ce implicau lucrări grele sau periculoase pentru sănătate, se impuneau restricții privind sexul, vârsta și starea de sănătate. După absolvire, elevii beneficiau de un concediu acordat de întreprinderile, șantierele de construcții, colhozurile sau alte organizații unde erau repartizați să lucreze [3, p. 340].

O verigă particulară a sistemului educațional o constituiau casele de copii și școlile-internat speciale de cultură generală. Existau case de copii de tip preșcolar și școlar, care purtau numele de la localitatea în care se aflau și adăposteau copii rămași fără părinți, care pierduseră legătura cu aceștia sau proveneau din familii în care nu existau condiții adecvate pentru educație. De asemenea, în aceste instituții erau acceptați copii ai căror mame îi dădeau voluntar la casa de copii. Frații erau primiți în aceeași instituție, indiferent de vârstă [3, p. 264].

Alături de instituțiile educative, bibliotecile au reprezentat un pilon al propagandei sovietice în RSSM, jucând un rol crucial în educația ideologică a populației. La 1 ianuarie 1979, în RSSM funcționau 2.026 de biblioteci, care dețineau un fond de 22.458.000 de cărți și reviste. Dintre acestea, 1.867 activau sub egida Ministerului Culturii, incluzând o bibliotecă republicană, 32 raionale, 126 orașenești, 1.389 sătești și 319

pentru copii. Bibliotecile erau folosite ca mecanisme de propagandă sovietică, unul dintre principalele obiective fiind sprijinirea organizațiilor de partid în activitatea de educație comunistă a populației.

Cea mai importantă bibliotecă din republică era Biblioteca de Stat a RSSM, *N. K. Krupskaja*, azi Biblioteca Națională a Republicii Moldova, care în 1980 dispunea de 3.000.000 de volume și îndeplinea funcții de centru științific, metodic și propagandistic. Între 1960 și 1990, Biblioteca de Stat a deținut un fond special de publicații, denumit *Spețhran* (abreviere rusească de la *отдел специального хранения* – Secția de păstrare specială), accesibil doar persoanelor cu autorizații speciale. Acest fond era completat cu publicații specificate în listele aprobate de Direcția Generală pentru Literatură și Tipărituri (*Glavlit*), coordonată de KGB. După primirea listelor, publicațiile nominalizate erau transferate urgent în fondul special, amplasat în subsolul bibliotecii, iar fișele lor erau retrase din toate cataloagele. Prin aceste liste, autoritățile statului decideau ce trebuia și ce nu trebuia să citească cetățenii URSS. În fondul special erau păstrate cărți despre tehnică militară, centrale nucleare, religie, erotică, sex, homosexualitate, precum și lucrări ale emigranților și ale altor autori străini sau autohtoni, considerate de cenzorii *Glavlit* ca fiind periculoase pentru regimul comunist și pentru URSS. Printre aceste cărți se numărau lucrări semnate de Constantin Stere, Nicolae Iorga, George Călinescu, Iacov Iachir-Lăpușneanu, Mihail Bruhis, William Golding, George Orwell, Aleksandr Soljenițin, Vladimir Nabokov, Gustave Flaubert ș.a. După prăbușirea URSS, toate publicațiile din fondul special au fost transferate în depozitele bibliotecii, devenind astfel accesibile publicului [5, pp. 19-29].

Un alt element esențial al sistemului de propagandă culturală din RSSM îl constituiau editurile. În 1979, în RSSM funcționau șapte edituri specializate: *Cartea Moldovenească*, *Lumina*, *Știința*, *Literatura Artistică*, *Timpul*, *Redacția principală a Enciclopediei Sovietice Moldovenești* și *Editura Comitetului Central al Partidului Comunist din Moldova*. Comerțul de cărți era gestionat de Asociația republicană *Moldknigotorg*, care dispunea de o rețea de 600 de librării și magazine, dintre care 513 se aflau în mediul rural, sub denumirea *Luminița*. Editurile din RSSM constituiau o verigă importantă în promovarea propagandei comuniste și în sublinierea superiorității poporului rus față de alte națiuni din Uniunea Sovietică. În perioada 1970-1980, au fost publicate în limba „moldovenească” (română) operele complete ale lui Vladimir Lenin, având scopul de a întări imaginea sacră a primului conducător al statului sovietic, creată de propaganda sovietică pentru populația locală. Lucrările lui Leonid Brejnev (*Pământul mic*, *Țelina* și *Renașterea*), erau și ele publicate și răspândite pe scară largă, contribuind la propagarea cultului personalității conducătorului sovietic și la perpetuarea miturilor specifice perioadei de stagnare. Un număr mare de cărți erau publicate în limba rusă, prezentând istoria Uniunii Sovietice ca pe o istorie a statului rus, consolidând astfel politicile de colonizare și rusificare a populației băștinașe [6, p. 396].

Anii 1970-1980, asupra cărora ne concentrăm în articolul de față, au reprezentat o perioadă în care presa din RSSM a fost supusă unor cerințe stricte din partea Partidului Comunist, având obligația de a proslăvi ideologia comunistă, statul sovietic și, în mod special, pe secretarul general al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, L. Brejnev. Mijloacele locale de informare în masă erau obligate să evidențieze calitățile de conducător talentat ale prim-secretarului CC al PC al Moldovei, Ivan Bodiul. În această perioadă, ziarele republicane precum *Moldova Socialistă* și *Советская Молдавия* erau principalele canale de propagandă ale guvernului sovietic și ale Partidului Comunist din RSSM. Aceste publicații prezentau hotărârile oficiale ale guvernului sovietic și promovau imaginea aparatului administrativ sovietic ca fiind superior celui occidental. Articolele cu tematică social-economică descriau o societate mulțumită de dezvoltarea economică și socială a statului, în timp ce criticarea guvernării sovietice era strict interzisă. Problemele economice și abaterile funcționarilor publici erau minimalizate sau prezentate ca fiind cazuri izolate [6, p. 397].

Printre publicațiile notabile ale perioadei se numărau *Tineretul Moldovei*, *Молодежь Молдавии*, *Viața satului*, *Literatura și Arta* și *Femeia Moldovei*, care aveau ca obiectiv principal educarea cultural-socială a populației și glorificarea performanțelor socialiste. De asemenea, revistele și ziarele precum *Comunistul Moldovei*, *Комунисм*, *Tânărul leninist* și *Scânteia leninistă* susțineau propaganda comunistă în mod integral. Cenzura comunistă exercita un control strict asupra conținutului articolelor din ziare și reviste, asigurându-se că doar informațiile conforme cu ideologia partidului erau publicate.

Odată cu schimbările din a doua jumătate a anilor 1980, au avut loc modificări și în politica redacțională a presei. Un exemplu notabil este participarea activă a presei la campania antialcoolică lansată la mijlocul

anilor 1980 [7, p. 1]. Un moment de cotitură în istoria postbelică a spațiului dintre Prut și Nistru a survenit la 19 mai 1989, când, printr-o hotărâre a Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM, a fost adoptat proiectul de lege privind trecerea scrierii limbii moldovenești la grafia latină, provocând o discuție largă în societate. Organele de presă republicane, inclusiv televiziunea și radioul, au avut misiunea să publice opiniile locuitorilor din RSSM pe această temă. Publicarea respectivei hotărâri în ziarul *Moldova Socialistă* [8, p. 1] a marcat o schimbare în politica editorială a publicației.

Una dintre cele mai importante verigi ale propagandei sovietice din RSSM o reprezentau radioul și televiziunea. În 1975, la fiecare 100 de familii din republică reveneau în medie 92 de aparate radio și 69 de televizoare, subliniind rolul central al acestor mijloace de comunicare în viața cotidiană. Radiodifuziunea din RSSM era supusă unei cenzuri stricte impuse de Partidul Comunist, care interzicea difuzarea oricărei informații ce contravenea ideologiei oficiale. Canalele de televiziune și radio promovau insistent statul sovietic și, în mod special, poporul rus.

Postul de radio Chișinău emitea trei canale, cu un volum total de 30,6 ore pe zi, favorizând emisiunile de propagandă comunistă, cum ar fi *În ajutorul celor care studiază teoria marxist-leninistă*, *Dacă ești comunist* și *Modul de viață socialist*. Aceste emisiuni erau transmise atât în limba rusă, cât și în cea română. La începutul anilor 1970, Comitetul Central al PCM, cu permisiunea autorităților unionale, a extins emisia radioului de la Chișinău și pe teritoriul Republicii Socialiste România, motivând această decizie prin necesitatea de a combate propaganda dusă de posturile de radio occidentale împotriva statului sovietic și a RSR. Această extindere avea drept misiune implicită și propagarea ideologiei sovietice în România. Într-o notă informativă din 30 decembrie 1971, adresată Comitetului Central al PCM, Comitetul de Stat pentru Televiziune și Radiodifuziune din RSSM sublinia necesitatea prelungirii timpului de emisie în limba română, destinat ascultătorilor din străinătate. Această extindere a fost realizată începând cu iulie 1970, prin transmiterea emisiunilor radioului de la Chișinău prin stația de radio *Импульс* (*Furtuna*), care avea o capacitate mai mare, acoperind un teritoriu vast, inclusiv cel al României [9, p. 150]. Radioul din RSSM juca, de asemenea, un rol esențial în propaganda antireligioasă. Emisiunea *Lumina* prezenta persoanele credincioase și pe cele care frecventau lăcașele de cult ca fiind înapoiate, organizând totodată discuții pe teme de tipul *Libertatea conștiinței în Uniunea Sovietică – o victorie a socialismului*. În aceste emisiuni, statul sovietic era prezentat ca un garant al libertății de conștiință, în timp ce biserica era criticată și descrisă drept o organizație care urmărea să-și controleze membrii. O altă temă de discuție la radioul din RSSM era *Separarea bisericii de stat*, în cadrul căreia erau defăimate cultele religioase din republică. Pe teritoriul RSSM, se difuza și *Radioul unional* (*Всесоюзное радио*), al cărui obiectiv principal era propagarea ideologiei sovietice, formarea unei imagini pozitive a înalților funcționari ai Uniunii Sovietice și promovarea culturii ruse în republicile unionale [9, p. 151].

În Uniunea Sovietică existau atât o televiziune centrală, care emitea canale de la Moscova, cât și televiziuni republicane unionale, inclusiv televiziunea din RSSM, organizate după același model și având obligația de a promova aceeași politică informațională ca și televiziunea centrală. Principiile, metodele de lucru, tematicile abordate, structura instituțiilor și organizarea studiourilor de televiziune erau uniforme în întregul spațiu al Uniunii Sovietice [10, p. 102]. În acest context, televiziunea sovietică moldovenească încerca să promoveze ideologia marxist-leninistă, hotărârile congreselor PCUS și ale plenarelor CC al PCUS, să prezinte într-un mod pozitiv deciziile guvernului URSS, să contribuie la mobilizarea cetățenilor pentru realizarea sarcinilor legate de construirea comunismului și îndeplinirea planurilor de dezvoltare economică. De asemenea, televiziunea moldovenească populariza experiența obținută în industrie, construcții, agricultură și alte ramuri ale economiei. Se evita programatic prezentarea dificultăților de trai cu care se confrunta populația; în schimb, televiziunea critica ideologia occidentală, morala și propaganda democratică, educând cetățenii în spiritul ideilor și moralei comuniste, respectului pentru legile și normele socialismului, promovând o imagine idealizată a modului de viață sovietic și a internaționalismul proletar [10, p. 103]. Primele emisiuni ale televiziunii moldovenești au început să fie difuzate pe 30 aprilie 1958 și constau în programe scurte de 2-3 ore pe zi. Pe parcursul anilor 1970, televiziunea din RSSM și-a extins treptat numărul de ore de emisie, ajungând în 1980 la 33,9 ore pe zi, inclusiv retransmisii ale canalelor centrale. Zilnic se difuzau emisiuni pe patru canale. În 1974, studiourile din republică au început să difuzeze emisiuni filmate color; anterior, doar canalele centrale transmiteau asemenea emisiuni [12, f. 99].

O trăsătură definitorie a televiziunii sovietice din anii 1970-1980 era evidențierea constantă a succeselor statului sovietic în domeniile economic, social, politic și cultural. Canalele de televiziune glorificau revoluția din 1917, iar televiziunea din RSSM difuza frecvent emisiuni dedicate lui V. Lenin și viitorului comunismului, promovând totodată noile sărbători ale statului sovietic. În paralel, existau și programe dedicate artelor: transmisiuni din sălile de concerte, emisiuni educative consacrate marilor muzee ale lumii. Se difuzau uneori filme artistice realizate de regizori precum Andrei Tarkovski, Gheorghe Danelia și Emil Loteanu. De asemenea, în programul televiziunii din RSSM au fost incluse o serie de emisiuni cu caracter cultural, științific și sportiv [10, p. 103; 11].

Industria divertismentului în URSS era strict controlată de stat și limitată în creativitate, principalele ramuri fiind teatrul, cinematografia, muzica. Reprezentanții tuturor acestor forme de artă se confruntau sistematic cu cenzura. Cultura moldovenească din a doua jumătate a secolului XX a fost puternic influențată de cultura rusă, promovarea acesteia fiind parte a ideologiei sovietice, care prezenta poporul rus ca „fratele mai mare” al celorlalte națiuni sovietice. Această strategie avea scopul de a deturna și subordona culturile locale autentice sub hegemonia culturală rusă. Mulți artiști moldoveni și-au urmat studiile în școli teatrale și cinematografice din Moscova, ceea ce a consolidat această influență.

Cu toate acestea, în ciuda influenței ruse și a cenzurii sovietice, deceniile 1970-1980 sunt considerate o „epocă de aur” a culturii moldovenești. La sfârșitul anilor 1970, în republică activau opt teatre profesionale, unde au fost jucate 2.948 de reprezentații (spectacole, serate de creație, întâlniri), atrăgând un public de 1.196.000 de spectatori. În 1980, șapte teatre profesionale, care organizau 2.995 de reprezentații, vizionate de 1.232.000 de persoane. Repertoriul teatrelor era dominat de piese care glorificau Partidul Comunist și opere ale scriitorilor clasici ruși [13, p. 232]. Un moment de cotitură în arta teatrală din RSSM a fost fondarea teatrului *Luceafărul*. Sub conducerea artistică a regizorului și actorului Ion Ungureanu, teatrul a promovat spectacole variate, incluzând dramaturgie clasică și contemporană, unele dintre acestea fiind interzise de autoritățile sovietice. Din cauza acuzațiilor de naționalism, Ion Ungureanu a fost forțat să plece la Moscova în 1972 [14, p. 265]. Conducerea Partidului Comunist solicita trupelor de teatru profesionale să organizeze un număr mai mare de reprezentații în localitățile din RSSM, pentru a promova prin artă modul de viață sovietic. În această perioadă, piesele cele mai populare și apreciate de public au fost cele ale scriitorilor Dumitru Matcovschi (*Președintele*, *Apusul clopotului*, *Tata*) și Ion Druță (*Păsările tinereței noastre* și *Casa mare*). Teatrele ruse din RSSM, în schimb, nu promovau piese scrise de autori locali. *Teatrul Dramatic Rus* din Tiraspol a montat o singură piesă autohtonă în zece ani, iar teatrul rus *A. P. Cehov* nu a prezentat nicio piesă locală timp de 14 ani [15, f. 66].

Cinematografia din RSSM a fost un instrument esențial al propagandei sovietice, dar și un domeniu în care arta locală a reușit să se afirme în ciuda constrângerilor impuse. La sfârșitul anilor 1970, în republică funcționau 1.579 de săli de cinema cu taxă de intrare. Până în 1989, acest număr a crescut la 1.819, majoritatea fiind localizate în sate. A fost o perioadă de mare popularitate pentru cinematografie, cu aproape 12.000.000 de spectatori înregistrați între 1970 și 1989 [4, p. 120]. În această epocă, au fost realizate filme care au captivat publicul și care astăzi sunt considerate parte din fondul de aur al cinematografiei moldovenești. Printre cele mai remarcabile figuri din cinematografia acestei perioade se numără regizorul Emil Loteanu, autorul a peste 20 de filme. În 1971, E. Loteanu a regizat *Lăutarii*, un film care a devenit un simbol al culturii cinematografice locale. Au urmat alte capodopere, precum *Șatra* (1976) și *Gingașa și tandra mea fiară* (1978). În 1986, E. Loteanu s-a întors în RSSM pentru a regiza *Luceafărul*, un film dedicat vieții și operei poetului Mihai Eminescu, primul film moldovenesc ce aducea un omagiu marelui poet. Acest film a fost difuzat pe scară largă la televiziunea din RSSM [12, p. 32]. Un alt film de referință al acestei perioade, regizat de Vlad Ioviță, este *Dimitrie Cantemir* (1974), rolul principal fiind interpretat de Mihai Volontir. Cu un subtext ideologic pronunțat, filmul prezenta Imperiul Rus ca unul eliberator al Moldovei de sub dominația otomană, fiind difuzat atât în sălile de cinema, cât și la televiziune [16, p. 47]. Televiziunea din RSSM difuza, de asemenea, filme din alte republici sovietice, multe dintre ele dublate de actori locali. Între 1976 și 1980, un număr de 51 de filme sovietice au fost dublate în română în republică, la un nivel calitativ înalt [15, f. 67]. Spre sfârșitul anilor 1970, au fost realizate numeroase filme artistice și documentare care promovau valorile comuniste în rândul tinerilor și subliniau rolul decisiv al Uniunii

Sovietice în înfrângerea Germaniei naziste, precum și filme cu tentă antiromânească, ce prezentau perioada 1918-1940 ca pe o ocupare a Basarabiei de către România regală [15, f. 72].

În perioada analizată de noi, un impact profund asupra vieții cotidiene din RSSM l-a avut și arta muzicală. Muzica populară, cu motive etnice românești, a fost o expresie a identității naționale și un mod de păstrare a tradițiilor în fața politicilor de uniformizare culturală promovate de regimul sovietic. În această perioadă, au activat numeroase colective muzicale renumite atât în republică, cât și peste hotare. Un exemplu notabil este unul dintre primele ansambluri de muzică populară din RSSM, *Fluieraș*, dirijor și director – violonistul Serghei Lunchevici. Piese interpretate de *Fluieraș* au fost apreciate de public pentru autenticitatea și profunzimea lor, printre acestea numărându-se *Balada* de Ciprian Porumbescu, *Sârba lui Feraru*, *Cântec de leagăn*, *Hora Primăverii* (interpretată în filmul *Poienile Roșii*), *Jalea țiganului* etc. Ansamblul a susținut numeroase concerte atât în localitățile din Moldova, cât și peste hotare, inclusiv în India [16, p. 172]. O altă personalitate marcantă a muzicii populare din această perioadă a fost Nicolae Sulac. Repertoriul său era format din cântece populare culese în timpul expedițiilor folclorice prin satele republicii, contribuind astfel la păstrarea și revitalizarea tradițiilor locale. În 1970, N. Sulac a fondat ansamblul de muzică populară *Lăutarii*, care a devenit cunoscut prin interpretarea unor piese de rezonanță, precum *Balada Miorița*. De-a lungul anilor, Nicolae Sulac a compus și interpretat numeroase piese care au devenit șlagăre și au consolidat legătura între muzica populară și identitatea națională [16, p. 236]. Anii 1970-1980 au marcat și apogeul creației ansamblului de dans popular *Joc*, sub conducerea artistică a maestrului Vladimir Curbet. Vl. Curbet a selectat și prelucrat artistic numeroase dansuri populare din satele Moldovei, pe care le-a inclus în repertoriul ansamblului, transformând *Joc* într-un simbol cultural al RSSM. Repertoriul include dansuri renumite precum *Moldoveneasca*, *Hora fetelor*, *Țărăneasca*, *Bătuta*, *Călușarii* și *Hora*. De asemenea, ansamblul a creat suite coregrafice memorabile, precum *Nunta moldovenească*, *Bucură-te, Moldova* și *Legenda mărtișorului*. *Joc* a devenit cea mai cunoscută formație de balet folcloric din Republica Moldova, oferind publicului din localitățile republicii și din afara ei o adevărată satisfacție estetică [16, p. 157].

Muzica ușoară a fost un domeniu în care autoritățile sovietice au încercat să-și instaureze controlul, dar s-au confruntat cu rezistența anumitor ansambluri la dictatul ideologic. În RSSM, cea mai renumită formație de acest gen a fost *Noroc*, condusă de Mihai Dolgan. La 16 septembrie 1970, trupa a fost desființată prin ordinul ministrului Leonid Culiuc, motivul oficial fiind „absența unei orientări ideologice sănătoase” și „promovarea unor valori artistice de calitate slabă”. Explicația reală era că membrii trupei erau fani ai rockului occidental și nu participau la propagarea Partidului Comunist [17, p. 19]. După desființare, membrii acesteia au creat o nouă formație, numită *Contemporanul*. Primele concerte ale *Contemporanului* au avut loc în septembrie 1974 pe scena Filarmonicii din Chișinău, unde au interpretat în premieră piese precum *Limba noastră*, *La steaua*, *Primăvara* și *Răsărit-au zorii*. În 1980, a fost produs filmul documentar-muzical *Contemporanul*, care a prezentat cântecele trupei, devenite ulterior șlagăre [18, p. 175]. În 1985, trupa a revenit la numele *Noroc*, iar piesele care aduseseră faima formației au fost reabilite, printre acestea numărându-se *De ce plâng chitarele*, *Cântă un artist* și *Două manechine*. De-a lungul anilor, formația a lansat numeroși artiști celebri din Republica Moldova, printre care Ion Aldea-Teodorovici, Ion Suruceanu, Iurie Sadovnic, Gheorghe Țopa, Anatol Bivol, Ricu Vodă și Lidia Botezatu [18, p. 199].

În contextul vieții cotidiene din RSSM, politica sovietică privind religia a avut un impact profund asupra structurii sociale, căutând să submineze influența tradițională a credinței religioase. Deși legislația oficială recunoștea libertatea cetățenilor de a-și exprima credința religioasă sau de a fi ateï, în realitate, statul comunist desfășura o campanie intensă pentru a reduce rolul religiei în societate, inclusiv prin folosirea mecanismelor punitive și a resurselor administrative. Libertatea exercitării cultelor religioase era formal recunoscută, dar era pusă în balanță cu libertatea propagandei antireligioase, ceea ce reflecta interesul regimului de a consolida ateismul și de a limita orice influență religioasă asupra populației. Se insista că obligația fundamentală a cetățeanului este față de stat, indiferent de convingerile lui religioase. Predarea religiei în instituțiile de învățământ era interzisă, iar profesorii care participau la manifestări religioase riscuau să fie sancționați [19, p. 230].

Formal, credincioșii care împliniseră vârsta de 18 ani aveau dreptul să se organizeze în asociații religioase, însă aceste organizații erau supuse unei supravegheri stricte din partea statului. În RSSM, asociațiile

religioase puteau fi înregistrate doar sub forma societăților religioase sau a grupurilor de credincioși, și numai după îndeplinirea unor condiții stricte, inclusiv prezentarea unei cereri semnate de cel puțin 20 de persoane care declarau că aparțin aceluiași cult. Activitatea acestor organizații nu putea începe decât după obținerea aprobării Consiliului pentru chestiuni religioase pe lângă Sovietul Miniștrilor al URSS. După obținerea acestei aprobări, credincioșii puteau colecta donații benevole pentru întreținerea lăcașului de cult, puteau desfășura rituri și ceremonii religioase, puteau utiliza case de rugăciuni și angaja slujitori ai cultului, dar în limitele stricte impuse de regimul sovietic [19, p. 231]. Deși asociațiile religioase aveau dreptul să încheie contracte pentru întreținerea lăcașurilor de cult și achiziționarea de bunuri necesare, orice activitate care contravenea intereselor statului sovietic era strict interzisă. Serviciile speciale sovietice monitorizau îndeaproape organizațiile religioase pentru a preveni orice activitate care ar fi putut fi percepută ca antisovietică. Orice indemn către credincioși de a refuza să se implice în viața de stat, culturală și social-politică dirijată de partid era privit drept atac la adresa ordinii sovietice. Era strict interzisă formarea caselor de ajutor reciproc, cooperativelor, asociațiilor de producție, utilizarea bunurilor și mijloacelor aflate la dispoziție în alte scopuri decât propriu-zis practicarea cultului.

Educația religioasă și implicarea copiilor în activități religioase erau complet interzise, reflectând dorința statului de a controla formarea ideologică a tinerelor generații. Nu erau permise adunările de studiu biblic, lecțiile de religie, formarea de cercuri religioase sau alte activități destinate copiilor. Obligația de a supraveghea și de a preveni participarea minorilor la orice fel de manifestare religioasă, de la servicii divine până la coruri sau procesiuni, revenea de obicei școlilor. De asemenea, era interzisă impunerea de contribuții financiare obligatorii credincioșilor sau utilizarea constrângerii în orice formă de practică religioasă [19, p. 232]. A fost interzisă viața monahală în republică. Astfel, mănăstirii Japca, singurul așezământ monahal, care a funcționat sub regim comunist, i s-a interzis să accepte noi membri în componența comunității religioase [20].

Oficierea serviciilor religioase în lăcașurile de cult sau în încăperile special amenajate era permisă fără a fi necesară notificarea comitetului executiv al sovietului local. Cu toate acestea, autoritățile sovietice interziceau desfășurarea riturilor și amplasarea obiectelor religioase în clădirile și pe terenurile instituțiilor administrative, cooperatiste, obștești sau culturale. Excepții erau făcute pentru persoanele grav bolnave sau aflate în pragul morții, internate în spitale sau aflate în locuri de detenție, unde, la cererea rudelor, se puneau la dispoziție o cameră special izolată pentru desfășurarea ritului religios. De asemenea, riturile religioase erau permise la cimitire și crematorii. Procesionile religioase și ceremoniile desfășurate în afara lăcașurilor de cult necesitau autorizarea prealabilă a comitetului executiv al sovietului raional sau orașenesc pentru fiecare caz în parte. În RSSM, toate lăcașurile religioase și obiectele necesare desfășurării cultului, fie că erau achiziționate, fie donate, erau considerate proprietatea statului. În localitățile unde exista un grup de credincioși de aceeași religie, era permisă utilizarea unui singur lăcaș de cult. Grupurile religioase aveau obligația de a ține un registru de venituri și cheltuieli, în care se înregistrau toate încasările provenite din vânzarea lumânărilor, obiectelor religioase și donațiile, precum și cheltuielile pentru întreținerea și reparația bunurilor bisericești și plata pentru munca membrilor cultului. Contractele de închiriere a clădirilor și încăperilor destinate asociațiilor religioase puteau fi reziliate înainte de termen de către comitetul executiv local. Construcția de noi lăcașuri de cult cu resursele și mijloacele credincioșilor era permisă doar în anumite cazuri, la cererea grupurilor religioase și cu aprobarea Consiliului pentru problemele religiilor de pe lângă Sovietul Miniștrilor al URSS, la propunerea Sovietului Miniștrilor al RSSM [19, p. 234].

În perioada la care ne referim în articolul de față, cea mai influentă asociație religioasă din RSSM era Biserica Ortodoxă subordonată Patriarhatului Moscovei, condusă de un arhiepiscop. Pe lângă aceasta, în mai multe localități din republică erau active și alte culte religioase, precum creștinii evangheliști, baptiștii și adventiștii de ziua a șaptea. În capitala republicii, Chișinău, funcționa un centru format de Consiliul unional al creștinilor evangheliști-baptiști. Până în 1978, în republică existau peste 300 de biserici ortodoxe, catolice, sinagogi și case de rugăciuni, toate aceste culte religioase fiind permanent supravegheate de KGB. La 28 decembrie 1976, Comitetul Central al Partidului Comunist din RSSM a emis *Hotărârea privind starea și măsurile de întărire a educației ateiste a populației din republică*. Pe baza acestui document, Comitetul de Securitate a inițiat o serie de acțiuni de represiune și propagandă împotriva cultelor religioase,

în special împotriva bisericilor neoprotestante, considerate de autoritățile sovietice ca inamici ai ideologiei comuniste. Securitatea a desfășurat operațiuni menite să compromită liderii religioși, utilizând televiziunea, radioul și presa locală pentru a răspândi propaganda antireligioasă. În baza materialelor prezentate de serviciile de securitate, au fost publicate 50 de articole menite să discrediteze bisericile neoprotestante, iar studioul *Moldova-Film* a produs scurtmetrajul *Momentul adevărului*, care ataca credința religioasă și pe cei care o promovau [21, f. 55]. Acțiunile represive au vizat în special sectele neoprotestante, cum ar fi baptiștii, iehoviștii și adventiștii de ziua a șaptea, împiedicându-le organizarea de manifestații publice. În anii 1979-1980, autoritățile au interzis 40 de manifestații ale acestor secte și au suprimat cursurile de propovăduire a Bibliei, colectivele teatrale pentru tineret, precum și școlile și taberele religioase pentru copii. Serviciile de securitate sovietice monitorizau și persoanele care răspândeau literatură religioasă, în special revistele *Creștinul* și *Vestea Adevărului*, editate și distribuite ilegal. Membrii cultelor religioase care dețineau cantități mari de literatură creștină erau subiectul unor dosare penale [21, f. 56], iar securitatea folosea agenți infiltrați în cadrul sectelor religioase și al Bisericii Ortodoxe pentru a provoca conflicte între culte.

În ciuda represiunilor, autoritățile raportau o creștere a numărului de membri activi ai sectelor în structurile de stat, ceea ce era considerat o amenințare. Continua să crească și numărul membrilor comunității iehoviste, aflate în ilegalitate. O altă preocupare pentru autorități era întoarcerea în republică a persoanelor reprimite pentru convingerile religioase. În 1979, atacurile asupra Bisericii Catolice din Chișinău s-au intensificat, ca răspuns la declarațiile Papei Ioan Paul al II-lea privind întărirea Bisericii Catolice în lupta cu ateismul din Uniunea Sovietică și condamnarea încălcării drepturilor omului. Serviciul de securitate a reținut mai mulți membri ai Bisericii Catolice, iar cei considerați periculoși au fost exilați din republică. Preoții creștin-ortodocși care mențineau legături cu Biserica Ortodoxă Română erau supuși unei supravegheri speciale, fiind monitorizați pentru a evita primirea de literatură creștin-ortodoxă destinată desfășurării serviciului divin [21, f. 56].

Sportul ocupa un loc important în viața cotidiană a cetățeanului sovietic, fiind integrat în strategia de educație fizică de masă a regimului. Spre deosebire de sportul occidental, cel sovietic era profund influențat de ideologia comunistă și avea o dimensiune militară, subminând dezvoltarea sportului liber și apolitic [22, pp. 169-177]. Pregătirea fizică a tineretului era în rezonanță directă cu politica militară promovată de statul sovietic [23, pp. 24-27]. În URSS, sportivii amatori erau elevi, studenți, militari, muncitori, ingineri, profesori sau economiști, toți fiind angajați în câmpul muncii și plătiți cu salarii. Orice sport – de exemplu fotbalul – era considerat o activitate voluntară, iar orice recompensă financiară, sponsorizare sau venituri obținute pe baza lui (statutul de profesionist) erau interzise oficial. În sprijinul acestei politici, Comitetul pentru Cultură și Sport al URSS a emis, la 25 februarie 1972, *Legea privind unele manifestări nesănătoase din anumite probe de sport și mai ales din fotbal* care condamna orice formă de recompensă în afara celor prevăzute de legislația sovietică. În același timp, se înființau colective sportive de amatori, se extindea numărul sporturilor practicate, iar anumite abilități militar-sportive deveneau obligatorii, fiind verificate prin așa-numitele „normative” [24, p. 36].

Sportul pentru tineret avea o importanță deosebită în școli și instituțiile de învățământ superior, fiind tot mai popular în rândurile copiilor. Stadionul republican din Chișinău, construit în 1952 și reconstruit în 1974, a devenit principala arenă sportivă a republicii, găzduind toate cele 10 spartachiade ale Moldovei, numeroase meciuri de fotbal și campionate unionale la poliathlon. La mijlocul anilor 1970, în RSSM erau practicate 37 de discipline sportive, implicând aproximativ 480.500 de persoane. Începând din 1975, în orașele și centrele raionale ale republicii au fost deschise secții de tir cu arcul, această probă fiind introdusă ca obligatorie și în asociații sportive precum *Moldova* și *Colhoznicul*. Printre cele mai populare sporturi se numărau luptele greco-romane, boxul, fotbalul, baschetul și voleiul. Artele marțiale orientale erau oficial interzise în RSSM, ca și pe întreg teritoriul URSS. Facultatea de Cultură Fizică din cadrul Institutului Pedagogic din Chișinău juca un rol central în formarea sportivilor, iar educația fizică a fost introdusă ca disciplină obligatorie în grădinițe, școli, tehnicume și instituții de învățământ superior. Totodată, sportul sovietic era impregnat de ideologia comunistă [24, p. 30].

Situația materială a sportivilor moldoveni era adesea dificilă: statul sovietic îi vedea ca pe un mijloc de

a aduce victorii și faimă statului în cadrul competițiilor internaționale de amatori, reprezentând în același timp o sursă de divertisment pentru populație. Conform legislației sovietice, fotbalistii primeau un salariu de 180 de ruble, întrucât fotbalul era considerat un sport amator, iar fotbalul profesionist era oficial interzis în republică. Mulți participanți la anchetele sociologice au confirmat că veniturile și salariile mici ale fotbalistilor și antrenorilor erau unul dintre aspectele negative ale sportului, așa cum era el practicat în perioada sovietică [24, p. 46].

Sportul avea o prezență semnificativă și în viața de la sat. La sfârșitul anilor 1970, localitățile rurale din RSSM dispuneau de 34 de stadioane, 750 de terenuri de fotbal, 52 de săli sportive și 3.450 terenuri de volei și handbal. În cadrul societății republicane sportive *Colhoznicul* activau 980 de colective sportive, care reuneau peste 280.000 de persoane, promovând diverse discipline sportive. Conducerea republicii organiza întreceri socialiste pentru propagarea sportului, care aveau și un rol important în educația ideologică a tineretului rural. Din rândul sportivilor din zonele rurale, în această perioadă au apărut doi maeștri internaționali ai sportului, 97 de maeștri ai sportului de categorie unională și circa 2.500 de candidați la titlul de maestru al sportului și sportivi de categoria I. În perioada sovietică, sportul nu a fost doar un mijloc de dezvoltare fizică și ideologică pentru Partidul Comunist, ci și o formă de educație și divertisment pentru populație [25, p. 140].

Un alt aspect important al vieții cotidiene din RSSM era activitatea organizațiilor obștești, care jucau un rol semnificativ în culturalizarea și educația populației. Printre acestea, se remarcă în mod deosebit Societatea *Știința*.

În domeniul artei și creației, un rol esențial îl jucau uniunile și societățile de creație, organizații dedicate promovării culturii sovietice în RSSM. Una dintre cele mai influente era Uniunea Scriitorilor din RSSM, care avea ca obiectiv principal propagarea literaturii artistice în rândul populației. Publicațiile principale ale uniunii erau revistele *Nistru și Kodrî*, precum și gazeta săptămânală *Literatura și Arta* [6, p. 221]. O altă componentă importantă a rețelei de uniuni de creație era Uniunea Cineaștilor din RSSM, care reunea lucrătorii din domeniul cinematografiei și televiziunii. În cadrul acestei uniuni funcționau secții dedicate filmelor artistice, animației, documentarelor și filmelor de popularizare a științei. De asemenea, Uniunea Cineaștilor găzduia Secția moldovenească a Biroului de Propagandă a Cinematografiei Sovietice, care avea ca obiectiv principal promovarea în masă, prin cinema, a valorilor statului sovietic [15, f. 66]. Un rol crucial în viața cotidiană îl avea și Uniunea Jurnaliștilor din RSSM, care era activ implicată în desfășurarea propagandei. Principalele sale preocupări includeau promovarea publicațiilor cu tematică militar-patriotică, internaționalistă și economică. Uniunea Jurnaliștilor dispunea de 13 secții, fiecare contribuind la difuzarea ideologiei sovietice în rândul cetățenilor din RSSM.

În RSSM erau active diverse asociații sportive și de apărare, care aveau rolul de a atrage cetățenii la practicarea sportului și la pregătirea militară. Printre acestea se numărau asociațiile sportive voluntare, care jucau un rol important în promovarea sportului și a culturii fizice în rândurile populației. În 1979, în RSSM funcționau trei asociații unionale – *Dinamo*, *Трудовые резервы* și *Локомотив* – și două asociații republicane – *Moldova* și *Colhoznicul* –, având un număr total de 500.000 de membri. O altă organizație semnificativă era *Asociația voluntară pentru susținerea armatei, aviației și flotei* (DOSAAF). Principala obiectiv al acestei organizații era pregătirea tinerei generații pentru serviciul militar și promovarea propagandei despre istoria armatei sovietice, prezentând forțele armate drept principalul pilon de apărare al statului sovietic și crescându-le popularitatea. De asemenea, organizația se ocupa de pregătirea populației pentru apărarea civilă și de formarea cadrelor în profesii tehnice generale, cum ar fi tractoriști, șoferi și lucrători în telecomunicații. În plus, erau promovate activitățile cu relevanță tehnico-militară, cum ar fi automobilismul, motociclismul, radioul, sporturile acvatice și subacvatice. O altă categorie de organizații active în RSSM erau cele denumite „organizații de inițiativă ale oamenilor muncii”, care erau prezentate de propaganda sovietică drept inițiative cetățenești. Aceste organizații contribuiau la consolidarea ideologiei statului, fiind integrate în rețeaua largă de structuri menite să mobilizeze și să pregătească populația pentru diverse activități sportive și militare [6, p. 223].

În concluzie, educația, cultura, religia și sportul au jucat roluri esențiale în viața cotidiană a cetățenilor din RSSM în anii 1970-1980, fiecare domeniu contribuind în mod diferit la formarea și consolidarea ideologiei sovietice. Această perioadă a fost caracterizată de un proces de dezvoltare complex și dual, în care, pe

de o parte, elita culturală a RSSM a contribuit semnificativ la dezvoltarea literaturii, artei și educației, iar pe de altă parte, toate aceste eforturi s-au desfășurat sub supravegherea strictă a partidului comunist, care a impus limite asupra independenței artistice și intelectuale. Acești ani au fost martorii unei extinderi semnificative a accesului cetățenilor la realizările culturii locale, regionale și internaționale. Participarea la activitățile culturale, cum ar fi vizionarea filmelor, vizitarea muzeelor și citirea publicațiilor tipărite, a atins apogeul în această perioadă. De asemenea, activitatea artistică și creativă a populației a cunoscut o creștere, manifestându-se printr-o implicare sporită în cluburi de activitate pentru amatori și alte forme de expresie culturală de masă.

Religia a fost un domeniu în care regimul sovietic a exercitat un control sever, încercând să submineze influența acesteia asupra societății. Deși libertatea religioasă era recunoscută oficial, în realitate, autoritățile au desfășurat o campanie intensă de restricționare și marginalizare a cultelor religioase, considerându-le o amenințare la adresa ideologiei comuniste. Aceste măsuri au limitat considerabil posibilitatea exprimării religioase și au contribuit la crearea unui climat de dublă moralitate în societate. Sportul, un alt domeniu central al vieții cotidiene, a fost profund politizat și folosit de regim ca un instrument de propagandă și de pregătire militară a populației, cunoscând o extindere considerabilă în această perioadă și implicând un număr mare de cetățeni, atât în mediul urban, cât și în cel rural.

Cu toate acestea, controlul strict al partidului, metodele administrative autoritare și dublul standard moral al regimului au avut efecte negative asupra calității educației și asupra libertății creative și religioase. În ciuda acestor constrângeri, ultimele două decenii de comunism în RSSM au fost marcate de o activitate culturală și sportivă intensă, care, deși limitată de regimul sovietic, a reușit să ofere cetățenilor RSSM momente de expresie artistică, spirituală și fizică.

Referințe:

1. XENOFONTOV, Ion. „Spațiile malefice” din R.S.S. Moldovenească: forme, „metode de neutralizare”, consecințe și perspective. În: *Simpozionul internațional Forme de represiune în regimurile comuniste. Făgăraș-Sâmbăta de Sus, 12–14 iulie 2007*, Iași, Polirom, 2008, pp. 389-396.
2. PRISAC, Lidia; GRĂDINARU, Natalia. *Dimensiuni ale cotidianului sovietic în RSS Moldovenească. În: Panorama comunismului în Moldova sovietică. Context, surse, interpretări* / Ed.: Liliana Corobca, Iași, Polirom, 2019, pp. 710-730.
3. *Culegere de legi în vigoare ale RSS Moldovenești*, vol. 40. Chișinău, 1981, 509 p.
4. *Economia Națională a Republicii Moldova*. Anuar statistic 1990, Chișinău, 1991, 384 p.
5. BARBEI, S.; DRĂGĂNEL, A. *Date concludente despre istoria de ieri și de azi a Bibliotecii Naționale*. În: *Magazin bibliografic*, nr. 3, 2022, pp. 19-29.
6. *Enciclopedia Sovietică Moldovenească*, vol. 8. Chișinău, 1981, 502 p.
7. *Moldova Socialistă*, nr. 114, 17 mai, 1985, p. 1.
8. *Ibidem*, nr. 119, 21 mai, 1989, p. 1.
9. ȚĂBULAC-CIOBANU, M. *Aspecte privind evoluția radioului în RSSM*. În: *International Scientific Conference „European Integration through the strengthening of education, research, innovations in Eastern Partnership Countries”*, Chișinău, 2022, pp. 144-151.
10. Parfentiev B. *Istoria televiziunii din Moldova: cadrul de constituire și de afirmare*. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe economice și ale comunicării)*, nr. 11, 2022, pp. 101-110.
11. Emil Loteanu – artist al neamului. În: *Realizări culturale*, nr. 5, 2011.
12. *Agencia Națională a Arhivelor, Direcția Generală a Arhivei Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova* (infra: ANA, DGAOSPRM). F. 51, i. 50, d. 3.
13. *Народное хозяйство Молдавской ССР*. 1981. Кишинев, 1982, 283 p.
14. Ion Ungureanu. În: *Calendar Național*, Chișinău, 2015.
15. ANA, DGAOSPRM. F. 51, i. 52, d. 72.
16. LEMPERT, I. *Artiști ai poporului din RSSM*. Chișinău, 1976, 288 p.
17. POIATĂ, M. *Șt. Rockul, „Noroc”-ul & noi*. Chișinău, 2013, 272 p.
18. POIATĂ, M. *Șt. Mihai Dolgan. De ce au plâns ghitarele?* Chișinău, 2017, 336 p.

19. *Culegere de legi în vigoare ale RSS Moldovenești*, vol. 48. Chișinău, 1983 , 394 p.
20. XENOFONTOV, Ion Valer. *Complexul monahal Japca: istorie și spiritualitate*. Ediția a II-a revăzută și adăugită. Chișinău, Lexon-Prim, 2020, 540 p.
21. *ANA, DGAOSPRM*. F. 51, i. 54, d. 4.
22. GURIN, Sergiu. *Repere istoriografice ale culturii fizice și sportului în RSS Moldovenească*. În: *Student, profesor și cercetător în anii '80-'90: drumul spre regăsire și libertate, conferință științifică națională cu participare internațională*, 7 octombrie 2022. Ediția a III-a, Chișinău, 2023, pp. 169-177.
23. XENOFONTOV, Ion. *Pregătirea ideologică a recruților pentru Armata Sovietică. Cazul RSS Moldovenești (anii '80 ai sec. XX)*. În: *Studia Universitatis Moldaviae. Revistă științifică, Seria științe umanistice*, nr. 4(34), Chișinău, 2010, pp. 24-27.
24. ȚÎCU, Octavian. *Corelația dintre sport, ideologie și politică în regimurile totalitare. Cazul RSS Moldovenești*. În: *Anuarul Catedrei de discipline socioumanistice 2009/2010*, Bălți, 2011, pp. 33-50.
25. BULMAGA, L. *Moldova în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Aspecte ale vieții social-economice*. Chișinău, 2008, 282 p.

Date despre autor:

Anatolie NOSATÎI, doctorand, Școala doctorală Științe Umanistice și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: anatolienosatii72@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3070-7141

Prezentat la 30.09.2024

CZU: 323.28:327.84:070.13(498)"1980"

[https://doi.org/10.59295/sum10\(200\)2024_11](https://doi.org/10.59295/sum10(200)2024_11)

REPRESIUNE ȘI LIBERTATE. REZISTENȚA ANTICOMUNISTĂ REFLECTATĂ ÎN PAGINILE ZIARULUI „ROMÂNUL LIBER”

Bianca PĂDUREAN,

Universitatea de Stat din Moldova

În climatul de represiune comunistă din România anilor 1980, la Londra, Ion Rațiu publica un ziar care scăpa atât controlului, cât și cenzurii din România. Articolele publicate în „Românul liber” au avut rolul de a arăta ce se întâmpla, cu adevărat în România, dar și de a fi o platformă de exprimare liberă a ideilor. Atât știrile și relatările din țară, cât opiniile publicate în paginile „Românului liber” sunt mărturii cu valoare de document despre acea perioadă de istorie recentă. Mare parte din cele relatate în „Românul liber” au corespondent în documentele Securității, ceea ce probează relevanța consemnării lor. Studiul de față arată și faptul că cele mai multe dintre actele de represiune aveau bază legală, adică aveau acoperire în legislația statului comunist. Concluzia este că presa românească democratică din exil a avut un rol determinant în comunicare realităților din România comunistă, în afara granițelor sale. De asemenea, a comunicat și mesaje regale.

Cuvinte-cheie: *cenzură, comunism, represiune, libertate, rezistență, „Românul liber”, Ion Rațiu.*

REPRESSION AND FREEDOM. ANTI-COMMUNIST RESISTANCE REFLECTED IN THE PAGES OF „ROMÂNUL LIBER” NEWSPAPER

In the climate of communist repression in Romania in the 1980s, Ion Rațiu published a newspaper in London that escaped both control and censorship in Romania. The articles published in it were intended to show what was really happening in Romania, but also to be a platform for the free expression of ideas. Both the news and reports from the country and the opinions published in the pages of Free Romanian are documentary testimonies to that period of recent history. A large part of what is reported in Free Romanian has a correspondent in the documents of the Securitate, which proves the relevance of their recording. The present study also shows that most of the acts of repression had a legal basis, i.e. they were covered by the legislation of the communist state. The conclusion is that the democratic Romanian press in exile played a decisive role in communicating the realities of communist Romania outside its borders. It also communicated the royal messages.

Keywords: *censorship, communism, repression, freedom, freedom, resistance, Free Romanian, Ion Rațiu*

Introducere

Presa democratică românească din exil este una dintre cele mai bogate surse de informații care puse cap la cap întregesc tabloul vieții în comunism, așa cum era văzut din afara României. Ion Rațiu, editorul ziarului „Românul liber”, care a fost publicat între anii 1984 și 1994, era unul dintre cei mai activi membri ai exilului românesc. Prezentul studiu arată câteva dintre temele articolelor apărute în această publicație care era editată atât în limba română, cât și în engleză: starea socială și materială a românilor din lagărul comunist, cenzura, religia, lipsa libertății de exprimare.

Aceste articole aveau nu doar rolul de ține la curent românii din afara granițelor României despre realitățile comunismului de acasă, ci și de a informa cancelariile statelor din vest, cu privire la încălcarea drepturilor omului, practică ca politică de stat, în România comunistă.

Context

Orice demers de cercetare istorică înseamnă un proces de reflecție continuă, de revizuire și de reexaminare a trecutului, potrivit lui Dennis Deletant [1, p. 51]. „Obiectivul istoriei nu este atât de mult documentarea cronologică a evenimentelor, ci mai degrabă prezentarea și înțelegerea fenomenelor: pe lângă detalierea evenimentelor, istoria caută să descrie, să definească și să înțeleagă, pentru că, deși cunoașterea deplină a trecutului este imposibilă, datorită ei putem, totuși, avansa la un nivel mai înalt al înțelegerii” [2].

Presa de limba română publicată în afara granițelor României, alături de rege, Biserică, instituțiile de natură academică și instituțiile de natură politică, a reprezentat un pilon al exilului românesc. Însă în acest context trebuie făcută o distincție clară între presa democratică din exil și cea extremistă (fie legionară, fie comunistă). În unele cazuri, această distincție nu a putut fi făcută obiectiv de către cititorii acestor organe de presă, din motive lesne de înțeles: manipularea exercitată prin intermediul lor avusese efectul scontat.

Între publicațiile românești din exil se cuvine să operăm clasificarea următoare: publicații culturale și publicații politice, cu mențiunea că niciuna dintre categorii nu a fost exclusiv de această natură. Adică unele publicații culturale purtau și un puternic mesaj politic, transmis, însă, prin producții culturale, iar unele publicații politice făceau loc în paginile lor și producțiilor culturale stricto sensu (eseuri, poezii, ba chiar romane publicate în fascicul), menite a menține treaz interesul pentru cultura românească și de a susține viața culturală a diasporei (publicațiile se adresau tuturor românilor, fie ei parte ai exilului activ (expresie aproape pleonastică) sau a diasporei, a românilor integrați social în comunitățile de adopție). Se mai cuvine a fi menționate și publicațiile bisericești care, în contextul acestei clasificări, se poate încadra la ambele categorii, în funcție de conținut.

„Diversele organizații din exil, în special Uniunea Mondială a Românilor Liberi, condusă de Ion Rațiu, aveau să reactiveze idealurile românilor din afara granițelor țării. Această efervescență a fost vizibilă din nou în anii 1980, prin desfășurarea unor întruniri, activități, demersuri, ce aveau să readucă în prim plan instituția monarhică, reprezentată de regele Mihai” [3, p. 136].

Perioada 1984-1989 și primii ani după acest prag istoric a fost metodic documentată în paginile ziarului care apărea lunar la Londra, sub auspiciile Uniunii Mondiale a Românilor Liberi și editat de Ion Rațiu. În paginile ziarului editat atât în română, cât și în engleză (în primii ani de apariție) se regăsesc relatări și texte de opinie care arată într-un mod nemijlocit exemple de represiune suferite de populația din România comunistă. Exemple de represiune ar fi atât îngrădirea libertății de expresie, cât și actele de violență fizică și psihică exercitate asupra celor care se împotriveau sistemului sau nu conveneau acestuia. Tot de represiune țin și restricțiile legate de temperatura maximă admisă în casele românilor, pe timp de iarnă sau „accidentele” pe care le sufereau persoanele incomode autorităților. În lucrarea de față sunt prezentate câteva dintre aceste exemple concrete de represiune, așa cum au fost ele relatate în presa democratică din exil, în paginile „Românului liber”.

Aceste acte de represiune au făcut parte dintr-o strategie concertată de a reduce la tăcere opoziția comunismului, iar cu ducerea lor la îndeplinire au fost însărcinate instituții întregi, care avea la dispoziție baza legală pentru a acționa, în majoritatea cazurilor. La perioada la care ne referim, 1984-1989, organele de represiune își făcuseră atât de bine treaba, încât majoritatea populației era amorțită și înfricoșată, în același timp, de ceea ce au pățit generațiile din 1948-1962.

Cele două instituții din statul comunist care duceau la îndeplinire politica Partidului Comunist Român și asigurau ordinea și liniștea publică erau instituțiile din subordinea Ministerului Afacerilor Interne, în special Departamentul Securității de Stat (denumită uzual Securitatea) care, în epoca Ceaușescu, funcționa ca organism individual. „Aceste instituții au fost create de Partidul Comunist pentru a răspunde oricând ordinilor sale. Obiectivul lor era de a ajuta nomenclatura comunistă să își impună autoritatea prin forță” [4, p. 75].

„Atât Securitatea, cât și Miliția interveneau prin forță în viața oamenilor, limitându-le până la interzicere dreptul la informație, dreptul de a se mișca în interiorul țării sau în afara acesteia, dreptul la comunicare scrisă sau vorbită. Populația era controlată permanent fie acasă, fie la locul de muncă” [5, p. 76]. Codul Penal din 1968 avea același caracter represiv ca și cel din 1948, doar că pedepsele erau mai aspre. Au fost introduse fapte considerate a fi „infracțiuni contra securității statului”, cum ar fi trădarea, spionajul, atentatul, subminarea puterii de stat, actele de diversiune, subminarea economiei naționale, propaganda împotriva orânduririi socialiste. „Înscrierea acestor infracțiuni în Codul Penal avea ca obiectiv anihilarea oricărei forme de opoziție care ar fi îndrăznit să apară. Puținii disidenți ai epocii Ceaușescu erau acuzați de <<propagandă împotriva orânduririi socialiste>> sau de <<trecerea frauduloasă a frontierei>> (art. 245)” [6, p. 77].

În acest context legislativ, puțini sunt cei care mai îndrăznesc să se opună sistemului, iar cenzura devine autocenzură.

În cele ce urmează publicăm o serie de exemple de represiune care s-au regăsit relatate în paginile ziarului „Românul liber”. Sub titlul „Un atac violent, amar și inexorabil împotriva religiei”, „Românul liber” [7, p. 2] relatează realitățile cu care se confruntă cultele religioase din România anului 1985. Ziarul scrie, pentru lumea liberă, că atacul împotriva tuturor Bisericilor și împotriva religiei, în general, s-a intensificat în ultimii ani. Credincioșii și clericii sunt monitorizați, cei care arată fervoare sunt hărțuiți. În același timp, învățăturile ateiste erau predate mai intens în școli, universități și armată. „Mamele sunt îndemnate să își crească copii fără superstiții religioase” [8]. Articole care îi condamnă pe „militanții” religioși apăreau constant în presă. Credincioșii nu sunt lăsați liberi de la muncă pentru a participa la sărbătorile religioase.

Activitatea religioasă este controlată de Departamentul Cultelor, o agenție de stat care se ocupa cu toate cultele recunoscute.

Culte neoprotestante – baptiste, penticostale și adventiste erau cele mai active. Pentru că începuseră să crească în număr și în influență, au început să fie luate măsuri și împotriva lor. Liderii lor religioși erau constant hărțuiți, nu primeau autorizații de funcționare pentru casele lor de rugăciune, noilor pastori le erau refuzate certificatele de liberă practică.

Biserica Baptistă a fost cea mai militantă dintre toate. „Conform documentelor Departamentului Cultelor, ca masă de credincioși, cultul baptist avea în 1940 un număr de 17.457 membrii botezați (așadar, doar persoanele majore, și fără aderenții nebotezați). În 1948, numărul total al membrilor și aderenților se cifra la 80.000 de persoane, pentru ca în 1965 numărul credincioșilor botezați să fie de 55.84214. În 1980, Comunitatea Baptistă din București era formată din 2.600 de credincioși, deserviți de șase pastori, care predicau în șase biserici, iar la nivel național, în anul 1982 existau 189.850 de membri și 74.150 de aderenți. [9] Era cea mai mare comunitate baptistă în toată Europa de est, fără a include Uniunea Sovietică.

„Românul liber” relatează într-un articol cu titlul *Oare poliția secretă a provocat accidentul?* ceea ce i s-a întâmplat pastorului baptist Petre Dugulescu din Hațeg, peste care a dat un autobuz, în timp ce era în mașină cu soția și copilul de 11 luni. Soția și copilul au scăpat nevătămați, însă pastorul s-a ales cu multiple fracturi. Autorul articolului se întreabă dacă, într-adevăr, a fost un accident sau nu, de vreme ce pastorul fusese amenințat în repetate rânduri că „i se va întâmpla ceva”. Pastorul Dugulescu intrase în atenția autorităților comuniste după ce, în august 1982, împreună cu alți 66 de pastori scrisese lui Nicolae Ceaușescu pentru a deplânge tratamentele la care era supusă Biserica Baptistă în România.

Banii si biserica

„Românul liber” [10, p. 1] relatează pe larg despre vizita predicatorului american Billy Graham în România, în septembrie 1985. Articolul menționează faptul că regimul Ceaușescu nu reușește să controleze această Biserică la fel de bine ca pe cea Ortodoxă. Autorul se întreabă de ce i-a permis Ceaușescu lui Billy Graham să vină în România, iar răspunsul ar fi pentru a crea impresia, în fața SUA, de țară tolerantă, într-o perioadă în care unii politicieni americani cereau măsuri mai ferme în ceea ce privește România.

Potrivit oficialilor Keston College, citați de „Românul liber”, fiecare biserică locală care l-a găzduit pe predicatorul american a trebuit să plătească echivalentul a 7.000 de lire sterline autorităților locale, sumă care ar fi acoperit costurile organizatorice. Acest lucru ar fi venit ca o surpriză totală pentru credincioșii români, care înțeleseseră că organizația lui Graham deja plătise o sumă mare guvernului român.

De fapt, autoritățile comuniste luau bani în mod organizat de la bisericile care primeau ajutor financiar din exterior. Ele controlau la sânge aceste ajutoare și „se făceau <<intervenții>> pentru a-i <<determina>> pe donator și pe beneficiari să ofere o parte din sumă statului român, sub diferite pretexte” [11, p. 132].

Doina Cornea și mesajele sale

Un capitol aparte din ceea ce a însemnat rezistența anticomunistă din România este cel al Doinei Cornea. Într-o vreme în care teroarea regimului comunist reușise să amuțească mai toate vocile și nemulțumirile, de la muncitori, la intelectuali, Doina Cornea îndrăznește să spună ce gândește și să arate că viața construită de comuniști pentru popor nu era atât de bună pe cât era clamată. Printre faptele sale de frondă fățișă s-a aflat și faptul că, împreună cu fiul său, Leontin Iuhas, a răspândit 160 de manifeste de solidaritate cu muncitorii revoltați la Brașov în noiembrie 1987. Și-a făcut auzită vocea prin cele peste 30 de texte pe care a reușit,

prin intermediul familiei și prietenilor, să le trimită peste hotare, la Radio Europa Liberă. Prin mesajele și protestele ei, Doina Cornea a făcut cunoscută opiniei publice internaționale adevărata situație din România comunistă. Mesajele și scrisorile ei adresate românilor și-au găsit locul și în paginile *Românului liber*, care le-a publicat integral, atunci când ele ajungeau în posesia redacției. De asemenea, atunci când Doina Cornea a fost supusă brutalităților fizice și psihice exercitate de aparatul de represiune comunist, „*Românul liber*” informa lumea liberă despre toate acestea.

Tarzan din Carpați, ultimul partizan

Una dintre cele mai spectaculoase povești din istoria rezistenței armate opuse de români comunismului este cea a lui Grigore Sandu sau „Tarzan din Carpați”, cum a fost el numit de autorul articolului din „*Românul liber*” din ianuarie 1990. El a fost numit așa datorită unor tehnici speciale care i-au asigurat supraviețuirea în clandestinitate timp de 33 de ani. Grigore Sandu a reușit să îi evite pe securiștii trimiși pe urmele sale pentru a-l aresta prin faptul că, de când cădea zăpada și până primăvara, el se refugia între crengile copacilor și se deplasa din cracă în cracă. Astfel, el evita să lase urme pe zăpadă. Totul s-a petrecut, în mare parte, în codrii Bucovinei. Povestea lui Grigore Sandu a fost publicată pentru prima dată în presa din România de după 1989, în ziarul *România liberă* [12].

Grigore Sandu fusese membru al organizației Sumanele Negre și avea inclusiv arme și muniție de pe vremea când lupta în acest grup, format chiar în anii 1944 – 1945, când Armata Regală Română încă nu fusese sovietizată, iar ofițerii ei înarmau și instruiu grupurile de partizani. Între 1948 și 1950, membrii Sumanelor Negre au fost condamnați la moarte de trei instanțe comuniste diferite. Grigore Sandu nu a fost niciodată prins. Devenise un fugar care a trăit numai în munți, singur, până în mai 1978. A trăit în Făgăraș, Munții Apuseni și în Ceahlău.

Povestea lui Grigore Sandu fost relatată cu lux de amănunte de către unul dintre foștii agenți ai Securității, care l-a anchetat personal pe „Tarzan din Carpați” și a devenit apoi prietenul său.

„Timp de 33 de ani, patriotul român Sandu Grigore și-a întors spatele comunismului și a trăit izolat în munți, în timp ce armata și Poliția regimului de la București îl căutau în van. Doar acum detaliile poveștii sale remarcabile de supraviețuire „într-o capsulă a timpului” au ieșit la suprafață. Acum Grigore, în vârstă de 84 de ani (atât avea în 1990) trăiește ca un țăran sărac în nord-estul României. Povestea despre anii săi de greutăți, în care a trecut prin perioade lungi în care nu a văzut și nu a întâlnit nici un om a fost documentată de un fost membru al poliției secrete române, poliție care a jucat un rol central în incredibila dramă de după ce munții l-au dat în vileag pe Sandu Grigore, în 1978”, scria „*Românul liber*”.

Muntele a fost casa lui, care îi asigura și hrana. A locuit în peșteri și în gropi săpate în pământ. Nu și-a permis să construiască un adăpost, de frică să nu fie prins. Între 1949 și 1959, regimente întregi de soldați și ofițeri ai Securității au scotocit munții, pentru a-i găsi pe partizanii anticomuniști.

A păstrat un calendar creștând semne pe scoarța unor copaci tineri. Cu diferite ocazii, a salvat viața unor oameni care s-au rătăcit prin mulți. El chiar s-a întâlnit și cu oameni pe care îi știa cu ani înainte, care nu îl mai credeau în viață.

Apoi, în primăvara lui 1978, la 33 de ani după ce a luat calea munților, a întâlnit, întâmplător, un preot ortodox. Preotul i-a explicat că ar putea să se reîntoarcă în siguranță în societate, pentru că orice ar fi făcut, deja era prescris. Grigore s-a întors la casa lui din Podul Coșna, în mai 1978. Și-a trimis un membru al familiei sale la sediul Securității din Dorna să le spună autorităților că s-a întors și că vrea să se predea. Două duzini de ofițeri înarmați până în dinți au descins cu mașinile în fața casei lui, pe care au încercuit-o. Imediat Grigore și-a predat arma automată. A fost dus la sediul Securității locale, apoi la Suceava, iar în final la București.

„A fost interogată timp de trei luni, în cea mai mare parte de către mine, vorbind franc și în detaliu despre anii pierduți ca fugar. La finalul perioadei în care a fost interogată a primit un act de identitate și i s-a permis să se întoarcă acasă. Predase Securității trei încărcătoare și arme care aparținuseră Sumanelor Negre. A trebuit să dovedească faptul că în toți cei 33 de ani a trăit doar în România, nu a părăsit sub nicio formă țara, spre vest, pentru a exclude total ipoteza că ar fi un spion. A dovedit faptul că a stat toți acești ani în țară, cu ajutorul mărturiilor mai multor martori care îl văzuseră prin păduri, dar și prin faptul că le-a

arătat anchetatorilor semnele făcute pe scoarța copacilor, „calendarele” cu ajutorul cărora ținea el evidența trecerii anilor. Copacii respectivi crescuseră atât de înalți, iar încrestăturile erau atât de sus, încât nimeni nu a mai contestat veridicitatea celor spuse de el, și anume că a stat în România între 1945 și 1978, ca un Tarzan al Europei de Est. Știa că lucrez la Securitate, cu toate acestea mi-a vorbit deschis și mi-a răspuns la toate întrebările. Sunt onorat că a avut încredere în mine și că acest român patriot mi-a dat prietenia sa” [13] , își încheia povestea fostul securist Adrian Crutarciuc, cel care îl anchetase după ce s-a predat, poveste relatată de „Românul liber”.

Mesaje regale

În paginile acestui ziar editat în română și engleză se regăsesc mesaje de Anul Nou ale regelui Mihai, reacții ale sale la atrocități și abuzuri din România, dar și comunicate și drepturi la replică, emise în urma unor evenimente cum ar fi încercările (nereușite) ale regelui Mihai de a reveni în România. De asemenea, erau relatate prezențele sale publice la diferite evenimente, pe care Majestatea Sa le considera oportune, în situația în care se afla, în exil, și sub condiția de a nu face declarații politice în țara neutră care îl găzduia (Elveția, în ultima parte a vieții sale). „Românul liber” a fost editat până în anul 1994. În paginile sale se regăsesc mesaje și reacții publice regale atât cu privire la alegerile din 1990, cât și cu privire la mineriade sau alte evenimente din România. Colecția acestui ziar este o adevărată ”cuite neagră” a perioadei, când presa din România, încă neobișnuită cu exercițiul democrației, nu relata anumite evimente sau le relata trunchiat (subiectiv, dintr-o singură perspectivă).

Concluzie

Ziarul „Românul liber”, alături de alte organe de presă libere, a avut un rol crucial în a face publice în lumea liberă occidentală, actele de represiune la care erau supuși românii în țara lor în perioada comunistă. Au fost grave încălcări ale drepturilor omului, de la îngrădirea libertății de gândire și exprimare, până la atacuri asupra integrității fizice și psihice a celor care au îndrăznit să se opună sistemului. Faptul că ziarul avea și o versiune în limba engleză, a făcut ca adresabilitatea sa să fie mai mare. De altfel, el a fost distribuit nu doar abonaților săi, ci și cancelariilor occidentale, dar și redacțiilor marilor publicații din vest. De asemenea, publicația oferea informații vitale celor care au să ajungă în Occident, lăsându-și acasă familia. Nu în ultimul rând, a fost o platformă prin care regele Mihai reușea să își transmită mesajele sale către români și să ia poziție publică față de încălcarea drepturilor omului la care erau supuși cei rămași acasă.

Referințe:

1. Detelant, Dennis, *Importanța trecutului*, Buburești: Editura Fundației Academia Civică, 2023, p. 51.
2. Idem.
3. Mandache, Diana, *Exilul Regelui*, București: Editura Curtea Veche, 2016, p. 136.
4. Roman, Cristina, *Bazele legislative ale represiunii comuniste în România*, publicat în *Anuarul Institutului de Investigare a Crime lor Comunismului în România*, vol I, Iași: Ed. Polirom, 2006, p. 75.
5. Idem, p. 76.
6. Ibidem, p. 77.
7. Ziarul „Românul liber”, vol. 1, nr. 7, noiembrie 1985, p. 2, Arhiva Rațiu-Tilea, Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca.
8. Idem.
9. Pleșa Neagoe, Elis, Pleșa, Liviu, *Studiul Cultele neoprotestante din România în perioada 1975-1989*, publicat în Adrian Nicolae Petcu (coord.), *Partidul, Securitatea și Cultele, 1945-1989*, București: Editura Nemira, 2005, pp. 350-394.
10. „Românul liber”, vol. 1, nr. 7, noiembrie 1985, p. 1, Arhiva Rațiu-Tilea, Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca
11. Chivu, Carmen, Albu, Mihai, *Dosarele Securității. Studii de caz*, Iași: Ed. Polirom, 2007, p. 132.
12. *România liberă*, din 2 iulie 2016.

13. „*Românul liber*”, vol. 6, nr. 1, ianuarie 1990, pp. 5-6, Arhiva Rațiu-Tilea, Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca

Date de despre autor:

Bianca PĂDUREAN, Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: bianca.padurean@clujtoday.ro

ORCID: 0009-0002-1143-3939

Prezentat la 30.09.2024

ÎNTRU POLITICILE MEMORIEI ȘI INSTITUȚIONALIZAREA GESTIONĂRII DOCUMENTELOR DE POLIȚIE POLITICĂ. O ANALIZĂ COMPARATĂ A MODELELOR ROMÂNEȘTI ȘI MAGHIARE: CNSAS ȘI ABTL

István BANDI,

Arhiva Istorică a Serviciilor Secrete din Ungaria (ABTL), Budapesta, Ungaria

Ieșirea din siajul comunismului sovietic a marcat transformarea socială și politică a țărilor din Centrul și Estul Europei, iar opțiunea popoarelor pentru democrație și civism a înfrânt aproape simultan dictaturile totalitariste în această parte a lumii. Ungaria și România, deși au parcurs trasee diferite înainte de memorabilul an 1989, au început împreună eforturile de integrare economică și militară în structurile euro-atlantice. În cazul ambelor țări, transformările au fost semnificative și au avut loc în mod etapizat. Procesul de preluare și prelucrare a arhivelor secrete păstrate cu strictețe de structurile de forță ale regimurilor comuniste a fost unul dificil, dar a contribuit substanțial la limpezirea faptelor ascunse și alinarea traumelor produse de epoca dictaturilor comuniste. Instituționalizarea prelucrării istorice a unor informații și documente care fuseseră tratate anterior ca parte a siguranței naționale au permis deconspirarea ofițerilor și delatorilor care au lezat drepturile compatrioților lor.

Cuvinte-cheie: *Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității (CNSAS), Arhivele Istorice ale Securității Statului Maghiar (ÁBTL), istorie instituțională, lustrație.*

BETWEEN THE POLITICS OF MEMORY AND INSTITUTIONALIZATION MANAGEMENT OF POLITICAL POLICE DOCUMENTS. A COMPARATIVE ANALYSIS OF ROMANIAN AND HUNGARIAN MODELS: CNSAS AND ABTL.

The exit from the shadow of Soviet communism marked the social and political transformation of the countries of Central and Eastern Europe, and the peoples' option for democracy and civility almost simultaneously defeated the totalitarian dictatorships in this part of the world. Hungary and Romania, although they followed different paths before the memorable year of 1989, started together the efforts of economic and military integration in the Euro-Atlantic structures. In the case of both countries, the transformations were significant and occurred in stages. The process of taking over and processing the secret archives carefully preserved by the power structures of the communist regimes was a difficult one, but it contributed substantially to clarifying the hidden facts and relieving the traumas produced by the era of communist dictatorships. The institutionalization of the historical processing of information and documents that had previously been treated as part of national security allowed the debunking of officers and informers who violated the rights of their countrymen.

Keywords: *The National Council for the Study of the Securitate Archives (CNSAS), The Historical Archives of the Hungarian State Security (ÁBTL), institutional history, lustration.*

Preliminarii

Printr-o scurtă schițare a istoriei instituționale a CNSAS și ÁBTL voi încerca să ofer câteva date utile și necesare privind funcționarea accesului la propriul dosar și rezultatele obținute în cele două țări până acum, pentru a contribui la dezbaterea privind înființarea unei autorități similare la Chișinău, în speranța unei integrări rapide și de succes a Republicii Moldova în Uniunea Europeană.

Modelul maghiar

După schimbarea regimului politic care a avut loc în 1989, Ungaria a avut de înfruntat, ca și celelalte țări Est-Europene, multe provocări politice și sociale. Nu este de mirare că Legea nr. LXIII-a din 1992, prin

care s-a realizat practic exercitarea dreptului constituțional de acces la informații privind propria persoană a fost percepută ca o soluție întârziată de către o mare parte a societății, dar ca o măsură neavenită de cealaltă parte. În curând, au apărut și alte acte normative necesare. Au fost mult discutate și disputate legea privind deconspirarea agenților, adică Legea nr. XXIII din 1994, Legea nr. LXV din 1994 privind gestionarea secretelor de stat și de serviciu, precum și Legea arhivelor nr. LXVI din 1995, care a reglementat, printre altele și cercetarea științifică (1, pp. 1-13).

Litera și spiritul acestor legi au stat la baza înființării unor instituții utile și necesare pentru cetățenii maghiari. Astfel, în 1997 a luat ființă Oficiul Istoric, dar din păcate legiuitorul a codificat și anumite anomalii operaționale, astfel încât disfuncționalitățile rezultate au semănat confuzie atât în rândul cercetătorilor, cât și printre solicitanții individuali (petenți). S-a generat o practică oficială în care lipsa de experiență profesională a arhiviștilor și a istoricilor se amesteca în chip nedorit cu secretomania statului polițienesc moștenită din vremurile dictaturii lui János Kádár.

Legea nr. XXIII din 1994 stabilea cu mare precizie categoriile de persoane care urmau a fi verificate. Au fost vizați, spre exemplu, cei care au lucrat în cadrul fostului Minister de Interne la Direcția Generală III/III care avea printre atribuții și neutralizarea așa-zisilor „inamici interni”. Ministerul de Interne a avut un registru relevant în acest sens, iar documentul respectiv a fost redactat până la data de 14 februarie 1990. Așadar, verificările se refereau la cei care au lucrat în cadrul acestei direcții sau în predecesoarele ei, au deținut funcții, li s-au atribuit sarcini privind munca într-o rețea informativă, au semnat olograf declarații sau rapoarte și au primit diferite recompense pentru activitățile lor. Au mai fost vizați cei care au servit într-o unitate militară în perioada 1956-1957, precum și cei care au lucrat în cadrul unei structuri de stat politizate stat în care au primit informații și date prin care puteau leza prin deciziile lor drepturile omului, și, de asemenea, membri Partidului Crucilor cu Săgeți.

În condițiile legii, verificarea a fost exercitată pe o perioadă determinată de membri unor comisii de judecători nominalizați de președintele Curții Supreme la recomandarea Comisiei pentru Securitate Națională a Parlamentului din Budapesta. Noile organisme se aflau, ca atare, sub control parlamentar. Legea prevedea că după efectuarea procedurilor de verificare persoanele vizate de art. 1 din lege demisionează din funcții și nu mai desfășoară activitățile specificate în cadrul actului normativ, decizia comisiilor de verificare nu trebuia făcută publică. Legea a fost modificată de foarte multe ori, astfel încât efectele ei s-au diluat, iar în cele din urmă, a fost abrogată la 31 decembrie 2005. Trebuie menționat faptul că deja în 1994, anul apariției Legii nr. XXIII, printr-o decizie a Curții Constituționale a fost oprită aplicarea anumitor prevederi, impunându-se Parlamentului obligația de a interveni legislativ. Modificările au fost operate în mai multe etape. În 1996, prin modificarea Legii nr. XXIII/1994, a luat ființă Oficiul Istoric, menit să gestioneze actele poliției politice, în cadrul stabilit de Legea arhivelor. S-a considerat că „trebuie stabilite reguli speciale pentru păstrarea și gestionarea documentelor de acest tip, iar noile sarcini trebuie îndeplinite de o instituție independentă de Guvern și nesubordonată Ministerului de Interne”.

O modificare semnificativă a activității a avut loc în 2000, atunci când urmau să fie verificați membri Parlamentului. Atunci a fost extinsă sfera persoanelor care „dețin anumite funcții de încredere publică și au rol în modelarea opiniei publice”, iar în consecință titlul legii a fost modificat. O altă schimbare importantă a avut loc în 2001, când Biroul Istoric s-a transformat în arhivă de specialitate, iar președintele Oficiului a fost autorizat să discute despre declasificarea unor documente pe baza legii privind regimul secretelor de stat. În același timp, sfera documentelor păstrate și gestionate în cadrul Oficiului Istoric a fost extinsă și asupra materialelor arhivistice provenite de la serviciile de securitate națională, precum și asupra unor colecții de acte referitoare la internarea în lagăre. Trebuie menționat faptul că anumite selecțiuni ale acestor documente au fost preluate și anterior (1, pp. 1-13).

În iulie 2002, Guvernul Ungariei a introdus un pachet legislativ pe ordinea de zi a Parlamentului. Cele două propuneri care au fost depuse nu erau concurente, ci, mai degrabă, complementare. T/541 se referea la cunoașterea publică a activităților desfășurate de către serviciile secrete ale regimului anterior și crearea Arhivelor Istoricale ale Serviciilor Securității Statului, iar T/542 viza cunoașterea trecutului unor persoanelor publice și a raportului lor cu poliția politică a regimului condus de Kádár. Prima propunere a constituit,

așadar, o posibilă soluționare a problemelor legate de cunoașterea individuală și colectivă a trecutului, iar cea de a doua avea menirea de a curăța viața publică de cei care au lezat anterior drepturile cetățenilor maghiari printr-un fel de screening (sau lustrație).

Parlamentul a pus în discuție ambele proiecte, dar în urma dezbaterilor a fost adoptat numai T/541. Astfel, Legea nr. III/2003 a permis publicarea anumitor activități desfășurate de serviciile secrete ale regimului anterior prin înființarea Arhivelor Istorice ale Serviciilor de Securitate ale Statului, dar nu a reglementat problematica lustrației. Prin termenul de *compensații informaționale* s-a permis, de fapt accesul individual la informațiile strânse de poliția politică despre așa-ziii dușmani interni ai regimului.

Legea nr. III din 2003 se referă la documentele create între 21 decembrie 1944 și 14 februarie 1990 și au legătură cu funcționarea instituțiilor implicate în activități secrete ce vizau securitatea statului maghiar, ceea ce permite și accesul la dosare de *due diligence* închise, reglementează statutul persoanele îndreptățite să cunoască materialele arhivistice legate de propria persoană și condițiile de desfășurare a cercetării științifice. Conform noii reglementări Arhiva Istorică a Serviciilor Securității Statului Maghiar preiau în gestiune Arhiva Oficiului Istoric. Noua lege a abrogat anumite paragrafe ale legii anterioare, dar pentru o perioadă au rămas în vigoare și unele prevederi mai vechi. Spre exemplu, Legea nr. XXIII din 1994 asigură condițiile verificărilor referitoare la persoane care dețin funcții publice, iar Legea nr. III/2003 permitea finalizarea „verificărilor rămase în lucru” până la 31 decembrie 2005 (2, pp. 305-308).

Parlamentul a decis în 2017 predarea către ABTL a benzilor magnetice utilizate de instituțiile care aveau atribuții vizând securitatea de stat a Ungariei înainte de 1990. S-a modificat statutul cu privire la dezvăluirea activităților serviciilor secrete din regimul anterior și Legea nr. III/2003 privind Arhiva Istorică a Serviciilor Securității Statului. Arhiva Istorică a obținut dreptul să primească și să gestioneze documentele și datele prevăzute de lege, cu excepția cazului în care organismul care îndeplinește acea îndatorire publică mai are nevoie de ea în mod regulat din punct de vedere administrativ există. În plus, de acum înainte, Serviciile Naționale de Securitate după 1990 sunt responsabile de Arhiva Istorică și în ceea ce privește documentele sale, în această măsură și adjectivul „istoric” din numele instituției este și el anacronic (3, pp. 81-90).

În prezent, o echipă formată din 100 de profesioniști conservă și prelucrează cca 5.000 metri lineari de documente provenind din arhivele maghiare de specialitate ale organelor de securitate. Constrângerea epidemiei de COVID și dezvoltarea tehnică au impus măsuri vizând digitizarea documentelor. Arhiva noastră a digitizat până în prezent cca 7 mil. de file, și ne-am propus ca obiectiv digitalizarea întregului material deținut.

Arhiva ca instituție are menirea de a asigura studierea propriului dosar și în același timp al descendenților persoanelor care sunt menționate în sursele arhivistice. ABTL-ul în baza legii constituie asigură cercetarea științifică a documentelor aflate în custodia sa. La 15 iunie 2017, Parlamentul maghiar a modificat Legea nr. III din 2003 privind divulgarea activităților serviciilor secrete din regimul anterior și înființarea Arhivei Istorice a Serviciilor Securității Statului. Prin această modificare, legiuitorul a creat posibilitatea legală a transferării benzilor magnetice ale fostelor servicii secrete către Arhivele Istorice. În plus, pe lângă gestionarea documentelor de securitate a statului, Institutul are de acum competență și asupra materialelor serviciilor de securitate națională înființate după 14 februarie 1990. Astfel, după intrarea în vigoare a modificărilor aduse legii, ABTL a devenit arhivă de specialitate, păstrând documente de securitate națională ale actualelor servicii secrete.

Modelul românesc. Evoluția cadrului juridic și construcția instituțională

La sfârșitul anilor 1990, ca act simbolic de încheiere a perioadei de tranziție, a fost prezentat în Parlamentul României primul proiect de lege, care viza accesul la arhivele Securității. Proiectul a fost înaintat parlamentarilor de către senatorul Ticu Dumitrescu, membru al Partidului Național Țărănesc Creștin Democrat (PNȚCD), victimă a represiunii comuniste și președinte al Asociației Foștilor Deținuți Politici (AFDPR). Modelul instituțional luat ca reper a fost cel german (BStU), edificat de pastorul Joachim Gauk, devenit ulterior președinte al Germaniei.

După o serie de modificări ale conținutului și formei, inițiativa lansată pentru a realiza deconspirarea

efectivă a faptelor reprobabile ale dictaturilor totalitariste a produs rezultate abia în decembrie 1999, când parlamentarii români au adoptat Legea nr. 18 *privind accesul la propriul dosar și deconspirarea poliției politice comuniste*. Actul normativ adoptat în timpul mandatului prezidențial al lui Emil Constatinescu nici nu mai semăna cu proiectul inițial depus de către senatorul Ticu Dumitrescu, dar s-a sperat că va servi în procesul de asanare morală a societății prin formarea Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (CNSAS), o instituție aflată în subordinea directă a Parlamentului.

Colegiul Consiliului, format din 11 membri, a depus jurământul în Parlamentul României în martie 2000. Membrii au fost delegați de partidele politice parlamentare, la propunerea societății civile și aveau un mandat de șase ani. Este de remarcat faptul că Ticu Dumitrescu nu a fost nominalizat de niciun partid politic, astfel încât cel care a făcut cel mai mult pentru promovarea cauzei lustrației nu a făcut parte din conducerea Consiliului. Instituția nu dispunea de infrastructura necesară funcționării. Nu avea arhivă, nu avea sediu și nu avea angajați. Legea nr. 187/1999 a prevăzut următoarele trei atribuții principale pentru instituția nou creată: accesul la propriul dosar, verificarea personalităților publice și prelucrarea arhivelor poliției politice după standarde academice. După modelul parlamentar, Colegiul putea funcționa doar în cvorum (în prezența a minim opt membri).

În 2002, membrii Colegiului erau împărțiți în două tabere. În timp ce șase dintre ei – Andrei Pleșu, Horia-Roman Patapievici, Mircea Dinescu, un fost deținut politic Viorel Niculescu, Claudiu Secașiu și László Csendes – au considerat inacceptabil să fie deconspirați doar colaboratorii Securității (delatorii) și au cerut dosarele necesare deconspirării ofițerilor care au funcționat în cadrul poliției politice și care au făcut să funcționeze poliția politică – așa cum se preciza și în Lege – alți cinci membri nu au fost de acord cu această poziție și, prin urmare, nu au participat la ședințele Colegiului, blocând activitatea, care oricum era limitată de lipsa documentelor necesare. O comisie parlamentară, formată din deputați și senatori cunoscuți ai vremii – dintre care îi putem aminti pe Emil Boc și Ion Predescu – a analizat situația creată la CNSAS, dar nu a reușit să soluționeze problemele.

În 2003, guvernul social-democrat condus de Adrian Năstase a trecut în posesia CNSAS un depozit din Popești-Leordeni – astfel încât s-au creat condițiile unei preluări masive de materiale arhivistice de la foștii deținători: Serviciul Român de Informații (SRI), Serviciul de Informații Externe (SIE) și Serviciul Arhive și Documentare Militare, (SADM). S-a declanșat o activitate intensă în comisii mixte formate din membri ai Colegiului CNSAS și reprezentanți ai serviciilor speciale pentru a se realiza un transfer cât mai rapid și cuprinzător al documentelor clasificate către instituția civilă abilitată. Drept urmare, SRI, SIE SADM (ulterior, SIA) au început să predea în custodia CNSAS documente și microfilme. Ministerul de Interne însă nu a luat nicio măsură în acest sens până în 2008. Explicația acestei situații era foarte simplă. Nicio lege nu a reglementat până atunci termenul până la care urmau să fie finalizate transferurile și nu a specificat fondurile arhivistice care ar fi trebuit să fie predate CNSAS-ului.

Ca și în Ungaria combinația nefastă dintre lipsa reglementărilor clare și lipsa de experiență a arhiviștilor civili a dat naștere unor situații nedorite, gestionarea documentelor fiind costisitoare atât pentru guvern, cât și pentru public. Dosarele din județe au fost aduse la București, deși transportul materialului arhivistic nu era o soluție ideală nici în ceea ce privește securitatea lor, nici menținerea documentelor în stare bună. Probabil că ar fi fost mult mai bine să se fi organizat preluarea, păstrarea și prelucrarea științifică a dosarelor la nivel local sau regional, întrucât documentele erau gestionate la nivel județean. Cu acest demers, care ar fi urmat exemplul instituțiilor germane și poloneze, cetățenii români nu ar fi avut atâtea cheltuieli de călătorie și cazare dacă voiau să-și exercite dreptul de acces la propriul dosar. În cazul solicitanților mai în vârstă aceste cheltuieli au constituit un serios impediment.

După ce în 2005, rezoluția din 28 februarie a Consiliului Suprem de Apărare (CSAȚ) a impus transferul masiv de documente către CNSAS, evoluțiile pozitive păreau să se fi accelerat. În februarie 2006 Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 16 (OUG 16/2006) a extins cercul celor supuși procedurilor de screening și a impus persoanelor care dețin funcții importante să declare orice colaborare cu Securitatea. Aceștia urmau să completeze un formular, indicând clar dacă au fost recrutați de poliția politică sau nu. În cazul în care declarația lor s-a dovedit a fi falsă, aceștia puteau fi trași la răspundere. În martie 2006 a fost numit un nou Colegiu de conducere la CNSAS, din care a făcut parte și Ticu Dumitrescu, iar la 16 decembrie președintele

Traian Băsescu a condamnat comunismul ca pe „un sistem politic ilegal și păcătos”. Noi documente au fost transferate către CNSAS în 2007, astfel cantitatea de arhivă instituției a ajuns la 20.000 metri liniari, instituția având posibilitatea să-și onoreze obligațiile prevăzute în Legea nr. 187. Comisiile mixte alcătuite din membri Colegiului CNSAS și cei ai foștilor deținători (SRI, SIE, SADM) s-a întrunit de 32 de ori pentru a efectua verificarea documentelor care urmau a fi transferate (4).

Trebuie subliniat că numărul de angajați ai instituției nu a crescut. Chiar dacă bugetul ar fi permis un efectiv de 300, au fost ocupate doar 255 de posturi. Deși anul 2007 a dat un impuls major screening-ului, identificării foștilor agenți, cercetării și transferurilor de documente, măsurile legale adoptate în 2008 au adus instituției o răsturnare în ceea ce privește screening-ul și cercetarea trecutului recent. Rezoluția Curții de Constituție nr. 51 din 31 ianuarie 2008, a declarat că Legea nr. 187/1999 care a instituit CNSAS și Hotărârea Guvernului nr. 16/2006 care i-a reglementat activitățile nu erau conforme cu Constituția României. Guvernul liberal al lui Călin Popescu-Tăriceanu a prevenit un eșec total prin adoptarea rapidă a două ordonanțe de urgență complementare (1/2008 nr. 24/2008) una după alta. Cu contribuția substanțială și cu susținerea consilierului pentru politica de securitate al prim-ministrului, Marius Oprea, Parlamentul a adoptat în unanimitate Legea nr. 293/2008 în decembrie acelui an. Actul este încă în vigoare și stabilește cadrul de funcționare a instituției. Printre altele, declară următoarele:

În ciuda termenului promițător, „deconspirarea” se referă doar la identificarea unui nume de cod. Acest lucru poate fi inițiat doar de persoana-țintă (sau predecesorul său legal) care a făcut obiectul monitorizării.

- Atât în cazul celor cărora li s-a cerut prin lege să fie supuși controlului din cauza funcției lor, cât și al celor care au fost controlați la cerere, declararea „vinovaților” se face de către o instanță a administrației publice.

- Toți cei care au permis poliției politice să-și folosească apartamentele [pentru conspirație] trebuie să fie trași la răspundere.

- Consiliul CNSAS va verifica pastorii pentru implicarea anterioară în „Securitate” numai la cerere. Cu toate acestea, orice persoană acreditată are voie să efectueze cercetări.

Practic, noua lege dispunea ca fiecare rezoluție emisă de Consiliul CNSAS prin care se declară implicarea unei persoane la poliția secretă să fie revizuită și decisă de o instanță. [Astfel, verdictul final trebuie să vină de la o instanță în fiecare caz.] Această procedură de aplicare a legii a redus eficacitatea CNSAS și a Consiliului. Aceasta prevedea ca, odată aprobate cu votul majorității Consiliului de Administrație, toate dosarele procesate în arhive (ACNSAS) de către direcția responsabilă să fie depuse la Direcția administrației publice a Tribunalului București. În timp ce procedurile sunt libere de taxe, CNSAS este obligată să atașeze la toate cererile copiile autentice ale documentelor arhivate relevante. Persoana supusă controlului este îndreptățită să conteste hotărârea judecătorească. Instanța are obligația de a-și publica în *Monitorul Oficial* decizia definitivă neapelabilă.

Drept urmare, 17.734 de persoane au fost examinate, 4.159 dintre aceste proceduri au fost declanșate automat în baza prevederilor statutare, în timp ce 13.575 au fost lansate la cerere. În cele din urmă, Consiliul a adoptat 4.610 de hotărâri. Au fost declarate 101 persoane care au colaborat cu Securitatea, iar 381 s-au constatat că au o relație profesională cu poliția politică. În 341 de cazuri suplimentare, Consiliul de Administrație a adoptat hotărâri prin care se declară colaborarea cu poliția politică pe baza depunerilor persoanelor care cercetează documente în mod independent. Numărul de proiecții a crescut cu 277% față de anul precedent. Bazându-ne pe raportul CNSAS din 2021 care reflectă datele referitoare la anul 2020 putem expune următoarele date:

- 1.622 cereri acces la propriul dosar (1.171 în 2020);
- 19.079 cereri pe legile reparatorii (4.300 în 2020); 30.437 file documente pe legile reparatorii (14.615 în 2020);
- 1.053 ședințe de vizionare petenți și persoane acreditate (974 în 2020);
- 1.101.587 copii de pe documente (5).

Comparând datele din perioada Covidului cu cele din 2023 putem constata că instituția și-a îndeplinit misiunea, iar numărul de cereri, a ședințelor de vizionare, a copiilor executate s-a majorat cu cca 40% pe anul 2023.

Astfel, procedura de screening este foarte complicată și lungă. În conformitate cu noile prevederi legale, Consiliul CNSAS a depus în 2008 la Tribunalul de Administrație Publică București 292 de dosare. La începutul anului 2010, raportul anual 2009 arăta că la instanță erau încă în curs 213 dosare, 12 cauze fiind anulate din cauza subiectului (moartea persoanei), în timp ce colaborarea a fost confirmată în 53 de cazuri, iar acuzațiile de colaborare au fost respinse în 11 cazuri.

De asemenea, trebuie menționat că, în versiunea sa originală, actul a permis ecranizarea liderilor bisericești. Ulterior, însă, procedurile aferente au fost scoase din responsabilitățile Consiliului.

O nouă speranță a apărut în urma tratatului internațional semnat la Berlin în decembrie 2008, care a plasat cooperarea dintre arhivele bulgare, cehe, poloneze, germane, maghiare, române și slovace într-o nouă fundație care încorporează și CNSAS în viața și gândirea academică internațională.

Începând din 2021, pe lângă obiectivul principal al asigurării accesului la propriul dosar, C.N.S.A.S. contribuie și la punerea în aplicare a unor legi cu caracter reparatoriu, privind persoanele persecutate de regimurile de dictatură, în perioada 1940-1945 (Legea nr. 154/2021 privind persoanele persecutate din motive etnice), respectiv 1945-1989 (Legea nr. 232/2020 privind persoanele persecutate din motive politice, incluzând persoanele deportate în U.R.S.S.). La finele anului 2021, patrimoniul arhivistic deținut, administrat și gestionat de C.N.S.A.S. însuma aproximativ 27 km liniari.

Concluzii si recomandări

După cum se poate observa, instituționalizarea confruntării trecutului nu a fost lină în statele care aparțineau anterior sferei de interes sovietice. De asemenea, lustrația s-a realizat treptat și mai degrabă publicitatea socială și accesul liber la dosare au asigurat autocurățarea istorică, care este desigur un proces îndelungat și este încă în desfășurare.

Modelul unguresc cere tuturor candidaților la poziții publice o declarație pe propria răspundere că nu au făcut parte din poliția politică sau din alte servicii secrete. În cazul în care găsesc evidențe că au făcut poliție politică sunt sancționați conform Codului Administrativ sau Codului Civil. Modelul românesc în domeniul lustrației a acționat destul de târziu, iar elita politica românească a ales o variantă mai lentă pentru prelucrarea cazurilor. Pentru o însănătoșire a societății românești și cele maghiare, se impune ca procedeele aplicate de lustrare să continue.

Toate fostele state socialiste, care sunt acum membre ale comunității europene, au reușit să construiască și să implementeze un sistem instituțional conform propriului lor caracter social și național pentru a impune sarcina istorică de confruntare și de tragere la răspundere a făptașilor care au servit regimurile dictatoriale.

Inițiativele demarate în Republica Moldova sunt laudabile, dar nu sunt suficiente, întrucât experiența mai multor țări din ultimele decenii arată că documentele preluate de la fostul custode de documente ar trebui plasate într-o arhivă de specialitate independentă și gestionate de un institut de cercetare independent.

Mai presus de toate, cel mai important este conștientizarea societății că începerea unei noi epoci istorice merită să fie construită doar cu o moștenire liberă (eliberată), astfel încât victimele să poată fi comemorate fără îngrădiri, iar foștii colaboratori și profesioniști prin mecanismele legale pentru deconspirarea celor care au colaborat cu organele de securitate și care acum ocupă funcții de conducere să fie eliminați din funcții în așa fel ca generațiile viitoare să afle dimensiunile ororilor totalitarismului comunist pentru a se feri, de asemenea, de ideologii și regimuri politice periculoase.

Referințe:

1. KATALIN, Kónyáné dr. Kutrucz (2012). *A Történeti Levéltár működésének jogi keretei és annak változásai*. in Betekintő, 2012/3, ÁBTL, Budapest, 2021, pp. 1-13. Disponibil: http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2012_3_kutrucz_0.pdf (accesat: 12.03.2023).
2. ÁRON, Máthé (coord.). „Az nem lehet ugyanis, hogy súlyos büntett ne legyen büntethető” *Jogi fejezetek a magyar igazságtétel és kárpótlás történetéből*, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2017, pp. 305-308.
3. CSEH, Bendegúz Gergő. *A Történeti Levéltár funkcióváltásai. A nyilvánosság lehetőségei a magyar titkosszolgálati levéltárban*, in Betekintő, ÁBTL, Budapest, 2019/4, pp. 81-92. Disponibil: https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2019_4_cseh_0.pdf (accesat: 12.04.2024).

4. PETRESCU, Dragoș, (2020). *Law in Action in Romanai, 2008-2018: Context, Agency, and Innovation in the Process of Transitional Justice*, in *Journal of Romanian Studies*, vol. 2, No.2, 2020, pp. 195-217. Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/349816416_Law_in_Action_in_Romania_2008-2018_Context_Agency_and_Innovation_in_the_Process_of_Transitional_Justice (accesat: 22.02.2024).
5. CNSAS. *Raport de activitate, 2021*, pp. 10-12. Disponibil: <http://www.cnsas.ro/documente/rapoarte/Raport%20CNSAS%202021.pdf> (accesat: 12.05.2024).

Date despre autor:

István BANDI, Arhiva Istorică a Serviciilor Secrete din Ungaria (ABTL), Budapesta, Ungaria.

E-mail: istvanbandi@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4301-3755

Prezentat la 30.09.2024

CZU: 81'25-051:378.016.147

[https://doi.org/10.59295/sum10\(200\)2024_13](https://doi.org/10.59295/sum10(200)2024_13)

STRATÉGIES D'ADAPTATION DES CURRICULA UNIVERSITAIRES EN FORMATION DES TRADUCTEURS AUX ATTENTES DU MARCHÉ DE TRAVAIL LOCAL ET INTERNATIONAL

Ludmila ZBANȚ, Nina ROȘCOVAN, Angela GRĂDINARU,

Université d'État de Moldova

Les réalités sociales qui cadrent l'activité humaine à l'heure actuelle sont marquées par les présences de la globalisation qui génère de nouveaux types de relations dans tous les secteurs économiques, mais aussi dans la gestion de la santé publique (les pandémies), l'éducation (la tendance à assurer les conditions des mobilités académiques grâce au système des crédits académiques, des doubles diplômes, de l'harmonisation des curricula, etc.). On pourrait donc accepter un monde presque sans frontières au propre et au figuré. Les universités se retrouvent dans la situation d'une coordination de plus en plus aiguillée vers le monde du travail, vers l'internationalisation des formations universitaires qui se veulent très proches des conditions de l'activité professionnelle dans différents secteurs.

Nous voulons mettre en valeur les changements qualitatifs qui ont lieu dans les formations universitaires (analyse de l'actualisation et de la mise en place des curricula) des traducteurs et des interprètes de conférences, en particulier au niveau du master. Sans doute, le rôle du numérique s'avère très important et les changements des curricula se produisent indubitablement sous l'impact des réalités sociales nouvelles. Les formations à distance et les plateformes didactiques sont des instruments qui contribuent au bon fonctionnement de ces formations et à l'autonomie des formés, tout cela dans le souci de la construction de l'avenir des futures générations, y compris des professionnels de la traduction.

Mots-clés: *curricula universitaire, éducation, formation des traducteurs, apprentissage des langues, intelligence artificielle, TIC, plateformes d'enseignement.*

STRATEGIES FOR ADAPTING UNIVERSITY CURRICULA TO MEET THE EXPECTATIONS OF LOCAL AND INTERNATIONAL MARKETS IN PROFESSIONAL TRANSLATOR TRAINING

The social realities that frame human activity today are characterized by globalization, which fosters new types of relationships across all economic sectors, including public health management (such as pandemics) and education (evidenced by efforts to facilitate academic mobility through systems of academic credits, dual degrees, and curricular harmonization). Consequently, we might envision a world that is nearly borderless, both literally and figuratively. Universities now find themselves in a position where their coordination is increasingly aligned with the labour market and the internationalization of academic programs, which aim to closely reflect the conditions of professional activity in various sectors.

This paper aims to examine the qualitative changes occurring in university training programs for translators and conference interpreters, particularly at the Master's program level, with a focus on the revision and introduction of curricula. The influence of digital technology is undeniably significant, driving curriculum changes in response to these new social realities. Distance learning and teaching platforms are instrumental in facilitating the effective operation of these programs and enhancing trainees' autonomy, all with the goal of shaping the future for subsequent generations, including professionals in translation.

Keywords: *university curriculum, education, translator training, language learning, artificial intelligence, ICT, teaching platforms.*

Si on voulait proposer le mot-clé du XXIe siècle, ce serait le plus probablement celui de *crise*. Aux dires de Stefan Popenici, auteur du livre *Artificial Intelligence and Learning Futures. Critical Narratives of Technology and Imagination in Higher Education*, cette action est motivée par le rituel annuel du choix du

mot qui englobe les principales idées, tendances culturelles ou opinions d'une période concrète [1, p. 1]. La crise dans le domaine de la santé provoquée par la pandémie de la Covid-19 a déclenché des interférences parfois inattendues et des changements plutôt irréversibles dans la majorité des domaines existentiels de toute société.

Vues dans une perspective philosophique, les recherches cadrant la société et l'environnement trouvent leur fondement dans l'algorithmisation d'une connaissance complexe de l'objet d'étude, surtout que les provocations et la gravité des urgences au XXIe siècle préfigurent des changements importants d'accents, en grande partie grâce aux nouveaux horizons qui s'ouvrent avec l'arrivée de l'Ère de l'Information qui entraîne des répercussions directes sur tous les paliers sociétaux [2, p. 7].

Or la période après la crise pandémique induit la nécessité des approches réévaluées et renouvelées à la suite des expériences accumulées durant les années de la crise de santé auxquelles s'ajoute les guerres déclenchées récemment et les flux migratoires de plus en plus massifs qui ont catalysé tous les processus et ont gommé les frontières des mentalités nationales ainsi que les frontières géographiques qui semblaient être assez rigides et impénétrables. Notons dans ce contexte l'opinion de la chercheuse roumaine Mariana Boca qui fait référence aux conditions de l'échange des informations entre l'individu et la société, traduites dans des normes religieuses, économiques, sociales, politiques, mais aussi scientifiques philosophiques, artistiques qui sont basées dans la culture occidentale sur les principes de la non-contradiction.

Les conditions de la coagulation d'une mentalité identitaire sont multiples et interdépendantes. Leur convergence contribue à la création des représentations d'un espace réel dans le vaste continuum de la communication *personne (homme) – monde* [3, p. 54-55], un binôme qui connaît actuellement une extension en triade, enchaînée comme suit : *monde – personne – intelligence artificielle*. Si nous percevons les relations entre les trois constituants de la communication actuelle, nous devenons plus conscients du fait que notre monde change rapidement et devient plus complexe. Cela nous pousse à être plus motivés et plus ouverts à la nouvelle réalité qui est fortement marquée par la présence de l'intelligence artificielle dans toute activité humaine, y compris dans l'éducation. Les mouvements respectifs n'ont pas tardé à se répercuter aussi dans l'espace universitaire, notamment dans le domaine de la recherche scientifique et des études à tous les niveaux. Nous accusons les provocations d'un accès illimité à l'information scientifique et médiatique qui contribue au développement des aptitudes de l'utilisation des produits qui en résultent, avec un accent important sur les possibilités de l'encadrement des TIC dans les formations ou dans les recherches scientifiques proposées lors d'un parcours universitaire. Partant de ce contexte de saturation du monde social par les technologies numériques, les sciences de l'éducation s'engagent dans de nombreuses recherches en études numériques dans l'optique d'une application pluridimensionnelle des cadres permettant d'armer ou réarmer la pensée éducative face à la technique et à l'automatisation.

Dorénavant, le cadre des curricula universitaires doit réagir promptement et être prêt à accepter la présence des TIC et de l'intelligence artificielle (IA) dans tout parcours, surtout que l'apport de cette dernière composante de la triade enregistre des effets plutôt positifs. La situation respective met visiblement en valeur l'accroissement du rôle et de la puissance de nouvelles technologies informationnelles ainsi que les conditions de la création d'algorithmes de plus en plus complexes suite aux avancées technologiques qui, à partir des années 1970, donnent lieu à des activités largement fondées sur les possibilités de l'ordinateur, que ce soit, comme exemple, l'apprentissage des langues assisté par l'intelligence artificielle ([3] : c'est l'ouvrage qui décrit l'expérience des phonéticiens appliqués qui sont impliqués dans le développement de la formation à la prononciation assistée par ordinateur (CAPT) et qui se proposent en premier lieux à surmonter les obstacles au moment de la conception de tels programmes) ou encore la traduction assistée par l'ordinateur (TAO) qui prévoit un continuum de possibilités de traduction, l'homme et la machine y intervenant dans des proportions variables. Autrement dit, la situation actuelle met face à face l'intelligence humaine et l'IA. Cette dernière n'est pas tout à fait récente, car depuis plus de vingt ans l'IA a été reconnue comme discipline consacrée qui est en interaction avec l'informatique, l'ingénierie, les sciences humaines et autres domaines. Les derniers temps on s'est concentré sur les possibilités de l'IA dans le domaine de l'éducation.

Nous voulons partager dans ce qui suit quelques pratiques de l'utilisation progressive des instruments de TIC et de l'IA dans l'enseignement au niveau du master en Traduction et Interprétation de conférences à l'Université d'État de Moldova. Dans l'intention de répondre aux provocations sociales en situations de crises, les membres de notre département, en tant que système de formation, ont eu l'intention de proposer des mécanismes de résistance et de progression, surtout que „Un système a la capacité de se transformer, de s'adapter, de réagir à des événements, de tendre vers des objectifs, de réparer ses blessures et de contribuer à sa propre survie à l'instar d'un être vivant [...]. Il est résilient, et dans la plupart des cas susceptible d'évoluer” [5, p. 34].

Au sein de l'équipe d'enseignants impliqués dans cette formation il y a plusieurs professionnels qui viennent du marché de travail. C'est une grande chance pour les étudiants à la licence et au master de bénéficier des expériences des traducteurs professionnels pendant les cours pratiques de traduction et d'interprétation de conférences, de même qu'avoir accès à de nouvelles astuces technologiques dont disposent les entreprises, les bureaux de traduction ou encore les équipes des projets internationaux dont l'activité professionnelle est bien connue par nos collègues.

Les restrictions imposées lors de la pandémie de la Covid-19 ainsi que d'autres situations de force majeure nous ont motivé à développer des conditions d'enseignement à distance avec l'utilisation des possibilités des TIC. Le département de la formation continue de notre université a organisé des séances pour nos enseignants en vue de la conception et de l'élaboration d'un système bien structuré des cours universitaires placés sur la plateforme MOODLE. Ce n'était que les premiers pas, car les technologies évoluent rapidement et on a bien vite découvert de nouvelles opportunités d'organisation des formations à distance.

Les deux axes principaux dans la formation des traducteurs – l'apprentissage des langues et l'apprentissage de la traduction – ont été repensées avec un fort accent sur les possibilités mises à disposition par les ressources technologiques, notamment les logiciels et les matériels de traitement permettant de transmettre, enregistrer, créer, partager ou échanger des informations : l'internet (sites Web, blogs et messagerie électronique), téléphones portables, ordinateurs, tablettes, etc., d'une manière générale, tous les moyens de communication électronique, quelle que soient leur forme (écrite, imagée, parlée, etc.). La cible de ces innovations étaient les étudiants en traduction. Les cours se déroulaient en visioconférences sur des plateformes google.meet, zoom.us, moodle, BigBlueButton et autres.

Pour répondre aux attentes de l'axe visant l'apprentissage des langues, toujours en interférences avec la formation en traduction, les enseignants ont entrepris des recherches sur la toile en vue de constituer un corpus de sources fiables et utiles pour les proposer dans le contexte de la formation professionnelle, n'en citons que quelques exemples : <https://www.linguahouse.com> – le site contient des unités thématiques pour apprendre l'anglais (niveau A1-C2) ; <https://breakingnewsenglish.com>, <https://www.perfect-english-grammar.com>, <https://learningenglish.voanews.com>, <https://learnenglish.britishcouncil.org> – des exercices de vocabulaire, de grammaire, d'audition, des actualités, ou encore <https://www.youtube.com/playlist?list=PLOixzgWxGZAKY5ZBr1IQwLEa2BHVnzAxa> (BBC One-minute World News) et autres – exercices qui contribuent en même temps au développement de la mémoire à courte et à longue durée qui sont nécessaires lors de la traduction consécutive et simultanée.

Nous utilisons également dans l'enseignement de toutes les langues la technique „shadowing” qui consiste dans la reproduction la plus fidèle du discours audité ou du fragment vidéo avec le respect de l'intonation, du rythme et du débit du locuteur natif dans l'enregistrement ce qui permet à l'étudiant d'améliorer la prononciation dans la langue étrangère apprise et de développer la mémoire. Les mêmes effets d'interactions se constituent lors des cours pratiques de traduction. Pour réussir dans leurs formations et donc dans la future activité professionnelle, les étudiants se renseignent de près sur l'utilité de telle ou telle activité et alors les enseignants doivent être très créatifs dans le choix des thématiques et des méthodes de travail en classe et en dehors des cours universitaires. Parmi les méthodes actuelles d'enseignement, celles fondées sur les TIC ou, le dernier temps, celles qui s'appuient sur l'IA, sont très „en vogue” probablement grâce au fait qu'elles mettent en jeu en même temps les interactions en matière d'information et de formation avec des approches euristiques et ludiques.

L'intention de tenir le rythme lié aux tendances actuelles en matière d'enseignement nous a motivé à travailler de plus près sur les possibilités de l'application de nouvelles technologies. Ainsi, par exemple, on a mis au point un document qui englobe l'utilisation de l'instrumentaire des TIC dans le cadre des formations au niveau du master. Ce tableau est actualisé avec l'arrivée dans ce parcours éducationnel de toute nouveauté technologique.

En guise d'exemplification de cette démarche, analysons cet instrumentaire en nous appuyant sur le tableau de référence, élaboré à partir des curricula qui encadrent les disciplines enseignées actuellement au niveau du master en traduction et interprétation des conférences: traduction écrite et révision des textes spécialisés; traduction orale (consécutive et simultanée); méthodes et procédés de TAO; aspects socio-fonctionnels de la langue et la traduction; méthodologie de gestion des projets internationaux (avec l'accent sur le rôle de la traduction); traduction littéraire; guidage touristique (le rôle de la traduction); évolution de la pensée théorique et de la méthodologie en traduction; terminologie; multilinguisme multiculturalisme et politiques linguistiques. N'en prenons que quelques disciplines pour confirmer le rôle des nouvelles technologies dans le parcours universitaire de référence. Dans la première colonne du tableau figure une liste consistante, mais non pas exhaustive, des instruments TIC:

Instruments TIC : Softs spécialisés, Plateformes éducationnelles	Disciplines enseignées	Activité didactique			Liens d'accès
		Enseignement	Apprentissage	Evaluation	
– Plateforme moodle.usm.md – Plateforme zoom.us – Email – YouTube – Instruments CAT	Méthodes et procédés de traduction assistée par l'ordinateur	+	+	+	https://moodle.usm.md/enrol/index.php?id=2747
– Plateforme moodle.usm.md – Plateforme zoom.us – Stanford.edu (Graduate School of Stanford Business) – European Commission (Practice texts for translation) – Randall's Cyber Listening Lab – SmartCAT – Le grand dictionnaire terminologique (GDT) – Trésor de la Langue Française informatisé – Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales (CNRTL) – IATE – TermCoord – Forum Proz-Z – SmartCat – Sites spécialisés	Traduction écrite et révision des textes spécialisés	+	+	+	https://moodle.usm.md/enrol/index.php?id=3926 https://moodle.usm.md/enrol/index.php?id=2552 https://moodle.usm.md/course/view.php?id=1508#section-4 http://gdt.oqlf.gouv.qc.ca/ http://atilf.atilf.fr/dff.htm https://www.cnrtl.fr/ https://iate.europa.eu/home https://termcoord.eu/ https://www.proz.com/forum/

Le tableau ci-dessus met en évidence le phénomène de l'imbrication d'un système (des systèmes) dans un autre, par conséquent des objectifs dans des objectifs. Afin d'appréhender le degré d'importance de tous les éléments de ce „multisystème”, nous allons „décortiquer l'état des choses” ou analyser le mode de l'organisation et du fonctionnement d'un cursus universitaire encadré par les curricula du master en traduction, notamment celui de *Méthodologie de gestion des projets internationaux* (avec l'accent sur le rôle de la traduction).

L'objectif de ce cursus est de mener une recherche tant que possible exhaustive dans le domaine de la traduction de textes spécialisés, en se concentrant sur les problèmes et les difficultés rencontrés dans la traduction de textes en contexte professionnel, ainsi que sur les solutions et les stratégies à envisager pour surmonter les obstacles et les difficultés rencontrés. Cette recherche démarre par une révision de la littérature recommandée, l'analyse des documents pertinents et, si possible, la réalisation d'entretiens ou des enquêtes auprès des professionnels du domaine ainsi que des traducteurs spécialisés. L'objectif final est de développer une approche ou un ensemble de recommandations pratiques pouvant être appliquées lors du processus de traduction de textes spécialisés, contribuant ainsi à améliorer la qualité et l'efficacité de ce pro-

cessus. Il s’agit d’une activité en équipe et la tâche visée porte sur l’application des techniques spécialisées de révision et d’édition de ces textes dans une ambiance académique afin de développer des compétences d’analyse linguistique et terminologique, ainsi que pour assurer au maximum l’exactitude et la cohérence des traductions. L’équipe collabore pour réviser et relire les textes traduits, en identifiant et en corrigeant les erreurs grammaticales, stylistiques ou terminologiques. Il s’agit également de l’adaptation des documents aux exigences spécifiques du domaine respectif, afin de fournir un texte final précis et bien rédigé.

Les TIC et les outils numériques ont leur apport indéniable au parcours et pour le produit final de ce travail en équipe et contribuent à l’efficacité et à l’exactitude du processus de traduction et de révision de textes spécialisés. L’utilisation des technologies modernes permet aux étudiants de gérer plus efficacement une terminologie spécifique, de maintenir une cohérence et de réaliser des traductions précises et de qualité.

Citons dans ce contexte quelques **plateformes de coopération et de communication**:

1. *Google Workspace* (ancien G Suite): suite d’outils de collaboration en ligne comprenant *Gmail*, *Google Docs*, *Google Sheets* et *Google Slides*, ils facilitent la communication et la collaboration entre les membres de l’équipe pour les commentaires et les discussions.

2. *Slack*: une plateforme de messagerie et de collaboration qui permet une communication en temps réel entre les membres de l’équipe, facilitant les discussions, les commentaires et le partage de ressources.

3. *Microsoft Teams*: une autre plateforme de collaboration et de communication qui propose des discussions, des appels audio et vidéo et des espaces de travail permettant aux membres de l’équipe d’interagir, de fournir des commentaires et de discuter.

1. Pour la tâche ciblant la recherche terminologique (1re étape de travail du groupe), les outils numériques peuvent inclure:

Les bases de données et moteurs de recherche spécialisés:

1. *PubMed* (pour le domaine médical): une base de données complète donnant accès à des articles de recherche médicale et biomédicale.

2. *EconLit* (pour l’économie): une base de données contenant des ressources académiques, notamment des articles, des livres et des documents issus des conférences dans le domaine de l’économie.

3. *Web of Science* ou *Scopus*: bases de données multidisciplinaires contenant des articles et des recherches provenant de divers domaines scientifiques, dont l’environnement.

4. *AGRIS* (pour l’agriculture): une base de données internationale couvrant la littérature sur l’agriculture et le développement rural.

5. *UE – Terminologie Normes ISO*.

6. *ICI - Terminologie de l’UE*.

Les outils d’analyse de texte et d’extraction de mots-clés:

1. *WordStat*: un outil logiciel d’analyse de texte spécialisé qui peut être utilisé pour extraire des termes clés et identifier des modèles et des tendances dans les textes.

2. L’extraction de la terminologie à partir du critère de la fréquence (*TEFA*): un outil en ligne qui analyse les textes et identifie les termes fréquemment utilisés, facilitant ainsi l’identification des termes-clés.

Les applications de gestion de glossaires et de bases de données terminologiques:

1. *SDL MultiTerm*: un logiciel spécialisé pour la gestion de glossaires et de bases de données terminologiques, qui permet d’organiser et de mettre à jour les termes de manière structurée.

2. *Glossarissimo !*: une application en ligne qui permet la création, la gestion et le partage de glossaires, facilitant la collaboration entre les membres de l’équipe.

3. *TermWiki*: une plateforme en ligne donnant accès à des glossaires et à des bases de données terminologiques collaboratives, où les utilisateurs peuvent contribuer au développement et à la mise à jour de glossaires dans divers domaines.

Exemples de normes et d’organisations qui élaborent des normes terminologiques:

1. *ISO 12620 :1999*: cette norme internationale établit des principes et des méthodes pour décrire et documenter la terminologie.

2. *ISO 704 :2009*: cette norme fournit des principes et des lignes directrices pour le développement et l’utilisation de la terminologie dans les documents et les communications officiels.

3. *Terminologie pour l'Union européenne (InterActive Terminology for Europe - IATE)*: c'est une base de données terminologique développée et utilisée par les institutions de l'Union européenne afin de normaliser la terminologie dans les langues officielles de l'UE.

4. *UNICODE*: établit un système de codage pour les caractères et symboles utilisés dans diverses langues, y compris la représentation correcte de la terminologie dans différents types d'écritures et de systèmes de caractères.

5. *ANSI/NISO Z39.19-2005*: une norme américaine qui fournit des règles et des lignes directrices pour la documentation et l'utilisation de la terminologie dans les sources bibliographiques.

6. *ISO 1087-1:2019*: une norme ISO 1087-1 qui définit les concepts fondamentaux de la terminologie et fournit des lignes directrices pour le développement et la gestion de la terminologie.

7. *TEI (Text Encoding Initiative)*: c'est un ensemble de normes et de recommandations utilisées pour encoder et documenter des textes électroniques, y compris des questions liées à la terminologie.

8. *ISO 26162:2019*: une norme qui établit des principes et des méthodes pour le développement et la gestion des glossaires.

9. *GLOTERM*: c'est un projet des Nations Unies visant à normaliser et à harmoniser la terminologie utilisée dans les documents de l'ONU.

10. Pour la terminologie médicale (*SNOMED CT*): c'est un système international de codification de la terminologie médicale utilisée dans la gestion de l'information médicale et la communication entre les professionnels de la santé.

2. Pour la tâche ciblant la traduction de textes spécialisés (2e étape du travail de l'équipe), les outils numériques peuvent inclure:

1. Les logiciels de traduction assistée par l'ordinateur (*TAO*) qui servent à la gestion de la terminologie et assurent la cohérence lors du processus de traduction.

2. Les plateformes de collaboration en ligne pour la communication et le partage des ressources entre les membres de l'équipe de traduction.

3. Les dictionnaires et les glossaires spécialisés en ligne utilisés pour une configuration rapide des termes et des expressions spécifiques à un domaine.

Les logiciels de traduction assistée par ordinateur (TAO):

1. *SDL Trados Studio*: l'un des logiciels de TAO les plus populaires et les plus utilisés, offrant une large gamme de fonctionnalités pour la gestion de la terminologie, des mémoires de traduction et pour l'organisation rationnelle du processus de traduction.

2. *MemoQ*: un autre logiciel de TAO qui permet aux traducteurs de gérer la terminologie, de collaborer et de traduire efficacement en fournissant des outils avancés d'analyse et de reporting.

3. *SmartCAT* ou *Wordfast*: outils de traduction assistée par l'ordinateur qui s'intègrent dans divers programmes de traitement de texte et qui offrent des capacités de gestion de la terminologie et des mémoires de traduction.

Plateformes de collaboration en ligne:

1. *SmartCAT*: une plateforme en ligne qui permet aux traducteurs de travailler ensemble sur des projets de traduction, de communiquer et de partager des ressources en temps réel, facilitant ainsi la collaboration en équipe et la gestion du projet.

2. *Crowdin*: une autre plateforme de collaboration en ligne spécialisée dans la localisation et la traduction, qui permet à l'équipe de travailler sur des traductions dans un environnement virtuel collaboratif et de gérer efficacement les projets.

3. *Slack*: une plateforme en ligne qui facilite la gestion et la traduction du contenu numérique.

Des dictionnaires et des glossaires spécialisés en ligne:

1. *TERMIUM Plus®* - l'une des plus grandes bases de données terminologiques et linguistiques au monde, elle donne accès à des millions de termes en anglais, français, espagnol et portugais ; elle englobe des termes, des abréviations, des définitions ainsi que des exemples d'utilisation dans un large éventail de domaines spécialisés. Cette base de données est un outil essentiel pour comprendre un acronyme, vérifier un titre officiel, trouver un équivalent dans une autre langue, etc.

2. *IATE (InterActive Terminology for Europe)*: un dictionnaire en ligne spécialisé créé par l'Union européenne, qui fournit des termes et des définitions dans plusieurs langues pour des domaines tels que le droit, la politique et l'environnement.

3. *Glosbe*, *Wordreference*, *Linguee*: Un dictionnaire et une plateforme de traduction en ligne qui fournit des traductions et des définitions en différentes langues, par domaines spécialisés, notamment économiques, médicaux et agricoles.

4. *TermWiki*: en plus de sa fonction en tant que plateforme de gestion de glossaire, *TermWiki* propose également un dictionnaire spécialisé en ligne qui permet aux utilisateurs de rechercher des termes et des expressions dans nombreux domaines.

Les collègues qui enseignent la traduction au niveau de l'italien - roumain ont ajouté à cette liste les sources suivantes: *Reverso context*, *DeepL Translator*, les dictionnaires monolingues en ligne et autres sources à support digitalisé.

3. Pour la tâche de révision des textes spécialisés (3e étape), on utilise les outils numériques suivants:

Les références pour la révision et la rédaction:

1. Le logiciel d'édition du texte et de relecture qui sert à identifier et à corriger les erreurs grammaticales et stylistiques.

2. Les outils de comparaison de textes afin d'évaluer la cohérence des traductions par rapport au texte source.

Le logiciel d'édition et de relecture du texte:

1. *Microsoft Word*: ce logiciel populaire permet non seulement de modifier le texte, mais également d'identifier et de corriger les erreurs grammaticales et stylistiques à l'aide de la fonction de vérification grammaticale et des suggestions de correction.

2. *Grammarly*: une application en ligne et une extension de navigateur qui identifie et corrige les erreurs grammaticales et stylistiques en temps réel dans divers types de textes, notamment les e-mails, les documents et les publications sur les réseaux sociaux.

3. *ProWritingAid*: un autre outil logiciel puissant d'édition et de relecture de texte qui fournit une analyse détaillée de la structure et du style du texte, en identifiant les erreurs grammaticales, stylistiques et de cohérence.

Les outils de comparaison des textes:

1. *WinMerge*: un outil gratuit de comparaison et de synchronisation des fichiers texte, qui peut être utilisé pour comparer les traductions et le texte source et pour évaluer la cohérence entre elles.

2. *DiffChecker*: un autre outil gratuit qui permet de comparer deux textes afin mettre en évidence les éventuelles non-cohérences.

3. *SDL Trados Studio*: en dehors de ses fonctionnalités de logiciel de TAO, *SDL Trados Studio* propose également une fonction de comparaison des textes qui permet de comparer les traductions et le texte source afin d'identifier les différences et les incohérences.

Les listes des sources énumérées sont toujours actualisées à la suite d'une activité en commun des participants au processus de formation des futurs professionnels de la traduction en assurant l'interaction des parties d'un système bien complexe.

Un beau proverbe dit: „Mieux vaut allumer une bougie que maudire l'obscurité”. En le paraphrasant on pourrait affirmer „Mieux vaut accepter les possibilités offertes par l'intelligence artificielle que la maudire”. Aujourd'hui, de nouveaux modèles émergent et tout d'abord c'est le résultat de l'arrivée des industries de haute technologie de l'information et de la communication, ainsi que celles de l'intelligence artificielle qui favorisent la démocratisation de *ChatGPT*. Il s'agit de logiciels d'intelligence artificielle générateurs d'images (*Stable Diffusion*, *Imagen*, *MidJourney* et *Dall-E 2*), de vidéos (*Renderforest*, *Lumen5* et *Moovly*), de musique (*MusicLM*, *Moises*) et de traduction (*DeepL*) qui marquent l'arrivée de nouvelles méthodes de travail dans la pratique de l'enseignement des langues et de la formation des traducteurs. Grâce à une approche créative de l'enseignant, l'IA produit à son tour un impact positif sur la créativité des étudiants, tout en offrant une expérience d'apprentissage personnalisée qui peut influencer les résultats académiques et mettre en valeur l'intérêt pour la future profession.

Soulignons que, dans son livre „Teaching Machines: The History of Personalized Learning Hardcover”, Audrey Watters parle de l’importance de l’éducation personnalisée en affirmant que la technologie de l’enseignement n’est pas uniquement une histoire des machines, mais c’est une histoire qui parle des personnes, de la politique, des systèmes, des marchés et de la culture. [...] C’est aussi l’histoire du mode dans lequel l’éducation est devenue une technocratie ou encore une histoire qui décrit le mode dont la science de l’enseignement et de l’apprentissage, ainsi que notre imagination à propos de l’enseignement et de l’apprentissage ont réussi à générer la „technique psychopédagogique” [6, p. 9-10].

Dans le contexte de la formation des traducteurs et des interprètes de conférences, nos enseignants ont bénéficié des stages d’initiation à l’IA en vue de la conceptualisation des possibilités qui existent à la suite de leur application dans l’enseignement en général, et, plus particulièrement, dans le parcours universitaire en traduction. On s’est proposé à réfléchir aux contenus que l’IA pourrait générer dans le contexte éducationnel pour ensuite réaliser une transposition didactique ciblée sur le métier du traducteur, en tenant compte des besoins des apprenants. Pour cela, quelques enseignants du département de Traduction, Interprétation et Linguistique Appliquée ont participé récemment au programme de formation „Les instruments de l’Intelligence Artificielle” organisé dans le cadre de l’America House à Chișinău. À l’issue de cette formation les collègues ont élaboré une série d’application pratiques utilisées dans le cadre des cours enseignés.

Par exemple, il y a une série de compétences qui peuvent être évaluées à l’aide des applications de l’IA: les futurs traducteurs acquièrent un certain nombre de compétences essentielles lors d’exercices de décodage d’images créées par l’IA à l’indication de l’enseignant, ou travaillent sur le séquençement des énoncés et l’identification des éléments pertinents. Il s’agit des compétences linguistiques et celles de grammaire et de syntaxe: les apprenants doivent comprendre et utiliser correctement le vocabulaire entendu en respectant les règles de grammaire et de syntaxe.

Une communication efficace est le résultat d’une écoute active qui est centrée sur la capacité de comprendre pleinement le message source et de mettre en application la capacité de transmettre des idées de manière claire et cohérente pour obtenir une expression claire dans la langue cible. On met l’accent sur l’analogie et les connexions logiques dans le but de produire des traductions logiques et cohérentes, tout en conservant le sens et le contexte d’origine.

L’IA déclenche la pensée analytique et la capacité de résolution des problèmes par le biais des compétences analytiques: la capacité d’analyser la complexité du texte source et d’identifier les significations implicites. Les solutions des problèmes mettent en valeur leurs aptitudes qui les aident à surmonter les difficultés rencontrées lors du processus de traduction. Au niveau de la technique et de la technologie l’apprenant se familiarise avec les outils de traduction assistée (outils de TAO).

Pour organiser des activités pendant le cours pratique de traduction consécutive, l’enseignant part de plusieurs objectifs, notamment celui de délimiter les informations essentielles des informations secondaires; interpréter des textes et des discours consécutivement à partir de notes; proposer des panneaux et des méthodes de prise de notes individuelles en fonction des textes et des thèmes étudiés; délimiter les segments logiques-sémantiques qui serviront de base à la prise de notes; identifier les centres sémantiques; proposer des symboles pour la prise des notes en fonction du thème et du contexte de la traduction; appliquer les symboles étudiés dans la prise de notes; résumer le texte à partir des notes prises; effectuer la traduction orale sommaire du discours avec prise de notes. L’outil d’IA à utiliser est *HeyGen* <https://www.heygen.com/>.

L’enseignant propose aux apprenants de se servir de *ChatGPT* pour obtenir des informations supplémentaires concernant la signification culturelle de certaines expressions ou allusions. *ChatGPT* peut fournir plus de détails sur les traditions mentionnées dans le texte à analyser, en améliorant de cette façon la compréhension approfondie du contexte culturel. Il est aussi conseillé d’utiliser *Bing Image Creator* pour créer des images pertinentes par rapport aux aspects culturels mentionnés dans le texte. *Bing Image Search* permet d’obtenir des images qui reflètent les traditions ou les événements dont on parle dans le texte, tous les facteurs dans l’ensemble contribuent à une traduction plus précise et à une compréhension plus complète du contexte.

Toujours dans des buts didactiques en traduction, on peut créer des vidéos avec l'utilisation de l'outil *HeyGen*, par exemple, qui répondent aux conditions curriculaires du sujet *Fidélité et trahison en traduction*. Le devoir a le statut d'une révision et il est utile pour la préparation à l'évaluation. Pour cela, l'enseignant doit formuler sa demande au *ChatGpt*, par exemple comme suit: „J'aimerais que vous fassiez un exercice avec des erreurs de traduction, du français en roumain, à partir de ces images, les étudiants doivent trouver les erreurs et donner les bonnes réponses en roumain”. L'image avec des erreurs est créée avec *Bing Image Creator*.

Quelques idées en guise de conclusion:

Les informations que nous venons d'examiner font ressortir les changements méthodologiques, mais aussi stratégiques dans l'enseignement supérieur, notamment dans la formation des traducteurs et des interprètes de conférences, mais elles sont valables pour un spectre large de formations à tous les niveaux du système éducationnel.

Nous devenons plus conscients de la nouvelle réalité qui nous pousse à réévaluer les approches bien établies depuis très longtemps dans l'éducation. Les universités se retrouvent dans la situation qui les motive à réimaginer les stratégies de formation qui ont traditionnellement au centre uniquement le partage des connaissances et de l'intelligence, très utiles dans le parcours professionnel des étudiants, mais ce n'est qu'une partie de l'enseignement. L'intelligence humaine peut avoir une contribution importante au développement et à une pérennisation grâce à l'éducation centrée sur la personne, donc grâce à l'imagination empathique.

L'éducation actuelle est à la recherche des moyens qui permettront à éviter le désintérêt des apprenants. On parle aujourd'hui des étudiants plutôt en tant que „partenaires” ou „créateurs” et les outils proposés par les TIC et l'IA offrent un support très riche en possibilités d'application pour confirmer ces statuts. Les relations entre l'imagination et l'IA qui se créent à l'intérieur des systèmes d'apprentissage automatisés sont capables de générer de nouveaux contenus, de l'art et des images.

Finalement, la conclusion qui se coagule consiste en ce que nous assistons déjà à une utilisation des TIC et de l'IA dans un spectre très large de domaines et l'éducation y est très présente avec son intention de faire accroître le niveau des applications de la fonctionnalité de ces outils pour le développement multidimensionnel des capacités humaines.

Références:

1. POPENICI, Ștefan. *INTELIGENȚA ARTIFICIALĂ ȘI VIITORUL EDUCAȚIEI. Narațiuni critice ale tehnologiei și imaginației în învățământul superior*. (Traducere din limba engleză de Elisabeta Ivan) București: Didactica Publishing House, 2023. 216 p. ISBN 978-606-048-620-6
2. PASCARU, Ana. *Provocările societății în algoritmi de cunoaștere*. Chișinău: Print-Caro, 2022, 258 p. ISBN 978-9975-64-350-4.
3. DETEY, Sylvain, FONTAN, Lionel, LE COZ, Maxime, BARCAT, Corentin, KAWAGUCHI, Yuji. Identifying Segmental Substitutions in Spontaneous Speech of L3-French/L1-Japanese Learners: A Corpus-based Pilot Study. In: *Journal of the Phonetic Society of Japan*, 2022, 26(3), p. 124-134. http://www.psj.gr.jp/eng/publication/publication_vol26 (consulté le 12 mars 2024).
4. BOCA, Mariana. *Mentalități europene*. Editura Universității Suceava, 2006, 215 p. ISBN (10) 973-666-222-5; ISBN (13) 978-973-666-222-5.
5. MEADOWS, Donella H. *Pour une pensée systémique*. Paris: Éditions Rue de l'échiquier, 2023, 289 p. ISBN 978-2-37425-377-0.
6. WATTERS, Audrey. *Teaching Machines: The History of Personalized Learning Hardcover*. The MIT Press August 3, 2021, 316 p. ISBN-10:0262045699, ISBN-13:978-0262045698.

Date despre autori:

Lumila ZBANT, doctor habilitat, profesor universitar, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova

E-mail: ludmila.zbant@usm.md

lzbant@yahoo.fr

ORCID: 0000-0001-6974-6474

Nina ROȘCOVAN; doctor în filologie, conferențiar universitar, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: nina.roscovan@usm.md, ninaroscovan@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-1726-6863

Angela GRĂDINARU, doctor în filologie, conferențiar universitar, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: angela.gradinaru@usm.md

ORCID: 0000-0001-5225-6583

Prezentat la 24.09.2024

CZU: 81'276.6:327

[https://doi.org/10.59295/sum10\(200\)2024_14](https://doi.org/10.59295/sum10(200)2024_14)

FUNCȚIONALITATEA FRAZEMULUI ÎN LIMBAJUL DIPLOMATIC

Stella TĂRÎȚĂ,*Universitatea de Stat din Moldova*

Pornind într-o călătorie pentru a înțelege discursul diplomatic, articolul explorează modul în care frazemul servește ca un edificator de poduri, conectând diverse culturi, ideologii și națiuni în arhitectura complexă a relațiilor internaționale. Este bine cunoscut faptul că modul în care limbajul modelează narațiunile internaționale, influențând opinia publică și promovând percepții pozitive care contribuie la succesul eforturilor diplomatice, tinde să navigheze prin expresiile frazemice, metafore și referințe culturale pentru a se asigura că sensul este transmis cu acuratețe. Acest articol cercetează funcțiile frazemului în discursul diplomatic, analizând modul în care acestea contribuie la eficiența comunicării și la realizarea obiectivelor diplomatice. Ba mai mult, sugerează rolul crucial al frazemelor, care au o semnificație stabilită prin uz și nu prin suma semnificațiilor cuvintelor componente, fiind esențiale pentru claritatea, concizia și eficiența comunicării diplomatice. Articolul subliniază, de asemenea, importanța contextului cultural în utilizarea frazemelor ca instrumente indispensabile pentru diplomați, evidențiind necesitatea sensibilității culturale diplomatice.

Cuvinte-cheie: frazem, mediator cultural, instrumente lingvistice, relații semantice, funcția pragmatică.

THE FUNCTIONALITY OF THE PHRASEME IN THE DIPLOMATIC LANGUAGE

Embarking on a journey to understand diplomatic discourse, the article explores how the phraseme serves as a bridge-builder, connecting diverse cultures, ideologies, and nations in the complex architecture of international relations. It is well known that the way language shapes international narratives, influences public opinion, and promotes the positive perception that contributes to the success of diplomatic efforts, tends to navigate through catchphrases, metaphors, and cultural references to ensure that it is conveyed accurately. This article investigates the phrasemes functions in diplomatic discourse, analyzing how they contribute to the effectiveness of communication and the achievement of diplomatic objectives. Moreover, it suggests the crucial role of phrasemes, and their high degree of semantic fixity, being essential for the clarity, conciseness, and efficiency of diplomatic communication. The article emphasizes the importance of cultural context in the use of phrasemes as indispensable tools for diplomats, highlighting the need for diplomatic cultural sensitivity.

Keywords: phraseme, cultural mediator, linguistic instruments, semantic relations, pragmatic function.

Introducere

În dansul complicat al relațiilor internaționale, comunicarea apare ca un aliat puternic, dărâmând barierele și stimulând înțelegerea. Misiunea inedită a limbajului devine crucială, în timp ce ne aprofundăm în rolul transformator pe care îl joacă frazemul în modelarea peisajelor diplomatice și în dezvoltarea conexiunilor globale. În lumea diplomației internaționale, în care cuvintele au puterea de a modela națiunile și de a modifica cursul istoriei, importanța comunicării precise și eficiente nu poate fi exagerată. Negocierile diplomatice implică adesea discuții complicate, care necesită precizie și acuratețe, iar frazelele nu sunt doar poduri lingvistice, ci și mediatori culturali, ajutând la eliminarea decalajelor culturale, facilitând înțelegerea dincolo de cuvinte.

În intenția de a studia frazemul în limbajul diplomatic urmează să aducem în discuție discursul diplomatic și, în special, componentele și caracteristicile de bază ale acestui tip de text. Inițial, conceptul de discurs ne duce cu gândul la retorică, comunicare publică și analiză lingvistică. Un discurs este o formă de exprimare orală sau scrisă, structurată și coercitivă, adresată unei audiențe cu scopul de a informa, a persuadea, a inspira sau a amuza. Termenul *discurs* poate avea mai multe conotații în funcție de context, cum ar fi în lingvistică, discursul se referă la utilizarea limbii, fie orală, fie scrisă, în contexte comunicative, iar analiza discursului este un compartiment al lingvisticii care studiază structura și funcționarea limbajului în contexte reale de comunicare.

Discursul, având multiple componente și funcții, nu este doar un mijloc de a transmite informații, ci și un instrument puternic pentru construirea relațiilor, negocierea identității și influențarea percepțiilor. Abordarea sa multidimensională oferă o viziune profundă asupra complexității comunicării umane și asupra modurilor în care limbajul modelează și este modelat de societate. Textul diplomatic face parte, mai întâi de toate, din domeniul comunicării relevante și sofisticate a ambasadorilor, funcționarilor de rang înalt, secretarilor etc., având o arhitectură lingvistică influențată de aspecte politice, economice și etice. În mod convențional, studierea textului diplomatic are loc în cadrul științelor ce țin de comunicare și relații internaționale, respectiv, interacțiunile verbale sau scrise, la fel și circumstanțele particulare și inedite de comunicare relevă un caracter specific și complex al acestui tip de text.

A determina frazemul în discursul diplomatic, care are un caracter dinamic și plenar, nu este o acțiune lipsită de dificultăți.

Limbajul diplomatic este un domeniu al comunicării internaționale care necesită o combinație unică de claritate, subtilitate și precizie. În acest context, frazele joacă un rol esențial prin transmiterea rapidă a ideilor complexe, prin menținerea unui ton diplomatic și evitarea exprimării directe a criticii. De asemenea, utilizarea frazelor adecvate demonstrează respectul pentru cultura interlocutorului și contribuie la relații armonioase, în plus, întăresc argumentele și sporesc puterea persuasivă a discursului diplomatic.

Valoarea frazemului

Frazemele sunt expresii care joacă un rol crucial în comunicare, având o semnificație stabilită prin uz și nu prin suma semnificațiilor cuvintelor componente. Este unanim acceptat faptul că frazele sunt expresii fixe (Ion Coteanu, Ileana Busuioc, Rodica Zafiu, Viktor V. Vinogradov, Alexander V. Kunin, George Lakoff, Charles. Fillmore, John R. Taylor) sau semifixe (Rosamund Moon, Igor Mel'čuk, John Sinclair) care au o semnificație specifică ce nu poate fi dedusă din suma semnificațiilor cuvintelor componente. Acestea sunt esențiale în diverse forme de comunicare, inclusiv în limbajul diplomatic. În acest context, frazele sunt utilizate pentru a exprima idei complexe și delicate într-un mod care promovează claritatea, politețea și eficiența.

Valoarea mai puțin evidentă a frazelor în limbajul diplomatic se manifestă prin funcțiile subtile și nuanțate pe care le îndeplinesc în procesul comunicării internaționale. Dincolo de claritate, concizie și evitarea conflictelor, frazele facilitează crearea unui cadru de înțelegere comună, prin urmare, aceste expresii pot funcționa ca un cod comun între diplomați, facilitând o înțelegere mutuală rapidă și eficientă. Tabloul prinde contur prin utilizarea frazelor scurte, de origine latină, care oferă sfaturi practice, exprimă adevăruri general acceptate sau transmit lecții morale și filosofice. Aceste expresii au fost transmise de-a lungul secolelor și continuă să influențeze limbajul și gândirea contemporană datorită clarității, universalității și profunzimii lor. Maximele și dictioanele latine, având o origine culturală și istorică prestigioasă, conferă greutate și autoritate discursurilor diplomatice, contribuind la fundamentarea argumentelor și sporirea credibilității vorbitorului.

Mai multe explicații în acest sens au fost oferite de către lingvista Angela Bidu-Vrănceanu, care identifică acest tip de fraze ca „frază concisă, care cuprinde o formulare cu caracter generalizator sau o reflecție morală ori filozofică; adagiu, maximă, sentință; expresia care poate reprezenta ilustrarea sau concluzia enunțului precedent” [1, p. 19]. Dicționarul enciclopedic oferă o definiție succintă pentru acest termen: „expresie devenită proverb; zicătoare, maximă” [2, p. 257], sugerând că acest tip de fraze oglindește experiența și învățăturile populare formulate printr-un enunț eliptic, pe alocuri metaforic și ritmic, exprimând un principiu etc.

Particularitățile acestor tipuri de fraze:

- sunt succinte și ușor de reținut, captând esența unui gând sau a unei observații într-un număr minim de cuvinte;
- transmit idei și principii care sunt relevante dincolo de contextul lor original, fiind aplicabile în diverse situații și epoci;
- reflectă valorile, credințele și observațiile civilizației antice, având adesea referințe filosofice, morale și literare;

- aceste expresii au fost folosite de marii filosofi, scriitori și lideri romani, conferindu-le o autoritate aparte;

- rămân relevante și frecvent utilizate în discursuri, scrieri academice și cotidiene pentru a sublinia sau a adăuga greutate argumentelor.

În lumina celor expuse, vom încerca să identificăm această categorie de frazeme în limbajul diplomatic.

Filosoful german Immanuel Kant, în contextul principiilor sale etice și juridice, utiliza renumitul dicton latin *fiat justitia, ruat caelum*, în traducere: *să se facă dreptate, chiar dacă cerul se prăbușește*, care reflectă imperativul categoric kantian și sugerează că acțiunile trebuie să fie guvernate de principii morale universale, indiferent de consecințe. În ceea ce privește rebeliunea, Kant susține că „în timp ce un tiran este deschis tiraniei, rebelii trebuie, prin forță, să se ascundă; prin urmare, rebeliunea este *ipso facto* nedreaptă” [3, p. 126]. În acest context, Kant susține că „drepturile omului trebuie să fie considerate sacre, indiferent de sacrificiile necesare, de puterea guvernantă” și „toate acțiunile care afectează drepturile altor ființe umane sunt greșite, dacă maxima lor nu este compatibilă cu a fi făcute publice” [p. 125-126]. Din perspectivă semantică, dictonul *fiat justitia, ruat caelum* este identic cu *fiat justitia, pereat mundus – să se facă dreptate, chiar dacă lumea ar pieri*, în abordarea kantiană acesta denotă faptul că legea nu este făcută cu intenția de a crea dreptate, fericire și prosperitate, dar se bazează pe o logică *a priori* [4, p. 68]. Din perspectivă diacronică, formularea sa s-a dezvoltat odată cu părerile omenirii asupra justiției, iar dictonul original este atribuit unui consul roman care a trăit în secolul I î.H. Acest frazem evidențiază importanța susținerii justiției și a statului de drept, chiar dacă înseamnă consecințe sau perturbări semnificative îndeosebi, subliniază ideea că justiția ar trebui să prevaleze indiferent de dificultățile sau consecințele implicate.

Expresia este adesea folosită în discursurile diplomatice pentru a sublinia principiul că justiția ar trebui să fie imparțială și nepărtinitoare, altminteri în discursul la conferința internațională privind drepturile omului, secretarul general al ONU, Kofi Annan, a folosit acest dicton pentru a sublinia angajamentul ferm al ONU față de justiție și drepturile omului, indiferent de dificultățile politice sau sociale, ca urmare a genocidului din Rwanda.

Un alt dicton de reținut din dreptul internațional este *pacta sunt servanda – acordurile trebuie păstrate și onorate cu bună-credință*. Ban Ki-moon, fostul Secretar General al ONU, a folosit acest dicton pentru a sublinia importanța respectării tratatelor și angajamentelor internaționale pentru menținerea păcii și securității globale, sau, în cadrul aceleiași conferințe, „Dezarmarea nucleară: punct de busolă pentru progres și responsabilitate”, reacția președintelui Obama la tergiversarea semnării acordului de dezarmare nucleară „Cuvintele trebuie să însemne ceva” [5].

În ceea ce privește diversitatea, Europa a jucat un rol-cheie la mai multe niveluri. A adoptat un concept care promovează diversitatea în cadrul său: *Uniți prin diversitate – in varietate concordia*, care a devenit o prioritate transversală (sau orizontală) a programului european Erasmus, cum ar fi egalitatea de șanse și incluziunea socială [6].

Mottoul oficial al Uniunii Europene este *in varietate concordia* sau *in varietate unitas* – uniți în diversitate, iar un exemplu în acest sens ar fi titlul publicației științifice *Suveranitatea digitală, puterea europeană și economia datelor – in varietate concordia* [7].

Această conjunctură duce la faptul că acest dicton este adesea asociat cu Uniunea Europeană și cu principiile sale fundamentale, iar Angela Merkel, ca lider proeminent al Germaniei și susținătoare a integrării europene, a subliniat frecvent conceptul de unitate în diversitate în discursurile sale. Angela Merkel a vorbit în numeroase ocazii despre importanța coeziunii și solidarității între statele membre ale UE, în ciuda diferențelor lor culturale, economice și politice. Aceste idei sunt în acord cu principiul *in varietate concordia*, care, de altfel, reprezintă chintesența acestei uniuni de state europene.

Mirek Topolánek, Președinte al Consiliului European prin rotație (14.01.2009), în discursul său adresat Adunării din Parlamentul European, utilizează acest dicton promovând ideea că diversitatea culturală și națională a Europei poate fi o sursă de putere atunci când este susținută de solidaritate și cooperare.

„Cred că aceste cuvinte sunt relevante și acum, când Uniunea Europeană ca întreg, dar și statele sale ca individualități, caută o nouă față pentru Europa. O față în care se vor reflecta valorile europene tradiționale, dar care va privi cu îndrăzneală înainte, în cel de-al treilea mileniu. O față în concordanță cu mottoul

Uniunii, **in varietate concordia**, o expresie a unității și în același timp a diversității” [[https://www.europarl.europa.eu/RegData/seance_pleniere/compte_rendu/traduit/2009/01-14/P6_CRE\(2009\)0114_RO.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/seance_pleniere/compte_rendu/traduit/2009/01-14/P6_CRE(2009)0114_RO.pdf)]

Elementele literare ale poeziei și retoricii, inspirate din cultura și filosofia antică, generează o varietate largă de expresii ce includ nume proprii și referințe cu accepții istorice, sociale, filosofice și religioase. Aceste expresii, deși par să adopte principii generale, sunt mai puțin accesibile și sunt folosite îndeosebi în limbajele de specialitate. Dictioanele latine au avut un impact remarcabil asupra civilizației antice și continuă să influențeze timpurile moderne, traversând diferite epoci. Aceste expresii atemporale însoțesc prezentul, inspirând și stimulând percepția și imaginația cercetătorilor.

Asemenea expresii latine reînvie și păstrează tradiția clasică, integrând-o în tehnicile moderne de sugestie și persuasiune prin sintagme ce evidențiază relevanța actuală. Fără îndoială, unele dintre aceste expresii prestigioase sunt extrem de bine cunoscute și utilizate în limbajul diplomatic: *audi alteram partem* – să fie ascultată și cealaltă parte; *corruptio optimi pessima* – coruperea lucrurilor celor mai bune este lucrul cel mai rău; *dat veniam corvis vexat censura columbas* – cenzura cruță corbii și prigonește porumbeii; iar ultimul dicton va reprezenta cu desăvârșire situația actuală din statul vecin: *si vis pacem, para bellum* – dacă vrei pace, pregătește-te de război [<https://istorie-edu.ro/miscellanae/dictionar-cuvinte-celebre/O.html>].

Revenind la titlul acestui articol – Funcționalitatea frazemelor în limbajul diplomatic – aceste tipuri de frazeme sunt utilizate pentru a adăuga profunzime și gravitate discursurilor diplomatice, facilitând transmiterea unor mesaje puternice și memorabile în diverse contexte internaționale.

Instrumente subtile ale diplomației

Este cunoscut tuturor faptul că un fenomen des întâlnit în negocierile interstatale este ambiguitatea, care adesea poate fi un avantaj strategic în diplomație. Așadar, frazelele pot fi utilizate pentru a menține un anumit grad de ambiguitate deliberată, permițând diplomaților să își păstreze flexibilitatea și să evite angajamente clare, care ar putea fi folosite împotriva lor ulterior. În acest context, „glomarizarea” răspunsului este unul dintre cele mai eficiente și mai iscusite instrumente în comunicarea diplomatică [8, p.3].

Mai multe explicații în acest sens au fost oferite de legislația Statelor Unite, unde termenul *răspunsul Glomar*, cunoscut și sub denumirea de *glomarizare*, se referă la un răspuns la o solicitare de informații care „nu va confirma și nici nu va infirma” existența informațiilor căutate sau a unei reacții din partea unui stat.

Prin urmare, ambiguitatea frazemelor joacă un rol esențial, fiind utilizată strategic pentru a facilita comunicarea, negocierile și relațiile internaționale. Deși poate părea paradoxal, ambiguitatea nu este neapărat un semn de lipsă de claritate sau de sinceritate, ci o metodă deliberată de a gestiona situațiile complexe și sensibile. Iată câteva funcții-cheie ale ambiguității în limbajul diplomatic:

- facilitarea compromisului – permite părților implicate să ajungă la un acord fără a se angaja în mod rigid în termeni specifici care ar putea fi problematici pentru unele dintre părți;
- menținerea relațiilor diplomatice – ambiguitatea ajută la evitarea confruntărilor directe și a deteriorării relațiilor diplomatice. Prin utilizarea unor formulări ambigue, diplomații pot evita declarațiile care ar putea ofensa sau provoca alte state;
- gestionarea sensibilităților culturale și politice – limbajul ambiguu permite diplomaților să navigheze între diferite sensibilități culturale și politice, evitând să ia poziții explicite, care ar putea fi percepute ca ofensatoare sau provocatoare;
- permisivitatea interpretării – frazelele ambigue lasă loc pentru interpretări multiple, permițând părților să revendice înțelegeri diferite ale aceleiași declarații sau aceluiași acord;
- amânarea deciziilor delicate – ambiguitatea poate fi utilizată pentru a amâna luarea unei decizii clare pe un subiect sensibil, lăsând loc pentru negocieri ulterioare sau pentru evoluții în contextul politic sau diplomatic.

Mai multe explicații pot fi oferite de următoarele exemple:

- Rezoluțiile Consiliului de Securitate al ONU, 242 (1967) – după Războiul de Șase Zile, Consiliul de Securitate al ONU a adoptat Rezoluția 242, care cerea retragerea Israelului din „**teritoriile ocupate**” în timpul conflictului. Formula „**teritorii ocupate**” a fost deliberat lăsată ambiguă; textul nu specifică exact din ce teritorii ar trebui să se retragă Israelul. În versiunea engleză, lipsa articolului „**the**” înainte

de „**territories**” a permis Israelului să interpreteze că nu trebuie să se retragă din toate teritoriile, ci doar din unele. În schimb, versiunea franceză folosește „**les territoires**”, ceea ce indică toate teritoriile [<https://peacemaker.un.org/middle-east-resolution-242>].

- Acordul de Pace de la Oslo (1993), dintre Israel și Organizația pentru Eliberarea Palestinei (OEP), conținea multe formulări ambigue, mai ales în ceea ce privește statutul Ierusalimului și granițele finale. Acest lucru a permis părților să semneze acordul, chiar dacă aveau interpretări diferite ale termenilor săi. Acordul nu specifica clar modul în care problema coloniilor israeliene din Cisiordania ar fi rezolvată, lăsând loc pentru interpretări diferite și pentru negocieri ulterioare [<https://www.britannica.com/topic/United-Nations-Resolution-242>].

- Sintagma „**O singură Chină**” este un exemplu de ambiguitate diplomatică folosită în relațiile dintre China și alte țări, în special SUA. China insistă că există o singură Chină, iar Taiwanul este parte a sa, dar multe țări, inclusiv SUA, mențin o politică ambiguă, recunoscând oficial Republica Populară Chineză ca guvern al Chinei, dar fără a clarifica explicit poziția lor față de suveranitatea Taiwanului. De ceva timp, anumite țări au răspândit în mod malițios idei eronate conform cărora Rezoluția 2758 a Adunării Generale a Națiunilor Unite „nu soluționează statutul Taiwanului”, iar „contribuția semnificativă a Taiwanului în Organizația Națiunilor Unite nu este interzisă”, încercând să stârnească discuția „Taiwanul este parte din China”, care a fost de mult soluționată de comunitatea internațională și negând autoritatea și validitatea Rezoluției 2758 a Adunării Generale a ONU, precum și principiul „*O singură China*”. Ambiguitatea semantică apare în contextul care se referă la *Două Chine* sau *O Chină, un Taiwan*, care necesită precizări și clarificări. [http://ro.china-embassy.gov.cn/rom/sgzcnw/sghdnew/202406/t20240603_11375725.html]

Ambiguitatea în limbajul diplomatic este o unealtă crucială, care permite diplomaților să manevreze în mod subtil între interesele și sensibilitățile diferitelor state și actori internaționali. Departe de a fi o simplă lipsă de claritate, ambiguitatea este adesea o strategie deliberată pentru a facilita cooperarea, a reduce tensiunile și a menține stabilitatea în relațiile internaționale.

Funcțiile frazemului

În ceea ce privește frazelele, ele au un anumit program de funcționare, care este predeterminat de însăși esența lor, așa cum spune A.V. Kunin. Funcția este rolul pe care un element îl joacă în activitatea structurii din care face parte. Unele funcții sunt constante, adică inerente tuturor unităților frazeologice în orice condiții de implementare a acestora, alte funcții sunt variabile, specifice doar unor clase de unități frazeologice. Funcțiile comunicative, cognitive și nominative sunt funcții permanente. Funcția comunicativă a unităților frazeologice este capacitatea lor de a vorbi ca instrument de comunicare [9, p. 354-350].

Conversația presupune un schimb reciproc de afirmații, iar comunicarea implică transferul de informații fără feedback din partea cititorului sau ascultătorului. Funcția nominativă a frazemelor este relația lor cu obiectele lumii reale, inclusiv cu situații, precum și înlocuirea acestor obiecte în activitatea de vorbire cu denumirile lor frazeologice. Completarea golurilor din sistemul lexical este caracteristică funcției nominative a frazemelor. Această funcție este caracteristică mării majorități a frazemelor, astfel încât acestea nu au sinonime lexicale, iar subspeciile funcției nominative sunt funcții neutre-nominale și nominale. Sinonimia frazemelor are obiective pragmatice, totodată, latura expresivă și sensibilă este o caracteristică inedită a acestor expresii, anturată într-o structură sintactică particulară.

Lingvistul francez André Martinet, cunoscut pentru dezvoltarea lingvisticii funcționale, a analizat frazelele din perspectiva funcțională, adică modul în care acestea funcționează în limbă și cum contribuie la comunicare. În cadrul lingvisticii funcționale, Martinet caracteriza frazelele ca fiind unități de limbă care îndeplinesc anumite funcții în comunicare, dar nu a definit neapărat frazemul în termeni foarte specifici, ci a recunoscut importanța expresiilor fixe și a expresiilor idiomatice în funcționarea limbii. Prin urmare, vom identifica următoarele funcții ale frazemelor în limbajul diplomatic:

Claritate și concizie. Frazelele idiomatice permit diplomaților să exprime idei complexe într-un mod clar și concis. De exemplu, frazemul *a pune paie pe foc* este mult mai eficient decât o descriere detaliată a acțiunilor care ar agrava o situație. În acest mod, frazelele economisesc timp și spațiu în comunicare, asigurând totodată înțelegerea rapidă a mesajului. Astfel, frazemul apare și în declarațiile făcute de un

purtător de cuvânt al Pentagonului, Lawrence DiRita: „Este vorba despre o listă deschisă. Dacă aceste țări vor spune mâine: „Dorim să facem parte din alianță, pentru că ceea ce se întâmplă în Irak este important pentru noi”, le vom primi și ele vor fi, cu siguranță, eligibile pe listă. În acest mod, „Lista lui Wolfowitz” pune paie pe foc în relațiile transatlantice [https://adevarul.ro/stiri-interne/societate/lista-lui-wolfowitz-pune-paie-pe-foc-in-852452.html]

Președintele american Donald Trump a pus paie pe foc vineri, adresând o amenințare aproape directă la adresa fostului director al FBI, James Comey, căruia i-a cerut în mod public să păstreze tăcerea în ceea ce privește circumstanțele confuze ale demiterii sale. „James Comey ar face bine să spere că nu există înregistrări ale conversațiilor noastre înainte să înceapă să facă dezvăluiri presei!” Donald J. Trump (@realDonaldTrump) May 12, 2017.

Neutralizarea și atenuarea tensiunilor. Discursul diplomatic adesea implică subiecte sensibile și potențial conflictuale. Frazemele pot fi utilizate pentru a atenua tonul comunicării și pentru a evita exprimarea directă a criticii sau a dezacordului. De asemenea, anumite tipuri de frazeme printr-o structură laconică exprimă mesaje mult mai ample, care încorporează informații sau idei vaste. De exemplu, frazele *a trece cu vederea*, *din toate punctele de vedere*, *proces de reflecție*, *formulă simplistă* sunt adesea folosite pentru a sugera ignorarea unui incident minor fără a ofensa partea implicată sau, într-un mod concis, exprimă un mesaj vast. Bunăoară, discursul ministrului afacerilor externe Bogdan Aurescu cu prilejul deschiderii oficiale a Reuniunii Anuale a Ambasadorilor Români (07.09.2020) reflectă cele menționate anterior.

„Dar nu mi-am închipuit la acel moment – și cred că niciunul dintre dumneavoastră nu și-a putut închipui – că vom trece printr-o perioadă atât de solicitantă *din toate punctele de vedere* pentru instituția noastră, pentru diplomație în general, pentru România și pentru toți cetățenii săi, oriunde s-ar afla. Pentru că da, pot să spun fără ezitare, această perioadă a fost poate cea mai dificilă pentru diplomația română de după 1989” [https://www.mae.ro/node/53535].

„A fost o perioadă în care a trebuit să ne adaptăm *din toate punctele de vedere*, să facem eforturi într-un ritm cu totul intens și să rezolvăm probleme cu care nu ne-am mai confruntat în aceeași măsură, *din punct de vedere* tipologic sau cantitativ” [https://www.mae.ro/node/53535].

„Acesta este, de altfel, motivul pentru care, deja în urmă cu mai bine de trei luni, am declanșat în cadrul ministerului un *proces de reflecție* privind impactul pandemiei asupra politicii externe a României” [https://www.mae.ro/node/53535].

„Adaptarea nu înseamnă în niciun fel schimbarea fundamentală a bazelor politicii noastre externe. Nu sunt deloc de acord cu cei care spun, într-o *formulă simplistă*, că „după pandemie, nimic nu va mai fi la fel” [https://www.mae.ro/node/53535].

Construirea și menținerea relațiilor diplomatice. Frazemele limbajului diplomatic contribuie la crearea și menținerea unei atmosfere de cordialitate și respect reciproc. Utilizarea frazemelor adecvate poate demonstra familiaritatea și respectul pentru cultura interlocutorului, ceea ce este esențial în diplomație. Aceste expresii sunt utilizate strategic pentru a recunoaște responsabilități, a repara legăturile deteriorate și a construi un climat de încredere și cooperare. Frazeme precum *a păstra aparențele*, *a păstra tăcerea*, *a salva fața*, *a recunoaște vina*, *a ajunge la un consens* sunt esențiale în rezolvarea unor situații tensionate, evitând astfel escaladarea conflictelor. Aceste expresii servesc la calmarea emoțiilor și la crearea unui spațiu pentru discuții constructive.

Reprezentanții Antantei nu au recunoscut sau nu au vrut să recunoască în mândria și orgoliul lui von Brockdorff-Rantzau mândria și orgoliul unei mari națiuni. „S-a cerut de la noi să ne *recunoaștem singuri vina*. Dar o astfel de recunoaștere ar fi o minciună din partea mea. (...) Nu cunoaștem cauza urii al cărei obiect suntem și am simțit voința pasionantă cu care învingătorii vor să ne facă să plătim, atât ca învinși, cât și în calitate de culpabili” [10, p. 45], a declarat demnitarul german. Parisul și Moscova *au ajuns la un consens* în această privință la 1 mai 1934, urmând ca cele două mari puteri să fie garante.

Ion Brătianu a telegrafiat la București: „Din cele ce știm pacea este, totodată, și prea aspră, și prea slabă. Ea impune condiții napoleoniene și vrea să le execute cu *mijloace wilsoniene*” [prin curier, Brătianu către Pherekyde, 7 mai 1919, în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Fond E2, P. I, vol. 181, f. 152].

Divergențele dintre marile puteri, *diplomația secretă*, nerespectarea angajamentelor asumate și toate

celelalte manifestări ale fenomenului de „insecuritate internațională” au îngăduit renașterea Germaniei, care nu peste mult timp avea să demonstreze lumii că nu dispunea de mai puțin orgoliu și mândrie decât generațiile care făuriseră cel de-al Doilea Reich [<https://www.aesgs.ro/eforturi-politico-diplomatice-pentru-apararea-romaniei-mari-1918-1940-1/>].

Mai exact, expresia *mijloace wilsoniene* se referă la principiile și abordările promovate de președintele american Woodrow Wilson, în special în perioada de după Primul Război Mondial. Aceste principii includ promovarea democrației, autodeterminarea popoarelor, transparența în relațiile internaționale și soluționarea pașnică a conflictelor prin intermediul organizațiilor internaționale. Termenul este adesea folosit pentru a descrie o abordare idealistă a politicii externe, care pune accent pe dreptul internațional, colaborarea multilaterală și instituțiile internaționale. Iar expresia *diplomație secretă*, utilizată în opoziție în același context, se referă la practicile diplomatice în care negocierile și acordurile internaționale sunt realizate în secret, fără transparență sau consultare publică. În contrast cu *diplomația secretă*, Wilson a promovat *diplomația deschisă* în cele „Paisprezece puncte”, subliniind necesitatea transparenței în afacerile internaționale. Prin urmare, aceste frazeme reflectă două abordări opuse ale diplomației, cu *mijloacele wilsoniene* promovând deschiderea și cooperarea, în timp ce *diplomația secretă* sugerează manipulare și potențiale riscuri.

Consolidarea argumentelor și a persuasiunii. Frazemele limbajului diplomatic pot întări argumentele și pot spori puterea persuasivă a discursului diplomatic. Ele pot fi folosite pentru a sublinia puncte de vedere și pentru a conferi greutate afirmațiilor. De exemplu, frazele *a lua măsuri*, *a lua cuvântul*, *semnal clar*, *parteneriat strategic*, *parteneriat special de cooperare* sugerează acțiunea promptă și decisivă, consolidând astfel un argument în favoarea unei intervenții rapide.

„Nu vom îngădui ca *măsuri luate* în afară de noi, fără știința și voința Națiunii, să expună această țară la cele mai nemăsurate și grave primejdii”, avea să declare Gheorghe I. Brătianu, la 19 decembrie 1935, de la tribuna Parlamentului României, cu referire la propunerea de tratat a lui Nicolae Titulescu [11, p. 195].

„Din faptul că niciun membru al majorității liberale *n-a luat cuvântul*, precum și din tăcerea reprezentanților partidului național-tărănist, Titulescu s-a convins că politica sa «prorusă» nu are aprobarea Parlamentului” [12, p. 28].

„O prezență de excepție, atât înaltul reprezentant al UE, lady Catherine Ashton, dar și colegii, colegele noastre. Doamne ministru reprezentând Republica Moldova și Georgia și cred că nu poate exista un *semnal mai clar* față de importanța pe care România o acordă vecinătății răsăritene și față de responsabilitățile de stat membru UE și al NATO aflat la frontiera estică”.

„Ministerul Afacerilor Externe urmărește în mod consecvent promovarea unor acțiuni care să consolideze profilul României în familia europeană și în cea euro-atlantică. Să întărească *parteneriatele strategice*. În primul rând, cel cu Statele Unite ale Americii, dar și cu celelalte state, parteneriate strategice cu state europene sau din afara Europei, dar și *parteneriatele speciale de cooperare* cu diferite state” Titus Corlățean, ministrul afacerilor externe, 27.08.2014, Reuniunea anuală a diplomației române [<https://www.mae.ro/node/28284>].

Frazemele de consolidare și de persuasiune sunt instrumente puternice în limbajul diplomatic, menite să întărească pozițiile exprimate, să reducă opoziția și să convingă interlocutorii de validitatea și inevitabilitatea unei acțiuni sau decizii. Ele joacă un rol crucial în facilitarea negocierilor, în stimularea consensului și în asigurarea succesului diplomatic printr-o comunicare bine structurată și strategică.

Trecând din nou în revistă esența frazemului, înțeles ca o unitate fixă de limbaj cu semnificație particulară, având un rol crucial în comunicarea eficientă, în contextul discursului diplomatic, unde precizia, tonul și semnificația sunt de o importanță majoră, frazele, prin natura lor, sunt expresii consolidate care transmit idei specifice într-un mod concis. Aici ne putem referi la frazeme cum ar fi: *colocațiile*, *formulele diplomatice*, *dictoanele latinești*.

Este important să accentuăm că multe frazeme au origini culturale și pot servi ca punți de legătură între diferite culturi. Recunoașterea și utilizarea adecvată a frazemelor într-un context intercultural poate demonstra respect și înțelegere pentru cultura partenerului diplomatic. Aici putem menționa expresiile idiomatice și unele proverbe.

Funcția retorică a frazelor este utilizată pentru a accentua un punct sau pentru a adăuga greutate unui argument. De exemplu, într-un discurs diplomatic cu scopul de a sublinia importanța cooperării ar putea fi folosite fraze precum metafora – primul tip de ambiguitate introdus de criticul literar englez W. Empson în *New Criticism*, șapte tipuri ale ambiguității (*Seven Types of Ambiguity*, 1947) și oximoronul – ultimul tip de ambiguitate. Tot în acest context, „un exemplu de ambivalență a comunicării retorice” [13, p. 8] sunt figurile de gândire ale contradicției: ironia, antifraza și mai puțin sarcasmul, iar un exemplu actual în acest context, al celebrei publicații *Washington Post*, este: *Russians and Ukrainians actually understand each other well. That is perhaps the biggest and saddest irony of this perverse, unnecessary war/ De fapt, rușii și ucrainenii se înțeleg bine. Aceasta este poate cea mai mare și mai tristă ironie a acestui război pervers și inutil* (tr. n.) [<https://www.washingtonpost.com/opinions/2022/02/25/saddest-irony-of-putins-war-on-ukraine-russians-ukrainians/>].

Tabloul prinde contur prin exemplul sarcastic al președintelui Volodimir Zelenski în apelul său către președintele și vicepreședintele Consiliului de Securitate al Federației Ruse, în contextul crizei gazelor și al blocării sau interzicerii prin lege a platformelor sociale: *Putin is a baby who „can control his gas”, and D. Medvedev is against blocking Facebook in Russia because it „is the only place where Medvedev is offered friendship”/ Putin este un copil care „își poate controla gazul”, iar D. Medvedev este împotriva blocării Facebook în Rusia, deoarece „este singurul loc în care lui Medvedev i se oferă prietenie”* (tr. n.) [<https://www.aljazeera.com/news/2022/3/10/ukrainian-wartime-humour-derides-and-ridicules-russia>].

Asemenea oricărei satire eficiente, titlul publicației *The Onion* avea un sâmbure de adevăr: *„Putin Pleased as Plot to Ruin Russian Economy, Destroy International Standing Goes Exactly to Plan”/ Putin este mulțumit că un complot pentru a ruina economia rusă, distrugerea poziției internaționale, merge exact conform planului* (tr. n.) [<https://apnews.com/article/russia-ukraine-putin-entertainment-new-york-arts-and-entertainment-ad3bbd0f787d30024f5f892832ab9c36>].

Aceste exemple sunt complementare și ajută la înțelegerea și clarificarea fenomenului.

Discursul diplomatic adesea necesită o abordare delicată a subiectelor sensibile sau evitarea tabuurilor lingvistice. Frazemele pot fi folosite pentru a atenua sau a eufemiza un mesaj, permițând discuții despre subiecte dificile fără a ofensa sau a produce tensiuni. Astfel, îndulcirea expresiei va avea loc cu ajutorul eufemismului: *„Russia has done everything to peacefully resolve tensions in Donbass/ Rusia a făcut totul pentru a rezolva în mod pașnic tensiunile din Donbas”* (tr. n.), [<https://sputnikglobe.com/20220221/putin-russia-has-done-everything-to-peacefully-resolve-tensions-in-donbass--1093237980.html>], sau reacția lui Lukașenko: *„Belarusian army is not involved in Russia's special operation in Donbass/ Armata belarusă nu este implicată în operațiunea specială a Rusiei în Donbas”* (tr. n.), [<https://eng.belta.by/president/view/lukashenko-belarusian-army-not-involved-in-russias-special-operation-in-donbass-148078-2022/?fbclid=IwAR3iPA8m1s49lvht2GtMhjfOvKU-xvqej3igYQV4uz74cLYrToCsgb-QNm4>].

Vom identifica și alte fraze ale contradicției de nivel lexico-semantic care ar estompa realitatea sau ar crea un text însiropat: antiteza – *un război util și nedorit*; sau litota, omniprezentă în discursul ministrului afacerilor externe Titus Corlățean: *„Să nu uităm că istoria noastră comună, inclusiv după 1990, nu a fost lipsită de încercări. Prăbușirea blocului comunist nu era lipsită de riscuri, însă – mai important – ne oferea șansa deosebită de a ne reintegra în Europa și a adera la un set de valori comune care constituie astăzi temelia comunității euro-atlantice... Privind la aceste cifre, nu pot să nu constat faptul că perioada de criză i-a ajutat pe întreprinzătorii români și unguri să se descopere reciproc”* [<https://www.mae.ro/node/18312>].

În discursul Președintelui României, Klaus Iohannis, din 1 decembrie, putem identifica ambele fraze ale contradicției și, în special, antiteza semantică: *Anii care s-au scurs de la Marea Unire și până în prezent nu au fost deloc simpli... 2017 a fost un an complex, marcat deopotrivă de o simbolică aparte, dar și de convulsii sociale de amploare. Aparent, o Românie împărțită în prag de Centenar, situată la antipozi față de țara care în 1918 reușea Marea Unire... Astăzi ne aflăm din nou în fața unor alegeri fundamentale pentru viitorul nostru: continuăm, cu mai multă consecvență, pe drumul pe care, cu eforturi și de multe ori cu sacrificii, ne-am înscris de un deceniu, sau facem pași înapoi și riscăm să ne întoarcem*

în trecut? Centenarul nu este doar despre trecut. Centenarul este despre România viitoare [<https://www.caleaeuropeana.ro/presedintele-klaus-iohannis-discurs-de-ziua-nationala-exista-riscul-ca-romania-sa-fie-o-tara-dezbinata-la-sarbatorirea-centenarului-aflandu-se-astfel-in-antiteza-cu-situatia-din-1918/>]

Privind contextele, se poate ajunge la concluzia că frazele servesc deseori la atingerea unor scopuri comunicative, cum ar fi persuasiunea, ironia, umorul sau sublinierea unui mesaj. Ele sunt adesea folosite pentru a influența interlocutorul într-un anumit fel, având o funcție pragmatică. Aspectele specifice ale frazelor, explorate de profesorul și cărturarul Ivan Evseev, sunt caracterizate prin:

- unitatea semantică;
- reprezentarea prin unități formate ale limbii;
- fixitatea structurală;
- concordanța dintre expresia frazemică și cuvântul liber;
- plasticitate semantică;
- prezența conotațiilor emoțional-expresive;
- caracterul frazeologic cel puțin al unuia dintre componente [14, p. 44].

Frazemele, deși pot părea simple la prima vedere, au un potențial semnificativ în comunicarea diplomatică. Ele servesc nu doar ca instrumente de claritate și eficiență, ci și ca mijloace de a gestiona complexitatea interculturală și sensibilitățile geopolitice.

Concluzie

Pe măsură ce explorăm impactul profund al limbii în diplomația internațională, devine clar că comunicarea eficientă este piatra de temelie a eforturilor diplomatice de succes. Îmbrățișând diversitatea lingvistică, investind în educația lingvistică și valorificând tehnologia, națiunile pot promova o nouă eră a diplomației lingvistice, doborând barierele și promovând o lume mai interconectată.

Frazemele joacă un rol esențial în discursul diplomatic, contribuind la claritatea, eficiența și politetea comunicării. Ele permit diplomaților să exprime idei complexe într-un mod concis, să atenueze tensiunile, să evite ambiguitățile și să consolideze relațiile diplomatice.

Într-o lume în care comunicarea diplomatică este crucială pentru menținerea păcii și stabilității internaționale, înțelegerea și utilizarea corectă a frazelor devin competențe indispensabile pentru orice diplomat. Astfel, studierea funcțiilor frazemului în discursul diplomatic nu este doar o activitate academică, ci și o practică necesară pentru eficiența și succesul în relațiile internaționale. În unele cazuri, un singur cuvânt poate avea o greutate imensă.

Limbile evoluează, la fel și limbajul diplomatic. Diplomații trebuie să se adapteze la aceste schimbări și să rămână în acord cu tendințele lingvistice contemporane pentru a rămâne comunicatori eficienți.

În lumina celor expuse, frazele au o „misiune” esențială în limbajul diplomatic, acționând ca instrumente versatile care contribuie la claritatea, persuasiunea și succesul comunicării. Ele permit diplomaților să navigheze cu grijă în peisajul complex al relațiilor internaționale, menținând un echilibru delicat între fermitate și flexibilitate, între transparență și ambiguitate. În esență, frazele susțin arta subtilă a diplomației, unde cuvintele sunt utilizate nu doar pentru a comunica, ci și pentru a construi și a proteja relațiile dintre state.

Referințe:

1. BIDU-VRĂNCEANU A., CĂLĂRAȘU C., IONESCU-RUXĂNDIOIU L. *Dicționar de științe ale limbii* (DȘL), București: Editura Științifică, 1997, 403 p. ISBN:973-44-0229-3.
2. CHIHAIA L., Cifor L., Ciobanu A., Ciubotaru M. *Dicționar enciclopedic* (DE), București: Editura Cartier, 2004. 1670 p. ISBN: 9975-79-246-4
3. KANT I. *Perpetual Peace*. In: Kant, *Political Writings*, p. 93-175. Ed. Hans Reiss. Tr. H.B.
4. KANAWROW V. Hegel *After and Beyond Kant*. Sophia Philosophical review, 2010
5. *Nuclear Disarmament: Compass Point for Progress and Accountability*, the EastWest Institute, the Global Security Institute, the James Martin Center for Nonproliferation Studies, United Nations Day, 24.10. 2011. Disponibil: https://gsinstitute.org/wp-content/uploads/s3/assets/gsi/pubs/UN_Day_2011.pdf [Accesat: 10.08.2024]

6. *Think Diverse: A handbook- managing diversity thanks to creativity*. This publication supports the Think Diverse project carried out with the financial support of the European Commission under Erasmus + Project n° 2020-1-ITO2-KA227-ADU-095146. Editor Dr Bénédicte Halba, Iriv, 2023. European Commission. Disponibil: <https://ec.europa.eu/project-result-content/Think> [Accesat: 15.08.2024]
7. TARDIEU H., OTTO B. *Digital Sovereignty, European Strength and the Data and Cloud Economy – in varietate concordia*. In: *RED* Volume 3, 2021, p. 98-104.
8. FOIA Update, *OIP Guidance: Privacy Glomarization* Vol. VII, No. 1, 1986. United States Department of Justice [Accesat: 11.08.2024]
9. KUNIN A.V. *Kurs frazeologii sovremennogo angliyskogo yazyka*. Moskva, 1996. ISBN 559279500475X.
10. BOLD E. *Diplomația de conferințe: din istoria relațiilor internaționale între anii 1919-1933 și poziția României*, Iași: Editura Junimea, 1991, p. 45.
11. CASIAN N. *Scrisoare deschisă domnului Nicolae Titulescu*, București, 1935, p. 195. Disponibil: <https://www.aesgs.ro/eforturi-politico-diplomatice-pentru-apararea-romaniei-mari-1918-1940-1/> [Accesat 11.08.2024]
12. ȘEICARU P. *Adevărul trebuie amintit*, Iași: Editura Fides, 1998, p.28. Disponibil: <https://www.aesgs.ro/eforturi-politico-diplomatice-pentru-apararea-romaniei-mari-1918-1940-2/> [Accesat 11.08.2024]
13. IONESCU-RUXĂNDIOIU L. *Conversația. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite*, București, Universitatea din București, 1995, 99 p. ISBN:973-571-038-2.
14. EVSEEV, I. *Principiul structural – semantic în studierea confruntativă a idiomaticei limbilor*. În: *Analele Universității din Timișoara, Științe Filologice*, 1978, p. 37-40.

Date despre autor:

Stella TĂRÎȚĂ, doctorandă, Școala doctorală Științe Umanistice, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: taritastella@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4742-9010>

Prezentat la 30.08.2024

CZU: 81`373.45

[https://doi.org/10.59295/sum10\(200\)2024_15](https://doi.org/10.59295/sum10(200)2024_15)

POTENȚIALUL COGNITIV-EXPRESIV AL ÎMPRUMUTURILOR RECENTE

Viorica MOLEA,

Universitatea de Stat din Moldova

În acest articol abordăm problema împrumuturilor recente din perspectivă cognitivă și expresivă, întrucât am sesizat un potențial latent al acestor aspecte. Mai întâi, remarcăm interesul sporit a multor cercetători privind cele mai noi achiziții lexicale din limba română, un fenomen deloc de neglijat în epoca tehnologiilor informaționale și a unei dinamici fără precedent a lexicului în virtutea mai multor fenomene extralingvistice, precum globalizarea, migrația masivă, interconectarea continuă a oamenilor prin intermediul rețelelor de socializare etc. Astfel menționăm că, în aceste condiții, sistemele lingvistice cele mai diferite se aliază, fuzionează în vederea reflectării unor conținuturi ale progresului uman remarcabil, ajustând și omogenizând conștiințe lingvistice eterogene ca percepție și ca structură. Ne referim, așadar, la împrumuturile cele mai recente care sunt fie expresia schimbărilor de divers ordin, fie a noilor realități existențiale marcate de elemente actuale comune ale umanității. De asemenea, relevăm subtilități de exprimare proaspătă, subtilă, plurivalentă a acestor elemente lexicale.

Cuvinte-cheie: împrumuturi recente, lexic, cognitiv, expresiv, tehnologii informaționale.

THE COGNITIVE-EXPRESIVE POTENTIAL OF RECENT BORROWINGS

In this article, we address the issue of recent lexical borrowings in the Romanian language from both a cognitive and expressive perspective, highlighting the latent potential of these dimensions. We observe a growing interest among researchers in studying recent lexical acquisitions, a phenomenon of significant relevance in the age of information technology and the unprecedented dynamism of the lexicon. This linguistic evolution is driven by extralinguistic factors such as globalization, massive migration, and the continuous interconnection of individuals through social networks. Under these conditions, diverse linguistic systems align and merge to reflect the contents of remarkable human progress, adjusting and homogenizing heterogeneous linguistic consciousnesses in terms of perception and structure. Our focus is on the most recent borrowings, which reflect either changes of various kinds or new existential realities shaped by shared elements of contemporary human experience. Furthermore, we explore the nuances of these lexical elements, emphasizing their fresh, subtle, and multifaceted expressive potential.

Keywords: recent loans, lexicon, cognitive, expressive, information technologies.

Deși se vorbește constant despre împrumuturile cele mai recente, totuși acest proces este atât de grăbit, aș zice, chiar alertat, încât am putea descoperi de fiecare dată lucruri inedite, elemente care n-au fost relevate sau care n-au fost suficient studiate. Câmpul de investigație foarte vast necesită o atenție continuă, care ar revela tot ce se produce sub ochii noștri.

În câteva articole dedicate acestui aspect, cercetătoarea Ana Vulpe se referă la dinamismul actual uluitor al achizițiilor lingvistice în virtutea interconectării umane prin intermediul internetului, al mijloacelor tehnologice moderne la circuitul valoric mondial. „Este destul de evident, susține cercetătoarea, că în perioada ce cuprinde sfârșitul sec. XX (ultimul deceniu) – începutul sec. XXI (deja două decenii) asistăm la o dinamică aproape fără precedent a lexicului limbii române atât sub aspectul creațiilor interne, cât/ și mai ales, sub aspectul împrumuturilor” [1, p. 7]. Remarcăm o deschidere mare a limbilor în general către pătrunderea elementelor lexicale străine, în special, din limba engleză, sub presiunea transformărilor de orice fel, prin care se modifică percepția de imagine a lumii, de apartenență la un spațiu cultural. Limba română a fost dintotdeauna receptivă la diverse împrumuturi venite, preponderent, din limbile romanice, însă actuala avalanșă de anglicisme și nu doar depășește oricare altă perioadă prolifică în acest sens. Acest fapt este relevant de lingvista Ana Vulpe, care menționează că „înnoirile în limbă reflectă schimbările ce au

loc în societate. În anumite perioade acestea se produc inimaginabil de rapid” [1, p. 8], iar cercetătoarele Carmen-Gabriela Pamfil și Elena Tamba Dănilă sunt de părere că „româna, limbă foarte receptivă la nou-tățile tehnice, financiare, sociale, științifice, culturale etc., dispune de mijloacele adecvate unei asemenea emancipări” [2].

Adică, toate împrumuturile cele mai noi își găsesc locul în sistemul lexical, gramatical și stilistic al limbii române, astfel încât putem vorbi de o întrepătrundere masivă cu sisteme culturale străine, precum și de o altă abordare a acestor achiziții lingvistice atât sub aspectul relevanței, cât și sub al celui cognitiv.

În epoca globalizării sistemele lingvistice cele mai diferite se aliază, fuzionează în vederea reflectării unor conținuturi ale progresului uman remarcabil, ajustând și omogenizând conștiințe lingvistice eterogene ca percepție și ca structură. „Uniformizarea spirituală este factorul principal care conduce la convergența limbilor în faza actuală”, remarcă Elena Museanu [3].

Se știe bine că fiecare limbă conservă în fondul său lexical și frazeologic o lume de valori constituite de milenii, impregnate temeinic în conștiința națională. Prin decodificarea acestor elemente de limbaj pot fi revelate subtilități ale gândirii și simțirii unui popor, pot fi descifrate trăsături, obiceiuri, taine ale comportamentului unei etnii. Cu alte cuvinte, prin vocabularul unei limbii se pot transmite experiențe umane specifice, conținuturi valoroase de gândire și activitate ale unei comunități. De aceea interferențele lingvistice au fost dintotdeauna schimburi de „bunuri” spirituale, care au condus la dezvoltare, progres civilizațional, chiar dacă acestea s-au produs foarte lent și cu implicații aproape invizibile pentru noi.

Astăzi relevăm o precipitare a acestor interferențe, lexicale întâi de toate, datorită unui vehicul rapid, precum sunt noile tehnologii informaționale, fapt care optimizează transferul de competențe intelectuale și experiențiale, apropiind valoric atât limbile, cât și culturile. Desprindem de aici, așadar, așa cum observă și Elena Museanu, că „omogenitatea de cultură și civilizație se obține, la nivel lingvistic, prin neologisme, care reprezintă orientarea spre unitatea de limbă” [3].

Dacă ne referim la împrumuturile cele mai recente, stabilim un record absolut printr-un număr impresionant de elemente lexicale parvenite în limba română din diverse limbi, mai ales din engleză, ceea ce presupune nu doar achiziționarea de noi cuvinte, ci și integrarea acestora în circuitul cognitiv popular, național, fapt care presupune contaminarea conștiinței etnice colective cu potențialul cultural și informațional al faptelor de limbă împrumutate.

Am selectat câteva elemente lexicale împrumutate recent, inserate în textul mediatic, locul perfect de lansare și diseminare a lor. Cele mai multe dintre acestea sunt expresia schimbărilor, a progresului istoric, reunite prin conceptele de tehnologie și mondializare, care le pun în circuit cu toate exigențele standardului sau cu libertățile stilistice posibile. Relevăm, bunăoară, cuvinte care denumesc lucruri, aspecte, fenomene recent intrate în realitatea noastră social-culturală, devenind, oarecum, obiceiuri, componente cotidiene. Sunt elemente de vocabular care fie desemnează obiecte străine cadrului național, precum *chipsuri*, *fast-food*, *shaorma* (Nu doar electrocasnicele au fost la mare căutare, ci și...**shaorma**. Da, ați citit bine! A fost bătaie pe acest preparat la un **fast-food** din Cluj... (cancan.ro, 10.11.24, <https://www.cancan.ro/a-fost-bataie-pe-saorma-gratis-nu-doar-electrocasnicele-au-fost-la-oferta-de-black-friday-21100304>; **Chipsurile** sunt una dintre cele mai populare gustări, preferate de mulți atunci când ne uităm la filme, **socializăm** cu prietenii sau avem nevoie de o pauză rapidă. (cancan.ro, 08.11.24, <https://www.cancan.ro/ce-contin-de-fapt-chipsurile-din-comert-care-sunt-singurele-sanatoase-potrivit-lui-dragos-patraru-21099761> etc.), fie care se suprapun celor existente în limba română, jucând rol de sinonime, așa ca *job*, *manager*, *look*, *podcast*, *star* etc. („Trei lucruri pe care trebuie să le faci dacă vrei să-ți schimbi **jobul**.” (titlu, romaniatv.net, 10.10.24, www.romaniatv.net/trei-lucruri-pe-care-trebuie-sa-le-faci-daca-vrei-sa-ti-schimbi-jobul-o-tanara-care-a-lucrat-pe-wall-street-dezvaluie-de-ce-a-renuntat-la-un-salariu-urias_8550814.html); „În ciuda faptului că **lookul** său este complet diferit, artistul rămâne la fel de activ pe rețelele de socializare...” (cancan.ro, 05.11.24); „A fost **un podcast** foarte simpatic. Am râs și ne-au povestit foarte, foarte multe lucruri...” (Rene Pârșan, gandul.ro, 05.11.24, <https://www.gandul.ro/politica/eu-sunt-ilinca-sotia-lui-george-simion-anunta-o-surpriza-editoriala-in-podcast-ul-lui-codin-maticiu-20346680>). În textele propuse identificăm utilizarea împrumuturilor recente cu două situații diferite; pe de o parte, elemente lexicale devenite oarecum familiare prin inserția lor zilnică și firească

în vocabularul nostru în virtutea necesității adaptării noilor denumiri de alimente împrumutate de la alte popoare; pe de altă parte, sunt întrebuințate cuvinte mai puțin frecvente în limbajul standard și care pot fi încadrate mai curând în registrul jargonului, cu grad de necesitate minim, întrucât pentru fiecare element din cele enumerate supra există sinonime uzuale, funcționale (*serviciu* pentru *job*, *aspect*, *înfățișare*, *image* pentru *look* și *emisiune-dialog*, *discuție* pentru *podcast*). Totuși, acestea sunt utilizate destul de frecvent atât în situații formale de comunicare, cât și în cele informale, de fiecare dată având o destinație comunicațională bine conturată: fie de marcarea a unei noi realități, de încadrare în planul actualității imediate, fie de solidarizare cu segmente de cititori mai tineri sau conectați la cele mai recente evenimente sau fenomene globale, pentru care limbajul constituie expresia acestor conexiuni.

În același timp, identificăm și împrumuturi care denumesc realități, activități specifice tuturor celor care reprezintă epoca internetului, precum și schimbărilor fulgerătoare care se produc în lume în toate domeniile vieții sociale, culturale, politice etc., ca *internaut*, *influenser*, *reality show*, *mall*, *troll*, *site*, *pagină web* etc. („În ultima perioadă, Marilu Dobrescu a fost în centrul atenției, oferind **internauților** o mulțime de subiecte de comentat, de la procedura secretă până la noul iubit din Australia” (cancan.ro, 08.11.24, <https://www.cancan.ro/marilu-dobrescu-s-a-despartit-de-ultimul-iubit-detaliul-care-i-a-apus-pe-fani-pe-ganduri-21099536>); „Celebra **influenceriță** s-ar fi despărțit de actualul partener” (idem); „Liam Payne, care s-a născut în Wolverhampton, Anglia, a devenit parte a formației One Direction după ce a apărut în **reality show-ul** britanic The X Factor în adolescență. (idem); „Astăzi vă prezentăm o poveste înduioșătoare, observată de **un internaut**, într-**un mall** din București” (cancan.ro, 10.11.24, <https://www.cancan.ro/poveste-induioasatoare-dintr-un-mall-bucurestean-isi-comanda-mancare-mereu-singur-si-are-o-haina-de-femeie-pe-care-o-aseaza-pe-spatarul-scaunului-din-fata-lui-21100336>); „Mesajul este adresat strict celor 457 892 de urmăritori ai mei și nu are nicio legătură cu dezbaterea din campanie care vizează conturi false și **trolți**” (evz.ro, 10.11.24, <https://evz.ro/basescu-victima-unei-scheme-pe-internet-ce-se-intampla-de-fapt-foto.html>); „El a scris, pe Facebook, că există **un site** care îi poartă numele, dar cu care nu are niciun fel de legătură, întrucât nici **pagina web** cu numele „basescu.ro” și nici domeniul de internet pe care aceasta este găzduită nu îi aparțin” (evz.ro, 10.11.24, <https://evz.ro/basescu-victima-unei-scheme-pe-internet-ce-se-intampla-de-fapt-foto.html>) etc. Textele în care apar împrumuturile reprezintă procesele istorice care se produc vertiginos sub ochii noștri. Elementele lexicale noi nu presupun conținuturi cognitive ale altor culturi, popoare, așa cum se întâmpla în cazul împrumuturilor cu decenii în urmă, ci sunt emanația contemporaneității, expresia civilizației umane actuale, cu toate transfigurările realității noastre sub semnul tehnologiilor informaționale și al internetului. Acest vocabular constituie însuși nucleul cognitiv al limbilor naturale actuale în virtutea convergenței lor la valori culturale comune, la un circuit universal transcultural.

Totodată, menționăm că există multiple situații în care cuvintele împrumutate devin surse de expresivitate, de valori stilistice datorită atât noutății lor, cât și interpretării ludice, echivoce, cu diverse subtilități sugestive. De exemplu, în enunțul „Întrucât israelianul respectiv declară că a fost în România recent, în vacanță, și că nu discută dacă s-a întâlnit sau nu cu clienți, ceva o să rămână pe costumul impecabil al omului NATO – deși, **dl Geoană e mai greu de mângjit cu fake news**, dat fiind că **este el însuși un mare fake**” (C. T. Popescu, republica.ro, 31.10.24, <https://republica.ro/ciolacu-ca-ciolacu>), sesizăm sarcasmul intens al expresiei *fake news* cu referire la un candidat la președinția României tocmai prin noutatea cuvântului, precum și prin semnificația cuprinzătoare a acestuia. În textul „George Simion, practic, nu a ieșit de pe media **outlets-urile Federației Ruse**” (evz.ro, 10.11.24, <https://evz.ro/acuzatii-explozive-pentru-george-simion-agent-de-influenta-al-rusiei-in-republica-moldova.html>), împrumutul din engleză „outlets” sporește satira, ironia referitoare la imaginea candidatului la fotoliul de președinte din partea AUR, care, se presupune, este susținut financiar de Rusia. Relevăm, totodată, note peiorative tocmai prin utilizarea acestui cuvânt, întâlnit, mai ales, în domeniul comercial sau al modei, conferind imaginii personajului superficialitate, iresponsabilitate, caracter vandabil.

În titlul „**Ciolacu Show**: Mămăliga, pupatul ipocrit al bătrânilor, minciunile și zborul privat spre scăderea în sondaje” (titlu, republica.ro, 20.11.24, <https://republica.ro/ciolacu-show-mamaliga-pupatul-ipocrit-al-batranilor-minciunile-si-zborul-privat-spre-scaderea-in-sondaje>), împrumutul recent *show* este utilizat

cu vădită valoare ironică și satirică în preajma alegerilor prezidențiale, sugerându-se un comportament de comediant, de actor într-un spectacol politic grotesc al unuia dintre personajele cu aspirații de președinte.

Cel mai adesea întâlnim în pamflete publicistice împrumuturi recente cu aspect reinventat, adică transformate fie prin derivare, fie prin compunere, fie prin conversiune, al căror conținut este încărcat de valori expresive, precum ironia, sarcasmul, zeflemeaua sau de alte note contextuale sugestive. În enunțul „Stimați telespectatori, **podcastori**, **facebucitori**, **ixiști**, **metropubliciști** și domnule director al Spitalului Obregia, aici alegerile se desfășoară în liniște, fără incidente” (Lelia Munteanu, libertatea.ro, 24.11.24, „Trăiască Dumnezeu!”, pamflet, <https://www.libertatea.ro/opinii/traiasca-dumnezeu-5095954>), cuvintele neologice evidențiate, create prin derivare (provenite de la *podcast*, *facebook*, *platforma X*, *Metro Public Relations*), sunt adaptate în mod creativ de către autoarea textului la normele lexico-semantică prin adăugarea sufixelor productive ce indică, în special, profesia, ocupația. Întrucât acestea nu pot primi în mod normal astfel de sufixe, obțin conotații depreciativ-ironice, conferindu-li-se și alte subtilități stilistice, precum indignare, furie, respingere sau frustrare. Astfel de cuvinte pot fi lesne încadrate în categoria ocazionalismelor, care reflectă stări de spirit nonconformiste, rebele, dovedind luare de atitudine și angajare în lupta cu hibe prezentului. Aici se încadrează și pasajul „Ultima **idee tiktokerească**: să survolezi cărțile cu o dronă” (Rada Ixari, libertatea.ro, 08.12.24, Text art sau restituirea cuvintelor, <https://www.libertatea.ro/lifestyle/radar-cultural-text-art-sau-restituirea-cuvintelor-5111326>), în care derivatul nonstandard, creat în baza denumirii unei platforme de socializare, *tiktokerească*, îmbină atât ironia acidă cu dezgustul pentru personajul vizat, cât și satira ascuțită referitoare la ineptiile dezbătute de acesta. Aproximativ aceleași sugestii deducem din împrumutul construit prin conversiune din enunțul „În **discursul marketat** ca fiind „suveranist” al primului clasat în turul întâi al alegerilor prezidențiale vedem ridicate la rang de valori elemente totalitariste, izolaționiste, sexiste sau rasiste...” (Ionuț Mureșan, libertatea.ro, 08.12.24, Democrația își dă și ea corigența, după eșecul educației și al legii, <https://www.libertatea.ro/opinii/ziua-in-care-democratia-isi-da-corigenta-dupa-esecul-educatiei-si-al-legii-5112474>). Substantivul *market* devine adjectiv tocmai pentru aceleași valențe satirice, cu note de burlesc, autorul dezvoltând în mod inedit diformitatea disimulată în idei frumos ambalate. De asemenea, în mostra „Privesc spre Trump cum s-a învățat **de-un party time job** la McDonald. Mă holbez și la omologul lui, Ciolacu, cum șade la o **hamburghereală** cu electoratul” (Lelia Munteanu libertatea.ro, 30.10.24, Party time joburi pentru candidați, <https://www.libertatea.ro/opinii/party-time-joburi-pentru-candidati-5062815>), elementele recent împrumutate, dar devenite foarte familiare vorbitorului de limbă română, *party time*, *job* sau *hamburger*, produc, prin contextul în care apar, precum și prin forma derivată pentru denumirea unor elemente abstracte, deși cu referire la un substantiv concret, efecte ilare, comice, difuzând ideea despre inconsistența și infamia omului politic actual.

Alte mostre de creativitate cu aluzii fine întâlnim în textul: „L-am ascultat în seara asta, la 18 fix, pe **Întâistătătorul Trolilor și Profetul Boșilor**. Am înțeles tot ce a propovăduit” (Lelia Munteanu, libertatea.ro, 26.11.24, Gogoși pufoase, pamflet, <https://www.libertatea.ro/opinii/gogosi-pufoase-5098187>). Ortografierea cu majusculă, precum și îmbinarea împrumuturilor din domeniul tehnologiilor actuale cu elemente determinate preluate din lexicul religios decodifică un sarcasm vehement, cu deschidere spre grotesc, care descalifică în mod subtil individul vizat. Se produce un transfer de imagine al unor personaje bisericești sau biblice prin asemuirea lor cu personaje virtuale declasate, declanșând efecte de ridicol, de ceva disproporționat.

Semnificativă și împregnată de sugestii este utilizarea unei abrevieri omniprezente în limbile naturale actuale, și anume *e-* (de la cuvântul „electronic”), care se atașează, în prezent, la numeroase elemente lexicale (*e-mail*, *e-documente*, *e-registru*, *e-ziare* etc.) în următorul fragment: „Cea mai șmecheră melodie de la mine, special pentru cel mai candidat bengos, soarele la TikTok, **alesu la e-popor!**” (Lelia Munteanu, libertatea.ro, 30.11.24, Maneaua lui Georgescu. Pentru neam și pentru țară, pamflet, <https://www.libertatea.ro/opinii/maneaua-lui-georgescu-pentru-neam-si-pentru-tara-5104048>). Sesizăm în forma inedită, neatestată în dicționar, *e-popor*, inserată în structura analitică cu prepoziția „la”, note pertinente de ironie și sarcasm cu referire la un fenomen desprins din bizareria social-media, sentimente amestecate de frustrare și consternare.

Concluzii

Observăm, aşadar, o încercare de a atrage elementele lexicale cele mai noi în reflectarea cât mai pregnantă a diferitelor evenimente publice. Pe de o parte, acestea conturează realități, accepții contemporane, revelează un set de valori ale uniformității mondializate ieșite din tiparele etnoculturale, pe de altă parte, servesc la o exprimare proaspătă, subtilă, plurivalentă a diverselor atitudini și caracteristici ale existenței actuale.

Referințe:

1. VULPE, A. *Achiziții lexicale „ultrarecente” pentru vocabularul limbii române*. În: *Limbă, Literatură, Folclor*, nr.1, 2021, CZU:811.135.1’373, p.7-19. <https://doi.org/10.52505/llf.2021.1.01>
2. PAMFIL, C.-G., TAMBA DĂNILĂ, E. *Neologismele recente în limba română – reflex al globalizării*. În: *Metafore ale devenirii din perspectiva migrației contemporane. Național și internațional în limba și cultura română*. Iași: Editura Alfa, 2013, p. 117-122. https://www.philippide.ro/Metafore%20ale%20devenirii_2011/10.%20G.%20Pamfil.pdf
3. MUSEANU, E. *Neologismele internaționale*. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1177541>.

Date despre autor:

Viorica MOLEA, doctor habilitat, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0001-5048-0856

E-mail: moleaviorica92@gmail.com

Prezentat la 30.09.2024

DENOMINAL EPONYMS IN ENGLISH MEDICAL TERMINOLOGY: SUFFIXATION

Maria TELEKY, Liubov STEHNITSKA,
Chernivtsi State Medical University, Ukraine

Medical terminology is characterised by various eponyms firmly rooted in the language of medicine. Such eponyms and eponymous terms are mainly created from the surnames of doctors or researchers. Today, there are no clear rules for the formation of eponymous terms, and this method of naming is somewhat random due to a number of extra- and intra-linguistic factors. However, when eponyms are widely recognised, they become common nouns and can form derivatives that adhere to some morphological rules.

Keywords: *eponymous term, morphology, suffixation.*

EPONIME DENOMINALE ÎN TERMINOLOGIA MEDICALĂ ENGLEZĂ: SUFIXARE

Terminologia medicală este caracterizată de diverse eponime ferm înrădăcinate în limbajul medicinei. Astfel de eponime și termeni eponimi sunt creați în principal din numele de familie ale medicilor sau cercetătorilor. În prezent, nu există reguli clare pentru formarea termenilor eponimi, iar această metodă de denumire este oarecum aleatorie din cauza mai multor factori extra- și intra-lingvistici.

Cu toate acestea, atunci când eponimele sunt larg recunoscute, ele devin substantive comune și pot forma derivate care respectă anumite reguli morfologice.

Cuvinte-cheie: *termen eponimic, morfologie, sufixare.*

In linguistic studies, eponyms are locked in deep debates between pro-eponymists and those who advocate de-eponymization. However, finding a field of medicine that does not use eponyms is quite a formidable task. Undoubtedly, eponyms have advantages since they are international, unambiguous, and concise, elicit the evolution of medical research and practice, and ensure the continuity of scientific knowledge [1]. For instance, discoveries in the field of cardiology in the 20-21st century contributed to the tendency to create eponymous names, such as Holter electrocardiogram, a method suggested in 1961 by the American biophysicist, electrophysiologist Norman Jefferis Holter (1914-1983) or Wellens syndrome which is a typical ECG change characteristic of unstable angina or non-ST-elevation heart attack, named in honor of Henrick Joan Joost (Hein J. J.) Wellens (1935-2020), a Dutch cardiologist, one of the founders of clinical cardiac electrophysiology. In spite of all the discussions about the appropriateness of using eponymous terminological units, and „despite all the legitimate reasons for dropping them, eponyms are so deeply rooted in medicine that they are here to stay for the foreseeable future” [2, p. 76]. Medical specialists favour this view because they are confident that „the use of classical, ethical, and well-recognised medical eponyms will remain a cornerstone in daily clinical settings, textbooks, and medical journals” [3, p. 498].

The problems of eponyms in medical terminology have been addressed extensively in foreign literature by J. Whitworth [4], J. Whitworth & E. Matterson [5], B. Cappuzzo [6], N. Jana, S Barik, N. Arora [7], T. Canziani [8], P. Thomas [9], W. Karwacka [10], K. Andrew, S. Logie, R. Hage [11], M. Brdar, R. Brdar-Szabó [12], etc.

Ukrainian linguists also highlighted the various issues regarding eponyms in English terminology. For instance, A. Dankiv provided a corpus analysis of the functioning of eponyms in the medical terminology of pediatric surgery [13]; V. Kostenko & I. Solohor specified semantic and structural features and thematic groups of eponyms [14]; V. Hryn suggested methods of creating terminological units [15]; O. Matviyas, N. Bazylyak, V. Budzyn described structure and components of compound eponyms [16]; E. Hrytsenko & E. Pylypiuk highlighted specific features of eponyms in the English medical terminology [17]. Moreover,

the phenomenon of eponymy is covered in the dissertation research „English clinical eponymous terms: lexicographic and structural-semantic aspects” [18].

The relevance of the research topic is determined by the scientific focus of linguistic studies on the comprehensive analysis as well as the ways and material means of creating eponymous terms.

The purpose of the article is to identify and describe the suffixal means of creating denominal eponymous terms functioning in English medical terminology. This study aims to distinguish semantic groups of suffixal word-formation of denominal eponyms.

The object of the study is the denominal eponymous terms derived from proper names of people, or nouns of mythological origin.

Research methods: selective, word-formation, analysis.

The material of the work was based on the terms recorded in the two-volume Dorland's Illustrated Medical Dictionary [19].

In general, morphology is considered a sub-branch of linguistics with regard of the internal structure of word-forms. In turn, derivation is the morphological process that results in the formation of a new lexeme [20]. The word derivation originates from Latin noun derivatio „formation”, from verb derivo „to derive” or „to form” [21, p. 528-529]

In linguistics, word-formation is interpreted as „a mechanism for creating new words on the basis of existing ones; creating derivatives is based on those created according to derivational rules and word-formation types inherent in a particular language” [22, p. 729]. The main concepts of synchronous word-formation include motivation and the meaning of a derived word. The word-formation interrelation is interpreted as the relation of a derived word to the one from which it was formed. In its broadest sense, derivation refers to any process that results in the creation of a new word [23, p. 10]. Affixation (prefixation, suffixation, and infixation) is the most productive means of marking derivation [23, p. 16]. It is „the morphological process that consists of adding an affix (i.e., a bound morpheme) to a morphological base” [24, p. 2; 25, p. 9]. Some bound morphemes must always be attached before the central meaningful element of the word, the so-called root, stem, or base, whereas other bound morphemes must follow the root [26, p. 10]. L. Bauer clarifies that a root is the basic part always present in a lexeme that remains when all inflectional and derivational affixes have been removed; and a stem is of concern only when dealing with inflectional morphology [20, p. 20]. R. Quirk defines a stem and base similarly, and according to him, the stem is the form of a word stripped of all affixes that are recognizable as such in English [27, p. 1548].

In English word-formation, suffixation is a productive type of creating new words. Suffixation is putting a suffix after the base, sometimes without, but more usually with, a change of a word class [27, p. 1520]. However, it is worth noting that not all suffixes that can change a grammatical category are objects of derivational origin [28, p. 3]. Only in derivatives, the suffix is a grammatically and semantically dominant element that affects the grammatical category of the lexical root. R. Quirk claims that „suffixes have only a small semantic role, their primary function being to change the grammatical function of the base” [27, p. 1520].

Suffixes have no lexical meaning and perform only a semantic function. When forming a derivative word, they can denote abstractness, precision, diminutiveness, involvement with something/someone, or connection with someone/something. Derivatives with word-forming suffixes, the meaning of which differs from the meaning of the original word by lexical semantics, denote other objects of reality. According to the semantic relations between derivatives and original words, derivatives are combined into mutational word-formation types. In general, suffixes express parts of speech and are carriers of classifying grammatical meanings (subject, belonging to living beings, attribute, etc.) [29, p. 175]. A proper name belongs to the class of nouns, so it possesses its all the grammatical features.

The word-forming type of denominal nouns are derivatives motivated by nouns and formed by suffixation. The material means of creating eponymous terms is a range of suffixes that are commonly of English, Latin, and Greek origin. They are attached to the base, represented by a whole word (the proper name itself) or its part, providing a new meaning to derived eponymous units. Derivation is not only the creation but also the reproduction of language units according to certain models and based on the word-forming elements already present in the language.

When creating eponymous terms, which belong to the class of nouns, the English language „uses a number of suffixes that within this part of speech constitute lexical and semantic groups of words” [30, p. 128].

We distinguish several groups of denominal eponymous terms formed by suffixation, which denote the following:

1) microorganisms:

The suffixes **-ia**, **-ell(a)** are typical for the terminology of medical microbiology [31]. For instance:

-ia (Lat. *-ia*) is attached to the base of a proper name, and expresses the meaning of „belonging to or having a common feature”, i.e, microorganisms that have the same or similar common biological properties:

Escherichia (Theodor Escherich, German-Austrian scientist and pediatrician, 1857-1911) – a genus of gram-negative, nonsporeforming, anaerobic rod-shaped bacteria;

Elizabethkingia (Elisabeth O. King, American microbiologist, 1912-1966) – a bacterial genus that is commonly detected in the environment;

Cowdria (Edmund Vincent Cowdry, Canadian-American cytologist, anatomist and gerontologist, 1888-1975) – genus of bacteria of a single species.

-ella (Lat. *-ell(a)*) builds derivatives with a meaning of minuscule size, the common feature of which is the tiny size of living organisms, such as:

Brucella (David Bruce, Scottish military physician, 1855-1931) – a genus of gram-negative anaerobic coccobacilli of unclear etiology;

Kingella (Elisabeth O. King, American microbiologist, 1912-1966) – a genus of gram-negative obligate aerobic bacteria;

Branchamella (Sara Elizabeth Brancham, American microbiologist and physician, 1888-1962) – gram-negative diplococcus, often found in the oropharynx of normal persons.

Several word-forming suffixes form homogeneous classes of words with a particular generalised meaning. They are commonly of Greek or Latin origin and may express new beliefs, conditions, diseases, etc. For instance:

2) names of diseases:

-osis (Gr. *-osis*) denotes accumulation, painful condition, or spread [32; 33]:

yersiniosis (Alexandre Émile Jean Yersin, Swiss-born French bacteriologist, 1863-1943) – a gastrointestinal disease caused by the bacterium *Yersinia enterocolitica*;

brucellosis (David Bruce, Scottish military physician, 1855-1931) – a bacterial infection that spreads from animals to people, caused by the bacterial genus *Brucella*;

ehrlichiosis (Paul Ehrlich, German physician and bacteriologist, (1854-1915) received the Nobel Prize in 1908)) – a tick-borne disease caused by obligately intracellular bacteria belonging to the genus *Ehrlichia*.

-ism (Gr. *-ismos*) forms derivatives with three meanings [32; 33; 34]:

3) deviation from the norm, abnormality:

daltonism (John Dalton, English chemist, and physicist, 1766-1844) – a type of color blindness in which people do not have enough cones to distinguish between reds and greens;

narcissism (the Greek mythological figure Narcissus, who fell in love with his own reflection) – mental health condition in which people have an unreasonably high sense of their own importance;

hermaphrodism (Hermaphroditus was the child of the Greek god Hermes and goddess Aphrodite) – physical condition of having both male and female reproductive organs.

4) poisoning or addiction:

nicotinism (Jean Nicot de Villemian, French diplomat, 1530-1604) – nicotine poisoning;

morphism (Morpheus, the Greek god of dreams) – morphine addiction;

etherism (Aether, the God of light in Greek mythology) – state of intoxication caused by ether.

5) theory or study (a logical generalization of practical experience; a set or system of reliable scientific knowledge about a set of objects, explaining and predicting the phenomena of the medical field):

weismannism (August Fridrich Leopold Weismann, German biologist, 1834-1941) – generally accepted concept about „germ plasm” theory of heredity;

freudianism (Sigmund Freud, Austrian neurologist, 1856-1939) – psychological theory and method of psychotherapy that emphasizes the unconscious and sexual roots of human mental life;

mendelism (Gregor Mendel, Austrian scientist, 1822-1884) – a set of principles that explain how hereditary traits, also known as Mendelian inheritance or Mendelian genetics.

6) pathological conditions, a painful process of a non-inflammatory nature:

-iasis (Gr. -iasis) indicates pathological process, or non-inflammatory nature of the disease [33;34]. Denominal eponymous derivatives also specify the process of formation, penetration of a foreign agent into the body:

wucheriasis (Otto Wucherer, Brazilian physician, 1820-1873) – an infection with trematodes of the genus *Wuchereria*;

nocardiasis (Edmund Isidore Etienne Nocard, French veterinarian and microbiologist, 1850-1903) – an infectious disease caused by *Nocardia*, bacteria found in soil or standing water;

Synonymous terms are used to describe the state of the body in case of infection, i.e., nocardiasis / nocardiosis or wucheriasis/ wucheriosis.

7) neoplasm of any nature or a painful growth of tissue:

-oma (Gr. -oma) – in medical terminology, it is used to refer to a neoplasm (excessive and uncontrolled cell proliferation) or reflects tumor formation caused by a microorganism [32; 34]:

bilharzioma (Theodor Maximilian Bilharz, German physician, 1825-1862) – pseudotumor caused by *Schistosoma* infestation that is most common localised in large bowel;

merkeloma (Friedrich Sigmund Merkel, German anatomist, 1845-1919) – uncommon, highly malignant primary cutaneous carcinoma, also called Merkel cell carcinoma;

leydigoma (Franz Leydig, a German zoologist and anatomist 1821-1908) – present as a painless testicular mass or swelling, also known as Leydig cell tumors;

certolioma (Enrico Sertoli, Italian physician, 1842-1910) – neoplasm of the ovary composed of Sertoli cells most commonly arranged in a tubular pattern, also known as Sertoli cell tumor.

8) an acute inflammatory process in a certain part of the body:

-itis (Gr. -itēs) denotes the body's response to the inflammatory process [33;34]:

cowperitis (William Cowper, British surgeon, 1666-1709) – inflammation of the Cowper's (bulbourethral) glands;

bartolinitis (Caspar Bartholin the Younger, Danish anatomist, 1655-1738) – inflammation of the major vestibular glands, or Bartholin's glands;

iritis (in Greek mythology, the personification and goddess of the rainbow and messenger of gods) – the inflammation of the anterior chamber and the iris (coloured part of the eye).

9) names of medicines, substances, or compounds:

-in (Lat. -īn with the meaning „art” or „medicine”) is used to form trivial names of drugs [34]:

brucellin (David Bruce, Scottish military physician, 1855-1931) – drug based on cultures of three *Brucella* species to diagnose brucellosis;

nocardin (Edmond Isidore Etienne Nocard, French veterinarian and microbiologist, 1850-1903) – antibiotic substance from *Nocardia coeliaca*, active against tuberculosis.

-ine is used in names of alkaloids with the meaning „related to or originated from something” [35]:

morphine (Morpheus, the Greek god of dreams) – active narcotic alkaloid;

nicotine (Jean Nicot de Villemain, French ambassador in Portugal, 1530-1604) – an extremely poisonous colorless soluble liquid alkaloid;

atropine (Atropos, the third of the Three Fates or Moirai, Greek goddesses of fate and destiny) – a natural alkaloid used for diagnostic dilation of the pupil in the examination of the fundus.

10) names of chemical elements:

-i(um): the names of chemical elements in English are Latinized, therefore they have ending of the second declension, neuter gender:

Bohrium (in honour of Niels Bohr, Danish atomic physicist, 1885-1962) – synthetic chemical element with the symbol Bh and atomic number 107;

Curium (in honour of Pierre and Marie Curie, Polish-born French physicist, 1867-1934) – a synthetic chemical element with the symbol Cm and atomic number 96;

Roentgenium (in honour of Wilhelm Conrad Röntgen, German physicist, 1845-1923) – synthetic chemical element with the symbol Rg 111 and atomic number [36].

11) names of processes:

-tion: (Lat. -io) used in third-declension nouns to denote action or process [34, p. 93]):

pasterisation (Louis Pasteur, French chemist, author of the microbial theory of disease, founder of microbiology, 1822-1895) – the process of heating milk or other liquids;

galvanization (Luigi Galvani, Italian physicist and physiologist, 1737-1798) – a low voltage electric current designed for cosmetic purposes and aesthetic procedures;

hypnotization (Hypnos, the Greek god of sleep) – the act or process of inducing hypnosis in a person.

12) names of specialists or supporters:

-ist: (Gr. -ista) identifies one that performs a specific action [37]:

hygienist (Hygeia, goddess of health, one of the daughters of Asclepius) – a person skilled in a specified branch of hygiene;

darwinist (Charles Darwin, English naturalist, 1809-1882) – someone who believes that the life of humans in society was a struggle for existence ruled by „survival of the fittest”, a phrase proposed by the British philosopher and scientist Herbert Spencer.

Creating derivatives from eponyms may result in depersonalization [38, p. 4], i.e., the individualization of the subject of the name is lost due to their transition to a generalised concept. In many cases, eponyms are „no longer capitalized, indicating they have been fully absorbed into medical discourse” [8, p. 227].

Conclusion

English word-formation system shows stability and flexibility, and its suffix word-formation resources can meet the practical and communicative needs of specialists in the medical field of knowledge. The suffixes perform a mutational function. Denominal eponymous terms motivated by proper nouns are formed by suffixes that give a new meaning to the derived eponym. According to semantic relations, suffixes play a semantic role. Twelve groups of denominal derivatives are distinguished. Denominal suffixes which are used in medical terminology in terms of eponyms are **-ella, -ia, -iasis, -ium, -in, -ine, -ism, -ist, -itis, -oma, -osis -tion**.

References:

1. LYSANETS, Yulia and HAVRYLIEVA Ksenia. *Medical eponyms as a subject of controversies in the modern terminology studies*. In: *Actual problems of modern medicine*, Vol. 17, Issue 4(1), 2017, p. 225-227.
2. ABEL, Ernest Lawrence. *Medical Eponym Angst*. In: *Names: A Journal of Onomastics*, Volume 62, Issue 2. 2014, p. 76-85.
3. CASTILLO-ALEMAN, Yandy. *Medical eponyms: redeeming or not the long-standing tradition*. In: *Postgrad Med J.*, Vol. 97(1150), 2021, p. 498-500.
4. WHITWORTH Jerry. *Should eponyms be abandoned? No*. In: *British Medical Journal*, Vol. 335. 2007, p. 425.
5. WHITWORTH, Jerry, MATTERSON, Eric. *Should eponyms be abandoned? Yes*. In: *British Medical Journal*, Vol. 335, 2007, p. 424-424.
6. CAPPUZZO, Barbara. *Eponyms or descriptive equivalent terms? The question of scientific accuracy in medical discourse*. In: L. Auteri (ed.) *Esercizi, Miscellanea del Dipartimento di Scienze Filologiche e Linguistiche*, Vol. II, Luxograph, Palermo. 2008, p. 25-35.
7. JANA, Narayan, BARIK Sukumar, ARORA Nalini. *Current use of medical eponyms – a need for global uniformity in scientific publications*. *BMC Medical Research Methodology*, Vol. 9. 2009, p. 5-9.
8. CANZIANI, Tatiana. *The status of medical eponyms: advantages and disadvantages*. In: *Teaching Medical English: Methods and Models*. Polimetrika, Italy. 2011, p. 225-238.
9. THOMAS, Peter. *Are medical eponyms really dying out? A study of their usage in the historical biomedical literature*. In: *JR Coll Physicians Edinb*, Vol. 46. 2016, p. 295-299.
10. KARWACKA, Wioleta. *The declining use of medical eponyms associated with the Nazi regime: A case study of changes in the International Classification of Diseases of the World Health Organization*. In: *Beyond Philology*, № 18/1, 2021, p. 77-102.

11. ANDREW Kevlian, LOGIE, Sarah, HAGE, Robert. *Debating eponyms: history of ear and eye anatomical eponyms*. In: *Translation Research Anatomy*, Vol. 32, 2023, p. 100-260.
12. BRDAR, Mario, BRDAR-SZABÓ, Rita. *When medical eponyms become false friends, and how to deal with them*. In: *English for Specific Purposes*, Vol. 73, 2023, p. 75-94.
13. DANKIV, Alina. *Some aspects of word formation in English medical terminology*. In: *Transcarpathian Philological Studies*. Uzhgorod: Helvetika Publishing House, T. 1, Issue 26, 2002, p. 100-103.
14. KOSTENKO Viktoriia, SOLOHOR Iryna. *Structural, semantic and sociocultural characteristics of eponymous terms in English dentistry terminology*. In: *Scientific journal of the Lviv State University of Life Safety „Philological Periodical of Lviv”*, № 11, 2022, p. 113-122.
15. HRYN, Volodymyr. *Morphological eponymous terms in dentistry as part of professional culture*. In: *Ukrainian journal of medicine, biology and sport*, Vol. 7, № 1(35), 2022, p. 281-287.
16. MATVIYAS Olga, BAZYLYAK Natalia, BUDZYN Vira. *Word formation processes in modern medical terminology (based on English language)*. In: *Transcarpathian philological studies*. Uzhhorod: Helvetyka Publishing House, Vol. 2, Issue. 27, 2022, p. 107-112.
17. HRYTSENKO Evgen, PYLYPIUK Evgen. *Peculiarities of eponyms in the English-language medical terminology system*. In: *Current issues of linguistics, professional linguistic didactics, psychology and pedagogy of higher education: coll. of Articles VIII of the International science and practice conference*, Poltava, November 22-24, 2024, p. 85-87.
18. STEGNITSKA, Liubov. *English clinical eponymous terms: lexicographic and structural-semantic aspects*: PhD thesis in Philology, specialty 10.02.04 „Germanic Languages”, 2020.
19. *Dorland's illustrated medical dictionary*. In 2 volumes. Lviv: Nautilus Publishing House, 2002, 2688 p., 820 illustrations.
20. BAUER, Laurie. *English Word-formation*. Cambridge: CUP, 1983.
21. PETROVA, Halyna. *Latin-Ukrainian word-formation dictionary: 20,000 words*. Ternopil: Educational book - Bohdan. 2010, 880 p.
22. ZAGNITKO, Anatolii. *Modern linguistic dictionary*. Vinnytsia: TVORY. 2020, 920 p.
23. BEARD, Robert. *Derivation The Handbook of Morphology*. Edited by: Andrew Spencer And Arnold M. Zwicky. Chapter 2. Derivation. 2001, p. 1-19.
24. VAN GOETHEM, Kristel. *Affixation in morphology*. In: Rochelle Lieber, *Oxford Research Encyclopedia of Linguistics*, Oxford : Oxford University Press, 2020.
25. HUDCOVIČOVÁ, Marianna. *Productivity of selected suffixes in the terms of mathematics contrastive corpus based study*. In: *SCIENCE International journal*, № 2(1), 2023, p. 7-12.
26. PLAG, Ingo. *Word-formation in English*. Cambridge: Cambridge University Press. 2003. Retrieved from: [http://ieltsthouse.net/Ebook/Vocabulary/ Word%20Formation%20in%20English.pdf](http://ieltsthouse.net/Ebook/Vocabulary/Word%20Formation%20in%20English.pdf)
27. QUIRK, Randolph et al. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman, 1985, 1779 p.
28. GRÄFE, Thomas. *The Etymology of derivational suffixes in the English Language*. Verlag: Grin Verlag, 2009, 32 p.
29. SHCHYCHLO, Larysa. *Realization of forms of word-forming meaning in verbal substantives with categorical meaning of active motion (on the material of the modern German language)*. In: *Bulletin of Sumy State University. Philology series*, № 1, Vol. 1, 2007, p. 173-177.
30. KOVALEVSKA, Oleksandra. *Greek-Latin affixes and their role in term formation (based on the material of the term system „Environmental science” of the modern English language)*. In: *Transcarpathian Philological Studies*, Issue 14, Vol. 1, 2020, p. 127-131.
31. SYNITSIA, Valentyna, TELEKY, Mariia, MYRONYK, Olena. *Ukrainian-Latin-English dictionary-minimum of names of intestinal infections and pathogenic microorganisms*. Chernivtsi: Bukovinian State Medical University, 2023, 145 p. (in Ukrainian)
32. BANAY, George. *An Introduction to medical terminology. Greek and Latin derivations*. In: *Bulletin of the Medical Library Association*, Vol. 36(1): 1948, p. 1-27.
33. BUCHANAN, Robert. *Nomenclatural Significance of -iasis, -osis, and -itis as Suffixes in Naming Diseases*. In: *International Bulletin of Bacteriological Nomenclature and Taxonomy*, Vol. 6, № 1, 1956, p. 13-17.

34. KRAKOVETSKA, Halyna, BOBYREV, Viktor, BELYAEVA, Olena. *Latin language. Prescription. Clinical terminology*. K: Zdorovia, 1999, 360 p.
35. SHVEDOV, Serhiy. *Word formation in the Latin language. Educational manual for students of the classical philology department universities*. Kh.: KhNU, 2004, 128 p.
36. HELMENSTINE, Anne Marie. *Elements Named for People: Element Eponyms*. ThoughtCo, Feb. 16, 2021, Retrieved from: <https://www.thoughtco.com/elements-named-after-people-604310>
37. SAVCHUK, Inna. *Structural and nominative factors to determine the meaning of medical terms in contemporary English*. In: *Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University. Philological sciences*, № 1(96), 2022. p. 136-144.
38. ARONSON, Jeffrey. *Medical eponyms: taxonomies, natural history, and the evidence*. In: *British medical Journal*, 349, 2014, p. 1-5.

Date despre autor:

Maria TELEKY, Chernivtsi State Medical University, Ukraine.

ORCID:**E-mail:**

Liubov STEHNITSKA, Chernivtsi State Medical University, Ukraine.

ORCID:**E-mail:**

Prezentat la 30.09.2024

CZU: 81`25`276.6:687.5

[https://doi.org/10.59295/sum10\(200\)2024_17](https://doi.org/10.59295/sum10(200)2024_17)

TECHNIQUES DE TRADUCTION DES TEXTES INJONCTIFS DANS L'INDUSTRIE COSMÉTIQUE: UN ÉQUILIBRE ENTRE PRÉCISION ET ATTRACTIVITÉ

*Angela GRĂDINARU,**Universitatea de Stat din Moldova*

Dans l'industrie cosmétique, une communication efficace est essentielle pour transmettre des instructions, des descriptions et des messages promotionnels aux consommateurs. L'article explore le processus de traduction de textes injonctifs dans le domaine cosmétique. Il s'agit de traduire des instructions qui guident les consommateurs dans l'utilisation sûre et efficace des produits de beauté.

L'article souligne l'importance de la sensibilité culturelle et des nuances linguistiques dans la traduction, en particulier dans le contexte de l'industrie cosmétique, qui opère à l'échelle mondiale. Il met en évidence les défis auxquels sont confrontés les traducteurs lorsqu'ils restituent le langage injonctif dans la langue cible tout en préservant la clarté et l'efficacité.

Les techniques de traduction décrites dans l'article englobent diverses considérations linguistiques et culturelles, visant à garantir que les textes traduits trouvent un écho auprès du public cible tout en restant fidèles au message d'origine. Des techniques telles que l'emprunt, l'équivalence, la modulation, la transposition, l'adaptation culturelle et l'optimisation linguistique sont explorées pour combler le fossé entre les langues et les cultures, facilitant ainsi une communication fluide dans le domaine cosmétique.

De plus, l'article met l'accent sur le rôle des traducteurs en tant que médiateurs culturels qui facilitent la communication interculturelle et améliorent l'accessibilité des produits cosmétiques à divers marchés du monde entier. En utilisant des techniques de traduction efficaces, les entreprises de cosmétiques peuvent favoriser la confiance, la crédibilité et la satisfaction des consommateurs, contribuant ainsi à leur succès sur le marché mondial.

Mots-clés : *produits cosmétiques, communication interculturelle, équivalence, fidélité en traduction, texte injonctif, traduction spécialisée, techniques de traduction.*

TECHNIQUES FOR TRANSLATING INSTRUCTIVE TEXTS IN THE COSMETICS INDUSTRY: BALANCING ACCURACY AND AESTHETICS

In the cosmetics industry, effective communication is crucial for conveying instructions, descriptions, and promotional messages to consumers. The article explores the process of translating instructive texts within the cosmetic domain, focusing on the instructions that guide consumers in the safe and effective use of beauty products.

The article underscores the importance of cultural sensitivity and linguistic nuance in translation, particularly in the context of the cosmetics industry particularly given the global nature of the cosmetics market. It highlights the challenges translators face when rendering instructional language in the target language while preserving clarity and effectiveness.

The translation techniques outlined in the article encompass various linguistic and cultural factors, aiming to ensure that the translated texts resonate with the target audience while maintaining fidelity to the original message. Techniques such as borrowing, equivalence, modulation, transposition, cultural adaptation, and condensation are explored to bridge the gap between languages and cultures, facilitating seamless communication in the cosmetics realm.

Moreover, the text emphasises the role of translators as cultural mediators who facilitate cross-cultural communication and enhance the accessibility of cosmetic products to diverse markets worldwide. By employing effective translation techniques, cosmetic companies can foster trust, credibility, and consumer satisfaction, ultimately contributing to their success in the global marketplace.

Keywords: *cosmetic products, intercultural communication, equivalence, fidelity in translation, instructive text, specialised translation, translation techniques.*

TEHNICI DE TRADUCERE A TEXTELOR INJONCTIVE ÎN INDUSTRIA COSMETICELOR: UN ECHILIBRU ÎNTRE PRECIZIE ȘI ATRACTIVITATE

În industria cosmetică, comunicarea eficientă este crucială pentru transmiterea instrucțiunilor, descrierilor și mesajelor promoționale către consumatori. Articolul explorează procesul de traducere a textelor injonctive în domeniul cosmetic. Aceasta implică traducerea instrucțiunilor care ghidează consumatorii în utilizarea produselor cosmetice în mod sigur și eficient.

Articolul evidențiază importanța sensibilității culturale și a subtilităților lingvistice în procesul de traducere, în special în cadrul industriei cosmetice, care funcționează la nivel global. Acesta subliniază dificultățile pe care le întâmpină traducătorii în transmiterea limbajului injonctiv în limba țintă, asigurând totodată claritatea și eficiența mesajului.

Tehnici de traducere prezentate în articol includ multiple aspecte lingvistice și culturale, având ca scop adaptarea textelor traduse pentru a fi relevante publicului țintă, menținând totodată acuratețea mesajului original. Tehnici precum împrumutul, echivalența, modulația, transpoziția, adaptarea culturală și optimizarea lingvistică sunt explorate pentru a reduce decalajul dintre limbi și culturi, facilitând comunicarea fără probleme în domeniul cosmetic.

De asemenea, articolul evidențiază rolul traducătorilor ca mediatori culturali, care facilitează comunicarea interculturală și îmbunătățesc accesibilitatea produselor cosmetice pe piețe diverse la nivel global. Prin utilizarea unor tehnici eficiente de traducere, companiile de cosmetice pot crește încrederea, credibilitatea și satisfacția consumatorilor, ceea ce contribuie în mod direct la succesul lor pe piața internațională.

Cuvinte-cheie: *produse cosmetice, comunicare interculturală, echivalență, fidelitate în traducere, text injonctiv, traducere specializată, tehnici de traducere.*

Introduction

Dans l'univers dynamique de l'industrie cosmétique, les textes injonctifs revêtent une importance cruciale pour guider les consommateurs quant à l'utilisation des produits et aux pratiques de soins. La traduction de ces messages impératifs doit être méticuleuse pour garantir la clarté et la pertinence culturelle. L'industrie cosmétique, par essence, transcende les frontières géographiques et culturelles, s'étendant à travers le monde pour répondre aux divers besoins et préférences esthétiques. Au cœur de cette expansion internationale, la communication joue un rôle essentiel, avec les textes injonctifs servant de guides précieux pour les consommateurs. Ces messages impératifs, qu'ils soient des instructions d'application, des avertissements de sécurité ou des slogans évocateurs, constituent le lien linguistique entre les marques cosmétiques et leurs publics variés.

Cependant, la traduction de ces textes injonctifs dans un contexte cosmétique présente des défis singuliers. Elle requiert une finesse linguistique pour transmettre non seulement le sens littéral, mais aussi l'essence et l'impact émotionnel des messages d'origine. Dans cet article, nous explorons en profondeur les stratégies de traduction déployées dans cette sphère unique, cherchant à dévoiler les mécanismes qui favorisent une communication efficace au sein de l'industrie cosmétique.

À travers des exemples concrets, nous analyserons comment les traducteurs naviguent à travers les subtilités linguistiques et les différences culturelles pour garantir une transmission fidèle des messages injonctifs. Cette exploration permettra de mettre en lumière les diverses approches, telles que la transcréation, l'optimisation linguistique et la sensibilité culturelle, utilisées pour surmonter les obstacles et créer une connexion significative entre les marques et les consommateurs dans des marchés divers.

Ainsi, cette étude vise à démontrer l'importance cruciale de la traduction des textes injonctifs dans l'établissement d'une communication fructueuse au sein de l'industrie cosmétique, contribuant ainsi à l'épanouissement et à la compréhension mutuelle au sein de ce secteur mondial en constante évolution.

Le concept de texte injonctif

Actuellement, le texte injonctif suscite un intérêt croissant, notamment dans le contexte de l'évolution technologique. Les linguistes portent une attention particulière à ce type de texte en raison de ses caractéristiques distinctes, notamment sa structure, son contenu et sa forme, ainsi que sa fonction dans divers contextes de communication. Alors que les textes narratifs, descriptifs, informatifs et argumentatifs ont été

largement analysés, le texte injonctif a reçu moins d'attention. Bien que plusieurs études linguistiques aient permis de délimiter des ensembles de textes tels que les textes narratifs, il semble y avoir moins de travaux sur les textes visant à inciter à des actions spécifiques.

Le texte injonctif est généralement abordé de manière concise dans les études sur la typologie des textes, souvent comparé à d'autres types de textes ou catégorisé selon ses genres, tels que les recettes de cuisine ou les instructions de montage. Mariana Pitar dans l'article *La structure modulaire du texte prescriptif. Rôle et modalités* affirme que „le texte injonctif est un texte qui se différencie des autres types par des caractéristiques tout à fait particulières, surtout par son aspect pratique, par son but qui vise la réalisation d'une activité concrète” [1, p. 189]. Cette affirmation souligne plusieurs aspects clés de ce type de texte, par exemple le texte injonctif est décrit comme étant distinct des autres types de textes, ce qui implique qu'il possède des caractéristiques spécifiques qui le différencient en termes de structure, de style ou de contenu. Ce type de texte est souvent axé sur des instructions, des directives ou des recommandations et a pour objectif principal de susciter une action ou de faciliter la réalisation d'une activité spécifique, ce qui le distingue des textes dont l'objectif est principalement informatif, narratif ou descriptif.

Egon Werlich, dans son étude sur la classification des types de textes, a identifié cinq principaux types de textes: le texte narratif, le texte descriptif, le texte expositif, le texte argumentatif et le texte instructionnel-prescriptif [2, p. 2]. Jean-Michel Adam a proposé à son tour une autre classification des types de textes dans les années 1980 comme „récit, description, argumentation, exposition, injonction-instruction, conversation et poème” [3, p. 220]. Le linguiste définit le texte injonctif comme „un texte qui sert à ordonner, à inciter, à faire faire” [4, p. 272].

D'après les linguistes contemporains, la définition du texte injonctif suscite des débats, car il existe diverses appellations pour ce type de texte. Ainsi, on trouve *le texte instructionnel-prescriptif* chez Egon Werlich, *injonctif-instructionnel* chez Jean-Michel Adam, *procédural* chez Robert E. Longacre, *discours programmeur* chez Algirdas Julien Greimas, *texte de conseil* chez Heinz-Helmut Lüger, *texte régulateur* chez Mortara Garavelli, *recetal* chez Qamar, *discours de consigne* chez Mourlhon-Dallies [5, p. 331]. D'autres termes utilisés pour décrire ce genre de texte incluent: *texte d'action* d'après Revaz, *consigne* selon Virbel, *texte procédural* selon Heurley, *textes techniques* selon Breuleux et *instructions* selon Dixon [6, p. 66-67].

Jean Dubois dans le *Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage* estime que le texte injonctif „exprime un ordre donné au locuteur, d'exécuter ou de ne pas exécuter telle ou telle action. L'expression de la fonction injonctive désigne la fonction du langage dite conative ou impérative: le locuteur pousse le destinataire à agir d'une certaine manière” [7, p. 366].

Catherine Schnedecker affirme qu'un texte injonctif est un texte „qui incite à la réalisation d'actions” [8, p. 28]. Françoise Revaz définit le texte injonctif ou le texte d'action comme un „programme potentiel d'actions à réaliser autant de fois que désiré” [6, p. 66]. Pour elle, le texte injonctif ou d'action est comme un ensemble d'instructions pour réaliser des actions de manière répétée. Jacques Virbel définit également le texte injonctif ou les consignes comme „textes principalement de type directif, et visant à apporter une aide à la réalisation d'une tâche pour celui qui en est chargé” [6, p. 66]. Le chercheur met l'accent sur le caractère directif du texte injonctif, indiquant qu'il vise à aider à accomplir une tâche spécifique. Selon Laurent Heurley, le texte injonctif ou le texte procédural „est un texte dont la fonction principale est de communiquer une procédure, c'est-à-dire un ensemble d'opérations et/ou d'actions à exécuter dans le but d'atteindre un but donné” [9, p. 46]. Sa définition insiste sur le caractère procédural du texte injonctif, le considérant comme un moyen de communiquer une série d'opérations ou d'actions pour atteindre un objectif précis. Ces perspectives mettent en lumière la variété des approches pour décrire le texte injonctif, allant de son aspect incitatif à sa fonction directive et procédurale.

Par conséquent, le texte injonctif est un texte qui encourage à l'action, ayant un rôle incitatif. Les textes injonctifs sont généralement conçus pour fournir des instructions à la fois claires et précises afin d'assurer une exécution efficace et précise de la tâche. Leur objectif principal est de guider le destinataire en lui fournissant des directives directes et détaillées pour accomplir une action spécifique.

Le mode impératif, utilisé dans le texte injonctif, est une forme verbale spécifique qui exprime une action commandée directement au destinataire. Il peut être positif, négatif, ou encore formulé sous forme de suggestions (ex. *Essayez ce nouveau produit.*). Le choix des mots, la tonalité, et la structure des phrases dans le texte injonctif sont soigneusement élaborés pour influencer le comportement du destinataire, souvent dans le but de le convaincre d'adopter une certaine attitude ou de réaliser une action précise.

Ainsi, le texte injonctif se distingue par son caractère directif et persuasif, cherchant à engager le lecteur ou l'auditeur dans une action spécifique en utilisant un langage clair et impératif.

Les caractéristiques des textes parlant des produits cosmétiques

Les produits cosmétiques jouent un rôle crucial dans la vie quotidienne des individus. Chaque jour, les gens intègrent à leur routine des produits tels que savon, shampoing, dentifrice, parfum, maquillage, soins de la peau, et bien d'autres. Ces articles sont indispensables pour notre hygiène personnelle, d'où l'effort constant de l'industrie cosmétique pour innover et améliorer ses produits, répondant ainsi aux attentes des consommateurs en quête de qualité toujours supérieure.

Les textes cosmétiques présentent des caractéristiques spécifiques visant à susciter un intérêt particulier, à informer et à persuader les consommateurs quant à l'utilisation et aux avantages des produits de beauté. Voici quelques-unes des caractéristiques clés de ce type de texte:

Les textes cosmétiques sont caractérisés par une structure qui peut être facilement reconnue, autrement dit une structure très ordonnée dans laquelle se trouvent les actions qui doivent être effectuées et une finalité performative: „objectif – état initial – mode d'action – état final” [5, p. 333]. Cette structure bien ordonnée facilite l'orientation du consommateur à travers les informations essentielles du texte. Elle lui permet de saisir distinctement le but du produit, son fonctionnement et les résultats attendus. De plus, elle aide le consommateur à comparer et à décider en mettant en évidence les avantages spécifiques du produit.

Les textes cosmétiques suivent une structure chronologique avec des titres pour chaque paragraphe qui décrivent le produit en question. Ils se distinguent par l'utilisation de phrases simples et d'un vocabulaire précis, favorisant ainsi une compréhension rapide et précise du contenu. La majorité des phrases sont des phrases verbales du fait qu'elles comportent des verbes d'action, comme par exemple dans le mode d'utilisation du produit cosmétique *DOUBLE WEAR Teint Longue Tenue Intransférable*:

„**Agitez** le flacon. **Appliquez** le fond de teint sur le front, le nez, les joues et le menton. Puis **lissez** du centre vers les extrémités, avec une éponge ou du bout des doigts. Pour une meilleure tenue, **attendez** 2 minutes pour que le fond de teint se fixe” [11].

Les textes parlant des produits cosmétiques se distinguent par leur syntaxe simple et claire, dépourvue d'ambiguïté. Cette approche vise à rendre la compréhension et la communication des informations relatives aux produits cosmétiques plus aisées. En évitant les constructions complexes et les formulations ambiguës, ces textes réduisent le risque d'interprétation incorrecte ou de confusion.

Les textes cosmétiques se distinguent également par la présence d'un fort argumentaire de vente. Ils mettent en avant les bénéfices du produit, les résultats attendus et encouragent activement les consommateurs à l'acheter. Les traducteurs doivent être sensibles à la manière dont ces arguments sont formulés dans la langue source et sélectionner des équivalents appropriés dans la langue cible tout en tenant compte des nuances culturelles et linguistiques. Cela implique de choisir des mots et des expressions qui préservent le sens et l'intention de l'argumentation initiale, assurant ainsi la conservation de l'impact persuasif du texte. Les traducteurs doivent particulièrement prêter attention aux adjectifs descriptifs, aux figures de style, aux jeux de mots, et aux formulations spécifiques utilisées dans l'argumentation commerciale afin de trouver des équivalents adaptés dans la langue de destination. C'est la raison pour laquelle les textes cosmétiques utilisent un langage persuasif qui vise à évoquer des émotions positives et à susciter le désir d'essayer le produit. Des termes tels que *révolutionnaire*, *transformez* ou *radieux* sont fréquemment employés pour créer un impact émotionnel. Par exemple: „*Transformez votre peau avec notre sérum révolutionnaire*”; „*Obtenez des cils irrésistibles avec notre mascara volumisant ultime, pour un regard captivant qui ne passera pas inaperçu*”. L'exemple met en avant les résultats souhaités du mascara, en utilisant des termes tels que *irrésistibles*, *volumisant ultime* et *regard captivant*. Il cherche à susciter l'intérêt en promettant

un impact visuel significatif, incitant ainsi le consommateur à considérer le produit comme un moyen d'améliorer son apparence.

Les textes concernant les produits cosmétiques utilisent un ton émotionnel en vue d'établir un lien avec le public cible. On peut par exemple faire appel à des formules telles que „*Vous méritez de vous sentir belle*” ou „*Donnez à votre peau l'amour qu'elle mérite*” pour créer une connexion avec le consommateur. Il faut souligner que l'utilisation d'un ton émotionnel dans le texte d'un produit cosmétique est une stratégie de marketing destiné à influencer l'attitude et le comportement des clients. En effet, les marques veulent établir un lien avec leur public cible afin de le rendre fidèle à la marque et de l'encourager à effectuer des achats réguliers.

De même, les textes sur les produits cosmétiques mettent souvent l'accent sur les ingrédients actifs et leurs effets spécifiques sur la santé de la peau ou des cheveux. En se focalisant sur ces composants clés et leurs actions, ces textes visent à informer les consommateurs sur la composition des produits, leur mode d'action, et à susciter leur intérêt pour les avantages qu'ils peuvent apporter. Cela permet aux utilisateurs de sélectionner des produits adaptés à leurs besoins et préférences.

En ce qui concerne les caractéristiques lexicales des textes parlant des produits cosmétiques, nous pouvons mentionner les caractéristiques suivantes:

- la présence d'un *vocabulaire spécialisé* à cause du fait que les ingrédients des produits cosmétiques contiennent de nombreuses substances chimiques, par exemple: *Sodium Lauryl Sulfate, Glycolic Acid, Titanium Dioxide*.

- la présence d'un *vocabulaire dénotatif*, c'est-à-dire un langage qui sert à transmettre des informations de manière objective, sans connotation. Il permet donc de décrire de manière concrète et exacte les étapes à suivre pour la réalisation d'une action. Par exemple, dans un mode d'emploi, on peut trouver des mots tels que : *appliquez, massez, rincez*.

- la présence d'un *vocabulaire technique*, cela s'explique par la nécessité de décrire avec précision les ingrédients, les propriétés et le mode d'utilisation des produits cosmétiques. Voici quelques exemples de termes techniques fréquemment utilisés dans ces textes: *acide hyaluronique, octinoxate, glycérine*.

- la présence de nombreux *verbes d'action*. Ces verbes sont utilisés pour décrire les avantages, les modes d'application et les résultats espérés des produits cosmétiques. Quelques exemples de verbes fréquemment utilisés dans ces textes sont les suivants: *appliquer, rincer, nourrir, hydrater*.

- la présence massive d'*adjectifs*, par exemple: *hydratant, nourrissant, purifiant, réparateur*.

Dans l'exemple suivant, nous allons analyser la composition d'un produit, notamment le shampoing *ELSEVE COLOR VIVE* de L'Oréal Paris. Voici les ingrédients de ce produit:

„*Aqua/Water, Sodium Laureth Sulfate, Dimethicone, Coco-Betaine, Glycol Distearate, Sodium Chloride, Guar Hydroxypropyltrimonium Chloride, Cocamide MIPA, Coco Nucifera Oil/Coconut Oil, Sodium Benzoate Sodium Hydroxide, Paeonia Albiflora Root Extract, Paeonia Officinalis Flower Extract, Ethylhexyl Salicylate, Salicylic Acid, Fumaric Acid, Benzyl Alcohol, Benzyl Salicylate, Linalool, Alpha-Isomethyl Ionone, Carbomer, Geraniol, Citric Acid, Citronellol, Potassium Sorbate, Hexylene Glycol, Hexyl Cinnamal, Glycerin, Parfum/Fragrance*” [12].

Ainsi, nous constatons qu'il s'agit d'un vocabulaire spécialisé dans le domaine de la chimie et qui est évidemment difficile à comprendre et peut conditionner des difficultés pour le traducteur.

Dans un autre cas, nous allons examiner les adjectifs descriptifs associés à un autre produit de beauté, à savoir le gel-douche *DOVE ORIGINAL BAIN BEAUTÉ HYDRATANT*:

„*La clé d'une **belle** peau est l'hydratation quotidienne, et avec un bain **moussant hydratant**, vous pouvez facilement intégrer le soin de la peau à votre rituel de soins quotidiens pour sublimer votre peau. Nous avons créé le Bain de beauté Dove Original pour vous offrir un moment de détente, et vous laisser une peau **douce et lisse**. C'est un bain **moussant crémeux et apaisant**, avec 1/4 de crème **hydratante**, à la texture **onctueuse et veloutée**, tout spécialement conçu pour aider à hydrater votre peau pendant votre bain. Le Bain de beauté Dove Original fait de votre bain le moyen idéal de prendre soin de vous chez vous, et vous aide ainsi à faire de ces moments de détente un acte de beauté pour votre peau. Versez-en sous l'eau **chaude***”

qui coule pour remplir votre bain, plongez dans le nuage de bulles, et oubliez vos problèmes. Ce bain **mo-ussant relaxant** est le moyen idéal de vous occuper de vous chez vous, tout en laissant votre peau **douce et lisse**. Le Bain de beauté Dove Original offre un nuage de mousse **onctueux et relaxant** tout en remplissant votre salle de bain d'un parfum **doux** pour évader après une longue journée. Le rituel de relaxation pour vous détendre" [13].

Nous observons que les adjectifs jouent un rôle crucial dans la description des produits cosmétiques. Grâce à eux, les produits peuvent être décrits avec précision, mettant en lumière leurs qualités, leurs caractéristiques et leurs effets. Les adjectifs fournissent des informations objectives et descriptives, offrant aux utilisateurs une vision claire de ce à quoi s'attendre d'un produit cosmétique. De plus, les adjectifs sont utilisés pour enrichir le texte des produits cosmétiques en lui apportant de la vivacité et de la couleur. Ils ajoutent une dimension émotionnelle en évoquant des sensations agréables ou des résultats visibles, suscitant ainsi différentes émotions chez les lecteurs. Dans certains cas, les adjectifs peuvent être renforcés par l'utilisation de comparatifs ou de superlatifs pour accentuer leur impact.

Comme précédemment expliqué, le texte injonctif est orienté vers le destinataire et énonce les actions que celui-ci doit effectuer dans un ordre donné. De manière similaire, les textes concernant les produits cosmétiques emploient généralement des structures grammaticales spécifiques pour communiquer des informations sur les produits, leurs attributs et leur utilisation. Quant aux aspects grammaticaux des textes parlant des produits cosmétiques nous pouvons mentionner que les verbes utilisés sont souvent à l'infinitif comme dans l'exemple suivant concernant le déodorant *REXONA WOMEN MOTIONSENSE PROTECTION ACTIVE*:

„**Bien agiter** avant emploi. **Ne pas vaporiser** à moins de 15 cm. **Utiliser** seulement sous les aisselles. **Eviter** d'inhaler intentionnellement. **Procéder** par de brèves pressions sans pulvérisation prolongée. **Utiliser** seulement dans des zones bien ventilées. **Utiliser** exclusivement selon l'usage préconisé. **Ne pas vaporiser** vers les yeux. **Ne pas appliquer** sur la peau endommagée. **Stopper** l'utilisation en cas de démangeaison ou d'irritation. **Tenir** hors de portée des enfants. **Ne pas perforer**, ni **brûler**, même après usage. Récipient sous pression: peut éclater sous l'effet de la chaleur. **Protéger** du rayonnement solaire. **Ne pas exposer** à une température supérieure à 50°C. **Ne pas vaporiser** sur une flamme nue ou sur toute autre source d'ignition. **Tenir** à l'écart de la chaleur, des surfaces chaudes, des étincelles, des flammes nues et de toute autre source d'inflammation. **Ne pas fumer**. **Ne recycler** qu'entièrement vide" [14].

De même, les verbes sont fréquemment utilisés à l'impératif, notamment dans les instructions d'utilisation des produits. Par exemple, on les trouve dans le mode d'emploi du produit *ULTRA DOUX APRES SHAMPOING RICHESSE D'ARGAN*:

- 1) **Versez** une noisette de shampoing dans vos mains.
- 2) **Appliquez** le shampoing sur cheveux mouillés.
- 3) **Répartissez** le produit sur les longueurs et émulsionnez pendant 1 minute en massant le cuir chevelu.
- 4) **Rincez** abondamment. [15]

La forme négative est couramment employée pour énoncer des interdictions. Ces restrictions ont pour but d'avertir le destinataire et de lui préciser ce qu'il ne doit pas faire. Afin d'éviter toute confusion et de garantir la compréhension des instructions, les interdictions sont formulées de manière claire et explicite:

„**Ne pas vaporiser** à moins de 15 cm. **Ne pas vaporiser** vers les yeux. **Ne pas appliquer** sur la peau endommagée. **Ne pas perforer**, ni **brûler**, même après usage. **Ne pas exposer** à une température supérieure à 50°C. **Ne pas vaporiser** sur une flamme nue ou sur toute autre source d'ignition. **Ne pas fumer**" [14].

Nous remarquons également que les phrases sont concises et claires, portant en général une seule idée. Les verbes d'action signalent une séquence chronologique d'idées et prodiguent des conseils aux consommateurs.

Les adverbes sont utilisés pour fournir des informations détaillées sur le temps, le lieu et la manière exacte d'utiliser les produits, aidant ainsi les consommateurs à comprendre comment les appliquer pour obtenir les meilleurs résultats. Par exemple la notice d'utilisation de l'eau micellaire *L'ORÉAL PARIS EAU MICELLAIRE PURIFIANTE- PEAUX NORMALES À MIXTES* :

„**Matin et soir**, déposez quelques gouttes sur un coton.

Appliquez sur le visage et le cou sans frotter ni rincer.

Renouvelez l'opération jusqu'à ce que le coton soit **parfaitement** propre” [16].

Les textes concernant les produits cosmétiques se caractérisent également par l'utilisation de phrases impersonnelles. Dans ces phrases, le sujet est représenté par le pronom personnel *il*, qui ne désigne rien ni personne de spécifique, restant ainsi indéterminé. Cette approche contribue à maintenir un ton neutre dans les descriptions. Par exemple, quelques conseils pour utiliser le *SERUM DE NUIT RETINOL PUR* :

„*Rétinol Haute performance – peut provoquer des rougeurs, picotements ou sécheresses. Votre peau a besoin de temps pour s'habituer à cet ingrédient puissant, **il est donc important** de l'utiliser progressivement.*

SEMAINE 1: Utiliser 2 soirs par semaine.

SEMAINE 2: Utiliser 1 soir sur 2.

SEMAINE 3: Utiliser tous les soirs selon votre tolérance personnelle.

*Et parce que le Rétinol peut rendre votre peau plus sensible aux rayons du soleil, **il est nécessaire** d'appliquer un soin FPS 20 minimum le lendemain matin” [17].*

Les textes sur les produits cosmétiques présentent également une autre particularité : l'utilisation fréquente de la voix passive. Cette construction peut être utilisée pour mettre en valeur les avantages ou les caractéristiques du produit cosmétique, en mettant l'accent sur le produit lui-même pour capter l'attention du public. Par exemple, dans les caractéristiques de *L'EAU MICELLAIRE GARNIER SKIN CLEANSING*, on peut relever la voix passive: *testé sous contrôle dermatologique* (passif), *plutôt que les dermatologues ont testé ce produit* (actif) [18].

Les textes sur les produits cosmétiques emploient la première personne du pluriel pour créer une communication de marque impliquant le consommateur dans l'expérience du produit. Par exemple :

„***Notre** boutique de parfum en ligne est faite pour vous! **Nous** vous proposons une très large gamme de fragrances, qu'il s'agisse d'une collection pour femmes, d'un assortiment pour hommes ou même d'une sélection pour enfants” [19].*

En ce qui concerne les aspects stylistiques des textes sur les produits cosmétiques, il est notable que ces textes présentent une variété importante de figures de style, du fait de leur nature plus flexible. Dans les textes cosmétiques, *la comparaison* est une figure de style qui met en relation deux éléments différents mais ayant des points communs, à l'aide d'un mot de comparaison appelé comparatif. Cette technique est souvent utilisée pour transmettre des messages positifs aux consommateurs. Par exemple, dans la description de l'eau de toilette *CACHAREL AMOR AMOR*, des comparaisons sont utilisées:

„*Le parfum de la passion et du coup de foudre, sensuel et intense, pour un jeu de séduction. Aux consonances ibériques, Amor Amor sonne **comme** une déclaration d'amour. Parfum des amoureux, Amor Amor nous rappelle que l'odorat est le sens essentiel de la sensualité. **Comme** un philtre d'amour, la composition se colore d'un rouge vibrant et réunit les notes magiques de fleurs et de fruits...” [20].*

La métaphore est une figure de style qui attribue à un mot un sens habituellement associé à un autre mot. Dans le domaine des cosmétiques, les métaphores sont utilisées pour évoquer des sentiments positifs, des émotions ou des images liées à la beauté. Par exemple:

„*Le flacon d'Amor Amor, c'est une petite grenade que l'on dégoupille pour faire exploser le grand amour; Le rouge: couleur de la vie, du flux sanguin, de la passion” [20].*

Ces métaphores s'appuient sur des images fortes pour établir une connexion visuelle et émotionnelle avec le parfum. Elles renforcent l'attrait de ce produit en lui conférant une signification symbolique, évoquant des sentiments tels que l'amour, la passion et la vitalité.

L'épithète est une figure de style qui consiste à attribuer un adjectif qualificatif à un nom afin de le spécifier ou de lui conférer une caractéristique particulière. Dans le domaine des cosmétiques, l'usage d'épithètes est répandu pour décrire les propriétés et les effets des produits. Par exemple:

„*Yves Saint Laurent Libre Eau de Parfum - Un parfum féminin **unique** et féminin aux notes florales. Ce parfum pour femmes contient de la lavande **sensuelle, florale et audacieuse** pour une femme qui vit pleinement sa vie. Un parfum **longue durée** qui permet aux femmes de vivre pleinement leur liberté. Sans*

compromis. Sans limites ! YSL Libre Eau de Parfum est le parfum d'une femme forte, audacieuse et libre qui expérimente sa liberté à l'extrême" [21].

En intégrant ces épithètes, la description cherche à susciter des émotions positives, à représenter une image de féminité et de liberté, et à inciter les consommateurs à se sentir en harmonie avec ces qualités en portant ce parfum.

La personification implique d'attribuer des caractéristiques humaines à un objet, un animal ou une idée. Dans l'industrie cosmétique, cette figure de style est fréquemment employée pour donner une personnalité ou une identité distincte à un produit. Par exemple, dans la description du parfum *YVES SAINT LAURENT MON PARIS INTENSEMENT* on peut observer cette figure de style:

„Mon Paris Intensément est encapsulée dans un flacon flamboyant de fuchsia. Il s'habille d'une élégante lavallière en satin magnifiée" [22].

Ces personnifications rendent le texte plus captivant en créant des images dynamiques et expressives pour le lecteur. Elles permettent d'attribuer des qualités humaines et émotionnelles à des objets inanimés, ajoutant ainsi une touche poétique et suggestive à la description de ce parfum.

L'hyperbole est une figure de style qui amplifie une idée dans le but de créer une forte impression. Dans l'industrie de la beauté, l'hyperbole est fréquemment employée pour accentuer les bénéfices des produits ou pour mettre en lumière leurs résultats remarquables. Par exemple:

„L'Air du Temps, un parfum icône aux valeurs universelles d'amour, de paix et de liberté" [23].

L'emploi du terme *icône* met en évidence l'importance et l'influence exceptionnelles de ce parfum, le décrivant comme un symbole représentatif des valeurs universelles telles que l'amour, la paix et la liberté. Cette utilisation est une exagération intentionnelle visant à souligner l'importance symbolique du parfum, le présentant comme bien plus qu'un simple produit mais comme une incarnation des valeurs fondamentales de l'humanité.

L'énumération est une figure de style couramment employée dans les descriptions de produits cosmétiques pour présenter de manière détaillée les divers avantages ou ingrédients du produit. Par exemple: *nettoie et nourrit la peau* [24]; *Effet: Hydratation, Apaisant, Nettoyant, Nourrissant* [24].

La répétition est une figure de style consistant à répéter le même mot, la même phrase ou le même son plusieurs fois au sein d'un texte. Nous constatons, par exemple, que dans les caractéristiques du produit *Bioderma Atoderm Shower Oil*, on indique pour quels types de peau ce produit est utilisé: *peau sensible, peau sèche, peau atypique et eczémateuse* [24].

Ces exemples illustrent comment les textes cosmétiques combinent astucieusement des éléments persuasifs pour créer une expérience séduisante autour des produits de beauté, tout en mettant en valeur leurs caractéristiques distinctives. Les diverses figures de style et techniques linguistiques utilisées dans les textes cosmétiques jouent un rôle crucial dans la création d'une narration immersive et persuasive. De la métaphore à la répétition en passant par l'énumération et l'hyperbole, chaque élément contribue à captiver l'attention du lecteur, à évoquer des émotions positives et à mettre en valeur les caractéristiques et les avantages des produits cosmétiques. Ces stratégies linguistiques visent à susciter un intérêt accru pour les produits, à renforcer leur attractivité et à les positionner comme des symboles de beauté, d'émotion et de bien-être.

Les textes parlant des produits cosmétiques - un défi pour la traduction

Les textes relatifs aux produits cosmétiques représentent effectivement un défi pour la traduction en raison de plusieurs aspects spécifiques à ce domaine. Tout d'abord, la nature des produits cosmétiques implique l'utilisation de terminologies techniques et spécialisées liées à la chimie, à la biologie et à d'autres domaines scientifiques. Ces termes peuvent être complexes et nécessitent une compréhension approfondie pour garantir une traduction précise et fidèle.

Ensuite, les textes cosmétiques sont souvent rédigés avec des figures de style, des métaphores, des comparaisons et des expressions idiomatiques qui peuvent être difficiles à traduire tout en préservant leur impact et leur signification originale. Par exemple, des métaphores évoquant des sensations, des émotions ou des images spécifiques peuvent perdre leur effet lorsqu'elles sont traduites littéralement.

De plus, les textes cosmétiques sont généralement axés sur la persuasion et l'attrait marketing, utilisant des arguments de vente, des adjectifs descriptifs et des hyperboles pour mettre en valeur les produits et convaincre les consommateurs. Traduire ces éléments de manière à conserver leur persuasivité tout en s'adaptant à la culture et à la langue cible représente un défi supplémentaire.

Enfin, les réglementations et normes spécifiques à l'industrie cosmétique, telles que les exigences en matière d'étiquetage des ingrédients, doivent être prises en compte lors de la traduction pour assurer la conformité réglementaire dans les marchés cibles. La traduction des textes cosmétiques nécessite une combinaison de compétences linguistiques, techniques et culturelles pour capturer fidèlement le sens, l'émotion et l'impact des messages tout en respectant les contraintes réglementaires et les nuances linguistiques propres à ce domaine spécifique.

Dans le domaine de la traduction, aborder les textes relatifs aux produits cosmétiques représente un défi stimulant et complexe. La traduction de ces textes nécessite non seulement une compréhension approfondie des langues source et cible, mais également une maîtrise des techniques spécifiques à ce domaine. Parmi ces techniques, on trouve la nécessité de traduire avec précision les termes, la transposition des figures de style et des expressions idiomatiques, ainsi que la capacité à maintenir la persuasion et l'attrait marketing des textes. Ces techniques sont essentielles pour garantir une traduction fidèle et efficace des messages cosmétiques tout en préservant leur impact et leur efficacité dans les marchés cibles.

L'utilisation de l'**emprunt** comme technique de traduction est courante, surtout lorsque la langue cible ne possède pas de terme équivalent, ce qui est en fait une stratégie de traduction extrêmement pratique et efficace.

Le texte source	La traduction en roumain
Fond de teint <i>True Match</i> [25]	Fondul de ten <i>True Match</i> [26]
L'eye-liner <i>Collistar Tecnico</i> [27]	Eyelinier-ul <i>Collistar Tecnico</i> [28]
L'eau de parfum <i>Lancôme La Vie Est Belle</i> [29]	Apa de parfum <i>Lancôme La Vie Est Belle</i> [30]
Le dentifrice <i>Sensodyne Fluoride</i> [31]	Pasta de dinți <i>Sensodyne Fluoride</i> [32]
CeraVe Repairing Hand Cream [33]	CeraVe Repairing Hand Cream [34]
MIXA Hyalurogel Rich [35]	MIXA Hyalurogel Rich [36]
Le parfum Cacharel Amor Amor [37]	Parfumul Cacharel Amor Amor [38]

Nous remarquons que les noms de produits cosmétiques sont généralement empruntés plutôt que traduits, car ce sont souvent des noms propres créés pour leur signification spécifique ou pour symboliser l'identité d'une marque. Par conséquent, les marques cosmétiques sont souvent utilisées à l'échelle mondiale avec le même nom, indépendamment de la langue ou du pays. Par exemple, le terme *eye-liner* est emprunté à l'anglais pour désigner un produit cosmétique destiné à souligner le contour des yeux, et il est utilisé de la même manière en français et en roumain. L'emprunt de termes anglais peut être considéré comme une stratégie marketing efficace pour donner aux produits cosmétiques une image internationale, l'anglais étant perçu comme une langue moderne et influente dans le domaine cosmétique.

Dans l'industrie cosmétique, **le calque**, qui consiste à utiliser un syntagme emprunté à une langue étrangère, mais en traduisant littéralement les éléments qui le composent, est fréquemment employé pour les noms ou les descriptions de produits. Par exemple:

Le texte source	La traduction en roumain
Résistant à l'eau [27]	Rezistent la apă [28]
Acide hyaluronique [33]	Acid hialuronic [34]
Acide glycolique [39]	Acid glicolic [40]
Eau micellaire [41]	Apă micelară [42]

La traduction littérale est une autre approche adoptée par les traducteurs lorsqu'ils traduisent des textes cosmétiques. Jean-Paul Vinay et Jean Darbelnet affirment que „la traduction littérale ou mot à mot désigne le passage de la langue de départ à la langue d'arrivée, aboutissant à un texte à la fois correct et idiomatique sans que le traducteur ait eu à se soucier d'autre chose que servitudes linguistiques” [10, p. 48].

Le texte source	La traduction en roumain
Ingrédients: huiles végétales de qualité [43].	Ingrediente: uleiuri vegetale de calitate [44].
Huile nourrissante pour cheveux [43].	Ulei hrănitor pentru păr [44].
Peau sèche et irritée [33].	Piele uscată și iritată [34].
L'eau micellaire apaisante pour le visage et les yeux [41].	Apa micelară calmantă pentru față și ochi [42].
97 % d'ingrédients d'origine naturelle [41].	97 % ingrediente de origine natural [42].
L'eau de parfum Lancôme La Vie Est Belle est un symbole de liberté et de bonheur [29].	Apa de parfum Lancôme La Vie Est Belle este simbolul libertății și al fericirii [30].

Bien que le traducteur ait eu recours à la traduction mot à mot dans certaines situations, nous avons remarqué que généralement, cette approche n'est pas la plus efficace pour traduire des textes cosmétiques. Souvent, elle est remplacée par d'autres techniques de traduction mieux adaptées au contexte spécifique de la traduction cosmétique.

La transposition est un procédé de traduction qui consiste, selon Vinay et Darbelnet „à remplacer une partie du discours par une autre, sans changer le sens du message” [10, p. 50]. En d'autres termes, la transposition implique de changer la catégorie grammaticale d'un mot de la langue source à la langue cible. Il est important de noter que ce changement ne doit pas altérer le sens ou l'intention du message original, mais plutôt l'adapter à la structure grammaticale et aux normes linguistiques de la langue cible. Voici donc quelques exemples pour illustrer ce concept:

Le texte source	La traduction en roumain
Hydrate la peau jusqu'à 24 heures [45].	Asigură hidratarea pielii până la 24 ore [46].
Hydrate la peau sur la longueur et l'empêche de s'assécher [47].	Hidratează tenul în mod durabil, prevenind uscarea sa ulterioară [48].
L'eau micellaire Nuxe Very Rose est composée à 97% d'ingrédients naturels [41].	Compoziția apei micelare Nuxe Very Rose este 97% naturală [42].
Pour les femmes qui ont confiance en elles et qui refusent de se laisser diriger par la société [29].	Pentru femeia cu încredere în sine, care refuză dictatele societății [30].

La modulation implique une variation du message en changeant de point de vue ou d'éclairage. C'est une méthode employée pour ajuster un texte en le modifiant légèrement pour mieux correspondre à la culture, à la langue et au contexte du public visé. Par exemples:

Le texte source	La traduction en roumain
Vos mains souffrent d'une peau sèche et irritée? [33]	Suferiți de piele uscată și iritată pe mâini? [34]
Ne perturbe pas le film protecteur de la peau et l'hydrate [49].	Hidratează pielea fără a-i afecta pelicula protectoare [50].
En portant ce parfum italien, vous vous sentirez toujours de bonne mise [51].	Cu acest parfum italian vă veți simți șic în orice împrejurare [52].
Ne perturbe pas l'équilibre naturel de la peau [41].	Respectă echilibrul natural al pielii [42].
Le parfum a été créé pour toutes les femmes classieuses [51].	Parfumul a fost creat pentru toate reprezentantele fermecătoare ale sexului frumos [52].
La marque Lancôme célèbre la femme et lui apporte confiance en elle [29].	Lancôme celebrează femeile și le conferă încredere în propria frumusețe [30].

En conclusion, la modulation est une technique fréquemment employée dans la traduction des textes cosmétiques pour améliorer l'efficacité des produits et répondre aux besoins spécifiques des consommateurs. Cependant, il est essentiel de l'utiliser avec discernement afin d'éviter des altérations excessives du sens ou de la qualité des produits cosmétiques. En examinant les exemples présentés, nous remarquons que le traducteur a préservé le sens du texte sans le modifier.

L'équivalence en traduction fait référence à la correspondance ou à la similitude entre des éléments d'un texte source et ceux de sa traduction dans une autre langue. Cette correspondance vise à rendre le sens, l'intention et le message global du texte source de manière aussi fidèle que possible tout en tenant compte des spécificités linguistiques, culturelles et contextuelles de la langue cible. Dans la traduction des textes cosmétiques, **l'équivalence** revêt une importance similaire à celle dans tout autre type de traduction. Voici quelques exemples pour mettre en lumière cette idée:

Le texte source	La traduction en roumain
L'eau de parfum Lancôme La Vie Est Belle est un véritable hymne à la beauté de la vie [29].	Apa de parfum Lancôme La Vie Est Belle este o odă adusă tuturor frumuseților vieții [30].
L'eau de parfum pour femme Karl Lagerfeld for Her sera toujours prête à mettre en valeur votre féminité [55].	Apa de parfum pentru femei Karl Lagerfeld for Her este pregătită în orice moment să vă flateze feminitatea [56].
Le correcteur Bourjois Healthy Mix dissimule immédiatement les signes de fatigue [53].	Corectorul Bourjois Healthy Mix maschează instantaneu semnele de oboseală [54].
Protège les cheveux des agressions extérieures [43].	Protejează părul împotriva influențelor mediului [44].
Unifie le teint de la peau et masque les imperfections [53].	Uniformizează tenul și acoperă imperfecțiunile [54].
La Vie Est Belle exprime le choix de vivre sa vie selon ses propres envies [29].	La Vie Est Belle reprezintă opțiunea de a trăi viața după propriile reguli [30].
La texture ultra douce et crémeuse se marie parfaitement à votre peau [25].	Textura ultra fină și cremoasă se contopește perfect în piele [26].

En conclusion, il est crucial que lors de la traduction de textes concernant des produits cosmétiques, le traducteur s'efforce de trouver des équivalences culturelles et linguistiques. Cela garantit la pertinence et l'adéquation des messages aux consommateurs cibles.

L'amplification est un procédé de traduction qui consiste à ajouter des informations ou des éléments supplémentaires dans la traduction en vue de clarifier ou d'expliciter une idée ou une expression du texte original. Voici quelques exemples d'amplification:

Le texte source	La traduction en roumain
Acide hyaluronique: retient l'humidité dans l'épiderme [33].	Acid hialuronic - reține umiditatea în straturile superioare ale tenului [34].
Éliminent toutes les impuretés et le maquillage [41].	Îndepărtează toate impuritățile și orice urmă de machiaj [42].
Appliquer l'eau micellaire sur un coton [41].	Aplicați apa micelară pe o dischetă demachiantă [42].
Les parfums Cacharel s'inspirent de la féminité pure [37].	Parfumele franțuzești Cacharel sunt inspirate de feminitatea pură [38].

Dans ces exemples, l'amplification est employée pour mettre en relief les bénéfices et les résultats anticipés des produits cosmétiques. En incluant des termes positivement connotés, des descriptions approfondies et des avantages additionnels, l'objectif est de susciter un impact plus marqué et d'attirer l'attention des consommateurs. Cependant, il est essentiel de veiller à ce que cette amplification demeure fidèle à l'intention et au message original du texte.

La suppression est une technique couramment employée en traduction pour passer d'une langue source à une langue cible. Elle consiste à omettre certains éléments du texte source qui ne sont ni nécessaires ni essentiels à la traduction, afin de rendre le texte cible plus concis et naturel. Voici quelques exemples de suppressions utilisées lors de la traduction vers le roumain:

Le texte source	La traduction en roumain
Les céramides sont des lipides qui <i>sont naturellement présents dans la peau</i> , renouvellent la barrière cutanée [45].	Ceramidele sunt lipide care refac bariera naturală a pielii [46].
Application: Appliquer <i>le lait</i> de manière homogène [45].	Mod de aplicare: Se aplică uniform [46].
Appliquez <i>le correcteur</i> sous les yeux ou localement [53].	Se aplică pe zona de sub ochi sau local [54].

Les techniques de traduction représentent les stratégies et les méthodes qu'un traducteur utilise pour transmettre efficacement le sens d'un texte d'une langue à une autre. Leur objectif est de faciliter le processus de traduction et d'améliorer la qualité du travail accompli. Ces techniques revêtent une importance particulière dans l'industrie cosmétique, où les descriptions et les étiquettes des produits jouent un rôle crucial pour attirer les consommateurs et leur faire comprendre les caractéristiques ainsi que les avantages des produits. Dans le domaine cosmétique, des traductions précises et appropriées sont essentielles pour plusieurs raisons. Tout d'abord, les consommateurs recherchent des informations claires et précises sur les produits qu'ils achètent. Des erreurs de traduction ou des malentendus peuvent entraîner des incompréhensions, voire des problèmes de santé ou des réclamations de la part des consommateurs.

Conclusion

Dans le paysage cosmopolite de l'industrie cosmétique, la traduction efficace des textes injonctifs est essentielle pour une pénétration réussie sur le marché mondial. En combinant précision linguistique, sensibilité culturelle et stratégies innovantes, les traducteurs peuvent contribuer à établir un pont harmonieux et efficace entre les marques cosmétiques et leur base de consommateurs diversifiée. Cette étude souligne la nature interdisciplinaire des études de traduction et leur rôle vital dans la formation des perceptions des consommateurs au sein de l'industrie cosmétique en constante évolution.

À la clôture de cette exploration des stratégies de traduction des textes injonctifs dans l'industrie cosmétique, il devient évident que la communication transculturelle est une dimension essentielle du succès global des marques cosmétiques. Les défis rencontrés par les traducteurs dans la transmission fidèle des messages impératifs ne font que souligner l'importance cruciale de leur rôle en tant que médiateurs culturels.

La diversité linguistique et culturelle au sein de l'industrie cosmétique exige des traducteurs une compréhension approfondie des nuances, des normes esthétiques et des pratiques de beauté propres à chaque région. Les exemples concrets présentés au cours de cette étude démontrent que les traducteurs doivent non seulement transposer les mots d'une langue à une autre, mais également capturer l'essence émotionnelle et culturelle des messages injonctifs.

En conclusion, la traduction des textes injonctifs dans l'industrie cosmétique n'est pas simplement une tâche linguistique, mais plutôt un art délicat de navigation à travers les diversités culturelles. Les traducteurs, par leur expertise, contribuent à forger des liens significatifs entre les marques cosmétiques et leurs publics mondiaux. En adoptant des stratégies innovantes et en restant sensibles aux spécificités culturelles, ils façonnent l'efficacité de la communication, permettant ainsi à l'industrie cosmétique de prospérer dans la richesse de sa diversité. Cette étude encourage ainsi la continuité des recherches et des pratiques visant à perfectionner cet aspect essentiel de la communication interculturelle au sein de l'univers cosmétique en constante évolution.

Références:

1. PITAR, Mariana. *La structure modulaire du texte prescriptif. Rôle et modalités*. In: *Linguistique appliquée*. Beograd-Novi-Sad, no.17, 2016, p. 189-198. Disponible: <https://doi.fil.bg.ac.rs/pdf/journals/primling/2016/primling-2016-17-16.pdf> (Consulté le 25.03.2024)
2. PITAR, Mariana. *Le texte injonctif - un type de texte controversé?* Disponible: https://litere.uvt.ro/litere-old/vechi/documente_pdf/aticole/BELRom/MPitar.pdf (Consulté le 20.03.2024)
3. ABLALI, Driss. *Types, genres et généricité en débat avec Jean Michel Adam*. In: *Théories et pratiques des genres, Pratiques*, no. 157/158, 2013, p. 216-232. Disponible : <https://journals.openedition.org/pratiques/3850> (Consulté le 10.04.2024)
4. ADAM, Jean-Michel. *Les textes: types et prototypes*, 3e édition. Paris: Armand Colin, 2011, 290 p. ISBN-13: 978-2200259129
5. GRĂDINARU, Angela. *Le texte injonctif (texte pharmaceutique et cosmétique) – un défi pour le traducteur*. In: *Etudes interdisciplinaires en sciences humaines*. Tbilissi: Université d'État d'Ilia, no. 3, 2016, p. 329-348. Disponible : <https://ojs.iliauni.edu.ge/index.php/eish/article/view/314/196>
6. GARCIA-DEBANC, Claudine. Les genres du discours procédural : invariants et variations. In: *Pratiques: linguistique, littérature, didactique*. Les consignes dans et hors l'école. France: Université Toulouse, no. 111-112, 2001, p. 65-76. Disponible: https://www.persee.fr/doc/prati_0338-2389_2001_num_111_1_2423 (Consulté le 10.03.2024)
7. DUBOIS, Jean. *Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage*. Paris: Larousse, 1994, 514 p. ISBN-13: 978-2033403348..
8. SCHNEDECKER, Catherine. *Lire et produire des consignes*. In: *Pratiques: linguistique, littérature, didactique*, Des méthodes en français. France, no. 90, 1996, p. 27-45. Disponible: https://www.persee.fr/doc/prati_0338-2389_1996_num_90_1_1772# (Consulté le 12.04.2024)
9. HEURLEY, Laurent, GANIER, Franck. *L'utilisation des textes procéduraux : lecture, compréhension et exécution d'instructions écrites*. In: *Intellectica. Revue de l'Association pour la Recherche Cognitive*, Systèmes d'aide. Enjeux pour les technologies cognitives, no. 44. 2006, p. 45-62. Disponible: https://www.persee.fr/doc/intel_0769-4113_2006_num_44_2_1291 (Consulté le 10.03.2024)
10. VINAY, Jean-Paul, DARBELNET Jean. *Stylistique comparée du français et de l'anglais*. Paris: Didier, 1977, 331 p. ISBN-13: 978-2278008940.
11. <https://www.oia-parfums.fr/415471-double-wear-teint-longue-tenue-teint-longue-tenue-intransferable-spf-10.html>
12. <https://www.loreal-paris.fr/cheveux/cheveux-par-categorie/shampooing/elseve-color-vive-shampooing-soin-protection-couleur/OAP1000.html>
13. https://courses.monoprix.fr/products/MPX_20534/details
14. <https://www.rexona.com/fr/femme/women-motionsense%E2%84%A2-protection-active+-orig inal-a%C3%A9rosol-anti-transpirant-200ml.html>
15. <https://mahybo.com/ultra-doux-apres-shampooing-richeesse-d-argan-200-ml-10025188.html>
16. <https://www.luneacosmetic.com/product/loreal-pariseau-micellaire-apaisante-peaux-normales-a-seches-400-ml/>
17. <https://www.loreal-paris.fr/soin/soin-par-categorie/serum-et-ampoules-visage/revitalift-laser-serum-nuit-retinol-pur/OAP7116.html>
18. <https://www.notino.be/garnier/skin-cleansing-eau-micellaire-pour-peaux-sensibles/>
19. <https://www.tendance-parfums.com/>
20. <https://www.parfumdoo.com/37639-amor-amor-vaporisateur-eau-de-toilette.html>
21. https://www.iciparisxl.lu/yves-saint-laurent/libre/eau-de-parfum/p/BP_1041219
22. <https://madora.yt/accueil/300807-mon-paris-intensement.html>
23. <https://www.sephora.fr/p/l-air-du-temps---eau-de-toilette-44443.html#product-info>
24. <https://www.notino.fr/bioderma/atoderm-huile-de-douche-extra-nourissante-et-apaisante-pour-peaux-seches-et-irritees/>
25. <https://www.notino.be/loreal-paris/true-match-fond-de-teint-liquide/>
26. <https://www.notino.ro/loreal-paris/true-match-make-up-lichid/>
27. <https://www.notino.be/collistar/eye-liner-tecnico-eye-liner-resistant-a-leau/>
28. <https://www.notino.ro/collistar/eye-liner-tecnico-eyeliner-rezistent-la-apa/>

29. <https://www.notino.be/lancome/la-vie-est-belle-eau-de-parfum-pour-femme/>
30. <https://www.notino.ro/lancome/la-vie-est-belle-eau-de-parfum-pentru-femei/>
31. <https://www.notino.be/sensodyne/fluoride-dentifrice-pour-dents-sensibles/>
32. <https://www.notino.ro/sensodyne/fluoride-pasta-de-dinti-pentru-dinti-sensibili/>
33. <https://www.notino.be/cerave/repairing-creme-reparatrice-mains/>
34. <https://www.notino.ro/cerave/repairing-crema-de-maini-regeneratoare/>
35. <https://www.notino.be/mixa/hyalurogel-creme-de-jour-hydratante-intense-a-lacide-hyaluronique/>
36. <https://www.notino.ro/mixa/hyalurogel-crema-de-zi-intens-hidratanta-cu-acid-hialuronic/>
37. <https://www.notino.be/cacharel/amor-amor-eau-de-toilette-pour-femme/>
38. <https://www.notino.ro/cacharel/amor-amor-eau-de-toilette-pentru-femei/>
39. <https://www.notino.be/vichy/normaderm-anti-age-creme-de-jour-anti-premieres-rides-pour-peaux-grasses-et-a-problemes/>
40. <https://www.notino.ro/vichy/normaderm-anti-age-crema-de-zi-pentru-contur-ten-cu-probleme-acnee/>
41. <https://www.notino.be/nuxe/very-rose-eau-micellaire-apaisante-visage-et-yeux/>
42. <https://www.notino.ro/nuxe/very-rose-apa-micelara-calmanta-pentru-fata-si-ochi/>
43. <https://www.notino.be/kallos/lab-35-huile-nourrissante-pour-cheveux/>
44. <https://www.notino.ro/kallos/lab-35-uile-hranitor-par/>
45. <https://www.notino.be/cerave/moisturizers-lait-hydratant-visage-et-corps-pour-peaux-seches-a-tres-seches/>
46. <https://www.notino.ro/cerave/moisturizers-lotiune-hidratanta-pentru-corp-si-fata-pentru-pielea-uscata-sau-foarte-uscata/>
47. <https://www.notino.be/mixa/hyalurogel-creme-de-jour-hydratante-intense-a-lacide-hyaluronique/>
48. <https://www.notino.ro/mixa/hyalurogel-crema-de-zi-intens-hidratanta-cu-acid-hialuronic/>
49. <https://www.notino.be/cerave/cleansers-emulsion-nettoyante-effet-hydratant/>
50. <https://www.notino.ro/cerave/cleansers-emulsie-pentru-curatare-cu-efect-de-hidratare/>
51. <https://www.notino.be/armani/si-eau-de-parfum-pour-femme/>
52. <https://www.notino.ro/armani/si-eau-de-parfum-pentru-femei/>
53. <https://www.notino.be/bourjois/healthy-mix-correcteur-couvrant-anti-poches-et-anti-ernes/>
54. <https://www.notino.ro/bourjois/healthy-mix-anticearcant-impotriva-earcanelor-si-ochilor-umflati/>
55. <https://www.notino.be/karl-lagerfeld/karl-lagerfeld-for-her-eau-de-parfum-pour-femme/>
56. <https://www.notino.ro/lagerfeld/karl-lagerfeld-for-her-eau-de-parfum-pentru-femei/>

N.B.: Articolul a fost prezentat în cadrul conferinței cu participare internațională „Traduceri (traducători) fără frontiere”, desfășurată la 27 septembrie 2024, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.

Date despre autor:

Angela GRĂDINARU, doctor în filologie, conferențiar universitar, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: angela.gradinaru@usm.md

ORCID: 0000-0001-5225-6583

Prezentat la 01.10.2024

CZU: 81`36`255.4:821.135.1

[https://doi.org/10.59295/sum10\(200\)2024_18](https://doi.org/10.59295/sum10(200)2024_18)

CAPCANELE GRAMATICALE ÎNTR-O TRADUCERE LITERARĂ: STUDIU COMPARATIV-CONTRASTIV (ÎN BAZA TRADUCERILOR OPEREI LUI SPIRIDON VANGHELI)

**Ludmila ZBANT, Valeria DUCA, Natalia GAIBU,
Carolina MOȚPAN, Oleseă VÎNTU,**

Universitatea de Stat din Moldova

În teoria traducerii se pune accentul pe aportul semanticii lexicale la constituirea sensului unui mesaj. Totuși, este important ținut cont de rolul informației gramaticale care operează cu unități semantizate indispensabile pentru exprimarea sensului unui enunț. În căutarea inventarului de resurse de care dispun diverse limbi pentru a exprima enunțuri asemănătoare, se conturează o sistematicitate implicită care se materializează printr-un șir de echivalențe cu un caracter lexical și gramatical. În prezenta cercetare, grupul de autori își propune un studiu comparat și contrastiv al modului în care sunt soluționate o serie de probleme gramaticale în traducerea literară, mai exact în opera scrisă de către Spiridon Vangheli pentru copii și tradusă în mai multe limbi. Încercăm să scoatem la suprafață unele capcane gramaticale care apar în diverse circumstanțe, de exemplu, atunci când ne confruntăm cu problema temporalității sau cea de aspect, adică stare exprimată de verb, spre deosebire de timp; ne referim la modul de utilizare a pronumelui personal, deoarece este știut că limbile sunt departe de a fi uniforme în subdiviziunea pronumelor personale etc. Totodată, analizăm efectele semantice generate de o construcție sintactică în contextul unei traduceri. În atare situații este necesară o atenție deosebită la problemele paralelismelor sintactice, a formei pasive sau a focalizării acțiunii, mai exact, este vorba despre următoarele aspecte: rolul topicii componentelor frazei în limbile engleză, franceză, germană și italiană comparativ cu limba română. Nu sunt trecute cu vederea efectele rezultate din utilizarea contextuală a punctuației în original și în versiunile traduse.

Cuvinte-cheie: *difficultate/problemă gramaticală în traducere, strategii de traducere, analiză comparată/contrastivă a limbilor în traducere, text literar.*

GRAMMATICAL TRAPS IN A LITERARY TRANSLATION: A COMPARATIVE – CONTRASTIVE STUDY (BASED ON THE WORK TRANSLATIONS OF SPIRIDON VANGHELI)

Translation theory focuses on the lexical semantics contribution when constituting the meaning of a message. Nevertheless, it is important to take into consideration the role of the grammatical information that operates with semantic units which are indispensable to express the meaning of a sentence. Searching for all the resources available to different languages for expressing the same sentences, an implicit systematicity is being outlined that can be materialized through a number of lexical and grammatical equivalences. In the present research, the group of authors aim at a compared and a contrastive study in which grammatical difficulties in literary translation are being dealt with, more exactly in the children works of Spiridon Vangheli and translated in many languages. We try to bring to light some grammatical traps that can appear in different circumstances, for example, when facing the temporality or aspect problems that is, the state expressed by the verb from the perspective of its development, and not by the time; we refer to the functionality of the personal pronoun, as it is known that there is no uniformity in languages with respect to it etc. Therewith, we analyze the given results from the semantic effects generated by a syntactic construction in the context of a translation. In such situations, a special attention needs to be paid to problems of syntactic parallelisms, of direction, of passive form, or of the focalized action, more precisely it is about the following aspects: the role of the elements order in the phrase structure in English, French, German and Italian languages compared to Romanian language. The effects obtained from the contextual usage of punctuation in original and translated versions are not neglected as well.

Keywords: *grammatical difficulty/problem in translation, translation strategies, compared/contrastive analysis of languages in translation, literary text.*

Introducere

Profesorul Eugeniu Coșeriu consideră că limba, fenomen social și cultural, trebuie delimitată de fenomenele naturii. În conformitate cu explicațiile savantului, „obiectele naturale aparțin lumii „necesității” care e guvernată de „cauze” ce produc anumite „efecte” și unde, prin urmare, constatarea a ceea ce se întâmplă în mod regulat, în anumite condiții, reprezintă o „lege naturală” sau o lege de necesitate empirică. Obiectele culturale, în schimb, aparțin domeniului specific uman al libertății – activităților și creațiilor libere ale omului, unde faptele create nu sunt determinate de cauze, ci se produc în vederea finalității și ... coincid cu finalitatea lor.” [1, p. 50-51]. Totodată, lingvistica recurge la studierea limbilor în mod principal datorită priorității absolute a limbajului, care constituie „una dintre cele două dimensiuni ale existenței omului; cealaltă fiind munca” [2, p. 9], căci prin limbaj omul își construiește o lume potrivită existenței sale spirituale, asigurând *deschiderea* tuturor posibilităților culturale [Ibidem]. Lingviștii au fost dintotdeauna interesați de funcționarea limbilor în societățile respective, iar în prezent problematica dată este întregită de dimensiunea socială a cogniției care poate contribui la evidențierea legăturilor existente între procesele mentale ce susțin limbajul și utilizarea acestuia în comunicarea cotidiană în diferite societăți.

Astfel poate fi pus în valoare rolul constitutiv al cadrului social în geneza și în structurarea limbilor, iar sistemul morfosintactic, la fel ca cel lexical, este o reflectare a structurării intelectuale, dar și o strategie eficientă în producerea și interpretarea sensului prin intermediul formelor la nivelul unei limbi sau în comunicarea interlingvală. Istoricitatea semnificațiilor atribuite cuvintelor, conceptelor sau expresiilor ce aparțin unei limbi constituie în ansamblu un argument puternic în favoarea concepției care privilegiază traducerea-reformulare, iar structurile gramaticale nu fac excepție din această abordare.

În lucrarea sa „Grammaire et style”, marele lingvist francez Marcel Cohen pune accentul pe ceea ce numește „conștiința limbii” (*conscience de langue*) [3, p. 203] și susține că este important să avem o idee clară despre ceea ce spunem și scriem. Cercetătorul pornește în analizele întreprinse de la tot ce ține de exprimare, căci de fiecare dată este vorba despre un efort, o alegere, o artă [3, p. 204] și trebuie să fim conștienți de faptul că scriem diferit comparativ cu ceea ce spunem, căci atunci când scriem suntem motivați mai mult să respectăm niște norme și reguli, niște metode, adică urmăm un plan. Trecerea de la oralitate la scriere poate produce efecte incalculabile, dar, cu siguranță, este vorba despre o schimbare de registru al discursului, cu efecte de alunecare de sens de care traducătorul va ține cont în procesul de operare cu originalul și de alegere a demersului traductiv, fiind conștient de faptul că orice limbă beneficiază de instrumentele oferite de lexic și de gramatică, iar organizarea și structura limbilor diferă prin gradul de complexitate, cazurile de simetrie lexicală și gramaticală fiind destul de rare.

În numeroase limbi europene tradiția gramaticală se trage din Grecia antică, iar primii filologi ai lumii occidentale au încercat să discearnă cuvintele în fraze, considerându-le „părți de vorbire”: substantive, verbe, pronume, diferite particule, care puteau varia datorită utilizării unor flexiuni; apar noțiunile de gen, număr, caz, persoană, timp, mod. Acest cadru a cunoscut o dezvoltare adaptată la parcursul istoric al limbilor europene, depășind restricțiile școlărilor, care impuneau o gramatică normativă după modelul limbii latine și evaluând spre gramaticile contemporane marcate printr-o deschidere creativă în abordarea pragmatică a limbilor, cum ar fi, de exemplu, „Grammaire du sens et de l’expression” elaborată de Patrick Charaudeau [4] sau cele două volume „Gramatica limbii române” (vol. I Cuvântul [5] și vol. II Enunțul [6]), produs al echipei de cercetători în cadrul Academiei române.

Dacă transpunem cele afirmate spre domeniul traducerii, vom sublinia de la bun început că gramatica constituie o componentă absolut necesară pentru vehicularea informației în orice mesaj, căci structurile gramaticale sunt purtătoare de sens: cu siguranță, fără ele nu poate fi construită semnificația enunțului. Semantica gramaticală este o realitate complexă [7, p. 61-64] care operează cu multiple structuri purtătoare de semnificații specifice limbilor atrase în traducere. Traducătorul va fi atent la această complexitate gramaticală de ordin formal, structural și semantic pentru a nu admite erori în traducerea celor mai subtile nuanțe de sens, inclusiv a celor exprimate prin elemente gramaticale, altfel spus, traducătorul va depune eforturi pentru a stabili echivalențele pragmatice adaptate situației concrete de comunicare.

Diferențele de ordin formal și structural sunt motivate de faptul că fiecare limbă atrasă în procesul traducerii dispune de un sistem gramatical propriu, cu un grad variabil de asemănări și deosebiri, ceea ce asigură sau

împiedică o traducere adecvată a informației gramaticale care servește „nu doar ca suport pentru realizarea unui enunț, ci au un rol important în caracterizarea diverselor situații, în redarea trăsăturilor de caracter, a stărilor prin care trec personajele sau a atitudinii autorului/enunțătorului față de cele descrise” [8, p. 247].

Diferențele de ordin semantic depind de faptul dacă structurile gramaticale transmit o informație denotativă, adică primară, neutră (de exemplu, genul substantivelor, redarea aspectului, forma pasivă etc.), pentru care cealaltă limbă dispune de forme specifice sau nu dispune de instrumentele necesare (în așa caz vorbim despre o lacună de exprimare).

Totodată, structurile gramaticale pot vehicula informații conotative (emotive, apreciative), ceea ce se datorează fie jocului cu topica elementelor, cu prefixele, cu punctuația, fie utilizării unor structuri simplificate, a diminutivelor, etc. care pot transmite nuanțe socioculturale sau efecte ale funcționării unui registru stilistic, de exemplu cel adaptat așteptărilor unui destinatar aparte – copilul, principalul cititor al operei lui Spiridon Vangheli. În acest context, revenim la opinia expusă de Profesorul Irina Condrea care este de părere că formele gramaticale pot funcționa în calitate de indici stilistici ce conturează o anumită semnificație stilistică a textului artistic, iar „Astfel de elemente pot avea chiar și un caracter iconic (vizual), atunci când reluarea lor este făcută în mod intenționat, fie pentru a accentua ceva, fie pentru a reda o gradație sau o consecutivitate accentuată a lucrurilor.” [8, p. 232].

Traducătorul nu doar va respecta regulile unui joc precis de echivalențe gramaticale, ci va mai trebui să răspundă condițiilor pragmatice de comunicare interlingvală. Tot traducătorul va decide modul în care va păstra semnificatele vehiculate prin diverse forme gramaticale în original, acceptând un anumit grad de pierderi din volumul informației gramaticale.

1. Traducerea operei lui Spiridon Vangheli

Spiridon Vangheli, prozator, poet, traducător și editor, face parte din generația scriitorilor basarabeni din perioada postbelică. Tot ce a creat în activitatea sa de peste jumătate de secol, inclusiv traduceri de poezie și proză universală, au avut drept destinatar principal copilul. Volumele sale printre care „Băiețelul din coliba albastră”, „Isprăvile lui Guguță”, „Columb în Australia”, „Guguță - căpitan de corabie”, „Steaua lui Ciuboțel”, „Guguță și prietenii săi”, „Copii în cătușele Siberiei”, „Crăița” ș. a. au fost traduse în peste 40 de limbi străine.

În opinia cercetătoarei Ludmila Armașu-Cantîr, Spiridon Vangheli este un fenomen literar aparte din Basarabia, una „din personalitățile cele mai originale și complexe în contextul literaturii basarabene pentru copii din cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea” [9, p. 19], un scriitor prodigios care își bucură cititorii cu o vastă varietate de texte.

Opera destinată copiilor necesită o adaptare la mentalitatea acestuia, la limbajul său, la felul de a gândi și de a vedea lucrurile și de a le transmite. Se consideră că în istoria literaturii pentru copii se deosebesc perioade identice celor ale procesului general al literaturii naționale, doar că, pe de o parte, acest proces este însoțit de o dimensiune pedagogică, educațională care corespunde perioadelor respective, iar, de altă parte, există așteptările micilor cititori, care se schimbă la fel de la o perioadă istorică la alta. Totuși, literatura pentru copii este, într-un fel, mai conservativă, căci ea are scopul de a forma la micii cititori o viziune de ansamblu asupra lumii înconjurătoare și, prin lumea imaginară creată de scriitori, ea încearcă să ajute copii să înțeleagă ce e bine și ce e rău în lumea reală. Inițial, funcția de creare a unei viziuni a lumii la copil îi revenea folclorului. Este bine cunoscut că scrierile lui Spiridon Vangheli tocmai au în centru promovarea valorilor specifice folclorului moldovenesc și a tradițiilor literaturii din arealul românesc. Aceasta este una din trăsăturile esențiale ale povestioarelor create de către Spiridon Vangheli, iar felul său de a vedea lucrurile, de a le povesti altora, scoate la suprafață asemănări cu scrierile „bădiței de la Humulești”, ceea ce a motivat-o pe Olguța Caia, strănepoata lui Ion Creangă, rudă dreaptă cu Vangheli, să scrie în textul intitulat „De la bădița din Humulești – La bădița din Chișinău. O sută de ani” despre moștenirea lui Creangă în creația lui Vangheli [10, p. 22-24].

Datorită traducerilor, opera vangheliană cucerește numeroase generații de copii din diverse spații socioculturale, într-o extindere cronologică de lungă durată. Putem deosebi câteva etape principale în traducerea scrierilor lui Spiridon Vangheli, prima coincide cu perioada în care Moldova era una din republicile

U.R.S.S. și la această etapă toate traducerile (cu mici excepții) se făceau prin intermediul limbii ruse [8, p.28]. În perioada anilor 1960-1980 se practică preponderent traduceri în limbile „popoarelor U.R.S.S.”, efectuate de către traducători care aparțineau majoritar aceluiași spațiu, dar, totodată, asistăm la publicarea traducerii în limba franceză a istorioarei „Gougoutsu – capitaine de navire”, realizată în 1979 de către compatriotul nostru Mircea Ioniță, și traducerea în limba engleză în anul 1987 a istorioarei „The Nightingale” de către Ovidiu Cotelea, tot originar din Republica Moldova.

Cea de-a doua etapă a traducerii textelor lui Spiridon Vangheli începe odată cu declararea independenței Republicii Moldova, în anii nouăzeci ai secolului al XX-lea și continuă în secolul al XXI-lea. Este o perioadă marcată de schimbări radicale în abordarea textelor de tradus: în primul rând, dispăre condiția retraducerii în/prin limba rusă; în al doilea rând, apar nume ale traducătorilor care aparțin unui context sociocultural internațional. În afară de aceasta, persistă interesul pentru traducerea „internă”, destinată etniilor stabilite în Republica Moldova (armeană, bulgară, găgăuză, rusă, ucraineană) [11, p. 222].

Lumea scrierilor pentru copii este antropocentrică, având de obicei în calitate de personaj principal tot copilul, el vede lumea din jur diferit de modul în care o observă cei maturi, copilul observă lucrurile magice, crede în minuni sau chiar consideră că poate face minuni. În opera lui Spiridon Vangheli acest copil-minune este Guguță. Fiecare istorioară prezintă lumea și tot ce se întâmplă în ea percepută prin felul de a gândi al lui Guguță și este în opoziție cu perceperea lumii de către maturi. Prezența acestor două planuri – cel al maturilor și cel al copiilor – creează două moduri de descriere a evenimentelor. Contrastul respectiv poate fi construit prin utilizarea unui lexic special, dar și a unor structuri gramaticale cu un diferit grad de complexitate. În procesul traducerii acestui tip de texte este foarte important de păstrat opoziția copil/matur tot prin operarea cu o gramatică adaptată vârstelor. În pofida afirmațiilor că limbile europene posedă structuri gramaticale asemănătoare, specificul lor poate fi extras din construcția internă a fiecărei limbi, iar traducătorul va trebui să facă o alegere preferențială din variantele care ar putea să se constituie în fiecare caz aparte pentru a încerca să păstreze stilul individual al unui autor care creează texte pentru copiii de diferite vârste.

2. Limba română în contextul traducerii informației gramaticale

În contextul abordării problematicei dificultăților de traducere sub aspect gramatical din și în limba română, este bine să revenim cu unele precizări privitor la genealogia limbii române, inclusiv prin analiza evoluției interne și a influențelor externe (substrat, superstrat). Academicianul Marius Sala subliniază că „limba română este, la fel ca celelalte limbi surori (sarda, dalmata (azi dispărută), italiana, retoromana, franceza, occitana, catalana, spaniola, portugheza, o limbă romanică (sau neolatină). La fel ca limbile romanice menționate, ea continuă structura limbii latine, dar, evident, cu multe schimbări în urma evoluției firești la care este expusă orice limbă în dezvoltarea ei. De aceea limba română de azi se deosebește atât de mult de latină” [12, p. 5], la fel ca celelalte limbi romanice în care înregistrăm deosebiri comune tuturor, altele unui grup, altele unei singure limbi [Ibidem].

Este cazul să intervenim aici cu o mică paranteză privitor la o dilemă a romanisticii menționată de Profesorul Klaus Bochmann care subliniază că „Nici un romanist nu poate răspunde cu exactitate la întrebarea câte și care anume limbi romanice există” [13, p.24]. Un lucru însă este cert: orice limbă trebuie analizată pornind de la considerentele că avem de a face cu o structură fundamentată și condiționată de natura ei socială. Este notorie în acest sens abordarea dimensiunii sociale a limbii în scrierile Profesorului Ruben Budagov, care critică „tendința de a motiva caracterul social al limbii prin tot felul de factori de ordin extralingvistic, cum ar fi influența institutelor sociale, modului de a scrie, ceea ce, fără îndoială, se răsfrânge asupra calității unei limbi. Întrebarea era pusă astfel, încât limba și societatea apăreau în contradicție, iar specificul limbii trebuia căutat în afara funcțiilor ei sociale” [14, p. 237]. Savantul rus consideră că specificul propriu-zis al unei limbi trebuie studiat prin prisma funcțiilor ei sociale, căci anume aceasta este calea cea mai naturală de studiere a caracterului social al unei limbi care există doar în societate și este pusă în serviciul membrilor acestei societăți. [15, p.37].

Unele argumente ce țin de natura socială a limbii înaintate de Klaus Bochmann sunt expuse în particular în compartimentul „Memoria individuală și istoria limbii. Considerații suplimentare privind tema „Istoria limbii ca istorie socială trăită” [13, p. 89-106]. Ideea-cheie pe care o extragem din cele expuse de către ling-

vistul german în capitolul respectiv este că realitatea socială este construită în mod discursiv, iar „discursul, la rândul său, reflectă întotdeauna, în mod implicit, și relațiile sociale (și culturale), și toate relațiile socio-culturale referitoare la limbă, în care funcționează la momentul istoric respectiv”, fiind centrată pe „descrierea relațiilor lingvistice și comunicaționale în baza reflectării lor în documentele istorice și în reflecțiile contemporane, precum și în manifestările acestora în sistemul lingvistic respectiv” [13, p. 91].

Dimensiunea istorică a funcționării unei limbi nu poate fi neglijată nici în procesul traducerii. Echipa de lingviști care s-a întrunit pentru a elabora prezenta comunicare dispune de exemple despre felul în care s-au răsfrânt condițiile sociopolitice existente în perioada URSS asupra cadrului traducerilor. După cum am menționat deja, traducerile scrierilor lui Spiridon Vangheli au cunoscut un parcurs în triadă, adică prin intermediul limbii ruse. În procesul analizei secvențelor din opera originală și a comparării acestora cu versiunile în franceză, italiană, germană și engleză, am constatat în mai multe rânduri situații de omitere a secvențelor sau de adăugare a unor fragmente inexistente în originalul în limba română, iar versiunile în alte limbi sunt o replică a traducerii în limba rusă.

Marele lingvist al contemporaneității Eugeniu Coșeriu atrage atenția asupra condiției că „Limbile sînt, într-adevăr, tehnici istorice ale limbajului și, în măsura în care se stabilizează ca tradiții ferme și specifice, recunoscute de propriii lor vorbitori și de vorbitorii altor limbi, se obișnuiește a fi desemnate prin adjective „proprii” ce le identifică din punct de vedere istoric [...]” [2, p. 38]. Chiar dacă se scrie mult despre limbaj ca fapt social și că „limba pur și simplu „se impune” vorbitorilor”, în realitate, consideră Eugen Coșeriu, „limbajul este mai curînd fundament și în același timp manifestare primară a socialului”, iar limba se percepe „ca o obligație liber asumată” [2, p. 51-52].

Dorința de a clarifica principalele problemele ale limbii române l-a motivat pe Profesorul Coșeriu să țină o serie de cursuri în care sunt abordate punctat diverse aspecte ale problematicii anunțate [16, p. 13]. Conform opiniei exprimate în *Prefață* de către Johannes Kabatek, unul dintre discipolii Maestrului, Coșeriu acordă „o mare importanță prezentei limbilor vecine, în primul rând – și într-o formă foarte subtilă – limbilor slave, incluzând nu doar aspecte lexicale, ci întregul spectru al influenței posibile” [16, p. 11].

Debutul Cursului 1 (22.10.1990) ținut de Profesorul Eugeniu Coșeriu este o invitație de a descoperi limba română, care „din punct de vedere istoric [...], este, dacă nu cea mai interesantă, cea mai problematică. Deși este destul de bine studiată între limbile romanice, ea este plină încă de enigme, de probleme nerezolvate” [16, p. 13].

Printre motivele care explicitează statutul deosebit al românei în cadrul limbilor neolatine este amintit faptul că, limba română s-a dezvoltat fără interferențe constante cu limba latină clasică, fiind totodată influențată de faptul că „poporul român a avut alte limbi literare sau [limbi] de cultură (precum slava veche, apoi greaca modernă) când Occidentul avea limba latină ca limbă literară, științifică și de predare universitară” [Ibidem], chiar dacă și în România existau universități unde se predă în latină, dar și în greacă.

O serie de cursuri din ciclul menționat iau în dezbateră elementele slave în limba română, iar grupul de cercetători ai subiectului anunțat și-a concentrat atenția cu preponderență pe cele care țin de gramatică, inclusiv de sintaxă. În procesul traducerii din și în limba română este important ca traducătorul să fie pregătit să facă o alegere a strategiei de traducere și, respectiv, a echivalențelor potriviți situației pragmatice de traducere, sprijinindu-se pe experiența acumulată pe parcursul activității profesionale care a implicat și o analiză comparativă și contrastivă a diverselor perechi de limbi. Așa cum limba română înregistrează mai multe fenomene cu rădăcini atât în spațiul limbilor romanice, cât și al celor slave, această constatare este esențială pentru a depăși eventualele probleme de traducere, inclusiv a celor de ordin gramatical.

Urmând demersul oferit de Eugeniu Coșeriu, ne-am propus să observăm felul în care traducătorii operei lui Spiridon Vangheli au soluționat problemele gramaticale rezultate din interferențele limbii române cu alte limbi romanice sau cu limbile slave. Este vorba, de exemplu, despre influențele slave asupra sintaxei limbii române, cum ar fi repetarea verbului, raportul dintre formele reflexivului și persoana a III-a impersonală utilizată în loc de pasiv. De exemplu, verbul *a (se) rîde*: în limbile slave este întotdeauna utilizată forma la reflexiv, dar nu există opoziția de participare și neparticipare a subiectului, fenomen caracteristic pentru limba română [16, p. 47-48]. Alteori, se observă existența unor categorii gramaticale asemănătoare în limba română (dar și în alte limbi romanice, de exemplu, în spaniolă) și în unele limbile slave (nu în toate), înregistrând valori diferite, chiar radical diferite de cele în română. Am putea cita drept exemplu categoria

neutrului care „fără îndoială, există în limbile slave, însă are o cu totul altă valoare” [16, p. 51]. Categoria pronumelui se caracterizează printr-o funcționare specială în română comparativ cu alte limbi romanice și astfel sugerează o posibilă legătură prin baza de origine latină. Este analizată formarea numeralelor, categoria genului în română și este subliniat faptul doar a unor asemănări cu limbile slave. Profesorul Coșeriu ne conduce la concluzia că „influențele de conținut numai în sintaxă și în gramatică sunt, în general, mult mai reduse decât s-a susținut de către unii, fiindcă este vorba despre ori de fapte universale, ori de fapte generale romanice [...]” [16, p. 63].

În limba română se mai observă influența limbii grecești moderne (prin filiera limbii grecești vechi), a maghiarei și a turcei. Coșeriu susține că anume poziția elementului grecesc, unul specific în română, o separă de celelalte limbi romanice.” [16, p.65].

Totodată, vorbind despre logicism și antilogicism în gramatică, Profesorul Coșeriu vine cu o critică aspră a erorilor esențiale ale logicismului lingvistic. Eroarea gramaticii logistice „constă în confuzia între „logic” (= semantic) și ontologic, adică între semnificații și lucrurile semnificate” [2, p. 241]. Constatăm că această confuzie poate genera capcane de ordin semantic și ontologic pe plan gramatical în procesul traducerii. Lucrurile se mai complică din cauza încercărilor de a găsi aceleași categorii – aceleași „gândire logică” – în toate limbile, ceea ce se manifestă în plan practic, inclusiv în traducere, prin aplicarea categoriilor unei limbi (limba sursă) la alte limbi (țintă), care, în virtutea evoluției istorice, au dezvoltat categorii gramaticale diferite.

În analizele dificultăților de traducere de ordin gramatical, extrase din versiunile în limbile franceză, italiană, germană și engleză a operei lui Spiridon Vangheli, ne referim doar la unele dintre problemele semnalate. Am încercat să punem în valoare rolul personalității traducătorului a cărei versiune a fost analizată pentru limba respectivă.

3. Unele capcane gramaticale generate de traducerile scrierilor lui Spiridon Vangheli în limba franceză: analiza comparată a istorioarelor „Guguță căpitan de corabie” în traducerea în limba franceză realizată de către Mircea Ioniță

Traducătorul în limba franceză a unor istorioare din culegerea „Guguță căpitan de corabie” („Gougoutsa – capitain de navire”) [17] scrise de Spiridon Vangheli este Mircea Ioniță, profesor și lingvist cu renume în arealul științific bălțean și basarabean în ultimele decenii ale secolului trecut. Preocupat de probleme de lingvistică generală și discursivă, psiholingvistică, teorie și practică a traducerii, Mircea Ioniță a fost mai întâi de toate un gramatician convins, ceea ce a marcat semnificativ abordarea traductologică a operei lui Spiridon Vangheli, pe care o traduce în spiritul epocii în care și-a desfășurat activitatea. În acest sens, respectarea normei clasice a gramaticii limbii franceze scrise este principiul pe care își construiește demersul de traducere, astfel încât transpunerea mesajului din limba română se realizează în condițiile unei maxime atenții față de formele literare scrise ale limbii franceze.

Spiridon Vangheli, autorul care a excelat în arta narării pentru cei mici, a creat o lume întreagă a copiilor și nu una oarecare, dar una purtătoare a coloritului național. Valorile copilăriei se descoperă prin prisma personajelor ancorate în realitatea spațiului moldav, iar Copilul este promotorul eternității acestor valori. Textul vanghelian, prin urmare, este semnificativ din punctul de vedere al realităților culturale specifice perioadei și spațiului dat, dar și neamului nostru. Studiul formelor și mijloacelor gramaticale, alese de traducător pentru a transmite mesajul vanghelian publicului francez, reprezintă, deci, o perspectivă de cercetare interesantă.

Așadar, traducătorul a avut dificila misiune de a aduce în limba țintă (LȚ) acel „univers senin al copilăriei” [10] și odată cu el, elemente culturale, cu un grad de intraductibilitate sporit. Găsirea unui echilibru între forme întru vehicularea unui mesaj pe de o parte atât de nuanțat din punct de vedere cultural, dar și atât de specific unui grup-tip de oameni, pe de altă parte, ar fi o provocare pentru orice traducător. Unele trăsături ale epicii populare se descoperă încă din primele rânduri ale istorioarelor analizate. Perfectul compus în limba română anunță perspectiva narativă a autorului originalului: (1) română: *Iarna l-a găsit sub cușmă [...]. I-a plăcut mătușii Ierne băiețelul. Au alergat tot atunci fulgușori [...]* (p. 54).

Deși limba franceză oferă în calitate de echivalent gramatical *perfectului compus* din limba română un verb la *passé composé* pentru situarea secvențelor narrative în timpul trecut, cu acțiuni încheiate, traducătorul Mircea Ioniță transpune perspectiva narativă vangheliană prin *passé simple* pentru a încadra textul țintă

(TȚ) în limitele cerințelor normative înaintate față de *povestirile* (*les récits*) / *poveștile* (*les contes*) scrise în limba franceză. Acestea sunt construite pe un sistem verbal în care *passé simple* este aspectul timpului trecut, de bază, căruia îi corespund celelalte aspecte, asociate – *imparfait*, *plus-que-parfait* sau *futur dans le passé* ca formă pentru timpul viitor, pentru realizarea raporturilor de simultaneitate, anterioritate, posterioritate. (1) franceză: *L'hiver le surprit sous son bonnet [...]. Le petit garçon plut beaucoup à tante Hiver. [...] les flocons de neige accoururent [...]* (p. 3).

Atestăm, deci, o distanțare de specificul semantic și formal al predicatului verbal al textului sursă (TS), or *perfectul compus* în limba română este un *marcher* al registrului familiar. Mai mult decât atât, în anumite fragmente, Spiridon Vangheli face uz de *prezentul Indicativ* al verbelor, intercalat în secvențele narative în trecut: (2) română: *A doua zi Guguță se scoală cu noaptea-n cap, iese în vârful picioarelor afară și dă de mâncare la oi. Când a venit tata cu un snop de ciocleji, băiatul mergea călare pe berbec prin ocol* (p. 55).

Acest prezent al verbelor conferă dinamism derulării acțiunii, punând accentul pe unicitatea și valoarea momentului enunțării. Ele ancorează faptele într-o realitate de care autorul-narator este aproape și care se dorește a fi eternă. Aceste acțiuni se leagă armonios cu altele la *perfectul compus*, care este, de fapt, prin definiție, aspectul trecutului legat de momentul vorbirii. Sugerând continuitate, această conjunctură verbală ne lasă cu un profund sentiment de atemporalitate. Pe de altă parte, respectarea concordanței timpurilor este o necesitate absolută în limba franceză literară, deci momentul enunțării este redat în limba franceză prin *imparfait*, odată ce traducătorul a optat pentru construirea unei narațiuni în planul trecutului [4]: (2) franceză: *Le lendemain Gougoutsa se leva de bonne heure, sortit à pas de loup de la maison et donna à manger aux brebis. Quand le père vint dans l'enclos, une gerbe de fourrage sous le bras, Gougoutsa était déjà à cheval sur un mouton.* (p.4). Suntem prinși în capcana celor două sisteme verbale în contextul narațiunii, în limba română conturându-se necesitatea utilizării *perfectului compus*, iar în limba franceză a *perfectului simplu*. Ambele aspecte ale trecutului se potrivesc prin valoarea semantică pe care o au, indicând succesiunea acțiunilor încheiate în trecut, dar creează disonanțe din punctul de vedere al valorii pragmatice. Astfel, în TȚ nu mai putem vorbi despre un registru familiar, specific scrierilor lui Spiridon Vangheli. Forma de *perfectul simplu* în limba franceză redă o acțiune trecută, încheiată, momentană, deci de durată limitată, ceea ce contravine spiritului atemporalității creat de autorul TS. Exemplificăm prin următoarele fragmente, în care percepția timpului de către cititorii în română și în franceză poate fi diferită: (3) *Vestea despre banca lui Guguță s-a dus din uliță în uliță* (p. 68). / (3) *La renommée du pupitre de Gougoutsa se répandit dans le village* (p. 24). (4) română: *Soarele, de ciudă, și-a scos cuțitul de foc și a spintecat cerul în două. Pe crăpătura asta a început a curge ploaia* (p. 60). / (4) franceză *Le soleil, dépité, sortit son couteau de feu et éventa le ciel en deux. Et par cette fente la pluie se mit à tomber* (p. 13).

În aceiași ordine de idei, considerăm pertinentă redarea raportului de posterioritate în limba franceză prin *futur simple* care poate corespunde ca formă gramaticală viitorului I al verbelor din limba română, dar care prin valoarea sa stilistică nu se apropie de variantele populare de viitor I, folosite de Spiridon Vangheli: (5) română: *Ai să îngheți tu* (p. 55). / (5) franceză *Tu auras froid* (p. 5). (6) română – *Da' ce-o să zică lumea, măi băiete? [...] – O s-o învăț și pe nana Jenia și o să fiți două pe uliță* (p. 112). / (6) franceză – *Et que diront les gens mon garçon? [...] – J'apprendrai aussi la tante Eugénie, et vous serez deux dans le quartier* (p. 89).

Și totuși, traducătorul încearcă să se apropie în unele secvențe dialogate de familiaritatea dintre personaje făcând uz de *futur proche* în momentele în care o acțiune este redată într-un viitor imediat momentului enunțării, reușind totodată să redea efectele registrului familiar în limba franceză: (7) română: *Mama îi strânge capul la piept. – Apoi...o să te învăț a merge pe bicicletă* (p. 112). / (7) franceză: *La mère lui serra la tête contre la poitrine. – Je vais t'apprendre à monter à bicyclette [...]* (p. 89). (8) română: – *Are să-l prindă, că tata are picioare lungi! a închis gura Guguță și a alergat la coasă* (p. 83). / (8) franceză: – *Il va l'attraper, car mon père a de longues jambes! dit Gougoutsa et courut prendre la faux* (p. 46).

Construirea sistemului verbal, conform normelor literare ale limbii franceze scrise impune limite traducătorului în ceea ce privește redarea limbajului specific comunității de la sat, or, fie că e vorba de un personaj copil, fie de altul adult, fie de naratorul omniscient, acest limbaj este unul simplu în opera lui Spiridon Vangheli. În exemplul de mai jos, putem observa complexitatea axei temporale în textul în limba franceză. Accentul plasat pe raportul de anterioritate, valoarea semantică a locuțiunii adverbiale redată printr-o formă destul de complicată de *imparfait du Subjonctif*, vin în contradicție, din punct de vedere pragmatic, cu for-

mele verbale la prezent, susținute de perfectul compus și imperfect în TS: (9) română: *Și lumea se strânge ciucure în jurul vecinului, iar mama îl trage de limbă ce avea frizerul în mână și dacă acela într-adevăr era frizerul... Numai unul Guguță e în duși buni: cum-necum, dar a fost azi căpitan de corabie!* (p. 11). / (9) franceză: *Les hommes l'entourèrent de tous côtés, et la mère de Gougoutsu voulait savoir ce que le coiffeur avait eu dans la main et si celui-là avait été vraiment le coiffeur. Seul Gougoutsu était de bonne humeur: quoique ce fût, ce jour-là il avait été capitaine de navire* (p. 88).

Particularitățile epicii populare moldovenești în opera lui Spiridon Vangheli sunt confirmate și de poziția verbelor în structura frazei: (10) română: *I-a plăcut mătușii lerne băiețelul. Au alergat tot atunci fulgușori din patru zări să-l vadă [...]. S-a suit Guguță pe porțiță să vadă dacă este câmpul* (p. 54). / (10) franceză: *Le petit garçon plut beaucoup à tante Hiver. Pour le voir, les flocons de neige accoururent de tous le côtés [...]. Gougoutsu grimpa sur la palissade pour voir si le champ était toujours là* (p. 3). (11) română: *Rămâne în urmă o casă, două... Merge băiatul, dar un gând nu-i dă pace [...]* (p. 55). / (11) franceză: *Une maison resta derrière, puis une autre... Le garçon allait bravement, mais une pensée le taquinait [...]* (p. 5).

În TS, autorul face uz de inversie, punând în valoare acțiunea personajului prin verbul-predicat, care precedă subiectul. Acest caz de inversie, ca procedeu stilistic de ordin sintactic, îi întinde o capcană traducătorului, deoarece inversia subiectului cu predicatul în construcția frazelor este mai puțin practică în proza franceză. O astfel de inversie în limba franceză contravine logicii construirii frazei și în consecință, ar face dificilă percepția mesajului de către micul cititor francez. Deci, în acest sens, alegerea făcută de Mircea Ioniță este de apreciat. Pe de altă parte, în unele fragmente, traducătorul optează pentru o varietate a topicii elementelor în scop stilistic, pentru a evidenția anumite idei. În exemplul de mai jos putem vorbi despre o simetrie în construcția frazelor în ambele limbi analizate. Utilizarea inversiei în limba franceză poate fi argumentată de subordonata relativă care urmează: (12) română: *Ploaia nu știa unde se ascunde băiatul care o zădăra. De ciudă, hai să ude tot satul* (p. 109). / (12) franceză: *La pluie ne savait pas où se cachait le garçon qui la taquinait. De dépit, elle se mit à arroser tout le village* (p. 86).

Toate peripețiile lui Guguță sunt prezentate sub forma unor povestiri ale căror subiecte sunt concepute și dezvoltate pe dualitatea relațiilor Copil – Adult în context restrâns – familial, dar și extins – comunitar, iată de ce narațiunea scoate în evidență un limbaj al copiilor și altul al adulților, ambele purtând marcherii gramaticali specifici registrului familiar. Traducerea acestor istorioare, pe lângă provocările legate de specificul redării temporalității analizat mai sus, pune în dificultate traducătorul și prin alte elemente ale stilului vanghelian. Istoriile abundă în substantive diminutive, forme regionale ale pronumelor, interjecții și sunt parte a acestui stil.

Lacunele, care există în oricare sistem lexical al LT, sunt un impediment serios în procesul de traducere, iar repercusiunile acestora se fac simțite în contextul operei lui Spiridon Vangheli. În lumina particularităților menționate anterior, demersul lui Mircea Ioniță presupune traducerea *substantivelor diminutive* preponderent prin transpunere lexicală, care transmite semul de bază al substantivului, atenuând efectul stilistic al diminutivului. Asistăm, deci la o deplasare a unităților lexicale dintr-un registru în altul. Exemplificăm printr-un corpus de substantive diminutive în limba română, care ilustrează lumea mică a copiilor, creată de Spiridon Vangheli și echivalentele acestora propuse de traducătorul Mircea Ioniță:

Tabelul 1. Exemple de echivalente parțiale în limba franceză ale substantivelor diminutive.

Substantive diminutive (română)	Traducerea substantivelor diminutive (franceză)
1. nurași	1. les petits nuages
2. singurică	2. tout seul
3. bănuți	3. kopecks
4. porțiță	4. le portillon
5. pușori	5. les poussins
6. (degetul mare a ridicat mirat) căpșorul	6. (le gros orteil remua) lacună
7. păsăruicile	7. les oiseaux
8. fetițele	8. les petites filles

9. prostituților!	9. sottes que vous êtes !
10. (grâu cu) piciorușele subțirele (ca ale ploii)	10. (blé qui avait) les tiges aussi minces (que) les pieds (de la pluie)
11. cocoșel	11. un coq
12. (a întins) mânuța (să-l apuce de) codiță	12. (il tendit) la main (pour saisir) la grappe
13. pantofiori	13. ses pantoufles
14. cuțitașul	14. le couteau

În același context, putem repera pentru substantivele diminutive din limba română o serie de corespondențe semantice totale în limba franceză (dar într-un număr mai mic). Din acest punct de vedere, traducătorul reușește să transpună în limba franceză elemente ale modelului cultural vanghelian.

Tabelul 2. Exemple de echivalente totale în limba franceză ale substantivelor diminutive.

Substantive diminutive (română)	Echivalente lexice ale substantivelor diminutive (franceză)
1. clopoțelul	1. la clochette
2. băiețaș	2. le garçonnet
3. cocoșel	3. un coquelet
4. (măi) țacă	4. mon petiot
5. fetiță	5. une fillette

Sunt probleme de ordin gramatical și în traducerea pronumelor, adverbilor, interjecțiilor:

- cazurile de traducere a variantelor regionale ale pronumelor de politețe: (13) română: *mata/ matală/ dumneata* / (13) franceză: *vous*.

Limba franceză este mai puțin ofertantă din acest punct de vedere, or acestor forme de pronume le corespunde doar forma *pronumelui personal de pers. II, pl.*:

- cazurile de traducere a adverbilor/locuțiunilor adverbiale, specifice limbii vorbite, populare, ale căror echivalente semantice nu asigură transferul cultural: (14) română: *tam-nisam; tupiluș-tupiluș; cum-necum*. / (14) franceză *à l'improviste; à pas de loup; quoi que ce fût*.

- cazurile de traducere a interjecțiilor, ale căror valoare semantică se descoperă prin potențialul referențial al fiecărui element în parte.

Găsirea unui echivalent pentru diverse interjecții este un proces complicat, în special în cazul textelor lui Spiridon Vangheli, care sunt construite datorită numeroaselor elemente gramaticale care indică starea emoțională a personajelor, relațiile între acestea sau oferă detalii despre acțiunile întreprinse. Anume din atare considerente, este salutară intenția traducătorului de a reda universul afectiv vanghelian în limba franceză. Mircea Ioniță propune corespondențe interlinguale pentru majoritatea interjecțiilor din limba română:

Tabelul 3. Tipuri de interjecții în TS și traducerea lor în TT.

Tipuri de interjecții	Interjecții în TS	Traducerea interjecțiilor
Interjecții ce transmit o emoție	Aracan de mine!	Ah, mon Dieu!
	Vai!	Aïe!
	A-ha!	Ah!
	Aoleu!	Aïe!
	Iii!	Oh-là-là ! Holà !
	U-hu-hu-huu! hă-hă!	Vă- Hué! Hué! Hué! <i>lacună</i>

Interjecții de semnalizare a unor acte de voință, adresări	Pui, pui, pui!	Petit! Petit! Petit!
	Nia!	Viens ici!
	Câș afară!	Sors-en!
	Bre!	<i>lacună</i>
	Măi (băiete)	Mon garçon !
	Iaca!	Voilà !
	Măi!	Hein?!
	Hai!	Allons!
Onomatopee	Huștiuliuc!	Hop!
	Bim-bom! Buf! Poc!	Boum! Boum! Paf!
	Țuști!	Et v'lan !
	Ham!	Ouah!
	Bim-bom-bim!	Ding! Ding! Dong!
	U-u-u-u!	Vroum! Vroum!
	Hop, hop, hop!	Hop! Hop! Hop!

Este evident faptul că interjecțiile din registrul familiar, varianta populară a limbii, nu pot fi traduse păstrând întru totul efectul stilistic din TS. Adresări precum *bre*, *măi*, folosite chiar și în dialogul între copil – adult, nu pot avea un echivalent total în limba franceză, acest raport familiar, de la egal la egal, specific comunității din sate, este transpus în limba franceză prin alte mijloace gramaticale, precum pronumele personal *tu*, adjectivul posesiv *mon*, verbe la Imperativ *allons!*, *viens!* ș.a.

- cazurile de transpunere a sintaxei afective, care este una pronunțată, în special în contextul utilizării interjecțiilor inclusiv în TT și sunt redade conform normelor gramaticale ale limbii franceze. Printr-o abordare traductologică fidelă Mircea Ioniță redă mesajul lui Spiridon Vangheli, atât folosind mijloacele lexicogramaticale echivalente din TS în TT analizate anterior, cât și prin scopul comunicării dedus din propoziții enunțiative, imperative, interrogative, exclamative. Iată doar câteva fraze care ilustrează paralelismul sintactic în construcția frazelor în ambele limbi: (15) română: – *Oameni buni! și-a scos Guguță cușma din cap și a ținut o cuvântare scurtă, că-i era frig la urechi* (p. 117). / (15) franceză: – *Bonnes gens! Gougoutsa ôta son bonnet et tint un bref discours, car il avait froid aux oreilles* (p. 96).

Analiza capcanelor gramaticale în traducerea în limba franceză a operei lui Spiridon Vangheli e departe de a fi încheiată aici. Ne-am referit la unele elemente gramaticale ale registrului familiar specific scrierilor vangheliene și la transpunerea acestuia în limba franceză. Criteriul fidelității în traducere nu a putut fi aplicat uniform, ceea ce este, de fapt, puțin probabil, iar soluțiile propuse de traducător au vizat redarea complexă a acțiunilor personajelor, a contextului vieții de la sat, a ingeniozității copilului și emotivității copilăriei. Elementele gramaticale, purtătoare de semnificație culturală, în contextul unicității poporului nostru, rămân a fi totuși capcana cea mai serioasă în procesul de traducere.

4. Unele capcane gramaticale generate de traducerile scrierilor lui Spiridon Vangheli în limba italiană: analiza contrastivă a istorioarelor „Isprăvile lui Guguță” în traducerea în limba italiană realizată de către Beatrice Masini

Traducerile literare sunt considerate a fi cele mai dificile deoarece efectuarea acestora implică redarea stilului unic al fiecărui autor, precum și trăirile subtile ale personajelor prezente în opera respectivă. Orice traducere literară necesită talent și creativitate din partea traducătorului, precum și abilitatea acestuia de a se adapta la genul textului și la cadrul pragmatic al producerii și al traducerii, adică la contextul temporal și spațial al acțiunii.

În tendința de a respecta aceste condiții, constatăm de la bun început că Beatrice Masini, traducătoarea povestirilor scurte „GUGU” [18] („Guguță și prietenii săi” [19] de Spiridon Vangheli) în limba italiană,

reușește să mențină specificul limbajului textelor pentru copii, fiind foarte aproape de original prin felul de a transmite dimensiunea pragmatică a originalului în limba română. Probabil, putem explica toate acestea prin faptul că Beatrice Masini este autoarea mai multor cărți pentru copii. De-a lungul activității sale a lucrat în calitate de jurnalist și traducător. În special, ea este cunoscută pentru traducerea seriei de romane fantastice „Harry Potter”. Pe parcursul mai multor ani a fost redactorul responsabil pentru romanele adresate copiilor publicate în cadrul editurii „Rizzoli”. La momentul actual ocupă postul de responsabil pentru drepturile internaționale ale editurii „Bompiani”, totodată publică lucrări în calitate de autoare la diverse edituri italiene, cărți traduse în mai multe limbi. A câștigat numeroase premii, printre care: Premiul „Pippi”, Premiul „Elsa Morante” și Premiul „Andersen – Lumea copilăriei” ca cel mai bun autor de cărți destinate copiilor.

În analiza traducerii efectuate de Beatrice Masini în limba italiană a unor povestioare scrise de Spiridon Vangheli observăm mai multe elemente de ordin gramatical rezultate din unele diferențe legate de temporalitate, mod și poziția verbului în propoziție [a se vedea 20; 21; 22].

Capcanele temporalității în traducerea din română în italiană sunt provocări ce țin de redarea corectă a timpului și aspectului verbal, având în vedere diferențele de structură și de utilizare dintre cele două limbi. Ne referim, de exemplu, la unele capcane ale temporalității, cum ar fi efectele rezultate din valorile timpului prezent vs. timpurile trecute în narațiune: în textul în limba română este utilizat cu preponderență *prezentul indicativ* ce denotă caracterul dinamic al acțiunii, implicând cititorul în evenimentele care se desfășoară chiar în momentul lecturii (cititorul are sentimentul participării directe la evenimentele relatate). Această temporalitate este specifică poveștilor destinate copiilor, oferindu-le un sentiment de apropiere față de personajul principal și acțiunilor sale: ...*fulgii i se păreau* → *i fiocchi di neve gli sembrava* – observăm că verbul a fost tradus prin *imperfect (Imperfetto)*, la fel ca în limba română; *Trăiau în înțelegere și voie bună* → italiană: *Le cose andrebbero benissimo...* Verbul la *Imperfect* este redat prin *Conjunctivul imperfect (Congiuntivo imperfeto)*: română: *Guguță și-a luat mânușile* → italiană: *Gugu si è messo i guanti...* / română: *Păsările râdeau cu toate ciocurile* → italiană: *i passeri hanno cominciato a prenderli in giro...* ((*passato prossimo* (perfectul compus), în exemplele respective este folosit același timp al verbului în ambele limbi.

Pentru a exprima o acțiune trecută încheiată sunt utilizate forme ce corespund *perfectului compus*, atât în limba sursă, cât și în limba țintă [21; 22]: română: *Copii au simțit că oamenii de zăpadă* → italiană: *I bambini hanno pensato*. Chiar dacă este folosit același timp verbal, există o diferență semantică generată de verbul care redă în limba italiană momentul acțiunii: *a gândi* și nu *a simți*, după cum este în limba-sursă.

În unele cazuri *Perfectul compus* este redat prin *Conjunctivul imperfect (Congiuntivo imperfeto)*, utilizat preponderent în propozițiile care exprimă anumite sentimente: dorințe, îndoieli, emoții sau incertitudini. Este o caracteristică mai rar întâlnită în alte limbi, dar crucială în italiană pentru a exprima stările subiective: română: ... *au coborât păsările din cer* → italiană: *se non ci fossero i passeri...*

În varianta originală a istorioarei „Guguță și oamenii săi de zăpadă” se povestește că Guguță a făcut mai întâi un om de zăpadă și apoi a făcut o femeie de zăpadă, dar în textul tradus în limba italiană se descrie fapta inversă mai întâi a creat femeia de zăpadă și apoi omul de zăpadă: „... *Gugu... ha modellato una pupazza di neve, molto grande. La pupazzona è venuta molto bene e Gugu ha deciso di darle un marito di neve*”; lexemul *pupazzona* face parte din registrul popular și nu din registrul literar al limbii italiene.

Traducătoarea optează pentru păstrarea diminutivelor în textul în TT: *pecorelle* (oițe), *leprotti* (iepurăși), *orsachiotti* (ursuleți), *tigrotti* (tigrișori), *pupazzini* (omuleți de zăpadă), ceea ce rezultă din specificul limbii italiene care a dezvoltat un spectru larg de posibilități în acest scop.

Construcțiile concesive în italiană și română sunt similare prin mai multe aspecte, dar există și câteva diferențe. Ambele limbi recurg la conjuncții concesive pentru a introduce propoziții subordonate care exprimă o concesie sau o opoziție față de ceea ce este afirmat în propoziția principală. Limba italiană folosește mai des *conjunctivul* în propozițiile concesive, pe când limba română preferă *indicativul* sau *condiționalul*: română: *Pe urmă oamenii s-au înmulțit în toate ogrăzile* → italiană: *Poi, perché fossero felici, ha fatto anche i pupazzini di neve*.

Construcția frazei în italiană și în română prezintă anumite asemănări datorate rădăcinilor latine comune, dar există și diferențe vizibile în ceea ce privește ordinea cuvintelor, utilizarea articolelor și a modurilor

verbale. Construcția generică pentru ambele limbi este: *Substantiv + Verb + Complement*. Atât în italiană, cât și în română, ordinea de bază a cuvintelor este SVO (subiect-predicat-obiect): română: *Oamenii ridicau din umeri* → italiană: *I pupazzi di neve alzavano le spalle*. În ambele limbi substantivele sunt însoțite de articole hotărâte, doar că locul acestora diferă prin faptul că în limba română articolul hotărât este enclitic, iar în limba italiană articolul hotărât se plasează înaintea substantivului: *ceaunele* → *it: le pentole*; *copiii* → *it: i bambini*; *oamenii de zăpadă* → *it: i pupazzi*; *păsările* → *it: i passeri*; *câinele* → *it: il cane* ș.a. Pentru a exprima raporturile gramaticale limba română folosește cazurile gramaticale Nominativ, Genitiv, Dativ, Acuzativ, iar limba italiană utilizează diverse prepoziții. În italiană prepozițiile articulate sunt combinații între prepoziții simple și articole hotărâte. Acestea sunt esențiale pentru a evita repetițiile și a oferi fluentă limbajului. De exemplu: *surorii sale* → *it: alla sua sorellina*; *clopoțelul de la școală* → *it: il campanello della scuola*; *printre crăpăturile gardului* → *it: dalle fessure dello steccato*.

În limba italiană interjecțiile joacă un rol semnificativ în exprimarea emoțiilor, a stărilor de spirit și a reacțiilor spontane. Ele sunt folosite pentru a adăuga nuanțe expresive sau apreciative și sunt comune în conversația cotidiană, în literatură și în artele spectacolului. Interjecțiile sunt considerate părți de vorbire independente și neflexibile. Ele nu au funcții sintactice (nu pot fi subiecte, predicate etc.), însă contribuie la sensul enunțului prin intensificarea sau clarificarea tonului acestuia. În literatura italiană, interjecțiile sunt frecvent folosite pentru a reda autenticitatea dialogului și a sublinia trăirile personajelor. Ele adaugă o nuanță expresivă textului și ajută la crearea unei atmosfere autentice și vii, exprimând frecvent emoții precum bucuria, tristețea, uimirea, surprinderea, recunoașterea: *È un miracolo!*; *Incredibile!*; *Ma guarda che capelli!*; ușurare: *Ah!*; *frustrare, tristețe, uimire: Uffa!*; *Oh, oh...!*; bucurie, celebrare: *Bravi!*. Unele interjecții sunt utilizate pentru a atrage atenția sau pentru a chema pe cineva: *Dai, vieni!*; pentru a reține atenția cuiva: *Guardate!*

Astfel putem afirma că prin traducerea în italiană a povestirilor scurte „Guguță și prietenii săi”, cititorii italieni pot descoperi o serie de valori și tradiții specifice spațiului românesc, deoarece traducătoarea Beatrice Masini a reușit să păstreze stilul autorului originalului, totodată înscriind textul tradus la o nouă realitate pragmatică, cea a limbii (gramaticii) și culturii italiene, fără a pierde din vizor copilul – principalul destinatar al textelor lui Spiridon Vangheli.

Traducerea sus-menționată contribuie, de asemenea, la educația culturală și lingvistică a copiilor italieni, permițându-le să fie deschiși pentru a cunoaște expresii, obiceiuri, structuri lingvistice românești, oferindu-le o imagine complexă și variată asupra diversității umane. Astfel, traducerea din limba română în limba italiană a povestirilor scurte „Guguță și prietenii săi” este o modalitate valoroasă de a face cunoscută literatura română într-un mod atractiv și accesibil, consolidând schimburile culturale și promovând valori universale în rândul copiilor.

5. Unele capcane gramaticale generate de traducerile scrierilor lui Spiridon Vangheli în limba germană: analiza contrastivă a istorioarelor „Isprăvile lui Guguță” în traducerea în limba germană realizată de către Dagmar Kresse

Traducătoarea culegerii de povestiri „Isprăvile lui Guguță” este Dagmar Kresse, cunoscută pentru activitatea ei în traducerea literaturii ruse în limba germană. Traducerile ei se remarcă prin capacitatea de a reda nuanțele lingvistice și culturale ale textului original. Deși nu este o personalitate foarte mediatizată, contribuțiile aduse în traducerea literaturii est-europene au fost apreciate. De asemenea, Dagmar Kresse, ca și mulți alți traducători, adoptă o abordare caracteristică perioadei în care activează, mai exact, când majoritatea traducerilor erau efectuate prin intermediul limbii ruse.

În analiza contrastivă a operei „Isprăvile lui Guguță” [23] scrisă de către Spiridon Vangheli și traducerea acesteia în germană de Dagmar Kresse [24], observăm diferențe semnificative legate de temporalitate, mod și poziția verbului în propoziție. Aceste diferențe reflectă particularitățile fiecărei limbi și creează multiple provocări în traducere.

Capcanele temporalității în traducerea din română în germană (și invers) rezultă din condiția de transpunere a timpului și aspectului verbal, având în vedere diferențele de structură și de utilizare care s-au constituit în dezvoltarea istorică a sistemelor gramaticale în cele două limbi. Ne referim doar la unele dintre

cele mai pertinente situații de non coincidență a structurilor gramaticale [24; 25; 26] depistate în procesul analizei dificultăților de traducere a istorioarelor despre Guguță scrise de Spiridon Vangheli: *Prezentul narativ vs. timpurile trecute în narațiune*: în textul original în limba română predomină *prezentul narativ* care oferă acțiunii un caracter viu și dinamizat, implicând cititorul în evenimentele care par să se desfășoare chiar în momentul lecturii (cititorul are sentimentul participării directe la evenimentele istorisite). Această temporalitate este tipică pentru poveștile destinate copiilor, oferindu-le un sentiment de apropiere față de personajul principal și acțiunilor sale: (1) română: *A doua zi Guguță se scoală cu noaptea în cap, iese în vârful picioarelor afară și dă mâncare la oi* (p. 54). În schimb, în traducerea germană, predomină *timpurile trecute* precum *Präteritum* (imperfectul) și *Plusquamperfekt* (mai mult ca perfectul) care contribuie la construirea unei distanțe temporale, făcând acțiunea să pară finalizată și narată dintr-o retrospectivă: (1) germană: (*Präteritum*): *Am Morgen stand Guguze vor allen anderen auf, schlich auf Zehenspitzen auf den Hof und fütterte heimlich die Schafe* (p. 3) este folosit *imperfectul*.

Pentru a exprima o acțiune trecută încheiată în raport cu momentul vorbirii, este utilizat timpul *mai mult ca perfectul*, atât în limba sursă, cât și în limba țintă: (2) română: *Abia ajuns în ogradă, Guguță și-a dat seama ce e la mijloc – uitase în dimineața aceea să dea mâncare la oi* (p. 56). / (2) germană: *Guguze kam nach Hause, und gleich war ihm klar: Er hatte am Morgen die Schafe nicht gefüttert!* (p. 5). Spre deosebire de limba română, în care a fost utilizat verbul *a uita*, în germană a fost utilizată forma negativă a verbului *a hrăni* (*füttern*), ceea ce denotă o schimbare de perspectivă în limba țintă, întrucât în TS nu a fost pus accentul pe ideea de a uita.

În traducere, au fost omise multe detalii descriptive, inclusiv din secvența care descrie sosirea primăverii prin mai multe acțiuni specifice anotimpului, iar în versiunea în limba germană descrierea se reduce la un singur verb prin care se afirmă că primăvara s-a mutat în căciulă: (3) română: *Ba ici răsărea un ghiocel sub căciulă lui Guguță, ba colo o viorea, iar cei din clasa întâi au deschis fereastra școlii și cântau cât îi ținea gura: Vine, vine primăvara...* (p. 56). / (3) germană: *Unter der Mütze zog der Frühling ein* (p. 5).

Topica elementelor, în particular poziția verbului în propoziție, diferă semnificativ în limba română și în limba germană, astfel ne referim la o capcană frecventă în traduceri la nivelul acestor două limbi. În română verbul are o poziție relativ flexibilă și de obicei urmează subiectul, dar poate fi plasat și în alte părți ale frazei, fără să afecțeze grav înțelesul acesteia. O atare flexibilitate permite operarea cu un stil narativ mai variat și contribuie la o accentuare direcționată spre subiect sau spre acțiune: (4) română: *... Guguță era cel mai de seamă om* (p. 62). (5) română: *Ajuns acasă, îmbracă pantalonii de baică și sună cornul* (p. 62).

În limba germană ordinea cuvintelor este mult mai rigidă. În propozițiile principale, verbul urmează subiectul determinat, iar în propozițiile subordonate, acesta se mută la final [25; 26; 27]:

Propoziție principală: (6) germană: *Zum Geburtstag fuhr die Mutter mit Guguze in die Stadt.* (verbul *fahren* (*fuhr*) este în poziția a doua) (p. 22).

Propoziție subordonată: (7) germană: *...dass Guguze einen Festtag hatte* (verbul *haben* (*hatte*) ocupă poziția finală (p. 22).

Această regulă este una fundamentală în limba germană și trebuie respectată în mod obligator pentru a păstra sensul frazei sau pentru a evita structurarea incorectă a acesteia din punct de vedere gramatical. În traducerea unei propoziții complexe din română, unde topica elementelor poate varia, germana impune respectarea ordinii stricte a verbului la final în subordonate. O astfel de structură strictă ajută la claritatea propoziției și la evitarea ambiguităților în comunicare.

O altă problemă ce se constituie în procesul traducerii structurilor gramaticale cu implicarea limbii germane rezultă din specificul construirii propozițiilor interogative. În limba română, verbul își poate păstra poziția obișnuită, iar întrebarea este indicată doar prin intonație sau prin semnul interogativ la finalul frazei. Totuși, și în română verbul poate fi adus în față pentru a accentua caracterul interogativ: (8) română: *Cu voie să vă urăm?* (p. 75). (9) română: *N-ai uitat cutea, Guguță?* (p. 82).

În germană, însă, ordinea cuvintelor este mai fixă în propozițiile interogative, unde verbul trebuie să fie plasat în prima poziție, indiferent de structura frazei: (10) germană: *Ist das deine Uhr, Großvater?* (p. 16). (11) germană: *Hast du ihn auch nicht vergessen, Guguze?* (p. 40).

Pronumele personal la fel joacă un rol important în structurarea textului și în transmiterea nuanțelor de relație între participanții la comunicare, iar în traducerea din română în germană există câteva diferențe esențiale care influențează atât sensul, cât și stilul narațiunii.

În română, pronumele personal este folosit mai rar, deoarece informația despre subiect se conține în forma verbului conjugat care indică persoana prin terminațiile verbale, astfel încât pronumele personal subiect este adesea omis. Aceasta permite o narare mai fluidă și mai concisă.

În germană, însă, pronumele personal este obligatoriu și trebuie utilizat de fiecare dată pentru a clarifica cine efectuează acțiunea, deoarece terminațiile verbale sunt mai puțin variate și nu întotdeauna pot indica persoana cu aceeași precizie ca în limba română: (12) română: *Și-a suflecat pantalonii, a ieșit în fruntea ploii și le-a strigat picaturilor...* (p. 60). / (12) germană: *Er krepelte die Hosen hoch, lief auf die Straße und rief dem Regen zu...* (p. 9).

În exemplul ce urmează, putem observa cum pronumele personal *ea*, care reprezintă un subiect subînțeles, este înlocuit în traducere prin prenumele personajului, pentru a facilita înțelegerea conținutului în limba țintă: (13) română: *Era vînată de frig* (p. 55). / (13) germană: *Die Ärmste war ganz blau gefroren* (p. 4). Pentru traducerea variantelor regionale ale pronumelor de politețe: se conturează următoarea strategie (14) rom. *Mata bade / mata, Nene Ioane*. / (14) germ. *Du, Onkel Junge / Onkel Ion*.

Diminutivele reprezintă un alt obstacol major în traducere, afectând vizibil transpunerea operei lui Spiridon Vangheli. Traducătoarea Dagmar Kresse, pe de o parte identifică diminutivele în limba germană, însă, pe de altă parte, apelează adesea la transpunerea lexicală, menținând sensul de bază, dar reducând impactul stilistic al diminutivului. Această adaptare duce la o schimbare de registru lexical, observabilă în echivalențele propuse pentru lumea copilăriei descrisă de Vangheli în română.

Substantive diminutive (română)	Traducerea substantivelor diminutive (germană)
1. nouraș	1. das Wölkchen
2. nourași	2. die kleinen Wolken
3. bănuți	3. die Kopeke
4. copacel	4. der Baum
5. baietasul	5. Guguta
6. baietasul si fetita	6. die Kleinen
7. surioara	7. das Schwesterchen
8. baietel	8. Kleiner
9. prostuților!	9. komische Käuze
10. pasaruicile	10. die Vögel
11. cocoșel	11. der Hahn
12. fluturasi	12. die Schmetterlinge
13. oita	13. Zicklein
14. traistuta	14. Schultersack
15. floricica	15. die Blume
16. ratuste	16. die gelben Entküken

Unele capcane gramaticale se formează în cazul traducerii adverbilor sau a locuțiunilor adverbiale specifice limbii vorbite, populare, ale căror echivalente semantice nu asigură transferul cultural sau poate chiar lipsi în limba germană: (15) română *Cusma nu crestea tam-nisam...* / (15) germană - lipsește traducerea adverbului din română. (16) română *Guguta sontic-sontic prin casă*. / (16) germană *Guguta war zwar aufgestanden, aber noch nicht ganz wach*.

Traducerea interjecțiilor, a căror semnificație derivă din potențialul referențial al fiecărui element, reprezintă de asemenea o provocare, mai ales în cazul povestirilor lui Spiridon Vangheli, pline de structuri gramaticale care exprimă stări emoționale, relații dintre personaje sau detalii despre acțiuni. Este de apreciat

efortul traducătoarei de a recrea acest univers afectiv vanghelian în limba germană. Dagmar Kresse oferă unele echivalente pentru interjecțiile din română:

Interjecții în TS	Traducerea interjecțiilor
Hm!	Ach, so ist das!
Poc!	lipsește
mai	Na los!
Hai, haii!	He, he!
Ura-a-a!	Hurraaa !
E-he-he!	lipsește
Hai, mai baiete!	Bürschchen!
Bravo!	Alle Achtung!
Sa traiești!	Auf deine Gesundheit!
Ei!	Na !
Cip-cip, cip, cirip!	Piep-piep!
Bre, Guguta!	Guguta, Söhnchen!
Bum-bum!	Bum, tarabum! Bum-bumtara, bum!

Lipsa interjecțiilor în traducerea germană complică redarea nuanțelor emoționale din operele lui Spiridon Vangheli, reducând autenticitatea dialogurilor, chiar dacă traducătorul încearcă să compenseze prin alte mijloace.

Capcanele de ordin sintactic în traducerea din română în germană și invers se referă la diferențele semnificative în structura frazei și utilizarea formelor pasive, ceea ce poate duce la traduceri eronate sau la pierderea clarității și fluidității textului.

Ordinea cuvintelor: Subiect – Verb – Complement vs. Verb final

În română, topica normativă a componentelor într-o propoziție este *Subiect–Verb–Complement*, însă ea poate varia în funcție de intenția autorului/vorbitorului sau pentru a focaliza un anumit element al propoziției. În germană, ordinea propoziției este mai fixă și mult mai dependentă de tipul frazei. În propozițiile principale, ordinea este similară cu cea în română, dar în propozițiile subordonate, verbul este plasat întotdeauna la final: română (faza subordonată): (17) română: *Când a văzut Guguță că au venit atâtea muzicanți să-i cânte Liliane, i-a dat băiatului cu acordeonul să bată toba...* (p. 66). / (17) germană (faza subordonată): *Als Guguze sah, wie viele Leute tanzten...*” (p. 65).

Observăm că în traducere, poziția verbului în propozițiile subordonate este una dintre cele mai comune capcane: în română, verbul poate rămâne în poziție mijlocie, dar în germană verbul trebuie plasat la sfârșitul propoziției subordonate. Neatenția la aplicarea regulii respective poate duce la producerea unei structuri incorecte în germană.

Propozițiile relative, adică cele introduse de pronume relative precum *care* în română sau *der, die, das* în germană, sunt structurate diferit în cele două limbi. În română, propoziția relativă adesea urmează imediat după substantivul pe care îl descrie și permite o anumită flexibilitate a ordinii cuvintelor. În germană, propozițiile relative urmează un model mai fix și implică plasarea verbului la finalul propoziției relative (18) română: *Guguță l-a căutat pe taică-său, care nu-și vedea capul din treburi* (p. 67). / (19) germană: *Wenn nun plötzlich Großvater Ene, der den Kindern immer den Schlaf bringt...* (p. 25).

Astfel, traducătorul va trebui să urmeze în germană regula prin care se stipulează că verbul trebuie să apară la finalul propoziției relative, în timp ce în română această poziție poate varia. Traducerea directă din română în germană fără a respecta ordinea specifică germană poate produce propoziții incorecte din punct de vedere gramatical și, respectiv, de conținut.

Un alt criteriu ce merită luat în considerație se referă la diateza activă și pasivă a verbelor. Atât în limba

română, cât și în limba germană, diateza pasivă poate fi folosită pentru a sublinia acțiunea în detrimentul agentului (cel care efectuează acțiunea). Ambele limbi folosesc participiul pentru a forma pasivul, deși modul de construcție diferă. Limba română folosește frecvent formele active, în timp ce germana este mai deschisă către utilizarea formelor pasive. Această diferență poate crea capcane în traducere, deoarece pasivul german poate părea formal sau distant în română, iar traducerea prea literală a activului românesc poate pierde din precizia germană: (20) română (activ): *La gară îl aștepta unchiul său* (p. 93). / (21) germană (pasiv): *Auf dem Bauernhof wurde er vom Onkel empfangen* (p. 52).

Punctuația este un alt aspect esențial al stilului și al structurii frazei, iar diferențele dintre română și germană pot crea capcane semnificative în traducere. Aceste capcane țin de regulile diferite ale celor două limbi în ceea ce privește utilizarea semnelor de punctuație.

Virgula este unul dintre cele mai frecvente semne de punctuație și există diferențe deosebite între română și germană în utilizarea ei, în special în propozițiile subordonate. În română, virgula este utilizată pentru a separa propozițiile subordonate sau pentru a marca o pauză în frază, dar nu este necesară înainte de toate conjuncțiile subordonatoare (cum ar fi „că”, „să”, „dacă”). În germană, virgula este obligatorie înainte de toate propozițiile subordonate, chiar și atunci când în română această construcție nu necesită virgulă. Virgula servește ca un separator clar între propozițiile principale și subordonate, ceea ce aduce claritate suplimentară în limba germană: (22) română: *S-a zvonit în sat că o să le dea chiar medalii* (p. 99). / (23) germană: *Er freute sich darüber so, dass er kurz entschlossen die Straße von seinem Haus bis zur Schule fegte* (p. 65).

Traducerea din română în germană fără a utiliza virgula în fața propozițiilor subordonate poate duce la fraze confuze sau incorecte. Este important ca traducătorul să respecte această regulă gramaticală în germană pentru a menține corectitudinea sintactică.

Româna folosește cratima pentru a introduce replicile dialogului, în timp ce în germană dialogul este deseori introdus de ghilimele: (24) română: – *Tu ai învățat cu Ion Creangă, bunele?* (p. 95). / (24) germană: *„Du bist mit dem Schriftsteller Ion Creangă zur Schule gegangen, Grossvater?”* (p. 45).

Traducerea dialogului fără a ajusta punctuația poate fi problematică. Traducătorul trebuie să se asigure că adaptează introducerea dialogului la standardele limbii germane, folosind ghilimele în locul cratimei, pentru a nu crea confuzii în receptarea textului tradus de către cititorul textului în limba sursă.

Analizând culegerea de istorioare „Isprăvile lui Guguță” de Spiridon Vangheli și traducerea acesteia în germană de Dagmar Kresse din perspectiva capcanelor lingvistice, în special cele gramaticale, legate de temporalitate, moduri verbale, pronume personale, structuri sintactice și punctuație, putem contura câteva concluzii: a) capcanele temporalității: traducerea temporalității este una dintre principalele provocări de ordin gramatical, dar și de conținut, având în vedere diferențele existente între sistemul de timpuri ale verbului în limbile română și germană. Româna preferă utilizarea prezentului și a perfectului compus pentru a sugera acțiuni continue sau obișnuite, în timp ce germana are tendința de a folosi imperfectul sau mai mult ca perfectul în contexte similare; b) moduri și aspecte ale verbelor: diferențele dintre indicativ, condițional și conjunctiv în română și germană pot crea dificultăți în redarea intenției autorului. Româna folosește frecvent condiționalul pentru ipoteze (*ar merge*), pe când germana optează pentru construcția cu *würde* pentru a reflecta viitorul ipotetic; c) pronumele personale: în română pronumele personal poate fi omis în diferite contexte din care putem extrage informația despre persoana care efectuează o acțiune sau trăiește o stare datorită formei conjugate a verbului. În schimb, în limba germană, pronumele personal este obligatoriu.

Capcanele sintactice: ordinea cuvintelor în propoziții este o sursă de potențiale dificultăți. În română, ordinea subiect-verb-complement este mai flexibilă, în timp ce germana urmează reguli stricte de poziționare a verbelor și a altor elemente. Punctuația: în română pentru vorbirea directă se utilizează liniile de dialog, iar în germană se folosesc ghilimelele.

Concluzionând, vom sublinia că traducerea unei opere precum „Isprăvile lui Guguță” necesită o înțelegere profundă a subtilităților informative și de conținut în ambele limbi. Traducătorul trebuie să fie capabil să păstreze stilul individual al lui Spiridon Vangheli, specific scrierilor pentru copii, adică tonul jucăuș și naiv al narațiunii, evitând capcanele gramaticale și sintactice care ar putea denatura mesajul original.

6. Unele capcane gramaticale generate de traducerile scrierilor lui Spiridon Vangheli în limba engleză: analiza contrastivă a istorioarelor „Isprăvile lui Guguță” în traducerea în limba engleză („Meet Guguze”) realizată de către Miriam Morton

Traducerea în limba engleză a culegerii de povestiri „Isprăvile lui Guguță” este realizată de Miriam Morton, cunoscută pentru activitatea de editor și de traducător de literatură din limba rusă în engleză. S-a născut în Rusia, apoi a emigrat în Statele Unite în anul 1920. Judecând după activitatea ei profesională, constatăm că Miriam Morton a fost o figură semnificativă, înalt apreciată pentru traducerea din limba rusă în engleză a unor opere literare clasice și pentru promovarea culturii ruse în Statele Unite.

Pentru a realiza traducerea în limba engleză („Meet Guguze” [28]) a istorioarelor despre Guguță, scri-se de Spiridon Vangheli, Miriam Morton utilizează o abordare specifică momentului istoric în care își desfășoară activitatea, adică ne referim la perioada când o bună parte a traducerilor ce aparțineau autorilor din spațiul sovietic erau realizate prin intermediul limbii ruse. Astfel, respectarea normelor specifice gramaticei limbii engleze scrise constituie principiul fundamental pe care traducătoarea își construiește demersul, anume din aceste considerente transpunerea mesajului din limba română, prin intermediul limbii ruse, se realizează în concordanță cu normele literare ale limbii engleze (vom menționa că în TT în limba engleză de care dispunem lipsește paginația).

Spiridon Vangheli, cântărețul, mesagerul și ocrotitorul copiilor a reprezentat universul fascinant al copilăriei printr-un limbaj simplu (inclusiv la nivelul structurilor gramaticale), plastic și bogat în culori, eroii săi fiind expresia firii autentice, purtători ai frumosului și ai libertății interioare. Opera vangheliană a intrat în patrimoniul literaturii române cu toate realitățile ei culturale specifice timpului dat și neamului nostru. Scrierile autorului basarabean de mult timp au depășit simțitor hotarele locului din care se trag datorită multiplelor traduceri destinate copiilor și maturilor care vin din diverse spații culturale și lingvistice, iar limba engleză (versiunea americană) nu face excepție din lista respectivă.

Considerăm că studiul formelor și mijloacelor gramaticale, selectate de traducătoare pentru transmiterea mesajului din textul vanghelian către publicul american, reprezintă o metodă de cercetare provocatoare, dată fiind distanța în spațiu, dar și în mentalitatea caracteristică reprezentanților acestor culturi. Astfel, am constatat de la bun început că traducătoarea și-a asumat misiunea de a aduce cât mai fidel în limba țintă lumea copilăriei descrisă de Spiridon Vangheli, și odată cu ea, elemente culturale cu un grad de intraductibilitate sporit.

Unele trăsături ale epicii populare se descoperă în istorioara „Isprăvile lui Guguță” încă din primele rânduri. Perfectul compus în limba română anunță perspectiva narativă a stilului autorului: (1) română: *Iarna l-a găsit sub cușmă [...]. I-a plăcut mătușii Ierne băiețelul. Au coborât tot atunci și fulgii din cer să-l vadă [...]* (p. 7).

Miriam Morton alege să transpună perspectiva narativă vangheliană prin *past simple* care este echivalentul gramatical al *perfectului compus* din limba română pentru relatarea secvențelor narative în timpul trecut, cu acțiuni încheiate: (1) engleză: *Guguze put on his fur hat for the first time that year, when Winter came [...]. It was clear that Winter liked both Guguze and his lamb's – wool hat. The snowflakes came flying from everywhere to take a look at him [...]*.

Spiridon Vangheli face intercalări prin descrierea acțiunilor la prezent în narațiunea din trecut în scopul de a oferi acțiunii un caracter mai viu și mai dinamic. În TT verbele la prezent nu se atestă, fapt care este o normalitate pentru limba engleză în condițiile în care narațiunea în planul trecutului nu presupune utilizarea prezentului: (2) română: *A doua zi Guguță se scoală cu noaptea-n cap, iese în vârful picioarelor afară și dă de mâncare la oi. Când a venit tata cu un braț de fân, băiețelul mergea călare pe berbec prin ocol* (p. 8).

În TT Miriam Morton optează pentru *past perfect* care, conform regulilor gramaticale, este echivalentul formei temporale *mai mult ca perfectul* în limba română. Probabil am putea argumenta decizia traducătoarei prin faptul că traducerea în engleză a fost realizată din limba rusă, sau că traducătoarea a făcut doar o interpretare mai liberă a mesajului și, prin urmare, aceste acțiuni au fost percepute ca anterioare unei alte acțiuni care s-a desfășurat tot în trecut: (2) engleză: *Very early morning he had tiptoed into the yard and quietly fed the sheep. By the time his father had come outside, Guguze was riding a big ram around the sheep pen.*

Cât privește normele ortografice specifice limbii engleze, se poate observa că ele au fost respectate în TT, întrucât, de exemplu, vorbirea directă este redată prin utilizarea ghilimelelor și nu a liniei de dialog: (3) română: - *Uite, ce multă iarnă a venit la noi!* (p. 7). / (3) engleză: „*So much winter all of a sudden,*” he said.

Traducerea operei vangheliene bogată în substantive diminutive, interjecții, forme regionale ale pronumelui, pune cu adevărat traducătorul în dificultate. Totuși, având ca suport o scurtă culegere de povestiri traduse în engleză, am putut repera doar câteva exemple de substantive la forma diminutivă, dar aceste exemple sunt suficiente pentru a înțelege că traducătoarea nu a reușit să păstreze acel limbaj viu și colorat, caracteristic copiilor, în care un rol important le revine diminutivelor:

Substantive diminutive (rom.)	Traducerea substantivelor diminutive (engl.)
1. nourași	1. little puffs
2. fetiță	2. little girl
3. porțiță	3. yard/garden gate
4. băiețel	4. little/young boy
5. oițe	5. little goats/lambs
6. tigrisori	6. baby tigers

În limba engleză există un singur pronume care poate echivala din punct de vedere gramatical varianta populară a pronumelui personal *mata/ matale/ dumneata* din limba română cu pronumele personal din limba engleză. Astfel, alegerea traducătoarei este evidentă și justificată. Același pronume personal *you* este folosit și ca echivalent pentru pronumele personal *tu*, ceea ce uniformizează momentul enunțării.

Textul lui Spiridon Vangheli abundă în interjecții care exprimă diferite nuanțe apreciative sau emotive, cum ar fi apelativele, onomatopeele. În schimb, textul englez este foarte sărac în elemente de acest fel, ele fiind omise din cauza că traducătoarea fie nu le-a găsit în textul intermediar din limba rusă, fie a renunțat să le traducă din cauza gradului înalt de intraductibilitate a unor atare elemente: (4) română *Boc! boc! Hei! Hai! Hăi, hăiiii!* / (4) engleză. *Hey-hey!*

În exemplele de traducere a povestirilor lui Spiridon Vangheli în limba engleză nu am elucidat toate capcanele gramaticale, pentru aceasta este necesară o înțelegere mai profundă a subtilităților limbajului specific stilului acestui autor în ambele limbi. Constatăm că textul în limba engleză este lipsit de acel amalgam de emoții și trăiri intense pe care doar un copil le poate simți. Astfel, se pierde și scopul lui Spiridon Vangheli de a descrie lumea prin ochii unui copil și de a prezenta realitatea sentimentelor și relațiilor între copii și între copii și adulți.

Concluzii

Nu vom insista asupra dezbaterilor despre o importanță mai mare a lexicului sau a gramaticii în construirea sensului și în procesul traducerii textelor literare. Un lucru este însă cert: calitatea traducerii depinde de abordarea subiectivă a demersului traductologic de către fiecare traducător și de competențele de diferit ordin pe care le aplică în activitatea sa. Totuși, eficacitatea traductivă presupune o distanțare maximă, mai exact, o abandonare a ipotezei corespondențelor formale între sistemele limbilor atrase în procesul traducerii. Principiul care motivează alegerea strategiilor de traducere a elementelor morfosintactice este cel al pertinentei, adică al traducerii elementelor necesare pentru transmiterea straturilor semantice de informații din textul sursă care contribuie la păstrarea maximală a informației din original în versiunea tradusă.

În procesul traducerii are loc o comparare a sintaxei proprii fiecărei limbi înscrise în cadrul specific al tipului de text de tradus: noi ne-am concentrat atenția pe textul creat de Spiridon Vangheli, având în calitate de destinatar copilul. Aceste condiții explică alegerea materialului gramatical și lexical de către scriitorul basarabean și, totodată, motivează așteptările unor traduceri de texte comparabile la nivel informativ și emotiv cu originalul. Totuși, am fost nevoite să constatăm că traducătorii în limbile franceză, germană și engleză au optat mai mult pentru respectarea normelor standard ale gramaticilor limbilor respective. Astfel, versiunile în limbile franceză, engleză și germană, analizate în prezenta lucrare, demonstrează tendința de a se distanța de sistemul gramatical al limbii române și de a se conforma cu cel al fiecărei din limbile țintă.

Referințe:

1. COȘERIU E. *Lecții de lingvistică generală*. Chișinău, Editura Arc, 2000, 191 p.
2. COȘERIU E. *Omul și limbajul său*. Iași, Editura Universității „A. I. Cuza”, 2009, 465 p.
3. COHEN M., *Grammaire et style*. Paris, Editions sociales, 1954, 239 p.
4. CHARAUDEAU P. *Grammaire du sens et de l'expression*. Paris, Hachette, 1992, 925 p.
5. *Gramatica limbii române. Volumul I, Cuvântul*. București, Editura Academiei Române, 2005, 712 p.
6. *Gramatica limbii române. Volumul II, Enunțul*. București, Editura Academiei Române, 2005, 1036 p.
7. TATILON C. *Traduire: pour une pédagogie de la traduction*. Toronto, Edition du GREF, 1986, 177 p.
8. CONDREA I. *Traducerea din perspectiva semiotică*. Chișinău, Cartdidact, 2006, 266 p.
9. ARMAȘU-CANȚÎR L. *Structuri și formule narative în opera lui Spiridon Vangheli*. Chișinău: Garamont-Studio, 2012.
10. *Spiridon Vangheli și universul senin al copilăriei. Biobibliografie*. Biblioteca Națională pentru Copii „Ion Creangă”, alcătuitor: Tamara Maleru; ediție îngrijită de Claudia Balaban. Ediția a 2-a, revăzută și completată. „Baștina-Radog” SRL, Chișinău, 2012, 272 p.
11. ZBANȚ L. *Abordarea linvistico-pragmatică a traducerilor prozei pentru copii scrise de Spiridon Vangheli*. In: *Revista Diacronia*. Georgiana Lungu-Badea, Nadia Obrocea editori. Timișoara: Editura Universității de Vest, 2017, p. 216-250.
12. SALA M. *Limba română, limbă romanică*. Conferințele Academiei române. Editura Academiei române, București, 1977, 17 p.
13. BOCHMANN K. *Cum sunt trăite și percepute limbile. Despre istoria limbilor ca istorie socială*. Cartier, Chișinău, 2020, 159 p.
14. ZBANȚ L. *Ruben Budagov despre natura socială a limbii*. În: *Revista Științifică Studia Universitatis. Seria Științe umaniste*, nr 4(44), Chișinău: CEP USM, 2011, p. 237-240.
15. БУДАГОВ Р. *Человек и его язык*. Москва, Издательство Московского Университета, 1976.
16. COȘERIU E. *Principalele probleme ale limbii române*. Editura Academiei române, București, 2023, 75 p.
17. VANGHELY S. *Gougoutsu – capitain de navire [Guguță – capitan de corabie]*. Chișinău: Literatura artistică, 1984, 160 p. Traducere de Mircea Ioniță.
18. MASINI B. *GUGU*. Casa Editrice: Messagero di S. Antonio, Padova, 2003, 99 p.
19. VANGHELY S. *Guguță și prietenii săi*. Proză, versuri, scrisori de la copii, Vol I. Chișinău, Turturica 1994, 224 p.
20. ANZINI, Manfredo. *L'avventura della lingua*. Casa Editrice: Il capitulo, Torino, 1987, 732 p.
21. IACOVINI, Gabriella. *Grammatica italiana per stranieri con esercizi e testi autentici*. Casa Editrice: Bonacci, Roma, 2009, 320 p.
22. PANĂ DINDELEGAN, Gabriela. *Gramatica de bază a limbii române. Ediția a II-a*. Univers Enciclopedic Gold, București, 2016, 685 p.
23. VANGHELY S. *Isprăvile lui Guguță*, Chișinău, 2011, 130 p.
24. KRESSE D. *Originaltitel: Приключения Гузуцы*. 1. Auflage. Verlag Detlit, Moskau, 1972, 66 p.
25. *Gramatica uzuală a limbii române*. Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Lingvistica. Litera, Chișinău 2000, 382 p.
26. CĂLUGĂRIȚA A., DANCIU A. *Gramatica limbii germane*. Editura Corint, 2014, 448 p.
27. HALL K., SCHEINER B. *Übungsgrammatik für Fortgeschrittene*. Deutsch als Fremdsprache. Max Hueber Verlag, Ismaning, 2001, 431 p.
28. VANGHELY S. *Meet Guguze*, traducere de Miriam Morton, 1977.

N.B.: *Articolul a fost prezentat în cadrul conferinței cu participare internațională „Traduceri (traducători) fără frontiere”, desfășurată la 27 septembrie 2024, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.*

Date despre autori:

Ludmila ZBANȚ, doctor habilitat, profesor universitar, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova

E-mail: ludmila.zbant@usm.md

ORCID: 0000-0001-6974-6474

Valeria DUCA, doctor, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova

E-mail: duca_valeria@yahoo.com

ORCID: 0009-0002-5437-5265

Olesea VÎNTU, doctorandă, Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: ventusolesea@gmail.com

ORCID: 0009-0005-1913-2040

Natalia GAIBU, asistent universitar, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova

E-mail: gaibunatalia@gmail.com

ORCID: 0009-0009-8180-533x

Carolina MOTPAN, asistent universitar, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova

E-mail: carolina.motpan@gmail.com

ORCID: 0009-0009-2265-2046

Prezentat la 01.10.2024

CZU: 81`255.4=03.131.1=135.1

[https://doi.org/10.59295/sum10\(200\)2024_19](https://doi.org/10.59295/sum10(200)2024_19)

(IN)TRADUCIBILITÀ DEI TESTI LETTERARI O COME TRADURRE L'INTRADUCIBILE

Tatiana PORUMB,

Universit  Statale della Moldova

Lo studio proposto   volto all'analisi delle difficolt  di traduzione dei testi letterari dall'italiano al romeno in una prospettiva storico-linguistica e filologico-letteraria, l'indagine concentrandosi soprattutto sull'analisi dei dati lessicali, stilistici reperiti nei testi d'arrivo, ma anche sulle testimonianze dei traduttori stessi. Siccome le biografie linguistiche e di vita degli autori italiani sono caratterizzate da un forte nesso fra culturemi, sovente espressi attraverso delle immagini riconducibili alla loro cultura, storia e dialetto, specifici per ciascuna regione italiana in parte, i loro testi si caricano di espressioni linguistiche e stilistiche uniche, realizzate in particolare a livello lessicale, sintattico e semantico che trasmettono la sensibilit  personale dell'autore. Le trasformazioni cos  ottenute producono modelli ibridi di pensiero e di identit  che sono difficilmente traducibili in un'altra lingua straniera. Il confronto con un'ulteriore dimensione linguistica e culturale presuppone delle capacit  e competenze del traduttore che vanno oltre la richiesta di essere bilingui e biculturali. In quest'ottica si intendono analizzare le strategie traduttive operate nella trasposizione dall'italiano al romeno di alcuni testi al fine di esaminare se e in che modo si siano potute conservare le peculiarit  linguistico-stilistiche rappresentative dell'identit  culturale italiana e dialettale di questi autori.

Parole-chiave: *intraducibilit , trasposizione, idioletto, giochi di parole, dialetti, culturema, ritmo, esperienza emotiva.*

(UN)TRANSLATABLNESS OF LITERARY TEXTS OR HOW TO TRANSLATE THE UNTRANSLATABLE

The proposed study is aimed at analyzing the difficulties of translating literary texts from Italian into Romanian in a historical-linguistic and philological-literary perspective, the investigation focusing mainly on the analysis of lexical and stylistic data found in the target texts, but also on the testimonies of the translators themselves. Since the linguistic and life biographies of Italian authors are characterized by a strong connection between culturemes, often expressed through images attributable to their culture, history and dialect specific to each Italian region in part, their texts are loaded with unique linguistic and stylistic expressions, realized in particular at the lexical, syntactic and semantic level that transmit the personal sensitivity of the author. The transformations thus obtained produce hybrid models of thought and identity that are difficult to translate into another foreign language. The comparison with a further linguistic and cultural dimension presupposes the translator's skills and competences that go beyond the requirement to be bilingual and bicultural. From this perspective, we intend to analyse the translation strategies used in the transposition of some texts from Italian to Romanian in order to examine whether and how the linguistic-stylistic peculiarities representing the Italian cultural and dialectal identity of these authors have been preserved.

Keywords: *untranslatability, transposition, idiolect, puns, dialects, cultureme, rhythm, emotional experience.*

(IN)TRADUCIBILITATEA TEXTELOR LITERARE SAU CUM S  TRADUCEȚI INTRADUCTIBILUL

Studiul propus are ca scop analiza difficult ilor de traducere a textelor literare din italiană în română într-o perspectivă istorico-lingvistică  i filologico-literară, investigaȚia concentrându-se mai ales pe analiza datelor lexicale  i stilistice din textele țintă, dar şi pe mărturiile traducătorilor  n i i. Deoarece biografiile lingvistice  i de viața ale autorilor italieni se caracterizează printr-o legătură puternică între cultureme, adesea exprimate prin imagini atribuite culturii, istoriei  i dialectului, specifice pentru fiecare regiune a Italiei, textele acestor scriitori sunt încărcate cu expresii lingvistice  i stilistice unice, create în special la nivel lexical, sintactic  i semantico care transmit sensibilitatea personală a autorului. Transformările astfel ob t nute produc modele hibride de gândire şi identitate greu de tradus într-o altă limbă străină. ComparaȚia cu o altă dimensiune lingvistică  i culturală presupune abilităȚi și competențe ale traducătorului care dep  esc cerința de a fi bilingv  i bicultural. Din această perspectivă, ne propunem să analizăm strategiile de traducere utilizate în transpunerea din italiană în română a unor texte pentru a examina dacă s-au păstrat şi cum s-au păstrat particularităȚile lingvistice  i stilistice specifice identităȚii culturale italiene  i dialectale a autorilor.

Cuvinte-cheie: *intraductibilitate, transpunere, idiolect, joc de cuvinte, dialecte, culturem, ritm, experien  emoȚională.*

L'intraducibilità dei testi si riferisce alla difficoltà o impossibilità di tradurre completamente un'opera letteraria da una lingua a un'altra mantenendo intatti tutti i suoi significati, sfumature, giochi di parole, riferimenti culturali e peculiarità stilistiche. Questo concetto è particolarmente rilevante in letteratura, dove l'espressione artistica e il valore estetico sono profondamente legati alla lingua originale.

Esaminando le ragioni per cui un testo letterario può essere considerato intraducibile, si possono mettere in evidenza gli aspetti linguistici che creano difficoltà nella traduzione dei testi letterari, in particolare, per due lingue che sono molto prossime come l'italiano e il romeno. Tra questi possiamo elencare alcuni che abbiamo riscontrato e sperimentato nella nostra esperienza linguistica e traduttiva, come giochi di parole, allitterazioni, assonanze, la cripticità dei titoli, riferimenti specifici alla cultura, alla storia, o alle tradizioni del paese di origine, i dialetti, lo stile unico di un autore, il ritmo della prosa e il tono del testo, etc.

In molte opere letterarie si utilizzano giochi di parole, allitterazioni, assonanze, o altre figure retoriche che non trovano un equivalente diretto in un'altra lingua. Spesse volte la traduzione dei giochi di parole può risultare forzata o perdere l'effetto desiderato. Per comparazione, proponiamo di fare l'analisi comparativa dell'espressione usata da Giulia Caminito nel suo noto romanzo, vincitore del premio Campiello 2021, *L'acqua del lago non è mai dolce*, „il cellulare che trilla” [1, p. 124] che tradotto sarebbe “telefonul mobil care cântă triluri” (rom. tril > it. trillo) e che invece nella traduzione di Oana Sălișteanu suona così: *telefonul mobil care sună și sună fără oprire* [2, p. 122]. A nostro avviso, in questo caso si è perso l'effetto della metafora, ma è stata resa l'idea del suono continuo e fastidioso del telefono cellulare che provoca nel lettore romeno lo stesso effetto.

Anche un semplice titolo di un'opera letteraria può creare difficoltà nella traduzione: per esempio il titolo *I racconti romani*, una raccolta nota di racconti di Alberto Moravia pubblicata per la prima volta nel 1954 e tradotta in molte lingue, in romeno è stata pubblicata con il titolo *Povestiri din Roma* (trad. George Lăzărescu, 1955, Adriana și George Lăzărescu, 1962), invece nella versione di alcuni studiosi moldavi è stata proposta la traduzione del titolo usando l'aggettivo *Povestiri romane* [3, p. 129] che secondo noi non è molto adatto perché non rende immediatamente l'idea che sono della città di Roma, ma piuttosto della civiltà romana.

I testi letterari spesso contengono riferimenti specifici alla cultura, alla storia, o alle tradizioni del paese di origine. Questi riferimenti possono risultare oscuri o privi di significato per i lettori di altre culture, anche dopo la loro traduzione. La traduttrice romena di Cluj, Gabriela Lungu, racconta in un'intervista al giornale Cluj Manifest del 29 agosto 2016 la sua esperienza di traduzione del romanzo di Pier Paolo Pasolini *Ragazzi di vita* [4]. Le difficoltà di traduzione incominciano già dal titolo, perché *ragazzi di vita* è un sintagma inventato da Pasolini, partendo dall'espressione verbale *fare la vita*, che in italiano significa „prostituirsi”. La frase del titolo non ha traduzione in rumeno, e la traduttrice ha fatto fatica a trovare un corrispondente, perché i ragazzi di vita sono i ragazzi, gli adolescenti che durante la fine della guerra e nell'immediato dopoguerra, a Roma, con enormi problemi, si prostituivano, tra le altre cose. Per tradurre questo libro (rom. *Băieții străzii* di Pier Paolo Pasolini), la traduttrice romena ha riletto altri tre libri, con molta attenzione e prendendo appunti, compilando il proprio vocabolario. Nonostante la traduttrice conoscesse molto bene l'opera di Pasolini (di questo libro ne ha parlato anche nei suoi seminari, dal titolo “Gli scrittori e le loro città”, perché racconta di Roma, delle borgate romane) non si era immaginato che potesse essere così difficile da tradurre.

Un'altra grande difficoltà per la traduttrice sono stati i dialoghi e alcuni commenti del narratore in dialetto romano. Un dialetto che lo stesso Pasolini non padroneggiava perché era originario del Friuli, le sue prime esperienze letterarie furono poesie scritte in dialetto friulano, e solo successivamente si trasferì a Roma. E, poiché cominciò ad amare la città e poiché sperimentò la realtà del dopoguerra in una città devastata, si mise a scrivere in un romano della borgata. Ma proprio perché questo dialetto non era la lingua materna di Pasolini, crea al traduttore una serie di difficoltà che via via si riscontrano durante il processo di traduzione. Un conto è leggere per diletto, un altro è cercare di trasporre, tradurre, interpretare un libro in un'altra lingua.

Con questo esempio vogliamo sottolineare come lo stile unico di un autore, il ritmo della prosa, e il tono del testo possono essere difficili da riprodurre in un'altra lingua. Un traduttore deve fare delle scelte che inevi-

tabilmente alterano il testo originale, sacrificando talvolta parte della sua bellezza o del suo impatto emotivo.

La ricercatrice Silvia Campanini dell'Università di Trieste ha fatto uno studio comparato delle varie versioni di traduzione di una stessa opera: *Crollo e Caduta della Casa Usher* (The Fall of the House of Usher) [4, p.114], un racconto del terrore scritto da Edgar Allan Poe. L'obiettivo dell'analisi comparata che è stata condotta in sede didattica era quello di dimostrare che le tre traduzioni esaminate dalla Campanini creano tre scenari piuttosto differenti – essenzialmente per via di differenze lessicali – e generano nel lettore tre differenti esperienze psicologiche e intellettuali, come conseguenza di particolari scelte stilistiche. A questo scopo sono stati presi in considerazione alcuni specifici aspetti testuali: la leggibilità della traduzione in termini di „scorrevolezza”, il cui grado può dipendere dalla complessità dell'articolazione sintattica e dal ritmo del fraseggio; il registro e le strategie retoriche; infine l'impiego ripetuto di determinate scelte semantiche e formali il cui effetto complessivo incide sulla lettura come esperienza estetica. Il testo di partenza è stato preso in esame solo in un secondo momento, non solo per individuare le differenze principali fra le tre strategie traduttive, ma anche per considerare se e in quale misura l'impronta stilistica dei traduttori abbia prodotto oggettive distorsioni dell'originale.

Come conclusione l'autrice sostiene che se si parte dall'assunto che il testo artistico è aperto a interpretazioni differenti e soggettive, e quindi anche a rese traduttive diverse, si deve ammettere che anche lo stile, come scelta e combinazione di elementi espressivi ai vari livelli del testo, può essere soggetto a interpretazione: è plausibile che il traduttore dia priorità a certi connotati rispetto ad altri a seconda della sue competenze analitiche e critiche. A questo si aggiunge che chi traduce possiede un suo proprio idioletto e dispone di una determinata gamma di mezzi linguistici. Si può pertanto dire che l'idioletto del traduttore, il suo stile, anche semplicemente inteso come „potenziale” espressivo, entra giocoforza a far parte del testo tradotto e, anche quando la strategia adottata sia di massima adesione alle forme e alle sfumature semantiche dell'originale, tenderà ad emergere a qualche livello.

Molti autori italiani, specialmente quelli del Novecento e contemporanei, hanno sperimentato con la lingua, creando nuove parole o utilizzando un linguaggio molto personale e unico, spesso chiamato idioletto. Un idioletto è una forma di linguaggio personale, caratterizzata da un uso distintivo del vocabolario, della sintassi, e delle strutture retoriche che riflettono la voce unica di un autore. Tradurre testi scritti in un idioletto può essere estremamente complesso, poiché questi elementi linguistici non hanno equivalenti diretti in altre lingue.

Gli autori che creano nuove parole (neologismi) o giochi di parole insoliti lo fanno spesso per esprimere concetti, emozioni o idee che non possono essere rappresentati in modo adeguato con le parole esistenti. Questi neologismi sono strettamente legati al contesto culturale e linguistico dell'autore e possono essere molto difficili da tradurre. Un traduttore si trova di fronte al dilemma se creare un neologismo equivalente nella lingua di arrivo o trovare una parafrasi che catturi il senso del termine originale. Alcuni autori sviluppano un linguaggio estremamente personale che include non solo parole inventate ma anche sintassi non convenzionale, frasi idiomatiche. Questo linguaggio idiosincratico è spesso parte integrante del loro stile e della loro voce letteraria. Tradurre in modo efficace questi elementi richiede una comprensione profonda dell'opera e del contesto culturale dell'autore e del lettore, inoltre la capacità di ricreare una voce altrettanto unica nella lingua di destinazione.

Gabriele D'Annunzio è noto per il suo uso esuberante del linguaggio, spesso inventando nuove parole e combinazioni poetiche per evocare immagini vivide e sensazioni. Ha creato un vocabolario personale che unisce elementi arcaici, termini tecnici, e neologismi. Tradurre D'Annunzio significa confrontarsi con un lessico ricco e variegato, che può essere difficile da rendere in un'altra lingua senza perdere le sfumature dell'originale.

Carlo Emilio Gadda è celebre per il suo uso del linguaggio dialettale, della giustapposizione di registri linguistici differenti, e della creazione di parole composte e neologismi. Nel suo romanzo „Quer pasticciaccio brutto de via Merulana”, Gadda mescola italiano standard, dialetti regionali e tecnicismi. Questo miscuglio crea una lingua unica che riflette la complessità del suo pensiero e l'ironia della sua narrazione. Tradurre Gadda richiede la creazione di un linguaggio altrettanto stratificato nella lingua di destinazione, che catturi la sua giocosità linguistica e il suo tono critico.

Andrea Camilleri ha creato una lingua ibrida per i suoi romanzi su Montalbano, combinando italiano e siciliano per riflettere la cultura locale e la personalità dei personaggi. La sua lingua è un “italiano sicilianizzato” che aggiunge colore e autenticità alle sue storie, ma può essere difficile da tradurre. I traduttori devono decidere se mantenere l’ibrido linguistico, utilizzare note per spiegare i termini, o cercare di trovare un equivalente culturalmente rilevante nella lingua di arrivo. Durante le lezioni di traduzione letteraria propongo spesso ai miei studenti di tradurre brani dai romanzi polizieschi di Camilleri. All’inizio gli studenti si perdono, disperano ma con alcuni accorgimenti e analisi riescono a prendere gusto e sciogliere il mistero dei giochi di parola a base dialettale, riuscendo a comprendere il messaggio dell’autore e a tradurlo.

Quando un termine è strettamente legato al contesto culturale dell’autore e il traduttore non riesce a trovare un equivalente appropriato oppure non è possibile parafrasarlo, può utilizzare note a piè di pagina o glosse per spiegare il significato e il contesto del termine. Questo approccio mantiene la fedeltà all’originale, ma può interrompere la fluidità della lettura. Sempre nel romanzo della Caminito troviamo la frase che contiene un’abbreviazione molto usata nell’italiano moderno dei cellulari, chat, etc.: „Le altre ragazzine per Natale ricevono i primi cellulari che sono grossi come banane e tutti grigi, si fanno squillettini per comunicarsi pensieri, si scrivono messaggi sgrammaticati e *tvb*.” [1, p. 55]. *Tvb* per un lettore romeno che non conosce l’italiano non può essere comprensibile, perciò la traduttrice Oana Sălișteanu ricorre alla strategia diretta, lasciando intatta l’espressione italiana nel testo romeno, ma rende comprensibile il messaggio con una parafrasi all’interno del testo e una nota a piè di pagina: „Celelalte fetițe primesc de Crăciun telefoane mobile, toate cenușii și groase cât bananele, își dau *beep* ca să-și comunice ce le trece prin cap, își scriu mesaje agramate și declarații de dragoste prescurtate *tvb*.” La nota: „Prescurtarea de la te iubesc, *ti voglio bene* (it.)” [2, p. 53].

Tuttavia, la traduzione di testi letterari, pur riconoscendo l’intraducibilità, cerca di trovare un equilibrio tra fedeltà al testo originale e la necessità di renderlo comprensibile e significativo per il lettore nella lingua di arrivo. I traduttori letterari svolgono un ruolo fondamentale nel mediare tra le culture e nel cercare di trasmettere il più possibile dell’esperienza originale, dei riferimenti che sono profondamente radicati nel contesto socioculturale di una lingua e spesso portano con sé significati, associazioni e sfumature che non hanno equivalenti diretti in altre lingue o culture, pur consapevoli delle inevitabili perdite e trasformazioni che accompagnano ogni atto di traduzione.

L’adattamento culturale implica la modifica del riferimento culturale per adattarlo meglio al pubblico di destinazione. Questa tecnica può aiutare a rendere il testo più comprensibile e rilevante per il lettore, in modo particolare quando i lettori di destinazione sono i bambini. Il metodo della localizzazione è usato principalmente in traduzioni per bambini, dove il contesto culturale deve essere completamente comprensibile.

La traduzione di „Le avventure di Pinocchio. La storia di un burattino” in romeno di Rodica Chiriacescu dal titolo *Aventurile lui Pinocchio. Povestea unei păpuși de lemn*, pubblicata a Chișinău nel 2005 dalla casa editrice Prut Internațional, è probabilmente l’unica versione originale in romeno edita nella Repubblica Moldova dopo gli anni Cinquanta del secolo scorso [6, p. 171]. Si tratta di una versione moderna, in cui la traduttrice e scrittrice adopera una strategia traduttiva di conservazione delle caratteristiche e delle peculiarità culturali e linguistiche italiane. L’aspetto onomastico è ciò che maggiormente differenzia tra loro i personaggi di Collodi, e per questo motivo Chiriacescu ha trasposto in romeno i nomi e i soprannomi, adottando strategie diverse. È il caso del nome parlante del burattinaio *Mangiafoco*, una parola composta da un verbo e da un sostantivo, che è stata resa in romeno per calco morfologico, cioè con la traduzione fedele degli elementi che compongono la parola di origine rom. *Mănâncăfoc*.

Nel racconto, portatori di peculiarità nazionali sono pure i nomi di vari piatti e alimenti italiani. Questo tipo di nomi fa parte della categoria dei culturemi, parole specifiche legate all’universo di riferimento della cultura originaria e, dunque, difficilmente trasponibili in una diversa cultura o addirittura quasi intraducibili. Così, per esempio, la parola „frittata” viene tradotta con il suo equivalente in romeno *omletă*, che è un prestito dal francese; „trippa alla parmigiana” è stato localizzato con equivalenti della cultura d’arrivo, *burtă de vacuță cu cașcaval*, dove per „trippa” abbiamo l’equivalente semantico-pragmatico *burtă de vacuță* «pancia, stomaco di vacca», invece il sintagma „alla parmigiana” è stato sostituito con un iperonimo neutro *cu cașcaval* „al formaggio”. I galletti di primo canto sono i galletti giovani, perciò l’espressione „di primo

canto” è stata resa in romeno con l’aggettivo „giovane” *cucoșei tineri*; per rendere uva paradisa è stato sostituito „paradisa” con l’aggettivo „saporita” al grado superlativo: *struguri foarte gustoși*.

Per alcuni nomi di piatti italiani la traduttrice è ricorsa spesso all’omissione dei titoli particolarmente specifici o locali, sostituendoli con equivalenti linguistici dei piatti simili nella cultura d’arrivo. Così il „risotto alla milanese” diventa *pilaf*, i „maccheroni alla napoletana” *macaroane*, „maccheroni”. In tutti gli altri casi, quando si tratta di cibo semplice o di piatti a base di carne e pesce di vario tipo, conditi con salse e contorni diversi, ma che non contengono nella loro denominazione tratti tipici della cultura italiana e che potrebbero quindi appartenere anche alla cultura d’arrivo, la trasposizione dei nomi è resa per traduzione: pane *pâine*; uovo *ou*; polenta mufita *mămăligă mucegăită*; „lepre dolce e forte con un leggerissimo contorno di pollastre ingrassate” *iepure moale și robust cu o garnitură ușoară de puici îngrășate*.

La traduzione di riferimenti culturali richiede un approccio flessibile e una profonda comprensione sia della cultura di origine sia di quella di destinazione. I traduttori devono essere creativi e saper bilanciare l’esigenza di rimanere fedeli al testo originale con quella di rendere il testo comprensibile e rilevante per il lettore. Ogni scelta traduttiva implica un compromesso, ma con una buona conoscenza delle due culture e una certa sensibilità linguistica, è possibile rendere giustizia all’opera originale.

Il ritmo della prosa e il tono del testo sono elementi cruciali nella letteratura che possono essere particolarmente difficili da riprodurre in un’altra lingua. Questi aspetti contribuiscono in modo significativo all’atmosfera, allo stile, e alla percezione emotiva di un’opera. Vediamo perché questi elementi sono difficili da tradurre e quali strategie possono essere adottate per affrontare queste difficoltà.

Innanzitutto, il ritmo e il tono sono difficili da tradurre perché ogni lingua ha la sua struttura sintattica, che influisce sul ritmo della prosa. Ad esempio, l’italiano tende ad avere frasi più lunghe e complesse rispetto all’inglese, che può preferire frasi più brevi e concise. Questa differenza può alterare il ritmo del testo quando viene tradotto. Il ritmo della prosa può essere influenzato dalla cadenza delle frasi e dall’uso di dispositivi stilistici come allitterazioni, assonanze, e ripetizioni. Questi elementi sonori sono spesso legati alla lingua originale e possono essere difficili da replicare nella traduzione.

Il tono di un testo è determinato dalle scelte lessicali (parole usate) e dal registro (formale, informale, colloquiale, ecc.). Trovare espressioni equivalenti in un’altra lingua che trasmettano lo stesso tono può essere complesso, soprattutto se il testo originale utilizza giochi di parole, ironia o sarcasmo. Il tono può anche essere influenzato da riferimenti culturali, connotazioni locali e sentimenti che non hanno equivalenti diretti in altre culture. Ciò che è considerato umoristico, drammatico o poetico in una cultura potrebbe non avere lo stesso effetto in un’altra. Per mantenere il ritmo della prosa, il traduttore può ristrutturare le frasi in modo che riflettano meglio la lunghezza e il flusso dell’originale. Questo può significare dividere frasi lunghe in più frasi brevi o combinare frasi brevi per creare un ritmo più fluido. Quando si tratta di tono, è importante trovare parole ed espressioni nella lingua di destinazione che catturino lo stesso registro e sentimento. Quando il tono è strettamente legato a una particolare emozione o stato d’animo, il traduttore potrebbe concentrarsi più sul ricreare l’effetto emotivo che sull’aderenza letterale al testo. In una scena descritta con un tono malinconico, il traduttore dovrebbe assicurarsi che la scelta delle parole e il ritmo della traduzione riflettano quella malinconia, anche se ciò richiede una certa libertà creativa con la formulazione.

La poesia è forse l’esempio più estremo di intraducibilità letteraria. La metrica, le rime, e la musicalità del linguaggio poetico sono strettamente legate alla lingua originale, rendendo estremamente complesso mantenere la stessa esperienza estetica e sonora in un’altra lingua. La metrica, le rime e la musicalità del linguaggio poetico rappresentano aspetti fondamentali della poesia, che sono strettamente legati alla lingua originale in cui un’opera è stata scritta. Questi elementi contribuiscono in modo significativo all’esperienza estetica della poesia, creando un effetto sonoro e ritmico che può essere difficile da replicare in un’altra lingua. Tradurre poesia richiede quindi un’attenta considerazione di come mantenere l’effetto complessivo dell’originale, pur adattandosi alle caratteristiche uniche della lingua di arrivo.

La metrica si riferisce al ritmo del verso determinato dal numero e dalla disposizione delle sillabe accentate e non accentate. Diverse lingue hanno ritmi naturali diversi. Riprodurre esattamente la stessa

metrica può essere quasi impossibile senza sacrificare il contenuto o il significato. Se una poesia italiana usa ripetizioni di suoni dolci per evocare un'atmosfera pacifica, il traduttore potrebbe cercare parole con suoni dolci nella lingua di destinazione, anche se non sono esattamente le stesse parole.

La traduzione della poesia richiede un equilibrio tra la fedeltà al testo originale e la creazione di un testo che risuoni con i lettori nella lingua di destinazione. Mantenere la metrica, le rime e la musicalità può essere estremamente difficile, ma non impossibile. I traduttori devono prendere decisioni che considerano l'importanza relativa del significato, del suono e della forma, spesso utilizzando una combinazione di strategie per trasmettere il più possibile dell'esperienza poetica originale. La traduzione di poesia è, quindi, un'arte che richiede creatività, sensibilità linguistica e una profonda comprensione di entrambe le culture linguistiche coinvolte.

La poesia „La Fontana malata” di Aldo Palazzeschi rappresenta un caso emblematico delle difficoltà che si incontrano nella traduzione della poesia modernista italiana. Scritta nel 1909, „La Fontana malata” è un esempio di poesia che gioca con il suono, il ritmo, e la ripetizione per creare un effetto musicale e visivo che va oltre il significato delle parole. Palazzeschi, infatti, era noto per il suo approccio sperimentale al linguaggio e alla forma poetica, influenzato dalle avanguardie del suo tempo. Nella poesia „La Fontana malata” Palazzeschi utilizza ripetizioni sonore e ritmiche per evocare l'immagine e il suono di una fontana in movimento. La poesia è composta da una serie di versi brevi, spesso ripetuti o variati, che imitano il flusso e il riflusso dell'acqua. Riprodurre questo effetto ritmico in un'altra lingua può essere particolarmente difficile, poiché ogni lingua ha il suo ritmo naturale e le sue peculiarità fonetiche. „La Fontana malata” è un esempio di poesia che si allontana dalla narrazione tradizionale per concentrarsi sul gioco linguistico e sull'esperienza sensoriale. Questo rende difficile per il traduttore mantenere un equilibrio tra significato letterale e la riproduzione del gioco poetico.

La traduzione è una delle nostre esperienze di scrittura preferite in questo periodo. Ci aiuta a capire meglio i testi, mette alla prova la lingua e la capacità di superare i propri limiti e di esplorarne le possibilità. Siccome spesso le traduzioni erano parte dei programmi d'esame, avevamo cominciato a tradurre durante gli anni universitari, altre volte il confronto con le traduzioni esistenti ci spingeva a cimentarci in prove personali. E proprio dagli anni universitari, quando abbiamo studiato Aldo Palazzeschi, che era venuta la voglia di provare il trasferimento in romeno della poesia di Palazzeschi, dell'emozione che trasmette, dei giochi di parole dove domina la componente sonora. In continuazione, vogliamo lasciare il lettore ad assaporare la musicalità dell'originale e della traduzione in romeno.

Fontana malata di Aldo Palazzeschi.

<i>Clof, clop, cloch,</i>	<i>tossisce.</i>	<i>Ah! no.</i>	<i>ma tanto...</i>	<i>morire.</i>
<i>cloffete,</i>	<i>Mia povera</i>	<i>Rieccola,</i>	<i>Che lagno!</i>	<i>Madonna!</i>
<i>cloppete,</i>	<i>fontana,</i>	<i>ancora</i>	<i>Ma Habel!</i>	<i>Gesù!</i>
<i>clocchette,</i>	<i>il male</i>	<i>tossisce,</i>	<i>Vittoria!</i>	<i>Non più!</i>
<i>chchch...</i>	<i>che hai</i>	<i>Clof, clop, cloch,</i>	<i>Andate,</i>	<i>Non più.</i>
<i>È giù,</i>	<i>il cuore</i>	<i>cloffete,</i>	<i>correte,</i>	<i>Mia povera</i>
<i>nel cortile,</i>	<i>mi preme.</i>	<i>cloppete,</i>	<i>chiudete</i>	<i>fontana,</i>
<i>la povera</i>	<i>Si tace,</i>	<i>chchch...</i>	<i>la fonte,</i>	<i>col male</i>
<i>fontana</i>	<i>non getta</i>	<i>La tisi</i>	<i>mi uccide</i>	<i>che hai,</i>
<i>malata;</i>	<i>più nulla.</i>	<i>l'uccide.</i>	<i>quel suo</i>	<i>finisci</i>
<i>che spasimo!</i>	<i>Si tace,</i>	<i>Dio santo,</i>	<i>eterno tossire!</i>	<i>vedrai,</i>
<i>sentirla</i>	<i>non s'ode</i>	<i>quel suo</i>	<i>Andate,</i>	<i>che uccidi</i>
<i>tossire.</i>	<i>rumore</i>	<i>eterno</i>	<i>mettete</i>	<i>me pure.</i>
<i>Tossisce,</i>	<i>di sorta</i>	<i>tossire</i>	<i>qualcosa</i>	<i>Clof, clop, cloch,</i>
<i>tossisce,</i>	<i>che forse...</i>	<i>mi fa</i>	<i>per farla</i>	<i>cloffete,</i>
<i>un poco</i>	<i>che forse</i>	<i>morire,</i>	<i>finire,</i>	<i>cloppete,</i>
<i>si tace...</i>	<i>sia morta?</i>	<i>un poco</i>	<i>magari...</i>	<i>clocchete,</i>
<i>di nuovo.</i>	<i>Orrore</i>	<i>va bene,</i>	<i>magari</i>	<i>chchch...</i>

Cișmeaua bolnavă de Aldo Palazzeschi (trad. noastră).

<i>Pic, pici, plici,</i>	<i>pe mine.</i>	<i>Ftizia</i>	<i>poate...</i>
<i>poc, boc,</i>	<i>Se liniștește,</i>	<i>o nimicește.</i>	<i>poate ceva care</i>
<i>pliosc,</i>	<i>apa</i>	<i>Doamne sfinte,</i>	<i>s-o ducă la pieire.</i>
<i>țâ-r-r,</i>	<i>nu mai țâșnește.</i>	<i>tusa-i necontenită</i>	<i>Maica Domnului!</i>
<i>ch-h-hr-r.</i>	<i>Se liniștește,</i>	<i>mă ucide.</i>	<i>Isuse!</i>
<i>Este jos,</i>	<i>nu se aude</i>	<i>Înțeleg</i>	<i>Nu mai fă așa!</i>
<i>în curte,</i>	<i>zgomot</i>	<i>un pic</i>	<i>Nu mai fă așa!</i>
<i>biata cișmea,</i>	<i>de niciun tip,</i>	<i>mai merge,</i>	<i>Biata mea cișmea,</i>
<i>bolnavă;</i>	<i>dar oare...</i>	<i>dar atât...</i>	<i>cu răul</i>
<i>Ce junghi adânc!</i>	<i>oare</i>	<i>Ce plângăcioasă!</i>	<i>pe care-l ai,</i>
<i>S-o auzi hârâind.</i>	<i>să fi murit?</i>	<i>Dar Habel!</i>	<i>mă vei duce,</i>
<i>Tușește,</i>	<i>Oroare!</i>	<i>Victoria!</i>	<i>vei vedea,</i>
<i>tușește,</i>	<i>Ah! Nu.</i>	<i>Mergeți,</i>	<i>și pe mine</i>
<i>apoi</i>	<i>Iată</i>	<i>alergați</i>	<i>la pieire.</i>
<i>se liniștetște...</i>	<i>din nou</i>	<i>să închideți</i>	<i>Pic, pici, plici,</i>
<i>și iarăși</i>	<i>tușește.</i>	<i>cișmeaua,</i>	<i>Poc, boc,</i>
<i>tușește.</i>	<i>Pic, pici, plici,</i>	<i>cu tusa-i necontenită</i>	<i>Pliosc,</i>
<i>Biata mea</i>	<i>poc, boc,</i>	<i>mă ucide și pe mine!</i>	<i>țâ-r-r,</i>
<i>cișmea,</i>	<i>pliosc,</i>	<i>Plecați,</i>	<i>ch-h-hr-r.</i>
<i>răul din tine</i>	<i>țâ-r-r,</i>	<i>făceți-i ceva</i>	
<i>m-apasă</i>	<i>ch-h-hr-r.</i>	<i>ca să termine,</i>	

La strategia che abbiamo usato per tradurre questi versi è stata quella di concentrarci sul mantenimento degli effetti sonori, cercando di trovare onomatopee con cui creare giochi di parole simili all'originale nella lingua di arrivo, per trasmettere la sensibilità che esprimono i versi originali. È proprio sull'effetto musicale dell'originale su cui ci siamo soffermati di più. La traduzione cerca di mantenere l'effetto sonoro, utilizzando parole onomatopoeiche romene che imitano ma anche esprimono in romeno i suoni dell'acqua e come effetto stilistico rendono l'idea della sofferenza in un ritmo di tensione sempre crescente. Tuttavia, non tutte le onomatopee inventate da Palazzeschi hanno trovato un corrispondente in romeno identico all'originale italiano, e per questo che alcune delle sfumature sonore originali hanno subito una variazione, modificando la componenza dei suoni e la musicalità di partenza (le alitterazioni originali in cl-, ch- mutano in pi-, pl-; il gioco delle terminazioni -of, -op, -och è trasformato in -ic, -ici, il suono rauco di ch-h è trasmesso con -r e ch-r). Altrettanto abbiamo cercato di essere più vicino all'originale quando possibile e grazie alla prossimità lessicale dell'italiano e romeno siamo riusciti a mantenere alcuni vocaboli come *oroare*, *ftizie*, *ucide*, *tusă*, *tușește* etc. Il gioco di parole a volte ha conservato i suoni di partenza (it. *non s'ode / rumore / di sorta / che forse... / che forse / sia morta? / Orrore* – rom. *nu se aude / zgomot / de niciun tip, / dar oare... / oare / să fi murit? / Oroare!*), altre volte ha ottenuto una nuova musicalità basata su altre assonanze e alitterazioni, a nostro avviso altrettanto originali, grazie all'armonia del romeno (it. *Tossisce, / tossisce, / un poco / si tace... / di nuovo / tossisce.* – rom. *Tușește, / tușește, / apoi / se liniștetște... / și iarăși / tușește*).

In conclusione possiamo notare che la traduzione dei versi „La Fontana malata” di Aldo Palazzeschi rappresenta una sfida significativa a causa della sua dipendenza dalla musicalità, dal gioco sonoro, e dalla disposizione visiva del testo. Il traduttore deve prendere decisioni creative difficili per bilanciare la fedeltà all'originale con l'esperienza estetica nella lingua di arrivo. Questa sfida evidenzia la complessità e l'arte della traduzione poetica, dove non si tratta solo di tradurre parole, ma di trasportare un'intera esperienza sensoriale e emotiva in un nuovo contesto linguistico e culturale.

Inoltre, la ‘voce’ dell'autore non è altro che il suo stile, e lo stile poetico non è mera forma, tecnica, aspetto, ma è sensibilità ed emozione. Chi traduce cerca una mediazione per avvicinarsi all'originale, ma non può farlo che attraverso la sua formazione e visione. Dunque, nella traduzione, secondo il nostro modesto parere, non si tratta di simulare la voce dell'autore, ma di interpretare quel testo con la propria voce che

contiene l'esperienza esistenziale e culturale personale e anche la sensibilità inerente, il proprio stile e gusto estetico.

Riferimenti:

1. Caminito, G. *L'acqua del lago non è mai dolce*. Giunti Editore / Bompiani, 2021, 320 p. ISBN 9788830120488.
2. Caminito, G. *Apa lacului nu e niciodată dulce*. Trad. din italiană de Oana Sălișteanu. București: Humanitas Fiction, 2023. 296 p. ISBN: 978-606-097-250-1.
3. Melniciuc, R. *Fața și reversul cuvântului în „Racconti romani” de Alberto Moravia*. În: *Calitate în educație – imperativ al societății contemporane: Materialele conferinței științifice naționale cu participare internațională*, Vol. IV, Chișinău: Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, 2020, p. 129-131.
4. *Pânzele albe ale literaturii pe viu cu traducătoarea Gabriela Lungu*. În: *Cluj Manifest*, 29 august 2016. [Accesat 12.10.2024] Disponibil: <https://www.clujmanifest.ro/cultural/panzele-albe-ale-literaturii-pe-viu-cu-traducatoarea-gabriela-lungu/>
5. Campanini, S. *L'analisi comparata dello stile nella didattica della traduzione letteraria Rovina, Crollo e Caduta della Casa Usher*. In: *Rivista Internazionale di Tecnica della Traduzione / International Journal of Translation* 2016 (18), p.109-130. DOI: 10.13137/2421-6763/13669 ISSN 1722-5906 (print) ISSN 2421-6763 (online). [Accesat 12.10.2024] Disponibil: <https://www.openstarts.units.it/server/api/core/bitstreams/ee57c497-28e1-4435-a3cc-89359ef65551/content>
6. Porumb, T. *La storia di Pinocchio in Moldova*. In: *Atlante Pinocchio. La diffusione del romanzo di Carlo Collodi nel mondo*. Edizione Treccani, 2024, p. 170-174.

N.B.: Articolul a fost prezentat în cadrul conferinței cu participare internațională „Traduceri (traducători) fără frontiere”, desfășurată la 27 septembrie 2024, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.

Date despre autor:

Tatiana PORUMB, doctor în filologie, conferențiar universitar, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: prmb74@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4186-2507

Prezentat la 01.10.2024

CZU: 81`25`276.6:366.64:663/664

[https://doi.org/10.59295/sum10\(200\)2024_20](https://doi.org/10.59295/sum10(200)2024_20)

ETICHETELE DE PRODUSE ALIMENTARE – TRADUCERE, TERMINOLOGIE ȘI SPECIFIC CULTURAL

Natalia MUCERSCHI,*Universitatea de Stat din Moldova*

Etichetele produselor alimentare sunt mai mult decât simple texte, imagini și cifre. Acestea reprezintă o interfață între producător și consumator și furnizează informații esențiale despre produsele alimentare. În acest articol ne propunem să analizăm rolul și importanța etichetelor în comunicarea cu consumatorul și tipul de informații pe care le oferă acestea despre produsele alimentare. De asemenea, ne propunem să explorăm rolul traducătorului în asigurarea unei comunicări eficiente între producător și consumator, abordând aspecte legate de terminologia specifică industriei alimentare, elemente ce țin de adaptarea culturală, subliniind, în același timp, importanța producerii unor traduceri exacte, din punct de vedere al formei și conținutului, conforme reglementărilor și standardelor în vigoare.

Cuvinte-cheie: etichete de produse alimentare, comunicare, traducere, terminologie, elemente culturale.

FOOD LABELS – TRANSLATION, TERMINOLOGY AND CULTURE SPECIFICITY

Food labels provide more than just text, pictures and numbers. They serve as a connection point for the producer and the consumer and provide essential information about food products. In this article we aim to analyse the role and importance of food labels in communicating with the consumer and the type of information they provide about food products. We also aim to explore the role of the translator in ensuring effective communication between the producer and the consumer, addressing issues related to food industry terminology, cultural adaptation, while emphasizing the importance of providing accurate translations in terms of form and content, in compliance with the regulations in force.

Keywords: food labels, communication, translation, terminology, cultural elements.

Eticheta unui produs alimentar – element de comunicare

Vom porni de la un citat dintr-un manual de marketing cu titlul sugestiv „Comportamentul consumatorului: dileme, realități, perspective” de Daniela Morariu și Diana Pizmaș, în care se prezintă chiar din primele pagini o axiomă esențială care stă la baza explorării, cunoașterii și înțelegerii consumatorului, și anume „consumatorii sunt cei ce determină vânzările și profitul unei firme prin deciziile lor de cumpărare, astfel că motivațiile și acțiunile lor determină în fapt viabilitatea economică a unei firme” [1, p. 5]. De aici putem afirma că relația cu consumatorul fixează natura comunicării cu acesta în calitate de interlocutor, unul dintre elementele de comunicare cu consumatorul fiind eticheta de pe produsele alimentare.

Ce sunt etichetele alimentare?

Tablouri, cifre, text... Orice produs alimentar destinat consumatorului este însoțit de informații referitoare la produsul respectiv, pe care le putem găsi pe ambalajul produsului propriu-zis.

Conform definiției pe care o găsim în Art. 2 din *Legea privind informarea consumatorului cu privire la produsele alimentare nr. 279 din 15.12.2017* (intrată în vigoare în 2019), care este în concordanță cu directivele UE, în special, *Règlement (UE) no 1169/2011 du Parlement Européen et du Conseil du 25 octobre 2011 concernant l'information des consommateurs sur les denrées alimentaires*:

- etichetarea constă în mențiunile, indicațiile, mărcile sau denumirile comerciale, imaginile sau semnele care se referă la un produs alimentar și care figurează pe orice ambalaj, document, anunț, etichetă, inel sau manșetă care însoțește ori se referă la produsul respectiv;

- etichetă reprezintă un marcaj, o marcă, un semn, o imagine sau altă descriere scrisă, imprimată, ștanțată, marcată, gravată sau tipărită pe ambalajul produsului alimentar ori atașată ambalajului sau recipientului unui astfel de produs [2, 3],

unde *eticheta* reprezintă, cu alte cuvinte, elementele grafice obligatorii aplicate pe ambalajul produselor alimentare, iar *etichetarea* este informația care apare pe un produs alimentar așa cum este percepută de către consumator. După cum putem vedea, vânzarea produselor alimentare este reglementată de norme stricte de etichetare, menite să ofere consumatorilor cele mai bune informații posibile cu privire la produsele pe care ar putea să le cumpere. Dar, uneori, până a ajunge în farfuria consumatorului, produsele alimentare mai au de parcurs o etapă, dat fiind că informațiile de etichetare trebuie furnizate și în limba țării de destinație, atunci când produsele alimentare sunt destinate exportului.

Dat fiind elementele ce țin de structura compozițională și cele ce țin de conținut, etichetele de produse alimentare prezintă, de fapt, microtexte descriptiv-informative a căror scop este să delimiteze produsul de alte produse, să-l descrie, să informeze consumatorul cu privire la originea acestuia, să prezinte componente și caracteristici ale produselor. Unele dintre acestea conținând și secvențe de text injonctiv sub formă de mini-rețete, identificate prin expresii de tipul „mod de utilizare”, „preparare”.

Figura 1. Eticheta produsului alimentar – compoziție și conținut.

Mélange pour crème pâtissière à la vanille

Pour **250ml** de lait
Ingredients: sirop de glucose, huile de palme, huile de palme, amidon modifié, sucre, émulsifiant E472b, gélatine, **protéines de lait**, arômes, colorant E160a. Peut contenir du **gluten**.
Préparation: Verser un bol, mélanger 250 ml de lait froid (1,5 % M.G.) avec le contenu du sachet. Ajouter 30 g de sucre en poudre. Mélanger à l'aide d'un batteur à vitesse lente dans un premier temps, puis pendant 4 minutes à vitesse rapide. Utiliser la crème pour garnir des gâteaux (jusqu'à 24 cm de diamètre) et des cupcakes. Réfrigérer jusqu'au moment de servir. **A consommer de préférence avant** voir la date indiquée ci-dessus. A conserver au frais et au sec. L'illustration ci-contre est une suggestion de présentation.

	pour 100g	%AR*
Valeur énergétique	634kJ/151kcal	8%
Matières grasses	5,6g	8%
- dont acides gras saturés	4,5g	23%
Glucides	21g	8%
- dont sucres	16g	18%
Protéines	4,1g	8%
Sel	0,13g	2%

* AR - Apport de référence pour un adulte type (8400 kJ/2000 kcal).
50g de produit donne **337g** de crème pâtissière
 t:abricant.
 Distributeur.

După cum puteam vedea în Figura 1, structura compozițională este clar delimitată vizual, prezentând o anume organizare grafică, prin separarea în paragrafe, evidențierea unor cuvinte-cheie, numerotare a etapelor pe unele din etichete, prezența informațiilor cantitative exprimate prin cifre/procente și unități de măsură etc. La nivel sintactico-morfologic, acestea se caracterizată prin prezența substantivelor în partea descriptivă-informativă, eliminarea articulării, a verbelor la imperativ (preponderent pentru limba română) și a verbelor la infinitiv (pentru limba franceză).

Revenim la faptul că etichetarea produselor alimentare este o parte importantă și sensibilă a ambalajului. Aceasta vehiculează un mesaj, dar și angajamentul producătorului de a respecta standardele și legislația în vigoare, care prevede prezența unor informații obligatorii pe etichete (a se vedea Legea nr. 279/2017 și Regulamentul nr. 1169/2011).

Figura 2. Eticheta produsului alimentar – informații obligatorii.

Mélange pour crème pâtissière à la vanille

Pour **250ml** de lait
Ingredients: sirop de glucose, huile de palme, huile de palme, amidon modifié, sucre, émulsifiant E472b, gélatine, **protéines de lait**, arômes, colorant E160a. Peut contenir du **gluten**.
Préparation: Verser un bol, mélanger 250 ml de lait froid (1,5 % M.G.) avec le contenu du sachet. Ajouter 30 g de sucre en poudre. Mélanger à l'aide d'un batteur à vitesse lente dans un premier temps, puis pendant 4 minutes à vitesse rapide. Utiliser la crème pour garnir des gâteaux (jusqu'à 24 cm de diamètre) et des cupcakes. Réfrigérer jusqu'au moment de servir. **A consommer de préférence avant** voir la date indiquée ci-dessus. A conserver au frais et au sec. L'illustration ci-contre est une suggestion de présentation.

	pour 100g	%AR*
Valeur énergétique	634kJ/151kcal	8%
Matières grasses	5,6g	8%
- dont acides gras saturés	4,5g	23%
Glucides	21g	8%
- dont sucres	16g	18%
Protéines	4,1g	8%
Sel	0,13g	2%

* AR - Apport de référence pour un adulte type (8400 kJ/2000 kcal).
50g de produit donne **337g** de crème pâtissière
 t:abricant.
 Distributeur.

Figura 2 ilustrează tipurile de informații obligatorii care urmează a fi incluse pe o etichetă. În exemplul prezentat, avem în primul rând informații privind identitatea și compoziția, proprietățile sau alte caracteristici ale produsului alimentar, informații privind caracteristicile nutriționale, precum și informații privind protecția sănătății consumatorilor și utilizarea sigură a produsului alimentar, altfel spus, denumirea, lista ingredientelor, inclusiv aditivi și alergeni, cantitatea acestora (după caz), condiții de păstrare (după caz), data de producție sau de consum, declarația nutrițională, țara de origine, numele și adresa operatorului.

Prin urmare, traducerea exactă și conformă a etichetelor produselor alimentare este esențială pentru extinderea pe piețele internaționale pentru companiile alimentare, informarea corectă a consumatorului și obținerea unui răspuns maxim din partea acestuia, precum și garantarea siguranței acestuia.

Informații privind identitatea produsului – denumirea

Potrivit reglementărilor, etichetele vor conține informații despre identitatea produsului, adică denumirea acestuia. Denumirea produsului este unul dintre primele lucruri care este identificat de către consumator pe orice etichetă de produse alimentare. Aceasta indică despre ce fel de tip de produs alimentar este vorba, deoarece consumatorul trebuie să identifice imediat și fără echivoc ce cumpără. Pe de altă parte, aceasta îi permite consumatorului să distingă un produs de alt produs din aceeași categorie. Denumirea produsului poate fi exprimată printr-un cuvânt / nume / nume de marcă, termen sau o expresie, sau o combinație a acestora. Conform prevederilor legislației în vigoare, în cazul unui produs alimentar poate fi vorba de o denumire curentă (care îi este cunoscută consumatorului și acesta nu mai are nevoie de oricare alte explicații suplimentare), o denumire descriptivă (sintagma însăși este sugestivă, de fapt, am putea spune că se face mai degrabă o descriere a produsului alimentar pentru a-l delimita de altele similare) și, în cele din urmă, o denumire legală (adică, o denumire prevăzută într-un act normativ). În majoritatea cazurilor, traducătorul are de a face cu o denumire descriptivă, care descrie produsul și transmite un mesaj destul de amplu, de ex., *Mix de cremă pentru prăjituri cu gust de ciocolată / Mix crème pour gâteaux saveur chocolat; Bucegi – Pate vegetal. Produs sterilizat. / Bucegi – Pâté végétal. Produit stérilisé* etc. În mare parte remarcăm că denumirile de produse alimentare de pe etichetele acestora constau dintr-un nume + o serie de ingrediente sau un termen generic + adjective ce exprimă culoare, gust + proces de tratare al alimentelor etc.

În afara faptului că traducătorul se va confrunta cu o serie de termeni specifici, traducerea denumirilor de produse alimentare va ridica întrebări legate de raportul acestora cu sensul comportat și de incidența acestora asupra consumatorului țintă. Ca și în cazul traducerii numelor proprii, abordată pe larg de către cercetătorul Michel Ballard, profesor emerit la Universitatea din Artois, și traducerea denumirilor de produse alimentare (am putea considera că și acestea funcționează ca un fel de nume propriu) se remarcă prin complexitate semantică, dar și aici nu putem scăpa de percepția curentă că denumirea de produse alimentare, cel puțin în cazul unora dintre acestea sau a unor elemente constitutive ale acestora, se poate dovedi a fi un semn „plat și rigid” pentru consumator, atunci când este exprimată de un nume / nume de marcă local mai puțin cunoscut, dat fiind că ține de transferul semnificativului care, într-o măsură mai mare sau mai mică poate fi opac pentru consumatorul țintă. De exemplu: *Best fără sare. / Best sans sel*, unde *Best* nu comportă suficientă informație despre produs, decât faptul că este fără sare, și nu devine mai clar decât urmat de o explicație cu reluare a numelui: „*Best*” *semințe de floarea – soarelui, negre, cu coajă, prăjite. / „Best” – graines de tournesol noires en coques, grillées*.

Dacă este să vorbim despre aspectul „cultură” în ceea ce privește traducerea etichetelor de produse alimentare, am menționa, de asemenea, că denumirile de produse, ca și cele de bucate, țin de un univers cultural. Un exemplu în acest sens ar fi *Sare condimentată pentru mititei / Sel d’assaisonnement pour mititei*, unde în conținutul etichetei ce urmează, în paragraful *Utilizare / Utilisation*, se recurge la o traducere prin explicitare în paranteze (*Utilizare: pentru 1 kg de mititei / Utilisation: pour 1 kg de mititei (petites saucisses de viande hachée)*). De fapt, traducătorul va căuta să țină cont de prevederile normative în acest sens, dar și de valoarea elementului vizat și „stabilirea impactului prin raportare la sens” [4, p. 24] a efectului pe care urmează să-l producă denumirea produsului alimentar. Un prim argument în favoarea alegerii împrumutului termenului gastronomic *mititei* și utilizarea acestuia în textul etichetei cu o eventuală și o singură explicitare în conținutul acesteia este în primul rând legat de prevederile normative ce țin de aspecte de lizibilitate și

de punerea în pagină, dimensiunea fontului și suprafața materialului disponibilă pentru conținutul etichetei, ceea ce nu permite de a recurge la strategia de substituție a termenului respectiv prin explicitare în ansamblul textului etichetei. Un al doilea argument ar fi în acest sens că avem de a face cu un referent cultural și aici ne-am referi la cele spuse de dna prof. Sanda-Maria Ardeleanu, precum că discursul gastronomic comportă „o varietate de mărci, devenite de identitate” [5, p. 45], și este incontestabil faptul că aceste mărci de identitate formează un cadru de referință (bucătărie tradițională românească/moldovenească) integrat într-un sistem cultural și într-o viziune a lumii cu valorile corespunzătoare. Într-o anumită măsură, am putea afirma că denumirile de alimente ar putea fi și sugestive din acest punct de vedere. Nu vom uita și de faptul că pe ambalajul produsului mai apare o imagine a acestuia cu titlu de „ilustrație – sugestie de servire”, care constituie un element de dezambiguizare a elementelor verbale.

Informații privind compoziția produsului – lista de ingrediente, alergeni și aditivi

Această parte a etichetelor de produse alimentare, obligatorie, este una mai tehnică și cuprinde unități terminologice cu un domeniu referențial mai restrictiv, predictibil. Dacă este să revenim la definiția standard a termenului furnizată de una dintre normele ISO în ceea ce privește terminologia (ISO 704/TC 37), Terminology Work. Principles and Methods, atunci: „Un termen este o desemnare ce constă în unul sau mai multe cuvinte care reprezintă un concept general aparținând unui limbaj special”. De asemenea, în normă se explicitează și faptul că un termen „trebuie să fie acceptat și folosit de specialiști ai domeniului de activitate respectiv” [6, p. 88].

Aici am face referință și la prevederile normative, pe care le regăsim în legislația moldovenească, precum și în regulamentul UE privind etichetarea produselor alimentare, în care se menționează că există o ordine strictă de enumerare a ingredientelor, i.e. în ordinea descrescătoare a greutatei. Mai mult ca atât, acestea vor fi desemnate prin denumirea lor legală. În Anexa VII a Regulamentului UE, se furnizează un tabel cu categoria de ingredient și o dispoziție cu privire la specificarea în funcție de cantitate, unde sunt indicate și unele mențiuni care trebuie să însoțească listele de ingrediente, de ex., „în proporții variabile”, „conține ... și/sau ...” etc. De asemenea, se mai indică în Partea B a aceleiași Anexa VII, că ingredientele care aparțin uneia dintre categoriile de produse alimentare enumerate în tabelul inclus în această Parte B și care „sunt compuși ai unui alt produs alimentar [acestea] pot fi desemnate recurgându-se la numele categoriei mai degrabă decât la denumirea specifică” [7]. De exemplu, pentru „uleiuri rafinate de origine animală” se va folosi denumirea categoriei *ulei* cu indicarea calificativului *animal* și expresia *total hidrogenat* sau *parțial hidrogenat*, după caz; similar pentru *grăsimi rafinate de origine animală*; pentru *amidon* sau *fecule* – denumirea categoriei *amidon* etc. Tot în această listă de ingrediente, vor apărea și aditivii alimentari sau enzimele alimentare fiind desemnate prin denumirea categoriei, urmată de denumirea specifică și/sau de numărul E. Prezența *alergenilor* va fi indicată cu caractere aldine/italice, cu majuscule sau pe un rând specific la sfârșitul listei de ingrediente, sau va fi demarcată prin subliniere. În mod normal, lista de ingrediente este precedată de o mențiune ce va cuprinde și cuvântul „ingrediente”.

Traducătorul se obligă, de asemenea, să urmeze practicile corecte de informare impuse de legislația în vigoare și va ține cont de aspectele legate de punerea în pagină și ordinea enumerării ingredientelor, și nu va omite din neștiință sau din alt motiv ingrediente din listă, pentru a nu atribui produsului alimentar proprietăți pe care acesta nu le are și a nu induce în eroare consumatorul țintă.

Alte aspecte legate de traducerea informațiilor obligatorii

Anumite produse alimentare perisabile trebuie depozitate sau utilizate în condiții speciale, care se vor specifica pe etichetă. Formulele și expresiile uzuale pentru limba franceză în acest sens sunt: „*À conserver à l'abri de la chaleur et de l'humidité / Conserver au frais et au sec / Conserver dans un endroit frais et sec*”, cu recomandări din partea producătorului „*La conservation dans le frigo est exclue; de préférence à conserver au frais; T. opt. ... °C; Servir frais; Entreposer au frais ... Protéger de la lumière directe; Conserver entre +18 et +22°C etc. À garder au frais*”. Conservarea și păstrarea produselor în afara acestor recomandări va provoca modificări organoleptice, prin urmare, se va acorda o atenție sporită traducerii acestui segment. Uneori pe etichetă poate fi prezentă și o indicație cu privire la perioada în care produsul trebuie

consumat după deschidere, de exemplu, „*A se consuma în termen de 2 zile de la deschidere – À consommer dans les 2 jours après ouverture*”.

Pe lângă aceasta, informațiile obligatorii includ și mențiuni ce țin de data de consum. În resursele și reglementările UE, sunt menționați termenii *Date de durabilité minimale*, *date limite de consommation* et *date de congélation* (Art. 24), în legea Republicii Moldova nr. 279/2017 se enumeră noțiunile *Data durabilității minimale*, *data limită de consum* și *data congelării*. Este important de delimitat clar distincția dintre acești termeni, pentru a folosi terminologia și formularea corectă. În limba franceză sunt prezente și abrevieri DLC pentru data limită de consum și DDM pentru data durabilității minimale. „Data limită de consum” este o mențiune obligatorie care trebuie să fie prezentă pe etichetele produselor perisabile preambalate și indică exact sfârșitul perioadei în timpul căreia producătorul garantează calitatea produsului său și că alimentul poate fi consumat în siguranță. Remarcăm prezenta mențiunii „*A consommer jusqu’au ...*” sau o altă mențiune „*A consommer avant le...*” urmată de data exprimată prin zi, lună, an, ceea ce vrea să zică o limită imperativă, după această dată consumul și comercializarea sunt interzise și prezintă risc pentru sănătate. Pentru limba română se prezintă formula „*Expiră la ...*”. Pentru DDM, în franceza canadiană mai găsim și mențiunea „*Meilleur avant XX*”, sub influența limbii engleze „*Best before*”.

A nu face distincția între aceste date este o eroare care ar putea genera riscuri pentru sănătatea umană, pe de o parte, și ar putea duce la risipă alimentară, pe de altă parte, o problemă majoră în ziua de azi.

Prin urmare, pe lângă utilizarea resurselor lexicografice și terminografice, traducătorul ar trebui să efectueze cercetări terminologice și de documentare profunde și în materie de aspecte normative. O resursă utilă pentru traducători o constituie în acest sens *Règlement (UE) no 1169/2011 du Parlement européen et du Conseil du 25 octobre 2011 concernant l’information des consommateurs sur les denrées alimentaires, modifiant les règlements (CE) no 1924/2006 et (CE) no 1925/2006 du Parlement européen et du Conseil et abrogeant la directive 87/250/CEE de la Commission, la directive 90/496/CEE du Conseil, la directive 1999/10/CE de la Commission, la directive 2000/13/CE du Parlement européen et du Conseil, les directives 2002/67/CE et 2008/5/CE de la Commission et le règlement (CE) no 608/2004 de la Commission* [3] și traducerea acestuia în română *REGULAMENTUL (UE) NR. 1169/2011 AL PARLAMENTULUI EUROPEAN ȘI AL CONSILIULUI din 25 octombrie 2011 privind informarea consumatorilor cu privire la produsele alimentare, de modificare a Regulamentelor (CE) nr. 1924/2006 și (CE) nr. 1925/2006 ale Parlamentului European și ale Consiliului și de abrogare a Directivei 87/250/CEE a Comisiei, a Directivei 90/496/CEE a Consiliului, a Directivei 1999/10/CE a Comisiei, a Directivei 2000/13/CE a Parlamentului European și a Consiliului, a Directivelor 2002/67/CE și 2008/5/CE ale Comisiei și a Regulamentului (CE) nr. 608/2004 al Comisiei* [7], care reprezintă un exemplu perfect de corpus paralel cu explicitarea terminologiei de folosit în traducerea etichetelor pentru produse alimentare și furnizează, în același timp, și informații cu privire la evoluții recente în ceea ce privește atât conținutul, cât și modul de exprimare al acestuia, informații de utilitate maximă pentru un traducător (A se vedea, îndeosebi, anexele Regulamentelor).

Concluzii

Etichetele produselor alimentare constituie un element de informare a consumatorului. Traducătorul ar trebui să analizeze și să evalueze documentele oficiale cu privire la informarea consumatorului despre produsele alimentare. În acest context, este de menționat faptul că actele normative moldovenești și cele ale UE cuprind diverse date și mențiuni care sunt utile traducătorului în vederea efectuării unei traduceri corespunzătoare a etichetelor de produse alimentare și care îi permit să asigure și coerența terminologică pe etichetele traduse, dar și conformitatea cu reglementările în vigoare. Nu în ultimul rând, se va asigura că traducerea etichetei este corespunzătoare din punct de vedere cultural și neofensivă.

Referințe:

1. MORARIU D., PIZMAȘ D. *Comportamentul consumatorului. Dileme, realități, perspective*. Deva, Editura Bibliofor 2001, 60 p., ISBN: 973-9411-39-8
2. *Legea privind informarea consumatorului cu privire la produsele alimentare nr. 279 din 15.12.2017* [Accesat 02.10.2024]. Disponibil la https://www.legis.md/cautare/getResults?lang=ro&doc_id=105652

3. *Règlement (UE) n° 1169/2011 du Parlement Européen et du Conseil du 25 octobre 2011 concernant l'information des consommateurs sur les denrées alimentaires* [Accesat 02.10.2024]. Disponibil la <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/ALL/?uri=celex:32011R1169>
4. BALLARD M. *Numele proprii în traducere*. Editura Universității de Vest. Timișoara, 2011, 379 p., ISBN 978-973-125-342-8
5. ARDELEANU S.-M., „De la rețetele de familie la colecția de carte „poale-n brâu (gastronomie veche românească)”. În: *Actele conferinței științifice internaționale Gastronomia în textul (non)literar - o abordare interculturală*, Chișinău, 4 mai 2023, p. 43-50, ISBN 978-9975-62-591-3
6. DRUȚĂ I. *Termenul și limbajele specializate: abordări diverse*. În: *Philologia* LVI, 2014, mai-august, p. 87-96, ISSN 1857-4300 [Accesat la 05.10.2024] Disponibil la https://philologia.ifr.md/archive/2_2014/9_Druta_Termenul.pdf
7. *Regulamentul (UE) nr. 1169/2011 al Parlamentului European și al Consiliului din 25 octombrie 2011 privind informarea consumatorilor cu privire la produsele alimentare* [Accesat 02.10.2024]. Disponibil la <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=CELEX:32011R1169>

N.B.: *Articolul a fost prezentat în cadrul conferinței cu participare internațională „Traduceri (traducători) fără frontiere”, desfășurată la 27 septembrie 2024, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.*

Date despre autor:

Natalia MUCERSCHI, doctorandă, Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: mucerschi@gmail.com

ORCID: 0009-0007-1598-7740

Prezentat la 01.10.2024

CZU: 81`25`367.625.3:37=111=135.1

[https://doi.org/10.59295/sum10\(200\)2024_21](https://doi.org/10.59295/sum10(200)2024_21)

PARTICULARITĂȚI ȘI PROVOCĂRI ÎN TRADUCEREA VERBELOR FRAZALE AFERENTE EDUCAȚIEI

Victoria SOLOVEI,

Universitatea de Stat din Moldova

Traducerile specializate de calitate vizează asigurarea corespondenței între textul sursă și textul țintă, dar și stabilirea unei relații de consistență cu textele aferente în domeniul specializat, altfel spus, asigurarea „coerenței intertextuale”.

Pe lângă convențiile de gen, adecvarea contextuală și pragmatică, aspectul lexical/terminologic este o componentă-cheie în orice traducere specializată.

În acest articol ne propunem să analizăm dificultățile și procedeele de traducere a verbelor frazale din domeniul educației. Or, acestea constituie o parte esențială a lexicului uzual și specializat al limbii engleze și în multe cazuri reprezintă o provocare în identificarea unor echivalente pertinente.

Cuvinte-cheie: *verb frazal, registru formal, registru informal, unitate de traducere, tehnică de traducere, transparență semantică, opacitate semantică.*

PECULIARITIES AND CHALLENGES IN TRANSLATING EDUCATION-RELATED PHRASAL VERBS

High quality specialised translations aim to ensure correspondence between the source and target texts, but also to establish a consistent relationship with the related texts in the specialised field, in other words to ensure „intertextual coherence”.

The lexical/terminological aspect is a key component in any specialised translation, in addition to genre conventions, contextual and pragmatic appropriateness. In this article we aim to analyse the difficulties and procedures of translating phrasal verbs in the field of education, as they are an essential part of the common and specialised lexicon of English that in many cases pose a challenge in finding appropriate equivalents.

Keywords: *phrasal verb, formal register, informal register, translation unit, translation technique, semantic transparency, semantic opacity.*

Introducere

Traducerea ca activitate este strict legată de conceptul de unitate de traducere. Conform traductologilor francezi J. P. Vinay și J. Darbelnet, unitatea de traducere este echivalentă cu unitatea de gândire, altfel spus, „elementele sau lexemele componente conlucrează în a exprima o singură unitate de gândire” [1, p. 327]. G. Lungu Badea precizează că unitatea de traducere poate fi de dimensiuni variabile, deoarece „segmentarea (textului) este subiectivă, în dependență de intenția traducătorului” [2, p. 175]. Verbele, inclusiv cele frazale, sunt părțile de vorbire cu autonomie semantică și funcțională care „nu comută niciodată cu zero, îndepărtarea verbului desființează sintagma” [3, p. 81]. Așadar, acestea se impun ca subunități de traducere. Verbele frazale necesită o atenție sporită din partea traducătorului, întrucât reprezintă unul din aspectele cele mai dificile ale gramaticii și vocabularului limbii engleze.

Metodologie

Scopul studiului rezidă în analiza calitativă a traducerii verbelor frazale, ce țin de domeniul educației. Pentru a analiza exemplele selectate, ne vom ghida de taxonomia de tehnici de traducere propusă de M. Baker la nivel de lexem, și anume: traducerea printr-un termen mai general, traducerea printr-un termen neutru/mai puțin expresiv, traducerea prin parafrază, traducerea prin omisiune [apud 1, p. 119]. Verbele frazale au fost identificate și extrase manual din dicționarul Collins Cobuild Phrasal Verbs (2020). Avantajul acestei abordări este că verbele frazale au fost supuse unei evaluări specializate înalte de către

echipa Collins, toate fiind extrase din Corpusul Collins, un corpus lingvistic vast ce conține 4,5 mlrd. de cuvinte din limbajul contemporan, fapt care le validează ca fiind autentice și actuale [4, p.6]. Frazele analizate provin din corpusurile paralele opus.nlpl.eu, paracrawl.eu, europarl.europa.eu, care stau la baza platformei de traducere instantanee Reverso Context. Corpusurile paralele în baza căreia funcționează platforma respectivă pun la dispoziție traduceri realizate de traducătorii profesioniști, dar și de comunitatea de utilizatori. Considerăm că utilizarea acestei platforme pentru reperarea contextelor de utilizare și traducere a verbelor frazale din domeniul educației este adecvată, deoarece sugestiile de traducere oferite de Reverso Context reprezintă un punct de referință atât pentru utilizatorii obișnuiți, cât și pentru viitorii și actualii traducători. Astfel, vom putea evalua calitatea traducerilor la nivelul verbelor frazale în cadrul contextelor reale, care acoperă diverse registre lingvistice.

Verbele frazale – complexități la nivel semantic și de traducere

Verbele frazale (phrasal verbs) sunt definite în mod diferit de lingviști. Unii consideră că în această categorie intră combinația dintre un verb și o particulă adverbială sau prepozițională [4, p. 5], alții fac distincție între verbele prepoziționale (cele care se combină cu o prepoziție) și verbele frazale (cele care se combină cu o particulă adverbială) [5, p. 224]. În studiul nostru vom opera cu definiția indicată în dicționarul Collins Cobuild Phrasal Verbs Dictionary, întrucât este una completă și stă la baza exemplelor și a explicațiilor verbelor frazale cuprinse în dicționarele generale și specializate pe care le-am consultat.

D. Crystal subliniază faptul că numărul verbelor frazale a crescut exponențial în secolul 20, reprezentând una dintre cele mai distinctive trăsături ale sintaxei limbii engleze [5, p. 224]. D. Abate subliniază importanța verbelor frazale ca parte fundamentală și integrală a englezei reale, acestea fiind extrem de răspândite atât în engleza scrisă, cât și în cea vorbită [6, p.3]. Același autor atrage atenția asupra complexității semantice a acestor unități lexicale, sensul cărora nu poate fi determinat în mod intuitiv. De asemenea, o mare parte din aceste verbe sunt polisemantice [ibidem, p. 3]. Așadar, ca subunități de traducere, verbele frazale necesită o atenție deosebită atât în procesul de înțelegere și deverbalizare a textului țintă, cât și în cel de reconstruire a sensului. Conform Collins Cobuild Phrasal Verbs Dictionary, dificultatea principală în etapa de înțelegere a textului ce conține verbe frazale ține de lipsa de transparență a combinației dintre verb și prepoziție/particulă adverbială, chiar dacă luate separat locutorul le cunoaște sensul. Spre exemplu, verbul frazal *read up* semnifică *a citi multă informație despre un subiect cu scopul de a învăța despre acel subiect* [4]. Observăm că sensul acestei unități lexicale nu este cumularea celor două particule, fiind necesară consultarea resurselor lexicografice pentru a determina nuanțele semantice.

De asemenea, la nivelul de deverbalizare, locutorul trebuie să repereze corect sensul, în cazul în care verbul respectiv este unul polisemantic. De exemplu, verbul frazal *run out*, conform dicționarului Collins [4], are șase sensuri, printre care: a părăsi în grabă o încăpere (*He ran out of the room and down the stairs*); a curge (despre substanțe - *The filters let the milk run out, but collect the cream*), a rămâne fără ceva, a epuiza (*I need some flour, but we've run out*), a expira (*My passport's run out*) și un sens specializat pentru domeniul sportului, în jocul de cricket - a demite un jucător (*Howart was unluckily run out*). Prin urmare, același verb frazal poate prezenta sensuri diferite, în funcție de context, ceea ce contribuie la complexitatea lui semantică. O altă categorie de verbe care prezintă dificultăți în traducere sunt cele neologice. Acestea apar în mod constant în domenii specializate, precum tehnologie, social media, business și sunt create prin noi combinații de verbe și particule existente. Spre exemplu, atașarea particulei *out* la verbul neologic *to google* creează verbul frazal *google out*, care sugerează ideea descoperirii informațiilor printr-o căutare amănunțită [7]. O altă metodă de creare a unor verbe frazale noi, este verbalizarea substantivelor și combinarea acestora cu particule adverbiale sau prepoziții. Spre exemplu, verbul frazal neologic *to bin off* (format prin verbalizarea substantivului *bin* și ulterior combinarea cu particula *off*), indică acțiunea de destituire din funcție, registrul verbului respectiv fiind unul informal.

La nivelul de reconstituire a sensului, se pot înregistra pierderi cu privire la gradul de formalitate/informalitate folosit pentru unitatea respectivă în limba țintă. Spre exemplu, verbul *flunk out* aparține registrului informal și indică acțiunea de *exmatriculare din cauza performanței academice slabe* [4], prin urmare acest verb ar putea crea unele dificultăți în găsirea unui echivalent în română care să releve aceleași nuanțe stilistice.

Pentru a analiza manifestarea verbelor frazale aferente domeniului educației în cadrul enunțurilor și modul de traducere a acestora, vom recurge la clasificarea lor în funcție de trăsăturile semantice, având ca reper un verb care conține semul dominant.

O primă categorie în analiza noastră o reprezintă verbele frazale care conțin semul dominant **to study (a învăța)**.

Verbul frazal *brush up* este definit de Collins Cobuild Phrasal Verbs Dictionary ca *a îmbunătăți cunoștințele sau competențele într-un anumit domeniu* [4]. Dicționarul Oxford (OALD) indică definiția *a-și reîmprospăta cunoștințele, mai ales când nu au fost folosite de ceva timp* [8]. Cea mai reușită traducere, în opinia noastră, este *a cizela*, care deși este un termen mai general în limba română, totuși actualizează termenul sursă atât la nivel semantic, cât și stilistic. Pe de altă parte, traducerea prin perifraza *a completa lacunele* introduce nuanțe semantice suplimentare care nu sunt prezente în termenul original. Traducerea prin *a peria* este o greșeală de traducere, care afectează calitatea întregului context, deoarece este un nonsens.

<i>But universities must open their doors not just to mature students who want to brush up their language skills.</i>	<i>Universitatea va trebui să-și deschidă porțile nu doar persoanelor de peste o anumită vârstă și care doresc să-și completeze lacunele lingvistice</i>
<i>You need to brush up your interrogation technique.</i>	<i>Trebuie să-ți cizelezi tehnica de interogare.</i>
<i>After six months, I figured it couldn't hurt to brush up on my anatomy.</i>	<i>După șase luni, m-am gândit ca nu a putut strica sa perie (!sic) pe anatomiei mele.</i>

Un verb folosit frecvent în contextele informale este *bone up on* definit ca *a recapitula* [4], *a încerca să înveți despre ceva* sau *să-ți amintești ceea ce deja știi despre acel lucru* [8]. O primă traducere reperată este cea prin sintagma verbală *a îmbunătăți cunoștințele*, pe care o considerăm adecvată, deși constatăm că se pierde din nuanța stilistică a verbului sursă. Și de această dată am identificat un nonsens, în exemplul numărul doi, în care verbul sursă s-a tradus prin substantivul *dezosare*.

<i>I've been boning up on my Spanish.</i>	<i>Am făcut un efort să-mi îmbunătățesc cunoștințele de spaniolă.</i>
<i>Axl says he can't go to the game, cause he's boning up for some big astronomy test.</i>	<i>Axl spune el nu poate merge la meci că el este dezosare (sic!) la pentru un test de astronomie mare.</i>

Un verb frazal din registrul informal utilizat în special în engleza britanică este *mug up*, care este definit ca *a învăța ceva repede pentru a cunoaște detaliile esențiale* [4], sau, conform OALD [6], *a învăța ceva, în special într-un timp scurt, pentru un anumit scop*. În exemplul reperat de noi traducerea se realizează printr-un termen general, neutru, deși limba română dispune de verbul *a toci*, care este colorat stilistic și ar fi putut reda mai fidel nuanțele semantice și stilistice ale termenului sursă.

<i>He's mugging up on Japanese before his trip to Tokyo.</i>	<i>Învăță japoneza înainte de călătoria sa la Tokyo.</i>

Un sinonim la nivel semantic și stilistic pentru *mug up* este verbul frazal *swot up*. Acesta este tradus în exemplul identificat prin *a-și face temele*. Traducătorul aplică tehnica generalizării, reducând nuanțele stilistice ale verbului sursă.

<i>Not some posh boffin who spends her time swotting up on homework.</i>	<i>Nu un cercetător elegant care-și petrece timpul făcându-și temele.</i>

O a doua categorie a verbelor frazale sunt cele care conțin semul dominant **to teach (a predă)**. De exemplu, verbul *drum into* semnifică *a repeta ceva cuiva astfel încât informația să fie memorată sau înțeleasă* [4]. Un verb echivalent semantic în română ar fi *a inculca*, definit ca *a întipări în mintea cuiva, prin repetare, o idee, o concepție în cap* [9]. Totuși, acesta aparține stilului livresc, deci nu poate fi utilizat în orice context. În exemplele reperate, verbul se traduce printr-un termen general – *a învăța* și, în al doilea caz, prin locuțiunea verbală colocvială *a băga în cap*. În primul caz, observăm o pierdere a unor nuanțe stilistice

și semantice. În al doilea caz, deși nu există pierderi semantice, ar fi necesar un context mai larg pentru a evalua dacă stilul colocvial al locuțiunii verbale este potrivit pentru textul tradus.

<i>Einstein's teachers tried to drum into him, as Faraday had shown, that energy could be converted from one form into another.</i> <i>If I can only remember what my mother used to drum into my head about sewing we'll be fine.</i>	<i>Profesorii lui Einstein au încercat să îl învețe, după cum demonstrase Faraday, că energia putea să fie convertită dintr-o formă în alta.</i> <i>Dacă aș putea să-mi amintesc ce mi-a băgat în cap mama mea despre cusut vom fi bine.</i>

Un sinonim al verbului menționat este *hammer into*, tradus în exemplele identificate prin locuțiunea verbală *a bate la cap* și, în al doilea caz, prin expresia *a turna în cap*. Considerăm că aceasta din urmă este nejustificată din punct de vedere semantic și stilistic, fiind un caz hapax care nu este relevant și creează confuzie.

<i>And then I showed him my arranging and all the theory that Hannen hammered into me.</i> <i>Are you so sure this girl will retain everything you've hammered into her?</i>	<i>Și i-am arătat toate aranjamentele mele și toată teoria cu care mă bătuse Hannen la cap.</i> <i>Ești sigur că știe tot ce i-ai turnat în cap?</i>

Un alt verb sinonim cu cele menționate mai sus este *drill into*, care, la fel indică repetarea informației în scopul memorizării de către educabil. În acest caz am identificat traducerea printr-un termen mai general, *a instrui*, care este adecvată, dar prezintă unele pierderi semantice. În al doilea caz, se folosește locuțiunea verbală *a băga în cap*, care exprimă destul de fidel nuanțele semantice și stilistice ale termenului sursă.

<i>It was drilled into me by my superiors.</i> <i>All through college, all that camping and independence stuff you drilled into my head.</i>	<i>Am fost instruit de către superiorii mei.</i> <i>Prin toată școala, toate acele excursii și chestii de independență pe care mi le-a băgat în cap.</i>

O parte esențială a procesului educațional sunt activitățile de lectură și scriere, iată de ce ne vom axa inclusiv pe verbele frazale specifice diferitelor forme ale acestor activități. Pentru semul dominant **to read (a citi)** am identificat următoarele verbe frazale:

Read through - indică acțiunea de a citi în întregime, de la un capăt la altul [5]. O traducere reușită a acestui verb este *a citi cu atenție* (traducere prin tehnica parafrazării).

<i>You can read through once before you sign, so...</i>	<i>Înainte să semnezi, poți citi cu atenție ce ai declarat, așadar...</i>

Constatăm că și în alte două exemple reperate, traducerile nu sunt corecte, deoarece se face o calchiere a structurii *a citi printre*, pierzându-se astfel sensul termenului sursă, sau se traduce eronat prin contrasens *a răsfoi*. Or, verbul sursă indică acțiunea de lectură minuțioasă și nu una rapidă, superficială (sens actualizat în traduceri).

<i>I read through some part of my journal, and it looks like your expertise in molecular biology was quite valuable.</i> <i>Beginners should read through all articles to get higher knowledge.</i>	<i>Am răsfoit o parte din jurnalul meu, și se pare că expertiza ta în biologia moleculară e foarte valoroasă.</i> <i>Începători ar trebui să citească prin toate articolele pentru a obține cunoștințe mai mari.</i>

Pe de altă parte, verbele frazale care semnifică o lectură rapidă, sumară și superficială sunt *flick through*, *leaf through* și *thumb through*, pentru traducerea cărora s-a optat în mod corect pentru corespondentul direct *a răsfoi*, fără a înregistra pierderi de ordin semantic sau stilistic. De asemenea, este folosit și verbul *a frunzări*, acesta fiind mai colorat stilistic, dar totuși adecvat în contextul în care este reperat. O traducere mai puțin corectă din punct de vedere semantic a verbului *leaf through* este *a trece prin carte*, sintagma

fiind una nefirească pentru limba română, deoarece nu redă sensul verbului sursă și afectează sensul textului la nivel frastic.

<i>But unlike the first certification I must admit I didn't study as much, probably is because of experience and the fact that occasionally I flick through the pages of the guide.</i>	<i>Dar față de prima certificare recunosc că am studiat mult mai puțin, probabil și experiența își spune cuvântul, dar și faptul că ocazional mai răsfoiesc vechiul ghid de certificare.</i>
<i>As soon as they entered the hall full of books, the little ones were eager to visit as many bookstacks and leaf through the books. Before you start reading, leaf through the book and tell the kid about the characters, show the picture. Thumb through all those pages of slashes, and see if anything sparks to you. Of course, there's one thing to have books in your own home and a totally different one to read them, but the many books that you have, the bigger are the chances to at least thumb through a book.</i>	<i>De îndată ce au intrat în sala plină de cărți, cei mici au fost dornici să viziteze cât mai multe standuri și să răsfoiască volumele. Înainte de a începe să citești, treceți prin (sic!) carte și spuneți copilului despre personaje, arătați imaginile. Răsfoiește toate paginile astea cu linii, și vezi dacă îți vine vreo sclipire. Bineînțeles, una este să ai cărți acasă, și alta este să le citești, însă cu cât ai mai multe cărți, cu atât mai mari sunt șansele să le „frunzărești” măcar.</i>

Verbul frazal *read back* este, în opinia noastră, transparent, deoarece indică o citire repetată, adică o recitare. Totuși, s-a comis o eroare semantică în traducere prin folosirea tehnicii calchierii – *a citi înapoi*. În al doilea caz, traducerea este adecvată, optându-se pentru echivalentul semantic – *a reciti*.

<i>The story will be read back to you and your friend for hours of hilarious It meant, for the first time, I could read back what I had typed into it.</i>	<i>Povestea va fi citită înapoi pentru tine și prietenul tău pentru ore de distracție. Aceasta a însemnat, pentru prima oară, că puteam reciti ceea ce introdusesem în el.</i>

Prezintă interes și verbul frazal *read up*, particula *up*, în acest caz, semnalând semul de pregătire completă. Așadar, *read up* este definit ca *lectură minuțioasă în scopul învățării temeinice a unui subiect* [4]. Constatăm că traducerile reperate au fost făcute prin tehnica generalizării (traducere prin verbul *a citi*), care comportă unele pierderi semantice. Pe de altă parte, în cazul modulării la nivel frastic, s-a reușit păstrarea cu succes a sensului global al frazei.

<i>You could read up about yourself on the net. You can read up about ice in any school book.</i>	<i>Ai putea citi despre tine pe internet. În orice manual școlar se explică principiul de fabricare a gheții.</i>

Un alt șir de verbe frazale analizate de noi în cadrul studiului sunt cele care au nucleu semantic în verbul *to write (a scrie)*. Două verbe frazale care indică acțiunea de *a scrie repede*, fără prea multă atenție sunt *dash off* și *scribble down*. În cazul verbului *dash off*, s-a optat pentru generalizare prin verbul *a scrie*, dar și prin perifraza *a scrie la iuteală*, o tehnică pe care o considerăm mai reușită, deoarece reușește să transfere atât nuanțele semantice, cât și cele stilistice ale verbului sursă.

<i>He dashed off his first column and turned it in. I enjoy reviews that show some serious thought and work went into them and that have a lively writing style - not things dashed off after one listen and without paying much attention to things like grammar and style</i>	<i>A scris primul său articol și l-a publicat. Îmi plac recenziile care arată niște gânduri serioase și că o anumită muncă a fost investită în ele și care au un stil de scriere viu - nu chestii scrise la iuteală după o ascultare și care nu acordă prea multă atenție.</i>

În cazul verbului *scribble down* o primă variantă de traducere pe care o considerăm pertinentă este perifraza așternute în grabă. O variantă mai puțin reușită este traducerea prin verbul *a mâzgăli*, care aduce

nuanțe semantice suplimentare (*a scrie urât și murdar*), fapt care alterează sensul frazei țintă. Alte două verbe frazale care reflectă noțiunea de *a scrie* sunt *copy down* și *copy out*. Deși acestea sunt asemănătoare, totuși comportă unele diferențe semantice. *Copy down* indică acțiunea de a copia pe o foaie de hârtie ceva ce a fost spus sau scris anterior [4], iar *copy out* indică acțiunea de a copia în detaliu și fidel un text [4]. Ambele verbe sunt traduse prin verbul *a copia*, deci se generalizează verbul sursă.

<i>But I copied down what I could. And he copied down these hieroglyphics. I copied out my notes for psych since you were so elsewhere this morning.</i>	<i>Dar am copiat tot ce am putut. Și a copiat aceste hieroglife. Ți-am copiat notițele de la psihologie dacă tu erai altundeva de dimineață.</i>

Două verbe frazale care merită atenția noastră sunt *bunk off* și *skive off*. Acestea sunt specifice registrului informal și se folosesc în mare parte în engleza britanică, indicând noțiunea de *a lipsi nemotivat de la ore, a chiuli* [4]. În cazul verbului *bunk off*, traducerea s-a realizat prin corespondentul în limba română *a chiuli*, care surprinde nuanțele semantice, dar și cele stilistice ale verbului sursă. Pe de altă parte, verbul *skive off* este tradus prin verbul general *a se duce*, astfel pierzându-se atât nuanțele semantice, cât și cele stilistice ale verbului sursă.

<i>I only bunk off for swimming. But tomorrow I'll show you how to skive off to the sorting room for a break.</i>	<i>Chiulesc doar la înot. Dar mâine îți voi arăta cum să te duci în camera sortare pentru o pauză.</i>

Concluzii

În concluzie, vom reitera faptul că traducerea verbelor frazale din engleză în română poate fi destul de complexă, având în vedere că acestea își schimbă sensul în funcție de particulele adiacente. Verbele frazale, inclusiv cele aferente educației se impun ca subunități de traducere ce necesită o atenție sporită în procesul de înțelegere și de verbalizare a textului țintă, cât și în cel de reconstruire a sensului. Contextul joacă un rol important în traducerea adecvată a verbelor frazale, acestea fiind frecvente atât în registrul literar, specializat, cât și în cel uzual. În multe cazuri sunt necesare soluții creative de traducere prin tehnici, precum generalizare, parafrază, corespondent direct, modular. Soluțiile de traducere demonstrează atât competența lingvistică a traducătorului, cât și cea socio-culturală și pragmatică, indispensabile în asigurarea preciziei și adecvării în traducere. Prin urmare, chiar dacă verbele frazale sunt structuri mai puțin obișnuite în limba română, traducerea lor este posibilă atunci când traducătorul are competențele și resursele necesare, reflectate clar în soluțiile de traducere alese.

Referințe:

1. NAGY, Imola Katalin. *Introducere în traductologie sau noțiuni și concepte fundamentale în teoria și practica traducerii*. Cluj-Napoca: Scientia, 2020, 371 p.
2. LUNGU-BADEA, Georgiana. *Mic dicționar de termeni utilizați în teoria, practica și didactica traducerii*. Timișoara: Editura Universității de Vest, 2012. 221p.
3. CONSTATINOVICI, Elena. *Referitor la fenomenul autonomiei structurilor actanțiale ale verbului*. În: *Filologia modernă: realizări și perspective în context european*, Chișinău, 2019. p. 81-85.
4. HANDS, Penny et. al. *Phrasal Verbs Dictionary*, (4th edition). Glasgow: Harper Collins Publishers, 2020, 540 p.
5. CRYSTAL, David. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*, (3rd edition). Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 573p.
6. ABATE, Daniele. *Phrasal Verbs of English Language. A Thorough Dictionary of Contemporary English Phrasal Verbs*. Kindle edition, 2019. 462p.
7. MAXWELL, Kerry. *How new phrasal verbs develop*. În: *MED Magazine*, nr. 36, 2006. Disponibil: <https://macmillandictionaries.com/MED-Magazine/March2006/36-In-this-Issue.htm>.
8. LEA, Diana, BRADBURY, Jennifer. *Oxford Advanced Learner's Dictionary (OALD)*. Oxford: Oxford University Press, 2023.

9. COTEANU, Ion et.al. *Dicționar explicativ al limbii române*. București: Academia Română, Univers Enciclopedic Gold, 2009.

N.B.: Articolul a fost prezentat în cadrul conferinței cu participare internațională „Traduceri (traducători) fără frontiere”, desfășurată la 27 septembrie 2024, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.

Date despre autor:

Victoria SOLOVEI, doctor în filologie, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: soloveivictoria@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8914-7938

Prezentat la 01.09.2024

COMPOSÉS RARES ET CRÉATIONS LEXICALES GIGOGNES DANS LE TEXTE POÉTIQUE: PROBLÈMES DE TRADUCTION ET INTERPRÉTATION

Ion MANOLI,

Université Libre Internationale de Moldova (ULIM)

Le Mot Français ne se laisse pas aisément à définir

Jules Marouzeau

Le mot français comme le mot en général a une grande série de caractéristiques en commençant par le mot phonétique, mot graphique, mot syntaxique, mot vide de sens. Suivent les qualités phoniques du mot: esthétique, expressivité, volume de mot : mots longs et mots courts, mots brefs/isolés, longueur exploitée du mot, mot dénotatif-connotatif. Bref, „la qualité du mot est en fonction de sa forme et de sa nature”.

Le langage poétique a ses lois, ses règles et son code. Les normes poétiques y sont pour beaucoup. Parmi ses lois, il y a une qui s'impose: les mots doivent être monosyllabiques et polysyllabiques, mais leur longueur ne doit en principe dépasser trois ou quatre syllabes. Ceux qui ont une longueur exagérée sont à éviter surtout dans la poésie et leurs noms ont une connotation dépréciative : mot-gigogne, mot-centaure, mot-fantôme, mot-trop-plein, mot ultra sauvage, mot-valise. Ce dernier a déjà l'allure d'un terme et il est fixé et défini par des sources lexicographiques (Rheims, 1969 ; Manoli, 2022).

Au bout du compte, le mot-gigogne (chemin-de-ferresque – (Léon-Paul Fargue); abracadabrantesque (A. Rimbaud), ou le surcomposé (rien-qu'à la voir-passer-on-lui-disait-merci – H. Bazin) apparaît comme un type d'interaction spécifique, et sa gestion dans divers registres reste à être toujours rare et délicate: leur traduction et leur interprétation exigent de prudence, goût philologique et expérience.

Mots-clefs: néologisme stylistique, néologisme-terme, mot long, mot composé, mot-valise, trouvaille poétique, erreur, le surcomposé, traduction (des mots rares).

RARE COMPOUNDS AND NESTING LEXICAL CREATIONS IN THE POETIC TEXT: TRANSLATION AND INTERPRETATION PROBLEMS

The French word, like the word in general, has a large series of characteristics starting with the phonetic word, graphic word, syntactic word, senseless word. Then follow the phonic qualities of the word: aesthetics, expressiveness, volume of word: long words and short words, brief/isolated words, the exploited length of the word, denotative-connotative word. In short, „the quality of the word is a function of its form and its nature”.

The poetic language has its laws, its rules and its code. The poetic norms play a large part in this. Among its laws, there is one that is essential: words must be monosyllabic and polysyllabic, but their length should not in principle exceed three or four syllables. Those that have an exaggerated length are to be avoided especially in poetics and their names have a depreciative connotation: nested word, centaur word, ghost word, overflowing word, ultra-wild word, portmanteau word. The latter already has the appearance of a term and it is fixed and defined by lexicographic sources (Rheims, 1969; Manoli, 2022).

Ultimately, the nested word (chemin de ferresque - Léon-Paul Fargue; abracadabrantesque (A. Rimbaud), or the overcompound (just-to-see-her-passing-we-were-telling-her-thank-you – H. Bazin) appears as a specific type of interaction, and its management in various registers remains to be always rare and delicate: their translation and interpretation require prudence, philological taste and experience.

Keywords: stylistic neologism, neologism-term, long word, compound word, portmanteau word, poetic finding, error, the overcompound, translation (of rare words).

COMPUȘI RARE ȘI CREAȚII LEXICALE NARATIVE ÎN TEXTUL POÉTIC: PROBLEME DE TRADUCERE ȘI INTERPRETARE

Cuvântul francez, ca și cuvântul în general, are o serie bogată de caracteristici, începând cu cuvântul fonetic, cuvântul grafic, cuvântul sintactic, cuvântul fără sens etc. Urmează calitățile fonice ale cuvântului: estetica, expresivitatea, volumul cuvântului: cuvinte lungi și cuvinte scurte, cuvinte scurte/izolate, lungime exploatată a cuvântului, cuvânt denotativ-conotativ etc. Pe scurt, „calitatea cuvântului depinde de forma și natura lui”.

Limbajul poetic are legile, regulile și codul său. Standardele poetice au foarte mult de-a face cu asta. Printre legile sale, există una care este esențială: cuvintele trebuie să fie monosilabice și polisilabile, dar lungimea lor nu trebuie să depășească, în principiu, trei sau patru silabe. Cele care au o lungime exagerată trebuie evitate, mai ales în poetică, iar numele lor au o conotație derogatorie: cuvânt extensibil, cuvânt centaur, cuvânt fantomă, cuvânt debordant, cuvânt ultra sălbatic, cuvânt portmanteau. Acesta din urmă are deja aspectul unui termen și este fixat și definit de surse lexicografice (Rheims, 1969; Manoli, 2022).

În final, apare cuvântul extensibil (*chemin-de-ferresque* – (Léon-Paul Fargue); *abracadabrantesc* (A. Rimbaud), sau *supracompusul* (*rien-qu’à la voir-passer-on-lui-disait-merci* – H. Bazin) ca tip specific de interacțiune, iar gestionarea acestuia în diverse registre rămâne întotdeauna rară și delicată: traducerea și interpretarea lor necesită prudență, gust filologic și experiență.

Cuvinte-cheie: *neologism stilistic, termen neologism, cuvânt lung, cuvânt compus, cuvânt portmanteau, descoperire poetică, eroare, supracompusul, traducere (cuvinte rare).*

Avant de passer à l’exposition du sujet annoncé quelques précisions de terminologie s’imposent: *Néologisme* n.m. Emploi d’un vocable nouveau (soit créé, soit obtenu par dérivation, composition, contamination, déformation (voulue) ou autre moyen linguistique: *décovider* v. tr.; *jeu-concours* n. m.; *jusqu’integralisme* n. m. (d’après le modèle jusqu’auboutisme). Ces mots fixés, sont définis et exemplifiés par des sources lexicographiques néologiques, dictionnaires, encyclopédies, glossaires, etc.

Néologisme stylistique n.m. - Création poétique individuelle, traditionnelle d’après la forme et nouvelles d’après le contenu (néologisme sémantique), ou nouvelle d’après la forme et le contenu (néologisme lexical), ayant toujours une valeur connotative. Le néologisme stylistique est toujours déterminé par le micro-ou macrocontexte. Ces créations appartiennent à un auteur et ne sont pas encore entrées dans la norme de la langue. Ex. : les *Inrockuptibles* (d’après le modèle incorruptibles – J. Moreau); *éléphataisiste* (J. Laforgue): *gaspillard* (J. Michelet).

Mot-valise n.m. Création poétique formée par le télescopage de deux (et très rarement – par trois) mots existant dans la langue. C’est un calque de l’anglais *portmanteau word* („mot malle”). On trouve des mots-valises non seulement dans la poésie moderne, mais aussi dans la publicité, dans la langue mass-média et dans le parler de certains aliénés. Il est à noter que jusqu’à présent nous n’avons aucune étude consacrée au mécanisme de la fusion des formes lexicales, appartenant parfois aux registres lexicaux différents. *Mot-gigogne* n. m. Création lexicale longue ou composée grâce à la contamination de plusieurs lexèmes ou de plusieurs éléments dérivatologiques.

Traduction n. f. *Traduction littéraire* (poétique) n. f.

Action de traduire, manière de traduire par divers mécanismes : littéral, calque, adaptation, paraphrase, équivalence. Aujourd’hui il est presque impossible de s’imaginer n’importe quel discours (scientifique, académique, diplomatique, économique, civilisationnel etc.) sans aucune forme néologique. La traduction des néologismes à valeur stylistique causant des problèmes et des difficultés d’ordre différent.

La traduction littéraire vise en exclusivité la translation des textes appartenant à la littérature (roman, nouvelle, poèmes dans la diversité de ce genre, pièce de théâtre, etc.). Les traducteurs de ces textes nous offre un vaste et profond langage artistique, ils possèdent des connaissances d’ordre littéraire: style linguistique, style littéraire, époque, genre littéraire, mode pour avoir toute habileté de transmettre l’information dans une autre langue sans „grandes pertes”. Ce terme vise les aspects suivants: adaptation culturelle, interprétation, exégèse des textes culturels, style, norme poétique, genre. En même temps on ne pourra pas ignorer la critique et l’analyse d’ordre culturel.

Aminométhylpyrimidinylhydroxyéthylméthylthiazolum (19 lettres) est un mastodonte lexical qui défie

toute logique et toute prononciation. Les créations posent de problèmes d'orthographe, de prononciation, de traduction, de définition lexicographique etc. D'habitude, ils appartiennent au langage scientifique (chimie, physique, théorie de la science cosmique etc.) et contribue à décrire d'une manière précise les propriétés et la composition de certaines substances, elles aussi surcomposées.

Bien sûr qu'au commencement *abracadabrantesque* de Rimbaud dans les lignes qui suivent

Ô flots abracadabrantesques

Prenez mon cœur, qu'il soit lavé...

n'était pas une grande trouvaille : c'est une création gigogne, étonnante, créée pour « ce moment-ci ». Mais il suffit de revenir à « *l'eau verte... me lava* » (*Bateau ivre*) ou à « *la mer, que j'aimais comme si elle eût de me laver d'une souillure* » (*Une saison en enfer*), alors on déchiffre qu'*abracadabrantesque* veut suggérer un effet magique, sentimental, purifiant des flots et des vagues dans le sein desquels on se voit au moins un instant éphémère.

Après *abracadabra* (n. m., 1560), *abracadabrant*, *ante* (adj. 1834), vient *abracadabrantesque* de Rimbaud dans le *Cœur volé*, suivi de *abracadabrance* de H. de Montherlant, *Les Garçons*, et le verbe *abracadabrer* appartenant à Paul Valéry. Il paraît que tous les dérivatifs possibles d'*abracadabra* sont faits, les uns sont déjà normatifs et fixés par les grandes sources lexicographiques, les autres restent encore comme de créations poétiques individuelles ayant une occurrence minime. Il nous manque pour le moment *abracadabrantesquement* comme forme adverbiale auprès de *mississipiement* (J. Audiberti) ; *monumentaelement* (J. Prévert) ; *mythologiquement* (H. de Montherlant).

Diabolicsceptiquement adv. (R. Queneau, *Les Derniers Jours*) est une forme très chère et très recherchée de Queneau. En principe c'est un composé qui désigne un rire diabolique et sceptique à la fois (ou mi-diabolique et mi-sceptique). Variante pour la traduction en roumain: *diabolicsceptic,ă* (a se rânji diabolicsceptic).

Écornifistibulisant,e adj. (Le Père Pénard) (p. 184). Il faut le dire que L.-F. Céline est un amateur de ces créations lugubres où l'élément familier s'entrevoit obligatoirement: époustouflette (dérivé diminutif d'époustoufler). Variante de traduction en roumain : *povești cu cai verzi pe pereți; poveste de rămâi cu gura căscată*; variante de la langue parlée : *a rămâne tablou*. Encore des exemples dignes d'expliquer: il y a le *stylo-mange-métaphores* (D. Habrekorn).

Les noms propres inventés: *Je m'appelle Outchikoutchi...* attirent notre attention et les variantes possibles en roumain nous permettent de se tirer facilement de l'embaras: *Stilou-devorator de metafore; pană-făcătoare-de-metafore* (de cuvinte, de tropi, etc.).

A ne pas confondre les mots-valises qui sont le résultat d'une contamination involontaire où une faute d'expression qui s'entrevoit dans les exemples qui suivent:

Dans *l'Avenir* de Michaux nous trouvons:

Quand les mahahahahas,

Les mahahabarras

Les matratrimatratrihahas

Les hondregordegarderies

Les honcucarachoncus

Les hordanoplopais de puru para pura,

Les innocéphales glossés...

[Gelin Daniel, *Poèmes à dire*, p. 261]

Chez R. Queneau les mots-valises comme *bavardhurler* (*bavardhurant*) sont assez faciles à décoder : c'est un composé évident de *bavarder* et de *hurler* dans le sens : parler dans un registre à peine insupportable ou totalement insupportable et la traduction ne pose pas de problème: *q pălăvrăgi – urla, palavre – urlate*.

Chez lui nous trouvons toute une série de néologismes croisés à l'aide de l'existence comme élément structural clef. On y trouve:

âcresistence

ogresistence

hainesistance

Si le premier exemple est un pur français (*egg* – en angl. œuf et existence), le deuxième est un „pro-
rançais” (*aigue* et existence). Toutes ces variantes deviennent facilement en roumain : *onexistență*,
acrăexistență, *dulcexistență*, *bonexistență*, *mierexistență* etc.

Il serait difficile d’oser affirmer que l’utilisation de mots longs dans un texte poétique conduit à un désas-
tre. Les mots-valises de Queneau, Michaux, Audiberti sont plutôt des trouvailles individuelles ou bien des
découvertes stylistiques originales. Pris à part, hors leurs contextes poétiques, ils semblent lourds, préten-
tieux, même vaniteux. Mais on ne traduit point le mot, on traduit le contexte et tous les jugements à l’égard
de la traduction des mots gigognes, mots-valises, structures syntaxiques développées seront faites compte
tenant de leur fonction dans le micro- ou macrocontexte.

Gendelettreusement comme adverbe provient d’une forme péjorative de Balzac dans le sens : d’un goût
littéraire tout à fait médiocre. *Gendelettreux* dans le contexte de Colette: *Mais c’est gendelettreux, cocot-
teux, bruyant...* (Claudine à l’école) c’est un qualificatif très précis. Comme adverbe il devient lourd, long
et imprécis pour le traducteur roumain. Celui-ci aura de problèmes à l’identifier plus précisément : *literați*
agramați, *literați mediocri*, *corcotași* – *literați*.

En guise de conclusion à ces lignes on dira une fois de plus que la langue française n’est pas la plus aisée
à maîtriser. C’est une langue romane riche, pleine de particularités, de spécificités, d’exceptions que les
dictionnaires des difficultés ne réussissent pas à fixer et à expliciter. Mais le français des auteurs est riche
de curiosités surtout lexicales, tantôt surprenantes, tantôt amusantes, mais toujours ayant une valeur con-
notative inouïe. Mots longs, mots très longs, de genre et structure différents, à la prononciation particulière
(*achélème*, *aiguesaltation* (R. Queneau); *s’engrandeuiller* – J. Laforgue).

On construit, on déconstruit et reconstruit. Il suffit de se rappeler les noms de R. Queneau, J. Audiberti,
L.-F. Céline, H. de Montherlant et que d’autres idéologues, qui ont créé des vocables rares, des curiosités
lexicales parfois si insolites que les lexicographes ont des réticences inexplicables à les fixer jusqu’à nos
jours.

Quel est le mot le plus long de la langue française qui se prête à être poétisé?

Dans la langue de Molière, le mot le plus long connu de tous, fixé dans quelques dictionnaires est *anti-
constitutionnellement* et ces 25 lettres.

En 2017 fiat son apparition à 27 lettres *intergouvernementalisation*. De nombreux autres mots-gigognes
comportent plus de lettres. „*Ils ne sont pas utilisés dans la langue courante et ne sont, de ce fait, enregistrés
que par des lexiques techniques et spécialisés*”, expliquait Mme Virginie Chouraqui, chargée de commu-
nication à l’Académie française. A titre d’exemple, le terme chimique *cobaltidithiocyanatotriaminotriéth-
lamine* contient 41 lettres, il se prête mieux à être traduit que d’être prononcé dans difficulté.

Dans la langue poétique, le vocable le plus long est *eautontimorouménoi* de Robert Montesquiou, un
pluriel du titre d’une comédie de Térence l’*Heautontimoroumenos* (Le Bourreau de soi-même), titre repris
par Ch. Baudelaire pour la pièce LXXXIII des Fleurs du Mal. Il faut traduire ces créations avec goût, pru-
dence et raffinement. Les éviter, cela veut dire perdre des valeurs uniques d’ordre connotatif.

Bibliographie:

1. DELVAILLE, B. *La nouvelle poésie française. Anthologie. Coll. „P.S”*. Paris: Seghers, 1974. 628 p.
2. DUMBRĂVEANU, I. *Eseu teoretic asupra cuvintelor compuse în limbile romanice* (Очерк по теорий
словосложения: на материале романских языков). Chișinău: Știința, 1980, 112 p.
3. GELIN, D. *Poèmes à dire. Préface de Jean Vilar. Coll. „P.S”*. Paris: Seghers, 1974, 288 p.
4. GILBERT, P. *Dictionnaire des mots nouveaux. Coll. Dirigée par Henri Mitterand*. Paris: Hachette – Tcou,
1971, 573 p.
5. MANOLI, I. *Dictionnaire des termes littéraires : Étymologie. Définition. Exemplification. Théorie*. Chișinău:
ULIM (Print-Caro), 2022, 608 p.
6. MARONZEAU, J. *Précis de stylistique française*. Paris : Masson et CIE, 1969, 192 p.
7. RHEIMS, M. *Dictionnaire des mots sauvages des écrivains des XIXème et XXème siècles. 1^{ière} édition*. Paris:
Larousse, 1969, 604 p.
8. SAINT-GÉRARD, J-P. *Morales du style*. Toulouse: Presse Universitaires du Mirail, 1993, 419 p.

N.B.: Articolul a fost prezentat în cadrul conferinței cu participare internațională „Traduceri (traducători) fără frontiere”, desfășurată la 27 septembrie 2024, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.

Date despre autor:

Ion MANOLI, doctor habilitat în filologie, profesor universitar, Universitatea Liberă Internațională din Moldova.

ORCID: 000-0002-3740-6616

Prezentat la 01.10.2024

CZU: [378.147:004:81-057.87]:303.4

[https://doi.org/10.59295/sum10\(200\)2024_23](https://doi.org/10.59295/sum10(200)2024_23)

ASSESSING THE POST-PANDEMIC IMPACT OF ON-LINE LEARNING ON TRANSLATION STUDENTS: INSIGHTS FROM THRID-YEAR UNDERGRADUATES AT MOLDOVA STATE UNIVERSITY

Ina SÎTNIC,

Universitatea de Stat din Moldova

This paper investigates the impact of online learning on translation students, focusing on the skills they developed and their adaptation process during the post-pandemic period. It contributes to the existing body of research in translator training by offering new insights into students' experiences with online learning throughout the COVID-19 pandemic and its aftermath (R. Kasperè, 2021; E. Perez, S. Hodáková, 2021; M. Seresi, R. Eszenyi, E. Robin, 2021; N. Burkšaitienė, 2023). A questionnaire consisting of seventeen questions was administered to 15 third-year undergraduate students enrolled in the Translation and Interpreting programme at the Department of Translation, Interpretation, and Applied Linguistics, Moldova State University. The survey was designed to examine students' experiences and attitudes during and after the pandemic, assess their satisfaction with the online teaching and learning process, and gather perspectives on the skills they acquired, along with feedback on the educational experience in the post-pandemic context.

Keywords: *translator training, learning contexts, translation and interpreting skills, online learning.*

EVALUAREA IMPACTULUI POST-PANDEMIC AL ÎNVĂȚĂRII ON-LINE ASUPRA STUDENȚILOR TRADUCĂTORI: OBSERVAȚII LA STUDENȚII DIN ANUL TREI DE LA UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

Lucrarea de față prezintă impactul învățării online asupra studenților la programul de studii Traducere și Interpretare, concentrându-se pe formarea și dezvoltarea competențelor și pe procesul de adaptare în timpul perioadei post-pandemice. Studiul efectuat contribuie la corpul existent de cercetare în domeniul formării traducătorilor, oferind noi perspective asupra experiențelor studenților privind învățarea online pe parcursul pandemiei COVID-19 și a consecințelor acesteia (R. Kasperè, 2021; E. Perez, S. Hodáková, 2021; M. Seresi, R. Eszenyi, E. Robin, 2021; N. Burkšaitienė, 2023). Un chestionar format din 17 întrebări a fost administrat unui eșantion de 15 studenți de licență din anul trei, de la Departamentul de Traducere, Interpretare și Lingvistică Aplicată, Universitatea de Stat din Moldova. Chestionarul a fost conceput pentru a cerceta experiențele și atitudinile studenților despre procesul de studii în timpul pandemiei și a perioadei post-pandemice, pentru a evalua gradul lor de satisfacție cu privire la procesul de predare și învățare online și pentru a acumula opinii cu privire la competențele dobândite și feedback cu privire la experiența educațională în contextul post-pandemic.

Cuvinte-cheie: *formarea traducătorilor, contexte de învățare, competențe de traducere și interpretare, învățare online.*

Perspectives on online learning

There are diverse perspectives regarding the concepts of *online learning* and *distance learning*, highlighting the necessity of distinguishing between the two. According to M. Moore and G. Kearsley [1, p. 2], distance learning refers to planned instruction that typically occurs in a location separate from teaching, requiring specialised course design techniques, instructional methods, communication strategies through electronic and other technological means, as well as specific organisational and administrative frameworks. In this context, technology serves as „the sole or principal means of communication” [1, p. 3]. Distance learning is characterised by delivering instruction to students who are physically separated from the instruc-

tor, while maintaining regular and substantive interaction, either synchronously - where students participate at a designated time — or asynchronously, allowing flexibility in accessing instructional content.

Conversely, online learning, the primary focus of this article, is defined as a subset of distance learning that exclusively relies on digital and internet-based technologies to deliver educational content and facilitate interactions. In online learning environments, students utilise the internet to access course materials, receive external support, and engage with instructors and peers. A wide array of internet tools and digital resources are available to create a dynamic online learning environment, supported by various media formats, including text, video, audio, and multimedia presentations, delivered synchronously or asynchronously. C. S. Sunal and V. H. Wright argue that distance education, e-learning, and online learning are often considered synonymous terms [2].

The use of online learning tools in translator and interpreter training is not a recent development. With the growing popularity of modern communication technologies, these tools have become integral to the professional toolkit for interpreters. Translation and interpretation platforms, forums, and specialised software are increasingly prevalent in the field. It is evident that students must actively engage with remote platforms and translation and interpreting technologies during their training to meet evolving market demands. Moreover, online tools can offer solutions to logistical challenges encountered in organising training programmes [3, p. 91].

Impact of the pandemic on translation and interpreting training

The COVID-19 pandemic brought about significant changes and challenges in many areas of life. The field of education, in particular, has undergone a rapid and profound shift as institutions adapted to remote and online learning modalities. Within this context, language and communication studies faced unique challenges, especially in the realm of translation and interpreting.

In a globalised world, translation and interpreting are fundamental for facilitating communication across linguistic and cultural boundaries. During times of crisis, translation and interpreting must be evaluated in terms of the advantages and difficulties associated with online learning. While the increased time for practice and self-study, access to a variety of platforms, resources, and tools, and the acquisition of new skills are notable benefits, distance learning also presents significant challenges. These include a heavier workload for students, lack of interaction, insufficient collaboration, and physical and mental health effects [3, pp.102-104]. The COVID-19 pandemic disrupted traditional classroom-based approaches to translator and interpreter training, compelling educators and students to reevaluate and adapt their strategies.

This article looks into the multifaceted impact of the COVID-19 pandemic on students' translation and interpreting skills, both during and after this transformative period. We have examined students' overall learning experiences with online education, their adaptation to new learning realities, the educational difficulties that arose due to the pandemic, the constraints on hands-on training, and the emotional impact of social isolation in online learning. Additionally, we surveyed students' opinions regarding the enhancement of the translation and interpreting curriculum. By soliciting feedback about the complexities of the educational landscape during the crisis and the subsequent transition back to traditional learning, we gain valuable insights into students' mindsets. These insights are crucial for understanding how all actors in the educational process should adapt to new environments and what transformations the educational system should undergo.

The training environment for translators and interpreters has undergone significant transformation since the onset of the COVID-19 pandemic. The shift to distance learning profoundly impacted the educational process, compelling academia to adapt to new social and pedagogical realities. Educators were required to reconfigure their teaching methodologies, while students faced challenges in adapting, resulting in uncertainty for both groups. As in-person learning resumed, this period prompted reflection on prior practices and the exploration of future directions.

Since the pandemic's onset, professional linguists and researchers have investigated the effects of online learning on students and the educational process. For instance, E. Perez and S. Hodáková [4] examined the challenges faced in translation and interpreting training within the altered environment of the pandemic.

R. Kasperė and J. Motiejūnienė [5] provided insights from surveys of graduates and postgraduates regarding the impact of the pandemic and lockdown on the translator profession and training. Additionally, N. Burkšaitienė [6] reported on undergraduate translation students' perceptions of online learning during the COVID-19 pandemic.

This body of research underscores the necessity of adapting the translation and interpreting curriculum to better meet students' needs in an evolving educational landscape. Through this article, we aim to contribute to this ongoing dialogue by presenting a detailed analysis of the pandemic's impact on translation and interpreting education, ultimately advocating for strategic and responsive changes in teaching practices.

Adaptations in changing learning contexts at Moldova State University

Since the end of the pandemic, the academic community at Moldova State University has resorted to online learning in specific situational contexts related to adverse weather conditions (heavy snowfall, obstructed roadways) or the need to introduce remote interpreting strategies and techniques to groups of students from different study programmes as part of the theoretical course. The transition to online learning, even for intermittent periods, required the deployment of technical competencies developed pre-pandemic and the proficient management of digital resources and tools.

The study was conducted in the spring of 2024 and included a cohort of 15 students enrolled in the Translation and Interpreting programme in 2021 at the Department of Translation, Interpretation, and Applied Linguistics. The survey aimed to assess the impact of the pandemic and post-pandemic period on the development of student' translation and interpreting skills and training. Additionally, it sought to explore their experiences and attitudes towards the educational process during this time.

As follows, we will look into the participants' answers to the questions listed in the survey (Annex below). Regarding students' experiences with translation and interpreting courses during and after the pandemic, a significant number reported feeling more autonomous and actively engaged in tasks during in-person classes. Conversely, many acknowledged an increase in lethargy and procrastination when participating in online classes. Additional frustrations regarding online learning were attributed to unreliable internet connectivity and malfunctioning technological tools. As one student noted, „the primary issue is not the instruction, but the technology, which either fails to function properly or exacerbates existing challenges”. Furthermore, some participants expressed dissatisfaction with the absence of visual interaction, citing that certain teachers and students did not activate their cameras. One student remarked, „not seeing my teacher's face or my classmates was unpleasant”. Others claimed that during online classes they didn't feel very involved in classes and that they didn't improve their language skills significantly. On a personal level, the pandemic made some students become somewhat disengaged and less confident in their public speaking abilities.

During the pandemic, students resorted to a range of technologies and digital resources for online learning, including laptops, smartphones, online dictionaries (e.g., Hallo.ro, Reverso.net), video conferencing platforms (Zoom, Google Meet), the Moodle educational platform, and machine translation tools such as DeepL and Google Translate.

Overall, 73.3% of students expressed *satisfaction* with the quality of translation and interpreting classes *during the pandemic*, while 86% reported *satisfaction* with the quality of these classes *post-pandemic*. Participants in the study indicated a marked improvement in their translation and interpreting competencies. *Initially*, 20% of students rated their *skills* as poor; however, *during the pandemic*, 66.6% assessed their skills as *good*. *After the pandemic*, 60% of students reported that their skills had advanced to a *very good* level. A significant majority (75%) noted substantial *improvement* in areas such as *technical proficiency*, *linguistic accuracy*, *research capabilities*, *self-discipline*, and *time management during the pandemic*.

Students reported *greater engagement in in-person classes* compared to online learning, citing enhanced focus, increased interaction with peers and instructors, and more active participation in lessons. They also benefited from immediate feedback, a more immersive learning environment, better perception of emotional cues, and smoother transitions between various phases of the didactic process. Only one student indicated no difference in engagement between in-person and online classes, emphasising personal responsibility in academic improvement regardless of the learning format.

All respondents reported increased confidence in their translation and interpreting abilities post-pandemic compared to during the pandemic period. However, 80% of students stated that online classes had no impact on the development of these skills.

The respondents in our study recommended a more active learning approach for improving the quality of online education, emphasising the need for discussions and group projects. Additionally, immediately following the pandemic, most students expressed a preference for a blended learning model, wherein theoretical courses would be conducted online „for convenience and efficiency”, while practical sessions, such as translation seminars and interpretation laboratories, would take place in-person „for better teacher-student interaction”. As one participant noted, „This would allow flexibility while ensuring essential face-to-face interaction and practical exercises”.

Another key finding is the importance students placed on adaptability. They admitted that the pandemic forced them „to adapt to new learning methods”, which they believe will be beneficial in the evolving field of translation and interpreting. One participant further highlighted the positive impact of online learning, stating: „Online learning had a positive impact on our experience because we learned how to adapt to the situation and how to use online platforms”. Additional recommendations for effective education targeted the implementation of a system of continuous evaluation and timely feedback to help students identify areas of improvement and encourage their growth.

These findings suggest that revising the curriculum and teaching methods may be necessary to more effectively meet the evolving needs of students at both the individual and group levels.

Conclusions

The transition to online learning during and after the COVID-19 pandemic at the Department of Translation, Interpretation and Applied Linguistics highlighted both challenges and opportunities in translation and interpreting education. Students developed technical competencies and adapted to new learning methods, despite frustrations with technology and reduced face-to-face interaction. Many reported significant improvements in their translation and interpreting skills, particularly in technical and language proficiency, research abilities, self-discipline, and time management.

While in-person classes generally foster greater engagement and effectiveness, online learning contributes positively by encouraging adaptability. The study suggests that a blended learning model, combining online theoretical instruction with in-person practical training, could enhance educational quality. The experience underscores the importance of flexibility, continuous evaluation, and immediate feedback. The skills and resilience developed during this period will benefit students in their future professional endeavours.

References:

1. MOORE, M., KEARSLEY, G. *Distance education: A systems view*. Belmont: Wadsworth, 2011. 384 p.
2. SUNAL, C. S., WRIGHT, V. H. *Online Learning*. In: Seel, N. M. eds. *Encyclopedia of the Sciences of Learning*. Springer, Boston, MA. 2012. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-1428-6_388
3. SERESI, M., ESZENYI, R., ROBIN, E. eds. *Distance education in translator and interpreter training. Methodological lessons during the Covid-19 pandemic*. ELTE, 2021, 167p.
4. PEREZ, E., HODAKOVA, S. *Translator and interpreter training during the COVID-19 pandemic: Procedural, technical and psychosocial factors in remote training*. In: *Current Trends in Translation Teaching and Learning*, 2021, pp. 276-312.
5. KASPERE, R., MOTIEJŪNIENĖ, J. *Impacts of global pandemic on translator's career and translator training*. In: *Current Trends in Translation Teaching and Learning E*, 2021, pp. 154-195.
6. BURKŠAITIENĖ, N. *Undergraduate Translation Students' Perceptions of Online Learning during the COVID-19 Pandemic*. In: *Journal of Education Culture and Society*, 2023, No. 1, pp. 381-399.

N.B.: *Articolul a fost prezentat în cadrul conferinței cu participare internațională „Traduceri (traducători) fără frontiere”, desfășurată la 27 septembrie 2024, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.*

Date despre autor:**Ina ȘÎTNIC**, doctor în filologie, lector universitar, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.**E-mail:** inasitnic@gmail.com**ORCID:** 0000-0002-8177-9866

Prezentat la 01.10.2024

ANNEX***Survey on the pandemic and post-pandemic impact of students' translation and interpreting training***

Thank you for participating in this survey. Your feedback is essential in assessing the impact of the pandemic and post-pandemic period on the development of your translation and interpreting skills and training. Read the questions below and answer them independently. Circle or underline the option(s) that best fit(s) your opinion. State your point of view in the provided space. This survey is for scientific purposes only.

Academic year, group: _____**When were you enrolled in the Translation and Interpreting study programme? (year)** _____**SECTION 1: STUDENTS' SATISFACTION DURING THE PANDEMIC**

1. On a scale of 1 to 5, how satisfied were you with the quality of translation and interpreting classes during the pandemic?

1. Very dissatisfied	2. Dissatisfied	3. Satisfied	4. Very satisfied	5. Extremely satisfied

2. Did you face any challenges in adapting to online learning during the pandemic? If yes, please describe.

No, I did not face any challenge.	Yes, I faced some challenges.

The main challenge(s) were _____

3. Were you able to access the necessary technology and resources for online learning during the pandemic? If yes, enumerate.

No, I wasn't able to access the necessary technology.	Yes, I used the following technology and language/translation tools _____

4. Did you feel that the online classes adequately met your educational needs?

No, the online classes did not meet my needs.	Yes, the online classes met my needs.

5. Did you notice any specific improvements in your translation and interpreting skills during the pandemic? If yes, please describe.

No, I did not notice any improvement in my skills.	Yes, I did notice improvements in my skills. They were mainly related to the following skills (underline one or several options): technical proficiency, language proficiency, self-discipline, critical thinking, editing and proofreading, research skills, time efficiency, others.

SECTION 2: STUDENTS' SATISFACTION AFTER THE PANDEMIC

6. On a scale of 1 to 5, how satisfied have you been with the quality of translation and interpreting classes after the pandemic?

1. Very dissatisfied	2. Dissatisfied	3. Satisfied	4. Very satisfied	5. Extremely satisfied

7. Have there been any noticeable changes in your learning experience since returning to in-person classes after the pandemic?

I haven't noticed any particular changes.	Yes, there have been important changes, namely _____

8. Do you feel more engaged in in-person classes compared to online learning? Justify.

No, I don't feel more engaged because ...	Yes, I do feel more engaged because ...

SECTION 3: DEVELOPMENT OF TRANSLATION AND INTERPRETING SKILLS

9. On a scale of 1 to 5, how would you rate your TR and interpreting skills during the pandemic?

1. Very poor	2. Poor	3. Good	4. Very good	5. Excellent

10. Have you noticed any specific improvements in your translation and interpreting skills during the pandemic? If yes, please describe.

No, I haven't noticed any particular improvement.	Yes, I did notice substantial improvement.

11. Did you find any particular aspects of translation or interpreting more challenging to develop during online classes? Please mention.

No, I didn't face any particular challenging aspects.	For me, it was particularly challenging to develop (underline) interpersonal skills, listening skills, spontaneity, body language interpretation, confidence in public speaking. Others _____

SECTION 4: POST-PANDEMIC SKILL EVALUATION

12. On a scale of 1 to 5, how do you rate your TR and interpreting skills now, after the pandemic?

Very poor	Poor	Good	Very good	Excellent

13. What specific skills or knowledge have you gained or improved upon since the pandemic in your translation and interpreting classes? Underline from the options below: *technical proficiency, language proficiency, translation and interpreting techniques, research skills, time management*. Others _____

14. Do you feel more confident in your translation and interpreting skills now compared to how you developed your skills during the pandemic?

Yes, I do feel more confident, but the online classes did not have any impact on my skills.	Yes, I do feel more confident. The online classes helped me develop more skills.	I don't feel any particular changes in my confidence now compared to the pandemic period.

SECTION 5: OVERALL ASSESSMENT

15. Overall, do you feel that online learning had a positive, negative, or neutral impact on your translation and interpreting skills? Please explain.

Positive impact because...	Negative impact because...	Neutral impact because...

16. What recommendations do you have for enhancing the TR and interpreting curriculum or learning experience post-pandemic? Write your answer in the space provided below: _____

Additional Comments:

17. Is there anything else you would like to share about your experience with translation and interpreting during the pandemic and afterward in your classes? Write below. _____

CZU: 801.82:821.135.1

[https://doi.org/10.59295/sum10\(200\)2024_24](https://doi.org/10.59295/sum10(200)2024_24)

RELAȚII CONTEXTUALE ÎN TEXTUL FRAGMENTAT CIORANIAN ȘI DEPENDENȚA LOR DE LIMITELE ACESTUI TIP DE TEXT

Oxana CĂPĂȚÎNĂ,*Universitatea de Stat din Moldova*

Scopul acestui articol este de a determina în ce mod fragmentele separate, ce țin de o temă generală, se pot combina conceptual, pentru a exprima un singur înțeles, dar pot fi, în același timp, considerate și texte independente, în corelație cu contextul social global. Pentru a ilustra acest fenomen, avem nevoie de o strategie concretă de analiză: se porcede, mai întâi, la determinarea statutului contextual al fragmentelor din textele lui Emil Cioran, pentru a trece ulterior la conceptul de „context social global”, demonstrând corelația acestuia cu fragmentele separate din aceste texte. În final, abordăm „limitele” textelor fragmentate cioraniene și încercăm să elucidăm câteva probleme care apar atunci când fixăm aceste limite. În acest context, putem conchide că problema „limitelor textelor fragmentate” rămâne deschisă, din cauza opiniilor divergente despre autonomia acestora. Am putea, totuși, încerca să ilustrăm, prin diverse scheme, în ce mod interacțiunea noțională și conceptuală funcționează în textele fragmentate cioraniene, având ca scop să arătăm corelația dintre fragmentele separate și contextul global. Opinia noastră este că textul fragmentat în mod intenționat este considerat „coerent”, deoarece poate fi conceput drept structură limitată și totuși relevantă pentru un context global. Când vorbim despre textul fragmentat cioranian, putem concluziona că relevanța fragmentelor este în proporție directă cu coerența acestora. Cu cât fragmentul este mai coerent, cu atât va fi mai relevant și poate fi considerat un text independent. În concluzie, fragmentele cioraniene depind direct de contextul social global și pot fi considerate texte independente, dacă se respectă gradul de relevanță atunci când încercăm să definim și să conturăm limitele lor.

Cuvinte-cheie: *interacțiune noțională, text fragmentat, stil parcelat, profil social al emițătorului, context social global, stil indirect liber, demers argumentativ.*

CONTEXTUAL RELATIONS IN CIORAN'S FRAGMENTED TEXTS AND THEIR DEPENDENCE ON THE LIMITS OF THIS TYPE OF TEXT

The purpose of this research is to determine how separate fragments related to one general theme can converge to express one meaning and can still be considered independent texts in correlation with the social global context. To illustrate this question we need a concrete strategy of analysis: first, we should discuss the contextual statute of fragments and then move to the concept of „social global context” and show it's correlation with separate fragments in the cioranian text. Finally, we should talk about „limits” of fragmented texts and try to elucidate some problems that arise when we try to determine these limits. In this context, we can conclude that the problem of „fragmented text limits” remain open because of different diverging opinions to explain it. We can then try to illustrate, by various schemes, how the notional and conceptual interaction work in the cioranian fragmented texts - all this with the aim to show the correlation between separate fragments and the global context. Our opinion is that the text is considered „coherent” because it can be limited and yet be relevant to a global context. When speaking about the cioranian fragmented text, we can conclude that the coherence of fragments is in direct proportion with it's relevance. The more coherent the fragment is, the more relevant it will be and can then be considered an independent text. In conclusion, cioranian fragments depend directly on the social global context and can be considered independent texts if the degree or relevance is respected when we try to define and outline their limits.

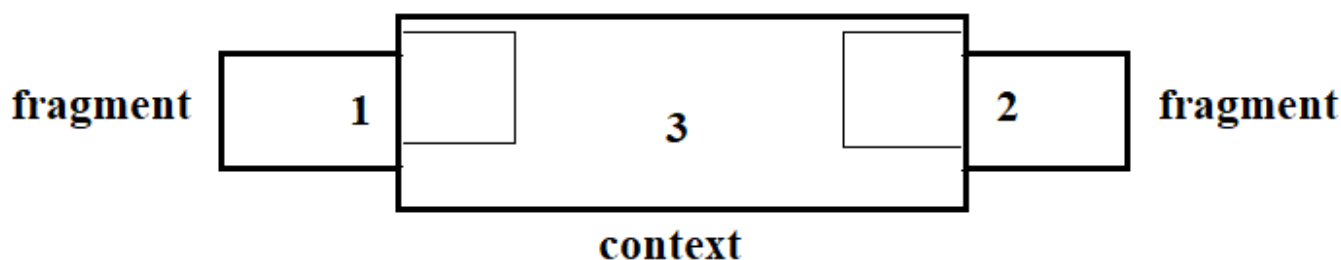
Keywords: *notional interaction, fragmented text, fragmented style, social profile of the sender, global social context, free indirect speech, argumentative approach.*

Ceea ce ne-am propus ca prim principiu metodologic în studierea contextelor fragmentate a fost faptul că textul e un fenomen psihic în care tendința umană către viața în colectivitate, necesitatea propulsivă a legăturii cu ceilalți apare în modul cel mai vădit, prin însuși faptul că acest proces reprezintă o înlănțuire de impulsuri conștiente, materializate prin noțiunile ce se reiau permanent. „Interacțiunea de orice tip

presupune existența unei **relații** sociale între unul sau mai mulți emițători și unul sau mai mulți receptori”, susține lingvistul Derrida. [1, p. 40] Între acestea, textul/enunț este o pârgie socială și deci necesitățile de cooperare creează contexte reieșite din perceperea similară a lucrurilor. Am afirma că toate acestea sunt posibile datorită delicatei tehnici a limbajului, care ar putea fi numită „**contextuală**”.

În textul fragmentat cioranian, la nivel pragmatic, limbajul evoluează către puțința de a crea organizări noi și interpretează unele organizări inedite, adică sincronizează textul fragmentat cu dinamismul realității, valorile căreia se clatină și se separă în fragmente. Tehnica aceasta subtilă, bazată pe posibilitatea de a răspunde adecvat la situații, prin funcția de comutare și de sistematizare a unei materii conceptuale, ar avea rădăcinile implantate în diversele coordonate și în nesfârșitele lor posibilități de cuplare.

Fig. 1. Context social global.

Așadar, am conceput schema dată pentru a ilustra faptul că textul fragmentat cioranian este:

- un fenomen lingvistic și conceptual legat de momentul exterior ce îl determină (decuparea lumii în fragmente, prăbușirea sistemului vechi de valori);
- un proces bazat pe necesitatea de a pune de acord capetele axei sale bipolare – scriere/producere – lectură/percepere/interpretare- printr-o tehnică de organizare contextuală a expresiei și a interpretării intenției, în special prin intermediul interacțiunilor noționale;
- un fenomen legat de realitate, deci coerent și dinamic;
- o activitate de limbaj ce presupune o tehnică aplicată unui material interior – starea psihică (nihilism, fatalitate, nenoroc originar)– și unuia exterior - sistemul de semne ale limbii – pentru a le face apte să comunice adecvat într-un anumit moment și a genera noi aspecte ale comunicării vizând fragmentul următor;
- o atitudine scriptică (decuparea intenționată a întregului în fragmente), ce reprezintă o activitate în comun a indivizilor aparte și a întregii cplectivități, implicând deci fragmentele și întregul;
- o evoluție continuă, o mișcare fără sfârșit, care se bazează pe un limbaj din semne spre a fixa unitatea și lupta contrariilor din realitate; un purtător al aspectului constant al fenomenelor, prin contextul implicit ce-l construiește;

Textul fragmentat a fost investigat de către savanți Cohen [2, p. 98] și Van Dijk [3, p. 88] prin procedee ce ținteau reperarea lui *in statu nascendi* în desfășurare, ca un **proces**, nu ca fapt static. Însăși apariția termenului „context” în acest sens indică necesitatea studierii acestui tip de text în succesiunea momentelor sale conexe cu realitatea. În acest context, TF este un exponent al **stilului parcelat** (noțiune anunțată de Cohen [2, p. 96]). Acest stil este o discontinuitate (Coteanu și Wald [4, p. 234-345]), un tip „decupat” care reprezintă structuri „sfărâmate”, subordonate sau coordonate – atât la nivelul frazei cât și la nivelul textului. Intonațiile exprimate prin pauze intenționate însoțesc acest stil parcelar.

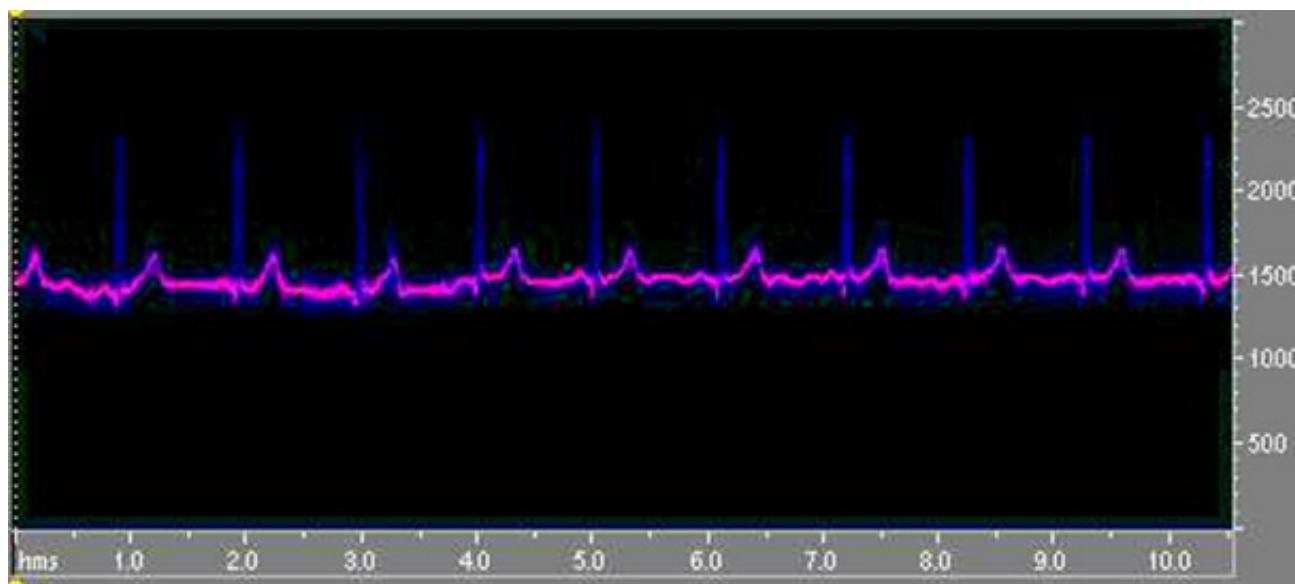
În calitate de precizare, ne amintim că lingvistul Cohen în articolul său « Sur le style parcellaire en français contemporain » subliniază faptul că „originile acestui stil cunoscut drept stil „decupat”, sunt în secolul 18, când frazele erau din ce în ce mai scurte, alineatele frecvente, dar pauzele între fragmente încă nu erau indicate scriptic.” (traducerea ne aparține) [2, p. 30-32] Acest stil parcelar este purtătorul unei funcții contextuale aparte: coerența prin pauze sau implicitul care trimite la contextul social global.

Apoi s-a revenit la amplitudinile lingvistice. La mijlocul secolului 19, apare stilul indirect liber, în cadrul căruia funcțiile contextului sunt mai pronunțate. Acolo își găsește originile textul „fragmentar”/ „fragmentat” (a se compara, de exemplu cu stilul lui Nietzsche, influențat de stilul „decupat” al lui Schopenhauer din sec. 18). Acești filozofi chiar au adoptat forma de scriere prezentă la Emil Cioran (texte decupate în fragmente,

ce țin de contextul -generic). În sec. XX stilul **parcelat** se manifestă prin texte decupate, prin elemente ale textelor ce capătă statut independent cu ajutorul fenomenelor de sintaxă afectivă contextuale, prin unele fraze scurtate intenționat etc. Dacă ar fi să abordăm instanțele narative din teatrul absurdului, fenomenul se interpretează ca o adaptare la vorbirea reală și la destrămarea idealurilor butaforice, la prăbușirea valorilor, fapt ce nu permite cititorului/receptorului să afirme sau să infirme cu siguranța unele lucruri.

Pentru conformitate e interesant de urmărit tonalitatea cauzală și concluzivă în eseurile și silogismele lui Cioran, tonalitate contextuală generalizată ce relevă demersul argumentativ al acestui tip de text. [5], [6], [7].

Acestea încep cu semne de întrebare, continuă argumente destul de echilibrate, dar nihiliste și contradictorii, apoi la sfârșit apar semnele de întrebare și strigatele la cer, care se dizolvă în fragmentul următor care are aproximativ aceeași structură.

Punctele de vârf marchează tonalitatea moralizatoare încordată, paradoxuri exorcizate, semne de întrebare cu caracter de mesaje strigate la cer. Toate acestea au un caracter profund social, făcând referință la impulsurile exterioare generatoare de atitudini.

Lingvistul Cohen consideră că „printre cauzele sociale care generează stilul parcelat, un rol important îi revine schimbării profilului social al scriitorului/emisător și al receptorului care percepe în așa mod realitatea. Extinderea stilului parcelat este o consecință a dezvoltării scriiturii obiective și a contextului socio-istoric la o etapă anume a evoluției sociale”. (traducerea ne aparține) [2, p. 60]

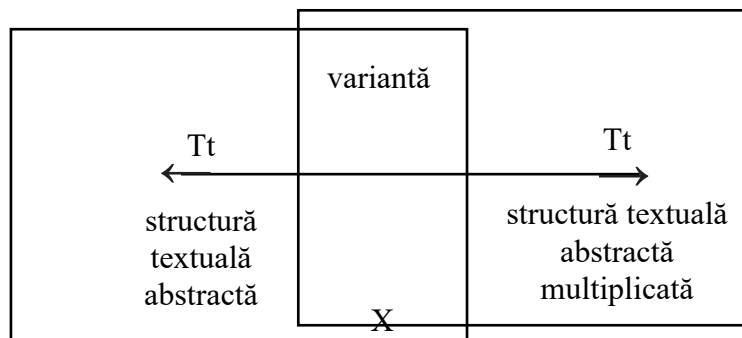
Adoptând punctul de vedere al cercetătorului, am afirma că obiectivitatea percepției lumii face mesajul mai tensionant, mai moralizator, dar notele pesimiste persistente prin contexte, generate de prăbușirea valorilor de orice natura nu pot fi ascunse nici de un maestru al stilului cum a fost Emil Cioran.

Insistăm deci în cercetările noastre asupra faptului că esențial în raporturile dintre fragmente și contextul social global este cadrul comunicativ al textului fragmentat care implică demersu-i argumentativ.

Dacă e vorba de cadrul comunicativ al textului fragmentat, contextul aici se manifestă sub formă de câmp verbal. Abordăm **câmpul verbal**, sau tipurile de comunicare cu un potențial ilocutiv determinat care sunt echivalentele anumitor tipuri de interacțiune socială și noțională și servesc, după cum susține cercetătorul Searle „drept modele de selecție pentru structurarea informației, atât la nivel pragmatic, cât și la nivel semantic implicit” Searle [8, p. 61]. Ceea ce înțelege autorul/emisătorul prin mesajul/textul transmis/scis, are profunde rădăcini la nivel semantic. Ar fi vorba, deci, de o semantică pragmatică. Printre alte valori ilocutive pe care un enunț le poate performa este și aceea de „a-l situa” pe cel ce emite mesajul în raport cu perspectivele diferite introduse asupra unui fapt de către diferite **sisteme discursive** și în raport cu interlocutorul său, conform unei cereri de completitudine.

Sistemul discursiv susține din umbră că orizontul textului fragmentat presupune un mod de reprezentare a lumii, vehicularea unor modele de realitate acceptate de o societate comunicativă. Ținând cont de gradul

de instituționalizare a funcțiilor culturale ce guvernează constituirea cadrului inter-fragmentar se încearcă o ierarhizare între **fragmentele** propriu zise, **tipuri de texte fragmentare** și **tipuri discursive**. Un tip textual ocupă un loc intermediar între mulțimea de texte (t), care îl reprezintă ca variantă a unor invariante și o structură textuală abstractă (T) a cărei variantă este. El conține posibilitatea multiplicării nivelelor și deci introducerea între t și T a tipului discursiv. Acestea sunt valorile pe care le ia textul fragmentat pentru a se configura ca spațiu. Schema de mai jos ilustrează grafic cele expuse.

Care este deci specificitatea comunicării in-fragmentare? Modificările prealabile ale câmpului verbal și textual pe care trebuie să le luăm în considerare atunci când încercăm la nivelul fiecărui fragment să sesizăm raportul dintre structurarea internă a acestuia și dinamica situației comunicative în funcție de care fragmentul e produs și receptat, joacă rolul unor instanțe mediatore care fac ca din primul moment „relația intersubiectivă să fie și una interdiscursivă” Veron [9, p. 43-56]. Ele facilitează „cooperarea” între emițător și receptor dând o anumită stabilitate cadrului de comunicare dintre ei, introducând acea instanță a treia prin care devine posibil un **consens**, iar spațiul textual se transformă într-un loc al schimbului discursiv. În acest caz principiul coerenței textuale este respectat întru-totul. Dar apare o chestiune dificilă: **stabilirea limitelor textuale**.

Stabilirea limitelor TF și TF cioranian

Chestiunea delimitării textului e pusă în două moduri. Într-un caz, se are în vedere situarea textului într-o **ierarhie**, și anume între două nivele succesive” între cel frastic (sau inferior) și cel transtextual (superior). Volli [10, p. 25], Sperber [11, p. 389].

Împărtășind o atare viziune, savanții Gülich și Raible [12, p. 98] se referă explicit la dificultatea de a delimita textul de frază și, în același timp, de a-i stabili precis limitele superioare. Ei sunt de părere că un text ar înceta să existe sub un număr minim de silabe, dar criteriul este îndoielnic, bazându-se pe ipoteza că enunțul comportă o structură și că modelul acestei structuri ar pretinde, spre a se manifesta și a deveni identificabil, un spațiu suficient de mare. Se observă însă că modelul în discuție nu este al unui text anume, ci al unei clase de texte și că el preexistă în raport cu textele clasei respective. Putem presupune deci că fragmentul cioranian și orice alt tip de fragment cu nuanță aforistică este text și corespunde întru totul parametrilor textuali generali.

Într-un alt caz, s-a avut în vedere perspectiva lineară, care situează textul între limitele propriei succesiuni, adică între început și sfârșit; oricât am fi tentați să credem altfel, realitatea este că identificarea limitelor succesivității textuale nu este întotdeauna o operație simplă. Cercetătorii Sperber & Wilson [11, p. 259] consideră că „succesiunea semnelor care formează un text se deosebește de continuum-ul elaborărilor lingvistice printr-o **autonomie de conținut** și prin distribuția vizibilă a unor semne de **demarcare** inițiale și finale”. (traducerea ne aparține) Reperarea acestora nu se produce spontan, din cauză că receptorul nu le poate identifica decât cu ajutorul unor indicii contextuali. Mai mult, se adoptă chiar o poziție evident sceptică în legătură cu posibilitatea degajării unor reguli generale de demarcare a textelor, precizându-se că „fiecare specialist trebuie să declare ce reguli intenționează să aplice” [13, p. 202]. Toate fragmentele cioraniene sunt propoziții finite, chiar suprasaturate de informație, se termină cu anumite semne de punctuație demarcativă și constituie propoziții logice.

Raportul dintre întreg și parte din textul fragmentat poate fi și el regândit din această perspectivă. Anume,

este de presupus că, cu cât coerența unui fragment este mai slabă, fragmentul tinde spre condiția întregului. Deosebim deci următoarele tipuri de texte, luând drept criteriu natura relațiilor dintre prepozițiile care constituie un anumit tip de text:

$T_i = [P_1 \dots P_i]$ adică texte finite: T_i

$T_j = [P_1 \dots P_j]$ finite la stânga: T_j

$T_k = [P_1 \dots P_k]$ finite la dreapta: T_k

$T_m = [P_1 \dots P_m]$ infinite: T_m .

Textul fragmentat global se include în categoria textelor finite, iar fragmentele în acest sens sunt texte infinite ce se revarsă în marele context general.

Coteanu [4, pp. 115-116] face reflecții extrem de utile despre limitele textului fragmentat, îndeosebi în privința **finalului de text**, formulând teza că „sfârșitul intervine, în mod necesar, acolo unde nu mai este posibilă nici o conexiune inversă sau acolo unde o asemenea conexiune nu mai este pretinsă de lectură”. Teza e fructificată de lingvista Neț [14, p. 32] care promovează ideea că „textul se termină întotdeauna printr-o figură (în sens generic), a cărei funcție ar fi aceea de a realiza un ultim control asupra elementelor din planul pragmatic, înainte de a permite ca textul să se încheie”. De exemplu fragmentele cioraniene se termină ades cu formulele „hymnes à la nuit”, „pureté divine”, „luxes de la parole”, „la croix du ciel” etc. [6, p. 34-43] Aceste figuri conturează conceptual limitele comprehensiunii fragmentelor date. Textul fragmentat în acest context pare a fi absolvit de problema sfârșitului, cel puțin cel de tip cioranian, care cuprinde eseul fragmentat și silogisme. Fiecare fragment se termină într-un fel, dar și începe fragmentul următor prin continuitatea genericului, astfel sfârșiturile din textele de acest tip se realizează în cerc, iar ultimul sfârșit al ultimului fragment ar produce, prin efect circular, dezlanțuirea începutului primului fragment din serie.

În legătura cu acest tip de text apare întrebarea până la ce nivel își conservă fragmentul statutul de obiect estetic, cu alte cuvinte până unde poate fi dusă divizarea unui asemenea text fără ca părțile astfel obținute să-și anuleze condiția de componentă a unei realități estetice. Cu toate că un răspuns imediat nu este (încă) posibil, poate fi avansată ipoteza că fragmentul își păstrează statutul estetic până acolo unde nu dispare sentimentul nenaturalului, adică doar la nivel formal.

Discuția despre limitele textului fragmentat este semnificativă într-o cercetare asupra coerenței, îndeosebi când e vorba de identificarea limitelor textului în raport cu frasticul și transtextualul. Problema divizibilității se pune în chip diferit, după natura textului supus divizării.

Textul fragmentat divizat inițial comportă o unitate axiomatică. Acest text „ca dat material (vizual, grafic sau auditiv), se prezintă întotdeauna ca unitate (totală sau parțială, dacă e vorba de texte fragmentare sau fragmentate). E limpede că însăși sesizarea existenței fragmentului implică recunoașterea concomitentă a unității căreia îi aparține sau căreia ar fi urmat să-i aparțină.

Existența fragmentului este condiționată de existența textului; un fragment fără text este în sine sa text. Intertextualitatea și, mai cu seamă, interdiscursivitatea se numără printre dovezile caracterului fragmentat al unor texte. Acestea sunt, prin natura lor, discontinue, astfel încât coerența lor se stabilește nu între componente, ci între componente și pauzele care le separă (deci, între prezențele și absențele textuale). Același savant e de părere că „fiecare fragment coerent de text reprezintă nu o simplă secvență de propoziții, ci include o idee comună care este, de fapt, concluzia mesajului în ansamblul său”.

După Marcus [15, p. 109] „una dintre cele mai importante, dar și mai dificile probleme ale teoriei textului o constituie întrebarea dacă un text comportă o ordine finită de propoziții”. Tot lingvistul Marcus [16, p. 39] lansează ipoteza că structurile propoziționale ale textului au un grad ridicat de plauzibilitate, dar că ea trebuie testată în continuare în eventualitatea recurgerii la gramaticile generative și transformaționale în cazul textului; în acest sens devine importantă precizarea lui Schweiger [17, p. 144] că „prin activitatea generativă nu se produce o mulțime de propoziții care să constituie un text, ci ca să se obțină un text constituit dintr-o mulțime de propoziții”. Dacă această aserțiune va fi confirmată, atunci chestiunea coerenței textuale se va afla mai aproape de rezolvarea dilemelor pe care încă le comportă. Ne pare rezonabil să admitem că sensul global preexistă sensurilor propoziționale și că apelul la acest sens integrator presupune adoptarea unei viziuni **transfractice**.

De exemplu, în culegerea cioraniană „Aveux et Anathèmes” [6, pp. 44, 78, 200], unitățile transfrastice sunt grupate după anumite arii tematice: a) À l’orée de l’existence, b) Fractures, c) Magie de la Déception, d) Face aux Instants, e) Exaspérations, f) Cette néfaste clairvoyance. Aceste arii tematice sunt suficiente pentru a sistematiza la nivel ideatic contextele inter-fragmentare.

Astfel de remarce pot fi întâlnite deja în retorica clasică, unde se analizează detaliat atât **dispositio** (modul de a lega laolaltă momentele demonstrative ale unei cuvântări), cât și **elocutio** (modul de a indica și numeroasele figuri capabile să regrupeze într-o singură schemă mai multe fraze: anafora, antiteze, comparația, epifora, poliptota, reflectio (antanaclaza), simplota etc.)

Ar trebui de adăugat că figura în general îndeplinește un rol coagulant în text, cu alte cuvinte că instaurarea sentimentului de coerență textuală este indiciul sigur al prezenței unei figuri.

Este un loc comun astăzi că a te situa *în text* înseamnă a depăși limitele frazei. Gazdar [18, p. 99] recomandă „prelungirea lingvisticii dincolo de limitele frazei, atrăgând însă atenția și asupra necesității de a se corela permanent comportamentul lingvistic cu cel nonlingvistic (cultural), luând în considerație faptul că noi nu utilizăm fraze izolate, ci texte care încorporează propozițiile noastre și fără a uita că legătura între propoziții e produsă de contextul situațional în care ele au fost produse”. Se exprimă, astfel, ideea că unul dintre factorii ce determină coerența textului este identificat cu contextul situațional în care se desfășoară actul de comunicare. Importanța ideii nu scade dacă se va constata că, deocamdată, lipsesc instrumentele formale pentru definirea convenabilă a unor concepte cum sunt **co-textul** și **con-textul** și a stabili deci limitele precise ale unui text fragmentat.

De fapt, în lingvistica contemporană mai există o remarcă care ar părea utilă și atunci când vorbim de textul fragmentat (mai ales cel de tip cioranian care comportă contrarii). Rămâne neîndoielnic faptul că textul reprezintă **o unitate**, un ansamblu, ceea ce pretinde interpretarea sa ca realitate contradictorie în esența ei: o continuitate discontinuă, o omogenitate eterogenă. Chestiunea componentelor textuale (a **textemelor**, cum au fost ele denumite, fără ca prin acest subterfugiu terminologic să se aducă vreo ușurare de metodă) rămâne în continuare deschisă discuției, fiind dificil de decis dacă un text este un ansamblu de fraze (de unități sintactice), sau dacă el reunește componente transfrastice (capitole, fragmente, strofe etc.).

Dar rămâne cert faptul că *orice text* se prezintă ca o **realitate lineară**, ca o succesiune de componente. Marcus [15, p. 109] este explicit în această privință: „nu este suficient să ne reprezentăm textul ca o concatenare de componente; este necesar să admitem că înlănțuirea subunităților sale se realizează prin mijloace variate, de natură lingvistică și să ne întrebăm cum și în ce măsură pot fi ele subsumate unui model al dependenței”. De exemplu, în culegerea cioraniană „Aveux et Anathèmes”, se relevă mai multe nivele de dependență noțională inter-fragmentară:

MAL

damnation calamité tristesse désolation etc
châtiment, punishment, rédemption, adversité, catastrophe, fléau, abandon, angoisse, ennui, affliction, chagrin, ravage

GUERRE

Attaque combat croisade insurrection etc.

Abordage, assault, offensive bataille, conflit guerre sainte, campagne émeute, fronde, rébellion

Aceste modele de dependență semică asigură interacțiunea noțională în textul fragmentat cioranian.

Încă Saussure a arătat că „manifestările sintagmatice ale limbilor naturale sunt condiționate de **linearitate**: odată produse, semnele se dispun unele după altele, într-o succesiune temporală sau într-o succesiune spațială.” Saussure [19, p. 49]. În același sens lingvistul Segre [20, p. 260] atrage atenția asupra condiționării raporturilor sintagmatice de către linearitatea limbii, grație căreia poate fi exclusă emiterea (și receptarea) concomitentă a două sau mai multe elemente.

Suntem de părerea că ordinea lineară (în spațiu ori în timp) nu este o condiție suficientă pentru ca textul fragmentar sau fragmentat să fie coerent, deși este o condiție necesară în acest sens; alături de linearitate,

trebuie luate în considerație și relațiile suprasegmentale, care pretind o reprezentare mult mai complexă. Pe de altă parte, savantul Segre [20, p. 271] insistă și asupra raporturilor asociative (paradigmatic), care își au sediul în memorie și care nu sunt supuse limitărilor spațiale. Într-adevăr, coerența textuală nu poate fi sesizată, și cu atât mai puțin, interpretată corect, dacă se rămâne numai la planul sintagmatic, deci la stratul linearității evidente. Se pare că accesul la coerența textuală, în cazul textului în fragmente, presupune o traversare a sintagmaticului care duce obligatoriu prin teritoriul paradigmatic. „Coerența pare a fi la acest nivel, o convocare a paradigmei prin desişul sintagmatic” (traducerea ne aparține), - susține Mukařovsky [21, p. 401]). Savantul sesizează întreaga complexitate a chestiunii atunci când enunță ideea că cel de-al doilea principiu al structurii semantice, propozițională este, de fapt, **o acumulare semantică**. Se ține, astfel, seama de faptul că unitățile semnificative ale unei propoziții sunt perceptibile numai în **succesiunea lor**, căci ele alcătuiesc o serie, reprezentabilă schematic astfel:

a – b – c – d etc.

Se mai are în vedere și faptul că orice unitate din textul „decupat”, care urmează alteia este percepută pe fundalul unității/unităților precedente și așa se face că, propoziția sau fragmentul odată încheiate, receptorul păstrează în memorie întregul ansamblu de unități semnificative, reconstituit tocmai pe seama acumulării semantice, reprezentabilă astfel:

a – b – c – d – e – f

a – b – c – d – e

a – b – c – d

a – b – c

a – b

a

Deci, dacă transferăm discuția de la propoziție la text, atunci ideea că memoria ar fi capabilă să conserve întreaga cantitate de componente semantice ale textului trebuie corectată, căci dacă memoria poate îndeplini acest rol dacă abordăm nivelul propoziției, în acel al textului performanța nu mai e posibilă. La acest nivel, intră în funcție **stocarea sintetică** a informației, parafrizarea și rezumarea ei. Textul fragmentat cioranian a mers înainte în acest sens, formulând idei sintetizate la maximum și facilitând transferul concret-abstract, dacă abordăm inteligibilitatea. Această versiune condensată a semnificației textuale constituie baza coerenței textului fragmentat cioranian.

Referințe:

1. DERRIDA, J. *De la grammatologie*. Paris: Les Éditions de Minuit, 1967. 445 p. ISBN: 9782707300126.
2. COHEN, M. *Deux Textes sans titre et huit photos*, en collaboration avec Jacques Le Scanff. Paris: Le préau des collines, 2003, 311 p. ISBN-10, 2914945078.
3. VAN DIJK, T. *Text and Context*. London: Longman, 1977, 282 p. ISBN-10. 0582291054.
4. COTĂNEANU I, WALD L. *Semantică și semiotică*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, 343 p. UNU70408.
5. CIORAN, É. *Syllogismes de l'amertume*. Paris: Gallimard, 1987, 160 p. ISBN-13. 978-0785928096.
6. CIORAN, É. *Aveux et anathèmes*. Paris: Arcades Gallimard, 1987, 146 p. ISBN : 9782070708307.
7. CIORAN, É. *Précis de décomposition*. Paris: Éditeur Gallimard Saint-Amand, impr. Bussière, 1966, 255 p. ISBN: 9782070297689.
8. SEARLE, J. *Intentionality and the use of language*. Routledge: Hasselt, 2000, 88 p. ISBN 9781315710846.
9. VERON, E. *La semiosis sociale*. In // *Documents de Travail et Prépublications*. Urbino: Università di Urbino/ Italia numero 64, serie C 64, 1982, pp. 43-56. ISBN-13, 978-8474325027.
10. VOLLI, U. *Some Developments of the concept of Iconism*. In: *Versus 3*. London: Cambridge University Press & Assessment, 1972, pp. 14-30. ISBN: 9788862082150.
11. SPERBER, D, WILSON D. *Beyond speaker's meaning*. In: *Croatian Journal of Philosophy XV (44)*. Zagreb: Institute of Philosophy Editions, 2001, pp. 117-149. ISSN 1333-1108.
12. GÜLICH, E., RAIBLE, W. *Modele lingvistice de texte*. București: Editura Enciclopedică, 1987. (traducere de E. Vasiliu), 356 p. ISBN: 3770506502.

13. BERCA, O., BOGDAN DASCĂLU, D., DASCĂLU, C. *Text, figură, coerență*. In: *Analele Științifice ale Universității de Vest din Timișoara*. Timișoara: Centrul editorial tipografic al Universității de Vest din Timișoara, 1987. pp. 194-255.
14. NETȚ, M. *Metalimbajul textului literar*. București: Tipografia Universității din București, 1989, 177p.
15. MARCUS, S. *Textual cohesion and textual coherence*. In: *Revue roumaine de linguistique, tome XXV, nr. 4*. București: Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan - Al. Rosetti”, 1980, pp. 101-112. ISSN 0035-3957.
16. MARCUS, S. *De la propoziție la text*. In: *Analele Academiei RSR*. București: Editura Academiei RSR, 1970, pp. 30-37.
17. SCHVEIGER, P. *O introducere în semiotică*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, 232 p. <https://dspace.bcu-iasi.ro/handle/123456789/7233>
18. GAZDAR, G. *Implicature, Presupposition and Logical Form*. Cambridge, Massachusetts: Academic Press, 1979, 186 p. ISBN: 0122784502.
19. SAUSSURE, F. de. *Cours de linguistique générale*. Paris: Sciences Humaines. Petite Bibliothèque de Payot, 1916. 654 p. EAN 9782228915618.
20. SEGRE, C. *The nature of text*. In: *J. Petöfi (ed) Text vs Sentence*. Hamburg: Buske Verlag, 1979, pp. 259-272. ISBN-13. 978-0226744735.
21. MUKAŘOVSKY, J. *Studii de estetică*. (traducere C. Barborică). București: Polirom, 1974, 457 p. https://monoskop.org/images/6/67/Mukarovsky_Jan_Studii_de_estetica_1974.pdf

N.B.: *Articolul a fost prezentat în cadrul conferinței cu participare internațională „Traduceri (traducători) fără frontiere”, desfășurată la 27 septembrie 2024, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.*

Date despre autor:

Oxana CĂPĂȚÎNĂ, doctorandă, Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: oxanacapatina@yahoo.fr

ORCID: 0000-0002-8973-630X

Prezentat la 01.10.2024

CZU: 81`25`373.72

[https://doi.org/10.59295/sum10\(200\)2024_25](https://doi.org/10.59295/sum10(200)2024_25)

IDIOM AND CULTURE. CHALLENGES REGARDING STRATEGIES OF TRANSLATION

Svetlana CORCODEL,*Universitatea de Stat din Moldova*

The world of English idiomatic expressions is huge and diverse, and every aspect of their study certainly deserves attention. In order to understand the depth of this process, it has been necessary to find out what an ‘idiom’ is from both: linguistic and cultural perspectives.

The study stresses the importance of idiomatic translation that is probably one of the most challenging types of translation because there are no expressions for which dictionaries have exact equivalents.

The most important thing to keep in mind is the cultural difference the translator encounters during the translation process as well as understanding all the peculiarities, similarities and differences of the two languages in order to choose the appropriate translation strategies and achieve the same meaning as in the source text. Besides, the translator requires creativity, skills, willingness, and perseverance to search for the best equivalent.

Keywords: *idiomatic expressions, semantic relationship, difficulties of translation, target language, source language, etymology, challenge.*

IDIOMUL ȘI CULTURA. PROVOCĂRI PRIVIND STRATEGIILE DE TRADUCERE

Studiul demonstrează importanța traducerii expresiilor idiomatice, care este considerată unul dintre cele mai provocatoare domenii de traducere, deoarece sunt lipsă sau rare structurile pentru care dicționarele ar propune echivalente exacte.

Cercetarea propune un șir de abordări ale expresiilor idiomatice din perspectiva traducerii, ori traducerea acestora cu acuratețe absolută este foarte importantă. De asemenea, un alt obiectiv este traducerea acestor structuri atât din punct de vedere lingvistic cât și cultural, care sunt extrem de valoroase.

Expresiile idiomatice sunt o lume unică, specială, enormă și variată. Cu certitudine, acestea ne oferă emoții, sentimente și culoare. În plus, această parte a vocabularului reflectă mai mult sau mai puțin atitudinea personală a autorului față de evenimente sau fenomene. Prin urmare, traducerea acestor expresii necesită anumite competențe, creativitate, acuratețe și fidelitate textului sursă.

Cuvinte-cheie: *expresii idiomatice, relații semantice, dificultăți de traducere, limba țintă, limba sursă, etimologie, provocare.*

Introduction

Translation is the process of transferring the meaning of a text from one language to another. A complex and challenging task requires not only language proficiency but also cultural awareness, subject matter expertise, and critical thinking skills. For someone who just is familiar with the common meanings of its components, an idiom can be challenging to be deciphered. A good translator is able to convey accurately the meaning of any idiom in the original text while also adapting it to suit the linguistic and cultural context of the target audience. Handling idioms is one of the hardest aspects in translator’s work, thus we need to look closely into idioms.

Results and Discussions

Idioms are a fundamental part of language and communication. They are phraseological units that convey a meaning that is different from the literal interpretation of the words used. Idioms can also be classified as phrases or expressions that have a figurative or cultural meaning that cannot be translated literally or directly into another language. They are often used in everyday language and are a common feature of many cultures and languages around the world. Idioms can take many forms, including sayings, proverbs,

and metaphors, and are used to convey ideas, sentiments, or feelings that may not be easily expressed using literal language. Longman Idioms Dictionary defines them as „a sequence of words which has a different meaning as a group from the meaning it would have if you understand each word separately” [1, p. 9]. Accordingly, idioms should not be broken up into their elements because they are sometimes referred to as a fixed expression. John Beekman defines idioms as „the combination of at least two words which cannot be understood literally and which function as a unit semantically” [2, p. 30]. According to Catford J., in most circumstances it is difficult to translate such units word for word since the meaning of such units does not correspond to the entire meaning of their constituents. The idiom or phrase is regarded as the translational unit [3, p. 24].

The history of idioms is intertwined with the development of language itself. Idioms have been used for centuries to add color, express ideas concisely, and convey cultural nuances. While it is difficult to pinpoint the exact beginnings of idiomatic expressions, they have evolved over time through a combination of cultural influences, historical events, and linguistic shifts.

For instance, the idiom „to kill two birds with one stone” is believed to have originated from the sport of falconry, where a successful catch of two birds with a single stone was considered a highly skilled and impressive feat. Idioms can also vary greatly between different regions and dialects of a language, adding to their richness and complexity. For example, the idiom „throw a spanner in the works” means to disrupt or sabotage a plan, but in the United States, a similar idiom, „throw a monkey wrench into the works”, is used instead.

Many idiomatic expressions that we encounter nowadays quite often come from the Bible and the New Testament. Many people could never think of that, as a lot of these expressions sound modern, as if someone made them up. There are hundreds of Biblical idioms such as „the bread of life, the salt of the earth, to cast the first stone, doubting Thomas, Good Samaritan, forbidden fruit”. Nevertheless, Rebecca Denova explains the exact origin of the following Biblical idiomatic expressions: „to turn the other cheek” – to ignore mistreatment without revenge; „an eye for eye” „a tooth for tooth” – pay someone back with the same action or behavior. *Greek origin* [4].

First, we have idioms that came from Greek mythology, namely those mentioned by Erin Duffin, which allures us with very unique, inimitable expressions such as „Achilles, Heel, Trojan Horse, The Shirt of Nessus, Sour Grapes, The Midas Touch” [5]. As we can see, many English idioms have their roots in ancient Greek myths and legends.

Ancient Idioms: The use of idiomatic expressions in ancient civilizations dates back thousands of years and can be found in a variety of texts, artifacts, and cultural traditions. For example, ancient Mesopotamian texts like the Epic of Gilgamesh contain idiomatic phrases like „to take the bull by the horns” to describe taking decisive action, and „to pour oil on troubled waters” to describe calming a tense situation. Furthermore, ancient Greek and Roman civilizations also had their share of idiomatic expressions. The phrase „to open Pandora’s box” originates from Greek mythology, specifically the story of Pandora, who opened a forbidden box, releasing all the evils into the world. Now it is used to describe an action that unleashes unforeseen troubles or problems. In the Roman Empire, Latin idioms were prevalent. The phrase „carpe diem,” meaning „seize the day,” originated from the works of the Roman poet Horace. It encourages living in the present and making the most of each moment [6]. Similarly, Egyptian hieroglyphics feature idiomatic expressions that draw upon the natural world, such as „to smell like a crocodile”, which describes someone with bad breath, and „to go round in circles like a bee”, which describes aimless wandering. Another example is „mend the fold after the sheep are lost”, which means to take action too late, and „riding the tiger”, which means to take a risky or dangerous action [7]. The use of idioms in these ancient civilizations demonstrates the timeless human desire to express ideas in a creative and memorable way. They also illustrate the role of culture and environment in shaping idiomatic expressions, with ancient idioms relying heavily on natural phenomena, animal behavior, and mythology to convey meaning.

Biblical Idioms: The Bible, particularly the King James Version, has had a significant impact on the English language and idiomatic expressions. Many idioms we use today have originated from biblical passages or allusions. Phrases like „a drop in the bucket”, „escaping by the skin of your teeth” and „the writing on the wall” can be traced back to biblical stories [8].

Medieval Idioms: During the Middle Ages, idiomatic expressions evolved within the context of feudalism, chivalry, and religious beliefs. The works of Geoffrey Chaucer and William Shakespeare played a crucial role in popularizing idiomatic expressions in English. Shakespeare, in particular, introduced numerous idioms and coined new phrases that have become deeply ingrained in the English language that is “to play devil’s *advocate*”. Devil’s advocate is a translation of the Latin „*advocatus diabolic*”. This was the popular title given to the official appointed by the Roman Catholic church to argue against the proposed canonization of a saint by bringing up all that was unfavorable to the claim [9].

Modern Idioms: The Industrial Revolution, technological advancements, and global interactions have influenced the evolution of idioms in recent centuries. Idioms related to machines, industry, and urban life emerged, such as „*up the ante*”, „*grease the wheels*” and „*break the bank*” [1]. The rapid development of technology and the internet in the 20th and 21st centuries has also contributed to the creation of new idioms and phrases.

Hence, there follow some examples of idioms with their possible etymologies:

- „*Break the ice*”: To “*break the ice*” is to start a conversation or other social contact. It is said that the habit of ships breaking ice in frozen waters to make a route for other boats to follow is where it originated. Breaking the ice, as used in social situations, refers to the initial effort required to get through awkwardness or silence and create a welcoming atmosphere for dialogue [10].

- „*Bite the bullet*” is a saying that encourages someone to tackle a challenging or unpleasant circumstance head-on. Its origins may be found in the 19th century, when troops were given bullets to bite on as a crude kind of pain treatment after operations or amputations. It represents going through adversity or suffering for a better good [11].

- „*Kick the bucket*”: This term denotes death. There are a few hypotheses as to where it came from, albeit it is not very clear. One theory proposes that the term „*bucket*” refers to a beam or hanging support, and that the phrase „*kicking the bucket*” alludes to the act of standing on a bucket and then kicking it away, which results in one’s death. Another hypothesis links it to a Catholic tradition in which holy water is placed by a person who is dying’s bedside; the container used is sometimes referred to as a „*baguette*” or „*bucket*.” [12].

- „*Don’t cry over spilled milk*” is the contemporary iteration of the idiom, „*No weeping for shed milk*”, originally published in 1659 in „*Paramoigraphy*”— a book of proverbs by Welsh historian and author James Howell. The term highlights how pointless it is to dwell on one’s past transgressions or tragedies [13].

- „*Under the weather*”: The expression denotes feeling ill or uncomfortable. Its origins may be seen in the early 19th century, when sailing ships would frequently experience bad weather at sea. In such storms, sick crew members were frequently put below deck, where they would be safe but still be impacted by the ship’s motion, making them feel ill [11].

These are only a few illustrations of the origins of idioms. It is crucial to remember that the historical and cultural settings from which idioms originated can be understood by studying their etymology.

Frequently, an idiomatic expression belongs to just one language. The esthetic quality of the language is improved by idiomatic components, which are translated metaphorically rather than literally. However, it is also challenging to grasp and translate from a foreign language due to the usage of idioms and idiomatic expressions.

One of the reasons that idioms can be difficult to understand is that they often rely on cultural knowledge and context to convey their intended meaning. For example, the idiom „*barking up the wrong tree*” means to pursue a mistaken or misguided course of action, but this meaning is not apparent from the literal meaning of the words. Similarly, the idiom “*spill the beans*” means to reveal a secret, but again, this meaning is not immediately apparent from the literal meaning of the words. Another reason that idioms can be challenging is that they often involve figurative language, such as metaphors, similes, or hyperbole. For example, the idiom “*cold shoulder*” means to show indifference or hostility to someone, but this meaning is derived from a metaphorical interpretation of the words, rather than their literal meaning [14, p. 9].

Translation of idiomatic expressions is often a difficult problem. Because of their semantic richness, imagery, laconicism and brightness idioms are of great importance in the language, for they give language

expression and originality. For example, most of *colour idiomatic expressions* are closely connected to army, the word “colour” in this case having the meaning of the print from the clothes and flag:

- *to join the colours* (to join the army) - *a se înrola în armată* [15].

This idiomatic expression, as well as the following, are specific to British culture. Because this idiomatic expression is culture-specific, the translator had no option but to use **paraphrase**;

- *with flying colours* (with honour and great success) - *cu steagurile-n vîin* [15];

- *to call sb. to the colours* (call or order to serve in armed forces of a country) - *a chema pe cineva sub drapel* [15].

The idiom above was translated by **a partial equivalent**; the translator changed the word *colour* with *drapel*, which is also coloured;

- *to lower one's colour* (no longer to support a cause of action) - *a se da bătut / a depune armele*, etc. [15].

Similar meaning but dissimilar form, having a **negative connotation** are characteristic of the largest part of idiomatic expressions of this kind:

- *to be colourless* (to lack personality) - *a fi insipid* [15].

The translator made the best choice in finding the appropriate equivalent for this idiomatic expression. Even if the Romanian equivalent is not total, the translator kept the expressive meaning of the idiomatic expression. *Insipid* means without spirit, which fits the meaning of idiomatic expression *to be colourless*;

- *to show oneself in one's true colour* (to reveal one's true nature) - *a-și arăta adevărata față / a-și da arama pe față* [15]. (**partial equivalent**).

However, there are also many Romanian equivalents translated by **paraphrase**:

- *to nail one's colour* (make one's view known on a subject and abide firmly by them) - *a-și dezvălui / a-și expune punctul de vedere* [15];

- *to give a false colour to something* (to give an untrue account of something) - *a prezenta o imagine falsă* [15];

- *to give a true colour of something* (to give a correct account of something) - *a prezenta ceva în mod corect* [15].

We can state that Romanian equivalents presented above prove that English is more colourful in inventing idioms, which contain the word „colour” and this is the reason why most of such idioms are translated into Romanian by **paraphrase**.

The possibility of misinterpreting an idiom in the source text calls for great deal of vigilance on the part of the translator. For lack of knowledge or even lack of attention may lead to a dry or incorrect translation.

Thus, idioms have distinctive language and cultural characteristics, which make translating them, a difficult undertaking. In addition to negotiating cultural differences and preventing the loss of comedy or subtlety in the translation, this might make it challenging to locate similar terms in the target language.

Conclusion

Translating idioms poses significant challenges for translators, requiring them to employ various strategies to convey accurately their meaning and implications. Translators need to be well versed in both the source language and the target language, familiarizing themselves with idiomatic expressions and learning to identify unfamiliar ones.

Translating idioms is a challenging yet essential task for achieving accurate and culturally relevant translations. It requires a combination of linguistic proficiency, cultural awareness, and strategic decision-making; conversely, translators contribute to bridging the linguistic and cultural gaps between different languages, enabling effective communication and understanding across cultures.

References:

1. *Longman Idioms Dictionary*. London: Longman, 2018, 416 p.
2. BEEKMAN, J., CALLOW, J. *Translating the Word of God*. Grand Rapids: Zondervan Pub. House, 1974, 399 p.
3. CATFORD, J. C. *A Linguistic Theory of Translation*. Oxford University Press, 1965, 103 p.

4. DENOVA, R. *50 Biblical Phrases, Idioms, & Metaphors*. [Online] [Accessed October 2024]. <https://www.worldhistory.org/article/1941/50-biblical-phrases-idioms--metaphors/>
5. DUFFIN, E. *Idioms from Greek mythology*. [Online] [quoted October 2024]. <https://www.bespeaking.com/idioms-from-greek-mythology/>
6. *Carpe-Diem, Origin of Idiom* [Online]. *Encyclopedia Britannica*. Last edited: 13 September 2022. [quoted October 2024]. <https://www.britannica.com/topic/carpe-diem>
7. *Origin of Chinese Idioms* [Online]. *Story Learning Website*. [quoted October 2024]. <https://storylearning.com/learn/chinese/chinese-tips/chinese-idioms>
8. *Origin of Bible Idioms* [online]. *Lifeway Research Website*. Last edited: 13 August 2014 [quoted October 2024]. <https://research.lifeway.com/2014/08/13/11-common-phrases-you-didnt-know-were-from-the-bible/>
9. *Origin of Idioms Originated in the Middle Ages* [Online]. *Medievalists Website*. Last edited: 01 May 2023. [quoted October 2024]. <https://www.medievalists.net/2023/05/ten-phrases-middle-ages/>
10. *Break the Ice, Origin of Idiom* [Online]. *Word Histories Free Etymology Encyclopedia*. Last edited: 05 August 2017 [quoted October 2024]. <https://wordhistories.net/2017/08/05/break-the-ice-origin/>
11. *Origin of Idioms* [online]. *Grammarist Website*. [quoted October 2024]. <https://grammarist.com/idiom/>
12. *To Kick the Bucket, Origin of Idiom* [Online]. *Word Histories Free Etymological Encyclopedia*. Last edited: 03 January 2017 [quoted October 2024]. <https://wordhistories.net/2017/01/03/to-kick-the-bucket/>
13. *Don't Cry Over Spilled Milk, Origin of Idiom* [online]. *National Today Website*. [quoted October 2024]. <https://nationaltoday.com/dont-cry-over-spilled-milk-day/>
14. MCCARTHY, M., O'DELL, F. *English Idioms in Use*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, 185 p.
15. TROFIN, A. *Dicționar englez-român de expresii idiomatice și locuțiuni*. București: EDITURA ȘTIINȚIFICĂ, 1996, 519 p.

N.B.: *Articolul a fost prezentat în cadrul conferinței cu participare internațională „Traduceri (traducători) fără frontiere”, desfășurată la 27 septembrie 2024, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.*

Date despre autor:

Svetlana CORCODEL, master în Studii Europene, asistent universitar, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: svetlacor@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-3186-2717

Prezentat la 01.10.2024

CZU: 81`255.4:03.112.2=135.1

[https://doi.org/10.59295/sum10\(200\)2024_26](https://doi.org/10.59295/sum10(200)2024_26)

PERSPECTIVA FIDELITĂȚII ÎN TRADUCERILE OPEREI HERTEI MÜLLER

Anca GORBAN-COJOCARIU,

Colegiul Național Mihai Eminescu din Suceava, România

Cărțile Hertei Müller se adresează prin specificitate unui public cititor destul de vast. Traducerile însă, limitează sfera înțelegerii, întrucât fie redau netraduse structuri din cultura germană, fie anulează vocea scriitoarei în favoarea talentului scriitoricesc al traducătoarei. Opera Hertei Müller se dovedește mult mai traductibilă pentru cititorul român decât pentru oricare alt cititor. Chiar și pentru germani, proza scriitoarei pune pe alocuri probleme, mai ales atunci când jonglează cu versuri din cântecele populare românești, când rostește blesteme de dragoste sau când înjură cu patos asemenea românilor bănățeni. Traducerile după operele scriitoarei germane tind să evite mijloacele de intensificare din textul-sursă și să exagereze trăsăturile limbii-țintă.

Cuvinte cheie: *traducere, text, reconstrucție, sens, fidelitate, context, limbă.*

THE PERSPECTIVE OF FIDELITY IN THE TRANSLATIONS OF HERTA MÜLLER'S WORK

Herta Müller's books are specifically addressed to a fairly wide readership. Translations, however, limit the scope of understanding, as they either reproduce untranslated structures from German culture, or cancel the writer's voice in favour of the translator's writing talent. Herta Müller's work proves much more translatable for the Romanian reader than for any other reader. Even for Germans, the writer's prose causes problems in some places, especially when she juggles lines from Romanian folk songs, when she utters love curses or when she curses with pathos like Romanians from Banat. The translations of the works of the German writer tend to avoid the means of intensification from the source text and exaggerate the features of the target language.

Keywords: *translation, text, reconstruction, meaning, fidelity, context, language.*

Marea majoritate a teoriilor asupra sensului (teoria lui Ferdinand de Saussure, principiul compoziționalității, teoria prototipului, etc.) derivă de la teoriile lui Aristotel și Platon, nereușind să se desprindă complet de cadrul tradiționalist de abordare al subiectului. În urma reanalizării celor mai semnificative dintre aceste teorii se constată faptul că singura dintre ele care analizează sensul dincolo de suma sensurilor fiecărui cuvânt în parte este cea a lui Alfred Tarski și are la bază valoarea logică a propoziției, respectiv adevărat sau fals, în raport cu realitatea extra-lingvistică. Totuși, nici chiar această abordare nu reușește să acopere întreaga arie problematică referitoare la fenomenele care au loc într-un act de comunicare autentică.

În ce privește perspectiva pragmatică asupra sensului, aceasta are la bază faptul că un act de comunicare nu se realizează exclusiv prin intermediul propozițiilor sau frazelor corect construite din punct de vedere semantic și gramatical, ci și prin intermediul unor cuvinte izolate, a unor mesaje scurt-circuitate care pot fi decodate doar cu ajutorul procedeeleor pragmatice, în funcție de intenția vorbitorului și de particularitățile contextuale în care se realizează respectivul act de comunicare. În acest sens, aspecte pragmatice ca de exemplu: cuvintele deictice, referința, presuposițiile, depind în mare măsură de contextul actului de comunicare în care au fost utilizate.

În același proces de redare a unui text dintr-o limbă în alta, important este a se afla în ce măsură sensul transferat din limba sursă în limba țintă este conservat, alterat sau pierdut. Problema unei traduceri a culturilor este întotdeauna rezolvată până într-un anumit grad, căci, într-un anumit grad, ea rămâne de nerezolvat. Aici, ca și în alte cazuri, traducătorul trebuie să se sprijine pe participarea cititorului la jocul lingvistic al traducerii și pe contribuția istoriei în procesul traductiv. Așadar, traducătorul nu este un simplu producător de texte pe baza altor texte, ci expert, cu competențe, atribuții și responsabilități precise, un expert care își

desfășoară activitatea în cooperare cu alți „actanți” implicați în actul traductiv. Traducerea textelor nu este un act pur lingvistic, ci un act complex de natură lingvistică, hermeneutică (căci textele trebuie interpretate) și semiologică (pentru că trebuie decodate semne și simboluri).

Personal, considerăm traducătorul ca fiind mediator și creator în același timp, adică un autor ancorat într-un anumit timp istoric, având la dispoziție modalități și mijloacele de informare, dar și de expresie specifice unui anumit stadiu de evoluție a limbii și culturii. Pentru desemnarea „științei traducerii” și a obiectului acesteia, în limba germană sunt folosiți mai mulți termeni, de exemplu:

- Theorie der Übersetzung, Übersetzungswissenschaft, Translatologie – pentru traductologie;
- Übersetzung, Sprachmittlung, Translation – pentru obiectul traductologiei.

Întrucât în limba comună și în vorbire, „traducere” este cuvântul cel mai folosit pentru a desemna transpunerea în altă limbă, atât a textelor cu formă fixată, perfect reproductibilă, cât și a mesajelor sau discursurilor orale, dar, din necesități de precizie terminologică, folosim și termenul mediere lingvistică pentru a desemna actele de traducere și interpretariat. Însă unii teoreticieni ai traducerii (printre care Otto Kade, Hans Josef Vermeer, Katharina Reiß) au considerat sfera noțiunii mediere lingvistică prea îngustă pentru a face referință la actul traductiv, întrucât acesta presupune, pe lângă mediere lingvistică, și mediere culturală. Alți termeni de bază, cum ar fi echivalență, fidelitate sau adecvare, nu exprimă în toate teoriile traducerii mereu aceeași noțiune și de multe ori, în loc să lămurească lucrurile, le complică.

În prezenta lucrare utilizăm termenii mediere lingvistică și mediator lingvistic, considerând că aceștia exprimă implicit aspectul transferului cultural, căci, după cum sesizează Ioan Oprea „[...] traducerea este mai mult decât transpunerea elementelor unui text sau decât transpunerea textului respectiv, fiindcă este, de fapt, transpunerea unui mod de gândire în altul (situație previzibilă din relația nemijlocită dintre limbă și gândire), este transpunerea dintr-o cultură în alta (datorită relației dintre limbă și cultură), dintr-o tradiție în alta (fiindcă orice limbă este urmarea unei tradiții și expresia unei tradiții), dintr-o lume în alta (ținând cont că fiecare limbă reprezintă și un mod de a vedea realitatea, specific comunității care o vorbește)” [1, p. 340]. Lingvistul amintește în studiul său și cele trei „legi” ale textului tradus, identificate de Roger T. Bell în lucrări din secolele anterioare, convertite în exigențe ale actului traductiv:

- 1) Traducerea trebuie să ofere o transcriere completă a ideilor din lucrarea originală.
- 2) Stilul și maniera de a scrie textul tradus trebuie să corespundă celor din textul original.
- 3) Traducerea- rezultat trebuie să aibă natura unei compoziții originale

Pe de altă parte, teoreticienii Katharina Reiß și Hans J. Vermeer sintetizează procesul traductiv în șase reguli traductologice, prezentate în capitolul Rezumatul teoriei generale a traducerii [2, p. 119]:

- 1) O traducere este condiționată de scopul acesteia.
- 2) O traducere este o ofertă de informații în cultura și limba țintă, raportată la o ofertă de informații din cultura și limba sursă.
- 3) O traducere este o imagine ne-univoc inversabilă a unei oferte de informații.
- 4) O traducere trebuie să aibă coerență internă.
- 5) O traducere trebuie să aibă coerență în raport cu textul sursă.
- 6) Regulile prezentate mai sus sunt ordonate ierarhic, în sens descrescător din punct de vedere al importanței.

Interesantă este desemnarea atât a textului sursă, cât și a produsului actului traductiv ca ofertă de informații în regula 2, adică drept întreg a cărui elemente și componente pot prezenta relevanță diferită pentru diverși receptori, în diverse situații. În regula 4 întâlnim termenul de coerență internă, care reprezintă coerență intratextuală, iar în regula 5 apare noțiunea coerență în raport cu textul sursă, adică coerență intertextuală.

În acest sens, lingvistul Ioan Oprea, referindu-se la reconstrucția textului în traducere (în special a textului filozofic) pornește de la o afirmație a lui Paul Ricoeur: „În mod realist, Paul Ricoeur apreciază că o traducere bună trebuie să țintească spre o echivalență cu originalul, iar nu spre o identitate cu el, fiindcă aceasta nu s-ar putea realiza.” [3, p. 295].

Așadar, putem afirma că traducerea unui text este reușită dacă redă ideile dezvoltate de autor, în înlănțuirea și cu fundamentarea din original. În cazul în care în textul original exista propuneri terminologice sau ter-

meni particularizați semantic, aceste particularizări trebuie ilustrate atunci când nu pot fi intuite din context. Considerăm, ca la nivel textual, e necesar a fi refăcută pe terenul limbii țintă forma discursivă a textului original. Observăm, așadar, că nu numai în cazul traducerii ci și în cazul adaptărilor culturale, nu numai în cazul textelor comune ci și în cazul textelor literare, aprecierea textului tradus din perspectiva fidelității față de original nu va viza imposibilul reprezentat de cerința identității cu acesta. Receptarea textului reprezintă o permanentă interpretare, nu numai în cadrul traducerii interlingvistice, ci și în cadrul traducerii intralingvistice (care însoțește lectura și citarea).

Observăm că redarea în românește a discursului Hertei Müller din textele scrise în limba germană nu reprezintă o imagine în oglindă a originalului, dar ar putea fi o variantă a acestuia în măsura în care trăsăturile lui pot fi receptate corect pe terenul limbii române și al culturii acesteia, ținând cont de faptul că textul românesc este construit prin procedee proprii, în parte diferite de cele ale textului german și structurat potrivit sintaxei limbii române. Ne interesează, așadar, maniera de redare în românește a discursului scriitoarei germane pentru a afla în ce măsură a constituit aceasta o contribuție critică la înțelegerea operei traduse. Umberto Eco menționa, în acest sens: „O traducere te îndreaptă mereu spre un anumit tip de lectură a operei, așa cum face critica propriu-zisă, fiindcă, dacă traducătorul a negociat, alegând să dea mai multă atenție anumitor niveluri ale textului, a atras astfel, în mod automat atenția asupra acestora” [4, p. 250].

Scopul prezentei lucrări îl constituie analiza comparativă a trăsăturilor discursive în textele Hertei Müller scrise în germană și apoi în cele redată în românește pentru a putea identifica o serie de mijloace, de instrumente cu care a operat traducătorul în decursul actului traductiv. Este important, de asemenea, de observat în ce măsură textul redat în limba țintă păstrează aceleași trăsături discursive sau la ce nivel al limbii suferă modificări. Materialul factual pe care am întemeiat corpul de studiu constă în fragmente din romanele autoarei germane Herta Müller „Der Fuchs war damals schon der Jäger” tradus în românește de Nora Iuga „Încă de pe atunci vulpea era vânătorul” și „Reisende auf einem Bein” tradus din germană de Corina Bernic „Călătorie într-un picior”.

Înainte de a trece la analiza fragmentelor, ne oprim asupra traducerii titlurilor celor două romane din care am selectat corpul de texte. Der Fuchs war damals schon der Jäger s-ar traduce, respectând sintaxa propoziției Vulpea era de atunci deja vânătorul. Traducătoarea optează pentru varianta antepunerii adverbilor de pe atunci și încă pentru a atrage atenția receptorului asupra cadrului temporal de referință (atunci-perioada regimului totalitar) și mai ales asupra acestui deja, încă, în varianta finală Încă de pe atunci vulpea era vânătorul ce se constituie într-o modalitate de „ambriere prin care enunțul este ancorat în situația enunțiativă” [5, p. 129].

Specificitatea limbii germane impune ordinea aceasta a adverbilor, mai întâi cel temporal damals (pe atunci) și apoi cel modal schon (deja, încă), dar rolul modalului este mai important căci lămurește coenunțiatorul asupra menținerii și în prezent a contextului (a se subînțelege- vulpea este și astăzi vânătorul). Alte exemple de topică specifică, în privința adverbilor: „Am morgen in der Schule hat ein Kind zu Adina gesagt, der Himmel ist heute so anders”. Dimineața, la școală, un copil i-a spus Adinei, cerul este altfel astăzi”.

Al doilea titlu Reisende auf einem Bein s-ar traduce Cel care călătorește într-un picior. Opțiunea traducătoarei de a înlocui un substantiv provenit din verb la modul gerunziu cu un substantiv propriu-zis este de neînțeles în contextul în care accentul în roman cade pe evoluția protagonistei, Irene, o tânără care se simte neadaptată atât în țara în care a emigrat cât și în „cealaltă țară”.

Un alt aspect relevant, observabil la nivelul corpusului de texte este rezistența la traducere a unor structuri ale limbii germane determinată de specificitatea acestora. Christiane Nord [6, p. 256] menționează existența unor dificultăți de traducere de natură subiectivă, care reprezintă efectiv alegerea traducătorului, așa cum am arătat în cazul celor două titluri de romane, dar aduce în discuție și existența unor dificultăți de ordin obiectiv. Între acestea aș putea accentua, în primul rând, dificultățile de ordin lingvistic rezultate din diferența dintre cele două sisteme ale limbii.

Fragmentele următoare, extrase din romanul Hertei Müller „Der Fuchs war damals schon der Jäger” tradus în românește de Nora Iuga „Încă de pe atunci vulpea era vânătorul” exemplifică o serie de structuri morfosintactice specifice limbii germane, împreună cu soluțiile lor din limba română:

Und an der Ecke, wo der Zaun sich bis zur Schiene vordrängt und ein Ast das helle Fenster streift, singt das Kind mit abwesender Stimme in den Wagen: Immer drückt mich der Gedanke Mein Haus und mein Feld zu verkaufen. Die Mutter senkt den Kopf und sieht auf den leeren Boden, der Zwerg senkt den Kopf, Clara senkt den Kopf. Unter den Schuhen singen die Schienen mit. Die Halteschlingen wiegen sich und horchen.	Și la colț, unde gardul a înaintat până la șină și o creangă atinge fereastra luminată, copilul cântă cu o voce absentă în vagon: Și mereu mă bate gândul să-mi vând casa și pământul. Mama își lasă capul în jos și vede podeaua goală, piticul își lasă capul în jos, Clara își lasă capul în jos. Sub pantofi șinele cântă laolaltă. Mânerele se clatină și ascultă.
Am Morgen in der Schule hat ein Kind zu Adina gesagt, der Himmel ist heute so anders. Ein Kind, das zwischen den anderen Kindern immer sehr still ist. Seine Augen stehen weit voneinander entfernt, das macht seine Schläfen schmal.	Dimineața, la școală, un copil i-a spus Adinei, cerul este altfel astăzi. Un copil care este totdeauna foarte tăcut în comparație cu alții. Ochii lui sunt îndepărtați mult unul de altul, ceea ce îi îngustează tâmples.
Das Kind mit den weit auseinander liegenden Augen und schmalen Schläfen trägt ein Bild vor dem Gesicht. Auf dem Bild ist die Stirnlocke und das Schwarze im Auge.	Copilul cu ochii foarte îndepărtați și tâmples înguste duce un tablou pe care și-l ține în față. În tablou sunt ondulele de pe frunte și negrul ochilor.
Die Taschenlampe wühlt in der dunklen Tasche, der Kamm liegt ganz oben, die Nagelschere auf dem Boden, die Zahnbürste zwischen den Strumpfhosen.	Lanternă scotocește în geanta întunecată, pieptenul e sus de tot, foarfeca de unghii la fund, periuța de dinți între dresuri.
Erwache Rumäne aus deinem ewigen Schlaf. (...) Heute heiter, morgen heiter Wird die Sache noch ein bisschen weiter.(...) Noch ein Fick, Fick, Fick Noch ein Fick, Fick, Fick Immer vorwärts nie zurück	Deșteaptă-te, române, din somnul cel de moarte. (...) Și-altă dată și-altă dată, O s-o facem și mai și mai lată. (...) Înc-un pic, pic, pic Înc-un pic, pic, pic pân' n-o mai rămânea nimic.

Foarte interesante sunt observațiile la nivel sintactic, dar și lexico-gramatic. La nivel sintactic, este ușor de observat topica schimbată a subiectului singt das Kind - copilul cântă, ținând cont de faptul că în limba germană topica este fixă și impune poziționarea predicatului pe locul 2 în propoziție, indiferent ce parte de propoziție se află în debutul enunțului.” Și la colț (...) copilul cântă cu o voce absentă în vagon.” Intercalarea propozițiilor circumstanțiale de loc, coordonate, nu schimbă regula topicii germane. O modalitate eficientă de accentuare la nivelul propoziției și al frazei în limba germană este această topică în care pe primul loc este pus circumstanțialul de timp sau de loc, urmat de o propoziție atributivă sau de un atribut dezvoltat: Und an der Ecke, wo der Zaun sich bis zur Schiene vordrängt (...) singt das Kind./ Și la colț, unde gardul a înaintat până la șină, (...) copilul cântă. La nivel lexico-semantic, se remarcă versurile: Heute heiter, morgen heiter/Wird die Sache noch ein bisschen weiter. (...) Și-altă dată și-altă dată /O s-o facem și mai și mai lată. (...) care au necesitat, de fapt traducerea în limba germană inițial căci aparțin culturii române. Observăm cum limba sursă devine limbă țintă într-un prim proces de traducere, aparținându-i scriitoarei, iar mai apoi un nou proces de re-traducere prin intermediul procesului traductiv al traducătoarei. Varianta în limba germană reflectă un proces parțial de traducere, prin care doar o parte din textul sursă (din limba română) este transpus deoarece factorului temporal îi este permis să domine contextul prin instaurarea ideii de repetabilitate în defavoarea ideii de „stare de bine, de petrecere”. Versurile sunt o reprezentare a culturii române pe care limba germană nu reușește s-o reflecte decât parțial.

Același lucru putem afirma despre traducerea imnului de stat al României, care citit în limba germană nu dezvoltă aceleași conotații. Mai mult decât atât, Herta Müller înlocuiește în versul : Erwache Rumäne aus deinem ewigen Schlaf. (...) Deșteaptă-te, române, din somnul cel de moarte (...) articolul cel cu posesivul deinem direcționând greșit co-enunțiatorul către un alt referent. Ca mijloace de expresivitate în textele în proză, repetiția este un procedeu foarte productiv reprezentând o acumulare semantică ce pare a suplini afectivitatea, factorii subiectivi fiind extrem de implicați.

În structura: Immer drückt mich der Gedanke / Mein Haus und mein Feld zu verkaufen în care traducătoarea optează pentru introducerea unui „și” la începutul structurii din motive prozodice, am putea crede, pentru a menține o măsură a versurilor egală și implicit o armonie a ritmului. Aceste versuri au o tentă locală, specifică literaturii noastre populare din zona Banatului. Ele se regăsesc în folclorul bănățean sub forma „tot așa mă bate gândul cu varianta uite-asa mă bate gandu / să-mi vând casa și pământul”. Utilizarea verbului horchen – a ciuli urechea, o variantă populară a lui hören- a auzi devine în varianta actului traducativ -ascultă.

Următoarea serie de texte constituie un corpus extras din romanul Hertei Müller „Reisende auf einem Bein” tradus din germană de Corina Bernic „Călătorie într-un picior”.

Irene wünschte sich mehrere Körper, um die Kleider aus den Schaufenster zu tragen. Und Geld, um die Kleider zu kaufen. Und, dass man die Kleider nicht kaufen musste, nur borgen, sich müde tragen an ihnen, einige Tage.	Irene își dorea să aibă mai multe corpuri ca să poată purta hainele din vitrine. Și bani, să poată să le cumpere. Și, ca să nu trebuiască să le cumperi, doar să le poți împrumuta, să le porți întruna câteva zile până te sature de ele.
Die Schlafenden warteten starr. (...) Und die Passanten versammelten sich.	Adormiții așteptau încremeniți. (...) Iar trecătorii se adunau.
Wenn du nichts für dein Unglück tust, hatte Irene gefragt, hast du dann Glück.	Când nu vei mai face nimic pentru el, spusese Irene, atunci vei avea noroc.
Ich bin nicht heimatlos. Nur im Ausland. Ausländerin im Ausland.	Eu nu sunt fără de țară. Atât doar că mă aflu în străinătate. O străină în străinătate.

Este evident că dificultățile speciale în traducerea textelor autoarei au constat în redarea unui melanj lingvistic particular și bogat. Acest amestec creează distanță și acea ironie superioară a perspectivei supratemporale în aprecierea unor fenomene actuale. Deosebit de dificilă a fost, în cazul textului „Încă de pe atunci vulpea era vânătorul”, găsirea, respectiv re-crearea de corespondențe adecvate pentru grotescul situațiilor precum și selecția echilibrată a cuvintelor de origine străină, în vederea evitării în limba română a unei deformări stilistice exagerate. Transformările formale sub incidența forței modelatoare a limbii române, reamenajările discursului narativ tradus conform codurilor și practicilor literare din cultura noastră au conferit operei un aspect local. Adaptarea sau adecvarea s-a dovedit a fi o modalitate translativă recomandată tipului de discurs narativ. Aceasta a variat cantitativ de la schimbări stilistice la transpunere totală a acțiunii narative, justificate de skopos.

Concluzie

În concluzie, considerăm că redarea în românește a discursului narativ al Hertei Müller asigură funcționarea textului tradus ca echivalent în polisistemul literar românesc, demonstrând că traducerea nu mai trebuie privită ca un act de asimilare, ci ca pe o recunoaștere a diferenței, mai ales, interlingvistice și parțial interculturale, ținând cont de faptul că între cultura sursă și cultura țintă nu este o diferență majoră. Fidelitatea față de textul sursă ar fi presupus uneori păstarea unor variante greșite, spre exemplu a versurilor populare, percepute astfel, de către scriitoarea minoritară germană ce a trăit în spațiul românesc. Modelul propus de Gideon Toury în lucrarea *Descriptive Translation Studies and Beyond*, ediția 1995 este adoptat de ambele traducătoare. Redarea în românește s-a făcut, astfel, conform nu doar principiului adecvării ci și conform principiului acceptabilității în raport cu limba română, orientând textele către publicul țintă în maniere care rămân tributare structurii și profilului profesional al traducătorului.

Referințe:

1. OPREA, Ioan. *Comunicare culturală și comunicare lingvistică în spațiul european*. Iași: Ed. Institutului European, 2008, 458 p.
2. REISS, Katharina / VERMEER, Hans J. *Grundlegung einer Translationstheorie*. Tübingen: Max Niemeyer, 1984, 245 p.
3. OPREA, Ioan. *Elemente de filozofia limbii*. Iași: Ed. Institutului European, 2007, 402 p.
4. ECO, Umberto. *A spune cam același lucru*, Experiențe de traducere, traducere de Alexandru Lazlo. Iași: Polirom, 2008, 400 p.
5. MAINGUENEAU, Dominique. *Analiza textelor de comunicare*, traducere de Mariana Șovea. Iași: Ed. Institutului European, 2005, 294 p.
6. NORD, Christiane. *Translating as a Purposeful Activity. Functionalist Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome, 1997, 154 p.
7. GORBAN-COJOCARIU, Anca. *Correspondențe discursive româno-germane în narațiunile Hertei Müller*, teză de doctorat, 2018, 157 p.

N.B.: Articolul a fost prezentat în cadrul conferinței cu participare internațională „Traduceri (traducători) fără frontiere”, desfășurată la 27 septembrie 2024, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.

Date despre autor:

Anca GORBAN-COJOCARIU, doctor în filologie, Colegiul Național Mihai Eminescu din Suceava, România.

E-mail: anka.gorbancojocariu@gmail.com

ORCID 0009-0001-9573-997X

Prezentat la 01.10.2024

CZU: 81`255.4:821.135.1

[https://doi.org/10.59295/sum10\(200\)2024_27](https://doi.org/10.59295/sum10(200)2024_27)

ÎNTOARCERE LA BĂTĂLIA PENTRU ROMAN. COMPLEXELE LITERATURII ROMÂNE ȘI PROBLEMATICA TRADUCERILOR ÎN VIZIUNEA LUI CAMIL PETRESCU

Ioan FĂRMUȘ,*Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava*

Complexele (de inferioritate) ale literaturii române au fost discutate pe larg în cartea pe care un critic strălucit precum Mircea Martin i-o dedica lui G. Călinescu. Astăzi constatările sale au devenit repere fundamentale în studiul interbelicului: tinerețea culturii române, plasarea ei într-o geografie europeană marginală, constatarea existenței unor decalaje între marea literatură europeană și cea autohtonă. În timp, ele vor genera nu doar conștiința unui handicap, ci și o suită de anxietăți care se vor acutiza pe măsură ce literatura noastră intra, în interbelicului târziu, în etapele ultime ale sincronizării. Acestei dezbateri, care pune în centru problema internaționalizării literaturii române, i se alătură, în diverse intervenții publicistice, și Camil Petrescu. Alături de prezentificare, ca strategie de urcare a romanului autohton pe scena literară internațională, teoreticianul aducea în discuție și problematica spinoasă a traducerilor. Articolul de mai jos discută tocmai felul cum un scriitor care se bucură încă de titlul de inovator cultural se poziționează față de strategiile culturale și politicile editoriale ale momentului, într-un efort de a da literaturii române anvergură.

Cuvinte-cheie: *complexe culturale, traduceri, prezentificare, roman interbelic, Camil Petrescu, autocolonizare, literatură română.*

RETURNING TO THE BATTLE FOR THE NOVEL: THE COMPLEXES OF ROMANIAN LITERATURE AND THE ISSUE OF TRANSLATIONS IN CAMIL PETRESCU'S VISION

The Complexes (of Inferiority) of Romanian Literature have been widely discussed in the book that a brilliant critic like Mircea Martin dedicated to G. Călinescu. Today, his observations have become fundamental references in the study of the interwar period: the youth of Romanian culture, its placement in a marginal European geography, the recognition of gaps between the great European literature and the local one. Over time, these factors not only generated an awareness of a handicap, but also a series of anxieties that intensified as our literature, in the late interwar period, entered the final stages of synchronization. To this debate, which centered around the issue of the internationalization of Romanian literature, Camil Petrescu also contributed in various journalistic interventions. Along with the concept of presentification (the idea of making contemporary events or themes relevant in literary works) as a strategy to elevate the Romanian novel onto the international literary stage, the theorist also brought up the thorny issue of translations. The following article discusses precisely how a writer who still holds the title of cultural innovator positions himself regarding the cultural strategies and editorial policies of the time, in an effort to give Romanian

Keywords: *cultural complexes, translations, presentification, interwar novel, Camil Petrescu, autocolonization, Romanian Literature.*

Noua generație și complexele literaturii române

În poate cea mai interesantă carte dedicată monumentalei opere a lui George Călinescu, Mircea Martin lansa o ipoteză care, chiar dacă, la momentul apariției, ofensa critica literară românească, istoria literară îi va da dreptate, astăzi mai mult ca oricând. Este vorba despre studiul *George Călinescu și „complexele” literaturii române*, acolo unde autorul ei propunea o foarte interesantă teorie culturală care pune în centru un fenomen de natură psihanalitică, anume complexele de inferioritate ale literaturii române, o literatură tânără a cărei modernitate este legată de Alexander Kiossev [1, p. 33-46] de un proces de autocolonizare, care o plasa într-o poziție de dependență față de marile culturi europene, dependență care îi afecta chiar nucleul identitar: „Căutarea aproape obsesivă a identității nu trebuie să surprindă în cazul unei culturi mici, aflate la o răspântie de influențe și obligate să păstreze mereu un echilibru poate prea dialectic între o deschide-

re și o închidere la fel de necesare, între grija de a nu pierde și aceea de a nu se pierde” [2, p. 13]. Astfel, aspecte precum tinerețea culturii române, care căpăta conștiință de sine abia odată cu perioada pașoptistă, plasarea ei într-o geografie lăaturalnică, conștientizarea existenței unui decalaj de neacoperit între gradul de dezvoltare al câmpului literar european și propria-ne practică literară sau așa-zisul provincialism cultural autohton deveneau, în interpretarea lui Mircea Martin, motivele unui adevărat complex (de inferioritate) pe care literatura română l-a purtat cu sine încă de la momentul genezei. Tolerate la început, consecințele acestui proces se vor acutiza pe măsură ce literatura noastră intra, în interbelicul târziu, în etapele ultime ale sincronizării. Motiv de mare anxietate, ele vor afecta radical unul dintre obiectivele culturale ale perioadei dintre cele două războaie mondiale: *internaționalizarea romanului* și pătrunderea literaturii române pe scena literară mondială. Iar responsabilitatea purtării acestei lupte revenea generației tinere, spectaculoasei generații `30, în ceea ce Aurel Sasu și Mariana Vartic au numit inspirat „bătălia pentru roman”. Anvergura ei se poate observa în luările de poziție pe tema romanului autohton din presa culturală a momentului, care trădau, nu de puține ori, prezența unor angoase.

Sarcina istorică a realizării noului obiectiv cultural revine, așadar, generației tinere, așa cum susține chiar liderul ei, Mircea Eliade, în unul dintre textele care o întemeiază, *Itinerariu spiritual*. Primul pas: depărtarea de proiectul cultural al generației anterioare, al generației `20 (sau al generației războiului, cum a mai fost numită), a cărei primă sarcină fusese aceea de a pune bazele canonul național. Misiune îndeplinită, în viziunea viitorului istoric al religiilor, care se cerea depășită, căci miza tinerilor intelectuali grupați în jurul revistei *Criterion* nu mai putea fi aceea de a consolida ierarhia națională, ci sincronizarea ultimă, adică pătrunderea pe marea scenă literară europeană. Internaționalizarea romanului devine pentru ei dar mai mult decât un simplu obiectiv cultural, o misiune în spatele căreia așază o întreagă strategie, un efort ramificat care antrena *literarul* în întregul său (nu doar scrisul ca atare, ci literatura ca proces, ca fenomen, ca instituție, ca sistem). Aceasta ar fi urmat să se facă în mai multe feluri: (1) *prezentificarea prozei românești*, un efort de inovare structurală, tematică sau tipologică, care să racordeze și mai acut proza autohtonă la problematicile momentului, practic intrarea în contemporaneitate; (2) un *experimentalism curajos* dublat de o *angajare etică radicală*, pe care le vor pune în practică mișcările de avangardă și adepții noii spiritualități, care urmăreau depărtarea de formulele românești osificate ale momentului, romanul social și romanul psihologic, devenite adevărate relicve ale culturii oficiale; (3) participarea intensă la *dialogul intelectual* prin punerea în circulație a ultimelor idei și prin luări de poziție în marile dispute teoretice ale momentului de pe scena europeană; (4) un program de *inițiative culturale*, exprimate și prin traduceri, care să facă cunoscută Europei identitatea și potențialul literaturii române.

Un rol important în modernizarea culturii românești, una (semi)periferică, l-au avut *traducerile* din marile romane europene. Ele sunt cele care au făcut dintr-o literatură tânără parte a circuitului internațional, contribuind totodată la propria-i construcție. Traduse serializat (în foileton) sau în volum, marile cărți europene au pătruns în spațiul cultural autohton, fertilizându-l. Ele devin astfel consecința unui proces de autocolonizare necesară, care i-au oferit unei literaturi tinere ca a noastră șansa de a participa, după un proces accelerat de maturizare, la literatura momentului, nu însă fără a i se cere ceva înapoi, iar acel ceva va fi chiar autonomia ei. Nu trebuie să ne mire deci atenția care se acordă astăzi traducerilor, în a căror influență se vede mai mult decât *un proces care a pus bazele unei literaturi tinere*, ca cea românească, lipsite de repere și de o tradiție de gen. Importând modele, formule, genuri și subgenuri, care s-au bucurat de succes în afară, ele instituie un dialog între culturi din care cea tânără iese îmbogățită (chiar dacă, evident, bogații se îmbogățesc mai tare). Analizate cu atenție, ele *pot releva obiectivele culturale ale unei perioade*, cauzele și efectele implementării acelor politici. În aceeași măsură, ele reprezintă *o unitate de măsură în ceea ce privește gradul de maturitate al unei culturi*. Prin circulație, ele creează un spațiu de schimb internațional, definitoriu pentru relațiile care se stabilesc din punct de vedere cultural între centru și periferie – indiciul definitoriu fiind raportul care se stabilește între producția autohtonă și traduceri.

Dacă e să dăm dreptate unor Ștefan Baghiu [3, p. 87-106] și Andrei Terian [4, p. 19-29], bătălia pentru acceptarea traducerilor s-a dat în chiar anii în care s-au pus bazele culturii române moderne. Reorientarea României după 1830 către un nou centru cultural, Parisul, absența unei tradiții literare și a modelelor de gen, nevoia de a forma un public cititor și o piață de carte liberă într-o literatură emergentă sunt tot atâtea moti-

ve pentru care literatura română a apelat la fenomenul de import cultural, care nu a făcut decât să accelereze procesul modernizării, nu fără a-i antrena, în acest proces, anxietățile. Iar presa culturală autohtonă e scena pe care, mai mult sau mai puțin explicit, unora dintre aceste angoase li s-a dat glas, așa cum o relevă intervențiile unora dintre principalii ei actori. Iar în aceste dispute intervine, în câteva rânduri, și Camil Petrescu.

Chestiunea vizibilității în presa culturală interbelică

În privința traducerilor, cuvântul de ordine în luările de poziție din presa culturală autohtonă este *problema vizibilității* – absența literaturii române din circuitul literar internațional. Fenomenul este explicat în mai multe feluri, și toate încercările lasă să se întrevadă unele dintre simptomele caracteristice, în viziunea lui Alexander Kiossev, unei literaturi autocolonizate, deci relevată printr-o „logică a absenței”.

Mircea Eliade, de exemplu, în „Despre destinul romanului românesc” [5, p. 2-3], o explică prin *incapacitatea scriitorilor români de a crea personaje excepționale*:

„Romanul românesc, care se arată astăzi într-o uluitoare și revoluționară depășire de sine, va triumfa definitiv când va izbuti să impună literaturii universale măcar două-trei personaje-mituri. Nu e vorba de un „tip” avar, amant, gelos etc., ci de un personaj care să participe cât mai total la drama existenței; să aibă destin, să-l doboare carnea, să știe lupta cunoașterii etc. Un popor – prin folclorul și prin istoria lui – creează mituri. O literatură – mai ales prin epica ei – creează personagiile-mituri. Forța creatoare a unui romancier constă în primul rând în capacitatea sa de a crea oameni – oameni noi și mulți. Nu simplă reproducere de „personagii” (tatăl bun, tatăl pervers, femeia vinovată, fiul risipitor, fecioara înșelată etc.) – ci creație de oameni noi, adică de oameni care participă la eforturile de cunoaștere ale contemporaneității” [ibidem].

Pornind de aici, el constată că protagoniștilor le lipsește o conștiință teoretică a lumii, puterea de a-și trăi cu luciditate destinul, pe când drama existenței lor nu ajunge până la rădăcinile propriei ființe: „Personajele românești sunt încă departe de a participa la marea bătălie contemporană care se dă în jurul libertății, a destinului omului, a morții și a ratării.” [ibidem] În aceste condiții, ele – și, odată cu ele, literatura în care se nasc – nu pot participa la circuitul literar universal.

Aceeași problemă este privită dintr-un alt unghi de către criticul care se semnează Marțial. În „Decăderea romanului românesc” [6, p. 44-46], text apărut în ziarul *Linia dreaptă*, nr. 2 din 1938, absența literaturii române de pe scena literară internațională este privită din perspectiva *ratării marilor teme existențiale*. În intervenția sa, sentimentul de criză este trăit mai acut, mai neliniștitor. Articolul său, care posedă vizibile nuanțe de manifest, lasă să se întrevadă o anume vehemență, tradusă prin reproșul că nu se mai publică nimic în ultimii ani care să marcheze în istoria literaturii române un avânt nou. Critica sa este îndreptată, deopotrivă, și împotriva tradiționalismului (a romanului social, orientat spre trecut), și împotriva modernismului (a romanului psihologic, acuzat de sterilitate, de reluare a unor șabloane vechi, de uniformizare, mediocritate, un intelectualism fără vână și un conținut spiritual searbăd). Astfel, „separarea scriitorului de viață” s-ar observa și într-o lipsă de profunzime a gândirii sale, a intelectualității adevărate, trădată de evitarea tratării marilor probleme existențiale. Concluzia la care ajunge: „Am devenit prea tradiționaliști în roman. Ne-am oprit prea mult la vechile curente literare. Ne-am oprit prea mult la specificul național...” [ibidem] Aceasta însă pentru a lansa apoi adevărata dilemă: „Dar de la național nu am trecut la universal; ceea ce este trist. Și n-am trecut la universal fiindcă romancierii noștri nu sunt interesați” [ibidem], căci, susține eseistul, *romanul românesc nu contează pe plan internațional, el se scrie doar pentru un public autohton și nu interesează cititorii străini*. Iată exprimată aici esența teoriei complexelor literaturii române interbelice: neliniștea paralizantă a privirii în oglindă, acolo unde se constată absența romanului românesc din peisajul literaturii universale. Romanele scrise la noi, crede Marțial, comunică „conținutul spiritual al unei țări care nu s-a regăsit pe sine, care a făcut pași apreciabili spre civilizație și cultură, dar se bâlbâie încă, e dezorientată. (...) Romancierul român e el însuși un iobag, care n-are elanuri spirituale. (...) El nu-i chinuit de nicio problemă, nu caută nicio dezlegare a vieții (...). Coardele intelectuale și sufletești ale romancierului român sunt foarte puține și acelea sună fals (...)” [ibidem] Concluzii destructurante, care traduc marile neliniști ale interbelicului târziu (provizoratul, lipsa de maturitate, absența unei tradiții autentice), pe care nu le puteau formula decât reprezentanții tinerei generații, căci abia pentru ei ele devin apăsătoare. Cea mai mare dintre ele însă este următoarea, absența romanului românesc din marele circuit european:

„Numai cu talent nu se poate scrie un roman care să biruie timpul, care să facă epocă [...]. Și spiritul românesc abia acum se regăsește pe sine și, prin urmare, acum este autentic și poate, pe un plan universal, să intereseze. Cei ce-l vor desăvârși în roman, ridicându-l la nivelul de creație al Occidentului, vor fi, deci, numai acei ce i-au simțit tragicul, luminile și umbrele lui, devenirile și adâncimea lui; tinerii. Să așteptăm marile romane de mâine, cu care vom intra în literatura universală, de la umerii care s-au frământat în stradă, integrându-se în viața colectivității cu toate elanurile și, contemplativ, privind mai târziu, cu experiență, în urmă, din bibliotecă și de la masa de lucru. Să nu ne grăbim însă, mai avem de așteptat mulțișor...” [ibidem].

Cuvintele eseistului spun totul. Anxietăților care frământă până la obsesie această generație tânără li se dă voce aici fără echivoc.

Problema traducerilor în viziunea lui Camil Petrescu

Altfel este privită problema vizibilității literaturii române pe scena literară internațională de către Camil Petrescu, intelectual care se bucura deja în epocă de statutul, oarecum consacrat, de teoretician și inovator al romanului românesc. Într-un articol târziu, apărut în *Revista Fundațiilor Regale* din ianuarie 1947, intitulat sugestiv „Scriitorii români și streinătatea” [7, p. 85-87], care parafrazează intervenția din *Convorbiri literare* a mult mai ilustrul său antecesor, Titu Maiorescu, el interoghează, pe tonu-i polemic caracteristic, locul literaturii române pe scena internațională din cu totul alt unghi, acela al traducerilor. Complexele culturale autohtone găsesc în articolul lui o altă rampă din care să li se ofere glas.

Petrescu își începe articolul prin a reclama absența unei viziuni clare în ceea ce privește chestiunea traducerilor. Gândirea simplistă conform căreia translatarea unui scriitor, fie el și valoros, într-o limbă de circulație universală, în principiu franceza, rezolvă problema vizibilității literaturii române i se pare falimentară: „La început problema părea foarte simplă. Ne dăm osteneala să traducem un autor român, și cum l-am tradus a și devenit o notorietate europeană.” [ibidem] Chiar dacă unii scriitori contemporani au reușit să-și vadă operele translatate în diverse limbi de circulație internațională, încercările au eșuat pentru că operele lor nu sunt, crede Camil Petrescu, reprezentative pentru literatura română. Motivele sunt multiple: unele... politice (nepotismul, relațiile, prezența în aparatul de stat), altele... strategice (alegerea unor opere lipsite de valoare, bani aruncați aiurea pe campanii de propagandă fără urmări pentru cultura română, dar mai ales absența unei politici culturale bine definite). Cu banii investiți în astfel de investiții fără întoarcere, ipoteză interesantă, s-ar fi putut deschide, crede Camil Petrescu, o editură românească în principalele capitale ale lumii.

Nici traducerea după autorii clasici (a se citi canonici) români nu au avut mai mult succes. Fie traducerea operei a lăsat de dorit, fie editura la care s-a făcut publicarea a fost una puțin recomandată, lipsită deci de puterea de a promova opera, fie opera aleasă a fost considerată nereprezentativă. Camil Petrescu aduce aici în discuție cazul traducerii în limba franceză a romanului *Ciuleandra* al lui Liviu Rebreanu, care nu a făcut decât să arate Europei slăbiciunile literaturii române. Concluzia la care ajunge, după înșirarea acestor eșecuri repetate, este aceea că ne hrănim cu iluzii false (mici remarci, marginale și lipsite de semnificație, în presa culturală europeană, sunt reluate, exagerat, în publicistica românească), în fond, un semn de minorat cultural: „Cu asemenea încercări și cu asemenea note, nu se poate ajunge să ne facem prezenți în conștiința culturală a străinătății... Dimpotrivă, riscăm să ne anchilozăm cu totul în precaritatea prestigiului nostru.” [ibidem].

Chestiunea, susține eseistul schimbând nota discursului, ar trebui privită mult mai serios, cu alte cuvinte, profesionist. Și asta pentru că reușita e determinată de prezența a doi factori care se întrepătrund până la identificare: *condițiile teoretice* (deci o strategie coerentă realizată în cunoștință de cauză) și *condițiile politice* (alegerea momentului oportun și cunoașterea contextului, a arhitecturii și a infrastructurii pieței de carte europene). „Integrarea culturală”, pare a susține Camil Petrescu, este, până la urmă, o chestiune de *geopolitică*.

Una dintre dificultățile care explică neputința încercărilor literaturii române de a obține vizibilitate pe piața culturală europeană prin intermediul traducerilor este rezumată de eseist prin următoarea ecuația: „valoare” = „prestigiu internațional”. Simplistă, echivalența ascunde o prejudecată: „Prestigiul literar este

o structură complexă și în genere o convenție, acceptată sau nu, în funcție de alți termeni decât cei de valoare.” [ibidem] În cuvintele lui Andrei Terian, din *Critica de export*, logica camilpetresciană ar putea fi înțeleasă astfel:

„sistemul literar internațional funcționează, în anumite privințe, după cu totul alte reguli decât sistemele naționale. Cel mai evident e acest lucru în privința canonului: nu e deloc obligatoriu ca ierarhia de valori la nivel național a unei literaturi să coincidă cu ierarhia ei de valori pe plan internațional. Cu alte cuvinte, în cadrul fiecărui sistem cultural național există o literatură pentru consum propriu și o alta (sau, în cazurile mai fericite, altele) pentru export” [8, p. 21].

Așadar, în viziunea lui Camil Petrescu, raportat la felul cum funcționează circuitul de carte internațional, „prestigiul literar” (adică acumularea de capital simbolic sau cultural) nu este echivalentul „valorii” (prezenței în canonul național), ci implică alți termeni. Așa se face că prezența literaturii române pe scena internațională impune niște condiții foarte clare, pe care eseistul le formulează sintetic:

(1) **un moment favorabil** – alegerea unui context în care există pe scena literară internațională o anumită deschidere față de produsele culturale venind din alte spații, mai exact către culturile (semi)periferice; ca atare, succesul unei politici culturale adecvate, care are ca miză impunerea culturii române în circuitul internațional este condiționat de specularea, în propriul interes, momentul oportun, a momentului în care în lumea literară se produce o schimbare de gust;

(2) **o metodă de activare și de impunere** – deci o strategie editorială solidă, care face din traducere partea ușoară a procesului; deci nu translatarea rezolvă problema, ci metoda de implementare a acelei politici culturale din spatele traducerii;

(3) **publicarea la o editură reprezentativă** – care dispune de mijloace sigure de difuzare, de puterea de a răspândi opera și de a o face vizibilă; o editură cu experiență în ceea ce înseamnă introducerea pe piața culturală internațională a unei cărți venind din alte spații și suficient de curajoasă încât să riște un pariu cultural;

(4) **un ambasad cultural potrivit** – „omul potrivit”, cu cuvintele autorului, adică un *influencer* din al cărui profil nu trebuie să lipsească următoarele trăsături: să fie un bun cunoscător al pieței de carte internaționale, să fie un mare critic și un bun strateg cultural, deci „un tactician al editurii”; lui ar trebui să i se acorde putere instituțională, el ar avea deci puterea de a scoate România din „anonimat cultural”;

(5) **o serie de opere care se pretează circuitului internațional** – deci niște deschizătoare de drumuri, acele cărți aparținând unor scriitori contemporani capabile să exploateze gusturile momentului, pentru ca prin breșa realizată de acestea să pătrundă și altele, adică operele valoroase, capodoperele, cărți care își găsesc mai greu o piață de desfacere pentru publicul internațional; cu alte cuvinte, întâlnirea publicului internațional cu spațiul cultural autohton trebuie pregătită mai întâi și abia apoi orientată către ce are cultura română mai valoros.

Astfel, conchide Camil Petrescu, curajos, într-un moment în care el însuși se pregătea să devină unul dintre promotorii gândirii marxist-leniniste în România postbelică, pătrunderea în circuitul internațional ar aduce cărții – și literaturii din spatele ei – *capital simbolic sau cultural*: „Foloasele ar fi incalculabile, într-un sens, și foarte calculabile într-altul. Bunurile artistice devin cu timpul negociabile și producătoare de venituri materiale pentru popoarele care și-au cunoscut cu adevărat interesele.” [ibidem]

Concluzii

Ceea ce propune Camil Petrescu în chestiunea traducerilor în articolul pe care l-am invocat este o strategie culturală coagulată, lucid realizată, care să fie pusă în practică în mod pragmatic, tactic și mai ales în cunoștință de cauză de către un popor care își cunoaște foarte bine interesele. O problemă de interes național, cu alte cuvinte. Dificultatea o reprezenta a poseda infrastructura teoretică și materială a punerii în scenă a unei astfel de strategii. Iar lipsa ei devenea un indiciu de minorat cultural.

De altfel, dincolo de strategia în sine, retorica articolului scris de Camil Petrescu lasă să se întrevadă și o ușoară schimbare de optică în discursul cultural autohton la trecerea dintre epoci. Într-adevăr, neliniștile pe care le vom întâlni în presa culturală interbelică, atunci când se pune problema prezenței literaturii române în spațiul cultural internațional, sunt acolo, cu nelipsite-i doze de exagerări, lamentări și execuții,

încărcate de un profetism sumbru, care se încadrează în acea „logică a absenței” de care vorbea Alexander Kiossev și care trădează urme de „complex cultural”, după Mircea Martin. Dar ce se mai poate observa este și începutul unei forme de rezistență față de condiția de subaltern, care vine odată cu procesul de autocolonizare, definitoriu pentru literaturile tinere, minore, periferice, sud-est-europene. Iar asta nu se întâmplă nici oricum, nici oricând, ci într-un moment în care România se pregătea să intre în sfera de influență sovietică, care avea să opună politic... și cultural Estul și Vestul. Este reflexul unui proces de maturizare, dar și al agățării de o ideologie care promitea să ofere Vestului (Marelui Celălalt) o alternativă. Astfel, chestiunea internaționalizării culturii românești începe să fie luată în serios. Apartenența la blocul estic metamorfozează ceea ce în perioada interbelică părea a fi un simplu deziderat. Acum, chestiunea traducerilor, de exemplu, capătă o dimensiune politică, cum politizată începe să fie toată viața culturală autohtonă, și ca atare parte dintr-o strategie identitară care, pentru moment, se va lăsa autocolonizată de noua configurare a Estului, prin filtrele ideologice ale marxism-leninismului și estetice ale realismului socialist. În spatele dorinței de internaționalizare a literaturii române se afla acum o platformă: politici culturale, instituții, o infrastructură profesionistă etc.

Referințe:

1. KIOSSEV, Alexander. *Notes on Self-colonising Cultures*. În: Ginev, Dimitur et al. *Cultural Aspects of the Modernisation Process*. Oslo: TMV-senteret. 1995, p. 33-46. ISBN 978-82-13-00543-2.
2. MARTIN, Mircea. *G.Călinescu și „complexele” literaturii române*, București: Albatros, 1981, 298 p. ISBN 978-9975-0-0199-1
3. BAGHIU, Ștefan. *Translations of Novels in the Romanian Culture During the Long Nineteenth Century (1794-1914): A Quantitative Perspective*. În: *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory*. 2020. nr. 2, p. 87-106. ISSN 2457-8827.
4. TERIAN, Andrei. *Translating the World, Building the Nation: Microtheories of Translation in Romanian Cultural Criticism*. În: SASS, M., BAGHIU, Ș., POJOGA, V. *The Culture of Translation in Romania*. New York: Peter Lang Publishing House. 2018, p. 19-29. ISBN 978-3-631-76642-2.
5. ELIADE, Mircea. *Despre destinul romanului românesc*. În: Aurel Sasu, Mariana Vartic. *Bătălia pentru roman*, București: ATOS, 2007, 382 p. ISBN 973-98382-0-0.
6. Marțial, *Decăderea romanului românesc*. În: Aurel Sasu, Mariana Vartic. *Bătălia pentru roman*, București: ATOS, 2007, 382 p. ISBN: 973-98382-0-0.
7. PETRESCU, Camil. *Scriitorii români și streinătatea*. În: *Revista Fundațiilor Regale*. 1947, nr. 1, p. 85-87.
8. TERIAN, Andrei. *Critica de export: teorii, contexte, ideologii*, București: Muzeul Literaturii Române. 2013, 346 p. ISBN 978-973-167-217-5.

N.B.: Articolul a fost prezentat în cadrul conferinței cu participare internațională „Traduceri (traducători) fără frontiere”, desfășurată la 27 septembrie 2024, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.

Date despre autor:

Ioan FĂRMUȘ, doctor în filologie, lector universitar, Facultatea de Litere și Științe ale Comunicării, Universitatea Ștefan cel Mare din Suceava.

E-mail: ioan.farmus@usm.ro

ORCID: 0000-0001-5225-6583

Prezentat la 01.10.2024

CZU: 81`25:003.083

[https://doi.org/10.59295/sum10\(200\)2024_28](https://doi.org/10.59295/sum10(200)2024_28)

THE PROBLEM OF ABBREVIATIONS IN SPECIALIZED TRANSLATION

Natalia GOBJILA,*Universitatea de Stat din Moldova*

The aim of this paper is to examine the problem of abbreviations and the strategies used to ensure clarity and accuracy in specialized translation. Being used in expert communication with the aim of increasing conciseness and efficiency, abbreviations present a unique challenge that stems from the difficulty of disambiguation and correlation with the extended terminological unit. Therefore, using appropriate strategies of translation will aid the translator in avoiding errors and reflecting accurately the concept in the target text.

Keywords: *abbreviation, term, concept, specialized language, specialized translation, ambiguity, translation strategies.*

PROBLEMA ABBREVIERILOR ÎN TRADUCEREA SPECIALIZATĂ

Lucrarea urmărește examinarea problemei abrevierilor și strategiile utilizate pentru a asigura claritatea și acuratețea în traducerea specializată. Folosite în comunicarea de experți cu scopul de a crește concizia și eficiența, abrevierile prezintă o provocare unică care decurge din dificultatea dezambiguizării și corelării cu unitatea terminologică extinsă. Prin urmare, utilizarea strategiilor adecvate de traducere va ajuta traducătorul să evite erorile și să reflecte cu acuratețe conceptul în textul țintă.

Cuivinte-cheie: *abreviere, termen, concept, limbaj specializat, traducere specializată, ambiguitate, strategii de traducere.*

Introduction

Specialized languages – defined by Maria Teresa Cabré as „a set of subcodes each of which can be specifically characterized by certain particulars such as subject field, type of interlocutors, situation, speakers’ intentions, the context in which a communicative exchange occurs, the type of exchange, etc. [1, p. 59]” – are characterized by an extensive use of abbreviations that have the purpose to increase conciseness and efficiency in the communications among experts in a particular domain. Nevertheless, there are instances when the presence of abbreviations in a specialized text can lead to an opposite effect, becoming a source of ambiguity and creating difficulties in the comprehension and translation of scientific and technical information. The aim of this paper is to explore the difficulties associated with abbreviations in specialized translation and examine the strategies translators can employ to ensure clarity and accuracy in the transfer of meaning from source language into the target language.

Abbreviations in Specialized Translation

When it comes to the research within the domain of lexicology, Elisa Mattiello states that there is no unified approach to the study of the phenomenon of abbreviation and no unified terminology partially motivated by the lack of interest, and partially by the fact that abbreviations have been viewed as irregular creations. Thus, they have been deemed unpredictable and excluded from the morphological theories [2, p. 65]. In the realm of terminological research, on the other hand, there are a lot of studies which are based primarily on the extraction of abbreviations from texts, their disambiguation and their association with the unabbreviated term. The extraction of abbreviations has been examined using several approaches, such as formulating rules or patterns, analysing co-occurrence statistics based on the linguistic context of abbreviations, and employing automatic recognition techniques. The study of disambiguation of abbreviations has focused on the words surrounding ambiguous terms as they often offer valuable and consistent clues for interpreting the meaning of an abbreviation. Therefore, the context is typically analysed in relation to previously examined contexts to clarify its meaning by comparing contextual similarities. These similarities are commonly measured by counting the number of shared words or instances where the contexts overlapped [3, p. 368].

An important distinction concerning the typology of abbreviations is provided by the International Organization of Standardization. Defined as designations that are created „by omitting parts from their full form and that represent the same concept”, abbreviations include:

- acronyms: „abbreviations that are made up of the initial letters of the components of the full form of a term or from syllables of the full form and that are pronounced syllabically”, e.g. *SPECT* – *single-photon emission computed tomography*, *GRASS* – *gradient refocused acquisition at steady state*;
- initialisms: „abbreviations that are made up of the initial letters of the components of the full form of a term or from syllables of the full form and that are pronounced letter by letter”, e.g. *MRI* – *magnetic resonance imaging*, *CRT* – *cardiac resynchronization therapy*;
- clipped terms: „abbreviations that are made up of a truncated term”, e.g. *Pro* – *proline*, *Val* – *valine*;
- blends: „designation that is formed by clipping and combining two or more words”, e.g. *methanol* – *methyl and alcohol* [4].

Renáta Panocová mentions that the phenomenon of abbreviation has been a characteristic of communication since ancient times, linguistic abbreviations emerging after the invention of phonetic writing [5, p. 90-91].

However, Charles W. Kreidler argues that the proliferation of clipped terms and acronyms is essentially a modern development. Examples can be found in Western Europe starting from the 16th century, but the extensive use of these terms is a characteristic of the late 19th century and the 20th century, with a significant cause of this phenomenon being the rapid development of technical vocabulary [6, p. 959].

According to Juan C. Sager, abbreviation is a process of creating terms or designating new concepts by modifying the existing linguistic resources [7, p.73]; therefore, abbreviations are placed within the category of terminological difficulties in the process of specialized translation. Maria Teresa Cabré argues that a terminological difficulty might stem from difficulties in understanding the term and its pragmatic features in the original text, or from challenges in finding equivalent terms. To address the terminological challenges that emerge during translation, which typically involve finding an equivalent or choosing the most suitable one, translators rely on three primary types of resources: monolingual textual resources (subject-specific texts), terminological resources (bilingual and multilingual dictionaries, terminological databases), bilingual or multilingual textual resources (parallel or comparable multilingual corpora) [8, p. 359].

Although abbreviations are a part of the terminological system, their presence in specialized texts poses additional challenges due to the nature of this means of term creation. In the process of forming terms through compounding or derivation, these terms usually designate new phenomena or concepts, whereas terms formed by abbreviation are used with the purpose of renaming or providing more convenient designations for already existing concepts or phenomena, although there are cases where clipped terms acquire a different meaning [6, p. 959]; thus, adding to the difficulty of their translation.

Juan C. Sager notes that abbreviations are viewed as a means of achieving lexical compression in specialized languages [9, p. 1927]. Condensing information through lexical compression facilitates the use of complex terminology and conciseness in expert communication, conciseness being claimed by Maria Teresa Cabré as one of the features that distinguishes the scientific text because it “reduces the possibility of distortions in the information” [1, p. 47]. „Besides naming and conciseness, the presence of abbreviations in specialized languages contributes to the sense of professional closeness, creating „the effect of cohesiveness among insiders”, according to Elisa Mattiello. While that might increase understanding among the specialists in a particular domain, the use of abbreviations could make the information „obscure to non-experts” [10, p. 160], creating problems in the process of translation. A factor that might counterbalance this negative impact is anaphoric and cataphoric references that “create a network of co-references within the text” [10, p. 160], providing the translator with necessary tools for correct disambiguation of abbreviated terms.

James A. Kushlan suggests that when communication takes place entirely within a small professional group, the use of abbreviations is not an obstacle to the clarity and efficiency of the communication process. A problem arises when trying to go outside this group, abbreviations being an impediment to interdisciplinary communication. Thus, the author mentions three ways that would facilitate the comprehension of abbreviations, one of which would be belonging to the professional group, another way being the use of the

context, because in most cases the concepts behind the abbreviations are suggested by the context. The third way is to identify and define abbreviations in the text [11, p.1-2].

Peter Newmark places abbreviations in the category or so called „unfindable” words [12, p. 176] emphasizing the difficulty they pose for the translators. He adds that every year a large number of such terms are created to be part of specialised vocabularies in different domains. When it comes to the proliferation of various types of abbreviations, he observes that acronyms are more abundant, often being ad hoc creations „for the purpose of the article in which they appear or for the school of a particular discipline”. He notes that the increasing tendency of including abbreviations in specialized dictionaries and bodies of books is a promising development [12, p. 180] that can serve as an aid in the process of translation.

According to Olga Kuzmina et al., it is widely recognized from practical experience that abbreviations are among the most challenging aspects of foreign specialized texts to comprehend and translate. Fully grasping these shortened lexical forms requires both a deep understanding of the subject matter to which the text relates and prior knowledge of the specific abbreviations used. However, being acquainted with the fundamental rules of abbreviation formation greatly aids in interpreting and translating these abbreviations. In order to correlate the abbreviation with the correct terminological unit, the following principles are utilized:

1. Context analysis. Typically, abbreviations are expanded upon their first mention in a text. Therefore, if someone is unfamiliar with an abbreviation and is only reading later sections, they will need to refer back to earlier parts of the text. This is particularly crucial if the abbreviations have not been explicitly expanded.

2. Dictionaries and other reference material. Using abbreviation dictionaries may seem like a reliable method for identifying meanings, but it has limitations. Abbreviations evolve quickly, causing these dictionaries to become outdated faster than other types of linguistic references. Many abbreviations in recent literature may not be included in existing dictionaries. To effectively use a dictionary, it is important to first identify the relevant field of knowledge based on the context. Additionally, a bilingual general and terminological dictionary is needed for accurate translation, as monolingual dictionaries only provide expansions, which can lead to errors.

3. Structure analysis. This method applies to complex abbreviations, which may include additional symbols. To expand these abbreviations correctly, understanding the function of these symbols is important.

4. Comparison. Comparisons are closely linked to analysing the structure of abbreviations and serve as a supplementary method that provides only an approximate understanding.

Olga Kuzmina et al. notes that with experience, a translator can identify specific abbreviation models within texts, enabling them to focus on common meanings of new abbreviations formed by those models [13, p. 552].

According to Aron Henriksson et al., a problem is that abbreviations are semantically overloaded to a much greater extent, with an abbreviation often having several possible extended forms with distinct meanings, leading to ambiguity [14, p. 2]. Another factor that generates ambiguity in the use of abbreviations is the fact that they are often not accompanied by the extended form of the term; thus, increasing the chances of misinterpretation when the abbreviation is associated with the incorrect term [15, p. 3658].

Another problem associated with the translation of abbreviations mentioned by Ewelina Kwiatak is the common practice of using pleonasm. A pleonasm is a superfluous word within a multi-word phrase. It can consist of synonymous terms, repetitions, or periphrastic expressions, elements that share similar meanings and highlight the tautological aspect of the phrase [16, p. 558], e.g. *HIV virus* (*HIV - Human Immunodeficiency Virus*).

Ilya Ulitkin et al. examine the causes of the difficulties that arise in interlingual translation of abbreviation that can be summarized as follows:

1. During the stage of identifying the abbreviations in the source text, due to a discrepancy in knowledge of the specialized domain problems might appear in the process of correlating the abbreviation with the full terminological unit.

2. The polysemy and homonymy of abbreviations can lead to ambiguity; therefore, creating difficulty in assigning the designation to the correct concept, e.g. *MI – myocardial infarction* and *MI– motor imagery*.

3. The variability of linguistic and cultural tradition of scientific literature can establish conditions that lead to cognitive errors.

The strategies that can aid translators in rendering abbreviations and resolving the difficulties associated with this process are:

1. Rendering the abbreviation from the source language using an equivalent abbreviation in the target language using the assistance or various resources such as dictionaries or terminological databases.
2. Borrowing the abbreviation form the source language in its original form, adapting it to the grammatical rules of the target language.
3. Transliteration and transcription in the case of a different alphabet.
4. Descriptive translation.
5. Creation of a new abbreviated form that can only be done in close collaboration with the specialists in the field and that requires approval by the expert community [17, p.9].

Conclusions

In conclusion, rendering abbreviations in specialized translation presents a unique challenge due to the need of balancing conciseness and efficiency in the communications among experts in a particular domain and the comprehensibility of the translated information. Translators are tasked with the correct disambiguation of the abbreviation in the source language and finding the most suitable equivalent in the target language. The completion of this task requires knowledge of the specialized domain, careful research, and the use of the appropriate strategies.

References:

1. CABRÉ, M.T. *Terminology: Theory, Methods, and Applications*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamin Publishing Company, 1999, 249 p.
2. MATTIELLO, E. *Extra-grammatical Morphology in English: Abbreviations, Blends, Reduplicatives, and Related Phenomena*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2013, 349 p.
3. KIM, S., YOON, J. *Link-topic Model for Biomedical Abbreviation Disambiguation*. În: *Journal of Biomedical Informatics*, Vol. 53, 2015, pp. 367-380
4. International Organization for Standardization. *Terminology work and terminology science — Vocabulary 1087:2019(en)*. [Accesat 08.09.2024] Disponibil: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:1087:ed-2:v1:en>
5. PANOCOVÁ, R. *Transparency and Use of Neoclassical Word Formation Model in Medical English*. În: ten HACKEN, P., PANOCOVÁ, R. (eds.) *Word Formation and Transparency in Medical English*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2015, pp. 73-96
6. KREIDLER, C. W. *Clipping and Acronymy*. În: BOOIJ, G., LEHMANN, C., MUGDAN, J., KESSELHEIM, W. (eds.) *Morphologie: Ein Internationales Handbuch Zur Flexion und Wortbildung 1. Halbband*. Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co, 2000, pp. 956-962
7. SAGER, J. C. *Practical Course in Terminology Processing*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamin Publishing Company, 1990, 257 p.
8. CABRÉ, M. T. *Terminology and Translation*. În: GAMBIER, Y., van DOORSLAER, L. (eds.) *Handbook of Translation Studies Vol.1*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamin Publishing Company, 2010, pp. 356-365
9. PUGH, J. M., SAGER, J. C. *Terminology in Special Languages*. În: BOOIJ, G. E., LEHMANN, C., MUGDAN, J., SKOPETEAS, S. (eds.) *Morphologie: Ein Internationales Handbuch Zur Flexion und Wortbildung 2. Halbband*. Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co, 2004, pp. 1924-1928.
10. MATTIELLO, E. *Abbreviations in English and Italian Scientific Discourse*. În: *ESP Across Cultures*, Vol. 9. Edipuglia, 2012, pp. 149-168.
11. KUSHLAN, J. A. *Use and Abuse of Abbreviations in Technical Communication*. În: *Journal of Child Neurology*, Vol. 10, nr. 1, 1995, pp. 1-3.
12. NEWMARK, P. *A Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall, 1988, 292 p.
13. KUZMINA, O., FOMINYKH, A., ABROSIMOVA, N. *Problems of English Abbreviations in Medical Translation*. În: *Procedia – Social and Behavioural Science* 199, 2015, pp. 548-554

14. HENRIKSSON A., MOEN, H., SKEPPSTEDT, M. et al. *Synonym Extraction and Abbreviation Expansion with Ensembles of Semantic Spaces*. În: *Journal of Biomedical Semantics* 5:6, 2014, pp. 1-25
15. GAUDAN, S., KIRSCH, H., REBHOLZ-SCHUMANN, D. *Resolving Abbreviations to their Senses in Medline*. În: *Bioinformatics*, Vol. 21, nr. 18, 2005, pp. 3658-3664.
16. KWIAŁTEK, E. *Abbreviations and Acronyms in the English and Polish Photogrammetric Terminology*. În: *Kwartalnik Neofilologiczny*, LXVIII, nr.4, 2021, pp. 550-561.
17. ULITKIN, I., FILIPOVA, I., IVANOVA, N., BABAEV, Y. *Use and Translation of Abbreviations and Acronyms in Scientific Texts*. În: *E3S Web Conf. Vol. 210, Innovative Technologies in Science and Education*, 2020 [Accesat 08.09.2024] Disponibil: https://www.e3s-conferences.org/articles/e3sconf/pdf/2020/70/e3sconf_itse2020_21006.pdf

N.B.: *Articolul a fost prezentat în cadrul conferinței cu participare internațională „Traduceri (traducători) fără frontiere”, desfășurată la 27 septembrie 2024, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.*

Date despre autor:

Natalia GOBJILA, doctor în filologie, lector universitar, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: gobjila.natalia@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0520-5999

Prezentat la 01.10.2024

INTERPRETING-RELATED TECHNOLOGIES: A LITERATURE REVIEW

Olesea BODEAN-VOZIAN,
Universitatea de Stat din Moldova

The digital tools available for interpreters and their usage and advantages has become a topic of interest in the field of interpreting and research has intensified in the last couple of years. Nevertheless, the studies, theoretical approaches or categorisations of the tools, in particular, computer-assisted interpreting (CAI) tools have not been that numerous. This article aims to contribute to the investigation of CAI tools, examine the available sources which touch upon the evolution of these instruments and describe their benefits. Our goal is to conduct an analysis of different perspectives, considering the pros and cons and see which are the perspectives related to the exploration of CAI tools. Professionals need to become more aware of CAI benefits and limitations, need to have a better understanding of such mechanisms to know how to embed them into their activity. Additionally, the article explores remote and machine interpreting as well as interpreters' concerns regarding the future of their profession in the context of the technological turn. Contrary to translators, who have embraced CAT tools, interpreters enjoy the traditional *modus operandi* and have difficulties in accepting the technology as part of their profession. Some professors and practitioners are encouraging interpreters to consider these tools and use them in their workflow, while others expressed their concern that the things we have today shape this domain in a detrimental manner and interpreters work in environments that fail to meet the best working practices.

Keywords: *Simultaneous interpreting, consecutive interpreting, technology, tools, RSI, CAI, AI.*

TEHNOLOGIILE ÎN INTERPRETARIAT : O REVISTĂ A LITERATURII

În ultimii ani, disponibilitatea instrumentelor digitale, beneficiile și aplicarea acestora de către interpreți a devenit una dintre principalele direcții de cercetare în domeniul interpretariatului. Însă, nu există prea multe studii, abordări teoretice sau clasificări ale instrumentelor, în special în privința celor menite să sprijine procesul de interpretare, prin urmare, prezenta lucrare își propune să realizeze o analiză bibliografică a literaturii de specialitate care pune în discuție instrumentarul, de la apariție până în prezent, dar și avantajele acestuia. Scopul este de a realiza un screening al diferitor abordări, luând în calcul avantajele și dezavantajele și de a examina perspectivele legate de explorarea interpretării asistate de calculator. Suntem de opinie că profesioniștii din domeniu trebuie să cunoască beneficiile, dar și limitările acestora și să înțeleagă mai bine mecanismele date pentru o bună integrare a acestora în activitatea lor. În plus, ținând cont de noua paradigmă tehnologică, se va investiga preocuparea interpreților în ceea ce privește viitorul profesiei, dar și interpretarea la distanță și interpretarea automată. Spre deosebire de traducători, care utilizează activ diverse instrumente ce facilitează procesul de traducere, unii interpreți ezită să depășească cadrul tradițional și întâmpină dificultăți în a accepta tehnologia ca parte a vieții lor profesionale. Deși există unele voci din domeniu care recomandă acceptarea instrumentelor ca parte integrantă a procesului de lucru, alții cred că acestea vor configura și ar putea avea impact negativ asupra domeniului și în consecință, asupra interpreților.

Cuvinte-cheie: *Traducere simultană, traducere consecutivă, tehnologie, instrumente, RSI, CAI, AI.*

Introduction

In the ever-changing world of interpreting, we, as professionals embark on distinct odysseys only to find ourselves in different settings such as conferences, international meetings and diplomatic negotiations in which the main goal is to secure seamless, clear communication. A critical component of global communication is simultaneous interpreting – a “ballet” of words, emotions, motions, cultures and various contexts which enables real-time crafting and conveyance of a discourse from one language into another.

While interpreting long remained unaffected by the technological progress that transformed the translation industry, in the recent years, a paradigm shift led interpreters interact more intensely with the technology. As technology progresses, it is changing the realm of interpreting, offering new tools and methods that

make the workflow more efficient and qualitative. Although it presents both opportunities and challenges, the interaction between interpreters and technology will leave its print on the future of global communication. Embracing these changes while maintaining the essential qualities of effective interpreting will be key to fostering understanding across languages and cultures.

Theoretical Framework

The intersection between technology and interpreting is a subject matter attracting intense attention from researchers and practitioners. Technologies have gradually become an integral part of the translation process, in particular, in the last 20 years, making the human-machine interaction a topic of scholarly interest. Lately, the field of interpreting has been shaped by technological developments as well.

F. Pöchhacker [1] categorises the digitalisation of interpreting into three stages: telecommunications, technological tools and automation (including language processing and AI), while C. Fantinuoli [2, p. 2-3], in his work, *Interpreting and Technology* (2018) states that interpreting, as a field, has gone through at least two major technological breakthroughs: the first one occurred in the early 1920s, when wired systems for speech transmission were introduced that led to the rise of simultaneous interpreting, while the second was triggered by the emergence of the Internet in the 1990s, which radically changed the manner in which interpreters would acquire knowledge. The author considers that the third momentous change was the appearance of technologies to support interpreters, namely, computer-assisted interpreting (CAI), machine interpreting (MI) and remote interpreting (RI).

Computer-assisted interpreting (CAI) tools are software solutions that emerged around 15 years ago. Their goal is to assist interpreters in preparing for events but also during their assignment [3, p. 29]. CAI tools are classified as 1st generation (programs that were designed to help the interpreters with the terminology in a friendly manner – Interplex, Terminus, etc.) and 2nd generation (more advanced tools, such as Intragloss, InterpretBank) [4, p. 164-165], however, currently, a 3rd generation set of tools has emerged (Cymo Note, EABM, Interpretbank ABM, Kudo Interpreter Assist and Smarterp). Additionally, digital pen technology and tablet interpreting, as well as automatic speech recognition (ASR) technology that converts speech into text automatically and voice-recording applications, online dictionaries and glossaries are considered CAI tools as well. F. Pöchhacker [5, p. 184] indicates that speech and text processing technologies such as ASR have the potential to benefit both simultaneous and consecutive interpreting. But even if we can think of these as the equivalent to what CAT tools are for translators, still, CAI tools do not enjoy the same level of acceptance by all – there are professional interpreters who tend to avoid these solutions either because they are mistrusted or because they remain unknown to them.

Machine Interpreting (MI) or speech-to-speech translation is an automated language translation process that converts spoken content from one language to another in the form of speech. The interpreting (either consecutive or simultaneous) takes place in real-time on the basis of a single presentation and is intended for immediate consumption. Machine interpreting uses artificial intelligence (AI), without the input of a human interpreter, combining voice recognition software and machine translation. It is considered that MI faces a multitude of challenges due to the complexity of human communication, which are further compounded in multilingual spoken exchanges and it depends exclusively on the information embedded in spoken language, overlooking essential communication elements such as non-verbal cues and vocal intonation. The conclusion is that the machines are lacking awareness of the context, speaker's intentions, or the interlocutors' reactions [6].

Remote interpreting (RI), distance interpreting or 'virtual interpreting technology' [7] can be defined as a modality of interpreting that is delivered by means of ICT and performed by an interpreter or a team of interpreters whose location is different from that of the speaker(s) [8, p. 227]. It can be provided from home or from an interpreting hub. This type of interpreting gained popularity during COVID-19 pandemic and AIIC [9], among other organisations, formulated a series of recommendations for both organisations and interpreters in terms of use of remote platforms, coordination between booth partners, sound quality, confidentiality etc. The tech companies in this area include names such as Webster, Interactio, Interprefy, Kudo, Zoom and actually, the list of RSI vendors increased lately. While remote interpretation offers numerous benefits, such as cost-effectiveness, convenience, and accessibility, it also presents unique challenges. These challenges

include managing communication flow, ensuring cultural sensitivity, and addressing technical issues that may arise during remote sessions. Moreover, conducting remote interpretation sessions can present various technical challenges, such as connectivity issues, software glitches, or hardware failures [10].

Remote interpretation increases an interpreter's mental workload and leads to fatigue and decline in performance faster than live interpretation. Under such circumstances, interpreters are effectively being asked to work in substandard conditions and many believe that RSI poses a significant danger of degrading and dehumanising the profession. Perhaps, the pandemic has changed our profession to such an extent for the first time since the emergence of simultaneous interpretation.

Conclusions

The fast development of artificial intelligence in recent years, drives the application of CAI tools in various interpreting settings, such as consecutive, simultaneous and remote interpreting. The findings of certain studies indicate that attention should not be restricted to how technology will replace human beings, but how wittingly exploit technology as a powerful weapon to improve interpreters' capacity. The emphasis must be placed thus on the proper use of technology rather than perceiving the technology as an enemy. The future does not bring an end to the profession but opens the door to a life where continuous learning goes hand in hand with the technological mastery. And hopefully, more scholars will contribute to this promising research field.

References:

1. PÖCHHACKER, F. *Introducing Interpreting Studies*. London: Routledge, 2004. 264 p.
2. FANTINUOLI, C. *Interpreting and technology: the upcoming technological turn*. In: Fantinuoli, C. (ed.). *Interpreting and Technology*. Berlin: Language Science Press, 2018a. p. 1-12.
3. PRANDI, B. *An exploratory study on CAI tools in simultaneous interpreting: Theoretical framework and stimulus validation*. In: Fantinuoli, C. (ed.). *Interpreting and Technology*. Berlin: Language Science Press, 2018, p. 29-59.
4. FANTINUOLI, C. *Computer-assisted Interpreting. Challenges and Future Perspectives*. In: *Trends in e-Tools and Resources for Translators and Interpreters: Challenges and Future Perspectives*. Corpas Pastor, G. & Durán-Muñoz, I. (eds.). Leiden/Boston: Brill-Rodopi, 2018b. p. 153-174.
5. PÖCHHACKER, F. *Introducing Interpreting Studies* (2nd ed.). Routledge 2016. 280 p.
6. *The Emergence of Machine Interpreting*. https://www.claudiofantinuoli.org/docs/ESTNL_May_2023.pdf
7. *VIT Feature Explorer*. <https://www.nimdzi.com/vit/>
8. SAEED, M.A. et al. *Connected yet Distant: An Experimental Study into the Visual Needs of the Interpreter in Remote Simultaneous Interpreting*. In: Kurosu, M. (eds) *Human-Computer Interaction. User Experience and Behavior*. HCII 2022. Lecture Notes in Computer Science, vol. 13304. Springer, Cham, p. 214-232.
9. *Reference Guide to Remote Simultaneous Interpreting*. <https://aiic.ch/wp-content/uploads/2020/05/aiic-ch-reference-guide-to-rsi.pdf>
10. *Remote Interpretation Mastery: Embracing Cultural Diversity in Every Session*. <https://www.linkedin.com/pulse/remote-interpretation-mastery-embracing-cultural-diversity-every-wc9mc/>

N.B.: *Articolul a fost prezentat în cadrul conferinței cu participare internațională „Traduceri (traducători) fără frontiere”, desfășurată la 27 septembrie 2024, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.*

Date despre autor:

Olesea BODEAN-VOZIAN, doctor în filologie, conferențiar universitar, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: oleseabodean@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2945-0318

Prezentat la 01.10.2024

CZU: 81`255.4:821.521-1

[https://doi.org/10.59295/sum10\(200\)2024_30](https://doi.org/10.59295/sum10(200)2024_30)

IMAGINARUL VERII ÎN OPERA POETICĂ JAPONEZĂ A LUI MATSUO BASHO: ABORDARE TRADUCTOLOGICĂ

Mihaela IOVU,

Universitatea de Stat din Moldova, Fundația pentru Relații Moldo-Japoneze

Un rol fundamental în poezia lirică îl joacă imaginarul naturii și multitudinea de emoții, imagini vizuale și auditive declanșate prin intermediul acestora, iar în literatura japoneză, vara ocupă un loc deosebit de important atât ca perioadă în care au loc o multitudine de procese naturale, dar și ca concept ce stimulează amintiri și emoții ale cititorilor. Acest studiu se concentrează pe explorarea haiku-urilor care evocă elemente caracteristice verii și pe modul în care acestea sunt traduse în limbi precum româna, franceza, engleza. Obiectivul principal al lucrării este de a identifica tehnicile de traducere utilizate pentru a reda imagistica verii, alături de dificultățile întâlnite și soluțiile adoptate, prin metode de analiză comparativă. Haiku-urile selectate, create de marele poet Matsuo Basho, au fost alese tocmai pentru capacitatea lor de a surprinde esența verii, fiind apoi comparate din punct de vedere al structurii și semnificației în diferitele versiuni traduse.

Acest demers încearcă să evidențieze că traducerea poeziei, în special a celei care reflectă imagini sezoniere puternice, precum vara, poate fi realizată cu succes prin diverse strategii. Fie că se pune accentul pe păstrarea senzațiilor și imaginilor originale, fie pe adaptarea formei pentru a face poezia accesibilă publicului din alte culturi, traducătorul poate alege soluții inovative, atâta timp cât reușește să transmită esența verii așa cum este ea percepută în cultura japoneză. Analiza se concentrează pe dificultățile specifice traducerii haiku-urilor, cum ar fi păstrarea conciziei, ambiguității și simbolismului tipic poeziei japoneze. Prin intermediul lucrării, încercăm să confirmăm faptul că traducerea poeziei, deși dificilă și plină de provocări, oferă multiple soluții, fie prin menținerea emoțiilor și imagisticii originale, fie prin adaptarea formei și accesibilității pentru publicul țintă.

Cuvinte-cheie: *imaginar, haiku, operă poetică, traducere poetică, kigo, strategii de traducere, limba japoneză.*

THE IMAGERY OF SUMMER IN THE JAPANESE POETRY OF MATSUO BASHO: A TRANSLATION APPROACH

The imagery of nature plays a fundamental role in lyrical poetry, encompassing a multitude of emotions, visual and auditory images that are evoked through it. In Japanese literature, summer holds a particularly important place, not only as a time when numerous natural processes occur but also as a concept that stimulates readers' memories and emotions. This study focuses on exploring haiku that evoke characteristic elements of summer and on how these are translated into languages such as Romanian, French, and English. The main objective of the paper is to identify the translation techniques used to convey summer's imagery, alongside the challenges encountered and the solutions applied, using comparative analysis methods. The selected haiku, created by the great poet Matsuo Basho, were chosen specifically for their ability to capture the essence of summer, and were then compared in terms of structure and meaning across different translated versions.

This endeavour aims to highlight that translating poetry, especially that which reflects strong seasonal imagery like summer, can be successfully accomplished through various strategies. Whether the emphasis is on preserving the original sensations and images or on adapting the form to make the poetry accessible to audiences from other cultures, the translator can choose innovative solutions as long as they manage to convey the essence of summer as perceived in Japanese culture. The analysis focuses on the specific difficulties of translating haiku, such as maintaining the conciseness, ambiguity, and symbolism typical of Japanese poetry. Through this study, we seek to confirm that although translating poetry is challenging and filled with obstacles, it offers multiple solutions, either by retaining the original emotions and imagery or by adapting the form and accessibility for the target audience.

Keywords: *imaginary, haiku, poetic work, poetic translation, kigo, translation strategies, Japanese language.*

Conceptul de operă poetică japoneză și importanța elementelor naturii

Un text literar are drept scop principal expresia artistică, estetică și emoțională, folosind limbajul într-un mod creativ și figurativ. Textul poetic se deosebește de textele non-literare (precum articolele de știri, ra-

poartele tehnice, manualele) prin accentul pus pe frumusețea stilului, complexitatea narativă și profunzimea temelor abordate. Textele literare pot include poezie, proză, dramaturgie și alte forme de scriere artistică. Putem delimita următoarele caracteristici ale textului literar: funcționalitate, estetică, limbajul utilizat fiind adesea ornamentat prin figuri de stil: metafore, comparații, personificări etc., în scopul de a crea imagini puternice și a evoca emoții, subiectivitate. Textele literare reflectă adesea perspectivele și emoțiile subiective ale autorilor, ambiguitatea în exprimare ceea ce face posibilă interpretarea lor în multiple moduri. Un text literar se mai caracterizează prin straturi complexe de semnificații, abordând teme și probleme universale, diverse personaje ș.a. [1, p. 140].

Haiku creează o modalitate prin care omul poate reveni la natură, iar relectura haiku-ului declanșează în final sugestiei interpretative, cum ar fi cea că vechiul heleșteu nu mai există, iar broasca nu mai este broască, totul este acoperit cu un văl de mister și totodată nu mai are nimic misterios, dacă am face referire la faimosul haiku de Matsuo Basho, la care ne referim în continuare [2, p. 412].

În ultimii ani, popularitatea haiku s-a extins în numeroase spații. Probabil această popularitate se datorează faptului că Haiku este scurt, format din 17 silabe, împărțite în trei rânduri, fiecare rând conține 5, 7, 5 silabe. Cu toate acestea, haiku poate exprima asociativ ideea esențială, anume de aceea o așa formă de poezie, cunoscută de secole, mai este încă favorizată de către japonezi. Deseori haiku se adresează temei contemplării naturii și a tăcerii. Haiku este și o posibilitate de a reveni la natură, deoarece conține un mesaj de armonie între oameni și natură.

În procesul de traducere a expresiilor culturale, precum și a altor culturi, un traducător poate recurge la diverse proceduri, cum ar fi traducerea literală, transferul, naturalizarea, echivalența culturală, echivalența funcțională, echivalența prin descriere, clasificarea, analiza componentelor, eliminarea, adăugarea, reducerea și sinonimia. În traducerea literală, traducătorul efectuează o transpunere de la o unitate la alta, fie că este vorba de un singur cuvânt sau de unități mai complexe, precum propoziții sau fraze.

Există și tactici care încearcă să compenseze dificultatea traducerii poeziei și pierderea valorii estetice în procesul de traducere. Observarea strategiilor de adaptare și de compensare estetică, împreună cu procesele de selecție și de organizarea textului poetic, contribuie la menținerea valorii estetice generale a poeziei și facilitează traducerea acestui gen literar, conform dezbaterilor la care se face referință în lucrarea „Strategii pentru traducerea prezentării estetice a poeziei” [3, p. 190].

În cazul efectuării unui studiu al literaturii contează foarte mult caracteristicile limbii în care este produs textul sursă, din aceste considerente subliniem detaliem câteva aspecte mai specifice ale limbii japoneze care trebuie luate în considerare în cazul efectuării unei traduceri.

În jurul anilor 1900 limba japoneză era considerată o limbă „agramaticală”, „impersonală”, invocându-se drept argumente particularitățile limbii japoneze în care substantivul nu dispune de categoriile de gen și număr, adjectivul nu are grad de comparație, iar verbul este lipsit de categoria gramaticală a persoanei. Ceva neobișnuit pentru grupul de limbi europene, în general [4, p. 390], și, mai concret, pentru limbile incluse în studiul nostru pentru analize traductologice, adică română, engleză și franceză.

Pentru început, ne oprim la câteva definiții ale conceptului de *imaginar* și apelăm pentru aceasta la opiniile mai multor specialiști. Spre exemplu, consultând „Dicționarul Cambridge”, constatăm că imaginarul este definit în felul următor: „utilizarea de cuvinte sau imagini în cărți, filme, picturi etc. pentru a descrie idei sau situații” sau „utilizarea imaginilor sau a cuvintelor pentru a crea imagini, în special, pentru a crea o impresie sau o stare de spirit”. Constatăm că este o explicație foarte generală și poate fi atribuită mai multor genuri de artă și divertisment, inclusiv operelor poetice [5].

În cartea sa „The Room: And Other Poems” C. Day Lewis utilizează termenii cei mai simpli pentru a remarcă faptul că imaginarul este o imagine făcută din cuvinte. Un epitet, o metaforă, o comparație pot crea această imagine; imaginarul mai poate fi redat printr-o frază sau un pasaj descriptiv, dar care transmite imaginației receptorului textului poetic ceva mai mult decât reflecția exactă a unei realități exterioare. Prin urmare, fiecare imagine poetică este într-o oarecare măsură metaforică [6, p. 8].

Textul literar poate fi măsurat prin imagini: „Imaginarul este o dimensiune universală centrală pe producția de sens poetic”. Pornind de la această afirmație putem observa rolul și caracteristicile imaginarii naturii în diferite culturi [7, p. 20].

La fiecare 3 luni, Japonia se confruntă cu o schimbare extraordinară a peisajului natural. Cele patru anotimpuri sunt dominante în haiku prin expresii numite *kigo*. Kigo este o parte din haiku care nu poate fi înțeleasă literalmente, în sensul că kigo este una dintre condițiile prealabile în realizarea poeziei japoneze. Kigo poate fi interpretat ca o expresie cheie care simbolizează sau implică anotimpurile. Un exemplu perfect sunt imaginile din haiku-urile create de către Matsuo Basho, acestea sunt clasificate în funcție de kigo: *haru* (primăvara), *natsu* (vara), *aki* (toamna), *fuyu* (iarna).

Acest concept constă din 2 caractere (季語), *anotimp* și *cuvânt* sau *limbă*, deci este un limbaj al anotimpurilor. Spre exemplu cuvântul „zăpadă” (iarna) „floare” (primăvară), poate fi interpretat ca indicator al anotimpului căruia îi este dedicat un anumit haiku. Desigur, străinii care citesc o astfel de operă lirică, nu întotdeauna sesizează această legătură pentru că multe dintre unitățile lexicale în haiku fac aluzie fie la fenomene ale naturii, de exemplu ploaia, care în Japonia este asociată cu un sezon ploios, adică vara, fie la unele elemente din evenimentele culturale ale sezonului respectiv, cum ar fi festivaluri și ceremonii care necesită explicații suplimentare [8, p.217].

Analiza comparativă a traducerilor operei lui Matsuo Basho

Imaginarul verii în poezia japoneză este vibrant și plin de viață, capturând atât intensitatea naturii, cât și experiențele senzoriale ale sezonului. Vara este adesea descrisă prin imagini de ploi torențiale, câmpuri de orez de un verde intens, sunetul continuu al cicadelor și lumina puternică a soarelui. Aceste elemente nu doar conturează atmosfera caldă și luxuriantă a verii, ci și evocă sentimente de energie, pasiune și efemeritate. Poeții japonezi utilizează aceste imagini pentru a explora contrastul dintre căldura sufocantă a zilelor de vară și răcoarea liniștitoare a nopților, creând un echilibru între forța vieții și calmul contemplării. Haiku-urile și tanka-urile ce descriu vara se concentrează adesea pe momente de intimitate cu natura, precum zborul unei cicade sau răcoarea umbroasă a unei păduri de bambus, evidențiind legătura profundă dintre om și mediul înconjurător. Astfel, vara în poezia japoneză devine o metaforă a intensității vieții și a frumuseții trecătoare, capturată în clipe scurte dar pline de semnificație.

くたび, 草臥れてやど, 宿か, 借るころやふじ, 藤のはな, 花 *kutabirete yado karu koro ya fuji no hana*

În acest haiku de Matsuo Basho descrie un călător obosit care, după ce găsește un loc de odihnă, se confruntă cu glicinele înflorite, ce transmit surpriza și efemeritatea.

Vin de la drum obosit

și caut un han,

dar iară: glicinele!

Traducerea în limba română, păstrează fidelitatea față de textul original, surprinzând atât starea de epuizare a călătorului, cât și surpriza întâlnirii cu glicinele. În versiunea în limba română, traducătorul reușește să recreeze în detaliu atmosfera haiku-ului japonez, dând dovadă de multă claritate, de asemenea, mai observăm o abundență de semne de punctuație. Ordinea imaginilor este păstrată, însă se adaugă detaliul „*Vin de la drum*” ce oferă mai multă claritate cititorului textului țintă. În ceea ce privește rima, ea lipsește, la fel cum este în haiku-ul în japoneză, pentru că opera lirică japoneză pune accentul pe imaginile și emoțiile ilustrate, pe ritm și nu pe rimă. Adaptările gramaticale și ordinea cuvintelor sunt ajustate pentru a asigura fluentă și ritmul poetic în limba română. Strategiile utilizate urmăresc să echilibreze fidelitatea față de textul original cu necesitatea de a transmite emoția și imaginile într-un mod accesibil cititorului român.

În versiunea franceză, se observă o formulare mai formală și generală, care poate modifica nuanțele originale ale căutării unui loc de odihnă:

Épuisé,

la période où l'auberge

est à sec - les fleurs de Fuji.

Traducătorul în franceză a folosit diverse strategii pentru a reda sensul și atmosfera originalului. Cuvântul „草臥れて” (*kutabirete*), care înseamnă „obosit”, a fost adaptat prin „*Épuisé*” pentru a păstra ideea de epuizare după o călătorie lungă. În loc de o traducere literală a „宿借るころ” (*yado karu koro*) (momentul de a închiria o cazare), varianta franceză clarifică contextul prin „la période où l'auberge est à sec”, sugerând lipsa de locuri disponibile în han și adăugând astfel o nuanță de o posibilă interpretare a evenimentelor

descrie. Totodată, referința sezonieră la „藤の花” (*fuji no hana*) (florile muntelui Fuji) este menținută prin „les fleurs de Fuji”, păstrând astfel importanța indicării sezonului în haiku-uri și constituind, în opinia noastră, cea mai fidelă traducere din cele prezentate. Adaptarea structurii și a ordinii cuvintelor asigură fluenta și lirismul poeziei în limba franceză, respectând normele stilistice ale acesteia. Prin aceste strategii, traducerea reușește să echilibreze fidelitatea față de original cu adaptările necesare pentru a transmite sensul și imagistica într-un mod accesibil și estetic pentru cititorii francofoni.

Traducerea engleză, oferă o versiune concisă și simplă care captează esența haiku-ului, dar într-un stil mai redus care evită anumite nuanțe emoționale.

*travel weary,
just as I finally find lodging -
wisteria blossoms*

Expresia „*travel weary*” captează ideea de epuizare după o călătorie lungă și evocă senzația de oboseală acumulată. Următorul vers a fost adaptat în engleză prin „*just as I finally find lodging*”, pentru a sugera momentul precis în care se încheie efortul de a găsi o cazare, totodată adăugând o notă de satisfacție, deși în original accentul este pus pe momentul căutării unui loc de odihnă. Referința sezonieră la „藤の花” (florile de glicine) este păstrată prin „*wisteria blossoms*”, menținând astfel legătura cu natura și ciclul anotimpurilor, iar denumirea florilor este o adaptare în limba engleză. Prin ajustarea structurii și utilizarea limbajului poetic în limba engleză, traducătorul reușește să transmită atmosfera originalului, respectând concizia și simbolismul caracteristic poeziei japoneze. Poate fi observat faptul că nu s-a recurs la utilizarea majusculilor și practic s-a renunțat la semnele de punctuație, exact ca în varianta originală.

あさつゆ, 朝露に よご, 汚れてすず, 涼し うり, 瓜のつち, 土 *asatsuyu ni yogorete suzushi uri no Tsuchi*

Următorul exemplu este în contrast cu cel precedent și în general cu emoțiile specifice verii.

*Umed de rouă
Și murdărit cu nămol,
Pepene rece.*

În traducerea în limba română, se păstrează fidelitatea față de textul original din punct de vedere al ordinii cuvintelor și imaginii create. Această versiune redă eficient imaginea pepenelui acoperit de rouă și murdărit cu nămol, aducând în prim-plan contrastul între răcoarea pepenelui și murdăria de pe suprafața sa. Expresia „朝露に” (*asatsuyu ni*), care se referă la „rouă dimineața,” a fost tradusă prin „*umed de rouă*,” pentru a transmite senzația de prospețime și umezeală specifică acestui moment al zilei întrucât cititorul intuiește că roua este un fenomen ce poate fi observat dimineața. Cuvântul „汚れて” (*yogorete*), care înseamnă „*murdărit*,” este redat prin „*murdărit cu nămol*,” păstrând astfel conexiunea cu natura și contactul cu pământul. În plus, „涼し” (*suzushi*), care poate fi tradus ca „*rece*” sau „*răcoritor*,” a fost folosit pentru a descrie „*pepenele*,” sugerând senzația de răcoare într-o zi de vară. Alegerea structurii și a echivalențelor în varianta română asigură o redare fidelă a imagisticii originale, în timp ce transmite emoția și contextul sezonier, respectând concizia tipică haiku-ului. Pentru comoditatea cititorului s-a recurs la utilizarea majusculilor și a semnelor de punctuație:

Versiunea franceză conține expresia „*Dans la rosée du matin*” astfel se păstrează imaginea de rouă de dimineață, dar „*la terre de melon*” este o formulare care poate părea mai generală decât „*murdărit cu nămol*”:

*Dans la rosée du matin,
la terre de melon
sale et fraîche.*

Adjectivul „*sale*” sugerează murdăria, dar în contextul traducerii, nu transmite complet senzația de „*murdărit*”, iar „*fraîche*” transmite răcoarea, dar nu surprinde în întregime textura specifică a pepenelui. Această traducere este elegantă, dar pierde din specificitatea detaliilor originale.

Versiunea în limba engleză:
*in morning dew,
dirty and cool,
a mud-smeared melon*

„*In morning dew*” redă imaginea picăturilor de rouă de dimineață în traducerea engleză, iar „*dirty and cool*” descrie starea pepenelui, capturând atât murdăria, cât și răcoarea. Folosirea expresiei „*a mud-smeared melon*” subliniază specificitatea murdăriei, dar într-un stil mai simplificat. Această versiune reușește să surprindă esența haiku-ului japonez într-un mod direct și eficient, dar pare mai puțin poetică decât celelalte traduceri prin lipsa de expresii adiționale ce ar putea ajuta cititorul să trăiască sentimente asemănătoare celor ale destinatarilor originalului.

Este interesant faptul că 瓜 (*uri*) de fapt nu denumește exact pepenele, ci întreaga familie: pepene, castravete, dovlecel etc., însă dat fiind faptul că este o tematică a verii, toți traducătorii au optat pentru „melon” (pepene).

きつつき, 啄木鳥も いお, 庵は やぶ, 破らず なつ, 夏 こだち, 木立 *kitsutsuki mo io wa yaburazu natsu kodachi*

Compararea traducerilor haiku-ului japonez în care este descrisă protejarea unei sihăstrie de către ciocănitoare evidențiază diferențele în modul de redare a imaginii și sentimentului respectiv în original.

Chiar și ciocănitoarea

nu va dăuna acestei sihăstriei

printre arborii verii.

Versiunea românească, încearcă să păstreze fidelitatea față de textul original, surprinzând liniștea oferită de sihăstrie și contextul arborilor de vară. Traducătorul reușește să reflecte exact atmosfera și imaginea descrisă în haiku-ului japonez. S-a folosit o traducere aproape literală pentru a reda fidel imaginea ciocănitorei care, în mod neașteptat, nu afectează „*sihăstria*” – o alegere de cuvânt care sugerează izolarea și liniștea colibei din pădure. Expresia „夏木立” (*natsu kodachi*), care înseamnă „*arborii verii*,” a fost păstrată pentru a accentua contextul sezonier specific și a evoca imaginile naturale care sunt centrale în haiku-urile japoneze. Cuvântul „破らず” (*yaburazu*), care se referă la „*a nu dăuna*” sau „*a nu rupe*,” a fost tradus ca „*nu va dăuna*,” menținând astfel ideea de protejare și respect pentru natura înconjurătoare. Această traducere reușește să surprindă esența haiku-ului, transmițând atât liniștea și armonia locului, cât și fragilitatea peisajului natural, rămânând fidelă formelor concise și evocatoare ale haiku-ului original.

Même le kôkaku

ne se fend pas -

un ruisseau d'été.

În contrast, traducerea în limba franceză, aduce modificări semnificative în interpretarea ideilor din original. „*Même le kôkaku*” se referă la ciocănitoare, dar „*ne se fend pas*” sugerează o acțiune diferită de „*nu va dăuna*,” iar „*un ruisseau d'été*” (*un pârau de vară*) schimbă contextul original al arborilor verii, introducând o imagine nouă care poate altera mesajul haiku-ului în original.

Traducerea în engleză surprinde esența protecției oferite de ciocănitoare și ambientul verii:

even woodpeckers

don't damage this hut:

summer grove

Traducătorul operează strategii de adaptare menite să păstreze concizia și esența originalului în limba japoneză, oferind, în același timp, claritate și fluentă în versiunea în limba engleză. Cuvântul „庵” (*io*), care denotă o colibă simplă sau o sihăstrie, a fost tradus ca „*hut*” pentru a păstra simplitatea imaginii. Expresia „破らず” (*yaburazu*), care se traduce literal prin „*a nu rupe*” sau „*a nu dăuna*,” a fost redată ca „*don't damage*,” pentru a evidenția ideea de protecție și respect față de natură. Elementul sezonier „夏木立” (*natsu kodachi*), care se referă la o pădure sau un crâng de vară, a fost tradus ca „*summer grove*”, aceasta fiind o traducere mai corectă „*kodachi*” fiind vorba despre arborii plantați de oameni. Folosirea cuvântului „*even*” la începutul versului adaugă un accent pe faptul că nici măcar ciocănitorele, cunoscute pentru forța lor, nu afectează liniștea locului. Această strategie ajută la transmiterea unei atmosfere de pace și armonie, în concordanță cu spiritul contemplativ al haiku-ului original.

Concluzii

În concluzie, constatăm că analiza comparativă a traducerilor haiku-urilor japoneze în română, franceză și engleză evidențiază diferențele în modul în care imagistica și sentimentul original sunt redade în fiecare

versiune în limbile de traducere. De exemplu, în unul dintre haiku-urile despre vară, traducerea în română și în engleză surprinde reușit imaginea pepenului acoperit de rouă și de murdărie, menținând claritatea și detaliul, în timp ce traducerea în franceză introduce o formulare care poate modifica contextul original. Similar, în haiku-ul despre ciocănitoare și sihăstrie, traducerea în română și în engleză păstrează esența protecției care se datorează liniștii păstrată de ciocănitoare, în timp ce traducerea în franceză aduce o interpretare diferită prin „*un ruisseau d'été*,” schimbând accentele imaginii.

Pentru a îmbunătăți calitatea traducerilor haiku-urilor japoneze, traducătorii ar trebui să se concentreze pe păstrarea sensului și nuanțelor originale rezultate din imaginile folosite în aceste texte poetice, respectând specificul fiecărei limbi. De exemplu, în haiku-ul cu pepenele, traducătorul în română reușește să redea imaginea și senzația originală: „*Umed de rouă / Și murdărit cu nămol, / Pepene rece*”, în timp ce traducerea în franceză „*Dans la rosée du matin, / la terre de melon / sale et fraîche*” introduce o imagine diferită prin „*un ruisseau d'été*,” care poate schimba semnificativ contextul original. Utilizarea unor echivalente culturale și contextuale ajută la menținerea impactului emoțional al textului. În al doilea rând, colaborarea cu specialiști în domeniul literaturii japoneze poate oferi o înțelegere mai profundă a subtilităților haiku-urilor. De exemplu, în haiku-ul despre ciocănitoare, înțelegerea contextului „*庵は破らず*” (nu va dăuna sihăstriei) este crucială pentru a reda corect imaginea protecției, a liniștii. În al treilea rând, este importantă revizuirea constantă a traducerilor, inclusiv feedback-ul de la vorbitorii nativi și experții în traducere. Aceste strategii contribuie la realizarea unor traduceri care nu doar redau corect sensul și contextul haiku-urilor, dar și captează frumusețea și subtilitatea poeziei japoneze originale.

Referințe:

1. EAGLETON, T. *Literary Theory: An Introduction*. [Blackwell; 2nd Edition. January 1, 1996.] 248p. ISBN-13: 978-0631201885.
2. BLYTH, R. H. *A History of Haiku*. Tokyo: The Hokuseido Press. 1984. 427p. ISBN 978-4590002040.
3. BONNEFOY, J., SCHULTE, R. *Theories of Translation, An Anthology of Essays from Dryden to Derrida*. University of Chicago Press., 2020. p.186-192. ISBN-13:978-0226048710.
4. IKEGAMI, Y. *Homology of Language and Culture – A Case Study in Japanese Semiotics*. The Nature of Culture, Proceedings of the International and Interdisciplinary Symposium, October 7-11, Bochum, 1989, pp. 388-403
5. *Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus* © Cambridge University Press [Accesat 23.08.2023] Disponibil <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/imagery>
6. BRANDT, L., BRANDT, P. *Cognitive poetics and imagery*. European Journal of English Studies. Vol.9, No 2, 2005. ISSN 1382-5577.
7. INA, I, P. *Japanese Nature Themed Imagery in 俳句 Haiku by Matsuo Basho*. Stylistic Studies, International Joint Conference on Arts and Humanities 2021. 217-220p.
8. ACSAN, I. *日本の抒情詩 Din lirica japoneză*. Editura univers, 1970. 265p. ISBN 973-9349-43-9.
9. POHILĂ, V. *Haiku. Selecție din poeți japonezi și români*. MERIDIANE ALE SPIRITUALITĂȚII: JAPONIA, REVISTA LIMBA ROMÂNĂ Nr. 2-3, anul XIII, 2003. [Accesat 10.09.2023] Disponibil: <https://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=2618>
10. RENONDEAU, G. *Anthologie de la poésie japonaise Classique, Poèmes traduits et réunis par G. Renondeau*, Unesco, 1971. 256p. SBN 978-2070280179.
11. MARQUES, K. *La barrière naturelle de Fuwa, Tous les haïkus sur la nature*. 08 mai 2022 [Accesat 12.09.2023]. Disponibil: <https://www.temple-du-haiku.fr/exemples-de-haiku/nature/>
12. BASHŌ, M. *The Complete Haiku of Matsuo Basho Translated, Annotated, and with an Introduction by Andrew Fitzsimons*. UNIVERSITY OF CALIFORNIA PRESS, 2022, 421 p. ISBN 9780520385580.
13. PETERS, J. *Arta japoneză de a trăi*. Editura For You, 2021, 175 p. ISBN 978-606-639-448-2.

N.B.: Articolul a fost prezentat în cadrul conferinței cu participare internațională „Traduceri (traducători) fără frontiere”, desfășurată la 27 septembrie 2024, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.

Date despre autor:**Mihaela IOVU**, doctorandă, Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova.**E-mail:** mihaela.iovu7@gmail.com**ORCID:** 0000-0002-6796-0503*Prezentat la 01.10.2024***Anexa 1**

Japoneză	Romaji	Română	Franceză	Engleză
草臥れて宿借るころや藤の花	kutabirete yado karu koro ya fuji no hana	Vin de la drum obosit și caut un han, dar iară: glicinele!	Épuisé, la période où l'auberge est à sec - les fleurs de Fuji.	travel weary, just as I finally find lodging - wisteria blossoms
啄木鳥も庵は破らず夏木立	kitsutsuki mo io wa yaburazu natsu kodachi	Chiar și ciocănitoarea nu va dăuna acestei sihăstriei printre arborii verii.	Même le kôkaku ne se fend pas - un ruisseau d'été.	even woodpeckers don't damage this hut: summer grove
朝露に汚れて涼し瓜の土	asatsuyu ni yogorete suzushi uri no tsuchi	Umed de rouă Și murdărit cu nămol, Pepene rece.	Dans la rosée du matin, la terre de melon sale et fraîche.	in morning dew, dirty and cool, a mud-smeared melon

DYNAMIC EVOLUTION OF LEGAL TERMINOLOGY: PROCESSES OF DERIVATION, COMPOUNDING AND SEMANTIC CHANGE

Lucia ȘCHIOPU, Irina MAXIM,

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

This article explores the dynamic nature of legal terminology, emphasizing that it evolves faster than the general lexicon due to extralinguistic factors and the need for legal systems to adapt to social changes. The creation of new legal terms is driven by the necessity to harmonize legislation with international standards, leading to continuous updates and transformations in legal language. Key word-building processes such as derivation, compounding, and calque are examined, highlighting their role in the development of specialized legal terms. The article also discusses semantic narrowing and broadening, which refine or expand legal concepts to enhance clarity and applicability in judicial contexts. Additionally, it addresses the phenomenon of reterminologizing and determinologizing, which reflects the dynamic interplay between specialized and general vocabulary in legal discourse.

Keywords: *legal terminology, derivation, compounding, calque, semantic change, legal lexicon evolution, word formation, judicial language.*

EVOLUȚIA DINAMICĂ A TERMINOLOGIEI JURIDICE: PROCESELE DE DERIVARE, COMPUNERE ȘI EVOLUȚIE SEMANTICĂ

Acest articol explorează natura dinamică a terminologiei juridice, subliniind că aceasta evoluează mai rapid decât lexicul general din cauza factorilor extralingvistici și a necesității sistemelor juridice de a se adapta la schimbările sociale. Crearea de noi termeni juridici este determinată de necesitatea armonizării legislației cu standardele internaționale, ceea ce duce la actualizări și transformări continue în limbajul juridic. Sunt examinate procesele cheie de formare a cuvintelor, precum derivarea, compunerea și calchiera, subliniind rolul lor în dezvoltarea termenilor juridici specializați. Articolul discută, de asemenea, îngustarea și lărgirea sensului, care rafinează sau extind conceptele juridice pentru a spori claritatea și aplicabilitatea acestora în contextul judiciar. În plus, abordează fenomenul reterminologizării și determinologizării, reflectând interacțiunea dinamică dintre vocabularul specializat și cel general în discursul juridic.

Cuvinte cheie: *terminologie juridică, derivare, compunere, calchiere, schimbare semantică, evoluția lexicului juridic, formarea cuvintelor, limbaj juridic.*

Introduction

Under the influence of extralinguistic factors, legal terminologies know a faster rhythm of creation than the general lexicon as the emergence of new terms is unpredictable. The causes that favor the appearance of new legal concepts are necessary for social welfare, the harmonization of legislation with the system community and international legal system. Therefore, the legal terminology is not in a stable state, as one would think because of their conservatism, but it is in a continuous process of change [1, p. 5-9].

Legal terms are deliberate and conscious creations, typically formulated by authoritative entities such as institutions or professional associations that recommend or prescribe standardized terminology. Legal terms are classified into sub-genres: language of legal authors, legislators, judges, administrators and advocates [2, p. 4]. This standardization ensures an optimal correspondence between the concept and its referent. In the process of terminology creation, both internal linguistic mechanisms—such as derivation and compounding—and external influences, including borrowings and calques, are considered. Unlike in other fields, legal terminology is regulated by specific rules of word formation to ensure it integrates seamlessly into the legal framework [2, p. 13].

Another intriguing aspect is the legal translation that is among the most challenging forms of specialized translation, as they require the precision characteristic of technical translations combined with the creative flexibility of literary translations. A legal translator must possess an in-depth understanding of both legal systems involved and the ability to accurately reconstruct them in the target language. The goal is to produce a text that achieves the same legal effects as the source text, while avoiding a direct transfer of thematic, semantic, or syntactic elements from the original language [3, p. 7].

The fundamental word building processes considered in this article are: derivation, compounding, and calque.

Methodology

The methodological basis of the present article represents an endeavor to research the modern semantic, structural, and functional conceptual frameworks of legal terminology, and the clarity of its translation. The method applied in the article is referred to continuous sampling of a compiled corpus of 200 English legal terms selected from certain criminal case files of a particular court, and searching for their conceptual analogies in Romanian using specialized dictionaries.

Word Formation Processes in Legal Language: Derivation, Compounding and Calque

Derivation is a frequently employed process in the creation of legal terminology, involving the formation of terms through the addition of lexical or lexico-grammatical affixes to a word base. Among these, progressive derivation through suffixation is the most productive method within legal terminology. This process allows for the identification of several key suffixes that are instrumental in shaping legal terms [4, p. 14]:

- tion / -ation / -ion-** Accusation: From „accuse”, *Arbitration*: From „arbitrate”, Conviction: From „convict”)
- ment-** *Agreement*: From „agree”, *Judgment*: From „judge”
- al-** *Approval*: From „approve”
- ance / -ence-** *Compliance*: From „comply”, *Sentence*: From „sententia” (Latin, meaning opinion or judgment)
- er / -or-** *Defender*: From „defend”, *Executor*: From „execute”
- ee-** *Employee*: From „employ”
- ant / -ent-** *Defendant*: From „defend”, *Respondent*: From „respond”
- ary-** *Beneficiary*: From „benefit”
- ive-** *Executive*: From „execute”
- cy-** *Bankruptcy*: From „bankrupt”
- ship-** *Ownership*: From „own”
- hood-** *Brotherhood*: From „brother”
- ism-** *Federalism*: From „federal”
- ize / -ise** (British English)- *Legalize*: From „legal”, *Penalize*: From „penal”
- ist-** *Jurist*: From „juris” (Latin, meaning law), *Legalist*: From „legal”
- ous-** *Litigious*: From „litigate”
- able / -ible-** *Defendable*: From „defend”, *Reversible*: From „reverse”

Progressive derivation by prefixation is less productive compared to suffixation in the formation of legal terminology. The most commonly used and productive prefixes are neological in nature and enjoy international circulation. Among these, the following prefixes are particularly noteworthy [5]:

- Anti-** (against, opposite)- *Antisocial*, *Anticorruption*
- Co-** (together, jointly)- *Cooperate*, *Co-sign*, *Co-defendant*.
- Contra-** (against)- *Contraband*, *Contravene*.
- De-** (down, away from, reverse action)- *Decriminalize*, *Declassify*, *Deactivate*.
- Dis-** (opposite of, not)- *Disbar*, *Disqualify*, *Dispute*.
- Ex-** (out of, former)- *Exonerate*, *Extradite*, *Expropriate*.
- Il-** (not)- *Illegal*, *Illegitimate*.
- Im-** (not)- *Impartial*, *Immunity*, *Impeach*.

- In-** (not)- Inadmissible, Incarcerate, Indict.
Inter- (between, among), Interstate, Interrogate, Intervene.
Mis- (wrongly, badly)- Misconduct, Misrepresent, Misappropriate.
Non- (not)- Noncompliance, Nonfeasance, Nonnegotiable.
Pre- (before)- Precedent, Pretrial, Preemption.
Re- (again, back)- Reaffirm, Rehabilitate, Revoke.
Sub- (under, below)- Subpoena, Subordinate, Sublease.
Un- (not)- Unlawful, Unconstitutional, Unprecedented.

Another wordbuilding process is syntagmatic compounding that involves combining at least two words, each of which can exist independently in the language, into a single lexical unit. In this structure, one word functions as the core element, while the others serve as auxiliary or modifying elements („contract law,” „contract” is the main word and „law” modifies it). Although the grammatical cohesion between the components of a compound term in legal terminology is generally weaker than that found in compounds from general vocabulary, these stable lexical combinations can still be classified as compounds due to their ability to denote a single, unified referent. The individual components of such terms often lose their original meanings to some extent, taking on a new, collective meaning within the legal context.

According to the morphological nature of the main element, the terminological phrases in the legal vocabulary can be of two types [6]:

1. Nominal constructions (the main element being a noun)

Attorney-Client Privilege

- Attorney (Noun)
- Client (Noun)
- Privilege (Noun)

Burden of Proof

- Burden (Noun)
- of (Preposition)
- Proof (Noun)

Although from a morphological point of view, the central element of the compound is the noun, from a semantic and functional point of view (from a legal perspective), the weight belongs to the adjective or noun. There are a list of Adj +Noun legal phrases, where the adjective determines the noun: *false testimony, non-threatening treatments, illegal arrest, maximum sentence, criminal procedure, fraudulent reproduction, criminal clause, preventive arrest, international crime, bilateral crime, simple theft, mental alienation, flagrant crime, qualified crime, organized crime, parliamentary immunity, aggravating circumstance, qualified murder, social danger*.

2. Verbal construction (the main element being a verb):

Verb+Noun

Grant a motion

- Grant (Verb)
- a (Article)
- motion (Noun)

Subpoena a witness

- Subpoena (Verb)
- a (Article)
- witness (Noun)

Serve a summons

- Serve (Verb)
- a (Article)
- summons (Noun)

It should be noted that not every combination of two words constitutes a phrase. Thus, a preposition and a noun (*crime with premeditation*) do not constitute a compound term, but only a phrase, which requires the existence of other lexemes for to become a phrase: premeditated crime, willful failure to fulfill one's duties.

The Nature of Legal Terminology

According to the morphological structure, terminological phrases in legal vocabulary can be categorized into different types [7, 8, 9]:

1. Simple terms- coined of a single word: *judge, contract*.

2. Two-member terminological phrases — terms composed of two elements: *habeas corpus, jury duty, case law, common law, civil rights, legal aid, bail bond, search warrant, affidavit evidence, class action, double jeopardy, felony conviction*.

3. Three-member terminological phrases — terms composed of three elements: *conflict of interest, statute of limitations, attorney-client privilege, burden of proof, chain of custody, right to counsel*.

4. Four-member terminological phrases — terms composed of four elements: *burden of proof stan-*

dard, right to legal representation, beyond a reasonable doubt, statute of frauds requirement, conflict of interest policy, search and seizure warrant, articles of incorporation filing, equal employment opportunity commission, chain of custody form, freedom of information act, writ of habeas corpus.

5. Multi-member terminological phrases — terms composed of more than four elements: *freedom of information act request, equal employment opportunity commission complaint, articles of incorporation filing requirements, motion for judgment as a matter of law, certificate of incorporation issuance date, conflict of interest disclosure statement, memorandum of understanding between parties, united states district court for the southern district of New York, application for a temporary restraining order, notice of intent to file a lawsuit, non-disclosure agreement between employer and employee, request for production of documents and things, class action settlement agreement terms, amendment to the articles of incorporation, motion to dismiss for failure to state a claim.*

Semantic Evolution and the Interaction of Specialized and General Vocabularies

The terms acquire a specialized meaning making the concept more specific targeting a concrete scopus. The word „Burglary” specifies *theft that involves unlawful entry into a building*. The phrase „Residential burglary” specifies *burglary that occurs in a dwelling*, excluding commercial properties, the phrase „Nighttime residential burglary” specifies *burglary that occurs in a dwelling during nighttime hours*. This phenomenon is called *Semantic narrowing* or *semantic restriction* of the meaning [1]. By restricting the meaning of the term „Burglary”, it is clearly differentiated between general theft and the more specific offense. It is meant to achieve [10]:

- Legal Clarity in order to understand the specific type of the offense,
- Judicial Consistency to apply the law accordingly for different types of offenses,
- Appropriate Sentencing to impose corresponding penalty to reflect the severity of the specific offense.

The opposite phenomenon to narrowing is semantic broadening or semantic extension. It refers to broaden the idea or concept to make it more inclusive, and to have an increased breadth of encompassing a wider range of aspects, elements, or interpretations. The expansion of the meaning of the term „Assault” to „Assault and Battery” broadens the term to include both the threat of harm (assault) and the actual physical contact (battery) (first expansion) [11].

„Assault and Battery” to „Violent Crime” broadens the scope to include any crime involving violence, not just assault and battery (second expansion).

„Violent Crime” to „Crime Against the Person” includes any crime that directly harms or threatens an individual, such as kidnapping, sexual assault, and robbery (third expansion).

„The man who commits assault shall be penalized”.

„The man who commits assault and battery shall be penalized”.

„The man who commits a violent crime shall be penalized”.

„The man who commits a crime against the person shall be penalized”.

In these sentences can clearly be seen the expansion of the meaning that allows the law to cover a wider range of criminal conducts, to ensure to address and punish different types of offenses accordingly. Broadening the meaning helps to:

- **Cover** comprehensively many types of harmful behavior to address a broad spectrum of criminal activities,
- **Adapt** the law in order to remain relevant,
- **Increase Protection to** enhance the protection provided to people by covering more types of criminal conduct.

Reternologizing is a way of creating terms from a specialized field from terms already existing in another specialized field to remove outdated language and to update the changes in the legislation. E.g. from the **Original Term:** „Battered Woman Syndrome”, was created the **Reternologized Term:** „Intimate Partner Violence Survivor”. The statements will look in this way:

Original Statement: „The defense may present evidence of battered woman syndrome”.

Romanian: „Apărarea poate aduce dovezi privind sindromul femeii abuzate”.

Retерminologized Statement: „The defense may present evidence of the defendant being an intimate partner violence survivor.”- “Apărarea poate prezenta dovezi că inculpatul este victimă a violenței în relațiile intime”.

In legal terminology, as in other terminologies, we also encounter the phenomenon of determinologizing or banalizing terms, which takes place when legal terms enter the general vocabulary. It is a normal and welcome process, because the words in the legal texts must be known and understood by their recipients.

The permeability of legal terminology is well known through borrowings. Analyzing the etymology of terms from our bank of legal terms and international criminal terms, we observe a considerable number of loans from French. These neologisms have been adapted to the phonetic, graphic system of the English language [12, 13].

E.g. recidivist < fr. récidiviste, prisoner < fr. prisonnier, penalty < fr. pénalité, lynching < fr. lynchage, insult < fr. insulte, criminality < fr. criminalité, co-accused < fr. coïnculpé, blackmail < fr. chantage, register < fr. registre, fine < amende.

The bulk of the legal terms have originated from different languages. E.g.

delinquent < lat. delinquens, -ntis, fr. délinquant, it. delinquente; treaty < it. trattato, lat. tractatus, germ. Traktat, fr. traité; criminal trial < it. processo, fr. procès, processus, lat. processus; criminal procedure < fr. procédure, it. procedura, lat. procedura; imprudence < fr. imprudence, lat. imprudentia, it. imprudenza; accomplice < fr. it. Complice.

An important method of creating new terms is calque. Calque known as a loan translation in the legal language contribute to the diversification and clarification of expression, borrowed from another language by literal, word-for-word translation. Calque in the current legal terminology is possible due to the translations of some expressions from the French language. In legal terminology, we identify the following types of calque:

1. Semantic linguistic calque. It is the case when only the meaning of one word is taken from a foreign language term, and this new meaning is attributed to another word, belonging to the same semantic sphere e.g. [12, 13, 14, 15]:

English „court of first instance”

French: cour de première instance (cour means „court,” de means „of,” première means „first,” instance means „instance”)

Spanish: tribunal de primera instancia

Romanian: instanță de fond

„Force Majeure”

French: Force majeure (literally „superior force”)

English: Act of God or Force Majeure (used to denote extraordinary events or circumstances beyond control)

Romanian: situație excepțională

„Double Jeopardy”

Latin: Nemo debet bis vexari pro una et eadem causa (no one ought to be vexed twice for the same cause)

English: Double Jeopardy (the prosecution of a person twice for the same offense)

Romanian: Dubla punere sub acuzare.

2. Word-for-Word Calques: it is the translation of each word separately. E.G:

„Rule of Law”

English: Rule of Law (rule + of + law)

French: État de droit (État means „state” and de droit means „of law”)

German: Rechtsstaat (Rechts means „law” and Staat means „state”)

Romanian: statul de drept

„Legal Person”

English: Legal Person (legal + person)

French: Personne juridique (personne means „person” and juridique means „legal”)

German: Rechtsperson (Rechts means „legal” and Person means „person”)

Romanian: Persona juridică

3. *Syntactic Calques* is when translating the syntax or the syntactic structure of a phrase. E.G.: „Undue Influence”

English: Undue Influence (adjective + noun)

French: Influence induue (influence means „influence” and induue means „undue”)

German: Unzulässiger Einfluss (unzulässig means „undue” and Einfluss means „influence”)

Spanish: Influencia indebida (influencia means „influence” and indebida means „undue”)

Cornu, Gérard (1990): *Linguistique juridique*. Paris: Montchrestien

Romanian: Influență abuzivă.

Conclusions

It can be concluded that legal terminology is a highly dynamic field, constantly evolving in response to social, cultural, and legal changes. While traditionally viewed as conservative and stable, legal language is subject to continuous innovation through processes such as derivation, compounding, and calque. These linguistic mechanisms not only generate new terms but also refine existing ones to meet the demands of a modern legal system [3, 14]. The fluidity of legal terminology underscores the importance of ongoing adaptation to maintain clarity, precision, and relevance in legal discourse. Ultimately, this evolution ensures that the legal lexicon remains aligned with the complexities of contemporary society and international legal frameworks.

References:

1. CRUSE, A. *Legal Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991, 375 p.
2. HEIKKI, M. *Comparative Legal Linguistics*. London: Ashgate Publishing Company, 2006, 347 p.
3. SANFORD, S. *Language and the Law*. London: Bloomsbury Publishing, 2006, 228 p.
4. SADYKOVA, A. *Lectures on English Lexicography*. Kazan: TGGPU, 2010, 92 p.
5. REINHARD, H.; GREGORY, J. *Dictionary of Lexicography*. London: Routledge, 1998, 192 p.
6. CRYSTAL, D. *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 190 p.
7. ANTONIU, G., BULAI, C., & CHIVULESCU, G. *Dicționar juridic penal*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1976.
8. CLOSCA, I., & CETERCHI, I. *Dicționar de drept internațional public*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.
9. HOTCA, M. A. *Dicționar de drept penal*. București: Editas, 2004.
10. SAGER, J. *Terminology Compilation: Consequences and Aspects of Automation*. In: Wright, S. (ed.). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2001. 258 p.
11. SMITH, S. *Issues in Legal Translation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999, 312 p.
12. RASTORGUYEVA, T. *История английского языка*. Moscow: Vyssaja škola, 2003, 352 p.
13. CORNU, G. *Linguistique juridique*. Paris: Montchrestien, 1990.
14. CUNITA, A. *La structure lexicale*. P. Miclau (Ed.), *Les langues de spécialité* [online]. Universitatea din București (Original work published 1982), 2002.
15. Academia Română, Institutul de Lingvistică Iorgu Iordan. *Dicționarul explicativ al limbii române*. București: Univers Enciclopedic, 1998.
16. QUIRK, R. *Translation in Modern Times*. London: Longman, 2005, 237 p.
17. WÜSTER, E. *International Bibliography of Standardized Vocabularies*. London: Routledge, 1979, 540 p.
18. YULE, G. *The Study of Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, 372 p.
15. PEARSALL, J.; TRUMBLE, B. *Oxford English Reference Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 1995, 1765 p.

N.B.: Articolul a fost prezentat în cadrul conferinței cu participare internațională „Traduceri (traducători) fără frontiere”, desfășurată la 27 septembrie 2024, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.

Date despre autori:

Lucia ȘCHIOPU, doctor în filologie, conferențiar universitar, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău.

E-mail: schiopu.lucia@upsc.md

ORCID: 0000-0001-8342-1385

Irina MAXIM, masterandă, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău.

Prezentat la 01.10.2024

CZU: 81`276.6:008`25=03.135.1=111

[https://doi.org/10.59295/sum10\(200\)2024_32](https://doi.org/10.59295/sum10(200)2024_32)

ECHIVALENȚĂ VS. ADAPTARE: DILEMA TRADUCERII CULTUREMULUI „MĂRȚIȘOR” ÎN LIMBA ENGLEZĂ

*Iurie TATARU,**IP Compania „Teleradio – Moldova”*

Mărțișorul, un simbol cultural străvechi al primăverii și reînnoirii, este un obiect decorativ românesc realizat din două fire împletite, unul alb și unul roșu, simbolizând vitalitatea, norocul, puritatea și bucuria. Traducerea acestui termen în limba engleză, deopotrivă și în alte limbi, prezintă dificultăți semnificative, dat fiind că nu există un echivalent direct și că echivalențele propuse, cum ar fi „March thread” sau „March luck charm” în engleză, „Alice Amulette de Mars” sau „Talisman de mars”, nu reușesc să captureze complexitatea și semnificația culturală a mărțișorului. În consecință, traducătorii apelează la explicații suplimentare și descrieri detaliate pentru a transmite semnificația culturală și symbolismul acestuia. În 2017, mărțișorul a fost inclus în Lista elementelor patrimoniului cultural imaterial al umanității UNESCO, sporind vizibilitatea internațională, dar provocările traducerii persistă, subliniind complexitatea și bogăția culturală a tradiției românești. Studiul discută echivalența și adaptarea în traducere, revizuiind literatura de specialitate și propunând adaptarea culturală și explicațiile suplimentare ca soluții pentru redarea fidelă a semnificației mărțișorului. Analiza a 21 de surse ce includ texte traduse în limba engleză relevă diversitatea strategiilor de traducere și evidențiază importanța respectării specificului cultural. Concluziile subliniază necesitatea adaptării traducerii pentru a asigura o comunicare interculturală eficientă și autentică.

Cuvinte-cheie: *Mărțișor, simbol cultural, echivalență, adaptare culturală, strategii de traducere, traducere.*

EQUIVALENCE VS. ADAPTATION: THE DILEMMA OF TRANSLATING THE CULTURE-BOUND WORD „MĂRȚIȘOR” INTO ENGLISH

The mărțișor, an ancient Romanian symbol of spring and renewal, is a decorative object fashioned from two intertwined threads, one white and one red. It symbolizes vitality, luck, purity, and joy. However, translating this term into English and other languages presents considerable difficulty. No direct equivalent exists that fully encapsulates the cultural significance and complexity of the mărțișor. Proposed translations, such as „March thread” or „March luck charm” in English, and „Alice Amulette de Mars” and „Talisman de mars” in French, fail to capture its full meaning. Consequently, translators frequently employ supplementary explanations and detailed descriptions to convey the cultural meaning and symbolism inherent in the mărțișor. In 2017, UNESCO formally recognized the mărțișor by including it in its List of Intangible Cultural Heritage of Humanity. This inclusion increased international awareness; however, the challenges inherent in translation persist, underscoring the complexity and richness of this Romanian tradition. Scholarly examination of the mărțișor explores the concepts of equivalence and adaptation in translation. A review of pertinent literature suggests that cultural adaptation and further explanation are necessary to faithfully convey the meaning of mărțișor. An analysis of twenty-two sources featuring English translations of texts referencing the mărțișor reveals a diversity of translation strategies and emphasizes the importance of respecting cultural nuances. Ultimately, the study concludes that adapting translations is essential for effective and authentic intercultural communication.

Keywords: *Martisor, cultural symbol, equivalence, cultural adaptation, translation strategies, translation.*

Introducere

Mărțișorul, o tradiție străveche și un simbol emblematic al culturii românești și a popoarelor învecinate, pune în fața traducătorilor o provocare semnificativă. Lipsa unui echivalent exact al termenului în limba engleză, și nu numai, ridică dificultăți enorme în transmiterea complexității sale simbolice și a semnificației sale culturale profunde. Simbol al primăverii, al reînnoirii și al speranței, mărțișorul este mai mult decât un simplu obiect decorativ. Confectionat din două fire împletite, unul alb și unul roșu, el poartă o încărcătură simbolică bogată, asociată cu vitalitatea, norocul, puritatea și bucuria [1, p. 83].

Definiția cuvântului *mărțișor* în dicționarul *Dexonline* „*Mic obiect de podoabă legat de un fir împletit, roșu cu alb, care se oferă în dar ca semn al sosirii primăverii, mai ales femeilor și fetelor, la 1 martie*” [2] este bine redactată, oferind o descriere clară și concisă a acestui simbol tradițional românesc. Stilul neutru, registrul general și tonul informativ o fac potrivită pentru a fi utilizată în diverse contexte. Tradiția oferirii mărțișoarelor la 1 Martie are o vechime considerabilă și marchează un moment important în calendarul popular, consolidând legăturile de prietenie, dragoste și respect dintre oameni [3]. Deși 1 Martie nu are o semnificație majoră în țările anglo-saxone, poate fi o zi importantă pentru anumite grupuri de oameni și poate avea diverse conotații culturale, motiv pentru care traducerea corectă a acestui cuvânt este atât de valoroasă.

Traducătorii se confruntă cu o serie de dificultăți în redarea exactă a sensului mărțișorului în alte limbi. Termeni precum „March thread” sau „March luck charm” în limba engleză, nu reușesc să captureze pe deplin complexitatea simbolismului și a tradiției asociate cu acest obiect. Lipsa unui echivalent cultural similar în țările anglo-saxone face ca traducerea să fie și mai dificilă, limitând înțelegerea completă a semnificației sale pentru cei nefamiliarizați cu această tradiție. Pentru a depăși aceste provocări, traducătorii recurg adesea la explicații suplimentare și la descrieri detaliate ale mărțișorului și a tradiției asociate cu el. De asemenea, pot utiliza termeni mai generali, cum ar fi „amulet” sau „symbol”, definind și explicând ulterior specificul cultural al mărțișorului.

Includerea mărțișorului în *Lista elementelor patrimoniului cultural imaterial al umanității UNESCO* în 2017 a contribuit la creșterea vizibilității sale la nivel internațional și a atras o atenție sporită asupra acestei tradiții unice [4]. Cu toate acestea, provocările legate de traducere persistă, subliniind complexitatea și bogăția culturii românești și a popoarelor învecinate. Mărțișorul reprezintă un exemplu semnificativ al diversității culturale și al dificultăților cu care se confruntă traducătorii în transmiterea unor concepte și tradiții specifice. Aprecierea și respectarea diversității culturale sunt esențiale pentru a depăși aceste bariere și a facilita înțelegerea și comunicarea interculturală.

Echivalența ca procedeu de traducere

Conceptul de echivalență este o noțiune centrală și controversată în domeniul traducerii, fiind dezbătută pe larg încă din anii 1960 ai secolului trecut. Cercetătoarea Panou Despoina afirmă că echivalența nu are o definiție unică, dar este în general înțeleasă ca relația dintre textul sursă (TS) și textul țintă (TT) [5, p. 2]. De-a lungul timpului, numeroși teoreticieni au propus diverse definiții și abordări ale echivalenței, oferind o perspectivă complexă asupra acestei noțiuni esențiale.

Vinay Jean-Paul și Darbelnet Jean au introdus conceptul de echivalență lexicală și structurală, distingând între traduceri care păstrează aceleași cuvinte (unități de traducere) și structuri ale TS (traducere literală) și traduceri care adaptează mijloacele lingvistice pentru a transmite același mesaj în contextul TT (traducere oblică). Un exemplu clasic al acestei distincții este reacția la durere „Aïe” vs. „Ouch”, care ilustrează cum adaptarea lingvistică poate păstra funcția comunicativă [6, p. 56].

Potrivit Christinei Schäffner, echivalența nu este o proprietate intrinsecă a textului tradus, ci mai degrabă o normă socială care este construită și negociată de traducători și de cei implicați în procesul de traducere. Această perspectivă pune accent pe rolul contextului social și cultural în determinarea a ceea ce este considerat o traducere „bună” sau „rea” [7, p. 2].

Despoina Panou susține că noțiunea de echivalență este complexă și are multiple fațete, neexistând o definiție sau o abordare singulară acceptată universal. De asemenea, autoarea discută diferitele tipuri de echivalență care pot fi distinse, precum echivalența formală, echivalența dinamică, echivalența semantică și echivalența comunicativă. Autoarea argumentează că noțiunea de echivalență este esențială teoriei traducerii, însă este important să recunoaștem că reprezintă o noțiune relativă și dependentă de context [5, p. 4].

Despoina Panou nu se limitează la o simplă enumerare a diverselor definiții și abordări ale echivalenței în traductologie. Autoarea critică viziunea limitată a echivalenței ca simplă reproducere a sensului, considerând-o o abordare reducționistă care nu ia în considerare complexitatea actului traductiv [5, p. 3]. Lingvista pledează pentru o perspectivă mai largă asupra echivalenței, care să ia în considerare nu doar sensul literal al textului sursă, ci și o serie de alți factori, cum ar fi:

- **Funcția textului:** Ce tip de text este tradus? Este un text informativ, literar, persuasiv? Funcția textului va influența modul în care acesta este tradus și tipul de echivalență care va fi urmărit.

- **Contextul cultural:** Textul sursă este produsul unui anumit context cultural. Traducătorul trebuie să ia în considerare acest context și să îl transmită în limba țintă într-un mod care să fie inteligibil și relevant pentru cititorii țintă.

- **Impactul comunicativ:** Traducerea ar trebui să aibă același impact comunicativ ca și textul sursă. Traducătorul trebuie să se asigure că mesajul textului sursă este transmis în mod clar și corect în limba țintă.

Potrivit lui Roger T. Bell, există două tipuri principale de echivalență: echivalența semantică și echivalența stilistică. Echivalența semantică este cel mai important tip de echivalență și se referă la relația dintre sensurile din TS și TȚ. TȚ trebuie să transmită sensul TS în toate aspectele relevante. Aceasta include sensul literal al cuvintelor, precum și sensul implicit și mesajul general. Echivalența stilistică se referă la relația dintre stilurile TS și TȚ. Pe cât posibil, TȚ ar trebui să aibă același stil ca și TS. Acest lucru include registrul, tonul și nivelul de formalitate. De asemenea, TȚ ar trebui să reflecte același context cultural ca și TS. Realizarea echivalenței este o sarcină complexă care necesită o înțelegere profundă atât a TS, cât și a limbii țintă. Traducătorul trebuie să fie capabil să identifice caracteristicile cheie ale TS și apoi să găsească echivalente adecvate în limba țintă. Acest lucru poate implica utilizarea unor cuvinte, expresii sau structuri gramaticale diferite [8, p. 6].

În definiția propusă de Juliane House, termenul „echivalent” joacă un rol central, conceptul de echivalență fiind considerat criteriul fundamental al calității traducerii. Astfel, un text tradus adecvat (TȚ) trebuie să fie echivalent din punct de vedere semantic și pragmatic cu textul sursă (TS). Ca primă cerință pentru această echivalență, se stabilește că TȚ trebuie să aibă o funcție echivalentă cu cea a TS [9, p. 103].

Funcția textului ca element definitoriu al calității traducerii

Utilizarea conceptului de funcție în acest context presupune existența unor elemente specifice în orice text care, prin intermediul unor instrumente analitice adecvate, pot dezvălui funcția respectivului text. Termenul „funcție” a fost utilizat în diverse moduri, de exemplu, în contextul „funcțiilor limbajului”, fiind elaborate diverse scheme de clasificare. Cu toate acestea, majoritatea acestor scheme pot fi reduse la o distincție fundamentală între funcția cognitiv-referențială (orientată spre conținut) și diverse alte funcții non-cognitive (emotiv-expresivă, funcția de interacțiune sau interpersonală) [9, p. 103].

Cele două categorii funcționale rezultate sunt utile pentru a eticheta cele două componente ale funcției unui text, care sunt mereu coprezente. Juliane House utilizează termenii lui Halliday, M.A.K., „ideatic” și „interpersonal”, pentru a desemna aceste două componente [9, p. 103].

Revizuirea literaturii de specialitate evidențiază complexitatea conceptului de echivalență în traducere, care depășește simpla reproducere a cuvintelor și a structurilor sintactice. Traducătorii trebuie să ia în considerare o gamă largă de factori, de la aspecte lingvistice la contexte culturale, pentru a realiza traduceri de calitate care transmit cu succes mesajul original și au un impact semnificativ asupra publicului țintă.

Adaptarea ca procedeu de traducere

În contexte specifice în care elementele culturale din textul sursă (TS) nu au un echivalent direct în limba țintă (LT), adaptarea, așa cum este definită de Vinay Jean-Paul și Jean Darbelnet în „*Stylistique comparée du français et de l'anglais méthode de traduction*” reprezintă o etapă avansată a procesului de traducere. Aceasta presupune utilizarea unei echivalențe recunoscute între două situații. De exemplu, într-o țară unde smochinul este văzut ca o plantă dăunătoare, parabola smochinului poate fi adaptată prin folosirea unei alte plante [6, p. 89].

Mark Shuttleworth și Moira Cowie în „*Dictionary of Translation Studie*” definesc termenul „adaptare” în contextul studiilor de traduceri. Conform definiției, adaptarea este un tip specific de traducere care utilizează o strategie de traducere. Acest lucru presupune modificări semnificative ale textului sursă pentru a-l face mai potrivit pentru un public țintă specific sau pentru scopul traducerii [10, p. 3]. Adaptarea se aplică în situațiile în care mesajul sursă conține elemente culturale sau contextuale care nu au un corespondent direct în textul țintă. În aceste circumstanțe, traducătorul creează o situație echivalentă sau adecvată în textul țintă,

adaptând conținutul original la realitățile culturale și lingvistice ale audienței țintă. De exemplu, atunci când în textul sursă se menționează gestul unui tată englez care își sărută fiica pe buze, această acțiune poate fi percepută în contextul cultural englez drept un gest obișnuit sau familial. Totuși, această interpretare poate să nu fie relevantă sau să fie interpretată diferit în cultura franceză. Astfel, traducerea literală a expresiei „*he kissed his daughter on the mouth*” (și-a sărutat fiica pe buze) prin „*il embrassa sa fille sur la bouche*” ar putea introduce un element străin sau neadecvat în textul țintă. În loc să recurgă la o supra-traducere care să ducă la pierderea sensului original, traducătorul ar putea opta pentru o adaptare mai subtilă și mai adecvată, precum „*il serra tendrement sa fille dans ses bras*” (și-a îmbrățișat fiica cu tandrețe), care transmite esența gestului și a sentimentelor asociate fără a introduce elemente care ar putea fi considerate inadecvate sau neconforme cu cultura țintă [6, p. 35].

Conform teoriei adaptării prezentate de Linda Hutcheon, adaptarea nu este o simplă reproducere a originalului, ci o reinterpretare creativă cu implicații teoretice semnificative. Linda Hutcheon subliniază că adaptarea nu este o copie fidelă a operei originale, ci o reimaginare a acesteia. Adaptările pot modifica intriga, personajele, cadrul și chiar mesajul originalului.

Linda Hutcheon identifică trei tipuri principale de adaptare [11, p. 16]:

- **Adaptare fidelă:** Această adaptare se străduiește să rămână cât mai fidelă operei originale, păstrând intriga, personajele și mesajul.
- **Adaptare creativă:** Această adaptare își permite mai multe libertăți față de opera originală, aducând schimbări în ceea ce privește intriga, personajele, contextul sau mesajul.
- **Adaptare parodică:** Această adaptare folosește opera originală ca punct de plecare pentru o comedie satirică sau o critică socială.

Linda Hutcheon susține că adaptarea este o formă importantă de artă care poate oferi noi perspective asupra operei originale și poate genera noi discuții și interpretări.

Implicațiile teoretice ale teoriei adaptării lui Linda Hutcheon sunt semnificative:

- Adaptarea pune la îndoială ideea de autoritate și originalitate. Dacă o operă poate fi adaptată și reinterpretată în moduri multiple, atunci cine deține autoritatea asupra interpretării operei?
- Adaptarea evidențiază natura intertextuală a operei literare. O operă literară nu este niciodată complet originală, ci este produsul unui dialog cu alte opere literare și cu cultura mai largă.
- Adaptarea poate fi văzută ca o formă de traducere. Adaptarea traduce o operă dintr-un mediu în altul, cum ar fi de la roman la film sau de la o cultură la alta.

Teoria adaptării lui Linda Hutcheon a avut o influență semnificativă asupra studiilor literare și a studiilor culturale. A contribuit la o mai bună înțelegere a modului în care operele literare sunt reinterpretate și adaptate în timp și spațiu. Prin urmare, procedeul de adaptare necesită o înțelegere profundă a contextului cultural și lingvistic atât al textului sursă, cât și al textului țintă. Este esențial ca traducătorul să fie conștient de sensibilitățile culturale și să adapteze în mod corespunzător conținutul original pentru a asigura o comunicare eficientă și autentică în cadrul audienței țintă. Refuzul de a realiza astfel de adaptări poate duce la pierderea fidelității textului original și la eșecul în transmiterea corectă a mesajului în textul țintă. Astfel, traducerea nu reprezintă doar un transfer lingvistic de la un text sursă (TS) la un text țintă (TT), ci și un proces profund de comunicare interculturală. Acest proces servește drept mediere între două culturi distincte, facilitând nu doar înțelegerea reciprocă, ci și transmiterea elementelor culturale specifice fiecărei părți implicate. Prin traducere, se deschide o fereastră către cultura Celuilalt, permițând o imersiune în tradițiile, valorile și mentalitățile acestuia [12, p. 75]. Traducerea poate deschide un nou canal de comunicare între culturi; totodată, aceasta poate întări status quo-ul și poate limita introducerea de idei noi, de forme literare inovatoare, precum și a oricăror elemente ce contravin percepțiilor deja consacrate ale publicului țintă [13, p. 6].

Metodologia cercetării

Problema centrală a acestui studiu constă în determinarea impactului traducerii *Mărțișorului* în limba engleză asupra echilibrului dintre echivalență și adaptare. *Mărțișorul* reprezintă un exemplu semnificativ al diversității culturale și al dificultăților cu care se confruntă traducătorii în transmiterea unor concepte și

tradiții specifice. Aprecierea și respectarea diversității culturale sunt esențiale pentru a depăși aceste bariere și a facilita înțelegerea și comunicarea interculturală.

Acest articol explorează dilema echilibrului dintre echivalență și adaptare în traducerea *Mărțișorului* în limba engleză. Prin analiza diferitelor strategii de traducere și a impactului lor asupra percepției publicului țintă, s-a identificat importanța respectării specificului cultural și a transmiterii fidele a sensului și funcției tradiției.

Pentru realizarea acestui studiu, au fost consultate 21 surse care conțin texte traduse în limba engleză ce includ termenul *Mărțișor*. Sursele selectate provin din diverse domenii, cum ar fi site-uri web guvernamentale locale (Republica Moldova), bloguri, precum și alte publicații online.

Scopul principal al cercetării a fost determinarea termenilor și explicațiilor utilizate de către traducători pentru a transmite cât mai fidel posibil conceptul socio-cultural și emblematic al *Mărțișorului* în limba engleză și identificarea cazurilor de traducere folosind procedeul de traducere bazat pe echivalență sau adaptare a textului sursă în procesul de traducere. Analiza textelor extrase din aceste surse a fost realizată prin următoarele metode:

- **Analiza definiției cuvântului „mărțișor”:** S-au analizat definițiile propuse de dexonline [2] cu privire la acest termen. Acest exercițiu a avut ca scop determinarea terminologiei folosite în limba română pentru a face o comparație cu termenii folosiți în limba engleză.

- **Identificarea termenilor:** S-au identificat toți termenii utilizați pentru a traduce „*Mărțișor*” în limba engleză din totalul de surse analizate.

- **Analiza termenilor folosiți:** S-au analizat textele traduse și termenul folosit care exprimă „*Mărțișorul*” în limba engleză.

- **Analiza explicațiilor:** S-au analizat explicațiile oferite de traducători pentru a înțelege modul în care aceștia transmit sensul și funcția *Mărțișorului* publicului țintă din limba engleză și termenul cheie folosit.

- **Categorizarea procedeele de traducere:** S-au categorizat procedeele de traducere utilizate de traducători, cum ar fi echivalența și adaptarea.

- **Sintetizarea rezultatelor analizate:** Rezultatele analizei au fost grupate într-un tabel cuprinzând diverse elemente de analiză.

Definiția termenului „mărțișor” și implicațiile sale pentru traducere

Conform dicționarului explicativ dexonline [2], termenul „mărțișor” prezintă o polisemie, desemnând atât luna a treia a anului, o plantă specifică, cât și un mic obiect de podoabă, sinonime: *marț*, *mărțișuș*, *mărțăruș*. În contextul actualei analize, elementul central al definiției îl constituie ideea unui obiect ornamental de dimensiuni reduse legat de un fir împletit, roșu cu alb, care se oferă în dar ca semn al sosirii primăverii, mai ales femeilor și fetelor, la 1 martie. Cuvintele cheie care reies din această definiție sunt: *obiect*, *fir împletit*, *semn*, *primăvară*, *1 martie*. Această precizare devine esențială în contextul traducerii, oferind traducătorului un reper important în determinarea nivelului de echivalență necesar pentru a obține o versiune țintă cu o funcție similară cu cea a originalului.

Analiza lexicală a termenului „mărțișor” a luat în considerare cuvintele cheie enumerate mai sus.

Rezultatele analizei sunt prezentate în *Tabelul 1* care urmează:

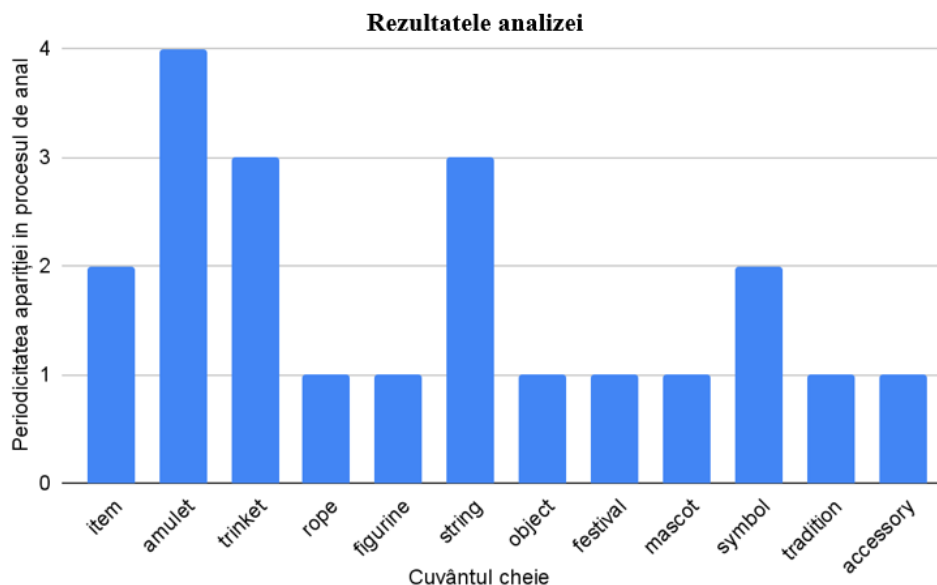
Sur-sa	Adresa	Termen în limba engleza	Traducerea	Strategie de traducere
14	https://www.romania-insider.com/getting-ready-to-celebrate-the-beginning-of-spring-with-the-martisor-tradition-in-romania	traders of trinkets	comercianți de bi-belouri, brelocuri	adaptare
15	https://www.bta.bg/en/news/627898-bucharest-holds-romania-s-biggest-martisor-market-attracting-200-sellers-and-15	traditional white-and-red amulets	amulete tradiționale albe și roșii	adaptare
16	https://nationaltoday.com/international-martisor/	a red and white little mascot with a hanging tassel	o mascotă mică, roșie și albă, cu un ciucure atârnat	adaptare

17	https://estonia.mfa.gov.md/en/content/it%E2%80%99s-spring-it%E2%80%99s-martisor	symbols of spring	simboluri ale primăverii	adaptare
18	https://www.romania-insider.com/martisoare-handmade-designer-bucharest-feb-2022	a red and white thread with a trinket, which is untied when the first blossom tree, swallow, or stork is seen	un fir roșu și alb cu un obiect decorativ, care se dezleagă la vederea primului pom înflorit, a primei rândunici sau a primei berze	echivalență
19	https://pittnews.com/article/155908/arts-and-entertainment/march-is-for-martisor/	a red and white string tassel	un ciucure cu fir roșu și alb	adaptare
20	https://www.moldova.org/en/the-martisor-holiday-in-moldova-started-33541-eng/	twisted black and white wool rope	fir de lână neagră și albă răsucită	echivalență
21	https://www.globaltimes.cn/page/202202/1253313.shtml	small handmade figurines	figurine mici realizate manual	adaptare
22	https://www.argophilia.com/news/martisor-2/28452/	red and white string	fir alb-roșu	echivalență
23	https://lithuania.mfa.gov.md/en/content/m%C4%83r%C8%9Bi%C8%99or-celebration-vilnius	a symbol that over the centuries transmits the beautiful message of hope and revival, while also representing an essential element in promoting our national cultural heritage, both locally and internationally.	un simbol care, de-a lungul secolelor, transmite un frumos mesaj de speranță și renaștere, reprezentând în același timp un element esențial în promovarea patrimoniului nostru cultural național, atât la nivel local, cât și internațional.	adaptare
24	https://www.ipn.md/index.php/en/nbm-puts-coin-martisor-symbol-of-spring-into-circulation-7967_1103038.html	this unique symbol	acest simbol unic	adaptare
25	https://www.moldpres.md/en/news/2024/02/26/24001388	Martisor		fără explicație
26	https://business-review.eu/news/romanian-spend-ron-180-on-average-on-gifts-for-march-1-8-says-study-131504	(small accessory, usually handmade worn to mark the beginning of spring)	(accesoriu mic, de obicei realizat manual, purtat pentru a marca începutul primăverii)	adaptare
27	https://www.romania-insider.com/martisor-intangible-cultural-heritage	tradition of Martisor	tradiția Mărțișorului	adaptare
28	https://jordantimes.com/news/local/romani-ans-jordan-celebrate-martisor	an amulet offered to loved ones	o amuletă oferită celor dragi	adaptare
29	https://jordantimes.com/news/local/romani-ans-jordan-continue-honour-tradition-martisor%E2%80%99	decorated string in white and red/an amulet	fir decorat în alb și roșu/o amuletă	echivalență

30	https://jordantimes.com/news/local/romani-ans-jordan-keep-tradition-martisor-alive	an amulet offered to loved ones (also called a Martisor) that symbolises purity, innocence and love towards women, as well as the optimism of springtime	o amuleță oferită celor dragi (numită și mărtisor) care simbolizează puritatea, inocența și dragostea față de femeii, precum și optimismul primăverii	adaptare
31	https://www.romania-insider.com/spring-tradition-in-romania-martisor	trinket in approximate English) is a small symbolic item	poate fi bibeloul în engleză, este un mic articol simbolic	adaptare
32	https://www.romania-insider.com/martisor-romania-national-holiday	small symbolic items tied with a red and white entwined cord	mici obiecte simbolice legate cu un cordon roșu și alb împletit.	echivalență
33	https://www.novinite.com/articles/224488/Which+Countries+Celebrate+Barta+Marta%3F#google_vignette	amulets in white and red	amulete în alb și roșu	adaptare
34	https://www.ramstein.af.mil/News/Article-Display/Article/3326858/usafe-band-celebrates-martisor-festival-in-moldova/	festival		fără explicație
Total echivalențe		5		
Total adaptări		14		
Fără explicație		2		

Dacă termenului folosit în limba engleză se identifică cu unul din cuvintele cheie specifice conceptului de *mărtisor* în limba română strategia folosită de către traducător a fost considerată ca una bazată pe echivalență. În restul cazurilor, strategia de traducere a fost adaptarea.

Adaptarea s-a dovedit a fi cel mai frecvent procedeu de traducere utilizat în acest studiu, fiind prezentă în peste 70% din cazurile analizate. Acest lucru se datorează faptului că nu există un termen echivalent în limba engleză care să captureze pe deplin semnificația culturală și simbolică a mărtisorului. Rezultatele analizei sunt prezentate în *Diagrama 1*.

Rezultatele analizei

Pe axa orizontală sunt cuvintele cheie identificate din explicațiile aduse de autorii traducerilor în limba engleză. Axa verticală reprezintă periodicitatea apariției cuvântului cheie de pe axa orizontală în textele traduse analizate. Conform datelor prezentate în diagramă, se remarcă o diversitate semnificativă în ceea ce privește termenii englezi utilizați pentru a traduce cuvântul românesc *mărțișor*. Dintre aceștia, *amulet*, *trinket* și *string* se evidențiază ca fiind cei mai frecvent utilizați, cu o apariție de 4, respectiv 3 ori. Termenii *item* și *symbol* (română: „obiect” și „simbol”) completează topul cu o frecvență similară a câte 2 apariții. Restul termenilor identificați prezintă o frecvență uniformă de o singură apariție, subliniind diversitatea interpretărilor posibile pentru *mărțișor* în limba engleză. Această diversitate demonstrează complexitatea procesului de traducere și evidențiază dificultățile cu care se confruntă traducătorii în identificarea termenului echivalent optim din limba țintă (TT).

Concluzionând, putem afirma că analiza termenilor englezi echivalenți cuvântului *mărțișor* relevă o varietate semnificativă de opțiuni disponibile traducătorilor. Această diversitate reflectă complexitatea culturală a obiectului tradus și pune în evidență provocările inerente procesului de traducere interlingvistică. Alegerea termenului optim depinde de contextul specific al traducerii și de intenția traducătorului de a transmite nuanțele semnificative ale cuvântului *mărțișor*.

Pentru a asigura o traducere precisă și nuanțată a cuvântului *mărțișor* în limba engleză se recomandă:

1. Luarea în considerare a contextului: Traducătorul trebuie să ia în considerare contextul specific al traducerii pentru a selecta termenul englezesc cel mai potrivit care transmite sensul dorit.

2. Utilizarea dicționarelor specializate: Dicționarele bilingve specializate în traducerea termenilor culturali pot oferi o gamă mai largă de opțiuni și informații contextuale relevante.

3. Consultarea specialiștilor: În cazuri complexe, consultarea specialiștilor în limba engleză sau a vorbitorilor nativi poate fi benefică pentru a obține o traducere mai precisă și mai nuanțată.

Este important de reținut că nu există un singur termen englezesc care să captureze perfect toate semnificațiile și nuanțele cuvântului *mărțișor*. Traducătorul trebuie să fie conștient de această limitare și să se străduiască să transmită sensul dorit prin intermediul unei traduceri adecvate contextului și intenției sale.

Studiul a demonstrat că adaptarea este strategia de traducere dominantă utilizată pentru a reda cuvântul „*mărțișor*” în limba engleză. Acest lucru se datorează lipsei unui echivalent conceptual direct în limba țintă. Traducătorii trebuie să fie conștienți de complexitatea traducerii interculturale și să utilizeze o varietate de strategii pentru a transmite sensul dorit cu acuratețe.

În procesul de analiză s-a identificat un sigur caz când traducătorul nu a folosit o explicație a cuvântului *mărțișor* [25], iar în alt caz [34], *mărțișorul* a fost asociat cu cuvântul „*festival*” într-un context cultural unde era vorba de Festivalul de muzică *Mărțișor*.

Concluzie

Prezentul studiu a demonstrat complexitatea procesului de traducere a termenului *mărțișor* în limba engleză, evidențiind dificultățile inerente în redarea fidelă a semnificației culturale și simbolice a acestuia. Analiza a relevat că procedeele de traducere utilizate, adaptarea culturală și explicația suplimentară s-au dovedit a fi cele mai frecvente metode. Aceste strategii au fost necesare datorită absenței unui echivalent conceptual direct în limba engleză, fapt ce subliniază bogăția culturală a tradiției românești.

Adăugarea *mărțișorului* în *Lista patrimoniului cultural imaterial al umanității UNESCO* în 2017 a sporit vizibilitatea internațională a acestui simbol, însă provocările traducerii persistă. Adaptarea culturală, utilizată în peste 70% din cazurile analizate, a fost metoda predominantă, reflectând necesitatea de a păstra integritatea culturală a cuvântului *mărțișor* în traducere. Echivalența culturală, deși mai puțin frecventă, a fost folosită în cazurile în care contextul specific a permis o apropiere mai mare de original.

Pentru a asigura o comunicare interculturală eficientă și autentică, traducătorii trebuie să fie conștienți de complexitatea traducerii termenului *mărțișor* și să utilizeze strategii variate, ajustate contextului și publicului țintă. Recomandările principale includ utilizarea explicațiilor suplimentare, respectarea specificului cultural și consultarea surselor.

Concluzionând, acest studiu contribuie la înțelegerea dilemei echilibrului dintre echivalență și adaptare în traducerea conceptelor culturale complexe, subliniind importanța unei abordări nuanțate și informate în procesul de traducere.

Referințe:

1. PLETOSU, Victor. *Tradiția milenară a mărtisorului – simbolul regenerării noastre spirituale*. In: *Limbă, Literatură, Folclor*, nr. 1, 2022, p.83-90. ISSN 2587-3881. <https://doi.org/10.52505/llf.2022.1.08> https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/83-90_22.pdf [Accesat: 22.05.2024]
2. *Dexonline: Dicționare ale limbii române*. ©2004-2024. <https://dexonline.ro> [Accesat: 18.05.2024]
3. Consimțământ privind înscrierea *Practicilor culturale asociate zilei de 1 Martie*. 2016. <https://ich.unesco.org/doc/src/33953.pdf> [Accesat: 22.05.2024]
4. UNESCO: *Intangible Cultural Heritage*. ©UNESCO, <https://ich.unesco.org/en/decisions/12.COM/11.B.7> [Accesat: 02.06.2024]
5. PANOU, Despoina. *Equivalence in Translation Theories: A Critical Evaluation*. In: *Theory & Practice in Language Studies*, ACADEMY PUBLISHER, 2013, p.1-6. ISSN 1799-2591
6. VINAY, Jean-Paul, DARBELNET, Jean. *Stylistique comparée du français et de l'anglais: Méthode de traduction*. Paris: Didier, 1958, 331 p. ISBN: 0245577025.
7. SCHÄFFNER, Christina. *The Concept of Norms in Translation Studies*. *Current Issues In Language and Society*, no. 5(1–2), 1998, p. 1-9, <https://doi.org/10.1080/13520529809615500> [Accesat: 02.06.2024]
8. BELL, Roger T. *Translation and translating: Theory and practice*. UK: Longman Group, Limited, 1991, 298 p. ISBN 0-582-01648-7.
9. HOUSE, Juliane. *A Model for Assessing Translation Quality*. *Meta* 22.2. 1977, p. 103-109. <https://doi.org/10.7202/003140ar> [Accesat: 02.06.2024]
10. SHUTTLEWORTH, Mark, COWIE, Moira. *Dictionary of translation studies*. Routledge, 2014. ISBN 13: 978-1900650-03-8. http://traduttologiageneralenz.pbworks.com/w/file/138771690/Shuttleworth-Dictionary_of_Translation_Studies.pdf [Accesat: 02.06.2024]
11. HUTCHEON, Linda. *A theory of adaptation*. Routledge, 2006, 232 p. ISBN 978-0-415-96795-3.
12. GRĂDINARU, Angela. *Umorul în comedii franceze: a traduce fără a trăda emoția*. In: *Studia Universitatis Moldaviae, Științe Umanistice*, nr. 10(150), 2021, p.75–86. ISSN 1811-2668. ISSN online 2345-1009. https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/146187 <https://zenodo.org/record/5802916#.YdLIAMIBzDc>
13. BIELSA, Esperança, BASSNETT, Susan. *Translation in global news*. Routledge, 2008, 262 p. ISBN 0-203-89001-9.

Corpus de exemple

14. *Getting ready to celebrate the beginning of spring with the Martisor tradition in Romania*. Romania Insider, ©2024 [cit 02 June 2024]. <https://www.romania-insider.com/getting-ready-to-celebrate-the-beginning-of-spring-with-the-martisor-tradition-in-romania>
15. *Bucharest Holds Romania's Biggest Martisor Market, Attracting 200 Sellers and 15,000+ Visitors*, ©2022 [cit 02 June 2024]. <https://www.bta.bg/en/news/627898-bucharest-holds-romania-s-biggest-martisor-market-attracting-200-sellers-and-15>
16. *International Martisor – March 1*, 2025, by National Today ©2017–2024 [cit 02 June 2024]. <https://nationaltoday.com/international-martisor/>
17. *It's Spring! It's Martisor!*, Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova ©2024 [cit 03 June 2024]. <https://estonia.mfa.gov.md/en/content/it%E2%80%99s-spring-it%E2%80%99s-martisor>
18. *Made in Romania: Mărțișoare to support a favorite designer, cause or charity* ©2024 [cit 03 June 2024]. <https://www.romania-insider.com/martisoare-handmade-designer-bucharest-feb-2022>
19. *March is for Martisor*, FLEX Pro WordPress Theme by SNO, ©2024 [cit 03 June 2024]. <https://pittnews.com/article/155908/arts-and-entertainment/march-is-for-martisor/>
20. *Martisor – a beautiful tradition in Moldova and Romania*, ©Moldova.org [cit 01 June 2024]. <https://www.moldova.org/en/the-martisor-holiday-in-moldova-started-33541-eng/>
21. *Martisor Fair held in Bucharest, Romania*, *Global Times* ©2020 [cit 01 June 2024]. <https://www.globaltimes.cn/page/202202/1253313.shtml>

22. *Mărțișor Brings Hope and Good Luck in Romania*, ARGOPHILIA TRAVEL NEWS ©2024 [citât 02 June 2024]. <https://www.argophilia.com/news/martisor-2/28452/>
23. *Mărțișor celebration în Vilnius*, Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova, ©2024 [citât 02 June 2024]. <https://lituania.mfa.gov.md/en/content/m%C4%83r%C8%9Bi%C8%99or-celebration-vilnius>
24. *NBM puts coin „Martisor – symbol of spring” into circulation*, IPN ©2024 [citât 02 June 2024]. https://www.ipn.md/index.php/en/nbm-puts-coin-martisor-symbol-of-spring-into-circulation-7967_1103038.html
25. *Over 60 concerts to take place in Chisinau, all over Moldova within Martisor Music Festival*, „I.P. MOLDPRES A.I.S.” ©2000-2024 [citât 03 June 2024]. <https://www.moldpres.md/en/news/2024/02/26/24001388>
26. *Romanian spend RON 180 on average on gifts for March 1-8, says study*, Business Review, [citât 01 June 2024]. <https://business-review.eu/news/romanian-spend-ron-180-on-average-on-gifts-for-march-1-8-says-study-131504>
27. *Romanian spring tradition included on UNESCO Intangible Cultural Heritage list*, Romania Insider ©2024 [citât 01 June 2024]. <https://www.romania-insider.com/martisor-intangible-cultural-heritage>
28. *Romanians in Jordan celebrate Martisor*, ©2023 - The Jordan News, [citât 01 June 2024]. <https://jordantimes.com/news/local/romanians-jordan-celebrate-martisor>
29. *Romanians in Jordan continue to honour tradition of Martisor*, ©2023 - The Jordan News, [citât 03 June 2024]. <https://jordantimes.com/news/local/romanians-jordan-continue-honour-tradition-martisor%E2%80%99>
30. *Romanians in Jordan keep the tradition of Martisor alive*, ©2023 - The Jordan News, [citât 02 June 2024]. <https://jordantimes.com/news/local/romanians-jordan-keep-tradition-martisor-alive>
31. *Spring tradition in Romania: Martisor, the changing of seasons symbol*, ©2024 - Romania Insider, [citât 03 June 2024]. <https://www.romania-insider.com/spring-tradition-in-romania-martisor>
32. *Romanian MP proposes new national holiday dedicated to martisor spring tradition*, ©2024 - Romania Insider, [citât 01 June 2024]. <https://www.romania-insider.com/martisor-romania-national-holiday>
33. *Which Countries Celebrate Barta Marta?* Novinite JSC., ©2001-2024, [citât 01 June 2024]. https://www.novinite.com/articles/224488/Which+Countries+Celebrate+Barta+Marta%3F#google_vignette
34. *USAFE band celebrates Martisor Festival in Moldova*, Official United States Air Force Website, [citât 02 June 2024]. <https://www.ramstein.af.mil/News/Article-Display/Article/3326858/usafe-band-celebrates-martisor-festival-in-moldova/>

N.B.: *Articolul a fost prezentat în cadrul conferinței cu participare internațională „Traduceri (traducători) fără frontiere”, desfășurată la 27 septembrie 2024, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.*

Date despre autor:

Iurie TATARU, traducător/editor în cadrul IP Compania „Teleradio – Moldova”.

E-mail: iurietataru@gmail.com

ORCID: 0009-0004-1949-7456

Prezentat la 01.10.2024

CZU: 931.1(470+498)(092):215:141.32

[https://doi.org/10.59295/sum10\(200\)2024_33](https://doi.org/10.59295/sum10(200)2024_33)

СХОДСТВА И РАЗЛИЧИЯ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О ФИЛОСОФИИ ИСТОРИИ А. КСЕНОПОЛА И Н. БЕРДЯЕВА

*Евгений ТОКАРСКИЙ,**Молдавский государственный университет*

Философия истории – важнейшая область философии, изучающая направленность и закономерности исторического движения. Главный вопрос: может ли прошлое чему-то научить человечество, и каково место человека в истории? Изучение законов истории необходимо для избежания фатализма и понимания будущего. Философия истории охватывает такие сложные вопросы, как объект истории, её законы, причинность, значение и ценность. Труды А. Ксенопола и Н. Бердяева в этой области предоставляют глубокие ответы на эти вопросы, раскрывая специфику и вклад мыслителей в философию истории. Исследование их концепций позволяет увидеть уникальный подход к изучению исторического процесса, методологии и эпистемологии истории. Общая цель – проанализировать их вклад в понимание исторических закономерностей и место человека в них.

Ключевые слова: философия истории, историзм, конец истории, христианство.

SIMILARITIES AND DIFFERENCES

A. XENOPOL'S AND N. BERDYAEV'S PHILOSOPHY OF HISTORY

The philosophy of history is one of the key branches of philosophy, focused on understanding the direction and patterns of historical movement. Central to this field is the question: can the past teach humanity, and what is man's place in history? Studying the laws of history is essential to avoid fatalism. Regardless of the envisioned future, it is humanity's future in all its specific traits. The philosophy of history addresses complex questions, such as the object of history, its laws, causality, meaning, and value. An in-depth study of A. Xenopol's and N. Berdyaev's works reveals the uniqueness of their contributions to these issues. The purpose of this research is to analyze their concepts, demonstrating their impact on the understanding of the historical process, as well as the methodology and epistemology of history.

Keywords: philosophy of history, historicism, end of history, Christianity.

SIMILITUDINI ȘI DIFERENȚE ÎN CONCEPȚIA

LUI A. XENOPOL ȘI N. BERDIAEV DESPRE FILOSOFIA ISTORIEI

Filosofia istoriei este una dintre cele mai importante ramuri ale filosofiei, axată pe înțelegerea direcției mișcării istorice și a legiților acesteia. Întrebarea principală este dacă poate trecutul să învețe ceva omenirea și care este locul omului în istorie? Studiarea legilor istoriei este esențială pentru a evita fatalismul și a înțelege viitorul umanității. Filosofia istoriei abordează aspecte complexe, precum obiectul istoriei, legițile, cauzalitatea, sensul și valoarea acesteia. Studiul lucrărilor lui A. Xenopol și N. Berdiaev dezvăluie unicitatea contribuției lor la dezvoltarea acestor tematici. Scopul cercetării este de a analiza conceptele lor și de a demonstra impactul semnificativ asupra înțelegerii procesului istoric, metodologiei și epistemologiei istoriei.

Cuvinte-cheie: filosofia istoriei, istoricism, sfârșitul istoriei, creștinism.

Введение

Философия истории представляет собой область человеческого знания, где встречаются научный анализ, культурные традиции и экзистенциальный поиск. Она занимается скрупулезным изучением исторического процесса, в котором действия людей определяются их потребностями, страстями и интересами, играющими доминирующую роль [7]. На протяжении веков философы предлагали разнообразие способов осмысления истории, создавая концепции, которые отражали многогранность подходов к пониманию прошлого и настоящего. В этом контексте особую важность приобретает рассмотрение проблематики гуманитарного знания. Оно включает такие аспекты, как существова-

ние единого исследовательского поля гуманитарных наук, взаимосвязь их методов и необходимость разработки общей методологии для исследования. История, как часть гуманитарного знания, играет ключевую роль в формировании этой методологии, обосновывая свое положение и инструментарий в системе гуманитарных наук [3]. Однако различия в подходах к историческому процессу подчеркивают необходимость изучения и сопоставления различных философских традиций, что позволяет глубже понять историю как феномен. Новизна настоящего исследования сосредоточена на сравнении философских подходов Александру Ксенопола и Николая Бердяева, двух мыслителей, чьи взгляды на историю редко рассматриваются в едином контексте. Сопоставление их идей открывает новые перспективы на понимание исторического процесса, объединяя рационально-аналитические методы Ксенопола с экзистенциально-духовным подходом Бердяева. Такое исследование позволяет не только выявить общие и отличительные черты их взглядов, но и продемонстрировать возможности интеграции научного и духовного подходов в современных условиях. Актуальность исследования определяется растущей потребностью в осмыслении глобальных исторических процессов и их влияния на человечество. Современные вызовы требуют объединения научного анализа и гуманистического понимания, что делает наследие Ксенопола и Бердяева особенно ценным. Кроме того, исследование способствует актуализации малоизученных идей Ксенопола, расширяя их значение за пределами румынской академической среды и делая их доступными для широкой аудитории. Александру Ксенопол и Николай Бердяев – два выдающихся мыслителя, которые представляют, казалось бы, диаметрально противоположные, но одновременно взаимодополняющие подходы к философии истории. Ксенопол, вдохновлённый позитивизмом и научной строгостью, видит в истории поле объективного анализа и систематизации причинно-следственных связей, позволяющее выявить закономерности развития цивилизаций. В то же время Бердяев воспринимает историю как драматический процесс борьбы за свободу, наполненный духовным смыслом и экзистенциальным поиском. Их взгляды, сформированные разным культурным контекстом и интеллектуальными традициями, раскрывают сложность и многогранность исторической науки. Ксенопол акцентирует внимание на объективности и универсальности исторических законов, Бердяев – на уникальности каждого человеческого опыта и символической роли истории в судьбе человечества. Их работы, рассматриваемые в сравнении, позволяют глубже понять не только саму природу исторического процесса, но и способы, которыми мы можем осмысливать его сегодня. В данной статье мы сопоставим философские концепции Ксенопола и Бердяева, чтобы показать, как их подходы обогащают наше понимание истории. Ибо философия истории в качестве объекта исследования берет не ту или иную социальную группу, не тот или иной город, не тот или иной отдельный социальный организм, а весь исторический процесс, представляющий сложный комплекс различных элементов, находящихся в постоянном взаимодействии [8].

Способна ли история стать наукой?

Философия истории Александру Ксенопола и Николая Бердяева представляет собой два различных подхода к пониманию исторического процесса, объединённых стремлением постичь его глубинный смысл. Эти подходы демонстрируют как точки пересечения, так и радикальные различия в интерпретации истории, что связано с их культурным контекстом, личными убеждениями и философскими ориентирами. Несмотря на определённые сходства, философы исследуют историю через призму разных мировоззрений, что существенно влияет на их трактовки исторических событий и закономерностей. Александру Ксенопол, будучи одной из ключевых фигур румынской философии истории, стремился вывести историю на уровень строгой научной дисциплины [6]. Он ориентировался на эмпирический подход и наука о истории для него не была чем-то абстрактным или метафизическим. Вдохновлённый позитивизмом Огюста Конта, который утверждал, что только эмпирические факты могут быть объектом научного познания, а также французскими историками, такими как Франсуа Гизо и Генри Берр, Ксенопол разработал концепцию, в которой история должна исследоваться с опорой на объективные данные, документально подтверждённые источники и верифицируемость информации [4]. Он считал, что истинное понимание истории возможно лишь через строгое

соблюдение научных методов и анализа фактов. Ксенопол отвергал упрощённые модели, такие как теории влияния географических факторов, например, почвы и климата, на развитие цивилизаций. Он считал, что такие подходы, хотя и были популярны в научной среде, не могли полноценно объяснить сложные исторические процессы. В его взгляде история – это гораздо более сложная сеть причин и следствий, которая не ограничивается лишь физическими или материальными факторами. Ксенопол предложил подход, основанный на поиске всеобъемлющих причинных связей, которые охватывают как индивидуальные, так и коллективные аспекты исторического развития. В рамках этого подхода история воспринимается как процесс становления и развития, который затрагивает не только материальные, но и интеллектуальные сферы [7]. Он считал, что важно учитывать как экономические, так и культурные, моральные, философские и духовные аспекты общества, чтобы можно было получить полное представление о исторических процессах. Ксенопол критиковал позитивистские модели за их излишнюю упрощённость, сближаясь с такими мыслителями, как Виндельбанд и Риккерт, которые акцентировали внимание на уникальности исторического познания. Это взаимодействие науки и философии стало для него ключом к правильному пониманию истории. Несмотря на влияние философии Шопенгауэра, который акцентировал внимание на пессимизме и неизбежности страдания в мире, Ксенопол противопоставлял его философии свой собственный оптимизм, что делало его концепцию более жизнеутверждающей и универсальной [9]. В отличие от Шопенгауэра, который был склонен видеть мир как место трагического существования, Ксенопол полагал, что через изучение истории можно найти позитивные, конструктивные элементы, ведущие к прогрессу и совершенствованию человечества. Николай Бердяев рассматривал историю с совершенно другой точки зрения, где ключевым моментом является духовность и свобода. Для него история тесно связана с христианством, которое открыло миру свободу как фундаментальную категорию, определяющую человеческое существование. Бердяев полагал, что христианство стало источником драматического характера истории, поскольку оно открыло возможность для человека обрести себя через борьбу за свою свободу. Этот процесс борьбы за свободу имеет как индивидуальное, так и коллективное значение, что придаёт историческому процессу трагический и апокалиптический оттенок. История, по мнению Бердяева, была не просто набором событий, а духовной борьбой, которая не всегда вела к победе, но всегда оставалась значимой. В своём труде «Смысл творчества» Бердяев утверждает, что история является «вечной неудачей», где религия, государство и философия, несмотря на все свои усилия, так и не смогли достичь своих конечных целей [2]. Для Бердяева история не представлялась линейным прогрессом, как у Ксенопола, а скорее процессом символического творчества, в котором человек постоянно стремится к высшим духовным ценностям, но никогда не достигает окончательного результата. Бердяев подчёркивает важность элитарности в истории, критикуя любые попытки уравнивания людей, но со временем, как и его философия, его взгляды изменились. Он переосмыслил эти идеи, сближившись с левыми течениями, где он увидел в борьбе за свободу и справедливость универсальные ценности, независимо от социальной и культурной принадлежности. Кроме того, Бердяев выделяет диалектику культуры, в которой религиозные основы разрушаются под влиянием Просвещения. Он полагал, что современная культура и философия – это результат постоянного столкновения светского и духовного, где культурные достижения часто происходят через кризисы и столкновения идеологий. Для Бердяева смысл истории выходит далеко за рамки земного существования, и её финальный аккорд заключается не в достижении какого-либо завершённого результата, а в непрерывном стремлении к духовной полноте. В этом аспекте его взгляды сближаются с идеями Гегеля, Гуссерля и других философов, видящих историю как глобальный процесс, в котором каждое культурное явление представляет собой лишь один момент в более широком контексте всемирной истории, где каждый этап истории является важным и необходимым для дальнейшего духовного развития человечества.

Сравнение подходов

В современной западной философии истории можно условно выделить две основные парадигмы: онтологическую и гносеологическую [5]. Эти парадигмы различаются по своим подходам к

пониманию исторического процесса, одна из которых акцентирует внимание на сущности истории, её бытии и существовании, а другая фокусируется на познании и методах изучения истории. Александр Ксенопол и Николай Бердяев представляют два взаимодополняющих, диаметрально противоположных подхода, которые включаются в эти парадигмы. Их философия истории предлагает два различных способа осмысления исторического процесса, что позволяет рассматривать историю как сложное и многогранное явление, включающее в себя как объективные закономерности, так и экзистенциальные переживания человека. В то время как взгляды Ксенопола ориентированы на рациональное объяснение и научную строгость, подход Бердяева нацелен на духовный смысл и глубокие личные переживания. Подход Александру Ксенопол к истории выражается в стремлении рассматривать её как строгую научную дисциплину, в которой доминируют понятия причинности, верифицируемости и объективности. Его подход создает метафору для систематического осмысления исторического процесса, подчинённого определённым законам и логическим принципам. Ксенопол считал, что история должна исследоваться как объективная наука, основанная на точных фактах и эмпирическом материале. Взгляд Ксенопола был во многом сформирован под влиянием позитивизма Огюста Конта и научного подхода, который акцентирует внимание на материальных и эмпирических факторах. Для Ксенопола история – это не просто хронологическая последовательность событий, а комплексная структура, где каждая деталь подчинена определённой логике. Он полагал, что исторический процесс можно и нужно изучать с использованием научных методов, которые позволяют избежать субъективных оценок и эмоциональных интерпретаций. Его работа была направлена на выявление универсальных законов, которые могли бы объяснить развитие цивилизаций и дать ключ к пониманию их эволюции. Ксенопол искал причины, которые лежат в основе всех исторических изменений, рассматривая исторический процесс как систему, подчинённую определённым законам. Бердяев, напротив, предлагает совершенно иной взгляд на историю, в центре которого находится духовная природа человеческого существования. Для него история — это не столько наука, сколько процесс борьбы за свободу и реализации человеческого духа. В своих трудах Бердяев подчёркивает, что исторический процесс имеет не только земной, но и метафизический смысл. Он рассматривал историю как арену, на которой разыгрывается драма человеческой свободы, а также как место, где встречаются божественное и человеческое начало [1]. Христианское осмысление истории, на которое опирается Бердяев, придаёт особую символическую глубину его взгляду. История, по его мнению, это не просто череда событий, а поиск высших ценностей и смысла, который выходит за рамки эмпирического и материального. Для него важен не только внешний ход событий, но и те внутренние процессы, которые связаны с духовным развитием человечества и его борьбой за подлинную свободу. История для Бердяева – это не просто результат взаимодействия социальных и политических сил, а результат внутренней борьбы человека за своё духовное освобождение. Различия в подходах Ксенопола и Бердяева отражают два фундаментальных взгляда на историю: рациональный и духовный. Ксенопол анализирует историю через призму объективных факторов, таких как экономика, политика, география и социология. Он убеждён, что исторический процесс можно изучать с помощью научных методов, избегая субъективности и эмоциональных интерпретаций. Для него история является результатом объективных законов, которые можно вычислить и систематизировать. Бердяев же, напротив, ставит на первое место субъективный опыт, внутренний мир человека и его стремление к свободе. Он считает, что история не может быть понята только через факты и закономерности, потому что она включает в себя человеческие страсти, страхи, надежды и религиозные поиски. История для него – это место, где разыгрывается драма личной свободы, и поэтому её невозможно понять, если не учитывать субъективные переживания людей, их моральные и духовные искания [1]. В то время как Ксенопол строит свою теорию на основе строгой логики и материалистического анализа, Бердяев подчеркивает уникальность каждого исторического момента и неповторимость человеческой судьбы. Он утверждает, что каждый исторический момент имеет свою уникальную духовную значимость, которую невозможно выразить только через объективные факты. Для Ксенопола история — это процесс, подчинённый законам, которые можно изучить и понять с помощью научных методов. Его задача заключалась в том, чтобы найти универсальные

закономерности, которые объясняли бы развитие цивилизаций и обществ. Ксенопол верил, что рациональные законы могут пролить свет на исторический процесс и помочь в его анализе. В то время как Бердяев видел в истории процесс творения, наполненный глубокими внутренними смыслами, который невозможно изучить только с помощью научных методов. Для него история была гораздо более сложным и многогранным процессом, включающим в себя не только объективные события, но и духовные аспекты человеческого существования. Научный анализ Ксенопола позволяет глубже понять объективные факторы, влияющие на ход истории, такие как политическая структура, экономические отношения и географические условия. В то время как духовные размышления Бердяева привносят в этот процесс гуманистическое измерение, показывая, что за сухими фактами всегда стоят человеческие судьбы и внутренние конфликты. История для него – это не просто изучение фактов, а попытка осмыслить духовные движения, которые лежат в основе человеческого существования. Вместе эти подходы формируют уникальный диалог, в котором история предстает не только как наука или искусство, но как пространство, где соединяются рациональное и духовное, объективное и субъективное. Каждый из философов вносит свою уникальную лепту в понимание исторического процесса, и их взгляды, несмотря на явные различия, дополняют друг друга, создавая более полное представление о сути истории.

Вывод

Александр Ксенопол и Николай Бердяев показывают два полярных, но в то же время дополняющих по отношению друг к другу пути к пониманию философии истории в ее эмпирическом и экзистенциальном проявлении. Обе работы свидетельствуют о том, что история — это не просто набор фактов или одномерная вещь, это сложный процесс, охватывающий разные научные и духовные аспекты. История, таким образом, становится не только хроникой, но и местом, где осуществляется глубокий философский и нравственный поиск. Ксенопол, отдавая предпочтение научной строгости и предлагает интерпретировать историю, область знания, требующую объективного анализа и систематического подхода. Он рассматривает исторические события как элементы, которые могут быть связаны в единую цепь причинно-следственных связей, тем самым подчеркивая уникальность каждого исторического феномена и необходимость его научного осмысления. В своей философии Ксенопол акцентирует внимание на том, что упрощение исторического процесса до факторов окружающей среды или субъективных интерпретаций является фальсификацией, которая мешает полноте и глубине исторического понимания. Это видение позволяет рассматривать историю как инструмент для выявления универсальных закономерностей развития цивилизаций, подходя к ней как к науке, в которой можно найти законы эволюции человеческого общества. При этом, опираясь на идеи позитивизма, Ксенопол утверждает, что только объективные данные, подтвержденные документацией, могут стать основой для обоснования исторических теорий и гипотез. Так он ставит научный метод на первое место, уверенный, что истинное понимание истории может быть достигнуто только через точный и беспристрастный анализ фактов. Бердяев, напротив, сосредоточен на экзистенциальном и духовном измерении истории, где важнейшее значение придается внутренним переживаниям человека, его стремлениям, вере и поиску смысла. Для Бердяева ключевым является не столько причинно-следственная логика событий, сколько поиск их внутреннего, духовного смысла, который зачастую ускользает от научных объяснений. История, в его понимании, — это арена борьбы человека за свободу, поле драматической конфронтации между стремлением к духовным высотам и неизбежными ограничениями, которые ставит перед ним материальный мир. Христианская идея свободы, привнесённая в мировое сознание, становится для Бердяева центральной осью исторического процесса, раскрывая его трагический и одновременно возвышенный характер. Он воспринимает историю как путь символического творчества, где человек стремится к Божественному, но его усилия, как бы значительными они ни были, остаются неизбежно незавершёнными. В этом контексте Бердяев видит исторический процесс как диалог между человеческим существованием и высшими духовными силами, где важны не только события, но и те внутренние изменения, которые происходят с человеком в ходе этого поиска. Несмотря на различия в подходах, оба философа вносят значи-

тельный вклад в понимание природы исторического процесса. Ксенопол предлагает нам взглянуть на историю как на строгую науку, которая может помочь осмыслить законы развития цивилизаций и человеческого общества, но при этом не сводится к механистическому детерминизму, который игнорирует более глубокие философские и духовные аспекты. Бердяев, в свою очередь, напоминает о том, что история – это не только поиск истины, но и путь к самопознанию, через который человек постигает своё предназначение и своё место в мировом процессе. Он утверждает, что человеческое существование невозможно понять в полном объеме без учета тех внутренних трансформаций, которые происходят с индивидом в исторической перспективе. Их работы позволяют увидеть, что история – это одновременно внешняя и внутренняя реальность, объединяющая материальные и духовные измерения, а также демонстрируют, как различные философские подходы могут дать более полное представление о процессе исторического развития. Важным выводом из их трудов является осознание того, что история не может быть сведена лишь к одной парадигме. Исторический процесс требует междисциплинарного подхода, где аналитическая строгость и научная объективность сочетаются с экзистенциальным поиском, который учитывает не только объективные события, но и внутренние переживания людей, их моральные и духовные поиски. Объективные факты и субъективные переживания, причинно-следственные связи и духовные искания – всё это составляет ткань исторического процесса, где один аспект не может существовать без другого, а понимание истории невозможно без осознания её многослойности. Сравнение философии Ксенопола и Бердяева также демонстрирует, что подходы к истории зависят от культурного и личного контекста мыслителя. Если Ксенопол, находясь в румынском пространстве, ориентируется на вопросы национальной идентичности и цивилизационного пути, то Бердяев, будучи представителем русской философской традиции, осмысливает историю через призму всемирного духовного процесса, который охватывает не только национальные, но и универсальные аспекты человеческого существования. Оба подхода подтверждают, что история – это не только прошлое, но и важнейший инструмент для понимания настоящего и проектирования будущего. История не существует в вакууме, она всегда связана с тем, что происходит с нами в моменте, и как мы воспринимаем это в контексте нашего культурного и духовного фона. Исходя из этого, вывод данного исследования способствует разворачиванию теоретической и практической ценности не только для дальнейшего анализа сферы переплетенных интересов Бердяева и Ксенопола, но также и для углубления понимания исторического процесса как многослойного феномена, объединяющего как объективные законы, так и субъективные переживания людей. Это исследование открывает возможности для интеграции различных подходов к истории, выявляя их потенциал в современном осмыслении исторического опыта и взаимодействия философии с историей. В условиях современных вызовов, таких как глобализация и переписывание историй, умение синтезировать рациональные и духовные аспекты истории становится необходимым инструментом для гуманитарных исследований и практической деятельности в области гуманитарной политики и стратегического планирования. Важно понимать, что история, в конечном счете, — это не просто набор событий, но и глубинный процесс, который помогает нам понять не только своё прошлое, но и ориентироваться в будущем, формируя взгляд на мир, на который мы можем повлиять, опираясь на осознанные и философски обоснованные решения.

Библиография:

1. Бердяев Н. *Смысл истории*. Издательство Махаон. М., 2016 – ISBN 978-5-38-912328-1.
2. Бердяев Н. *Смысл творчества. Опыт оправдания человека*. Амрита, М., 2022 г. ISBN: 978-5-413-02492-8.
3. Гадамер Х.-Г. *Истина и метод* / Пер. с нем.; общ. ред. и вступ. ст. Б. Н. Бессонова. – М.: Прогресс, 1988, 704 с. ISBN 5-01-001035-6.
4. Конт О. *Курс позитивной философии*. Том 1. – М.: Наука, 2003, 624 с. ISBN 5-02-013550-1.
5. Кун Т. *Структура научных революций*. Перев. И. З. Налётова. М., 1975. ISBN 978-5-17-059190-9.
6. Ксенопол А. *Главные принципы истории*, 1908.
7. Ксенопол А. *Русско-турецкая война – Războiul dintre Ruși și Turci*, 2 т., 1880.

8. Лакатос И. *Фальсификация и методология научно-исследовательских программ* – М.: Медиум, 1995. ISBN 978-5-85-691040-6.
9. Шопенгауэр А. *Мир как воля и представление*. – М.: Академический проект, 2015, 944 с. ISBN 978-5-8291-1624-2.
10. Ясперс К. *Смысл и назначение истории*. М.: Политиздат, 1991. ISBN 5–250–01357–0.

Данные об авторе:

Евгений ТОКАРСКИЙ, университетский ассистент, Молдавский государственный университет.

ORCID: 0000-0002-1583-0803

E-mail: eugeniu.tocarschii@usm.md

Prezentat la 31.09.2024

VIAȚA, MOARTEA ȘI NEMURIREA OMULUI ÎN FILOSOFIA COSMISTĂ RUSĂ

Denis CHIRIAC,

Universitatea de Stat din Moldova

În articol se investighează evoluția concepțiilor filosofice referitoare la viață, moarte și nemurire în cadrul mișcării filosofice a cosmismului rusesc. Începând cu influențele precursore din secolul al XIX-lea și continuând cu dezvoltarea sa în perioada sovietică și post-sovietică, studiul analizează modul în care cosmismul rusesc și-a conturat viziunile asupra existenței umane și transcendenței. Se utilizează diverse metode de cercetare, inclusiv dialectică, comparativă, sintetică și prognostică, pentru a examina interacțiunile dintre idei, influențele reciproce și evoluția conceptelor filosofiei cosmiste. Prin abordarea sistemică-diacronică, explorăm evoluția gândirii cosmiste în contextul socio-cultural și istoric al Rusiei. Rezultatele evidențiază complexitatea și profunzimea concepțiilor filosofice în cadrul cosmismului rus, subliniind importanța continuării cercetărilor interdisciplinare și a dialogului intercultural în acest domeniu.

Cuvinte-cheie: *cosmism, evoluție, filosofie, biosferă, noosferă, moarte, nemurire, viață.*

THE LIFE, DEATH AND IMMORTALITY OF MAN IN RUSSIAN COSMIST PHILOSOPHY

The article investigates the evolution of philosophical conceptions regarding life, death, and immortality within the Russian cosmism philosophical movement. Starting with precursor influences from the 19th century and continuing with its development during the Soviet and post-Soviet periods, the study analyzes how Russian cosmism shaped its views on human existence and transcendence. The article employs various research methods, including dialectical, comparative, synthetic, and prognostic, to examine the interactions between ideas, mutual influences, and the evolution of cosmism philosophy concepts. Through a systemic-diachronic approach, we explore the evolution of cosmist thought in the socio-cultural and historical context of Russia. The results highlight the complexity and depth of philosophical conceptions within Russian cosmism, emphasizing the importance of continuing interdisciplinary research and intercultural dialogue in this field.

Keywords: *cosmism, evolution, philosophy, biosphere, noosphere, death, immortality, life.*

Introducere

Misterul triadei viață – moarte – nemurire a fost dintotdeauna un subiect predilect de interes filosofic. Totuși, aceste fenomene rămân, ca și înainte, dincolo de limitele cunoașterii umane depline. Moartea, ca fenomen al existenței, este definită în dicționare drept încetarea ireversibilă a activității vitale a unui organism. În spatele ireversibilității morții, nemurirea apare ca o depășire a mortalității, ceea ce pare paradoxal din punct de vedere logic.

Deși dilemele filosofice legate de viață, moarte și nemurire au preocupat mințile oamenilor încă din cele mai vechi timpuri, aceste chestiuni au fost adesea abordate doar dintr-o perspectivă religioasă, în care nu există metode practice de a învinge moartea. După observația lui I. V. Vișev: „În filosofie, departe de religie și misticism, adică în filosofia materialistă, soluția pozitivă, reală, practică a problemei nemuririi personale a fost, pentru mult timp, supusă unui veto nefondat, fiind considerată o temă nedemnă de cercetare științifică” [1].

Una dintre tendințele filosofice care a îndrăznit să înțeleagă și să depășească contradicția problemelor viață – moarte – nemurire este cosmismul rusesc. Forța sa rezidă în credința neclintită în posibilitatea fundamentării științifice și morale a bunăstării comune a viitoareii comunități cosmice. Astfel, filosofia cosmismului rusesc a adus în prim-plan problema nemuririi personale practice, transformând-o nu doar într-un subiect al reflecțiilor idealiste, ci și materialiste.

În acest context, creștinismul a exercitat o influență semnificativă asupra conceptului de nemurire în filosofia cosmistă. Filosoful N.F. Feodorov (1829-1903), fondatorul cosmismului, își descrie poziția ca fiind „activ-creștină”, chemând la „acțiune divină” prin „acceptarea bucuriei și durerii muncii creatoare” și „atingerea Împărăției lui Dumnezeu”, care va conduce la divinizarea omului, adică asemănarea omului cu Dumnezeu și atingerea nemuririi.

În acest cadru, nu putem omite învățătura despre înviere. Învierea lui Hristos oferă speranța unei învieri universale și a victoriei rațiunii asupra morții. El a inițiat procesul învierii și „acest act nu este încheiat, dar nici unul care să se finalizeze decât în viitor, [...] acest act se desfășoară încă” [2] și se va finaliza prin dobândirea puterii învierii. N.Feodorov consideră moartea un accident, sursa tuturor nefericirilor și relelor, înrădăcinată în natura umană însăși, și intenționează să o elimine cu ajutorul rațiunii date de Dumnezeu. Astfel, lupta împotriva morții devine principala sarcină a omenirii.

Omul și universul în filosofia cosmistă rusă

Ideea interconexiunii omului și a universului, cu un început absolut și integral, precum și orientarea lor reciprocă unul către celălalt, a determinat elementele cele mai importante ale tradiției cultural-spirituale și academice ruse. Problema principală a omului a fost finitudinea existenței sale. Filosofia cosmismului rusesc dezvoltă o strategie specifică de abordare a morții și nemuririi.

Problema vieții, morții și nemuririi omului a devenit parte integrantă a cercetărilor științifico-filosofice ale gândirii cosmiste, manifestându-se și în ipotezele științifice. În acest context, este relevant să examinăm principalele direcții ale filosofiei cosmiste. Cercetătorul V.V. Liutkin propune următoarea clasificare a curentelor filosofice specifice cosmismului rusesc: 1) cosmismul științific și evoluționist; 2) cosmismul religios și moral; 3) cosmismul în artă [3].

O trăsătură distinctivă a cosmismului rusesc o constituie și prezența a două modele de relație cu viața, moartea și nemurirea, care, la prima vedere, par a fi imposibil de sintetizat. Sincretismul și diferențierea caracteristică acestui curent filosofic duc, în cele din urmă, la reinterpretarea fenomenului vieții și privirea morții nu ca o condiție a existenței umane, depășind doar nemurirea corporală. Cosmismul rusesc, fiind și un curent holistic al gândirii filosofice, dezvoltă ideea unității totale, care permite privirea lumii ca un întreg indivizibil [4].

Ideea inseparabilității omului și universului și rolul său principal în asigurarea procesului unitar al evoluției cosmice este centrală: omul, și nu Dumnezeu, în ciuda orientării religioase a cosmismului rusesc, este în centrul transformării lumii, integrării activității și cunoașterii umane în procesul unitar al evoluției universului. Conform cosmiștilor, destinul umanității în evoluția organismului mondial constă în atingerea unității armonioase a proceselor naturale și sociale, care oferă cheia nemuririi.

Scopul principal cognitiv și metodologic al cosmismului rusesc nu constituie afirmarea nemuririi ființei umane, ci aspirația spre perfecțiunea sa, care reprezintă condiția necesară și suficientă pentru nemurire. Prin evoluție, cosmiștii înțeleg transformarea spirituală, intelectuală și fizică. Ce este nemuritor în om: creierul, sufletul, trupul? Poate fi nemuritoare o ființă imperfectă, împovărată de instincte animale? Procesul de transformare trebuie să fie integral și să conducă la nemurirea supra-ființei, omului-dumnezeu, după cum afirma Soloviev.

Perspectiva filosofico-religioasă: de la moarte la nemurire prin știință și credință

Cel mai mare reprezentant al cosmismului rusesc și unul dintre fondatorii acestui curent N. F. Feodorov, în lucrarea *Filosofia acțiunii comune* (2 v., 1906-1913), propune ideea centrală a întregului cosmism rusesc privind necesitatea unirii oamenilor și răspândirii lor în întregul univers. Pentru umanitate există perspectiva explorării cosmosului apropiat și îndepărtat, a colonizării și organizării umanității dincolo de limitele planetei. N. Feodorov a prezis genial că tocmai rușii vor fi primii care vor cuceri spațiul. Măreția poporului său o asocia cu măreția pământului rusesc.

El consideră moartea drept principalul rău universal și, în ceea ce privește depășirea ei, gândește radical: nemurirea trebuie să fie asigurată nu doar pentru cei care trăiesc în prezent, ci și pentru cei decedați. N.Feodorov respinge posibilitatea fericirii dacă nu participă la ea, cel puțin, întreaga umanitate. Astfel de idei cer renunțarea la orice compromisuri cu principalul rău al lumii – moartea. Cu toate acestea, la baza învierii stă ideea dezvoltării omului, deoarece, conform lui N. Feodorov: „Învierea nu este progres, dar ne-

cesită o adevărată perfecțiune, o perfecțiune veritabilă” [5]. Progresul, ca tranziție de la mai rău la mai bine, este o necesitate, iar însuși progresul pentru umanitate necesită învierea, subliniază același autor.

Pentru N. Feodorov, perfecțiunea se realizează în sinteza perfecțiunii morale și fizice; prin depășirea imperfecțiunii naturale a omului, care îl face să ucidă și să moară. El subliniază starea imperfectă în care se află omul acum: „Între timp, moartea este pur și simplu rezultatul sau expresia imaturității, a vieții nesigure, neautonome, incapabile de restaurare sau întreținere reciprocă. Oamenii încă nu au ajuns la maturitate, sunt semi-ființe, dar plenitudinea existenței personale, perfecțiunea personală este posibilă doar în cazul perfecțiunii generale”. [...] „Maturitatea înseamnă și lipsa durerii, nemurire; dar fără învierea celor morți, nemurirea celor vii este imposibilă”, adică pentru a atinge nemurirea, trebuie să se atingă perfecțiunea. „Adevărata perfecționare, care nu se separă de «rădăcini» și «baze», este definită ca o nouă etapă conștientă a evoluției, care cuprinde toate tipurile și nivelurile acesteia, întreaga natură și omul” [6].

Perfecțiunea, conform lui N. Feodorov, constă în învierea tot mai perfectă a strămoșilor, cu transformarea omului. Drumul către un astfel de tip de existență, o existență perfectă, pe lângă perfecțiunea morală, el îl vede și în realizările științei și tehnologiei, prin intermediul cărora omul își va putea extinde nelimitat capacitățile fizice. În legătură cu perspectiva inevitabilei extinderi a umanității care a depășit moartea, N. Feodorov insistă asupra necesității explorării cosmosului: la atingerea nemuririi, umanitatea va avea nevoie de un nou spațiu pentru colonizare și de noi resurse pentru susținerea vieții umanității unite. Acest tip de sinteză a optimismului științific și a credinței religioase a fost caracteristic pentru întregul curent al cosmiștilor.

V. S. Soloviov consideră, de asemenea, că scopul principal al universului este atingerea integrității și armoniei universale prin transformarea oamenilor în „oameni-dumnezei” atotputernici. În înțelegerea sa, omul are chemarea cosmică de a uni toate părțile lumii într-un întreg armonios. El subliniază rolul activ al omului în evoluție ca un proces treptat de întrupare a principiului spiritual în materie. Omul are tendința de a fi mai bun decât este el însuși, iar în această idee de „supraom”, despre care vorbea Nietzsche, Soloviov vede calea către nemurire.

Oamenii doresc să depășească imperfecțiunea realității, care este caracterizată, în primul rând, prin mortalitate: „Și iată asupra cărui aspect ar trebui să se concentreze, logic vorbind, oamenii care doresc să se ridice deasupra realității existente – cei care doresc să devină supraoameni. Cu ce se deosebește, în mod special, acea umanitate deasupra căreia doresc să se ridice, dacă nu tocmai prin faptul că este muritoare?” [7]. V. Soloviov, în tradiția cosmismului rusesc, vorbește despre necesitatea transformării, a schimbării condițiilor de existență ale umanității.

V. Soloviov afirmă că, chiar dacă nu avem un „supraom” în fața noastră, există o cale supraumană, la capătul căreia se află victoria completă și decisivă asupra morții. Un rol special în ideile formării supraomnirii îl joacă aspectul moral: evaluarea faptelor și fenomenelor din lume în conformitate cu condițiile necesare pentru transformarea omului muritor și suferind în supraomul nemuritor și fericit. Prin credință și comuniune cu Dumnezeu, se atinge perfecțiunea supraomului, sau omului-dumnezeu.

Unitatea omului-dumnezeu, ca proces de spiritualizare a materiei, reprezintă un drum lung către desăvârșirea absolută, la capătul căruia se stabilește nemurirea. Perfecțiunea, conform lui V. Soloviov, este înțeleasă prin unirea cu Dumnezeu, unitatea rațiunii, sufletului și trupului. Filosoful consideră că umanitatea trebuie să parcurgă acest drum: de la omul-animal la omul-dumnezeu, obținându-și esența morală. În ideile lui V. Soloviov se îmbină concepțiile științifice și idealurile creștinismului și umanismului, iar scopul suprem al dezvoltării evolutive este realizarea sintezei dintre știință, filosofie și religie.

O poziție distinctă o are filosofia lui P. A. Florenski (1882-1937), care, fiind pe de o parte matematician și, pe de altă parte, teolog și filosof, a încercat să înțeleagă adevărurile divine prin intermediul muncii intelectuale. Considerând omul conștient de imperfecțiunea sa, P. Florenski descrie mecanismul organoproiecției – crearea unor unelte tehnice după modelul și asemănarea organelor naturale [8]. Astfel, omul tinde să influențeze activ mediul înconjurător, iar tehnologia devine un intermediar între om și natură, precum și un mijloc de autocunoaștere, deoarece, în acest stadiu al evoluției, omul nu are control nici măcar asupra propriei sale ființe. Tehnologia va permite înțelegerea mai precisă și profundă a funcționării propriilor noastre organe, oferind posibilitatea de a reproduce organe rudimentare sau nedezvoltate, descoperind capacitățile organismului nostru.

Toate acestea conduc la ideea, susținută de mulți filosofi cosmiști, a tranziției de la progresul tehnologic la cel organic, de la imperfecțiune la perfecțiune. Orientarea antropocentrică a concepțiilor filosofico-religioase ale cosmismului rusesc proclamă omul, ca purtător de chip și asemănare a lui Dumnezeu, elementul central al existenței, în procesul de devenire a omului-dumnezeu. Omul este cel care poate influența condițiile proprii sale existențe, urmând calea spre perfecțiune, care, în cele din urmă, îi va garanta nemurirea. Astfel, reprezentanții direcției religios-filosofice văd perfecțiunea ca o condiție necesară a existenței omului în univers.

În ansamblu, filosofia cosmismului rusesc, fiind alimentată de cultura creștină și precreștină, a devenit o construcție filosofică unică, în care se estompau diferențele dintre interpretările materialiste și idealiste ale fenomenului uman, iar „optimismul materialist” inspirat de realizările progresului științifico-tehnic se îmbina cu sentimentul religios profund de credință în posibilitatea salvării de la moarte.

Perspectiva științifico-naturalistă: transformarea omului și noosfera

În această ordine de idei, știința și rațiunea umană sunt mijloacele prin care se înțelege lumea și se atinge unitatea dintre om și cosmos. Urmașii acestei direcții acordă un rol principal rațiunii în transformarea omului și în atingerea perfecțiunii. Viziunea sa asupra lumii, V. I. Vernadski (1863-1945) a exprimat-o prin conceptul de „noosferă”. Studiind Pământul și împrejurimile sale, V. Vernadski, fiind și profesor de mineralogie, a observat schimbarea colosală a ordinii lucrurilor odată cu intervenția omului în natură. Prin această intervenție se crea o „nouă formă de putere a organismului viu asupra biosferei”, oferind posibilitatea de a „transforma toată natura înconjurătoare”. A transforma în sensul de a transfigura, iar această transfigurare este scopul creării noului înveliș al Pământului – noosfera [9].

Doctrina lui V. Vernadski despre eternitatea vieții presupunea perfecțiunea rațiunii umane, extinsă dincolo de biosferă. Noosfera este un astfel de înveliș al Pământului, format în urma activității umane: culturale și tehnice. Funcția principală a noosferei este capacitatea oamenilor de a influența mediul înconjurător. Cercetătorul nu excludea extinderea noosferei dincolo de limitele Pământului – în spațiul cosmic. Esențialmente, în spatele acestei filosofii se ascunde o morală simplă: oamenii ca ființe înzestrate cu rațiune, trebuie să trateze mediul înconjurător cu grijă, dezvoltându-l, umplându-l cu conștiință și, ca urmare, gestionându-l.

Avantajele omului asupra animalelor s-au manifestat încă din perioada apariției primelor unelte de muncă, când omul a început activitatea sa transformatoare. Pentru a trece de la biosfera pe care o cunoaștem la o nouă calitate a acesteia – noosfera, sunt necesare anumite condiții. Și anume: un sistem informațional unic pentru întreaga umanitate (ceea ce în stadiul actual sună destul de firesc), descoperirea de noi surse de energie, creșterea numărului de oameni care se ocupă de știință – ceea ce, de asemenea, este o realitate, deoarece numărul oamenilor de știință crește în fiecare an.

În acest sens, rațiunea perfectă a omului, care transfigurează natura ca materie vie ce constituie noosfera, pare a fi nemuritoare. Salvarea de la moarte el o vede în perfecționarea rațiunii, a potențialului intelectual și spiritual. În ansamblu, evoluția se îndreaptă în această direcție. Mai mult decât atât, un reprezentant al abordării științifice din cosmismul rusesc a subliniat că știința este doar unul dintre modurile de a ajunge la adevăr, alături de sistemele religioase și filosofice, iar formele tradiționale de cunoaștere științifică nu pot ajuta omul să pătrundă în tainele lumii [10].

La fel ca V. Vernadski, un alt reprezentant al cosmismului rus, botanistul și microbiologul N. G. Holodnîi (1882-1953), a subliniat importanța rațiunii umane. Cu toate acestea, el a criticat viziunea antropocentristă, în care omul, considerându-se în centrul universului, devine egocentric, iar consecința acestui antropocentrism este atitudinea consumatoristă și atitudinea utilitaristă față de natură. În opoziție față de antropocentrism, N. Holodnîi a propus conceptul de antropocosmism, subliniind legătura inerentă a omului cu natura și cosmosul. El înțelegea antroposfera ca parte a biosferei, apărută datorită activității avansate a omului și supusă „acțiunii unor legi speciale, socio-economice, care nu se extind asupra restului naturii” [11]. Spre deosebire de mulți cosmiști, el considera omul doar o ființă naturală, fără nimic supranatural. În acest sens, pentru el nu există nemurirea personală, deoarece nu există nimic individual-etern în ordinea naturală, iar în antropocosmism există doar nemurirea speciei umane ca o eternitate relativă. Armonia se realizează prin ideea „întoarcerii eterne”: totul se repetă în diferite puncte ale Universului, la un nivel din ce în ce mai perfect, formând o spirală a evoluției [12].

K. E. Țiolkovski (1857-1935), cunoscut inventator și fondator al teoriei comunicațiilor interplanetare, s-a ocupat de rezolvarea problemelor legate de mișcarea rachetelor și de depășirea forței de gravitație a Pământului, demonstrând științific posibilitatea realizării zborului spațial. Se poate presupune că abilitățile sale profesionale au stat la baza filosofiei sale, care vedea cosmosul ca pe un mecanism complex. Fiind materialist, el susținea că totul în univers este periodic și trece prin anumite etape: de la stări mai simple la stări mai complexe ale materiei.

K. Țiolkovski credea, de asemenea, că în viitor omul se va schimba calitativ, se va perfecționa și se va răspândi în cosmos, adaptându-se la diverse medii. El anticipa că specia dominantă va fi cea care nu va avea nevoie de atmosferă și nici de hrană, ci se va putea hrăni cu energie solară. Perfecțiunea formei fizice a omului, conform lui Țiolkovski, va oferi cheia nemuririi. El afirma că moartea nu există în sensul absolut: atomii, ca purtători ai vieții, se descompun și rămân într-o formă neorganică pentru o perioadă de timp până când vor lua din nou o formă, dar acest timp nu este resimțit și trece ca un moment [13].

Un alt reprezentant important al cosmismului, considerat primul fizician-filosof rus, ale cărui idei au rezonat în cele din urmă cu ideile religioase ale lui Feodorov și s-au concretizat în conceptul învierii universale, a fost N. A. Umov (1846-1915). Viziunile activ-evoluționiste ale multor oameni de știință, inclusiv ale lui N. Umov, subliniau imperfecțiunea omului în stadiul actual, în special imperfecțiunea fizică și neputința în fața bătrâneții și a morții.

N. Umov considera că omul, fiind dotat cu rațiune, creează așa-numita „a doua natură”, încercând să depășească efemeritatea prin crearea de mecanisme și tehnologii. El credea că, perfecționând știința și rațiunea, omul este capabil să controleze energia, timpul și spațiul [14]. Acest lucru reflectă aspirațiile cosmismului rusesc de a integra știința, filosofia și religia pentru a aborda problemele fundamentale ale existenței umane și ale evoluției universului.

Foarte aproape de problematica generală a existenței umane în filosofia cosmismului rusesc se află paradigma imortalistă a lui V. I. Vișev. Prin „paradigma mortalistă” el înțelege convingerea că moartea este finalul inevitabil al existenței tuturor viețuitoarelor. „Paradigma imortalistă”, în schimb, desemnează opusul – încrederea că există o posibilitate reală de a elimina fatalitatea morții din existența umană, de a o învinge și de a atinge nemurirea practică.

V. Vișev, generalizând în lucrările sale, întregul patrimoniu al cosmismului rus, argumentează necesitatea trecerii la paradigma imortalistă. Rămânând în cadrul cosmismului rus, el creează o nouă orientare filosofică, apropiată de direcția științelor naturale ale cosmismului, atribuind morții o caracteristică trecătoare, ca o trăsătură a imperfecțiunii existenței umane. Totuși, această imperfecțiune, după părerea lui V. Vișev, poate și va fi eliminată în viitor ca urmare a evoluției bio-sociale a omului [15].

Biologul-cosmist F. V. Kuprevici considera că moartea a apărut în natură ca un mijloc pentru perfecționarea mai rapidă a speciei, „dar odată cu apariția conștiinței umane, ca factor ce contribuie la îmbunătățirea naturii umane, ea nu mai este necesară” [16], ci doar împiedică dezvoltarea nelimitată a personalității și poate fi depășită prin creativitate și muncă.

Pe de altă parte, Țiolkovski afirma că: „moartea este una dintre iluziile rațiunii umane slabe” [17]. El era panpsihist și susținea ideea că atomii au capacitatea de a simți, iar când ajung în creierul unei ființe vii, trăiesc viața senzorială a acesteia. Existența atomului în materia neorganică nu este marcată de memorie și timp, deoarece aceste categorii sunt subiective și caracteristice doar celor vii. În cele din urmă, scurtele intervale de viață se contopesc într-un întreg infinit. Acest întreg este o viață mare, continuă și fericită; la moarte dispare doar forma umană, dar el poate continua să simtă în alte ființe.

V. I. Vernadski a propus ideea schimbării formelor de alimentație și a surselor de energie disponibile omului, necesitatea de a stăpâni energia solară și de a sintetiza hrana din cele mai elementare substanțe anorganice, asemenea unei plante. Totuși, el se referea doar la sinteza în formă industrială [18].

N. F. Feodorov, în schimb, considera că tehnicizarea ar trebui să fie temporară și că forțele umanității ar trebui să fie îndreptate spre dobândirea capacității de reglare psihofiziologică. Etapa principală a evoluției active este considerată ieșirea omului în spațiu. Aceasta este singura și probabil cea mai importantă cale către salvare, deoarece pieirea planetei noastre este inevitabilă.

De problema obținerii nemuririi s-a preocupat și A. A. Gorbovski, care observa: „Problema este că, într-o lume în care toți obțin nemurirea, generațiile vor înceta să se mai schimbe, se vor suprapune continuu una peste alta, iar nemurirea fiecărui om va intra în conflict cu evoluția umanității ca întreg” [19]. Problema suprapopulării poate fi rezolvată în două moduri: distribuirea oamenilor pe alte planete și obiecte din afara Pământului sau limitarea nașterilor, ceea ce este foarte controversat din punct de vedere etic.

Concluzii

Evoluția concepțiilor filosofice privind viața, moartea și nemurirea în cadrul filosofiei cosmismului rusesc relevă o complexitate și profunzime remarcabilă, demonstrând o sinteză între realizările științifice, umanism și idealurile religioase. Cosmismul rusesc a îmbinat diferite perspective filosofice și științifice pentru a crea o viziune holistică asupra existenței umane și a cosmosului. Cosmiștii au văzut prelungirea vieții în realizarea evoluției active – acesta este un nou stadiu de dezvoltare a lumii, când omul însuși determină vectorul evoluției, ghidându-se după rațiune și sentimentul său moral. Omul nu este perfect și, înainte de a se putea dezvolta spiritual, trebuie să-și transforme forma fizică.

Un element distinctiv al cosmismului este credința în posibilitatea învierii și nemuririi personale, nu doar pentru cei vii, ci și pentru cei decedați, ceea ce reflectă elemente creștine în cadrul filosofiei cosmiste. De asemenea, explorarea și colonizarea cosmosului sunt văzute ca necesități inevitabile pentru umanitatea care a depășit moartea, în căutarea unui nou spațiu și a resurselor necesare pentru susținerea vieții.

Filosofia cosmismului rusesc promovează ideea că perfecțiunea morală și fizică este esențială pentru atingerea nemuririi, iar această perfecțiune poate fi realizată prin progresul științific și tehnologic. Astfel, perfecțiunea este unitatea minții, sufletului și a corpului, cu care sunt de acord atât adepții abordării filosofico-religioase, cât și cei ai științelor naturale. Perfecțiunea se manifestă prin această unitate, deoarece în gândirea cosmică rusă există loc atât pentru știință, cât și pentru Dumnezeu, care se întruchipează, în primul rând, în aspectul moral al existenței umane. Deoarece aspirația spre nemurirea omului în stadiul său actual de dezvoltare imperfectă, este și imorală.

Filosofia cosmistă postulează implicarea omului în existența cosmică, integrarea organică a vieții și conștiinței în univers. Caracterizat de ideea evoluției active, cosmismul rusesc propune un nou stadiu de dezvoltare a lumii, dictat de rațiune, în care omul nu este o ființă perfectă, dar poate evolua. Perfecțiunea, în filosofia cosmismului rus, se exprimă prin armonia cu cosmosul, prin coevoluție și transformarea omului. În această viziune, omul nu este un cuceritor, ci un coexistent, trăind în armonie cu cosmosul. Doar imperfecțiunea și lipsa de discernământ a omului îl împiedică să devină una cu cosmosul și, prin urmare, nemuritor.

Omul va fi nemuritor doar atunci când va fi desăvârșit, iar pentru a atinge perfecțiunea este necesar să evolueze împreună cu cosmosul. Omul nu cucerește, ci coexistă. Astfel, cu armele rațiunii, sufletului și corpului se poate lupta împotriva imperfecțiunii și, prin urmare, împotriva morții. Fiind imperfecti, nu putem învinge moartea. În procesul unei astfel de evoluții, omenirea va respinge moartea ca pe un mecanism inutil, care reglează existența omului în lume, iar moartea este deja văzută acum ca o caracteristică temporară și trecătoare a existenței umane.

Atragem atenția asupra intensificării dialogului internațional privind cosmismul rusesc. Nu putem decât să constatăm că, în cursul dialogului dintre opinii, s-a conturat o clasificare extrem de largă de către personalități reprezentative ale cosmismului rusesc ca direcție filosofică. În contrast, s-au conturat și interpretări extrem de înguste, afirmându-se, de fapt, că cosmismul rusesc avea o specificitate proprie în proiectivitatea sa.

Așadar, cercetările viitoare ar putea explora mai profund influențele cosmismului rusesc în alte domenii ale culturii și gândirii contemporane, precum și relevanța și impactul său în contextul actual. Prin abordarea acestor aspecte, cercetările ulterioare ar putea contribui la o mai bună înțelegere a moștenirii filosofice și culturale a filosofiei cosmiste și la promovarea dialogului și cooperării interculturale în domeniul gândirii filosofice.

Referințe:

1. ВИШЕВ, И. В. *На пути к практическому бессмертию*. Москва: Пресс, 2002, с. 124. ISBN: 5-94073-036-1.
2. ФЁДОРОВ, Н. Ф. *Собрание сочинений*: В 4-х тт. Т. II. Москва: Традиция, 1995, с. 43. ISBN 5-01-004037-9.
3. ЛЫТКИН В. В., *Сущность космизма: от концепта до «космической антропологии»*. В: *Гуманитарные ведомости ТГПУ им. Л.Н. Толстого*, 2016, № 3(19), с. 35. ISSN 2304-4772.
4. ФЕНЬВЕШ, Т. А. *Ноосферная концепция в системе космического направления развития научного и философского знания* / Диссертация кандидата философских наук: 09.00.01, Красноярск, 2003, с. 53.
5. ФЁДОРОВ, Н. Ф. *Собрание сочинений*: В 4-х тт. Т. IV. Москва: Традиция, 2004, с. 61. ISBN 5-94610-031-9.
6. Так же.
7. СОЛОВЬЕВ В. С. *Сочинения в 2-х тт.* Т. II. Москва: Мысль, 1988, с. 627. ISBN 5-244-00192-2, 5-244-00194-9.
8. ПАВЛЕНКО А. Н. *Возможность техники: взгляд из Лавры и голос из Марбурга*. В: *Историко-философский ежегодник*. Москва: ИФ РАН. 2002. Доступно: <https://iphras.ru/page50606231.htm> [Просмотрено: 01.06.2024].
9. КУЗНЕЦОВ О. Л., БОЛЬШАКОВ Б. Е. *Русский космизм, глобальный кризис, устойчивое развитие*. В: *Вестник РАЕН*, 2013. №1, с. 3-21.
10. ДЕМИН И. В. *Может ли бессмертие быть целью человеческих устремлений? (осмысление идеи бессмертия в русском космизме и в трансгуманизме)*. В: *Философские проблемы информационных технологий и киберпространства*, 2015, №1, с. 41-55.
11. ВИШЕВ И. В. *Современная научная революция: переход от смертнической парадигмы к парадигме бессмертнической*. В: *Вестник ЮУрГУ. Серия: Социально-гуманитарные науки*, 2008, №6 (106), с. 112-116.
12. АБРАМОВ М. А. *Проблема смерти и воскрешения в философии русского космизма и в практике естествознания*. В: *Вестник СГТУ*, 2006, №1, с. 220.
13. ЦИОЛКОВСКИЙ К. Э. *Философия космической эпохи*. МОСКВА: Академический проект, 2014, с. 67. ISBN: 978-5-8291-1542-5.
14. ФЕНЬВЕШ, Т. А. *Антропология русского космизма: монография*. Красноярск: КрасГУ, 2006, с. 64. ISBN:5-7638-0715-4.
15. ФИЛИПЕНКО, Л. П. *Русский космизм в современном социокультурном диалоге*. В: *Социология и социальная работа в системе профессионального образования: труды Всероссийской конференции*, 31 марта– 3 апреля, 2015. Белгород, с. 83.
16. *Русский космизм: Антология философской мысли*. Москва: Педагогика-Пресс, 1993, с. 359. ISBN 5-7155-0641-7.
17. ЦИОЛКОВСКИЙ К. Э. *Философия космической эпохи*. Москва: Академический проект, 2014, с. 68. ISBN: 978-5-8291-1542-5.
18. *Русский космизм: Антология философской мысли*. Москва: Педагогика-Пресс, 1993, с. 285. ISBN 5-7155-0641-7.
19. УСОЛЬЦЕВ, В. А. *Русский космизм и современность*. Екатеринбург: УГЛУТУ, 2010, с. 425. ISBN 978-5-94984-312-3.

Date despre autor:

Denis CHIRIAC, doctorand, Școala Doctorală Științe Umanistice și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0009-0004-9392-3003

E-mail: chiriacdennis@gmail.com

Prezentat la 13.09.2024

CZU: 141.1:165.82:801.73

[https://doi.org/10.59295/sum10\(200\)2024_35](https://doi.org/10.59295/sum10(200)2024_35)**CONTRASTUL ÎN FILOSOFIE: O PERSPECTIVĂ HERMENEUTICĂ****Zinaida ROMANCIUC,***Universitatea de Stat din Moldova*

Acest articol are ca scop analiza contrastului ca metodă de a explora idei opuse, dar prin prisma evoluției sale istorice. În gândirea filosofică greacă, contrastul lui Aristotel și Platon este unul dintre cele mai marcante. Platon susținea existența lumii Ideilor, transcendentă și perfectă, în timp ce Aristotel, sublinia importanța experienței realității observabile. Această diferență între idealismul platonian și realismul aristotelic a marcat profund filosofia occidentală, începând de la conceptele despre cunoaștere și realitate, până la etică și politică. Filosofia carteziană insistă asupra dualismului minte-corp, o abordare care subliniază existența unor categorii diametral opuse și complementare. Acest dualism servește drept bază pentru înțelegerea antonimiei, care sunt văzute ca expresii lingvistice reflectând opoziții fundamentale în structura realității. Dimpotrivă, în filosofia modernă, contrastul capătă noi forme, fiind în centrul unor dezbateri esențiale. Un exemplu este contrastul între empirism și raționalism, două școli de gândire care au dezvoltat metode diferite pentru cunoașterea lumii.

Cuvinte-cheie: *contrast, realism, idealism, rationalism, dialectică, cartezianism.*

THE CONTRAST IN PHILOSOPHY: A HERMENEUTIC PERSPECTIVE

This article analyzes the contrast as a method to explore opposing ideas, but through the lens of its historical evolution. In Greek philosophy, the Aristotle's and Plato's contrast is one of the most striking. Plato supported the existence of the world of Ideas, while Aristotle emphasized the experience of observable reality. This difference between Platonic idealism and Aristotelian realism has profoundly marked Western philosophy, from concepts of knowledge and reality to ethics and politics. Cartesian philosophy insists on mind-body dualism, emphasizing the existence of diametrically opposed and complementary categories. This dualism serves as basis for understanding antonymy, which are seen as linguistic expressions reflecting fundamental oppositions in the structure of reality. On the contrary, in modern philosophy, the contrast takes on new forms, being the center of essential debates. An example is the contrast between empiricism and rationalism, two schools of thought that developed different methods for knowing the world.

Keywords: *contrast, realism, idealism, rationalism, dialectics, Cartesianism.*

Introducere

Filosofia contrastelor reprezintă un domeniu captivant al gândirii umane, care explorează dualitatea și contradicțiile din diverse aspecte ale existenței. Această abordare filosofică se concentrează pe analiza și înțelegerea contrastelor și a opozițiilor în cadrul lumii noastre, adesea aducând în discuție întrebări profunde despre natura realității și a cunoașterii umane.

Contrastul dintre ideile filosofice ale lui Aristotel și Platon

În filosofia antică, contrastele și dualitățile au fost adesea considerate elemente fundamentale în înțelegerea lumii. De la Heraclit și Parmenide, care au dezbătut concepte precum ființa și devenirea, până la Platon și Aristotel, care au discutat despre dualitatea formelor ideale și a materiei, tema contrastelor a fost una centrală în dezvoltarea gândirii filosofice. Astfel, pentru a explora conceptul de contrast în viziunea lui Aristotel, este important să examinăm mai întâi interpretările și definițiile acestui concept în contextul filosofiei aristotelice. Filosoful Mircea Florian menționează în *Logica lui Aristotel* că deși Aristotel dă dialecticii un sens întrucâtva deosebit, întreaga sa gândire este orientată dialectic în sensul Hegelian, adică pornește de la marile opoziții: multiplu-unu, individual-general, materie-formă, virtual-actual, hazard-necesitate, sus-jos, cald-rece, umed-uscat, mobil-imobil, finit-infinit etc. Principiul metodologic al fizicii aristotelice este explicarea mișcării universale prin *contrarii* [1, p. 7-8].

Pe parcursul operei aristotelice se observă preocuparea acestuia pentru distincțiile de sens. De exemplu, termenul „opus” va avea mai multe accepțiuni: „contrar”, „relativ”, „privația” și „contradicția”. De aseme-

nea, se insistă pe necesitatea de a explica de ce un termen are sensuri diferite, doar enumerarea lor nefiind suficientă. Acest mijloc este foarte folositor pentru fiecare știință particulară care urmărește clarificări conceptuale.

Lucrările filozofice ale lui Aristotel, în special *Metafizica* și *Organon*, precum și alte lucrări, prezintă conceptul de contrast sau opoziție ca fiind fundamental pentru înțelegerea lumii și a ideilor. *Metafizica* lui Aristotel este una dintre cele mai influente și complexe lucrări din istoria filozofiei occidentale. A fost scrisă în secolul al IV-lea î.Hr. și reprezintă o explorare profundă a naturii ființei, a realității și a principiilor fundamentale care guvernează existența. Tema contrastului este prezentă în mod substanțial în opera sa și este legată de modul în care el explorează opozițiile sau contradicțiile în ceea ce privește natura și structura realității. Aici, Aristotel dezvoltă ideea de contraste sau opoziții ca fiind esențiale pentru structura realității și a ființei. El discută despre opoziția dintre substanță și accident, dintre potență și act, precum și alte tipuri de contraste. Această lucrare a avut o influență enormă asupra dezvoltării filozofiei și a gândirii occidentale. Ea a fost studiată și comentată de filosofi timp de secole, iar ideile și conceptele sale au fost fundamentale în dezvoltarea metafizicii, teologiei, științei și filozofiei politice.

Cunoscutul filosof Mircea Florian, menționează în *Logica lui Aristotel (notă introductivă în Organon)* că „Aristotel a creat științe noi, precum biologia, psihologia, și cum vom vedea, **logica** – doctrina științei – pe care cugetătorul german Kant o ia ca îndreptar în tematica *Critica rațiunii pure* și a împărțit Critica în trei secții: *estetica, analitica și dialectica*” [2, p. 6-7].

În termeni generali, *Organon* reprezintă un efort al lui Aristotel de a dezvolta o metodă logică pentru a înțelege lumea și pentru a ajunge la cunoaștere și înțelegere. Prin explorarea contrastului între diferitele tipuri de raționament și de propoziții, Aristotel încearcă să ofere un cadru logic și rațional pentru gândire și argumentare. Aceste tratate au fost fundamentale pentru dezvoltarea ulterioară a logicii și a gândirii filozofice în întreaga istorie a filozofiei occidentale. Opera cercetează în capitolele de la sfârșit un șir de noțiuni generale, cruciale acestei cercetări științifice, numite de scolastici *postpredicamento*: **opușii, contrarii**, de o însemnătate deosebită pentru **dialectică, anterior-posterior**.

Cu privire la subiectul vizat, menționăm *Organon I* unde Aristotel menționează noțiunea de **contrariu**, afirmând „În cazul contrariilor, dacă unul există nu este necesar să existe și celălalt; căci dacă sănătatea este pretutindeni, atunci va exista numai sănătate, și deloc boală. Și tot așa, dacă propoziția Socrate este bolnav este contraria propoziției Socrate este sănătos, și deci dacă două poziții contrare nu pot să aparțină în același timp aceluiași individ, urmează că acești doi contrari nu pot exista deodată” [2, p. 182].

În ceea ce privește viziunile lui **Platon**, academicianul Nicolae Sfetcu scrie în *Filosofia lui Platon* că „Platon se înscrie pe linia presocraticilor, a sofistilor și a tradițiilor artistice care stau la baza educației grecești, într-un cadru nou, definit de **dialectică** și teoria ideilor. Cunoașterea este o activitate a sufletului, afectată de obiectele sensibile și de procesele interne” [3, p. 2]. Un alt aspect la fel de important este și **contrastul** în viziunea lui Platon care implică ideea că lumea sensibilă pe care o experimentăm cu simțurile noastre este doar o umbră sau o copie imperfectă a lumii ideilor sau a formelor perfecte și permanente.

Potrivit lui Platon, „Lumea sensibilă este caracterizată de schimbare, imperfecțiune și iluzie. Totuși, dincolo de această lume, există o lume a ideilor sau a formelor perfecte și imutabile, care sunt etern valabile și absolute. Aceste forme sau idei sunt arhetipuri perfecte ale lucrurilor pe care le experimentăm în lumea noastră sensibilă. De exemplu, există o formă perfectă a frumuseții, a dreptății sau a bunătații, iar lucrurile pe care le considerăm frumoase, drepte sau bune sunt doar reflecții imperfecte ale acestor forme ideale” [4, p. 4].

Unul dintre aspectele esențiale ale filozofiei lui Platon este utilizarea contrastului ca metodă de investigare a realității și a cunoașterii. În dialogurile sale, Platon explorează opoziții fundamentale precum lumea sensibilă versus lumea inteligibilă, opinie versus cunoaștere certă sau corpul versus sufletul. Aceste dihotomii sunt nu doar instrumente de analiză, ci și cadre conceptuale pentru înțelegerea naturii duale a existenței și a cunoașterii. Consider că această tendință de a utiliza contrastul nu este întâmplătoare, ci se sprijină pe un principiu metodologic profund: doar prin delimitarea clară a opuselor putem înțelege natura fiecărei părți. În mitul peșterii, de exemplu, lumina și întunericul sunt simboluri puternice ale contrastului dintre ignoranță și cunoaștere. În interpretarea mea, Platon sugerează că progresul intelectual și moral nu este posibil fără confruntarea directă cu aceste opoziții, o idee care, din punctul meu de vedere, are o relevanță

universală. În *Republica*, Mitul peșterii (Cartea a VII-a) este o sursă clasică în care Platon utilizează contrastul dintre lumina cunoașterii și întunericul ignoranței, anune prin „Dar dacă lumea ar avea minte și-ar aminti că există două feluri de slăbire a vederii, provenind de la două feluri de pricini: o dată a celor ce vin de la lumină la întuneric, apoi a celor ce vin de la întuneric la lumină” [14, p. 261].

Contrastul în filosofia carteziană

Filosofia carteziană sau cartezianismul este un curent al filozofiei occidentale raționaliste, fondat de René Descartes, dezvoltat ulterior de filozoful neerlandez Baruch Spinoza, al treilea fiind Leibniz, precum și de alți reprezentanți, la fel de iluștri, ca Rousseau și Voltaire.

Începuturile civilizației moderne au fost marcate de emergența a două mari teme de reflecție: constituirea subiectului uman ca existență autonomă, respectiv, evaluarea critică a certitudinilor sale, teme prin excelență carteziene. Descartes a fost, într-adevăr, un genial om de știință, creator al geometriei analitice, prin care s-au articulat pentru prima oară algebra și geometria, de unde și celebrul produs cartezian: intelectul nostru, facultatea unei cunoașteri formale, poate produce scheme și, în consecință, imagini ale unor obiecte factuale. Astfel, în lucrarea sa filozofică principală *Meditații asupra filozofiei prime*, Descartes a prezentat mai multe contraste și distincții esențiale în gândirea sa. Deși marele filosof nu a folosit întotdeauna termeni precum „contrast” sau „distincție” în mod explicit, conceptele pe care le-a dezvoltat sunt fundamentale pentru înțelegerea contrastelor din filozofia sa. Unul dintre ele este *Dualismul Minte-Corp*. Descartes afirma că există două substanțe distincte și nesuprapuse în univers: mintea (res cogitans) și corpul (res extensa). În acest context, Descartes este cunoscut pentru această teorie filozofică care susține că există două substanțe fundamentale distincte în univers: mintea (sau sufletul) și corpul. Potrivit acestui dualism, mintea și corpul sunt entități separate și diferite, iar relația dintre ele este problematică. Pentru Descartes, mintea este o substanță nelocuită, care gândește și are conștiință, în timp ce corpul este o substanță ocupată, extinsă și materială. Un alt concept este *Rațiunea versus Experiența Senzorială*. Filosoful acordă prioritate rațiunii în căutarea cunoașterii, în contrast cu simțurile care pot fi înșelătoare. Așadar, în *Meditații asupra filozofiei prime*, în Meditația a VI-a, el afirmă „Și mai întâi îmi voi aduce aminte în memoria mea care sunt lucrurile pe care mai înainte le-am considerat că sunt adevărate, cum le-am primit prin simțuri, și pe care fundamente s-a sprijinit credința mea în ele. Iar după aceasta, voi examina motivele care după aceea m-au constrâns să le pun la îndoială. Și, în sfârșit, voi lua în considerare ce trebuie să cred în prezent” [5, p. 94].

Un alt strălucit filosof și reprezentant al acestui curent este Baruch Spinoza, considerat a fi unul dintre cei trei mari raționaliști ai secolului al XVII-lea, alături de Descartes, ale cărui contribuții uriașe în aproape toate domeniile filosofiei au influențat secole la rând cultura vestică. Concepțiile sale originale despre Dumnezeu, natură, ființa umană, cunoaștere, politică și morală au constituit esențe pentru îndeplinirea unei idei filosofice noi, originale, care i-a adus o reputație de durată, astfel că și astăzi Spinoza se află în rândul filozofilor relevanți pentru domeniile abordate (etică, religie, psihologie, politică). Filozofia lui **Spinoza** a fost influențată semnificativ de filozofia lui **René Descartes**, dar în același timp a fost și în contradicție cu multe aspecte ale gândirii carteziane; a respins dualismul, afirmând monismul. Pentru el, există o singură substanță infinită și divină, pe care o numește „Dumnezeu sau natura”. Spinoza a adoptat, de asemenea, o abordare raționalistă, dar a dezvoltat propria sa metodă geometrică în lucrarea sa *Etica*. Aici, atestăm un contrast semnificativ și anume cel legat de concepția despre Dumnezeu. În propoziția a 18-a, în partea a I-a, Spinoza redefinescă conceptul de Dumnezeu, identificându-L cu natura însăși. Pentru el, „Dumnezeu nu este o entitate personală sau transcendentă, ci este immanent în univers și se manifestă în tot ceea ce există”. La fel continuă și în următoarele părți, spunând că „Dumnezeu sau toate atributele lui Dumnezeu sunt eterne. Cauza immanentă, lăuntrică, adică ceea ce se află și se desfășoară în însuși subiectul care lucrează, spre deosebire de cauza tranzitivă, care se exercită în afara unui obiect” [6, p. 23].

O altă idee contrastivă și aferentă filosofiei lui Spinoza este despre *libertatea umană*. Spinoza neagă ideea de liber arbitru și susține o viziune deterministă asupra universului. El argumentează că „Totul este determinat de legile naturii și că percepția noastră de libertate este o iluzie”, relatat în Partea II-a *Despre natură și originea sufletului*, Propoziția 13 [6, p. 52]. La fel, conform filosofiei lui Spinoza, corpurile atestă

o opoziție în corespundere cu natura acestora. De aici și cele două axiome „Toate corpurile sau se mișcă sau sunt în repaus și fiecare corp se mișcă sau mai încet sau mai repede” [6, p. 54].

Dupa Descartes și Spinoza, filosofia carteziană prezintă altă figură importantă și anume Voltaire François-Marie Arouet care a fost unul dintre cei mai importanți filosofi ai Iluminismului francez, cunoscut pentru spiritul său critic, satiric și pentru lupta sa împotriva intoleranței, superstiției și abuzurilor de putere. Filosofia lui Voltaire se concentrează pe câteva teme principale, ca: Raționalism și Iluminism, critica religiei și a bisericii, toleranța religioasă și libertatea de exprimare, critica politică și socială, umanism și drepturile omului precum și satira. Voltaire a fost profund influențat de filosofia carteziană a lui René Descartes, iar această influență este evidentă în modul său de gândire și în scrierile sale. Cât despre impactul asupra operei lui Voltaire, acesta a reflectat asupra ideilor carteziene prin intermediul satirei și al analizei critice. De exemplu, în *Candide*, Voltaire examinează optimismul metafizic și raționalismul, punându-le la încercare prin experiențele absurde și tragice ale personajelor. Deși critică naivitatea optimismului, Voltaire promovează totuși utilizarea rațiunii ca instrument de navigare prin dificultățile vieții. Prin urmare, filosofia carteziană a avut un efect semnificativ asupra gândirii sale, modelându-i angajamentul față de rațiune, scepticism și critica instituțiilor tradiționale. Voltaire a folosit aceste influențe pentru a dezvolta o viziune filosofică care a contribuit semnificativ la Iluminismul francez și la dezvoltarea gândirii moderne.

Dat fiind faptul că Voltaire a fost un gânditor complex, cunoscut pentru stilul său satiric și critic, a folosit adesea caracterul contrastiv în operele sale pentru a sublinia defectele sociale, religioase și politice ale timpului său. Astfel am remarcat în prim plan contrastul între optimismul metafizic și realitatea crudă. În *Candide*, Voltaire satirizează filosofia optimismului leibnizian, reprezentată de Pangloss, care crede că trăim în „cea mai bună dintre lumi posibile”. În contrast, personajul Candide trece printr-o serie de experiențe groaznice care pun la îndoială această viziune, citez din capitolul IV intitulat *Cum Candide se întâlnește cu fostul lui magistrat de filosofie, doctorul Pangloss, și ce s-a mai întâmplat după aceea*:

„— O, Pangloss, spuse Candide, ciudată genealogie mai e și asta! Nu cumva o fi pornind chiar de la diavol. — Nu, deloc! replică înțeleptul; boala asta era un lucru de care era nevoie neapărat în cea mai bună lume care există, un ingredient necesar; fiindcă, dacă Columb n-ar fi luat-o, într-o insulă a Americii, boala asta, care otrăvește izvorul nașterilor, care adesea chiar împiedică nașterea și care este în chip evident împotriva marelui scop al naturii, n-am avea azi nici șocolata, nici coșenila ...” [7, p. 9]. Urmează contrastul între idealism și pragmatism, în care personajele principale, cum ar fi Pangloss și Martin, oferă contraste puternice. Pangloss este etern optimist. Astfel, în capitolul V *Furtună, naufragiu, cutremur de pământ, și ce s-a mai întâmplat cu doctorul Pangloss, cu Candid și cu anabaptistul Jacob* atestăm dovada optimismului său prin fraza: „Ce se întâmplă acum e tot ce poate fi mai bine: și asta fiindcă dacă este un vulcan la Lisabona, înseamnă că nu putea să fie în altă parte; pentru că e cu neputință ca lucrurile să nu fie acolo unde sunt; și tot ce întâmplă e bine.” și idealist, în timp ce Martin este un pesimist convins, evidențiind prin contrast absurditatea extremelor filosofice, în special prin satirizarea optimismului extrem al lui Leibniz și a pesimismului asociat cu experiențele dezastruoase ale personajelor. Această tehnică servește atât pentru a ridiculiza dogmatismul, cât și pentru a ilustra complexitatea existenței umane [7, p. 13].

În comparație cu alți filosofi ai timpului său, Voltaire se remarcă prin echilibrul său între raționalism și empirism, precum și prin promovarea toleranței și libertății individuale.

Contrastul în filosofia contemporană

Filosofia modernă reprezintă o perioadă importantă în dezvoltarea gândirii filosofice, cuprinzând secolele XVII-XIX. Această perioadă este caracterizată de schimbări majore în modul în care oamenii înțelegeau lumea și locul lor în ea, fiind influențată de progresele științifice și revoluțiile intelectuale.

Dacă este să discutăm despre contextul istoric, atunci țin să relievez ideea că epoca modernă a adus un nou interes pentru știință, artă și cultura clasică. Reformele religioase și revoluțiile științifice au contestat autoritatea tradițională a Bisericii și a sistemelor filosofice medievale. Filosofi contemporani, printre care este onorabil să menționăm pe Claude Levi-Strauss, Jean d'Ormesson, Jean-Paul Sartre, Michel Foucault, au căutat să găsească noi baze pentru cunoaștere, moralitate și politică, pe măsură ce vechile paradigme erau abandonate.

Filosofia contemporană românească prezintă figuri impresionante în frunte cu marele Emil Cioran, cunoscut pentru operele sale filozofice pesimiste și nihiliste, dar și pentru stilul său literar profund și intens, care i-a adus faima în lumea intelectuală. Filosofia lui Cioran zugrăvește cu iscusință contrastul, dat fiind faptul că consacratul om de știință a explorat adesea dualitatea și paradoxul din lume. El a fost vestit pentru abordarea sa pesimistă și cinică asupra existenței umane, iar contrastul a fost adesea folosit pentru a sublinia aceste aspecte. Pe de o parte, Cioran a reliefat contrastul dintre lumina și întunericul din interiorul omului, între aspirațiile sale nobile și impulsurile sale distructive. De exemplu, în „Pe culmile disperării”, Cioran folosește un limbaj liric pentru a exprima cele mai întunecate gânduri despre existență: „Prin senzația prezenței morții în structura vitalului, se introduce implicit un element de neant în ființare. Nu se poate concepe moarte fără neant, deci nici viață fără un principiu de absolută negativitate. Că neantul este implicat în ideea de moarte o dovedește frica de moarte, care nu este decât teama de neantul în care ne aruncă moartea. Imanența morții în viață este un semn al triumfului final al neantului asupra vieții, dovedind prin aceasta că prezența morții nu are alt sens decât să actualizeze progresiv drumul înspre neant.” [12, p. 28]. El a argumentat că această dualitate este inevitabilă și că omul este fundamental divizat între dorința de transcendență și instinctele sale animalice. Pe de altă parte, el a explorat contrastul dintre teme filosofice și forme literare diverse. În ciuda temelor profund filosofice, Cioran folosește o varietate de forme literare, de la aforisme și eseuri, la meditații și jurnale intime. Acest contrast între forma literară și conținutul filosofic contribuie la unicitatea stilului său. În acest context, aforismul „Nimicnicia acestei lumi, în care durerea se afirmă ca realitate, transformă negativitatea în lege. Cu cât existența lumii pare mai iluzorie, cu atât devine mai reală suferința ca o compensație. Nu există scăpare de suferință atât cât trăiești; dar moartea nu e o soluție, deoarece ea, rezolvînd totul, nu rezolvă totuși nimic” [13, p. 19] este o dovadă autentică de caracter contrastiv, prezentând nu doar valoare stilistică, dar și contrastivă.

Paralel lumii filosofului, aforistului și eseistului Emil Cioran, dar și viziunilor răspândite de acesta, filosofia modernă scoate în lumina reflectoarelor o altă figură omniprezentă, și anume antropologul și etnologul francez Claude Lévi-Strauss, a cărui muncă a fost crucială pentru dezvoltarea antropologiei structurale. Este recunoscut pe plan mondial pentru ideile sale despre structurile societăților umane și practicile culturale, în special teoriile sale privind mitologia, rudenția și *opозиțiile binare* care stau la baza gândirii umane.

Lévi-Strauss a introdus conceptul de *opозиții binare* ca fundamentale pentru cunoașterea umană și sistemele culturale. Totodată, opозиțiile binare reprezintă un concept central în teoria structuralistă a lui Claude Lévi-Strauss. Acestea se referă la perechi de concepte opuse care, împreună, ajută la structurarea și înțelegerea realității și a culturii umane. Lévi-Strauss a susținut că mintea umană funcționează prin organizarea informațiilor în astfel de opозиții binare, ceea ce ne ajută să dăm sens lumii din jurul nostru. Astfel, filosoful a utilizat numeroase exemple de opозиții binare în analiza sa antropologică, printre care **natură vs cultură, crud vs gătit, lumină vs întuneric, viață vs moarte, bărbat vs femeie**. Opoziția binară **natură vs cultură** este una dintre cele mai fundamentale opозиții binare, unde natura reprezintă tot ce este biologic și dat de mediul natural, în timp ce cultura reprezintă tot ce este creat și modificat de oameni. Aici, Lévi-Strauss folosește exemplul gătitului pentru a ilustra trecerea de la natură la cultură. În *Crud și gătit*, Lévi-Strauss analizează miturile și povestirile despre mâncare din diverse culturi, evidențiind opозиția dintre mâncarea crudă (natură) și mâncarea gătită (cultură), ori în Uvertura operei în cauză, filosoful notează: „Scopul acestei cărți este să arate cum pot niște categorii empirice, ca acelea de crud și gătit, proaspăt și stricat, ud și ars etc., care pot fi definite cu precizie numai prin observația antropologică, așezîndu-ne de fiecare dată din punctul de vedere al unei culturi anume, - cum pot ele să slujească drept unelte conceptuale pentru a se desprinde noțiuni abstracte și a le înlănțui în propoziții” [8, p. 19]. El sugerează că gătitul reprezintă o transformare culturală a naturii, marcând astfel distincția dintre starea naturală și cea culturală a alimentelor. Opoziția binară dintre **lumină și întuneric** este indentificată în *Gîndirea sălbatică* unde Lévi-Strauss explorează cum opозиția dintre lumină și întuneric este prezentă în multe culturi și mituri, simbolizând cunoașterea și ignoranța, binele și răul. Tot în *Gîndirea sălbatică*, autorul discută despre opозиția fundamentală între **viață și moarte** și cum aceasta este prezentă în miturile și ritualurile culturilor nord-americane, afirmând „Și, de fapt, care este realitatea? În marele joc biologic și social ce se desfășoară continuu între vii și morți, este clar că singurii câștigători sînt cei vii. Dar în mod simbolic a câștiga la joc înseamnă a

„ucide” adversarul - așa cum o confirmă întreaga mitologie nord-americană. Impunând totdeauna succesul taberei morților, se dă așadar acestora iluzia că ei sînt adevărații vii și că adversarii lor sînt morți, de vreme ce ei îi „ucid” [9, p. 174-175].

Continuând studiul în filosofia modernă, este absolut necesar de reliefat personalitatea lui Jean d’Ormesson scriitor, jurnalist și filozof francez, cunoscut pentru stilul său elegant și reflexiv. Viziunile sale filosofice sunt reflectate în operele literare și eseurile sale, caracterizate printr-o profundă umanitate, un optimism molipsitor și o meditație asupra marilor întrebări ale existenței. D’Ormesson explorează frecvent **natura timpului și a memoriei**, reflectând asupra modului în care aceste elemente influențează identitatea și experiența umană. Contrastul este un element stilistic important în operele lui Jean d’Ormesson. El folosește acest fenomen pentru a sublinia teme fundamentale ale existenței umane și pentru a crea tensiuni care provoacă reflecții profunde la cititori. Așa dar, opoziția între **timp și eternitate** este tipică operelor ormessiene. El meditează asupra trecerii timpului și asupra dorinței umane de a atinge eternitatea prin artă, cultură și moștenire. În *Comme un chant d’espérance* d’Ormesson meditează asupra trecerii timpului și dorinței umane de a atinge eternitatea, prin „Le temps passe et rien ne peut l’arrêter. Nous sommes tous de passage sur cette terre, mais nous cherchons tous quelque chose qui nous dépasse, quelque chose d’éternel” [10, p.45], în traducere „Timpul trece și nimic nu-l poate opri. Noi toți suntem în trecere pe acest pământ, dar căutăm cu toții acel ceva care să ne depășească, ceva veșnic” (traducere proprie). Lupta dintre **bucuria vieții și tristețea/ nostalgia** am întâlnit-o conturată frumos în opera *Je dirai malgré tout que cette vie fut belle* sau *Frumoasă a fost aceasta viață. Totuși.*, unde autorul reflectează asupra bucuriei de a trăi, chiar și în fața dificultăților și a pierderilor. Un fragment relevant ar fi „La vie est pleine de joies et de peines, de moments de bonheur et de tristesse, mais c’est cette alternance qui la rend si précieuse” adică „Viața e plină de bucurii și dureri, de momente de fericire și de tristețe, dar aceasta este alternanța care o face atât de prețioasă” (traducere proprie) [11, p. 89].

Rezultatele obținute în urma analizei contrastului în filosofia modernă și carteziană evidențiază divergențele fundamentale dintre diferiți reprezentanți ai acestor curente. Descartes, prin dualismul său min-te-corp, a inițiat un cadru de discuție ce a fost dezvoltat ulterior de raționaliști și empirici. Raționaliștii au extins ideea că rațiunea este esențială pentru cunoaștere, în timp ce empiricii au pus accentul pe experiența senzorială.

Discuțiile se concentrează pe tensiunea dintre rațiune și simțuri, între determinismul cauzal și libertatea individului, contribuind la evoluția dezbaterilor filosofice moderne. Contrastul dintre aceste perspective a avut un impact major asupra dezvoltării epistemologiei și metafizicii.

Concluzie

În concluzie, contrastul lui Platon sugerează că adevărata cunoaștere și înțelepciune provin din contemplarea lumii ideilor, nu din observarea și experimentarea lumii sensibile. Astfel, filosofia platoniciană pune accentul pe căutarea adevărului și a cunoașterii absolute, care pot fi realizate numai prin transcendența lumii materiale și focalizarea pe lumea ideilor, în timp ce contrastul lui Aristotel este un concept filozofic care subliniază importanța opozițiilor și contradicțiilor în înțelegerea și definirea lumii. Acesta este prezent într-o varietate de domenii ale filozofiei, inclusiv logică, metafizică, estetică, etică și politică. În acest sens, atestăm cu ușurință o analogie de idei între cei doi mari filozofi. Platon privilegia lumea Ideilor eterne, în timp ce Aristotel a ancorat cunoașterea în experiența senzorială, creând un contrast esențial între realitatea transcendentă și cea immanentă.

În epoca modernă, Descartes a amplificat această dualitate prin distincția sa dintre *res cogitans* și *res extensa*, separând mintea de materie și oferind un nou cadru pentru dezbateri filosofice ulterioare. Această dihotomie carteziană a fost ulterior reexaminată în contextul confruntării dintre raționalism și empirism. Contrastul dintre rațiune și experiență a devenit unul din pilonii definitorii ai filosofiei moderne, dând naștere unor discuții esențiale despre natura cunoașterii, libertatea voinței și determinismul cauzal.

Prin prisma contribuțiilor contemporane, este evident că filosofia contrastelor nu mai este strict o metodă de separare sau delimitare, ci un instrument pentru înțelegerea dinamicii complexe a existenței. Contrastul nu mai opune rigid două elemente, ci funcționează ca o invitație la dialog și sinteză. Astfel, tradiția filozofi-

că a contrastelor, de la Descartes la Lévi-Strauss și d’Ormesson, rămâne o punte între trecut și viitor, oferind un cadru conceptual indispensabil pentru a naviga complexitatea lumii moderne și postmoderne. Așadar, contrastul a evoluat dintr-un simplu instrument dialectic într-un principiu structural al gândirii filosofice, modelând în profunzime paradigmele epistemologice și metafizice ale modernității. Această evoluție evidențiază nu doar o continuitate tematică, ci și o rafinare conceptuală ce reflectă ambițiile crescânde ale filosofiei de a explica și reconcilia tensiunile fundamentale ale existenței și cunoașterii.

Referințe:

1. Mircea Florian. *Logica lui Aristotel*. Disponibil online pe https://www.academia.edu/86289841/Aristotel_Organon_vol_I_Categoriile_despre_interpretare_tr_Mircea_Florian_1957.
2. Aristotel. *Organon I. Categoriile despre interpretare*. Editura științifică, București, 1957, traducere Mircea Florian. Disponibil online pe https://www.academia.edu/86289841/Aristotel_Organon_vol_I_Categoriile_despre_interpretare_tr_Mircea_Florian_1957.
3. Sfetcu Nicolae. *FILOSOFIA LUI PLATON*. Disponibil online pe https://www.researchgate.net/publication/358580690_Filosofia_lui_Platon
4. Sfetcu Nicolae. *Republica lui Platon*. *Revista Cunoașterea Științifică*, 1:2, 81-89. DOI: 10.58679/CS33939. Disponibil online <https://www.cunoasterea.ro/republica-lui-platon/>
5. Descartes, René. *Meditationes de prima philosophia*, ed. II, 1641. Traducere de Ion Papuc, *Meditații Metafizice*, Cluj. Disponibil online pe <https://www.scribd.com/document/361711299/Rene-Descartes-Meditatii-Metafizice>
6. Spinoza, Baruch. *Etica*. Ediție anastatică, 1930. Traducere lb. latină: prof. S. Katz. Disponibil online pe <https://ro.scribd.com/document/17359415/Benedict-Spinoza-Etica>
7. Voltaire. *Candide*. 1759. Disponibil online în engleză pe <http://www.esp.org/books/voltaire/candide.pdf>
8. Levi- Strauss, Claude. *Mitologice I. Crud și gătit*. Traducere și prefață de Ioan PÂNZARU. Editura Babei, București, 1995. Disponibil online pe https://monoskop.org/images/6/69/L%C3%A9vi_Strauss_Claude_Mitologice_I_1995.pdf
9. Levi- Strauss, Claude. *La pensee sauvage*. Librairie Pion, Paris, 1962. Disponibil online pe https://monoskop.org/images/c/c0/L%C3%A9vi_Strauss_Claude_Gandirea_salbatica_1970.pdf
10. D’ Ormesson, Jean. *Comme un chant d’espérance*, 2014, Editions Héloïse d’Ormesson.
11. D’ Ormesson, Jean. *Frumoasă a fost aceasta viață. Totuși*. 2016, Editions Gallimard. Traducere din limba franceză de EDUARD FLORIN TUDOR.
12. Cioran, Emil. *Pe culmile disperării*, Humanitas, București, 1993. Disponibil online pe <https://filotopiadotcom.wordpress.com/wp-content/uploads/2017/06/emil-cioran-pe-culmile-disperarii.pdf>
13. Cioran, Emil. *Cartea amagirilor*, Humanitas, București, 1991. Disponibil online pe https://monoskop.org/images/7/70/Cioran_Emil_Cartea_amagirilor_1991.pdf
14. Platon. *Republica*. Traducere de Mircea Flonta, Editura Științifică și Enciclopedică. București, 1986.

Date despre autor:

Zinaida ROMANCIUC, doctorand, Școala doctorală Științe Umaniste și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID:

E-mail: zinaidaromanciuc@gmail.com

Prezentat la 15.09.2024

CZU: 124.5:316.752

[https://doi.org/10.59295/sum10\(200\)2024_36](https://doi.org/10.59295/sum10(200)2024_36)

INTERRELAȚIONAREA VALORILOR ÎN MODELUL CULTURAL

Vera PANFIL,

Universitatea de Stat din Moldova

În articol se întreprinde o investigație a interrelațiilor dintre valori în spațiul modelului cultural. Se argumentează că modelul de cultură în care circulă valorile nu rămâne în neutralitate pe terenul civilizației pe care C. Noica o numește „trezie culturală”, inclusiv pe plan european. Se susține că valorile culturale exprimate prin creație ajung criteriu de apreciere și judecare ale unui popor. De asemenea, se subliniază că în fond metodologia și logica culturii denotă, dificultățile în depășirea propriei „găoace” pentru a aprecia și accepta cu adevărat o mentalitate străină, în cazul de față – o altă cultură. Și nu în ultimul rând că cultura înmagazinează interioritatea valorilor sociale și interrelaționarea acestora pe parcursul evoluției condiției umane.

Cuvinte-cheie: *filosofie, valoare, model cultural, sustenabilitate, interrelaționare.*

INTERRELATING VALUES IN THE CULTURAL MODEL

The article undertakes an investigation of the interrelations between values in the space of the cultural model. It is argued that the model of culture in which values circulate does not remain neutral on the terrain of civilization that C. Noica calls “cultural awakening”, including at the European level. It is argued that the cultural values expressed through creation become a criterion of appreciation and judgment of a people. It is also emphasized that, after all, the methodology and logic of culture denote the difficulties (impossible) in overcoming one’s own „hole” in order to truly appreciate and accept a foreign mentality, in this case – another culture. And last but not least, culture stores the interiority of social values and their interrelation during the evolution of the human condition.

Keywords: *philosophy, value, cultural model, sustainability, interrelation.*

Problematica definirii valorii ca element al conceptului de model străbate filosofia lui Pitagora, Aristotel, Kant etc. prin noțiunile de categorii afirmate ca valori. În această ordine de idei, subscriem elaborării întreprinse de Petre Andrei privind interdependența și relația dintre concept și valoare. Astfel, conform opiniei lui Petre Andrei „În concept și judecată avem de a face cu valoarea supremă de adevăr numai, pe când în cunoștință avem de a face și cu valoarea de realitate, de existență. În judecată noi exprimăm în mod formal o valoare, pe când în cunoștință gata noi creăm chiar o realitate. Pentru noi cunoștința implică cunoștința realității conținuturilor judecății, iar gândirea, credința într-o valoare fără o formă concretă”, susține Petre Andrei [1, p. 76].

Fapt pentru care se recurge la o retrospectivă a culturii antice grecești **cunoscută și ca „Trinitate de aur”** (Socrate, Platon, Aristotel) după Alexandru Tănase care trece ca o punte de la modelul ideal al omului la statul ideal din „Republica” lui Platon, elucidând valorile morale ale omului:

- „antrenarea **intelenței** și multiplicarea cunoștințelor”;
- „valorile **morale** prevalează asupra celor intelectuale”;
- „**dreptatea**” – valoarea necesară considerată de Platon prima virtute a elitei de stat ca fiecare să facă un lucru potrivit cu firea sa, care îi este propriu, raportat prin propriul suflet, ceea ce se consideră drept în cetate și omul din clasa corespunzătoare să producă locul lui potrivit în societate (spre exemplu, războinicii nu pot avea arta cuvântului pentru a conduce, ci dispun de arta războiului și au un rol corespunzător în cetate); valoarea dreptății în conducerea statului, de asemenea, nu trebuie încredințată oligarhiei (omului sordid care face avere din orice și pune accentul pe ban) și oricum acceptă regimul democratic republican, fiind mai bun decât cel oligarhic;
- „**umanismul**” ca valoare strict necesară într-o cetate „rațională ca societate a muncii și dreptei rânduieli”;
- „**paideia**” ca dimensiune existențială a omului: „educația și creșterea copiilor - principala preocupare a cetății”;

- **filosofia puterii** realizată prin domnia filosofilor: „să ajungă să coincidă puterea politică și filosofică: ori filosofii să domine la putere, ori regii să stăpânească o gândire filosofică și adecvată”;

- virtuțile fundamentale ale cetății ideale: **înțelepciunea** prin știință, **cumpătarea** – „un fel de lume a bunei rânduiei”;

- **statutul femeii** considerată o valoare a umanului din statul platonician aprobă și conferă teza **egalității** femeii cu bărbatul, chiar și la apărarea țării, confirmând superioritatea bărbatului doar în forța fizică, nu și spirituală. În Politica lui Aristotel valoarea egalității e apreciată ca deconstructivă, ducând la dezmembrarea sentimentelor materne și paterne, însă valabil doar pentru clasa „paznicilor”: „... trebuie să fie alese pentru bărbați soții asemănătoare – cele mai bune pentru cei mai buni... căci nu se îngăduie cărmuitorilor să se împerecheze în neorânduială unii cu alții” [2, pp. 168-187]. În acestă ordine de idei, se atenționează necesitatea educației copiilor proveniți din cele mai bune cupluri și din cei mai valoroși părinți. Nu mai puțin interes în reliefa subiectului cercetării ține și de filosofia categoriei „valorii”, amplu studiată de Petre Andrei la interferență dintre psihologie și logică, interferențe care facilitează și reflectarea rolului modelului cultural în circulația și interrelaționarea valorilor, dar și la clasificarea valorilor.

Astfel, conform autorului, valorile pot fi grupate/clasificate după mai multe criterii. În acest sens, în primul criteriu de valabilitate se includ valorile relative – absolute și subiective – obiective. Relativitatea-subiectivitatea (după Meinong) determinate de sentimentul individului au valoare doar pentru subiect în contrariul valorii absolute de caracteristică generală și obiectivă (după Somlo), independentă de subiect în sens „transsubiectiv”, însă valabilă pentru orice subiect conștient (după Kant). Criteriul al doilea se referă la calitatea valorilor de varietate pozitivă (plăcere) și negativă (neplăcere), care la rândul lor au în subordonare valori primare (proprie), numite de P. Andrei „immediate” sau „scopuri în sine” și care pot fi raportate dublu funcțional: și ca valoare-scop, și ca valoare-mijloc. Acest raport poate fi exemplificat prin noțiunea de „stat” ca valoare în interpretarea filosofică: Platon și Hegel aveau „statul” ca valoare absolută, adică scop în sine, însă Hobbs valorifică „statul” doar ca un instrument-mijloc de siguranță a drepturilor cetățenilor, adică ca valoare efect, pe când raportul dintre valoare-scop și valoare-mijloc este și inversat, când mijloacele valorificate pot deveni scop în valoare absolută. Criteriul al treilea include valori proprii (egocentrice) și străine (altrocentrice), ce definesc raportul între subiect și obiect în baza sentimentelor proprii și relative obiect-subiect cu referire la sentimentele altor indivizi; al patrulea criteriu identifică valori accidentale-tranzitorii ce raportează valoarea permanentă a subiectului permanent la evenimentele flexibile și mobile exprimate prin sentimentul plăcerii și neplăcerii ca valori ale persoanei proprii determinate de cauze mai nobile-superioare, ce pot fi și altruiste sau inaltuiste-ideale (de exemplu, știința etc.); al cincilea criteriu de valori sunt: etice, politice, estetice, juridice etc., care în interacțiunea lor de manifestare definesc caracteristicile diferențiate ale modelului cultural. Pentru criteriul șase sunt incluse valorile de ordin pur psihologic: sensibile (sentimentale) și cognitive (intelectuale) după Fonsegrive. Acesta rezonază și cu tematica cercetată îndeosebi, cele cognitive (adevăr, dreptate etc.). Criteriul șapte indică asupra valorilor extinse în spațiu: valori individuale (hiperpersonale), cele logice și matematice, sociale și cosmice.

În continuare se reliefează succint conceptul de model cultural din valorile propriu-zise: economice, juridice, politice, etice, istorice, estetice, religioase, social-culturale. Discutăm de valori economice cu esență materială distinse încă de Aristoteles ca valoare materială (un lucru oarecare), dar și valoare de schimb, inclusiv banii, la fel cu utilizare în dublu sens de valoare sunt concepute în relațiile sociale pentru satisfacerea necesităților vitale în permanentă majorare spre progres. De asemenea, menționăm corelația și coexistența între valoarea economică (bunurile materiale) și necesități prin utilizarea valorii de a satisface interesele economice, dar și accesul la aceste valori foarte diferențiat în dependență de poziția socială și politicile unui anumit stat conceput în modelul cultural contemporan. În rezultat, are loc crearea unui deficit de valori materiale, uneori prin politici totalitare, dictatoriale, oligarhice, la care au acces doar păturile privilegiate aristocratice ale societății. Drept confirmare, lipsa de producere a bunurilor materiale din grupul A pentru necesitățile de consum în statele socialiste-comuniste au creat deficitul artificial de mărfuri pentru masele largi ale populației și îndestularea privilegiată a elitei de partid (magazine speciale pentru produse alimentare deficitare și mărfuri industriale de tip „Beriozka”). Criteriile valorii economice sunt determinate de orânduirea social-economică: munca-costul (în socialism și capitalism) regulată de factorii de piață: ce-

rere-ofertă, muncă-capital (K. Marx). Nu vom evalua teoria de valoare-plusvaloare și profit din „Capital” preluată de socialiști în exploatarea societății prin majorarea unității de timp a muncii și diminuarea valorii muncii cheltuite, care, în fond, e continuarea teoriei de valoare economică capitalistă, iar echitatea socială sovietică era doar lozinca necorespunzătoare cu realitatea a partidului totalitar comunist. În sprijinul tezei de actualitate a modelului occidental vedem prosperitatea economică a țărilor de Vest în mare parte asigurată de munca prost plătită a strănieriilor emigranți, creditarea înrobitoare a țărilor Europei de Est sărace ca factor al aceluiași proces de globalizare și gestionare economică mondială.

Referitor la valorile juridice, acestea direcționează și regulează valorile economice, fiind concepte abstracte în filosofia dreptului și practice în sociologie prin aplicarea lor practică de legi și norme juridice în dependență de normele, structura și scopul statului dat. Aceste căi ca mijloace de regulare a valorilor economice și sociale sunt în slujba elitei statale sau economiei oligarhice și nicidecum în favoarea maselor largi. Filosofia dreptului constată raportul bilateral dintre valoarea juridică și realitatea juridică. Interpretarea filosofică a dreptului clasic, începând cu Aristoteles, Tomas d’Aquino, Kant etc. reflectă normele juridice prin aplicarea categoriei justului, însă aplicarea lor e cea mai dificilă problemă din toate timpurile, când se reduce realitatea empirică la valoarea juridică rațională. Valorificarea dreptului prin legi e raportată direct la valorile morale și etice ale societății și ordonarea vieții sociale prin justificarea dreptului pozitiv și valoarea culturală regulativă.

În schimb, valorile politice sunt derulate istoric de știință și direcționate pentru realizarea scopurilor unei anumite orânduiri, în care statul propriu-zis este și esențiala valoare politică, iar în inițierea lui Aristoteles pentru valoarea dată se nominalizează familia-casa ca valoare primară în politică. Valoarea politică, ca și cele menționate anterior, de asemenea are o valorificare bilaterală /dualistă ca existență individualistă și universală este persoana – individul, care subordonează interesele statului doar în lozinci, în realitate însă este absolut inversat: interesele elitei statale de extindere a intereselor materiale în favoare proprie subordonează și exploatează individul. Valorile politice în filosofia universală de la Aristoteles, Platon, Nietzsche, Kant, Fichte, H. Spenser etc. evaluează statul ca o formă de constrângere a individului, de limitare a libertății conștiinței. Importanța valorilor politice abordate în acest studiu se datorează subordonării lor celor culturale și contribuie la realizarea modelului cultural.

În context, noutatea științifică în promovarea și evaluarea valorilor îi aparține filosofului german Max Scheler: „... un alt tip de atitudine în perfectarea valorilor. ... Valoarea morală este atribuită doar însușirilor, acțiunilor etc., pe care omul ca individ le-a dobândit prin energia și munca sa” [3, pp. 132-133]. M. Scheler abordează modul de obținere a valorii cât mai superioară - omul (1) bun, binevoitor, destoinic ..., adică ființa superioară și (2) care tinde, trebuie „să trudească pentru a produce o valoare mai superioară”, adică el se consideră mai inferior prin resentiment, caută să obțină calități manifestate în valori. Astfel, M. Scheler identifică valoarea morală, pe care o poate dobândi orice persoană capabilă, chiar și cel mai puțin dotat, introducând axioma: oamenii sunt egali ca valoare morală și etalon al moralității servește cel inferior, care „trudește” spre revalorizare. De asemenea, se reflectă valoarea de proprietate obținută prin muncă și drepturile ei, or, proprietatea-bun obținut prin succesiune, care, în consecință, este rodul invidiei clasei muncitoare față de proprietarii de drepturi succesoriale neobținute prin muncă, astfel formulând modelul de muncă prin care se fundamentează „teza absurdă” a dreptului „la beneficiul integral al muncii” și le deduce la două reguli: (1) negarea solidarității prin premisa de evaluare a omeniilor, când pentru vina și răsplata morală se aplică aceeași pedeapsă în creștinism și (2) admiterea egalității (morale) a oamenilor privitor calităților spirituale și morale (Locke, Descartes) afirmat prin produsul creștinismului. Urmează concluzia lui Scheler: fiecare are valoare morală atât cât face „el însuși” și abordează sintagmele: „bun ereditar”, „vină ereditară”, „vină colectivă”, fiind, de altfel, lipsite de sens, iar valoarea morală comună în creștinism „toți am păcătuit pentru Adam”, „am reînviat prin Iisus”, care dezvoltă ideea de vinovăție descendentă în opinia lui M. Scheler. Conform opiniei autorului, se impune ideea de solidaritate morală la omul modern, considerând-o „o capitalizare interioară în împărăția lui Dumnezeu” ca o atitudine de încântare în fața Binelui și „o codeterminare a întregului destin al umanității”. Astfel, contribuind la principiul de refuz pentru a răspunde pentru vina altuia și a lua o atitudine de neîncredere în valoarea morală a celui alt (între oameni), afirmând că ideea „egalității” este pur rațională și principiu general: nici un om care are har și poate câștiga

în întrecerea de forțe (de orice gen) nu cere egalitatea valorilor morale: „Dar resentimentul, care nu are cum să vadă cu ochi buni valorile superioare, își ascunde caracterul în imperativul „egalității”. În realitate el nu caută altceva decât să-i decapiteze pe deținătorii de valori superioare care îi înfurie.” [4]. M. Scheler relevă un nou punct de vedere în aprecierea valorilor: teoriile morale moderne au o premisă comună, sunt subiective, fiind proiecții ale dorinței și simțirii subiective, când „bun” este ce e dorit, iar „rău” este ce e detestat, generalizându-le în două concluzii ale moralei moderne: (1) obiectivitatea valorii înlocuită cu „trebuie” constituie lipsa de ordine obiectivă a valorii, ce reflectă raportul de invidie față de cel „bun” de către cel „rău” (ură); (2) subiectivitatea apreciată ca tragerea în jos a valorii la care nu ține piept, degradând-o, ce crează conștiința păcatului și a nimicniciei în argumentarea sclavului (copilului mic): „N-au făcut și ceilalți ce am făcut eu?” sau conflictul de voință de transformare a „răului” în „drept”.

Așadar, valorile estetice, etice, morale, istorice, religioase: fericirea, virtutea, averea, voința, dorința, onestitatea, datoria, patriotismul, credința, perfecțiunea, personalitatea, demnitatea etc. sunt cele mai reflectorii și reprezentative. Valori cu ajutorul cărora se apreciază cultura și calitatea vieții. Totodată, aceste valori sunt derivate din spiritualitate, fiind și totalitatea lor complexă care interacționează nemijlocit în orice tip de model social-cultural.

Și nu în ultimul rând că, valoarea socială e UNU MULTIPLU, cu unitatea de manifestare a celorlalte valori caracteristice societății și activității și care determină formarea și dezvoltarea de personalități libere (în ideal): „Valorile sociale sunt totalitatea valorilor-parțiale: istorice, etice, juridice etc. Ele au ca bază o finalitate socială și rezultă din voința socială, legi etc. Prin urmare, valorile sociale se nasc prin adâncirea și voința socială... se impun voinței tuturor indivizilor... Noțiunea aceasta de valoare socială propriu-zisă cuprinde în sine toate celelalte valori speciale. ... e nevoie de stabilirea altui principiu suprem, a unui ideal mai cuprinzător, care este o valoare totală-culturală” [5, pp. 147-272].

Spre exemplu, adevărul istoric din valorile culturale se reflectă obiectiv și independent deoarece: „În ordinea spirituală „începuturile” au, de cele mai multe ori, o valoare absolută, aidoma unei revelații. Un mesaj religios, o idee cuprinzătoare, o dragoste chiar – nu sunt sporite de „istorie”, nu se desăvârșesc prin trecerea timpului. Dimpotrivă, timpul macină și adulterează și valorile absolute ale spiritului, întocmai cum macină valorile vieții. Îndată ce se face înțeleasă, o idee începe să se degradeze; împărtășită și „trăită”, o dragoste sau o religie se schimbă, se alterează. Istoria corupe. Evident, această „corupție” este de multe ori o victorie a vieții, o dovadă că nimic nu poate împietri aici, pe pământ, și că chiar valorile absolute ale spiritului – veșnic egal cu sine – pot „determina”, adică se pot descompune și deveni altceva decât ceea ce au fost” [6, p. 50].

Indubitabil că, Mircea Braga, fiind și semnatarul „Culturii – o utopie asumată” susține afirmările lui C. Noica despre prăbușirea ideilor din lucrarea Scrisori despre logica lui Hermes. Vorbim despre filosofia culturii în condițiile în care: „Vechimea cedează neconținut, alungată de noutatea lucrurilor” (Lucrețius) și „Toți filosofi, când au tratat absolutul, au fost nevoiți să recurgă la o formă sau alta a mitului ori a poeziei. Despre existențialiști nici nu are rost să mai vorbim. Dar chiar și în cazul filozofilor tradiționaliști: gândește-te la miturile lui Platon și amintește-ți-l pe Hegel, recurgând la miturile lui Don Juan, sau Faust pentru a face intuibilă drama conștiinței nefericite” (Ernesto Sabato). În atare condiții cultura devine „o utopie asumată”: „O permanentă trecere dinspre universal spre particular, prin adoptarea unor principii cu o valoare mereu îngustă, ajungându-se în fața paradoxului de a explica nu actul prin idee, ci de a „ajusta ideea la act. În felul acesta, impasul pare fără soluție. ... nu „utopia Noica” este esențială; fiecare dintre noi ne hrănim dintr-o utopie, dacă prin aceasta înțelegem un ideal, care e necesar a se afla mereu înaintea noastră, niciodată în timp cu noi ori, cel mai rău, în urma noastră. ... „exclusivismul” lui Noica nu intră în discuție: tarele respective apar doar dacă îi vom decupa fraze, izolându-le. Conștient supradimensionate, argumentele sale se îndreaptă înspre un ideal supradimensionat, iar în perspectiva unui „drum continuu”, idealul nu putea fi altfel conceput. ... Noica a adus – poate paradoxal – inflexibilitatea afectată a pledoariei „în replică” și, prin aceasta, s-a dovedit – din nou ne înconjoară paradoxul – cel mai faustic gânditor pe care l-am avut: mereu neliniștit, frenetic, vorbind despre optative și structuri conjunctive și, mai ales, îmbrățișând în „ofensiva” sa culturală principiul „scopul scuza mijloacele” incriminate ca faustic” [7].

Desigur, valorile culturii și creativitatea ajung vectori de bază în procesul integrării europene, consideră Marin Trăistaru, desprinzând o nouă formulare a modelului cultural în dependență de statutul individului,

adică rolul personal al omului cu particularitatea lui principală sau secundară în conglomeratul cultural al modelului dat. În opinia autorului invocat se menționează coeficientul de valoare, numit „sistem de valoare” este conținutul unui anumit model de creație socială exprimat ca cultură: „... un grup organizat de modele comportamentale ... în care individul operează în prescrierea modelelor culturale, în condițiile în care sistemele persistă... Statutul exprimă, deci, poziția unui individ în sistemul de valori, asociate prestigiului societății sale, iar rolul desemnează suma totală a modelelor culturale asociate unui anumit statut” [8, pp. 66-67]. Autorul menționat argumentează inaugurarea de model comportamental vis-a-vis de sistemul de valori în edificarea unei valori culturale (sau sistemului de valori) în concordanță cu comportamentul individual reflectat prin atitudine (teamă, mânie, dezaprobare). Această abordare a raportului individului (cu sistemul său propriu de valori) comportamental la modelul cultural cu alt sistem de valori, fiind foarte actual în procesul de emigrare multidimensională și intercontinentală, când individul trece printr-un proces stresant și emotiv de adaptare la o altă viață culturală deosebită de cea de cultivare anterioară. În contextul european de asimilare a migrației indivizilor de diferite naționalități, credințe și confesii numiți „stranieri” sunt un impact provocările de atitudine superioară și ostilă a elementelor băștinașe, ce influențează comportamentul individului și adaptarea lui la modelul cultural al societății date. În acest context, autorul menționează motivarea comportamentală a individului determinată de necesitățile personale și raportarea lui la cultura mediului dat. M. Trăistaru revigorează cele patru motive menționate de C. Noica în sprijinul culturii: (1) cultura ca mediu și spațiu de realizare a bucuriei spirituale și nu a plăcerii senzoriale; (2) cultura ca gradul cel mai superior de caracteristică al societății, în care se pune valoare adevărată pe istorie, literatură, factorul uman etc.; (3) cultura pune în corelație valorile morale cu cele etice și constată categoria adecvată a libertății umane în raport cu întreaga societate; (4) cultura îl cultivă pe om (expresia pare o tautologie în opinia noastră), însă mentorul Noica o numește „igiena” spiritului, a minții, iar „un om necultivat e un om nespălat, omul e dator să treacă prin curățenia oferită de cultură, dacă vrea să-și onoreze umanitatea” [9].

Un alt unghi de vedere aparține lui Alexandru Tănase, care relevă în dezbaterea valorilor de adevăr și minciună aspectul principiului comparativ. Principiu care, în opinia lui Socrate poate fi și valoare-virtute nu doar un viciu, în pilda despre abilitățile lui Odiseu (este mai bun?) și analogia cu Ahile (este mai puternic?), or, virtutea lui Prometeu și valoarea focului furat din Olimp pentru a dezvolta dibăcia meșteșugarilor sau valoarea intermediară a lui Hermes trimis de Zeus către oameni să-i învețe rușinea și dreptatea în organizarea cetății, spre virtute prin studiu și învățare.

În schimb C. Noica invocă filosofia speculativă a sofștilor drept o decadentă în istoria culturii prin conținut, însă și meritul lor de a promova ideile progresive a valorilor: „Intr-adevăr, o cultură nu se poate clădi doar pe adevăruri simple și exacte, ea crește și prin valori, iar adevărul ca valoare și adevărul în sfera valorilor este mult mai complex. ... planul etic, volițional și opțional care implică adecvarea (sau raportarea la om), la valorile și idealurile sale, ceea ce racordează rezultatele obținute la anumite scări de valori” [10, p. 80].

Concomitent se elucidează că, modelul cultural interacționează, dar și reflectă modelul social. Astfel, în cercetarea dimensiunii identitare întreprinsă de Ana Pascaru prin reflectarea „redimensionării cadrului existent al realității” sociale. Cercetătoarea argumentează necesitatea abordării procesului de identificare în perioada postsovietică și de dezvoltare a „noilor democrații” prin prisma valorilor „efemere” ca: libertatea obținută, transformările legale a instituțiilor sociale, administrarea comunitară, „demonstrarea identității ideologice” a sistemului totalitar în favoarea identității individuale-grup-societate prin „colaborările programelor social-economice, ce urmează să includă un compartiment de integrare identitară” [11, p. 19]. În această reflecție modelul social al „noilor democrații” este afectat de contradicția dintre modificările sociale și modul lor refractor prezent prin „mentalitatea încă colectivistă a individului”, care în perioada de tranziție are provocări și consecințe pentru societatea posttotalitară. Una din valorile nocive ale sistemului totalitar precedent se manifestă în „servitute” determinată de consecințele economiei centralizate și atitudinea totalitară. Concomitent cu procesul anevoios și contradictoriu privind împrăștiarile conform cadrului legal, însă „... valorile încep să redevină un adevărat izvor de inspirație pe calea propriei afirmări... chiar dacă valorile au fost lipsite de conținut, inclusiv cele identitare, pentru majoritatea etnică”, caracterizate de „intoleranță, autoritarism, conservatism șovin sau nationalist”. Conform opiniei cercetătoarei, „edificarea modelului identitar al societății în devenire” reprezintă o noutate științifică valabilă și la început de secol XXI [12].

De asemenea, A. Pascaru susținea că circuitul valorilor și interrelaționarea acestora și raportate la nevoile și necesitățile membrilor societății este chintesența ponderii culturii în societate. Promovează în studiile elaborate corelația dintre epistemologie, ontologie și metodologie succesiv cu cele privind relaționarea aspectului axiologic al filosofiei ca bază în procesul de cunoaștere societală și valorificarea oportunităților prin accesarea instrumentelor de cunoaștere. Această idee se axează pe principiul UNU MULTIPLU și ajunge factor determinant în corelarea elementelor dintr-un sistem societal și coeziunea dintre societăți în procesul inevitabil de integrare și globalizare. Autorul menționat insistă pe implicarea filosofiei în circuitul vulnerabil al valorilor în spațiile culturale și interacțiunea dintre ele pentru a evita politizarea acestora: „... cadrul spațiului cultural este cel care asigură circuitul, forma și conținutul valorilor și în societatea multiculturală din noul Mileniu” [13]. Nu este o noutate că, toate formațiunile social-economice de-a lungul istoriei universale s-au axat pe aprecierea tipologiei și specificului valorilor în caracteristica modelelor culturale. Abordarea conceptului de specificare a valorilor estetice în „contextul globalizării” este abordată de Lidia Troianowski, accentuând „tendința de nivelare a valorilor și modificare a grilei valențiale” determinate de explozia tehnologiilor informaționale, crizelor economice declanșate de expansiunea politică, cât și de procesul de integrare multidimensională. În această ordine de idei, se încearcă investigarea modelului cultural contemporan din perspectiva modificărilor și particularităților „universului valoric” analizat de autoarea susmenționată prin „...intenția de revizuire a valorilor fundamentale umane prin promovarea accidentală a ideii libertății progresului, independenței individului și autonomiei artistului și actului creației, idei, care, luate integral, au creat premise prin optime pentru formarea unui subiect/individ orientat în exclusivitate spre consumerism, frustat de propria identitate, văduvit de autenticele valori, de tradițiile, istoria și cultura neamului” [14, pp. 75-114]. Modelul cultural abordat în interacțiunea și interrelaționarea valorilor la etapa contemporană este consemnat de L. Troianowski prin aplicările la proiecte privind transmiterea tezaurului național acumulat de generații pentru tineretul studios în „trăirea frumosului”, aprecierea valorilor estetice „ca o parte complementară a culturii spirituale umane” [15].

Se înscrie în palitra problematicei și cercetarea dnei Svetlana Coandă asupra valorilor filosofice naționale în context european. Este un studiu de actualizare a considerațiilor filosofice privind rostul valorilor prin prisma conceptuală a lui B. P. Hașdeu, T. Maiorescu, A. D. Xenopol, V. Conta în „specificul și interferențele cu orientări filosofice europene”. În acest context, e importantă pentru analiza valorilor afinitatea marelui poet Mihai Eminescu – „un adevărat filosof”, care în aprecierea lui C. Noica ne învață „exigența față de sine”, și interpretarea filosofiei ca act spiritual, fiind apreciate ca înalte valori morale importante pentru cercetarea filosofică veridică și perseverență pentru a nu cădea în dualul rățăcirilor [16, pp. 14-142]. S. Coandă „vizează valorile istorice” din retrospectiva unui anumit sistem istoric, care specifică „Valorile (morale, artistice, teoretice, economice, politice, juridice etc.), fiind dimensiuni esențiale ale umanului, au un rol important în cunoașterea istorică. Integrându-se prin fundamentul lor obiectiv, ca și prin finalitatea lor socială, în fluxul procesului istoric real, valorile se manifestă ca niște coordonate distincte și ireductibile ale realității istorice. Din această cauză, perspectiva valorică în abordarea fenomenelor social-umane este întotdeauna oportună. ... Remarcăm, în primul rând, că pentru toți gânditorii noștri, noțiunea de valoare, de criteriu valoric a constituit un element fundamental în activitatea practică: prin modul lor de viață și întreaga lor activitate, ei au fondat implicit o tablă de valori ce și-a demonstrat valabilitatea în perioada când au trăit, constituind un model și pentru noile generații” [17]. Cercetătoarea abordează una din valorile esențiale importante pentru cultură – „caracterul național”, care era și în vizerul filosofului Noica de accesare la cultura europeană nu doar debarasându-ne de „lăutarism” și „cerșind o îmbrățișare”, ci aducând Luceafărul „Omului deplin al culturii românești” culturii europene, însă cu marea precauție de a nu implementa valorile culturale occidentale în defavoarea celor naționale fără să se țină cont de specificul țării. Conceptul de valori cu catacter de „imitații servile” pentru toate sferele social-economece și morale accentuat de S. Coandă este cercetat și de A. Pascaru numit „servitute”, ce procesează copierea oarbă de valori occidentale, însă nu se exclude și influența lor progresivă asupra societăților mai slab dezvoltate. Astfel, se diversifică două tendințe de orientare în dezvoltarea valorilor: „lipsa de individualitate națională” sau „izolarea naționalistă”, ambele fiind o denaturare de la cursul progresiv al culturii (polemica lui A. Xenopol cu T. Maiorescu despre încurajarea sau izolarea de valori străine). În această ordine de idei, se pune accentul pe rolul valorii în istorie în procesul de cercetare.

Un alt suport de neglijat în fundamentarea problematicei ține de studiile elaborate de cercetătoarea Rodica Ciobanu privind valorile democratice: „dreptatea, justiția, egalitatea, drepturile omului revizuite” teoretic și practic în complicitatea lor de manifestare a perioadei de tranziție. În tumultul modificărilor furtunoase din toate domeniile sociale, cercetătoarea actualizează conceptul de dreptate prin concordanța lui cu alte valori, „considerate fundamentul valoric al societăților democratice” în vederea evitării procesului inevitabil de conformism, rivalitate, lipsă de spiritualitate și inteligență, cu scopul de protejare a drepturilor veridice în cetate și nu doar în interesul de acaparare a valorilor materiale de către demnitarii statali: „În consecință, dreptatea, de altfel ca și celelalte categorii-concepte-valori ale dreptului, sunt atribuite unor agenți raționali, capabili să facă abstracție de condiția socială, situația lor economică, starea sănătății, talente, proiecte personale etc.” [18]. Din perspectiva conceptului de model cultural european se actualizează importanța „drepturilor fundamentale” ratificate de organizațiile internaționale europene în decizii, convenții și proceduri de protejare a drepturilor minorităților naționale, de discriminare socială, mai ales, în republicile post-sovietice.

Și, nu în ultimul rând, integrarea europeană și a Republicii Moldova configurează un nou concept de model cultural în baza raportului dintre valorile naționale și valorile europene, „trecând de la cultură la sfera politică”, menționează Victor Juc: „...în decursul timpului pot fi identificate o serie de idei principale, care nu s-au schimbat radical, cum ar fi dorința de a păstra pacea, nevoia de apărări comune, ambiția de a acționa unitar pentru exercitarea puterii sau conservarea unei culturi europene comune... să dezvolte împreună valori comune, dar fără pierderea identității naționale, culturale și spirituale...” [19, pp. 29-35].

În loc de corolar, conceperea modelului cultural în filosofia românească reflectată în creațiile gânditorului Constantin Noica (Mathesis sau bucuriile simple -1934, De caelo. Încercare în jurul cunoașterii și individului -1937, Douăzeci și șapte trepte ale realului – 1969, Carte de înțelepciune – 1993 etc.) configurează o delimitare a valorilor spirituale ca primordiale contrar celor materiale. Însă, în pofida tuturor precauțiilor în această abordare realul tumultos al materialului axează viața în cotidian pe greutatea financiară în defavoarea valorilor spiritului. Cu remarcă, educarea nevoii de cunoaștere a ponderii valorilor în cultura comunității la toate nivelurile ca izvor de perpetuare a condiției va deveni direct proporțională perpetuării societății pe cupola civilizațională.

Referințe:

1. ANDREI, Petre. *Filosofia valorii* (T. I, vol. I). Iași: TIPO MOLDOVA, 2010, 278 p. ISBN 978-973-168-152-8.
2. TĂNASE, Alexandru. *Trinitatea de aur a culturii antice grecești și a celei europene*. Iași: Tipografia Moldova, 2001, 416 p. ISBN: 978-973-854-947-0.
3. SCHELER, Max. *Omul resentimentului*. Iași: Editura trei, 1998, 171 p. ISBN: 978-973-983752-1.
4. *Ibidem*, pp. 136-140.
5. ANDREI, Petre. *Filosofia valorii* (T. I, vol. I). Iași: TIPO MOLDOVA, 2010, 278 p., pp. 147-272. ISBN 978-973-168-152-8.
6. BRAGA, Mircea. *Cultura – o utopie asumată?* Sibiu: Editura Imago, 2000, 150 p. ISBN: 973-9213-69-3.
7. *Ibidem*, pp. 105-108.
8. TRĂISTARU, Marin. *Creativitatea și valorile culturii – vectori în procesul integrării europene*. București: Editura BREN, 2005, 256 p. ISBN: 978-973-648-471-1.
9. *Ibidem*, pp. 71-72.
10. TĂNASE, Alexandru. *Trinitatea de aur a culturii antice grecești și a celei europene*. Iași: Tipografia Moldova, 2001, 416 p., p.80. ISBN: 978-973-854-947-0.
11. PASCARU, Ana. *Dimensiunea identitară în modelul social al noilor democrații*. În: „Teoria și practica administrării publice”: conferința științifico-practică cu participare internațională. Chișinău, 23 mai 2018, pp. 19-22. ISBN: 978-9975-4241-9-6.
12. *Ibidem*, p. 20.
13. PASCARU, Ana. *Societatea bazată pe cunoaștere: realități și perspective*. În: „Descentralizarea axiologică în societatea bazată pe cunoaștere (aspecte filosofice)”. Chișinău, 2015, 216 p., pp. 8-42. ISBN: 978-9975-4387-4-2

14. TROIANOWSKI, Lidia. *Tendințe și principii în estetica postcontemporană*. În: „Descentralizarea axiologică în societatea bazată pe cunoaștere (aspecte filosofice)”. Chișinău, 2015, 216 p. ISBN: 978-9975-4387-4-2.
15. *Ibidem*, p. 77.
16. COANDĂ, Svetlana. *Valori filosofice naționale în context european*. Monografie. Chișinău: USM, 2003. ISBN: 9975-70-207-4.
17. *Ibidem*, pp. 320-321.
18. CIOBANU, Rodica. *Interogații asupra dreptății din perspectiva drepturilor omului în condițiile societății globale*. În: „Redimensionarea valorilor democratice în condițiile societății informaționale”. Chișinău: Artpoligraf, 2018, 509 p., pp. 26-30. ISBN: 978-9975-3178-4-9.
19. JUC, Victor. *Raportul dintre valori naționale și valori europene. Abordări filosofice privind integrarea europeană*. În: „Educația din perspectiva valorilor”. Tom XIV: summa pedagogica. Ediția a X-a, Alba-Iulia, 10-11 Octombrie 2018. București: Editura ELIKON, 2018, 371 p. ISBN: 978-973-757-730-6.

Date despre autor:

Vera PANFIL, doctorand, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID:

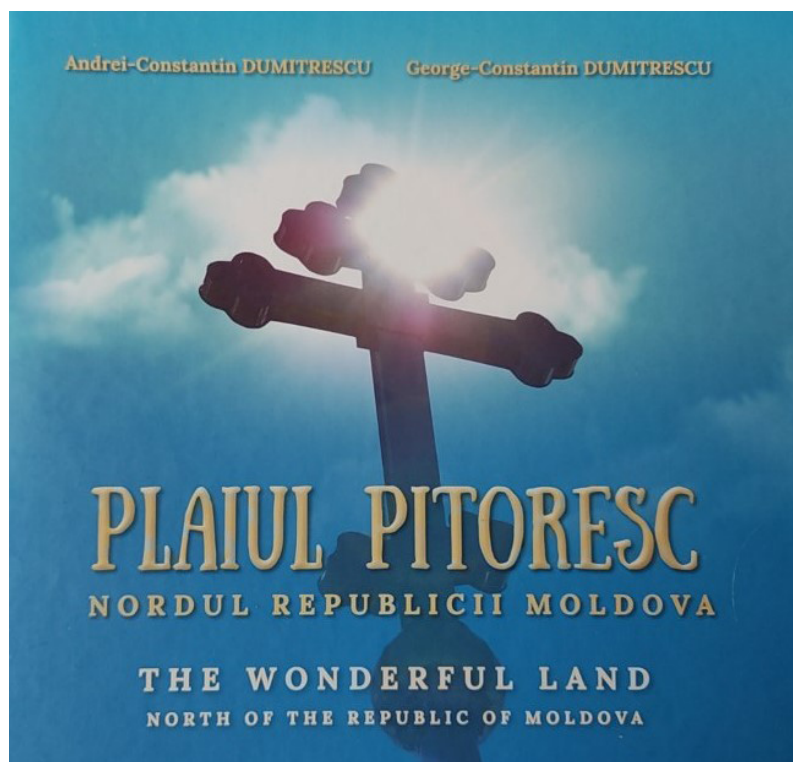
E-mail: veronicapanfil2255@gmail.com

Prezentat la 15.09.2024

CZU: 94:271.2-774(478)(048)

POPASURI LA 51 DE BISERICI ȘI 13 MĂNĂSTIRI DIN NORDUL REPUBLICII MOLDOVA ÎNTR-O LUCRARE

Andrei-Constantin DUMITRESCU, George-Constantin DUMITRESCU, *Plaiul pitoresc. Nordul Republicii Moldova / The wonderful Land. North of the Republic of Moldova*, Chișinău, Lexon-Prim, 2024, 268 p. ISBN 978-9975-172-98-1.

Lucrarea fraților Andrei-Constantin Dumitrescu și George-Constantin Dumitrescu se înscrie în tipologia lucrărilor de promovare a culturii și spiritualității spațiului pruto-nistean. Este o carte manifest a fixării, contemplării și perpetuării valorilor perene, a unei ansamblu de monumente eclesiastice și muzeistice ce denotă comportamente și mentalități colective.

Așa cum menționează autorii, la baza volumului s-a aflat vorba înțeleaptă a sfântosului și blajinului preot basarabean Nicanor Lemne, cel care a fost nevoit să se refugieze peste Prut de urgia bolșevică și care a dus dorul băștinei, inspirând generații de creștini să-și ancoreze identitatea în frumusețea spațiului nativ. Vorba sfântosului duhovnic, care a trait 101 ani, a inspirat și binecuvântat un pelirinaj metafizic direcționat spre partea de nord a

Republicii Moldova, spațiu care se asociază cu rezistența spirituală. Sau, anume aici a activat neîntrerupt așezământul monahal de la Japca, mănăstirea care a învins „imperiul răului”.

Dintr-o perspectivă istoriografică, dar și a autenticității sursei istorice, lucrarea o includem în perimetrul cunoașterii Basarabiei autentice, direcție promovată cu mult rafinament și cultură istorică de către Nicolae Iorga, istoricul total care a vizitat Basarabia, în scop de documentare în 1905, în timpul ocupației imperiale, și în 1926, după Unirea provinciei românești. Tot Nicolae Iorga avea să prefăteze lucrarea lui Dimitrie Micșunescu „Vizitând mănăstiri basarabene și bucovinene”, apărută în anul 1937. Cunoașterea Basarabiei în perioada interbelică, prima provincie istorică reunită, a constituit o proiecție plenară pentru intelectualitatea românească. Or, această abordare o constatăm perpetuate și în prezent – realitate amplificată și vizibilă la recentul Congres Național al Istoricilor Români desfășurat la Chișinău și Suceava. Or, autorii albumului „Plaiul pitoresc. Nordul Republicii Moldova” continuă o tradiție firească a intelectualității românești ce tinde să redescopere acest spațiu mirific marcat de turnuri istorice.

Alături de popasurile la locașurile sfinte, se întrevăd și cele de la case memoriale, cum ar fi cel de la Pererâta, casa părintească a lui Grigore Vieru.

Cartea a apărut la prestigioasa Editură „Lexon-Prim”, editură care și-a găsit un loc binemeritat pe piața românească a cărții de calitate. Albumul elaborat cu text paralel în limbile română și engleză țintește un public larg, constituind astfel o autentică carte de vizită a nordului Republicii Moldova.

Volumul începe cu un argument ce inițiază cititorul în parcurgerea unui itinerar cognitiv cu dublă semnificație: redescoperirea unei memorii istorice și purificarea prin rezistență spirituală și culturală.

Prevalează imaginea asupra demersului narativ. Fotografii, unele fiind autentice lucrări artistice, prezintă surse iconografice de importanță majoră a obiectivelor vizitate de autori în anii 2020–2023, perioada pandemică care surprinzător a apropiat omul de natură, sacralitate, ieșire din cotidianul anost. Autorii au vizitat 51 de biserici și 13 mănăstiri. În economia fotografiei prevalează simbolul crucii, a turtelor care se înalță rugătoare spre cer, armonia dintre mediul ambiant și arhitectura ecleziastică, a descifrării locului nativ a personalității culturii românești. Cromatică imaginii înclină spre cea a heraldicii regionale: prevalând culorile azuriu, alb, verde.

Textele, scrise în stil enciclopedic, prezintă pașaportului obiectivului vizat.

De o importanță majoră sunt hărțile care îndreaptă vizitatorii spre atracțiile turistice.

Cartea elaborată de Andrei-Constantin Dumitrescu și George-Constantin Dumitrescu ne îndrumă spre rădăcini, la încheierea arcului temporal trecut–prezent–viitor. Este o revenire la valorile eterne, la firul de iarbă, care ne reamintește permanent de ancora noastră în spațiul cosmic infinit. Este acel *axis mundi*, fixat cu persuasiune livrească de Eliadi, dimensiune care ne menține fixați în spațiul galatic și care ne reamintește de coloana fără infinit a lui Brâncuș.

Ion Valer XENOFONTOV,

Universitatea de Stat din Moldova

CZU: 378.1:005.21(47+57):(4-15)

SISTEMUL UNIVERSITAR SOVIETIC: O ALTERNATIVĂ LA PARADIGMA UNIVERSITARĂ OCCIDENTALĂ.

ALEX KURAEV

Alex Kuraev, doctor în istorie la Universitatea din California, specializat pe istoria URSS. Articolul în cauză analizează sistemul universitar sovietic drept concept, în contrast cu sistemul universitar occidental.

În vocabularul sistemului educațional sovietic, conceptul de universitate, mai ales în anii 20 și 30 ai secolului trecut a fost înlocuit de conceptul de educație tehnic vocațională. Drept creație a statului sovietic, sistemul de învățământ superior din URSS a reprezentat o structură conectată la ideologia partidului communist și la autocrația sovietică. Scopul și organizarea universităților sovietice era total opus scopului universităților din Occident, definite de auto guvernare și autonomie academică. Autorul consideră că scopul primordial al universităților sovietice a fost cel de a fi un furnizor permanent de forță de muncă înalt calificată, atât în domeniul industriei, cât și cel al instituțiilor publice. Alex Kuraev evidențiază faptul că pe parcursul secolului trecut, percepția Occidentului asupra sistemului de învățământ superior din Rusia a variat extrem de mult.

Înainte de Primul Război Mondial era văzut drept subdezvoltat, în anii 50-60 era perceput drept un exemplu de dezvoltare pentru comunitatea academică, în timp ce în anii 80-90 a fost etichetat drept un sistem depășit ce are nevoie urgentă de asistență pentru modernizare. Autorul evidențiază din prima pagină a articolului că, întrebarea primordială la care plănuiește să găsească un răspuns este: Ce anume a definit sistemul de învățământ sovietic superior, și care erau cele mai importante diferențe față de conceptul universitar occidental.

Universitățile sovietice practic erau ghidate de ordinele date de către partid, concomitent fiind necesară și aprobarea oficială a oricăror declarații politice făcute de către centrul administrativ al Uniunii. Logica declarațiilor URSS cu privire la superioritatea sistemului universitar sovietic la nivel mondial se baza pe următoarele argumente: 1. Studii gratuite, 2. Accesul la educația superioară pentru toți, 3. Universitățile se aflau în proprietatea statului, 4. Planurile de studii erau focusate pe necesitățile societății, neexistând nici un interes privat. Jurnalele sovietice și academicii sovietici se citau reciproc în laudarea sistemului universitar național. Argumentul principal fiind acela că pe parcursul anilor 80, fiecare al zecelea cetățean sovietic era fie student, fie angajat la o universitate/academie sovietică.

Kuraev consideră că sistemul universitar sovietic reprezintă practic un hibrid dintre idealismul alfabetizării și realitățile sumbre ale Rusiei. Scopul articolului este de a examina continuitatea principiilor de organizare a învățământului superior din URSS, pe parcursul existenței sale. În viziunea autorului, unul din principiile fundamentale de organizare ce au definit sistemul sovietic, a fost focusarea pe ierarhie- **ordinele nu se discutau, ci executau**. Acest principiu militar de organizare a universităților existând practic din anii 30 până la finele anilor 80.

Referitor la gratuitatea și accesibilitatea studiilor, propaganda evidenția permanent că doar în URSS acest lucru e valabil, deoarece în statele capitaliste niciodată nu ar fi posibil accesul la educație gratuită, scopul primordial al educației și științei în Occident nu este evoluția umanității, ci profitul. Doar URSS-ul poate crea un sistem universitar alternativ, ce ar putea demonstra inutilitatea sistemului universitar din Occident.

O altă trăsătură definitorie a sistemului universitar sovietic era influența liderului de partid. Această influență manifestându-se atât pe baza reformelor educaționale implementate la ordinul lui Stalin, Hrușciov, Brejnev, cât și prin excluderea unor discipline de studiu precum genetica, cibernetica și sociologia. Lipsa acelor științe din programul de studii a dus la o stagnare pe termen lung a evoluției sistemului universitar sovietic. Adicional, un alt aspect relevant ce ține de organizarea universităților sovietice era faptul că secretarul de partid al universității, deținea și de jure și de facto o influență egală cu cea a rectorului, fiind necesară de multe ori aprobarea ambilor pentru luarea de decizii ce țineau de viața universitară.

Statul practic utiliza studenții pe parcursul studiilor în diferite domenii ale economiei unionale, și repartiza absolvenții în anumite orașe și sectoare ale economiei, unde erau necesari specialiști. Fiecare student era văzut drept un viitor angajat la stat, absolvirea nefiind o ceremonie personală, ci mai mult o notificare pentru administrația centrală că dispune de noi brațe de muncă pe care să le repartizeze. Deseori exista un conflict dintre repartizarea de după absolvire și interesele personale, frecvent fiind necesar ca pe bază de pile să se evite angajarea în localitatea unde proaspătul absolvent a fost repartizat.

Autorul consideră că principiile de bază ale sistemului universitar sovietic erau următoarele: 1. Uniformitate, 2. Luarea deciziilor de sus în jos (fără de nici un fel de consultare), 3. Managementul universității realizat de către o singură persoană (rector). Toate cele trei principii fiind o consecință a militarizării URSS atât în anii 30, cât și în perioada Războiului Rece.

Conceptul de uniformitate se referă la structura administrativă și planurile de studii ale fiecărei universități sovietice ce trebuiau să fie identice. Pe lângă aspectele de ordin administrativ, fiecare universitate dispunea de trei departamente care aveau o misiune clar definită, primul departament ținea de securitatea statului (un appendice a NKVD și apoi KGB), și era responsabil de supravegherea tuturor membrilor comunității academice, departamentul numărul doi era responsabil de monitorizare studenților ce erau eligibili pentru serviciul militar, și departamentul numărul trei era responsabil de crearea unui dosar personal a fiecărui student și angajat al universității, la respectivul dosar erau adăugate noi documente până la pensionarea cetățeanului cu studii superioare. ***Practic studentul era un viitor angajat al statului, educat de către stat, pe baza resurselor statului, pentru ca după absolvire să servească statului.***

Scopul primordial al acestei structuri era de a asigura ordinea și disciplina. Din perspectiva academică occidentală, mediul academic și mediul militar reprezintă două structuri ce se excludeau reciproc. Frecvent pentru intelectualii din Occident ce studiau sistemul educațional sovietic, era greu de înțeles această abordare rigidă și ierarhică asupra mediului academic. În acest sens, excepția ce confirmă regula este reprezentată de grupuri compacte de academici care și-au permis să-și exprime liber opinia despre reforme și să nu îndeplinească directivele de la centru, în perioada Dezghețului Hrușciovist și a Perestroicii Gorbacioviste.

Kuraev concluzionează că sistemul academic sovietic, fiind parte a societății sovietice, nu face nimic altceva decât să reflecte mediul social economic din URSS. Majoritatea oamenilor implicați în sistem drept profesori, studenți, cercetători au avut de profitat de sistem suficient de mult timp, pentru a avea interesul de a asigura perpetuare valorilor acestuia. Majoritatea populației a calificat sistemul de învățământ superior din URSS drept pozitiv, deoarece le-a asigurat o anumită aprovizionare cu bunuri cât și un anumit prestigiu social. Fiecare avea șansa de a deveni student, și după absolvire putea obține un post de muncă decent ca intelectual, birocrat dar nu muncitor.

Kuraev prezintă drept excepție ce confirmă regula, cazul universității din Novosibirsk. inițial ideea de a construi un centru academic în Siberia, ținea mai mult de interesele militare ale URSS, și nu evoluție academică. Novosibirsk a devenit celebru datorită unei comunități academice extrem de active, ce avea drept scop manifestarea libertății academice de cercetare și exprimare. unde Andrei Saharov ținea prelegeri despre faptul că știința trebuie să fie un bun public dedicat cetățenilor, și nu intereselor de stat și partid. Acest centru academic ce trebuia să fie unul dedicat armatei, a devenit un centru de opoziție academică din URSS. Practic Novosibirsk reprezintă precedentul ce a șocat temeiul ideologic al educației superioare din URSS.

Dispariția URSS, a dus la o reducere semnificativă a monopolului statului asupra educației superioare, inclusiv în Federația Rusă. După 1991 existând deja alternativa instituțiilor de învățământ superior private. La final autorul consideră că deși anumite caracteristici ale sistemului sovietic nu mai există în Rusia actuală, totuși principiile de funcționare au rămas sovietice, chiar și la mai bine de 25 de ani de la dispariția URSS. Conceptul de universitate în Rusia, a evoluat dintr-un element de import total diferit de valorile societății rusești, la un concept care definește din plin mecanismul politic și social al Federației Ruse.

Analiza documentelor ce reglementează activitatea sistemului educațional din Federația Rusă, ne duc la concluzia că există o reeditare a documentelor sovietice. De exemplu legea ce reglementează educația profesională din URSS, a fost adoptată în 1966, editată în 1996, și publicată pe siteul ministerului rus al educației pe întâi martie 2012.

Corespondența oficială la începutul celei de a doua decade a secolului 21, dintre Ministerul Educației și universitățile rusești avea loc exclusiv pe bază de scrisori, la fel ca în perioada sovietică. Rectorul unei universități moderne din Rusia, încă este văzut drept administratorul șef al universității, a cărui ordin nu se discută ci se execută. În același timp, guvernul rus încearcă să asigure recunoașterea mondială a mediului universitar rus prin finanțarea sistemului universitar, dar și fondarea a o serie de universități focusate pe cercetare, ce ar urma să fie competitive pe plan global. Interacțiunea dintre patrimoniul administrativ sovietic la nivel universitar pe de o parte și dorința de recunoaștere internațională a universităților rusești pe de altă parte, duce la o serie de contradicții în procesul de dezvoltare a sistemului educațional superior din Federația Rusă.

Adrian ROȘCA

CZU: 94:37.014.3(47+57)(048)

„PERESTROIKA ADMINISTRATIVĂ ȘI RESCRIEREA ISTORIEI-GLASNOSTI ÎN SISTEMUL EDUCAȚIONAL SOVIETIC” DE WILLIAM B. HUSBAND

William B. Husband a fost un profesor universitar american ce a studiat o serie de aspecte legate de URSS, precum ateismul sovietic în anii 20, rolul femeii în societatea sovietică ș.a. În articolul analizat, el se focusează pe modul în care Perestroika și Glasnost au influențat sistemul educațional sovietic în general, dar și predarea istoriei în particular. Articolul începea cu citarea unui profesor de istorie din URSS:

Structura dogmatică a prezentării istoriei cât și metodologia cercetării istorice, au asigurat dezvoltarea scepticismului socio-politic, conformismului, servituții și ipocriziei. Pentru a asigura o predare corectă a istoriei, profesorul ar trebui să dispună de o educație variată și generală, doar că la noi, consiliile pedagogice au adoptat o metodologie de pregătire și de predare ce asigură istoriei un caracter artificial.

Textul respectiv a fost publicat în revista- Întrebările istoriei. Cu toate că această critică oficială nu ar fi fost posibilă în epoca Brejnev, faptul că textul scrisorii putea fi găsit în ultimele pagini ale revistei, denotă faptul că atât Glasnost, cât și Perestroika reprezintă reforme ce sunt prost implementate. Autorul consideră că neajunsul acestor reforme constă în faptul că sunt aplicate ierarhic de la superior la inferior, neluând în calcul opinia funcționarilor (profesorilor) simpli din sistem.

Husband consideră că ierarhia administrației educaționale în URSS era extrem de centralizată la începutul Perestroicii. În acest context observându-se lipsa totală de flexibilitate a sistemului. În domeniul educațional, la fel ca și în alte domenii ale statului sovietic, partidul și instituțiile statului împărțeau responsabilitățile. Un departament al științei și instituțiilor educaționale era direct responsabil față de Comitetul Central al partidului comunist. Cel din urmă superviza Ministerul Educației, cât și Academia de Științe. În realitate, instituția responsabilă de toate cele menționate anterior era Academia Pedagogică din URSS, subordonată Ministerului Educației. În cadrul structurii instituționale, principiul de bază al educației secundare sovietice era de a pregăti viitori absolvenți de meseriile cele mai necesare pe piața muncii, cât și de a le asigura formarea unei atitudini civice pozitive.

Necesitatea reformei în educație, fiind dezbătută cu mult înainte de începerea Glasnosti și Perestroika. În 1977, Comitetul Central și Consiliul de Miniștri au adoptat două decrete cu privire la reformarea sistemului primar și secundar. În special era o focusare pe actualizarea sistemului educațional vocațional, extinderea planului de studii de la 10 la 11 ani, și reducerea vârstei de înscriere în clasele primare de la șapte la șase ani. Aplicarea dar și dezbaterile cu privire la necesitatea reformei în educație, au avut loc și în perioada scurteilor mandate ale lui Andropov și Cernenko. Pe data de 10 și 12 aprilie-1984, Comitetul Central și Sovietul Suprem au adoptat deciziile privind reformarea sistemului educațional. Practic observăm cum procesul de propunere, dezbateri dar și aplicare a reformei a durat șapte ani. Autorul e de părere că în 1984 era dorința de a actualiza unele aspecte ale sistemului educațional sovietic, însă nici pe departe nu exista motivația de a înova totalmente sistemul educațional.

Începutului Perestroika și Glasnosti nu a asigurat o reflectare imediată în educație. Abia în 1987 s-a văzut un efect al Glasnosti, prin faptul că editorul ziarului- *Gazeta Profesorilor*, a decis să ofere șansa tuturor celor implicați în sistemul educațional să-și exprime în scris opiniile, îndeosebi criticile pe paginile ziarului respectiv. Profesorii evidențiau problema salariilor mici, pregătirea neprofesionistă din perspectivă pedagogică, obstacole de ordin birocratic, dar și lipsa de materiale necesare pentru predare. Toate aceste probleme începând să atragă atenția opiniei publice cât și mai multor oficiali sovietici.

La toate aceste probleme vociferate din ce în ce mai mult, au avut loc două reacții, prima- Plenul Comitetului Central a cerut fie reorganizarea, fie lichidarea Academiei de Științe Pedagogice. Ideea închiderii Academiei a fost cu greu oprită de către angajații acesteia. A doua reacție la dezbaterile pe tema educației a

avut loc în decembrie 1988, când a avut loc congresul angajaților în sistemul educațional, acest congres nu a făcut nimic altceva decât să evidențieze diviziunile din rândul profesorilor sovietici, cât și criza puternică din sistemul educațional. Un alt efect al reformelor gorbacioviste, a fost reprezentat de crearea Sindicatului independent al profesorilor, acest pas fiind calificat de autor drept pozitiv, în contextul în care în URSS din anii 20, sindicatele erau supuse intereselor de partid, și nici pe departe nu reprezentau drepturile celor angajați în câmpul muncii.

Precum în cazul sistemului educațional, domeniul istoriei ca știință dar și obiect de studiu în URSS nu a cunoscut dezbateri publice și propuneri de reformare înainte de 1987. Glasnost i-a prins pe istorici nepregătiți, aceștia fiind mai mult îngrijorați de cum reformele vor afecta statutul lor profesional și prestigiul social, neexistând dorința de formulare a noi interpretări ale istoriei. Necesitatea unui revizionism istoric a venit mai mult din partea elitei politice și culturale, ci nu din partea elitei academice. Atunci când Gorbaciov a declarat că există petele albe în scrierea istoriei sovietice, primii care au reacționat au fost producătorii de film, scenariștii și scriitorii. Tema centrală fiind cea a crimelor stalinismului, abia în intervalul 1987-1988 istoricii au început să se implice în revizuirea aspectelor falsificate din istoria URSS din anii 1920 până în perioada Gorbaciov.

La începutul anului 1987, subiectul adevărului istoric, dar și a modului cum va fi predat în școli acest adevăr, au devenit probleme frecvent abordate de elitele intelectuale ale URSS. Pe data de 9 martie a aceluiași an, G.V.Klokovă, angajată a Academiei de Științe Pedagogice din URSS, a declarat că e necesară o mai mare implicare a istoricilor în scrierea manualelor școlare. O temă sensibilă era- *Rolul predării istoriei în crearea valorilor morale ale tinerei generații*. Concluzia era că trebuie să se intensifice colaborarea dintre profesorii de istorie și istorici în contextul scrierii de noi manuale școlare, problema era că profesorii pe de o parte, și istoricii pe de altă parte aveau interese total diferite, neexistând o dorință reală de colaborare. Profesorii doreau materiale de predare noi imediat. De exemplu profesorul Litvinov de la școala nr.100 din Moscova, a declarat în cadrul mai multor întruniri a profesorilor de istorie, că este necesar ca fiecare profesor să decidă separat ce materiale să utilizeze în cadrul predării istoriei. Una din ideile de bază era ca să nu fie folosit doar un singur manual școlar, ci mai multe, în funcție de tema predării. Opinia generală era că modul în care se predă istoria în URSS este unul inacceptabil, fiind necesare o serie de modificări. În iulie 1987, în revista – *Problemele Istoriei*, Nicolae Maslov- șeful departamentului de istorie a partidului din cadrul Academiei de Științe Sociale, declara că este nevoie de o diversificare a manualelor de istorie în școli, nu doar din cauza necesității de inovare, dar și din cauza necesității de democratizare a sistemului educațional. Maslov considerând că existența unui singur manual de istorie impus de către partid, a dus la propagarea unei istorii falsificate în școlile sovietice.

În cadrul unei dezbateri oficiale organizate de revista *Problemele Istoriei*, Klokovă a declarat că tinerii nu sunt interesați să învețe o serie de stereotipuri fabricate, ale căror natură propagandistică este ușor sesizată până și de către elevi. Aceasta considera că unul din motivele pentru care manualele de istorie sunt calificate drept plictisitoare de către elevi, era din cauza faptului că profesorii nu aveau nici un drept să se implice în scrierea manualelor de istorie. Rezultatul final era o lipsă de interes total atât din partea profesorului, cât și din partea elevului, față de conținutul ce se găsea în materialele didactice. Noile manuale având nevoie de includerea în conținut a o serie de întrebări creative, cât și a o serie de documente istorice ce ar fi asigurat mai multe interpretări din partea profesorilor și elevilor. În același timp, Klokovă declara că scopul principal era inovarea predării istoriei în școli, fără ca profesorii și elevii să cadă pradă senzaționalismului și negaționismului, în modul respectiv nu se va face nimic altceva decât înlocuirea petelor albe din istorie, cu cele negre. În acest context în anul academic 1987/1988, s-a decis anularea examenului la istorie, deoarece nimeni nu mai înțelegea care e istoria adevărată, și ce subiecte ar trebui să fie incluse la examen.

În contextul evenimentelor respective, gluma ce circula printre profesorii de istorie și istoricii din URSS era că până și o nuvelă istorică poate conține mai mult adevăr istoric decât manualele școlare. Profesorii de istorie profitau de fiecare șansă, pentru a cere o mai mare autonomie în timpul predării. Ca în orice perioadă de maximă schimbări, existau și o serie de voci ce își exprimau franc nemulțumirile, precum era cazul profesoarei Volcinikova de la școala numărul 32 din Moscova, aceasta spunea că Perestroika a cauzat o serie de probleme pentru profesorii de istorie, pentru că a calificat drept minciuni tot ce se predă la orele de istorie

până în 1985. O altă nemulțumire pentru Volcinikova era că: *Perestroika a cauzat un torent gigantic de informații nu doar pentru profesori, dar și pentru elevi. Mai mult de atât, informația nu este sistematizată, și nu corespunde defel atât manualelor școlare, cât și metodologiei de predare clasice.*

În intervalul 20-22 decembrie 1988, a avut loc congresul angajaților în educația publică, 1000 de profesori fiind rugați în timpul acestui congres să completeze un chestionar. Rezultatul a fost că majoritatea acestora calificau sistemul educațional sovietic, drept un sistem aflat într-o criză profundă. Adicional, acest chestionar a evidențiat că foarte mulți profesori erau nemulțumiți de salariile mici, și plănuiau să și schimbe specialitatea în viitorul apropiat. Un paradox interesant e că profesorii ce au participat la acest congres rămăneau fideli ideii de socialism, considerând că devină de haosul din sistem sunt birocrății (aparatecii) ce au deformat socialismul, cât și conceptul de Glasnost și Perestroika ce au distrus disciplina sovietică.

Pentru anul 1991, autorul consideră că reforma în educație în URSS, stagnează datorită atitudinii conservatoare din partea multor angajați ai sistemului, atât la nivel administrativ central cât și local. Cea mai bună dovadă a reprimării reformei educației, a fost excluderea lui Ghenadie Iagodin din funcția de responsabil principal al educației publice, dacă în 1985 el a fost numit în funcție datorită viziunii sale pro-reformă, în anul 1991 numele său nu s-a mai regăsit pe listele responsabililor din educație. Jurnaliștii care au evidențiat acest subiect în presa sovietică, au fost acuzați de propaganda de partid că se focusează pe probleme irelevante

Autorul concluzionează că ceea ce se întâmplă în sălile de clasă, dar și în administrația educațională din URSS, demonstrează că din cele două reforme implementate de Gorbaciov, doar Glasnost și-a atins scopul, nu și Perestroika. La final putem afirma că datorită specificului RSSM, și existența mai multor pete albe în cercetarea dar și predarea istoriei naționale din 1945 până în 1989, s-ar putea realiza un studiu aparte, pentru o mai bună înțelegere a modului în care s-a predat istoria în școlile din viitoarea RM în perioada 1985-1991.

Adrian ROȘCA

CZU: 81'373.612.2:37.02(048)

DIDACTICA METAFOREI. MIC DICȚIONAR ROMÂN-ENGLEZ DE TERMENI-METAFORĂ CU ETIMOLOGII ȘI ILUSTRĂȚII – „O CARTE-METAFORĂ” DE VALOARE

Recenzie la *Didactica metaforei. Mic dicționar român-englez de termeni-metaporă; cu etimologii și ilustrații* (coord.- Eugenia MINCU; autori: MINCU, Eugenia, MACOVEI, Dorina, ROTARI, Natalia, NEGRU, Cristina), Chișinău, Epigraf, 2023, 328 p. ISBN 978-9975-60-521-2.

Subiectul metaforei lingvistice este unul controversat, unii lingviști nefiind de acord cu această noțiune. Totuși, în literatura de specialitate, conceptele metaforă lingvistică, metaforă terminologică sunt frecvent utilizate (teoria cognitivă), deoarece metafora este „principiul omniprezent al limbajului” din moment ce limbajul în sine este metaforic, iar metafora pur și simplu ilustrează mecanismele gândirii și ale limbajului uman ca întreg. (I. A. Richards).

Secțiunea 1. Didactica metaforei (reper teoretic didactico-științific) are o structură bazată pe dihotomia întrebare – răspuns, structură care asigură următoarele beneficii:

1. Este model de simulare a unui act didactic de predare – învățare a metaforei.

2. Întrebările și, respectiv, răspunsurile, sunt organizate în funcție de principiul consecutivității didactice (cunoștințe „de la simplu la compus”, „de la puțin la mai mult”, fapt care facilitează înțelegerea metaforei ca fenomen lingvistic-terminologic (cuvânt-metaporă, termen-metaporă etc.).

3. Este o modalitate a autorilor de a iniția o conversație cu utilizatorul etc.

4. Având drept reper clasificări ale metaforei, atestate în literatura de specialitate, autorii înșiși propun o clasificare distinctă.

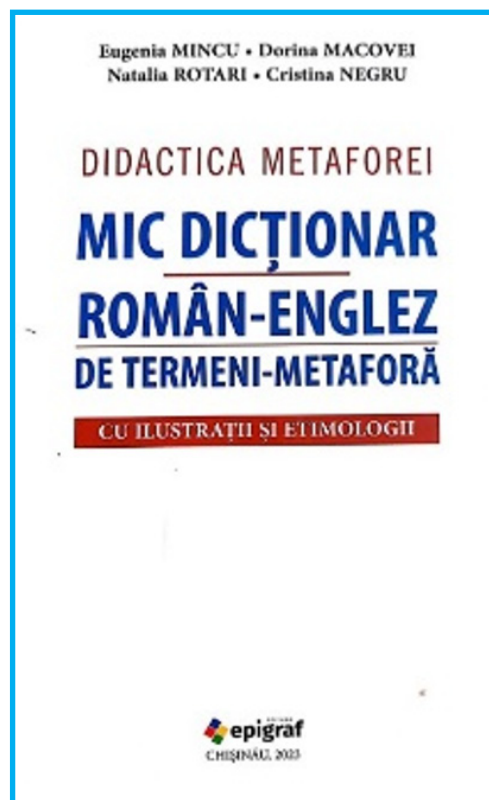
Lucrarea conține peste 200 de termeni-metaporă (Secțiunea 2) din limbile română și engleză. Fiecare dintre aceste „tablete” are o structură bine organizată: etimologia (sensul primar al cuvântului, expansiunea semantică, metaforizarea, demetaforizarea, sensul actual de utilizare a termenului-metaporă, domeniile de utilizare); un argument pro convingerii că un mit este o metaporă extinsă și transfigurată într-o formă narativă.

Dicționarul român este unul tematic, fiind implementată clasificarea propusă de către autori: Termeni-metaporă. Dimensiunea microunivers (metafora ambianței, metaforele zoomorfică și botanică etc.); Termeni-metaporă. Dimensiunea macrounivers (metafora mitologică, metafora biblică, metafora „sacrală”).

De exemplu, secțiunea *Metafora realității cotidiene* conține metaforele-termen utilizate în diverse domenii de activitate (p. 68-71):

1. **August** (< lat. *augustus*, *a*, *um* „sublim, sacru, înalt, maiestuos, venerabil” < lat. *Augustus*, *i*, *m* „Augustul, Venerabilul”)

Termenul vine din *auguste*, împrumut din limba franceză, cu origine în limba latină de la *augustus*, *a*, *um* „sublim, sacru, înalt, maiestuos, venerabil” și substantivul propriu *Augustus*, *i*, *m* „Au-

gustul, Venerabilul”. Octavian este primul împărat al Imperiului Roman cu numele *Augustus* (anul 27 *ante Chr.*) – *Augustus* Octavian „Augustul/Venerabilul Octavian”.

Și-a ales acest nume pentru a-și accentua importanța în istoria Imperiului Roman – este garantul păcii și al prosperității. Ulterior, *Augustus* devine titlu onorific, dat conducătorilor venerabili în Roma Antică. Luna august este la romani a șasea lună a anului, cunoscută sub numele de *sextilis* „a șasea”. Împăratul *Augustus* Cezar propune ca această lună să fie redenumită în *augustus*. Senatul roman acceptă această propunere și schimbă denumirea lunii *sextilis* în *augustus* pentru a-l onora pe împăratul *Augustus* Cezar „Augustul/Venerabilul Cezar”.

În prezent, *august* este „a opta lună a anului; gustar” – vocabular general; cu sens figurat, „maiestuos, măreț, impunător” – vocabular general; „titlu de cinste dat de senatul roman împăratului Octavian” – istorie.

2. *Licență* (< lat. *licentia*, *ae, f* „libertate; drept” < lat. *licens*, *entis* „liber”)

Termenul *licență*, împrumut din limba franceză *licence*, își are originea în latinescul *licentia*, *ae, f* „libertate, permisiune”. Pe lângă aceste semnificații, cuvântul mai are sensurile: „putere”, „stăpânire”, „voință proprie”, „insolență, aroganță, furie” și provine din adjectivul *licens*, *entis*, *f* „liber, permis, voluntar” (din rădăcina *leik* „a oferi, a negocia, a face o ofertă”).

Semnificația „permisiune formală, în formă scrisă, din partea unor autorități” este atestată pentru prima dată la începutul secolului al XV-lea.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, *licența* este „o autorizație, permisiune oficială, permis, privilegiu”, termen folosit în cadrul universităților pentru a desemna dreptul acordat unui student de a preda în public după absolvirea studiilor.

Actualmente, termenul *licență* desemnează: „titlu obținut la trecerea examenului de absolvire a învățământului superior; examen dat pentru obținerea acestui titlu” – învățământ, educație; „autorizație eliberată de administrație prin care se permite practicarea unei anumite activități” – vocabular general; „contract de transmitere a drepturilor aferente unui brevet de invenție prin care titularul unei mărci autorizează o terță persoană să o folosească” – servicii publice; cu sens figurat, „atitudine, ținută care depășește limitele bune-cuviințe; lipsă de respect pentru formele obișnuite” – vocabular general.

3. *Meridian* (< lat. *meridianus*, *i, m* „sud” < lat. *meridies*, *ēi, m* „amiază, după-amiază, mijlocul zilei, sud, mijloc”)

Lexemul *meridian* este un împrumut din franceza veche – *méridien*, cu originea în latinescul *meridianus*, *i, m* „sud” și *meridies*, *ēi, m* „amiază, după-amiază, mijlocul zilei, sud, mijloc”. Un derivat al cuvântului *meridies*, *ēi, m* este și *meridianus*, *a, um* cu sensul „miezul zilei, sudic, ecuator” din *meridie* „la amiază”, alterat prin disimilarea prelatină *medi die*, *medhyo* „mijloc” și *dies* „ziua” (din rădăcina *dyeu* „să strălucească”). Sensul cartografic „cerc mare sau semicerc al unei sfere care trece prin poli” este atestat la sfârșitul secolului al XIV-lea, inițial, utilizat în astronomie. Sensurile figurate tind să sugereze „punctul de cea mai înaltă dezvoltare sau de cea mai deplină putere”, implicând un declin ulterior. În calitate de adjectiv, *meridian* este atestat la sfârșitul anului 1400 *post Chr.* – meridional.

În astronomie, *meridianul* este o linie imaginară care trece prin zenit și prin cele două puncte cardinale, nord și sud, la mijlocul nopții. Astfel, cuvântul *meridian* devine sinonim cu aceste linii imaginare care împart suprafața Pământului sau cerul în două jumătăți egale.

Actualmente, *meridian* are sensurile: „fiecare dintre liniile imaginare care rezultă din intersecția suprafeței Pământului cu semiplanul sprijinit pe axa geografică, constituind liniile de reper pentru măsurarea longitudinii geografice” – geografie; „curbă a unei suprafețe de rotație cu un plan care trece prin axa ei de rotație” – matematică; „linie imaginară a suprafeței pielii care unește diferite puncte corespunzând unui anumit organ” – acupunctură; „cadran solar care indică ora amiezii” – arheologie; „canapea cu spătar și brațe inegale, care ține loc de șezlong” – vocabular general.

Dicționarul englez pune în evidență diferențe interlingvistice în pofida faptului că unii termeni-metaforă au o utilizare translingvistică, ceea ce denotă anumite deosebiri, la nivel de cultură, în dezvoltarea limbilor română și engleză.

Expresivitatea metaforei este demonstrată prin intermediul citatelor și al definițiilor metaforei selectate de către autori. Acestea cuprind un spectru imagistic integral: Metafora este „cuvântul de podoabă” (Aris-

total) (limbaj uzual); Metafora este un mijloc al sensibilizării, că prin metaforă ochiul nostru interior ajunge să vadă mai bine lucrurile (Cicero) (limbaj specializat, cu referire la „lucruri” specializate, care formează terminologia domenală).

Menționăm faptul că lucrarea (la nivel de organizare a informațiilor despre termenii-metaforă) este o premieră în repertoriul bibliografic din Republica Moldova. Presupune un aspect didactic pronunțat, astfel, unele subiecte pot fi implementate în curriculum și pot fi utilizate în procesul de predare-învățare din cadrul instituțiilor de învățământ (general, superior).

Testele de evaluare sunt elaborate având drept reper Taxonomia (obiectivelor educaționale) lui B. Bloom pentru domeniul cognitiv.

În concluzie, considerăm lucrarea *Didactica metaforei. Mic dicționar român-englez de termeni-metaforă cu etimologii și ilustrații* „o carte-metaforă” de valoare și o propunem cu drag cititorilor.

Viorica MOLEA,

Universitatea de Stat din Moldova

CZU: 821.135.1.09:159.923.2:616.89(048)

EFFECTUL DE OGLINDĂ – UN PROIECT TRANSDISCIPLINAR

Recenzie la volumul: *Efectul de oglindă*. Coordonator: Sanda-Maria ARDELEANU. Iași: Lumen, 2023, 150 p.

În epoca globalizării cunoașterea primește noi contururi prin intermediul tehnologiilor. Concomitent se relevă din ce în ce mai mult tendința de propria proiecție, identificată, reconfigurată, perfecționată, optimizată, ceea ce argumentează o predilecție pentru mitul lui Narcis.

Un studiu important constituie produsul proiectului „Efectul de oglindă” (Lumen, 2023), coordonat de profesorul universitar Sanda-Maria Ardeleanu. Narcisismul este analizat din optica paradigmei propuse de coordonatoarea Sanda-Maria Ardeleanu, profesorul universitar, și participanții acestui proiect transdisciplinar: Beletristică-Psihiatrie / Antropologie. Obiectivele principale constituie: explicarea diferențiată a narcisismului, în dependență de timp; abordarea mai multor modele științifice; explicarea concilierii științifice în ce privește noțiunea de narcisism; investigarea narcisismului la unii scriitori români din secolul al XX-lea.

În *Argument* fondatoarea Lectoratului francez și a Alianței franceze de la Suceava Sanda-Maria Ardeleanu enumeră cum a fost selectat registrul tablei de materie: „Narcisism în: spectru psihiatric, cheie „bipolară”, registru biologic, solfegiu psihanalitic, tonalități egolatre, tonalități egocentrice, tonalități egotiste, accente autiste, oglinzi artistice”. Argumentând distribuția metodologică în baza investigației artiștilor vizați: „Autorii au fost aleși și distribuiți așa încât să îndeplinească cerințele metodei care converge spre o amplă autopsie psihologică, pe falii fenomenologice și totodată cognitive, mereu cu expunere etiologică” (p. 10).

Narcisismul își revendică drepturile de existență de la mitul lui Narcis, trecut în spațiul artistic de Ovidiu în *Metamorfoze*, cunoaște mai multe variante încă în perioada antichității. În diferite timpuri atitudine față de reflecție suferea anumite mutații, determinate de conceptul timpului. Odată cu studiul lui S. Freud narcisismul se dezvăluie ambivalent. Perspectivile narcisiste se schimbă odată cu dezvoltarea științelor și a tehnologiilor care pun din ce în ce mai mult accent pe propria persoană. Astfel pictura, imaginea fotografică, literatura, chiar și produsele de pe ecranul telefonului mobil contribuie la o atenție exagerată a eului. Prin intermediul mai multor științe fenomenul narcisist permite să înțelegem mai bine angoasele timpului, așteptările și dorințele acestuia.

Este o carte cu text, cu fotografii de epocă și cu desene reproduse de Ioan Florin Diaconu. Astfel lucrarea apare nu doar o sinteză metodologică, dar și o prezentare a contextului vizual în care a trăi și a activat scriitorii interpretați.

În acest ansamblu de narcisism este invitat și cititorul să fie un coparticipant al marelui experiment de diagnosticare interpretativă. Începe acest exercițiu chiar coperta. Pentru a explica acest aspect voi utiliza metoda lui J.-J. Wunenburger, explicată în *Mito-foria: formele și transformările mitului*. Este un capitol esențial din cartea sa *Imaginarul* pentru perceperea mitului de la imaginarul social la cel transcendent, de la cunoașterea generală spre cea individuală, unde componentele rațional și emoțional, identitate și manipulare se împletesc într-un subiect de polemică dintre *logos* și *mythos*.

Noțiunea de *mito-foria* apare din necesitatea pe care o sesizează cercetătorul în investigațiile sale cu privire la mit. Sistematizând informațiile după viziunile mai multor autori, J.-J. Wunenburger insistă la o deconstrucție noțională în favoarea procesului de vitalizare a mitului. Deși oferă foarte bine teoriile, scopul său este de a evada din acestea pentru a ajunge la o altă percepere a mitului, văzut ca un proces, ca un timp în care cel care interpretează mit oferă o proprie *narație* și respectiv devine o componentă a mitului continuu în transformare.

Revenind la acest dialog dintre studiu ca un produs de cercetare, dar și un obiect care implică cititorul într-o relație de subiect-obiect, elucidăm coperta cărții *Efectul de oglindă* realizată de I. C. Corjan, care a inserat imaginea cunoscută a lui John William Waterhouse *Echo și Narcis*, realizată în 1903. Volumul apărut în 2023 relevă în planul *mito-phoriei* o transformare: planul de reflecție în care privește Narcis nu mai este râul, dar este ecranul telefonului mobil, specificând prin nuanțele ecranului o inscripție *Instagram*.

Astfel sesizăm în procesul de transportare a imaginii lui Narcis din mitul văzut ca o sursă de inspirație pentru pictorul englez preraphaelit modificarea planului schimbă și coordonata cunoașterii lui Narcis a propriei ființe. Mărirea ecranului în această ipostază explică rolul acordat realității virtuale. Sigur remarcăm că și stihia apei, din optica transcendenței, cooptează și legătura cu lumea virtuală. Totuși cadrul natural devine o componentă a unei reuniuni cu universul, Narcis fiind o componentă a frumuseții încadrată într-un univers de descoperire și de refuz concomitent. Aluzia de accesare anume a acestei rețele de socializare explică rapiditatea informației de care dă dovadă cititorul în accesarea acestui post. Interesul pentru propria imagine devine obsesivă în acest secol. Totuși există o puritate în această imagine în care Narcis se acceptă așa cum este, fără retușări, corectări, mutilări de ordin fotoshop. În fața acestei coperte apar mai multe întrebări: Cât timp cititorul acordă timp lecturii sau evadării în telefonul mobil? Secvențele de ecran care se perindă vertiginos sunt de fiecare dată de valoare? Cum își acordă acest timp sie însuși? Ce rol îi atribuim lui Echo care mai are abilitatea de a nu fi doar axată pe sine însuși?

Aceste și multe întrebări care survin, determină cercetarea Roxanei Chiriță și a Oanei-Cornelia Gorduza care abordează *Narcisism în spectrul psihiatric*. Articolul nu se limitează la conceptul freudian, dar relevă și calități și vicii, care sunt raportate la relațiile eului față de sine și față de ceilalți. Raportat la contextul secolului al XXI-lea „Narcisismul este o etichetă care se pune tot mai mult” (p. 17).

Ioan Florin Diaconu și Bogdan C.S. Pîrvu analizează *Narcisismul în cheie „bipolară”*. Este diferențiat narcisismul în cheie înaltă, fiind reprezentat prin Alexandru Macedonski și narcisismul în cheie gravă, abordat prin Mateiu I. Caragiale. Este un articol care pune accent pe aspectele biografice, documente istorice, argumentate prin fotografii și grafică. Toate formează caleidoscopul acestei clasificări.

Narcisism în registru biologic este structurat și elaborat de Vlad Ichim și Raluca Stănescu. În acest articol se pune accent pe condițiile necesare care contribuie la apariția narcisismului. Apare foarte insistentă perspectiva neurologiei în raport cu efectele comportamentului social, implicând astfel și domeniul sociologiei. Explică vulnerabilitatea narcisismului și de stresul pe care îl suportă la „conexiunea dintre rețelele sociale” (p. 55), relevând aspectele estimării în acest context.

Mircea Maiorescu se axează pe conceptul lui Freud, analizează narcisismul din punct de vedere al patologiei. Explică reprimarea ca o consecință a ratării determinată de *rătăcire*, *pierdere* și *luatul din greșeală* (vezi: 62). Mecanismele narcisismului în solfegiu psihanalitic este însoțit de fresca din Pompei, de lucrarea artistică a lui Dirck van Baburen. Astfel invenția psihanalitică se conjugă vizual cu imaginile care au fost realizate cronologic în cca 45-79 și în cca 1620.

O cercetare într-un triptic constituie cea semnată de Otilia Eva, Bogdan C.S. Pîrvu: Narcisism în tonalități egolate, Narcisism în tonalități egocentrice, Narcisism în tonalități egoiste. Pentru a iniția cititorul despre diferențele semantice, autorii au analizat deosebirile și similitudinile dintre Glasul tribului și Glasul Cetății.

În rolul de pacient este selectat artistului plastic Andy Warhol, fiindu-i analizată biografia, relațiile în familie, influențele spațiilor și despre pseudoprotecția mamei sale. Imaginile artistului preluate de Ioan Florin Diaconu, fotografiile laboratorului de creație, portretul fotografic – toate contribuie la traseul propus în cercetare, care explică impactul pe care l-a avut publicul interacționând cu individualitatea sa artistică.

Sanda-Maria Ardeleanu și Ioana-Aura Nicolau în studiul *Narcisism în oglinda artistică* se centrează pe filosofia artistului de a accepta acest tumult cotidian. Este investigată și analizată viziunea de creativitate artistică proprie lui Andy Warhol. În cercetare se relevă importanța arte iconice, implicând argumentele timpului când a activat artistul.

Respectivul studiu relevă munca în echipă a analiza narcisismul în mai multe sfere. Transdisciplinaritatea sporește punți dintre arta cuvântului și arta imaginii plastice, muzica și influențele psihice. Sunt taxate diverse discipline în interesul de a contribui la o cercetare de amploare. Asemenea proiecte sunt bine venite, cercetarea biografică se îmbină cu cea fotografică, psihanalitică, mitologică etc. Sunt sigură că va fi fundament pentru noi studii care vor implica cercetători din diferite domenii.

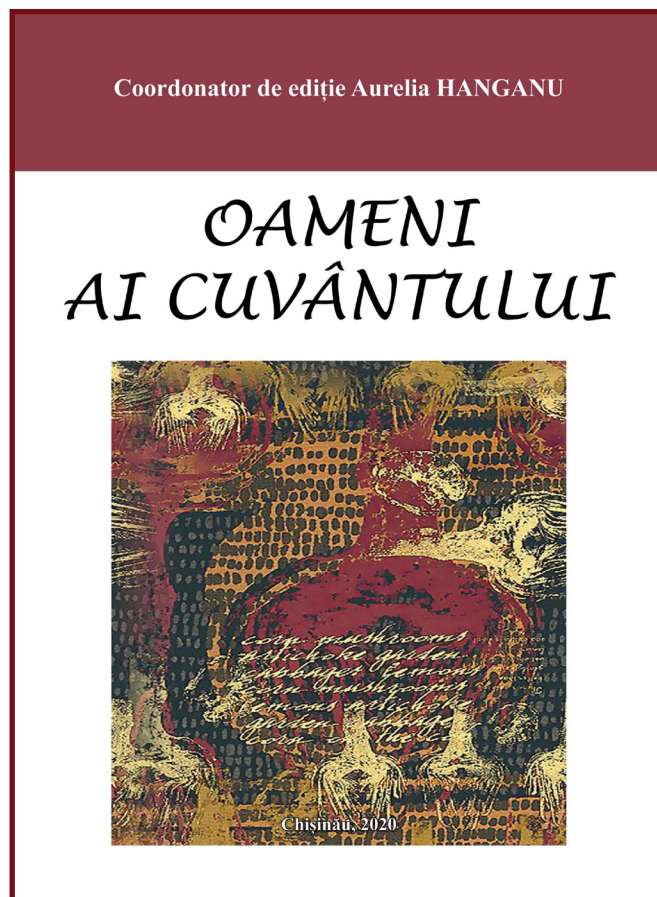
Victoria FONARI,

doctor conferențiar universitar

CZU: 81-051(048)

DESTINE DE LINGVIȘTI. OAMENI CARE AU FOST. Autori: Aurelia Hanganu, Elena Ungureanu, Elena Varzari; (coord.) Aurelia Hanganu. Chișinău, CEP USM, 2023, 260 p. ISBN 978-9975-62-586-9.

OAMENI AI CUVÂNTULUI: Culegere de articole științifice. Autori: Aurelia Hanganu, Elena Ungureanu, Elena Varzari; (coord.) Aurelia Hanganu; Chișinău: Tipogr. „Foxtrot”, 229 p. ISBN 978-9975-89-189-9.

DESPRE CE SUNT ACESTE CĂRȚI?

DESTINE DE LINGVIȘTI. OAMENI CARE AU FOST. Autori: Aurelia Hanganu, Elena Ungureanu, Elena Varzari; (coord.) Aurelia Hanganu. Chișinău, CEP USM, 2023, 260 p. ISBN 978-9975-62-586-9.

Această carte este despre oamenii care au lucrat în „miezul limbii române” și „care au fost” (vezi titlul), dar continuă să aibă ființă în destinul limbii române; despre oamenii care și-au împletit destinele cu destinul limbii române, căci ce este un destin de om, dacă nu „o chestiune de alegere [...] în ceea ce trebuie să realizezi” (William Jennings Bryan).

Drept suport este etimologia cuvântului *destin*, care s-a format în baza verbului latinesc *de-stino*, *de-stināre* „a hotărî, a stabili, a afirma, a confirma”, compus din elementul *de-* „indică direcția, intensitatea sau scopul” și *stare* „acțiunea de a hotărî ceva, de a lua o decizie definitivă”; prin urmare, destinul este o hotărâre a ceea ce va urma, o orientare sau o direcție definitivă în viață sau în evenimente.

Așadar, cartea este despre „o întoarcere la izvoare”, despre destinul limbii române, despre „cea mai mare dreptate pe care poporul și-a făcut-o singur sieși” (vorba poetului Grigore Vieru), despre un *a fi* al cuvântului românesc în scrierea istoriei basarabene: afirmarea statutului de limbă oficială a Republicii Moldova, modificarea atitudinii lingvistice a autorităților din Basarabia, trecerea la grafia latină etc.

Cartea este despre o perioadă istorică a unui neam și a unei limbi, care a rezistat timpului grație OAMENILOR MARI (lingviști, scriitori, oameni de cultură și de știință), cu o verticalitate de invidiat: Ion

Dumeniuc, „om al curajului total” (p. 159), împreună cu lingviștii Gheorghe Rusnac și Nicolae Matcaș, elaborează *Îndrumarul de ortografie* (1990), care promovează o scriere corectă a limbii române în grafie latină, vorba profesorului Dumeniuc „cine le paște, le cunoaște” (despre literele și cuvintele românești).

„Un venin adânc a străbătut ființa României și limba, portul, precum și multe alte, se molipsiră de el”; pe atunci Gheorghe Asachi se referea la limba greacă, care invadase limba de salon. În perioada de revenire la identitatea națională, situația lingvistică este cu mult mai gravă. Dacă limba română din acea vreme „se respinsă în sânul sătenilor, carii o păstrează în curs de 1700 ani”, după cum menționează Asachi, atunci în anii 1989-1990 se atestă o limbă alterată la nivel de populație.

Profesorii universitari sunt acei care și-au asumat povara de a readuce limba română în albia ei firească: profesorul Anatol Ciobanu, profesor și de limba latină, valorifică formulele latine în scop de cultivare a limbii (*Limba maternă – mișcător al învățaturii...* (1995); profesorul Ion Ciornii are în vizor promovarea și cultivarea corectitudinii limbii române (*Limba română. Îndreptar fonetic și gramatical* (1991); profesorul Ion Melniciuc își argumentează alegerea destinului de lingvist astfel: „De mine s-a legat cuvântul ca de-o vioară cântul” (p. 230) și cuvântul, „unitate de bază a vocabularului românesc” (p. 234), este transmis studenților fiind analizat semantic, funcțional, stilistic și etimologic (*Lexicologia limbii române*); profesorul Vitalie Marin (*Stilistica verbului românesc* (2006) consideră că „Nu există limbă fără stil, cum nu există stil fără limbă) etc. – toți aceștia fiind discipoli ai academicianului Nicolae Corlăteanu.

Totuși, cercetarea filologică este o condiție *sine qua non* de formare continuă a profesorilor universitari, mulți dintre aceștia realizând cercetări lingvistice de valoare.

Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” are un rol aparte în promovarea limbii române. Academicianul Silviu Berejan devine nume de reper prin aportul său într-o perioadă istorică controversată: anul 1989, an când sunt votate *Legile cu privire la funcționare a limbilor*, când se decide denumirea corectă a limbii – limba română în grafie latină – scrie raportul cu titlul *Numai de pe poziții de adevăr științific*, publicat drept poziție oficială a Institutului de Limbă și Literatură (pe atunci) în ziarul „Învățămintul public” din 23.XI.88.

De altfel, cercetările științifice sunt subordonate susținerii adevărului științific despre limba română – filologul cercetător Teodor Cotelnic este considerat unul dintre primii specialiști basarabeni în gramatica limbii române (p. 130), iar preocuparea distinsului Ion Ețcu, „om care simțea românește” (p. 187), a devenit respectarea normei literare, cultivarea corectitudinii limbii române.

Silviu Berejan este inițiatorul colaborării cu Eugeniu Coșeriu, celebru lingvist, fondator a mai multor teorii lingvistice, inclusiv teoria despre cunoașterea „lucrurilor specializate” (terminologia este considerată disciplină); astfel, lingvistica basarabeană este raportată la lingvistica europeană.

OAMENI AI CUVÂNTULUI: Culegere de articole științifice Autori: Aurelia Hanganu, Elena Ungureanu, Elena Varzari; (coord.) Aurelia Hanganu; Chișinău: Tipogr. „Foxtrot”, 229 p. ISBN 978-9975-89-189-9.

Doamna profesor universitar Iraida Condrea, în interviul susținut, menționează: „Dintre evenimentele științifice la care am luat parte, cele mai memorabile au fost întrunirile la care era prezent Eugen Coșeriu. În 1993 am asistat la un ciclu de prelegeri, pe care marele savant le-a ținut la Facultatea de Litere și cred că pentru mai mulți a fost o experiență unică de a vedea cum arată la catedră un profesor de talie mondială (vol. 1, p. 64). Știu că e la modă acest cuvânt – provocare – dar mie nu-mi place, pentru că a devenit deja un element-cheie al actualului limbaj de lemn. Cred că acum „provocare” ar însemna încercarea/îndrăzneala de a te apuca de un lucru, fără să fii sigur că vei reuși... (p. 67).

Continuarea studiilor lingvistice este esențială în consolidarea identității naționale, în conservarea diversității lingvistice în cadrul unei națiuni, în afirmarea și în consolidarea identității românești.

„Curiozitatea și dorința de a cunoaște [...] în baza documentelor de arhivă [...] axate pe probleme spirituale, inclusiv literare și lingvistice” sunt calități menționate de domnul profesor Vasile Bahnaru (p. 34), care au menirea de a evidenția natura dinamică a limbii în reflectarea și în modelarea culturii și a identității naționale.

„...meșteșugul blestemat și fericit al cuvintelor” (Tudor Arghezi) presupune pasiunea și dragostea pentru

adevărul lingvistic, pentru filologia autohtonă, pentru neamul românesc; acestea însoțesc continuu formarea specialiștilor notorii consacrați ai *Ars linguae Romaniae*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”: profesorul Elena Constantinovici – „când ai noroc, găsești din prima cuvântul care să exprime adevărul” (p. 90); Maria Cosniceanu, savant consacrat în a scrie „Hronicul și cântecul numelor” (Lucian Blaga) (p. 106-109), menționează faptul că „cel mai mare noroc în cariera mea profesională a fost să-l cunosc pe distinsul cărturar Nicolae Corlăteanu, cel care a stat la leagănul lingvisticii naționale [...]. Nici Corlăteanu nu a avut multă vreme curajul de a spune lucrurilor pe nume [...], deși a optat mereu pentru o limbă literară cultivată. Mai spre sfârșitul vieții, și-a făcut *mea culpa*” (p. 112). Pentru Maria Cosniceanu „cea mai mare distincție este aprecierea oamenilor” (p. 128).

Anatol Eremia menționează: „Procesul de restabilire și reglementare a fondului onomastic național a luat amploare după adoptarea legii privind limba română ca limbă oficială. Progrese și mai mari au fost obținute în ultimele două-trei decenii, când în promovarea unor politici unice în standardizarea toponimiei și antroponimiei românești, implementarea normelor de scriere și de transcriere a numelor proprii de persoane și geografice etc.”, suprema datorie este ca „ceea ce am adunat de la oameni să întorc din nou la oameni” (p. 145).

Dialectologul Vasile Pavel este preocupat de dialecte și graiuri, obiectul de studiu al dialectologiei. Cercetătorul științific consideră geografia lingvistică, înțeleasă ca „studiu cartografic” al graiurilor populare sau ca metodă specifică dialectologiei, constituind „una dintre marile cuceriri ale științei lingvistice în secolul al XX-lea”. „La elaborarea atlaselor lingvistice participă, deseori, colective de cercetători (p. 178). A reuși în viață înseamnă, spune Vasile Pavel, înseamnă să trudești în domeniul la care te pricepi, să ai plăcerea să lucrezi (p. 187).

DE CE AVEM NEVOIE DE ACESTE CĂRȚI?

Cărțile de față pot fi considerate un *vademecum* (< lat. *vade mecum* „vino cu mine, mergi cu mine” < lat. *vado*, ere „a merge, a urma, a se duce” + < lat. *mecum* „cu mine”). Inițial, expresia *vade mecum* este folosită drept invitație de a-l însoți pe vorbitor într-o călătorie. În anul 1620 post Chr., *vademecum* înseamnă „un manual de buzunar”, care, după dimensiune, încapă în buzunarul unei haine, adică mic ghid portabil, un însoțitor practic sau un manual de referință, pe care o persoană îl purta cu sine pentru a-l consulta în diverse situații. Actualmente, *vademecum* este o carte, o lucrare (manual, repertoriu, dicționar etc.) care „cuprinde noțiunile de bază pentru orientarea într-un anumit domeniu de cunoștințe (și care se poartă cu sine pentru a fi consultată în orice moment)”.

Așadar, cărțile de față sunt un *vademecum* în explicarea noțiunilor referitoare la limba română, conservarea patrimoniului lingvistic și cultural românesc, stabilirea normelor și menținerea standardelor lingvistice; un *vademecum* de nume de filologi consacrați, care și-au asumat responsabilitatea de a păstra identitatea națională, de a promova limba și literatura națională, de a conserva și de a transmite veritabile valori culturale românești.

DE CE TREBUIE SĂ CITIM ACESTE CĂRȚI?

În accepția cronicarului Miron Costin, a te bucura de viață înseamnă a mai citi o carte, căci, vorba cronicarului: „Nu e alta mai frumoasă și de folos în toată viața omului zăbavă decât cetitul cărților”.

Ambele volume pot fi considerate „cărți de învățătură”.

Repunerea limbii române (în varianta ei literară) în uzul curent al cetățenilor țării sale dintotdeauna presupune o dinamizare a procesului de formare a conștiinței naționale, a simțului limbii, a dragostei de frumos și de sublim, a prețuirii și aplecării pentru munca înaintașilor, care au muncit „în miezul limbii” române.

Eu ce am făcut pentru limba română? este o secvență din *Dialogul susținut de Ion Ciocanu cu Ion Melniciuc* (Melniciuc Ion. Biobibliografie. *Omnia mea*. Chișinău: CEP USM, 2011, p. 155)

Fiecare dintre aceste personalități reprezintă un Model și un Simbol al mișcării de renaștere națională, fiecare având un cuvânt al său în perpetuarea limbii și a neamului românesc. În acest cuvânt, uneori intraductibil (care „formează adevărata [...] zestre de la moși-strămoși” (Mihai Eminescu), să ne cultivăm în a fi români și în a vorbi corect românește!

Remarcăm perseverența colectivului de autori (Aurelia Hanganu, Elena Ungureanu, Elena Varzari) și le mulțumim pentru munca deloc ușoară în elaborarea acestor lucrări – „cărți de onoare” în repertoriu biobibliografic, pe care le recomandăm cu drag cititorilor. Aceste volume sunt cărți „de învățătură”, dar și cărți „de memorie”, care să ne amintească în permanență: *Cine suntem!, De unde suntem! și Încotro ținem calea!*

Eugenia MINCU,

*doctor habilitat, conferențiar universitar,
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al USM.*

Dorina MACOVEI,

*doctor în filologie,
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al USM.*

CUPRINS

SUMMARY

Istorie

Hystory

Igor ȘAROV ALEXANDRU IAȚIMIRSCHI – PROMOTOR AL ROMÂNISMULUI ÎN IMPERIUL RUS	3	ALEXANDRU YATYMIRSCHI – PROMOTER OF ROMANIANISM IN THE RUSSIAN EMPIRE
Andrei EMILCIUC EVOLUȚIA SISTEMULUI DE ACCIZE ÎN BASARABIA (1863-1893)	13	THE EVOLUTION OF THE EXCISE SYS- TEM IN BASSARABIA (1863-1893)
Lidia PRISAC, Ion Valer XENOFONTOV, Iulian SALAGOR FONDUL PERSONAL AL MEMBRULUI CORESPONDENT SERGHEI M. IVANOV (1904–1980), DIN FOSTA ARHIVĂ ȘTIINȚIFICĂ A AȘM	23	PERSONAL FUND OF THE CORRESPONDING MEMBER SERGHEI M. IVANOV (1904–1980), FROM THE FORMER SCIENTIFIC ARCHIVES OF AȘM
Asea M. TIMUȘ VLADIMIR IVANOVICI TALIȚKII (1906–199?) – UN PSEUDO SAVANT SOVIETIC INFILTRAT ÎN STRUCTURA MINISTERULUI AGRICULTURII DIN RSSM	29	VLADIMIR IVANOVICH TALITSKII (1906–199?) – A SOVIET PSEUDO-SCIENTIST INFILTRATED INTO THE STRUCTURE OF THE MINISTRY OF AGRICULTURE OF THE RSSM
Ion Valer XENOFONTOV PIEȚELE DIN CHIȘINĂUL INTERBELIC	36	THE MARKETS IN INTERWAR CHISINAU
Aurel FONDOS ASPECTE ISTORIOGRAFICE PRIVIND VIAȚA COTIDIANĂ ÎN BASARABIA INTERBELICĂ	41	HISTORIOGRAPHICAL ASPECTS REGARDING DAILY LIFE IN INTERWAR BESSARABIA
Cătălina FRANGOPOL EXPLOATAREA FONDULUI FORESTIER ÎN RASS MOLDOVENEASCĂ (1924-1940)	52	FOREST EXPLOITATION IN THE MOLDAVIAN ASSR (1924-1940)
Mihai ȚURCANU ATITUDINEA POLONIEI FAȚĂ DE IMPLICAREA ROMÂNIEI ÎN SECURITATEA EUROPEANĂ (APRILIE-AUGUST 1939)	59	POLAND’S PERSPECTIVE ON ANGLO-FRENCH SECURITY ARRANGEMENTS FOR ROMANIA (APRIL-AUGUST 1939)
Ion GUMENĂI SITUAȚIA BISERICII ROMANO-CATOLICE DIN SPAȚIUL PRUTO-NISTREAN ÎN RAPOARTELE ÎMPUTERNICITULUI PENTRU PROBLEMELE CULTELOR DE PE LÂNGĂ SCN AL URSS PENTRU RSSM (1944-1947)	71	THE SITUATION OF THE ROMAN CATHOLIC CHURCH IN THE PRUTO-NISTREAN SPACE IN THE REPORTS OF THE POWER OF AU- THORITY FOR THE PROBLEMS OF CULTS NEAR THE SCN OF THE USSR FOR THE SSRM (1944-1947)
Anatolie NOSĂȚII INSTITUȚII ȘI PROCESE EDUCAȚIONAL-CULTURALE ÎN VIAȚA COTIDIANĂ DIN RSSM (ANII 1970-1980)	79	EDUCATIONAL-CULTURAL INSTITUTIONS AND PROCESSES IN THE MSSR EVERYDAY LIFE (1970S-1980S)

<i>Bianca PĂDUREAN</i> REPRESIUNE ȘI LIBERTATE. REZISTENȚA ANTICOMUNISTĂ REFLECTATĂ ÎN PAGINILE ZIARULUI „ROMÂNUL LIBER”	90	REPRESSION AND FREEDOM. ANTI-COMMUNIST RESISTANCE REFLECTED IN THE PAGES OF „ROMÂNUL LIBER” NEWSPAPER
<i>István BANDI</i> ÎNTRE POLITICILE MEMORIEI ȘI INSTITUȚIONALIZAREA GESTIONĂRII DOCUMENTELOR DE POLIȚIE POLITICĂ. O ANALIZĂ COMPARATĂ A MODELELOR ROMÂNEȘTI ȘI MAGHIARE: CNSAS ȘI ABTL.	96	BETWEEN THE POLITICS OF MEMORY AND INSTITUTIONALIZATION MANAGEMENT OF POLITICAL POLICE DOCUMENTS. A COMPARATIVE ANALYSIS OF ROMANIAN AND HUNGARIAN MODELS: CNSAS AND ABTL.
Filologie		Pfilology
<i>Ludmila ZBANȚ, Nina ROȘCOVAN, Angela GRĂDINARU</i> STRATÉGIES D’ADAPTATION DES CURRI- CULA UNIVERSITAIRES EN FORMATION DES TRADUCTEURS AUX ATTENTES DU MARCHÉ DE TRA- VAIL LOCAL ET INTERNATIONAL	103	STRATEGIES FOR ADAPTING UNIVER- SITY CURRICULA TO MEET THE EXPECTATIONS OF LOCAL AND INTERNATIONAL MARKETS IN PROFES- SIONAL TRANSLATOR TRAINING
<i>Stella TĂRÎȚĂ</i> FUNȚIONALITATEA FRAZEMULUI ÎN LIMBAJUL DIPLOMATIC	113	THE FUNCTIONALITY OF THE PHRASEME IN THE DIPLOMATIC LANGUAGE
<i>Viorica MOLEA</i> POTENȚIALUL COGNITIV-EXPRESIV AL ÎMPRUMUTURILOR RECENTE	123	THE COGNITIVE-EXPRESIVE POTENTIAL OF RECENT BORROWINGS
<i>Maria TELEKY, Liubov STEHNITSKA</i> EPONIME DENOMINALE ÎN TERMINOLOGIA MEDICALĂ ENGLEZĂ: SUFIXARE	128	DENOMINAL EPONYMS IN ENGLISH MEDICAL TERMINOLOGY: SUFFIXATION
<i>Angela GRĂDINARU</i> TEHNICI DE TRADUCERE A TEXTELOR INJONCTIVE ÎN INDUSTRIA COSMETICELOR: UN ECHILIBRU ÎNTRE PRECIZIE ȘI ATRACTIVITATE	135	TECHNIQUES FOR TRANSLATING IN- STRUCTIVE TEXTS IN THE COSMETICS INDUSTRY: BALANCING ACCURACY AND AESTHETICS
<i>Ludmila ZBANȚ, Valeria DUCA, Natalia GAIBU, Carolina MOȚPAN, Olesea VÎNTU,</i> CAPCANELE GRAMATICALE ÎNTR-O TRADUCERE LITERARĂ: STUDIU COMPARATIV-CONTRASTIV (ÎN BAZA TRADUCERILOR OPEREI LUI SPIRIDON VANGHELI)	149	GRAMMATICAL TRAPS IN A LITERARY TRANSLATION: A COMPARATIVE – CONTRASTIVE STUDY (BASED ON THE WORK TRANSLA- TIONS OF SPIRIDON VANGHELI)
<i>Tatiana PORUMB</i> (IN)TRADUCTIBILITATEA TEXTELOR LITERARE SAU CUM SĂ TRADUCEȚI INTRADUCTIBILUL	169	(UN)TRANSLATABLNESS OF LITERARY TEXTS OR HOW TO TRANS- LATE THE UNTRANSLATABLE

<i>Natalia MUCERSCHI</i> ETICHETELE DE PRODUSE ALIMENTARE – TRADUCERE, TERMINOLOGIE ȘI SPECIFIC CULTURAL	177	FOOD LABELS – TRANSLATION, TERMINOLOGY AND CULTURE SPECIFICITY
<i>Victoria SOLOVEI</i> PARTICULARITĂȚI ȘI PROVOCĂRI ÎN TRADUCEREA VERBELOR FRAZALE AFERENTE EDUCAȚIEI	183	PECULIARITIES AND CHALLENGES IN TRANSLATING EDUCATION-RELATED PHRASAL VERBS
<i>Ion MANOLI</i> COMPUȘI RARE ȘI CREAȚII LEXICALE NARATIVE ÎN TEXTUL POETIC: PROBLEME DE TRADUCERE ȘI INTERPRETARE	190	RARE COMPOUNDS AND NESTING LEXICAL CREATIONS IN THE POETIC TEXT: TRANSLATION AND INTERPRETATION PROBLEMS
<i>Ina SÎTNIC</i> EVALUAREA IMPACTULUI POST-PANDEMIC AL ÎNVĂȚĂRII ON-LINE ASUPRA STUDENȚILOR TRADUCĂTORI: OBSERVAȚII LA STUDENȚII DIN ANUL TREI DE LA UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA	195	ASSESSING THE POST-PANDEMIC IM- PACT OF ON-LINE LEARNING ON TRANSLATION STUDENTS: INSIGHTS FROM THRID-YEAR UNDERGRADUATES AT MOLDOVA STATE UNIVERSITY
<i>Oxana CĂPĂȚÎNĂ</i> RELAȚII CONTEXTUALE ÎN TEXTUL FRAGMENTAT CIORANIAN ȘI DEPENDENȚA LOR DE LIMITELE ACESTUI TIP DE TEXT	201	CONTEXTUAL RELATIONS IN CIORAN'S FRAGMENTED TEXTS AND THEIR DEPENDENCE ON THE LIM- ITS OF THIS TYPE OF TEXT
<i>Svetlana CORCODEL</i> IDIOMUL ȘI CULTURA. PROVOCĂRI PRIVIND STRATEGIILE DE TRADUCERE	209	IDIOM AND CULTURE. CHALLENGES REGARDING STRATEGIES OF TRANSLATION
<i>Anca GORBAN-COJOCARIU</i> PERSPECTIVA FIDELITĂȚII ÎN TRADUCERILE OPEREI HERTEI MÜLLER	214	THE PERSPECTIVE OF FIDELITY IN THE TRANSLATIONS OF HERTA MÜLLER'S WORK
<i>Ioan FĂRMUȘ</i> ÎNTOARCERE LA BĂTĂLIA PENTRU ROMAN. COMPLEXELE LITERATURII ROMÂNE ȘI PROBLEMATICA TRADUCERILOR ÎN VIZIUNEA LUI CAMIL PETRESCU	220	RETURNING TO THE BATTLE FOR THE NOVEL: THE COMPLEXES OF ROMANIAN LIT- ERATURE AND THE ISSUE OF TRANSLA- TIONS IN CAMIL PETRESCU'S VISION
<i>Natalia GOBJILA</i> PROBLEMA ABREVIERILOR ÎN TRADUCEREA SPECIALIZATĂ	226	THE PROBLEM OF ABBREVIATIONS IN SPECIALIZED TRANSLATION
<i>Olesea BODEAN-VOZIAN</i> TEHNOLOGIILE ÎN INTERPRETARIAT: O REVISTĂ A LITERATURII	231	INTERPRETING-RELATED TECHNOLOGIES: A LITERATURE REVIEW

<i>Mihaela IOVU</i> IMAGINARUL VERII ÎN OPERA POETICĂ JAPONEZĂ A LUI MATSUO BASHO: ABORDARE TRADUCTOLOGICĂ	234	THE IMAGERY OF SUMMER IN THE JAPANESE POETRY OF MATSUO BASHO: A TRANSLATION APPROACH
<i>Lucia ȘCHIOPU, Irina MAXIM</i> EVOLUȚIA DINAMICĂ A TERMINOLOGIEI JURIDICE: PROCESELE DE DERIVARE, COMPUNERE ȘI EVOLUȚIE SEMANTICĂ	241	DYNAMIC EVOLUTION OF LEGAL TERMINOLOGY: PROCESSES OF DERIVATION, COM- POUNDING AND SEMANTIC CHANGE
<i>Iurie TATARU</i> ECHIVALENȚĂ VS. ADAPTARE: DILEMA TRADUCERII CULTUREMULUI „MĂRȚIȘOR” ÎN LIMBA ENGLEZĂ	248	EQUIVALENCE VS. ADAPTATION: THE DILEMMA OF TRANSLATING THE CULTURE-BOUND WORD „MĂRȚIȘOR” INTO ENGLISH
<i>Filosofie</i>		<i>Philosophy</i>
<i>Евгений ТОКАРСКИЙ</i> СХОДСТВА И РАЗЛИЧИЯ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О ФИЛОСОФИИ ИСТОРИИ А. КСЕНОПОЛА И Н. БЕРДЯЕВА	258	SIMILARITIES AND DIFFERENCES A. XENOPOL'S AND N. BERDYAEV'S PHI- LOSOPHY OF HISTORY
<i>Denis CHIRIAC</i> VIAȚA, MOARTEA ȘI NEMURIREA OMULUI ÎN FILOSOFIA COSMISTĂ RUSĂ	265	THE LIFE, DEATH AND IMMORTALITY OF MAN IN RUSSIAN COSMIST PHILOSOPHY
<i>Zinaida ROMANCIUC</i> CONTRASTUL ÎN FILOSOFIE: O PERSPECTIVĂ HERMENEUTICĂ	272	THE CONTRAST IN PHILOSOPHY: A HERMENEUTIC PERSPECTIVE
<i>Vera PANFIL</i> INTERRELAȚIONAREA VALORILOR ÎN MODELUL CULTURAL	279	INTERRELATING VALUES IN THE CULTURAL MODEL
Recenzii		Reviews
<i>Ion Valer XENOFONTOV</i> POPASURI LA 51 DE BISERICI ȘI 13 MĂNĂSTIRI DIN NORDUL REPUBLICII MOLDOVA ÎNTR-O LUCRARE	287	STOPOVERS AT 51 CHURCHES AND 13 MONASTERIES IN NORTHERN REPUBLIC OF MOLDOVA IN A WORK
<i>Adrian ROȘCA</i> SISTEMUL UNIVERSITAR SOVIETIC: O ALTERNATIVĂ LA PARADIGMA UNIVERSITARĂ OCCIDENTALĂ. ALEX KURAEV	289	THE SOVIET UNIVERSITY SYSTEM: AN ALTERNATIVE TO THE PARADIGM WESTERN UNIVERSITY PARADIGM. ALEX KURAEV
<i>Adrian ROȘCA</i> „PERESTROIKA ADMINISTRATIVĂ ȘI RESCRIEREA ISTORIEI- GLASNOSTI ÎN SISTEMUL EDUCAȚIONAL SOVIETIC” DE WILLIAM B. HUSBAND	292	„ADMINISTRATIVE PERESTROIKA AND REWRITING HISTORY- GLASNOSTI IN THE SOVIET EDUCATIONAL SYSTEM” BY WILLIAM B. HUSBAND

Viorica MOLEA
DIDACTICA METAFOREI.
MIC DICȚIONAR
ROMÂN-ENGLEZ
DE TERMENI-METAFORĂ
CU ETIMOLOGII ȘI ILUSTRĂȚII –
„O CARTE-METAFORĂ” DE VALOARE

Victoria FONARI
EFECTUL DE OGLINDĂ –
UN PROIECT TRANSDISCIPLINAR

Eugenia MINCU, Dorina MACOVEI
DESTINE DE LINGVIȘTI.
OAMENI CARE AU FOST

OAMENI AI CUVÂNTULUI

295 DIDACTICS OF METAPHOR.
SMALL ROMANIAN-ENGLISH
DICTIONARY OF METAPHOR TERMS
WITH ETYMOLOGIES
AND ILLUSTRATIONS -
„A METAPHOR-BOOK” OF VALUE

298 THE MIRROR EFFECT -
A TRANSDISCIPLINARY PROJECT

301 DESTINIES OF LINGUISTS.
PEOPLE WHO WERE

PEOPLE OF THE WORD

Adresa redacției:
str. Al. Mateevici, 60
MD 2009, Chișinău, Republica Moldova
Tel. (37322) 24 22 53;
e-mail: studia.universitatis@usm.md
web: <https://studiamsu.md/>

Formatul 60x84 ^{1/8}.
Coli de tipar . Coli editoriale .
Comanda . Tirajul ex.
Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. Al. Mateevici, 60. Chișinău, MD 2009